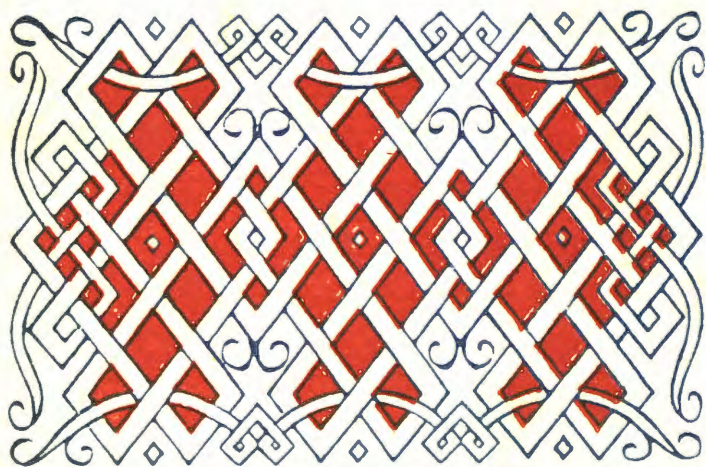

ЗВ'ЯЗКИ
ІВАНА ФРАНКА
З ЧЕХАМИ
ТА СЛОВАКАМИ

ASL

Чехословацько-українські взаємозв'язки становлять одну із важливих сторінок в історії чеського, словацького та українського народів. На жаль, досі наші науковці присвячували цьому питанню дуже мало уваги. Багаті цікаві матеріали, які висвітлюють це питання, знаходяться в різних архівах, розкидані в газетах і журналах бібліотек Радянського Союзу, Чехословаччини, а також Польщі, Болгарії, Австрії, і є малодоступними не лише широкій громадськості, але і вузькому колу спеціалістів. Велика кількість цінних архівних документів знищена, і це непоправна шкода, тим більше, що вони не були використані ні в яких наукових дослідженнях.

Напередодні 100-річчя з дня народження великого українського письменника і щирого друга чеського та словацького народів Івана Франка ми вирішили розпочати видання збірників п. н. „Статті, матеріали і дослідження до історії чехословацько-українських взаємовідносин“, метою яких було б допомагати вивченню багатьох традицій культурних зв'язків українського, чеського і словацького народів.

Даний збірник, яким відкриваємо ці видання, є першою спробою подати в зібраному вигляді матеріали, які висвітлюють важливу роль Ів. Фран-

STYKY IVANA FRANKA S ČECHMI A SLOVÁKMI

Zostavili

MICHAL MOLNÁR A MÁRIA MUNĐAKOVÁ

SLOVENSKÉ VYDAVATELSTVO KRÁSNEJ LITERATÚRY

1957

Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками

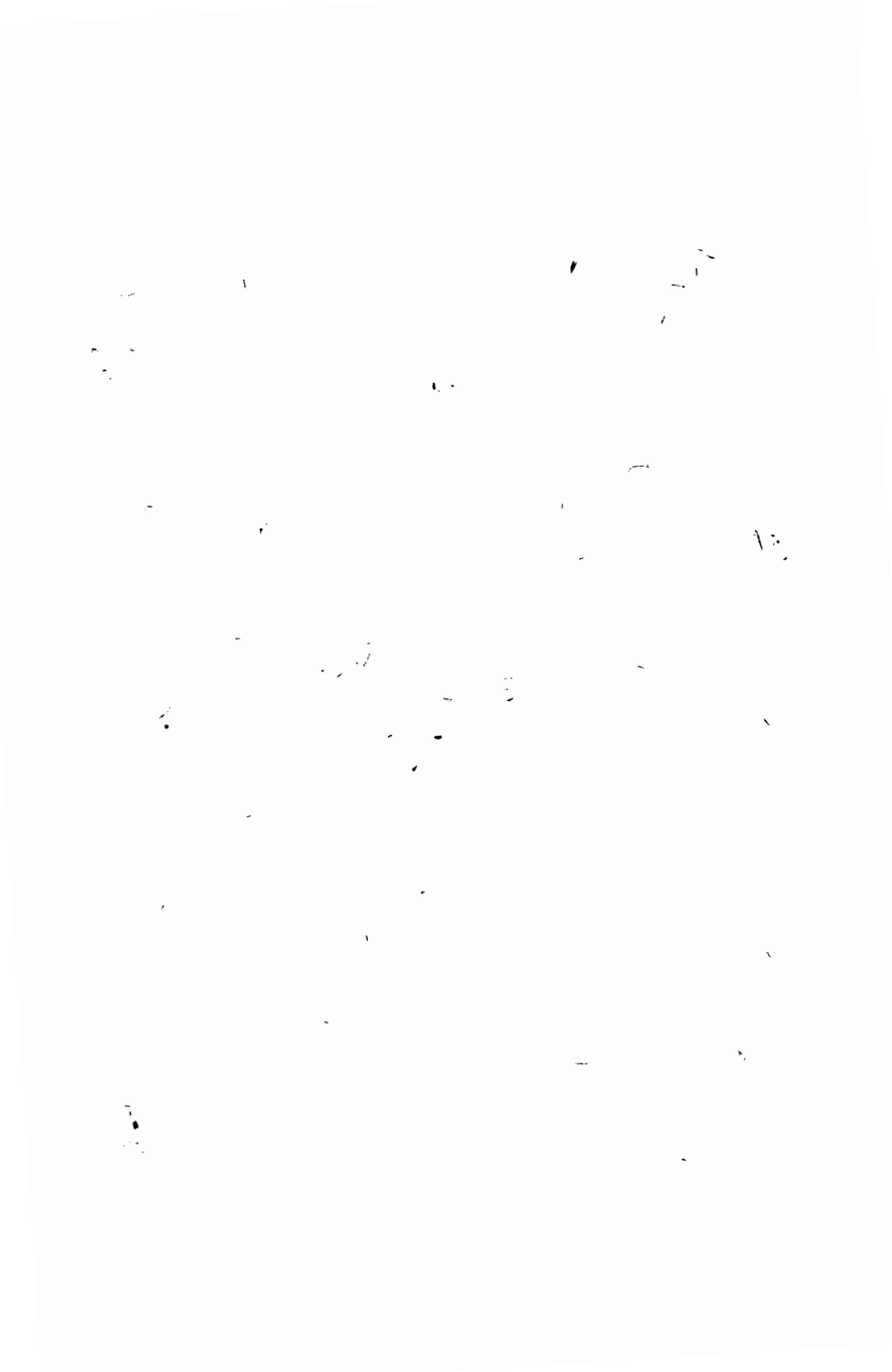
упорядкували
М.Мольнар та М.Мундяк

Словацьке видавництво
Художньої Літератури
1957

Художнє оформлення Юрія Вовка

*K slému výročiu
narodenia Ivana Franka*

Jan Rokyta

IVANU FRANKOVI

*Buď pozdraven, ó bratře z kraje Tarasova,
jenžs jeho lyru silnou rukou uchvátil
a dědicem jsi stal se jeho tuh a slova!*

*Kdys, před očima vzdálený, však jasný cíl
a sílu v paži, v srdci, v pohledu i slově,
jsi pevným krokem dálnou cestu nastoupil.*

*Kde cesty nebylo, Ty razil jsi ji nově,
byls lamačem, sám lámals tvrdé kamení,
sám v štěrk's je rozbíjel v úloze cestářově.*

*Ty, v otroctví kdož s Tebou zrozeni,
jsi jako Mojžiš kdysi na své cestě vodil,
jak on pln pevné vůle, z níž vše pramení.*

*Tys věděl, poušť že nadlouho vám bude v podíl,
že dlouho lidu Tvému bude strádati,
že v poušti rod snad vymře, jenž se v poušti zrodil;*

*že v strastech zoufalství snad mnohé zachvátí,
že budou žádat k hrncům do Egypta zpátky —
však nikdy's nekolisal v chabé závratí.*

*Vždy věděls, ač je život lidský příliš krátký,
že nutno stále vpřed a nikdy nazpátek,
ať v cestě poušť a skály, štír či hádky.*

*A tak, ať syčel odpůrců či živelů vztek,
Ty v čele zástupů jsi kráčel pouště pláni,
vždy hotov dáti za ně krve poplatek.*

*Tys dal jim v cestu žitím moudrá příkázání,
od nebes manu hladovým jsi vyprosil
a žíznivým jsi vodu loudil z holých strání.*

*Sám žil jsi jenom z touhy své a ze svých sil
a ještě srdcem svým jsi krmil lačné davy,
jimž v dálce vyhlížel jsi vytoužený cíl.*

*A jako Mojžiš ani Ty neschýlíš hlavy
v té zemi zaslíbené, jež Ti zářila
před duše zrakem jako fanton přelétavý.*

*Však jako jemu, také Tobě spanilá
se zjeví s vrchu hory záře purpurová,
než zhasne Ti a než Tě pojme mohyla! . . .
Buď pozdraven, ó bratře z kraje Tarasova!*

ВІД УПОРЯДНИКІВ

Збірник „Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками“ є першою спробою подати в зібраному вигляді матеріали, які висвітлюють важливу роль Івана Франка в чехословацько-українському культурному єднанні кінця XIX і початку XX століття. Статті Франка про чехів та словаків, його художні переклади і взаємне листування з представниками чеської та словацької інтелігенції розкривають передові погляди видатного українського письменника, його непримиренну боротьбу з реакційними явищами в суспільно-політичному й культурному житті слов'янських народів, гарячу підтримку їх прогресивних сил. Але досі ці матеріали, за незначними винятками, розкидані в різних українських, польських, чеських, словацьких і німецьких виданнях, а частково ще не опубліковані, що значно утруднює працю дослідників, які цікавляться як діяльністю Франка, так і питанням чехословацько-українських взаємин. Упорядники керувались думкою допомогти дослідникам, а також краще познайомити широку громадськість з Франком — палким поборником дружби слов'янських народів.

Матеріали розміщені в збірнику в такому порядку:

В першому розділі подано переклади Франка творів чеських і словацьких письменників, спираючись в основному на XIV т. двадцятитомного видання творів Франка (Київ, Держлітвидав, 1955), у всіх інших випадках — на першодруки.

Другий розділ охоплює статті і замітки Франка про чехів та словаків з української та польської преси, які в більшості не передруковувались і зберігаються в малодоступних виданнях на Радянській Україні та частково в Польській Народній Республіці. Статті з польської мови подано в перекладі.

До третього розділу увійшли статті Франка з чеської преси, які, хоч в більшості стосуються української літератури, розкривають роль Франка у зміцненні культурних зв'язків між обома народами.

Дані статті маловідомі як у нас, так і на Радянській Україні.

В четвертому розділі вміщено кореспонденцію Івана Франка з чехами, з якої лише листи до Ф. Ржегоржа опубліковані в книзі „За сто літ“ (Київ, 1929, стор. 269—299) яка нині стала бібліографічною рідкістю, та в журналі „Sovětská literatura“, Praha 1954, čís. 2, str. 237—245.

Інші, недавно знайдені, листи Франка зберігаються в Літературному архіві Національного музею у Празі, а копії в архіві Івана Франка Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР у Києві.

В п'ятому розділі поміщено кореспонденцію чеських та словацьких громадських діячів до Івана Франка, яка досі не була взагалі опублікована. Оригінали цих листів зберігаються в архіві Івана Франка Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, а копії в Чехословацько-Радянському Інституті Словацької Академії наук та в Літературному архіві Національного музею у Празі.

В шостому розділі опубліковані деякі чеські та словацькі відгуки про життя і діяльність Івана Франка, які появилися в чеській та словацькій пресі ще за життя письменника. До цього ж розділу входять некрологи, що появилися у чеській пресі по смерті видатного українського письменника.

В мові статей, перекладів і листів Франка внесено зміни правописного, морфологічного і пунктуаційного характеру. Авторські скорочення у статтях і листуванні розкрито у квадратних дужках. В поетичних творах зберігається морфологія і пунктуація першодруків, якщо це необхідно для збереження рими і ритму.

Чеські та словацькі статті друкуються з незначними правописними змінами; правопис чеської кореспонденції здебільшого залишаємо без змін.

Висловлюємо свою найглибшу подяку колективу працівників Інституту суспільних наук Львівського філіалу Академії наук УРСР, рідним великого Каменяря, а саме його синові Т. І. Франкові та внучці Л. Т. Франко, працівникам Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР у Києві і доценту Варшавського державного університету Й. Магнушевському, які допомагали упорядникам у підготовці даного збірника. Гаряче дякуємо також працівникам Літературного архіву Національного музею в Празі і дійсному члену Чехословацької Академії Наук Й. Добішові, які допомогли нам розшукати листи Франка до чеських громадських діячів.

ІВАН ФРАНКО — ДРУГ ЧЕСЬКОГО І СЛОВАЦЬКОГО НАРОДІВ

Іван Франко — один із найвизначніших представників прогресивної української літератури кінця XIX — початку XX століття — був людиною незвичайно широких, різносторонніх зацікавлень. У своїй діяльності він поєднував працю письменника і журналіста, літературознавця й історика, етнографа і фольклориста, публіциста і громадського діяча. І всю свою багатогранну діяльність, всю творчу енергію, знання і прагнення він підпорядковував єдиній, найвищій меті — служінню народові, боротьбі за його майбутнє. Український народ у той час перебував у незвичайно важких умовах: розділений штучним кордоном між монархічною Австро-Угорщиною і Росією, гноблений чужими і своїми панами, він жив у неймовірних злиднях, безправ'ї і темноті. Великий письменник мріяв бачити свій народ вільним, на вершинах людського щастя, в добробуті й розквіті духовних сил, і він невтомно працював, щоб збагатити його культуру, піднести політичну свідомість, активізувати до боротьби за новий вільний суспільний лад.

Безмежна любов великого українського письменника до рідного народу поєднувалась у нього з глибоким інтернаціоналізмом. Франко прагнув бачити щасливими не тільки українських трудящих, але й всіх їх близьких і далеких сусідів. Про це свідчить і його громадсько-політична діяльність, наприклад, у польських робітничих гуртках, і публіцистична — захоплені відгуки про революцію 1905 р. в Росії; це підтверджує і художня творчість письменника, яка пройнята справжнім пафосом борця — інтернаціоналіста:

Ні, хто не любить всіх братів,
Як сонце боже, всіх зарівно,
Той широко полюбить не вмів
Тебе, кохана **Вкраїно!**

Так розкриває Франко свою любов до України в поезії „Моя любов“. А в безсмертній поемі „Мойсей“, натхненно пророкуючи світле майбутнє рідній Україні, прагне бачити її в оточенні інших вільних, щасливих народів:

Та прийде час, і ти огнистим видом
Засяєш у народів вольних колі.

У своїй багатогранній діяльності, спрямованій в інтересах пригноблених мас, Франко враховував досягнення інших народів, і передусім російського, з яким найтісніше була зв'язана історія суспільного життя українського народу. Великий письменник правильно орієнтував українське суспільство на передову думку Росії, бачив майбутнє України у спільній боротьбі українських і російських трудящих проти тогочасного суспільного ладу. Франко за посередництвом своїх журналів знайомив читачів з життям і розвитком революційного руху в Росії і особливо багато зробив в справі популяризації передової російської літератури.

З великою увагою Франко стежив за розвитком інших слов'янських народів та разом з їх прогресивними діячами відстоював передові напрямки в їх культурному і суспільно-політичному житті. Так, Франко популяризував праці наукового соціалізму серед польських робітників Львова, співробітничав у прогресивній польській пресі, цікавився польською літературою, відстоював її прогресивний напрям, реалізм і народність в зображенні життя.

Близькими стали великому українському письменникові також чеський і словацький народи, що подібно до тієї частини українського, з середовища якого він вийшов, жили в Австро-Угорській монархії. Перше, можливо випадкове ознайомлення Франка в юнацькі роки з чеською та словацькою культурою переросло в глибоке, тривале зацікавлення цими народами, яке продовжувалося до останніх днів життя письменника. Вже спільність історичної долі трудящих Галичини та братніх чеського й словацького народів, що проживали в межах однієї держави — австро-угорської „тюрми народів“, підказувала Франкові глибше зайнятися вивченням суспільного життя цих сусідніх країн. Крім того, в чеському й словацькому суспільстві Франко побачив багато здорового, прогресивного і він щиро полюбив ці вільнолюбні, талановиті й працьовиті народи та став палким глашатаєм їх дружби з українським народом, їх взаємопізнання і взаємозбагачення надбаннями своїх культур та взаємопідтримки на шляху боротьби проти реакції за прогрес, за здобуття прав трудящих.

Про раннє знайомство Франка з чеською а також словацькою культурою свідчать його переклади з Краледворського і Зеленогорського рукописів, які він зробив, будучи учнем старших класів гімназії. Звичайно, звинувачувати Франка-учня в тому, що він не розібрався в тонкощах фальсифікату, про який навіть учені почали здогадуватись декілька років пізніше, немає підстав. Сам переклад, як і написана до нього вступна стаття, говорять про захоплення юного Франка поетичністю картин цих творів, де показано зокрема героїку боротьби проти поневолення. Цікаво одна з перших літературно-критичних статей Франка, а саме перше „Літературне письмо“, вміщене у 1876 році в студентському журналі „Друг“, присвячена словацькому поетові Душану Саві Пепкіну. В творчості молодого словацького поета Франка приваблювала ідея свободи думки і почуття та мрії про щастя народу. Характерно, що Франко зокрема відзначав ті твори, в яких описана боротьба слов'ян за свою незалежність. „Його (Д. С. Пепкіна — М. М.) пісні „Čiernohorcom“, „Hercegovincom“, „Juhoslovonom“, — писав Франко, — то може найкращі, а певно наймелодійніші в цілому збірнику, кип'ячі любов'ю свободи і волі“. Як досягнення молодого поета, Франко, сам тоді ще письменник-початківець, вірно відзначав мелодійність мови, життєвість і народність образів.

З кінця 70-х років разом з розгортанням літературної і громадської діяльності поглиблюється інтерес Франка до культурного надбання інших народів, в тому числі чеського і словацького. Франко прагнув поруч з перекладами з прогресивної російської, польської, французької, німецької та інших літератур дати також кращі твори чеських і словацьких письменників. Але жорстокі умови реакційного режиму Австро-угорської монархії, цензура, політичне цькування, важке матеріальне становище перешкождали здійсненню багатьох задумів Франка.

Однак, не зважаючи на всі труднощі, на колосальну роботу, яку Франко проводив в інших ділянках, він зробив дуже багато для зміцнення культурних зв'язків наших народів.

Як письменник і літературознавець Франко цікавився передусім чеською літературою. З чеських письменників найближчими Франкові були ті, які подібно йому виступали з протестом проти реакції, консерватизму, проти сваволі панівних класів, на захист трудового народу. Цікавим з цього погляду є висловлювання А. Черного, який відмічав, що Франко — це характер не тільки

критичний, але й творчий, тому не дивно, що він найбільш радо звертався до творчості таких чеських письменників як Гавлічек-Боровський, Неруда, Махар.

Справді, найбільше уваги Франко віддавав перекладам творів К. Гавлічка-Боровського, який був за його словами самовідданим борцем „за права рідного народу“. К. Гавлічек-Боровський був близький Франкові і як палкий публіцист і як поет-сатирик, який бичував своїми творами цісарський уряд, панівну верхівку, клерикалів. Франко високо цинив поетичний талант Гавлічка-Боровського і відзначав, що як сатирик цей чеський письменник є одним „із найбільших світочів Слов'янщини“, що в його творчості „все і всюди“ відчувається „готовність до боротьби з темнотою, туманенням, пересадою і догмою“. З К. Г. Боровського Франко переклав три більші твори, а саме поеми „Хрещення святого Володимира“, „Цар Лаврін“, „Тірольські елегії“, ряд поезій і епіграм. Майже всі твори, зокрема поеми, та епіграми написані в гостро викривальному антиабсолютистському і антиклерикальному дусі, який Франко у своїх перекладах майстерно передає. Хоч написані Гавлічком-Боровським набагато раніше і передусім на захист чеського народу, вони з не меншою силою і актуальністю звучали в перекладі Франка, бичуючи реакційні сили в Галичині. Приділяючи якнайбільше уваги точності перекладу, Франко іноді надавав їм національного і місцевого колориту, щоб загострити їх політичне звучання, піднести їх злободенність.

Переклади Франка в Гавлічка-Боровського свідчать про духовну спорідненість обох письменників не тільки в загальному сатирично-викривальному напрямі, а й в близькості тематики. Наприклад, перекладена Франком поезія „Все то так і виглядає“ по своєму змісту висміяння австро-угорської конституції 1848 р., яка „на ладан дише“, нагадує Франкове оповідання „Свинська конституція“, де глибоко переконливо розкрито антинародну суть конституції 1848 р.

З метою кращого ознайомлення українського суспільства з творчістю цього видатного чеського письменника-борця Франко хотів опублікувати про нього кваліфіковану статтю. Вже у 1888 році він просив знайомого йому чеського науковця Ф. Ржегоржа, підготувати відповідну статтю для журналу „Товариш“. А видаючи у 1901 році свої переклади поезій Гавлічка-Боровського (раніше друковані у журналах) окремою книжкою, Франко подає коротку змістовну характеристику його життя і діяльності на тлі того-

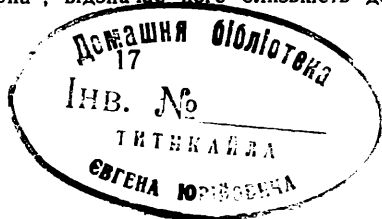
часної дійсності. Франко з захопленням відзначав стійкість Г. Боровського у боротьбі проти реакції, який в найважчих умовах, „не складав зброї“, навіть в тюрмі не переставав писати — боротися своїм поетичним словом проти реакції. Характеризуючи зміст і особливості творчості Боровського, великий український письменник дає йому найвищу оцінку — називає його „незламним борцем“ і „найбільш національним чеським поетом“.

Своєю передмовою до творів К. Гавлічка-Боровського Франко не тільки давав українському читачеві уяву про життя і творчість цього видатного поета, але й виступив на захист високоідейного реалістичного мистецтва чеського народу. Великий Каменяр, який завжди боровся за те, щоб художня література стояла на сторожі інтересів народу, виступає у статті проти космополітичних тенденцій в тогочасній чеській літературі, протиставляє їм творчість Гавлічка-Боровського. „Особливо після космополітичної чеської поезії нової доби, — пише він, — після кабінетних епопей і лірик Врхліцького, Сватоплука Чеха, Зейера — Гавлічкова поезія смакує як чиста джерельна вода після більше або менше штучного заграничного вина.“ Франко бажав, щоб Гавлічек-Боровський мав в Чехії „свій ренесанс“, що треба розуміти не тільки як нове захоплення його творчістю та відповідне її вивчення літературознавцями, але і як розвиток його традицій в літературі.

Крім поезій Гавлічка-Боровського, Франко перекладав також окремі твори Я. Неруди, Я. Врхліцького, Й. С. Махара, С. Халупки, Ю. Зейера, С. Чеха, Е. Красногорської. Треба відмітити, що Франко підходить до справи перекладу дуже вимогливо, підбираючи такі твори, які збагачували б культуру рідного народу. Так з „Космічних пісень“ Неруди він перекладає поезію „Vlast svou máš nade vše milovat“, яка пройнята гарячим патріотичним почуттям. Разом з Нерудою Франко проголошує, що найвищим законом є любов до батьківщини.

Закон над закони: свій рідний край
Над все ти повинен любити.

Франко високо цинив творчість основоположника нової чеської літератури. В своєму некролозі, присвяченому Я. Неруді (Kurjer lwowski, 1891, № 126), називає його одним із „найвидатніших чеських письменників“, діяльність якого була „незвичайно багатогранна і плодотворна“, відзначає його близькість до народу.

самобутність і новаторство. Крім того, Франкові належить переклад статті П. Соботки про творчість Неруди (журнал „Світ“, 1882, стор. 274—75).

Врхліцький приваблював Франка багатосторонністю поетичного таланту та досконалістю поетичної форми. Франко переклав з Врхліцького такі поезії оптимістичного життєствердного звучання як „Питання“, „Відповідь“, „Дрімаючий монах“ (остання з них має, крім того, антиклерикальний характер). Відзначаючи ліричність поезій Врхліцького, їх бездоганну форму, Франко проте критикував їх, якщо в них відсутня глибша думка. Так, відзначаючи прекрасну поетичну мову в поемі „Бар-Кохба“, що „блищить і міниться тисячними барвами“ Франко критикував її за обмеженість філософської думки, слабкий історизм, відсутність психологічного розкриття героїв. Однак Франко вважав доцільним перекласти з даної поеми кращі розділи, саме такі, в яких на основі змалювання епізодів старовірської історії проведена ідея нескореності народу, безмежної любові до батьківщини, готовності йти ради неї на всі жертви та активною боротьбою відстоювати свої права на свободу. Поміщаючи в „Літературно-науковому віснику“ (1889 р.) свій переклад з „Бар-Кохби“, Франко сам відзначав у примітці, що найцінніше в поемі Врхліцького те, що в ній „гудуть — де тихше де голосніше — тони сучасних поетові болів, змагань і розчарувань...“

У своїй більшій літературознавчій розвідці під назвою „Ярослав Врхліцький, його життя і творчість. Бар-Кохба“, надрукованій в тому ж річнику ЛНВ, Франко дає вірну оцінку творчості цього талановитого та незвичайно продуктивного письменника. Франко відзначав багатство форм і тематики поезії Врхліцького, відшліфованість його вірша, мелодійність мови, але критикував за космополітичні тенденції, відірваність від тогочасного життя Чехії, від прагнень передової частини чеського суспільства. Франко, який у своїй творчості виходив з інтересів і потреб народу, не міг не засуджувати того, що „Врхліцький у своїх поезіях майже не торкався сучасного чоловіка, сучасної суспільності, її потреб, змагань і ідеалів...“

Із сучасних чеських поетів Франко приділив велику увагу також Й. С. Махару, вбачаючи в його творчості здорове зерно критичного реалізму. Франко переклав такі його твори, як поезію „Гусова мати“, уривки з циклу „Výlet na Krum“ („Оренда“ та „Літом через Галичину“), а також численними уривками з поеми

„Магдалена“ ілюстрував свій критичний розгляд цього твору Махара.

Франко, хоч і не вважав Махара представником чеського модернізму, проте турбувався, щоб цей безперечно талановитий поет не відійшов з вірного шляху правдивого реалістичного показу життя, не попав в тенета „модернізму“, модного на той час, але далекого від справжніх завдань художника літературного напрямку. У своїй розвідці про поему „Магдалена“ Франко відзначив цінність поетичного таланту Махара, правдивість в зображенні історичної обстановки, критичне ставлення до дійсності, спостережливість, майстерність у змалюванні пейзажу і т. п., але застерігав молодого письменника перед шкідливою модернізацією, зайвим суб'єктивізмом, вимагав глибокого розкриття психології героїв. Франко спрямовував Махара боротись своїми творами проти несправедливостей тогочасного ладу. Оцінюючи значення поеми „Магдалена“, Франко відзначав, що вона „заслужовує на повну увагу не самої тільки чеської, а й загалом слов'янської публіки, як одна з нечисленних у теперішній чеській поезії проб — малювати сучасне життя, як проба сміла з погляду на сюжет і на опозиційного духа, що ним наскрізь пройнята (підкреслення наше — М. М.). І в майбутньому Франко бажав Махарові „йти далі сею дорогою“.

Вдалі також переклади Франка з С. Чеха, С. Халупки, Е. Красногорської, Ю. Зейера.

Крім згаданих перекладів і статей та менших заміток, як наприклад, „40-і роковини вродин Махара“ (ЛНВ, 1904, т. XXV, кн. 3), Франко написав також дві літературознавчі праці про видатного словацько-чеського письменника Я. Коллара.

В статті „Літературне відродження полудневої Русі і Ян Коллар“ Франко розглянув питання впливу Коллара на культурний рух Галичини і Східної України. Говорячи про відгук праці Коллара „*Slávy dceři*“ на Україні, Франко тільки торкається його ідеї „слов'янської взаємності“. Широко висвітлює це питання в наступній статті „Слов'янська взаємність в розумінні Яна Коллара і тепер“, що була написана як рецензія на згадуваний збірник. В даній праці Франко відзначав як позитивний факт те, що Коллар ідею слов'янської взаємності базував не на „мертвій давній єдності чи то церковно-слов'янській, чи латинській, а власне на тім новім руху, на демократизмі“, на рівноправності народів. Однак Франко засуджував те, що Коллар визнавав лише

чотири слов'янські народності: чеську, польську, російську і сербську і вважав, що інші, менші, повинні з ними зливатися. Особливо важливим недоліком вважав Франко замовчування Колларом політичної сторони питання: „В книжці про взаємність, — писав Франко, — він (Коллар — М. М.) не доторкався цієї болючої матерії, може прямо для того, щоб не дразнити правительство, вивішуючи хоругов політичного панславізму, а може й міркуючи, що проголошуваний ним панславізм літературний звільна проложить стежку і для таких змін політичних, котрі дали б поодиноким слов'янським племенам змогу жити і розвиватися свободніше. Отже, мовчанка про політичний бік слов'янського діла, чи воно походило з надто ідилічного розуміння, чи з дипломатії, треба вважати великою хобою Колларової програми і головною причиною того, що при всіх здорових і вірних поглядах, у ній заложених, в цілості вона все таки залишилася туманною і фантастичною.“

В статті „Слов'янська взаємність в розумінні Я. Коллара і тепер“ великий український письменник-борець проводить цінну думку про важливе значення Росії в житті слов'ян. Але він знав також і те, як жорстоко переслідувано в Росії всякий прояв вільної думки і розумів, яку шкоду це криє в собі для всього слов'янства, тому відзначав наскільки зросла б роль російської держави, якщо б її „політична система... змінилася в дусі свободолобнім...“

Франко гаряче підтримував „русофільські“ симпатії чеського народу, орієнтуючи його на прогресивну російську культуру. Він неодноразово дуже прихильно висловлювався про Росію, її передових представників, прогресивну російську літературу в статтях, присвячених чехам та словакам. Наприклад, у передмові до видання творів К. Гавлічка-Боровського Франко вказував, що „побут в Росії мав на Гавлічка великий вплив“, що там постанали перші його творчі задуми. А в огляді української літератури „Literatura ukrajinsko-ruská (maloruská)“, який був надрукований в чеському журналі „Slovanský přehled“, великий український письменник відзначав, що російською літературою можуть гордитися не лише росіяни, а й все Слов'янство.

Але найчастіше Франко звертається до цього питання у публіцистичних статтях, як „Слов'янська солідарність чехів“, „До відома панів чехів“ та інші. Цінні думки з цього приводу він висловлює також в своєму листуванні до чеських письменників

і вчених. Так, Франко у листі до А. Черного від 22. X. 1898 р. з обуренням виступив проти фальшування образу великого російського критика революціонера-демократа В. Г. Белінського в статті Штепанка „До п'ятидесятих роковин з дня смерті Белінського“. Франко вимагав правдивого показу діяльності Белінського на тлі тогочасного життя.

Дуже цікава стаття Франка „До відома панів чехів“, в якій він виступив проти орієнтування чеського народу на реакційну Росію, на таких її представників як Катков, одночасно відстоюючи тісну дружбу з прогресивною частиною російського суспільства. Франко нещадно критикує чеських реакціонерів, які намагалися представити Каткова в ореолі патріотизму. Показуючи його діяльність в справжньому світлі, Франко характеризує її як крайньо реакційну і згубну для Росії. Адже через нього арештовано тисячі кращих представників російської молоді, через його „благородні“ доноси двадцять років томився на каторзі видатний письменник і економіст європейської слави — Чернишевський.

Великий письменник-революціонер закликав єднатися з передовою частиною російського суспільства, яка ненавидить Каткова і йому подібних.

„Зрозумійте панове чехи, — писав Франко, — що коли хочете єднатися з Росією, то, якщо не втратили людської гідності, можете це робити тільки з тією благороднішою частиною російського суспільства, словом з Росією 1. Тургенева, Салтикова, Чернишевського, Добролюбова, Пісарєва і т. д., а не з Росією Мещерського, Суворіна і Каткова, орган яких „Моск[овские] Вед[омости] Салтиков у своїй сатирі дотепно назвав „помои“, тобто помії.

Знайте, що слово „Катков“, „Катковщина“ в Росії вживають як образу... що вважати Каткова представником цілої Росії, це значить не мати найменшого уявлення про Росію і смертельно образати значну частину російського „суспільства“.

У своїх статтях, присвячених братнім чеському та словацькому народам Франко виступав поборником дружби і рівноправності всіх слов'янських народів. Такі погляди він висловлює у згадуваних вже статтях „Слов'янська взаємність в розумінні Яна Коллара і тепер“, „Слов'янська солідарність чехів“ та багатьох інших, як „Чехія, Росія і слов'янізм“, „Поляки, чехи і мадяри“, „Голос пригноблених“ і т. п.

Дуже цінний матеріал в цьому відношенні дає нам з'їзд сло-

в'янської молоді, що відбувся в Празі у 1891 р., на якому Франко виступав з доповіддю як представник від української молоді, а також брав активну участь в складанні резолюції української секції. Своєю участю на з'їзді Франко спрямовував представників слов'янської молоді на самовіддану працю в інтересах народу. Революційно-демократичний світогляд Франка яскраво відбитий в резолюції. В ній поставлено вимоги свободи особи і слова, рівноправності нації, знищення політичних привілеїв панівних класів, „усунення всякого визиску економічного шляхом перебудови системи виробництва за вимогами наукового соціалізму“.

Часто в своїх статтях Франко виступав проти насильної германізації урядом чеського й словацького населення, відстоював його права на вільний національний розвиток. Великий письменник висловлював віру в життєву силу чехів і словаків, які устояли і в майбутньому устоять проти наступу реакції, і в своїй справедливій боротьбі знайдуть підтримку в інших народів („Панславіста про чехів“).

Відстоюючи інтереси трудящих Чехії та Словаччини, Франко засуджував реакційні політичні партії, які були далекими від народу, хоч і прикривалися лозунгом народолюбства. Так, Франко досить скоро зрозумів реакційну суть молодочеської партії і в своїх статтях неоднократно висловлювався, що вона не виражає прагнень народу. Він відзначав, що існування молодочеської партії „не викликало жодного прогресу“ в житті чехів.

Подібні погляди про молодочеську, а також старочеську партію Франко висвітлював і в літературознавчих розвідках. „Особисті амбіції, криклява бляга — ось чого у молодочехів більше, ніж у старих; щирого дбання про народні інтереси, правдивої гуманності і чистоти у одних так само мало, як і у других, — писав критик, розглядаючи твір Махара „Магдалена“. З щирим обуренням виступав він проти обкарнаного видання творів Гавлічка-Боровського в догоду „молодочеському катехізму“ у передмові до видання його творів українською мовою у 1901 р. Тому Франко з задоволенням відзначав появу нового політичного угруповання т. зв. „омладністів“, які виступили з критикою дволичної ролі молодочеського представництва в парламенті.

Цікавили Франка і інші питання суспільного життя чеського народу. Він повідомляв, наприклад, про досягнення чехів в галузі освіти, наукових і популярних видань, преси („Праця

чехів в галузі освіти“). Франка радувало те, що в багатьох випадках ці видання були потрібні і корисні народові. „Список чеських періодичних видань, — писав він, — свідчить про надзвичайно велику кількість спеціальних наукових публікацій у різних галузях людських знань і практичних знань, публікацій літературних, художніх, популярних і т. п. Найважливішим є те, що переважно, або, принаймні дві треті частини, заповнюються оригінальними працями чеських письменників, написаними в народному дусі, у формі, пристосованій до потреб і розуміння чеської громадськості“.

Краще ознайомитися з культурним і економічним життям Чехії допомогли Франкові його відвідини чеської етнографічної виставки у 1895 році, яка, за визначенням Франка, мала характер більш „цивілізаційно-історичний в широкому розумінні цього слова“, ніж етнографічний. Про цю виставку Франко відгукнувся декількома статтями в „Kurjer-i Lwowsk-omu“, в якому він тоді співробітничав. В своїх спогадах про виставку Франко менш зупиняється на конкретних характеристиках окремих відділів, а ділиться з читачами враженнями від виставки в цілому, вітаючи в ній прояв не тільки енергії, працьовитості і талановитості чеського народу, але також — волелюбності і нескореності в боротьбі проти іноземного гніту.

Українська делегація, зокрема Франко, були дуже тепло привітані чеськими представниками. Франко на той час був вже відомий в Чехії та Словаччині як видатний письменник, а також науковець, фольклорист та етнограф, який в своїх працях звертався і до чеського життя („Pověst o Přemyslově kvetoucí líse a pověst o kvetoucí holí“, „Фольклорні праці д-ра Ченька Зібрта“). За заслуги на полі етнографії комітет чеської етнографічної виставки, як про це повідомила галицька преса, нагородив Франка почесним дипломом і бронзовою медаллю.

Перебування Франка на Етнографічній виставці у Празі 1895 року сприяло зміцненню його знайомства з прогресивними представниками чеської інтелігенції, з якою Франко тримав тісні особисті й листовні зв'язки.

Франкова кореспонденція до чеських культурних діячів допомагає краще з'ясувати постать Франка як друга чеського і словацького надорів. Особливо близьким був Франкові видатний чеський етнограф Ф. Ржегорж, який деякий час проживав в Галичині і невтомно працював над духовним зближенням обох на-

родів. Франко цінив Ржегоржа як талановитого науковця і людину незвичайно чутливу до народного горя. Тому саме Ржегоржеві міг написати такі повні гіркоти слова про галицьких псевдопатріотів: „Наші верховодники ані не думають допомогти народові, а думають хіба про те, щоб його більше обідрати“ (лист від 9. XI. 1888 р.), або ж поділитися з ним про те, що його бажання бути викладачем української літератури нездійсниме: „Не знаю, чи знаєте вже, що міністерство не затвердило моєї габілітації на доцента руської (української — М. М.) літератури на університеті. Я не дуже то і плачу, чуюся знов по-старому свободним. Та все таки жаль, що не буду міг присвятити своєї праці і сили тому ділу, до котрого найбільше маю охоти“.

Листування Франка з Ф. Ржегоржем, А. Черним, Яр. Врхліцьким, І. Полівкою та іншими розкриває жваву співпрацю великого українського письменника з чеськими вченими. Чеські приятелі Франка, зокрема Ржегорж, допомагали йому в популяризації чеської літератури і в свою чергу зверталися до нього з проханням допомогти в тому чи іншому питанні. Франко підтримував їх зацікавлення українською літературою, зокрема творчістю полум'яного поета-революціонера Т. Г. Шевченка. „Я рад би, — писав він в листі до Врхліцького, — зробити що можна для того, щоб чеський народ... одержав такий вибір поезій Шевченка, який давав би повну і всебічну характеристику нашого найвизначнішого поета і в перекладі, гідному цього поета. Бажаючи, щоб переклади були якнайкращими, Франко береться виготовити про них спеціальний критичний розгляд і висловлює в листах свої думки з приводу виконаних уже Р. Єсенською і проф. Коларжом.

З сучасних поетів Франко радив познайомити чеське суспільство з творчістю Лесі Українки, яку дуже високо цінив за її мужню громадську лірику. Він підказував навіть, які поезії треба взяти до уваги, а саме: „Мрії“, „Слово, чому ти не твердая криця“, „Хвилину розпачу“, „У пустині“ — твори, сповнені палкого протесту проти поневолення.

На запрошення А. Черного Франко написав для журналу „Slovanský přehled“ ряд статей про українську літературу: „Українсько-руська (малоруська) література“, „Українсько-руська література за 1898 рік“, „Леся Українка“, „Українсько-руська література за 1899 рік“ та „До історії чесько-руських взаємин“. Також Франкові належить декілька заміток про українських діячів у „Науковому словнику Отта“.

Франко, як про це свідчить його кореспонденція, допомагав своїм чеським знайомим не тільки в ознайомленні та популяризації української літератури. Він висловлював також свої передові погляди з приводу різних питань, виступаючи у всьому патріотом і інтернаціоналістом. Так, у відповідь на запрошення взяти участь в опрацюванні „Наукового словника“ Франко між іншим, писав: „Важливим є лише те, щоб Шановна Редакція в слов'янських питаннях стала твердо на становищі... рівноправності (покищо в ділянці думки, культури, науки і літератури) всіх слов'янських народів і дозволила кожному з них виступити перед слов'янським світом з тим, що створив і що має позитивного, людського, прогресивного“.

Принциповий погляд в справі задумуваного А. Черним журналу „Slovanský přehled“ висловлює Франко в листі до нього від 29. VIII. 1898-р. „Журнал, — заявляє український письменник, — не може бути заїздною корчмою, де кожного однаково радо гостять, чи він аристократ, чи демократ, поступовець чи ретроград, вузький націоналіст чи інтернаціоналіст“.

В інших своїх листах Франко засуджує псевдопатріотизм, ренегатство і т. п.

Прогресивні представники чеської інтелігенції високо цінили літературний талант Франка, його самовіддану працю на полі чехословацько-українських культурних взаємин. Ще за життя письменника було здійснено ряд перекладів його творів, чеська прогресивна критика позитивно відгукувалася про його діяльність, науковці звертались до нього, як до загальновизнаного авторитету. Франко був для передової чеської інтелігенції так близьким, що, як відзначав академік Зденек Неєдли на урочистому святкуванні в Чехословаччині 300-річчя возз'єднання України з Росією, „його вважали... за свого“.

Ще ріднішим став Франко народам Чехословаччини в наш час, коли у вільній Чехословацькій Республіці провадиться велика робота в справі популяризації української радянської і класичної літератури, в якій почесне місце належить великому Каменяреві, палкому поборникові дружби народів.

Діяльність Франка, спрямована на зміцнення і розвиток чехословацько-українських взаємин, є цінним вкладом в історію культур обох народів.

м. Львів.

М. МУНДЯК,
кандидат філологічних наук.

Частина перша

ПЕРЕКЛАДИ ІВАНА ФРАНКА
З ЧЕСЬКОЇ ТА СЛОВАЦЬКОЇ
ЛІТЕРАТУР

Рукопись Королевська

ЧМИР І ВЛАСЛАВ

Неклян каже на бій встати,
Каже княжими словами
Проти Власлава.
Встали війська, на бій встали,
Встали на княжецьке слово
Проти Власлава.
Ой, то князь Власлав гордився
Побідов над Неклянном,
Над славним князем.
Меч й огонь він напускав
У Неклянову країну
Й над грабіжними мечами
Своїх воїнів голосив
Він Некляна поганьблення.
„На бій, Чмире, ве́ди мої полки,
Гордо виклика нас
Надутий Власлав.“

Зрадувався Чмир і встав,
Втішно зняв свій чорний щит
Двоезубний і зняв з щитом
Молот і шолом непробитий,
І під всі дерева
Богам жертви склада.
Буйно крикнув Чмир на військо.
Скоро військо йде в рядах,
І тягнуть досвіта-рано,
І тягнуть весь день і по заході
Там ід горбкові.

Га, як там буха дим із села,
А в селі плач і стони жалібні!

— Хто спалив вам хати,
Хто причина ваших сліз кривавих?
Хто? Власлав? Нехай же
Посліднім буде сей напад його!
Пімсту і загубу
Моє військо му несе!

Люди кажуть Чмиру воеводі:
„Крувой се, Крувой поганий
Займив нам стада і тут в слободах
Лютував мечем й огнем!
Все, що тільки було здале,
Його злість попсула люта,
І узяв нам воеводу!“

І розлютивсь на Крувоя Чмир,
І з грудей широких
Закипів в нім гнів
По цілому тілі.

„Войни, каже, завтра рано
Всю хоробрість розпалим,
А днесь змученому тілу
Дайте ви починок.“

Стоять гори вправо,
Стоять гори вліво,
А на їх верху, на високім
Ясне сонечко пала.
Горами ось відси,
Горами ось відти
Тягнуть війська, битву несуть в собі.

„Гей, там на замок,
Що орлом на скалі сидить,
Там, де Воймира Крувой в в'язниці держить
І його доч хорошу!
Він їх схопив в темнім гаю,
Там, під сірою скалов,
Де зганьбив князя Некляна.
Некляну Крувой вірність обіцяв
І подав вірну руку.
Тим самим гласом і тов руков
Нешастя спровадив на сей народ.
Гей, вгору, на град високий,

Гей, війни, вгору на замок спішіть!“

І розгорілись війни,
І їк замку ся горнуть,
По слову удалного Чмира,
Мов градова туча.
Передні щит о щит ся вкривають,
Задні на списи ся взирають
І на делени, півперек вбиті,
І повиш верхів ліса
Їх мечі гримлять об замок,
Їх мечі о шаблі дзвонять
Тих, що в замку їх рубають.

І ревнув Крувой на замку, як тур,
Ревом хоробрість в своїх мужах будить,
Меч його громом на пражан паде,
Наче дуб, долів з скали котячись,
Много сильних дубів
Валить і друкоче.

Але таки здолу вокруг замку
Війни Неклянові товпились.

Чмир каже ззаду на замок впасти,
Пересадити мури спереду.
Гей, і дерева високі,
Що під скалов росли густо,
Повалились на безпечні мури,
А по деревах колоди ся котять
Понад війнів головами.
Гей, під ними напереді сильні стали,
Муж при мужу, — друг друга тикались
Широкими плечима.

А на плечі півперек дерева поклали,
І вздовж їх ушовками пов'язали,
Ї списами підперли попри себе.
На сі дуби вискочили мужі,
А на плечі списи положили,
Пов'язали списи ушовками:
Вскочив третій ряд на другий,
На третій четвертий,
А п'ятий аж мурів верху дістав,
Відки шаблі гриміли,

Відки сипались стріли,
Відки колоди з тріском котились.
Гей, і пражанів навала,
Мов туча, в замок потекла,
І всю силу в замку стерла, зм'яла!
Вийди, Воймире, з милов дочкою,
Вийди з темниці на білий світ:
Глянь на скалу там, на ній узриш
Крувоя в крові під местнов сокиров!
Вийшов Воймир благодійним раном,
Вийшов з своєв хорошов дочкою,
Врага свого Крувоя зрів в крові.
Чмир добичу людям повертає,
Й гарна діва з добичев вернулась,
А Воймир богам хтів жертву дати
На тім самім місці,
У ту саму пору.
„Вгору, Воймире, Чмир повіда,
Звернім кроки наші до побіди
Над Влаславом! Зажди з службою богів!
Боги зволють поразить Власлава.
Скоро сонце полудня доспіє,
Нам дійти вже тра до того місця,
Де побіди голос
Війська наші враз піднесуть вгору.
Ось ти зброя врага твого! Йдімо!“
І Воймир утішивсь дуже-дуже,
З верху скали закричав він грімко,
З сильна горла так до богів кликав —
А стряслися дуби в темнім гаю:
„Не гнівайтесь, богове,
На слугу не прогнівітьсь свого,
Що вам жертви нині не приношу,
Не палю свяченого обіту!“
„Довжен-есь богам обіт, Чмир каже,
А нам нині б на врагів спішитись.
Тож сідай ти на бистрого коня,
Оленевим ліс пролети скоком
Там в діброву, де скала ся взносить,
Богам мила, — на верху скали той

Спали ти обіт богам,
Спали жертву богам, своїм спасам,
За перемогу минувшу й будучу.
А ніж вздриш, що сонце ся посуне
По тверді небесній, вийдеш там за місто,
А ніж сонце вторим кроком ступить
І кроком третім
Над верхи ліса, військо там дійде,
Де твоя жертва в диму стовпах
Віятиме ід богам,
І поклониться все військо, туди йдучи“.

Сів Воймир на бистрого коня,
Оленевим скоком по лісі погнав
Там ід діброві, ід сірій скалі;
На верху скали
Жертву запалив
Богам, своїм спасам,
За перемогу минувшу, за перемогу й будучу.
Жертвував їм ялівку буйну,
На ній шерсть червона ся блищить;
І купив у пастуха
Там в долині у траві буйній,
Дав за ню коня з сідлом.

Загоріла жертва, і військо зблизились
Ід долині, а з долини вгору
Ідуть в діброву.
Войни, шумом озвучені,
По одному йдуть, несучи ружжя.
Кожен, коло жертви йдучи,
Славу богам голосить
Й не леніє брязнути мечем.
А коли ряди ся вже кінчили,
То Воймир на бистра коня скочив,
Товсті бедра й хребет наложив
Шістьом кінним, що йшли за рядами.

І йшли військо по всяку дня пору
Аж під полудень сонця.
Там ген на рівнині
Чекав їх Власлав хоробрий.
Від ліса до ліса його сила стала

П'ять раз більша, як пражанів сила,
І мов з чорних хмар
Роздавались з неї громи
І псів вило премного множество.
„Тяжко битися нам з тими врагами;
Не подужаєш колом булави!“
Так Воймир рік, — на се Чмир до нього:
„Мудро так потайком говорити,
Мудро ся на все приготувати.
Пощо гримать о скалу чолом?
Лис обдурить і ярого тура.
Тут Власлав нас із гори узрить:
Скоро долом обійдім сей верх
Наоколо, щоб були назаді
Ті, що були напереді вперед;
Кілька раз гору так обійдімо!“

І так Чмир укартував з Воймиром.
І спішили війська круг гори,
І спішили війська дев'ять раз,
Як велів удалий Чмир з Воймиром
Так врагам число своє збільшили,
Так врагам страху більш додали.
Розступились долом по хашах,
І заблиско в очі ворогам
Грізно їх оружжя.
І ціла гора заповонила
Грізним блиском.

Нараз Чмир із відрядом налетів,
Відряд сей був штири сотні сильний,
А з ним Тряс налетів з темна ліса:
Тряс військом ворогів
В тій хвилі овладів, —
Взад, взад! Страх на них з цілого ліса!
І розпирслись враги сюди й туди,
І розпирслись, наче дим по полю.

Звів на них Воймир хоробро руку,
Впів від всходу зайшов їм в дорогу,
Боком станув напротив Власлава.
Га, як ліс столітній з треском гнеться.
Ніби гори на гори валяться

І о себе дерева всі кришати!
Тут Власлав напротив Чмира вирвесь,
І Чмир гримне напротив Власлава.
І січа люта розпочалась,
За рану рана, удар за вдар,
Аж доки додолу не впав
Власлав! . . .
Як Власлав землев качаєсь страшно,
Взад, на боки, — а встати не може!
На сон вічний Морена колише Власлава,
Кров кипить із рани і булькоче,
І, фарбуючи траву зелену,
Сиру землю поїть.
Га, душа з ревучих уст
Уліта! на дерево злетіла,
І по деревах літає кругом,
Доки труп мертвого не спалено.
Перелякались будучі з Влаславом,
І розпирслись порохом по горах,
Уникаючи погляду Чмира,
Чмира, Влаславобійці.
Задзвонили побіднії гласи
До Неклянових радісних ух,
І Неклянове радісне око
Здобич багата пасе.

ЗАБОЙ, СЛОВОЙ І ЛЮДЕК

В темнім лісі скала вгору ся вносить,
На скалу вступив Забой потужний,
Огляда країну на всі часті, —
Сумом віє від цілого краю;
Й він заплакав плачем голубиним.
Сидів довго і довго смутився,
А враз вгору, мов олень, зірвався,
Долів лісом по дебрях й чагарах
Бистро збігав, від мужа до мужа,
По всіх краю був у всіх могучих.
До всіх тайні, короткі рік слова,
Поклонивсь богам й спішить до других.

І день минув перший і день минув вторий.
Скоро за третім вночі зійшов місяць,
Зійшлись мужі там в діброву темну.
Д'ним Забой йшов: у яр їх впровадив,
В яр глибокий серед темна ліса.
А Забой ступив у яр найглибший,
Взяв Варито віло-звучне:

„Мужі братніх серць,
Мужі поглядів огнених,
Вам співаю пісню з глибини найглибшої,
Вона йде з мого серця, з глибокого серця,
Хоч горем повита!

„Пішов батько ід батькам,
Лишив свої діти
І свої любки. І не сказав нікому:
Брате, ти сироти вбогі
Приголуб вітцівськими словами!
„І прийшов чужий насильно в дім,

І чужим заповідає словом,
І як дієсь у чужому краю,
Від рана до ночі, так діялось теж
Жінкам і дітям.
Єдну дружину каже нам мати
На всім путі від Весни до Морани.
І вигнав з гаїв всі кругавці,
І які боги в чужому краю,
Таким каже й нам кланятись
І жертви складати.
Не сміємо битись в чоло пред богами,
Не смієм при змроці їм їсти носити
Там, де батько богам їсти носив,
Там, де д'ним на молитву ходив;
Святії дуби всі порубали,
Всіх богів нам розрушили.“
„Ай ти, Забою, ти серцем до серця
Співаєш пісню, що внутрі палить,
Як Люмирів спів, —
Люмира, що словами і співом колись
Вишгород і всю країну закрівав:
Так ти мене і всіх братів
Огнем співу свого закрів.
Боги люблять доброго співця,
Тож співай, — вони тобі дали
В серце жар на против ворогів!“
І поглянув Забой
На палаюче око Славоя
І співом дальше за серця хватав:
„Два сини, котрих серця
По-мужеськи бить зачинали,
Виходили в ліс.
Там молотом і мечем
І списом владіти учились,
Так крили ружжя й вертали розкішно.
А як змужались їх кріпкі руки,
Як на врагів їх серця запалали
І їх другі братці попідростали,
Гей, то всі на ворогів громом впали,
Наче буря з погідного неба!

І вернули в дім вітцівський,
І по краю зацвіла свобода“.

Гей, всі скочили вділ до Забоя,
Ув обняттях стискають го широ,
Стискають го сильними руками,
На груди з груді кладуть його руки,
Мудре слово додають до слова.
І вже ніч минула, вже світало,
А вони розсипалися з яру;
І поміж деревами лісом
Вни манівцями крутими
В розличні сторони пробирались.

Минув день, і вторий день минає,
А за третім днем,
Скоро пільмов землю ніч окрила,
Рушив в ліс Забой,
А лісом за Забоем збори;
І рушив в ліс Славою,
А лісом за Славою збори.
В кожному довір'я до воєводи,
В кожного серце королю враждебне,
А кожного стальна на короля зброя.

„Гей, брате Славою,
Там ід синьому верхові!
Верх той владіє над цілим краєм,
Там кроки скеруймо!
Від верха на всхід ліс темний,
Там си руки подамо:
Ти скоріш там лисім пробирайся скоком,
А я туди піду!“

„Гей, брате Забою,
Чом оружжя наше має
Аж зверха хоробрості набрати?
Лучше відти вдармо громом
На королівських мучителів!“

„Ніт, брате Славою!
Сли змію стоптати хочеш,
Голову їй приступи,
А — там голова її!“
Розійшлися мужі лісом,

Розійшлися вправо-вліво.
Тії тягнуть туди
За Забоявим словом,
Там ти тягнуть тамтуди
За словом скорого Славоя
Лісами глибокими ід синьому верхові.
І як п'ять сонць засіяло,
Подали си пресильнії руки,
І глянули лісім взором
На війська королеві.
„Хоче Людек міритися з нами,
Бач, війська збирає!
Гей, впаде військо його під одною ранов!
Ей, Людеку,
Ти єсь паріб над паробами короля!
Ти скажи тирану своєму,
Що з димом тут нам розказ його!“
І розлютивсь Людек,
Голосом кріпким війська скликає.
Піднебесся ціле засіяло,
Долом при світлі сонця повно блиску
Від воїнів королівських.
Усі готові ногами в крок,
В руках оружжя за Людека словом.
„Ей, брате Славою,
Ти лісім кроком туди спіши,
А я піду, стріну їх чоло!“
І Забой наперед грянув, як град,
І Славою збоку грохнув, як град.
„Гей, брате, ті се самі враги,
Що кришили нам богів,
Що нам рубали дуби святії
І кругаїв з дібров полохали!
Боги побіду нам дають!“
Гей, то Людек вирвався затекло
З-між врагів, та напротив Забоя!
І Забой ударив громом
З палаючим оком
В Людека. Дуб з дубом мірється затято
Вирвавшись з цілого лісу. Так Забой

З Людеком міривсь понад ціле військо.

Людек ударив сильним мечем,

Три шкіри в щиті протяв.

Ударив молотом Забой,

Людек підступний відскочив.

І грянув молот о дуба,

А дуб собою на полки грянув,

І тридцять мужів д'вітцям пішло.

Сказився Людек: „Га, ти, собако,

Ти погана гадяча прочваро.

Мечем ся міряй зо мною!“

І втяв мечем Забой,

Врагові щита часть відтяв.

І Людек мечем,

Меч відбився о щит харалужний.

І загорілись оба до ран,

І все на собі ранами вкрили,

І кругом кров'ю все змочили.

І кров'ю мужі теж зфарбувались,

Що кругом всюди сіклися люто.

Сонце полудень минуло,

Вже від полудня д'вечеру хилилось,

А вни б'ються, гримлять, не вступають.

І тут б'ються, і там, де Славою.

„Ай, ти, враже, біс на тебе,

За що кров ти нашу п'єш?“

І хопив свій молот Забой,

Та Людек відскочив,

Забой ще вище молот взніс вгору,

І кинув на врага.

Грянув молот, а від удару

Щит ся розскочив, а із щитом

Розскочилася Людекова грудь.

І душа зляклась молота тяжкого,

Молот із тіла випер і душу

І на п'ять сажнів у війську загнав.

З жаху горла ворогів завили,

З уст воїнів Забоя радість заgrimіла

І втіхов очі їх запалали.

„Гей, брате, побіду дали нам боги!

Пішли єден полк направо,
А наліво другий шли,
Щоб з усіх долин сюди
Зігнали коні, нехай ірзають
Бистрії коні по всьому лісу.“
„Забой, брате, ти льве удалий,
Не покидай врагів поражати.“
Гей, то відкинув щит Забой,
У руці молот, а меч у другій,
Так си дорогу стелить між врагами.
Враги стали, і прийшлося їм уступати.
Тряс їх гнав із місця бою,
Страх з їх горла крик видобуває.
Ірзають коні по цілому лісу.
Гей же на коней, з коней на врагів,
По цілому краю! Несіть, бистрі коні,
Ім за п'ятами наше завзяття!
Скочили полки на бистрих коней,
Скок в скок вни гнались за ворогами,
Іх ранами й кров'ю жар свій підпалляли.
Минають гори, ліси й долини,
Все убігає взад, вправо і вліво.
Шумить ріка бистра,
Котить за хвилию хвилю,
Гримить ціле військо скок за скоком,
Всі ся женуть через ріку бистру:
Врагів хмари ріка затопляє,
Своїх на другий берег переносить.
Й по цілому краю вздовж і вшир
Лютий яструб розпустив
Свої крила, свої міцні,
Бистро птиці ганяє.
Забоеве військо вшир розлилось,
По цілім краю врагів ганяє;
На бистрих конях за врагом женуть:
Вніч під зорями за врагом люто,
Люто під сонцем вдень за ним женуть,
І оп'ять по темній ночі,
І оп'ять пораннім змроком.
Шумить ріка бистра,

Котить за хвилею хвилю,
Гримить ціле військо скок за скоком,
Всі ся женуть чрез ріку шум'ячу:
Врагів хмари ріка затопляє,
А на другий берег своїх переносить.

„Гей, там ід горах синім,
І там най пімста наша гримить!“

„Ай, брате Забою,
Від нас вже гори недалеко,
Вже ворогів лиш купка мала,
І та жалібно пощади просить.

„Вертаймо краєм! Ти туди,
А я туди, — і все вигубляймо,
Що королівське!“

Шумить буря по краю,
Шумлять війська по краю,
По краю вправо і вліво
Всюди війська-полки видати
В радісних товпах.

„Гей, брате, там синій верх,
Там боги дарили нас побідов.
Там багато душ чека,
Сюди й туди по лісі літа:
Іх птах боїться і звір полохливий,
Тільки сова їх ся не ляка.
Гей, там ід верхові, мертвих погребати,
І богам заставить страви, —
І там богам спасам
Жертвів дать багато:
Ім похвальні, благодарні співи,
Ім й оружжя побитих врагів!“

БЕНЕШ ГЕРМАНІВ

Ай ти сонце, ай сонечко,
Чом ти світиш так сумно,
Чом ти так світиш на нас,
На бідний народ?
Де наш князь, де воївний люд?
До Отта пішов він вдаль,
Хто ж від врагів охоронить
Землю рідную?

Довгим тягом німці тягнуть,
А із німцями й саси
З стародавніх гір Згорельських
В нашу країну.

Дайте, небожата вбогі,
Дайте злото та срібло,
А ні, то вам попалять
Хати та двори!

Ах, таки нам все спалили,
Срібло, злото забрали,
Овечки позаймали;
Далі д' Троскам йдуть.

Ой, не тужіть, кметі, браття,
Вже для вас трава встава,
Хоч так довго потоптана
Чужим копитом!

Вийте вінці з польських цвітів
Свому вибавителю!
Вже ся осінь зеленіє,
Скоро ся все змінить.

Гей, і скоро все змінилось:
Ой, там Бенеш Германів,

Там він кличе люд в громаду
Напротив сасів.

І зійшлися кметі, люди
В лісі під Грубов скалов,
Кожен мість оружжя ціп взяв
Напротив врагів.

Бенеш, Бенеш перед веде,
За ним вслід народ ступа,
„Пімста, пімста всім! — гукає —
Німцям ворогам!“

Га, як лютостію гнів
Обі сторони пірвав,
А розлюченим мужам
В утробах кипить!

Іх ся взори розпалили
Против себе страшенно,
Над киї киї піднялись,
Списи над списи.

Стрілись сторони обі тут,
Ніби ліс ся в ліс валить,
Як по небу грім палає,
Так мечі горять.
І піднявсь крик грізний вгору,
Сполохав всю дичину
І всі птиці піднебесні
Аж по третій верх.

Розлягаєсь по долинах
Булав ломіт і мечів,
Мов дерев падучих треск
Від скалистих гір.

Так боролись обі часті
Без спочивку із собов,
П'ята на п'яту насіли
На себе війни.

Обернувся Бенеш вгору,
І мечем направо верг,
А там вже ся війська горнуть, —
Він наліво верг.

І наліво сила бурить, —
Ззаду на скалистий лім,

А на німців вергли з лому
Все каміння вділ.

Вни зступають на рівнину,
І тут німців б'ють оп'ять;
Ой, втікали й погубили
Голови саси!

ЛЮДИША І ЛЮБОР

Слухайте, старці й молодці,
Про лицарські герці й бої!
Був колись-то князь за Лабов,
Славний князь, багатий, добрий,
І доньку він мав єдную,
Батькові і всім кохану.
Вна на диво красна була,
Гінка статтю, як тополя,
А лице біліше снігу,
А на лицях цвіли рожі;
Очі ясні, голубії,
А по шиї, по біленькій
В'єсь коса златоволоса.
Гей, раз каже князь післові,
Щоб пани усі зійшлися
В замок на велику учту.
Лиш настав день назначений,
Аж і всі пани зійшлися
В замок княжий на ту учту.
Бубни, труби заgrimіли.
Ід князю пани товпляться,
І кланяються князеві,
І кланяються княгині,
І хорошій княжні — дочці.
За столи предовгі сіли,
Кожен ведля свого роду.
З дичини ношено страви,
А напій був мід солодкий.
Ай, то була учта гучна,
Ай, то була учта славна!

Розгорілось тіло силов,
Бодрість в умах розгорілась.

В ту пору панам князь мовить:

„Мужі, те не будь вам тайно,

Із якої я причини

Повелів вас тут зізвати.

Мужі хоробрі, я рад знати,

Хто найскорше мні допоможе.

Мудро борби в мирі ждати,

Таж сусідом німця маєм!“

Так князь рік, і тихо стало.

З-за столів пани тут встали,

І князеві поклонились,

Поклонилися княгині

І хорошій княжні-дочці.

Бубни, труби загриміли,

На сидання всі готові.

Перед замком на площаді,

Вгорі на прекраснім ганку

Князь сидів із старостами,

І княгиня з землячками,

І Людиша в дівиць крузі.

І до земляків князь каже:

„Хто на герці первий хоче,

Того сам я вибрать маю.“

І на Стребора князь кивнув,

Стребор Людислава визвав.

І оба на коні сіли,

Взяли гострі, сталльні списи,

Вихром гнали против себе.

Довго вспільно ся бороли,

Аж оба зламали списи,

І із сил вже так ізпали,

Що оба уйшли з площаді.

Грають труби, таламбаси,

І до земляків князь каже:

„Хто на герці вторий хоче,

Най княгиня вибирає“.

Серпош ся владив княгині,

Серпош Спишибора визвав.

І оба на коні сіли,
Взяли гострі, сталльні списи,
Серпош гнав на Спишибора,
Із сідла зсадив го духом,
І сам скоро з коня кинувсь.
І оба мечів добули,
Раз по разу в чорні щити
Сікли, аж ся іскри сиплють.
І втяв Серпош Спишибора,
Спишибор на нього grimнув,
І оба додолу впали.
І оба безсильні стали,
І з площаді уступили.

Грають труби, таламбаси,
І до земляків князь каже:
„Хто на герці третій хоче,
Най Людиша вибирає.“
Любор Болемира визвав.
І на Любора впав вибір,
І оба на коні сіли,
Взяли гострі, сталльні списи,
Вихром гнали у ограду:
Проти себе замірялись,
І зразилися списками.
Болемир з коня скотився,
Щит відлетів му далеко:
Винесено го з площаді.

Грають труби, таламбаси,
І Рубоша визвав Любор.
Скоро на коня той скочив
І на Любора гнав вихром.
Любор спису розтяв шаблев,
Кріпку в шолом втяв му рану:
Взад Рубош с коня звалився:
Винесено го з площаді.

Грають труби, таламбаси,
Любор землякам говорить:
„Хто зо мнов боротись хоче,
Най в ограду виїжджає!“
І нарада між панами.

А жде Любор у ограді.
Втім підняв Здислав спис довгий,
А на списі з тура голов,
І на буйна коня скочив
І погорди словом каже:
„Прадід мій убив яр-тура,
Батько вигнав німців війська,
Мою храбрість най зна Любор!“
І вни гнали против себе,
Головами ся зразили, —
Гей, оба злетіли з коней!
Тут мечів добули хутко,
І зятято герцювали,
Кріпко махали мечами,
Аж удари розлягались.
Любор збоку впав на того,
Мечем в шолом втяв потужно,
В меч мечем ударив разом,
І меч злетів за ограду,
А Здислав звалився на землю.
Грають труби, таламбаси;
Пани Любора обступлять,
І перед князя го ведуть,
І ведуть перед княгиню
Й перед дочку їх Людишу.
А Людиша молодцеві
Дасть вінець у нагороду,
Дасть вінець з дубова листя.
Грають труби, таламбаси.

ОЛЬДРЖІХ І БОЛЕСЛАВ

..... пішов в ліс темний,
Там, де всі владики ся зібрали:
Сім владик сих з вдалими полками.
Вигонь Дуб там скоро поспішає
Нічнов пільмов із своєв дружинов.
Ся дружина сто хлопа числила,
У піхвах всі мечі стальні мали,
До мечів всіх сто потужні руки,
А у серцях для Вигоня вірність.
І йшли довго, — стали серед ліса,
Кругом праві подали си руки
Й говорили тихими словами.

Вже вopівніч ніч перекотилась,
Сивосірий ранок наближався,
І до князя Ольдри Вигонь мовить:
„Гей, послухай, многославний князю!
Бог ти в серце дав відвагу й силу,
Бог ти мудрість дав і буйну голов,
Ти веди нас против злих полянів!
Ми за твоїм словом вправо, вліво
Підем, взад чи вперед, на всі бої,
Ти нам в серцях запали хоробрість!“

І взяв князь прапор у потужну руку. —
„Гей, за мною на полян хоробро,
На полян, на врагів сього краю!“

І за ним владик горнулось вісім,
А за ними войнів півчвертаста,
Войнів преудалих. І спішили,
Де полянів сила сном повита
Розвалилась і спала спокійно.

Ей, вся Прага мовчить в сні пораннім,
В ранній парі куриться Волтава,
А за Прагов верхи — гори мріють,
За верхами небо темносине
Роз'яснилось світом від востока.
„Гей, долів за мнов з гори! Лиш тихо!“
В тихій Празі хитро ся покрили,
Попід одіж ружжя поховали . . .
Йшов пастух ще перед світом білим,
Крикнув вгору браму отворити.
Вчула сторож пастуховий голос,
Втворила му браму чрез Волтаву.
А пастух на міст виходить, — разом
Став посеред і затрубив грімко.
Вскочив князь на міст і сім владик з ним,
Кожний з своїм полком, причвალали.
Грімко бубни до дня відозвались,
Голоснії труби заревіли,
І здрижав міст весь від їх удару.
Страх ударив на всіх на полянів;
Ай, поляни за ружжя хватають!
Ай, владики тнуть глибокі рани.
Вже поляни сюда-туда скачуть,
І за брами, і за перекопи
Кидаються товпами наветки,
Далі, далі перед вдалов січев! . . .
„Га, і бог побіду дарував нам!
Одне сонце встане на всім небі,
Встане Ярмир оп'ять на всю землю.“
Рознеслася радість по всій Празі,
Рознеслася і в окресність Праги,
Рознеслася радість по всім краю,
По всім краю від радісної Праги.

ЯРОСЛАВ

Сей я спів вам пою многославний
Про великі борби, люті бої;
Уважайте, весь свій ум зберіте,
Уважайте, почувте дива!

В стороні, де Голомуцька область
Там гора ся взносить невисока,
Невисока, Гостайновом зветься,
Мати божа чудеса там творить.

Довго в мирі були власті наші,
І добробут цвів між людом довго,
Но від всходу на-край буря встала,
Встала за доч татарського хана,
Котору християнські люди вбили
Про каміння, золото і перли.

Гарна, наче місяць, Кублаївна,
Про краї учула на заході,
В котрих люда много проживає.
Вна забагла взнать чужі звичаї.
Тут же десять молодців принялось
І дві діві її проводжати.
Приладили, чого було треба,
Посідали всі на бистрі коні,
І узялись, куди спішить сонце.

Наче зоря сяє перед восходом,
Коли взійде над ліси над темні, —
Така була доч хана Кублая
Ростом красна і строем пресвітла.
Вся одіта в парчі, одамашки,
Грудь і шия мармуром блищали,
А клейноти й перли ї вінчали.

Дивувались красі її німці,
Завиділи їй великим скарбам,
Стерегли їй путі і дороги,
Пересіли на темному лісі,
З-поміж дерев випали підступно,
Її вбили, а скарби забрали.

Коли се вчув Кублай, хан татарський,
Що ся стало з його дочков милов,
Зібрав війська з всіх країв підвласних,
Спішить з військом, де сонце ховаєсь.

Як се вчули князі на заході,
Що спішить хан в їх багаті землі,
Прилучились один до одного,
І зібрали превеликі війська;
Тягли полем-степом проти хана,
Розложились на широкім полі,
Розложились і тут хана ждали.

І велить Кублай всім чародіям,
Гадачам, волхвам і чорнокнижцям,
Щоб вгадали і його звістили,
Як скінчиться та борба грізна.
І зібрались духом чародії,
Гадачі, волхви і чорнокнижці:
Стали з двох сторон широким крутом,
Вздовж булавку чорну положили,
І розтяли на дві половини,
І Кублаєм перву часть назвали,
Вторій часті князів дали назву,
Над тим словом старим заспівали,
Почали боротись булавками:
Кублаєва віднесла побіду.
Радість військо все одушевила,
Кожен скоро з конем поспішає,
І в ряди ся уставили збори.

Християни й ради не скликали,
А без ума в ряди врагів гнались;
Гордість їх була їх силі рівна.

Вперве полки тут з собов зразились.
Мов з хмар тучі, так ся сиплють стріли.
І тріск копій, наче грохот грому,

Блиск мечів, мов блискавки огняні.
Обі часті яробуйнов силов
З собов перлись, кроку не вступали.
Вже християни поган мраки гнали,
І уже б були їх одоліли,
Сли б оп'ять не прийшли чародії
Й не принесли розтату булаву.
Й татари вельми розгорілись,
Люто верглись на християнську силу:
Так їх гнали пред собов затято,
Що їх, наче звірів полохливих,
По степу побили й розігнали.
Тут лежить щит, там дорогий шолом,
Тут войводу кінь волочить в стремнах,
Тут один сам на сам б'є татарів,
Там про бога милості благає.

Тож тепер татари розмоглися!
На християн дань тяжку наклали,
Двоє княжеств під себе зійскали:
Старий Київ й Новгород простірний.
Скоро горе по землях рознеслось:
По всіх частех взяв народ збиратись,
Чтири війська виставив потужні, —
Обновлено вражду з татариним.

Тепер верглись татари направо,
Наче хмара чорна, що засипать
Градом грозить поля урожайні:
Так здалека чуто було клекіт.

Скоро й угри в сотні ополчились,
Скоро з ними оружжям зразились,
Та дарма хоробрість їх, удалість,
Дармий весь їх опір богатирський.
Серед полків врзались татари,
Всі їх війська розбили потужні,
Поплінили всіх, що в краю були.

Відступила всіх християн надія;
Й було горе більш всякого горя;
Люд жалібно молиться до бога,
Щоби спас го від татар поганих:
„Встань, о господи, у гніві своїм,

Спаси нас від ворогів завзятих:
Вни хтять душі наші погубити,
Роздирають нас, як вовк отару!“

Первий бій нам страчен, страчен вторий,
І татари в Польщі розложились,
Всі країни кругом поплінили,
Аж доперли люто д'Голомуцу.
Тяжке горе встало по країнах,
Якого ще вперед не бувало.

Ой, то б'ються день, б'ються день другий,
Нікуди ся побіда не хилить!
Гей, татарів сила ще збільшилась,
Наче осінню вечірні мраки.
Між потопом тих татарів злющих
Колебались християнські полки.
І щосили дерлись ід горбкові,
Там, де мати божа чуда творить.

„Вгору, браття!“ — так Внеслав закрикнув,
Мечем своїм вдарив о щит срібний
І хоругов взніс повище полків.
Всі взмужались, верглись на татарів,
Стерлись з ними потужною силою;
Мов огонь враз вирвались підземний
Ід горбкові з-поміж хмар татарських.
Взад ступали по горбі угору,
Під горбом ушир ся розступили,
В гострий тригран на долі ся сперли,
Вправо, вліво щитами закрились,
Бистрі списи повиш плечей взнесли
Другі первим, а знов другим треті,
Тут стріл хмари згори на татарів.
Втім, ніч темна всю землю укрила,
Розвалилась по землі і небі,
Й пригасила погляди огняні
І христ'ян й татарів проти собі.
В густій христ'яни окопи
Взнесли вокруг горба й заборони.

Скоро лиш на сході засвітало,
Двигнувся весь табір татар поганих:
Страшний був табір сей округ горба,

Аж далеко ген, ген розлягався,
Його краю не досягнеш оком!

І на бистрих конях враги мчались,
І на довгих списах несли вбиті
Христьян голови ід шатру хана.

Тут їх хмари в одну силу збились,
Всі в один бік замірили кроки
Й скоро мчались ід горбові вгору,
І страшенним криком заревіли,
Що аж гори й доли розлягались.

А христьяни стали на забралах,
Мати божа додала їм сили.
Напрягали хутко тугі луки,
Тяли сильно гострими мечами, —
І прийшлося татарам уступати.

І сказалися татар лютих хмари,
Хан їх крутим гнівом рве-лютує.
В три пруди цілий табір розлився,
Всі три гнали люто горі горбом,
Но христьяни дерев двадцять зтяли,
Усіх двадцять, кілько їх там було,
І колони грубі прибивали
Понад самим краєм заборолів.

Вже татари на окопи гнались,
Аж під небо ревучи страшенно,
Вже зачали руйнувать забрали.
Втім, звалено з забралів колоди, —
А колоди тяжкі, наче червів,
Татар лютих зм'яли, здрухотали,
Ще й далеко в долі їх давили.

І так довго боролись затято,
Аж кінець дала ніч темна битві.
Гей! о, пробі, і Внеслав той славний
З заборолі впав, стрілов ражений!

Тяжкий жаль всіх серця розриває,
Люто жажда всіх палить в утробах:
Спраглим горлом росу з трави лижуть
Минув вечір, ніч холодна встала,
І ніч знов змінилась в сірий ранок,
А спокій був в таборі татарським.

Ід полудню вже день розгорівся,
А християни падали від жажди,
Отвирали ізсражені уста
І хрипливим голосом ридали
До пречистой, до матері божой,
Д'ній погаслі очі обертали
І, жалібно руки закленивши,
З землі в небо тужним оком зріли.
„Га, нам годі дальше з спраги гинуть,
Годі нам ся про жажду й бороти!
Хто о життя, о здоров'я дбає,
Най в татарів милості шукає!“
Так одні казали, а там другі:
„Радше згинуть від меча, як з жажди,
Води доста буде нам в неволі!“
Втім Вестонь: „За мнов, хто так гадає
Гей, за мною, кого томить жажда!
Але разом Вратислав піднявся,
Як тур ярий до Вестоня скочив,
І Вестоня пірвав в сильні руки, —
„Зраднику, християн ти ганьбо вічна! —
Крикнув, — ти ж то хочеш у загубу
Кинуть своїх земляків і братей?
Лиш від бога милості нам ждати,
Не в неволі від татар свиріпих!
Стійте, браття, не йдіть на погибель!
Перебули-сьмо найтяжчу спеку,
Господь з неба додавав нам сили
В розгорілий, огняний полудень,
Бог нам, вірним, зішле певну поміч!
Га, встидайтесь, мужі, таких речей,
Що героями хочете зватись!
Сли погинем на тім горбі з жажди,
Смерть нам тут господь в заслугу вмінить,
Но сли під врагів мечі здамося,
То самі на себе стягнем кару.
Бо мерзков єсть госпуду неволя,
Гріх в неволю самохіть карк гнути.
Гей, за мнов, мужі, хто так думає,
Гей, за мнов перед вівтар пречистой!“

І йшов люд з ним до святої каплиці.

„Встань, о господи, у гніві своїм,
Дай побіду нам над ворогами,
Вислухай молитву нашу д'тобі,
Котору з плачем до тя заносим!
Окружені-сьмо ворогом лютим, —
О, спаси нас з рук татарів лютих,
Дай утробам нашим охолоду:
Принесем ти жертву славословну!
Зітри в краю ти ворогів наших,
Згладь поганів, зітри на вік віка!“

Гей, глянь, — хмарка на спраженім небі!
Подув вітер, загудів грім страшний,
І затьмила туча ціле небо:
Раз в раз громи б'ють в табір татарський,
Густа злива христ'ян відживила
Й наповнила кирниці на горбі.

Пройшла буря. Сунуть війська в раду
З усіх боків, з всіх країн і властей,
Д'Голомуцу коругви їх віють,
Мечі тяжкі при боках їм висять,
А на плечах бряжчать повні тули,
Буйні голови в шоломах ясних,
А під ними бистрі коні грають.

Загріміли звуки лісних рогів,
Відозвались сурми громозвучні.
Страшно стрілись оба війська вражі,
Хмара пилу вгору піднімаєсь,
І впоследнє страшна була битва.
Роздавсь брязк і бренькіт мечів гострих,
Чутно, як січуть калені стріли,
Роздавсь ломіт спис і грохіт копій.
Тут прокляття, тут наруга люта,
Тут плач тяжкий, а тут дика радість.
Кров валиться, як потім по тучі,
Що у лісі дерев, то тут трупів.
Той з розтятов навпів головою,
Тому руки обі відрубані,
Той ся котить з коня через друга,
А тамтой завзято поражает

Врагів своїх молотом, неначе
Буря ломить дерева по скалах,
Тому в серце меч крізь ребра вбитий,
Тому вухо татарин відрізав.

Ух, був рев і жалібні стони!
І християни уступать почали,
Люто перли й гнали їх татари.

Гей, то орлом Ярослав злітає!
Сильний панцир на могучій груді,
В серці храбрість, у груді удалість,
Під шоломом світлим бистрий розум.
І гнав дочвал, мов лев роздражений,
Скоро теплу кров свою побачить,
Сли ранений за стрільцем ся жене;
Так він люто вергся на татарів.

За ним чехи, як град-буря впали.
На Кублаєнка він люто кинувсь
І прелюта борба ся зачала.
Вни оба ся коп'ями зразили,
І з великим тріском їх зломили.
Ярослав з конем, весь кров'ю злитий,
На Кублаєнка меч страшно взносить, —
Перетяв від рамена півперек
Аж по ребра він ханова сина,
А без духа й той впав межі трупи,
Тула з луком на нім забряжчала.

Й переляклась орда татар лютих,
Всі повергли списи сажневії
І хто тільки успів утікати,
Всі погнались, відки сонце всходить,
І край вільний став він ханської Орди.

ЛЮБУШИН СУД

Ай Волтаво, чо се мутиш воду,
Чо се мутиш воду срібнопінну?
Чи тя люта буря розгойдала,
Тучу з неба сірого зігнавши,
Гір зелених голови обмивши,
Сполокавши глину золотасту?
Як не маю я води мутити,
Коли рідні браття посварились,
Браття рідні о уділ вітцівський.
Посварились круто між собою
Лютий Хрудош з-над Кривой Отави,
Храбрый Стаглав з холодної Радбужі:
Оба браття, Кленові потомки
Із старого Попелева роду,
Що прийшов у тії землі жирні
Через ріки три з полками Чеха.
Прилетіла ластівка подружна,
Прилетіла з-над Кривой Отави,
На віконці отворенім сіла
В злотім дворі батьківськім Любоші,
В злотім дворі, святім Вишгороді,
Бідкаєсь і нарікає сумно.
Як те вчула сестра її рідна,
Сестра рідна в Любушинім дворі,
Просить княжну, просить у Вишгород,
Щоби правду уставила в справі
І братів обох їй щоб зазвала
Їй по закону щоб їх розсудила.
Сей час княжна послів виправляє
Святослава кликать від Любиці,

Від Любиці білої, де діброви
Над рікою шумлять, зеленіють;
Лютобора звати з Доброславських
Горбів, де Орлиця Лабу поїть;
Ратибора від гір Карконоських,
Де Трут смока лютого подужав,
Радована з Кам'яного моста,
Ярожира з горбів многоводих,
Стрежибора від ладной Сазави,
Саморода із Мжі сріблоносной,
І всіх кметів, лехів і владиків,
І братів теж Хрудоша й Стаглава,
О вітцівський уділ роз'ярених.
Як зійшлися лехи і владики,
В Вишгороді, Любушинім дворі, —
І йшов кожен ведля свого роду —
Вийшла княжна в світлих білих ризах
І вступила на престіл вітцівський,
На престіл свій злотий в славній раді.
За нев вийшли дві премудрі діви,
Витязеві вни закони знають.
У одної дошки праводатні,
Меч у другой, месник всякої кривди,
Против них огонь свідомий правди,
А за ними вода світочудна.
І таку реч з отчого престола
Золотого почала Любуша:
„Мої кметі, лехи і владики,
Оце браттям розрішіте правду,
Що у зваді живуть між собою,
В лютій зваді о уділ вітцівський,
По законі богів ввік живючих.
Чи оба враз мають власть посісти,
Чи по рівній часті поділитись?
Мої кметі, лехи і владики,
Ви ось тут мій засуд розрішайте,
Сли засуд мій буде вам по волі;
Але сли не буде по нутру вам,
Новий закон їм установіте,
Щоб братів він погодив незгідних.“

Поклонились лехи і владики,
І почали тихо говорити,
Говорити тихо між собою
І хвалити мудрі речі княжни.
Встав Лютобор із гір Доброславських
І такими відозвався словами:
„Славна княжно з отчого престола,
Ми твій засуд на розвагу взяли,
Збери голоси з народу свого!“

І зібрали їх судові діви.
Збирали їх в святу посудину
І лехам дали оголосити.

Радован став з Кам'яного моста,
По числу зачав переглядати
Голоси, щоби оголосити
Засуд ради цілому народу.

„Оба браття Кленовичі рідні
Із старого Попелева роду,
Що прийшов з чеховими полками
У ті жирні землі чрез три ріки,
О уділ ся так з собов годіте:
Оба разом властю поділіться!“

І встав Хрудош з-над Кривой Отави,
Жовч йому розлилась по утробі,
Цілий трясся з лютості на тілі,
Руков сильнов махнув і такими,
Мов тур ярий, заревів словами:
„Горе птахам, д'котрим змія лізе,
Горе мужам, котрим жінка править!
Мужу мужам правити належить, —
Право й закон, щоби син найстарший
Сам владав на уділі вітцівським!“

„Встала княжна з отчого престола
Золотого і так відозвалась:

„Мої кметі, лехи і владики,
Ви це чули, як м'я поганьблено,
Тож самі судіть законом правду!
Вже не буду спорів вам судити,
Найдіть мужа рівного між себе,
Щоби правив вам твердим желізом,

Бо дівоцька рука заслабая,
Щоб горді ваші карки нагнути!“

Встав Ратибор із гір Карконошів
Й такі речі почав говорити:

„Встид нам правди у німців шукати,
У нас правда по святім законі,
Котрий наші батьки нам принесли.
В тії землі жирні чрез три ріки . . .“

.
.
.
.

„Всякий батько пан челяді своїй,
Мужі пасуть, жінки одіж роблять.
А сли вмере голова у домі,
Діти разом маетком владіють,
Владику си вибирають з роду,
Щоби замість них ходив у раду
Меже кметів, лехів і владиків“.

Встали кметі, лехи і владики,
Похвалили по законі право.

.
.

ОЛЕНЬ

Бігав олень по горах,
По долинах скакав,
По горах, по долинах
Красні парogi носив,
Красними парogaми
Густий ліс продирав,
По лісі гуляв бистрими ногами.
Ай то молодець по горах походжав,
По долах походжав на лютії бої,
На собі носив він оружжя стальнее,
Оружжям стальним врагів хмари поражав.
Ой, нема вже молодця у годах!
Тут на нього скочив хитро лютий ворог,
Грізне око злобов запалало,
В грудь го тяжким молотом ударив,
Молодую душу видер молодцю,
В жалю сумно всі ліси зашуміли! . . .
Ось душиця тяглим горлом улита,
Пташков пурхнула з рота!
Тут лежить він, — тепла кров
За душев тече, що тіло вже лишила,
Кров скипілу п'є сира земля . . .
В кожній діві з жалю серденько тане.
Лежить молодець на сирій землі,
А над молодцем дубець вироста,
Суччя й конарі й гілля випуска
Все ширше прибіга та ширше!
Там олень прибіга з красними рогами,
Біга, скаче на прудких ногах,
Догори горло тяглее спина,

Листя зелене зрива.

І злітаються бистрі кругайці

З цілого ліса на сей дуб товпами,

І всі на дубі покрякують сумно:

Ой, впав молодець від злоби врага!

За молодцем діви плакали усі!

ЗБИГОНЬ

Ой, літає голуб із древа на древо,
Жалібно воркоче горем всьому лісу:

„Ой, ти, лісе темний, по тобі літав я
З своєм голубицєв милою-коханов.
Ах, а лютий Збигонь зловив голубицю
І поніс у замок, ах у замок кріпкий!“

Гей, то ледінь ходить круг твердого замку
Жалібно вздыхає по своїй миленькій.

Від замку на скалу, а на скалі сів си,
Та й сидить жалібно, мовчить з німим лісом

І прилетів голуб, жалібно воркує, —
Підняв ледінь голов і мовить до нього:

„Ти голубе сумний, жаль тобі й самому.

Чи тобі кругаєць ухопив дружину?

Оцей Збигонь тама, у тім сильнім замку,

Що вхопив кохану й мені мою милу

І відвів у замок, аж у замок кріпкий!

Голубче, ти був би боровся з кругаєм,

Коли б в тебе було удале серденько;

Ти б був кругаєві видер свою милу,

Коли б були в тебе гострі, страшні кігті;

Ти б убив був певно лютого кругає

Коли б в тебе сильний дзьоб був м'ясожирний!“

„Вгору, молод хлопче, на Збигоня кинься!

Таж в тебе на врага серце преудале,

Таж в тебе на врага сильне, гостре ружжя,

А на його голов тяжкий, твердий молот!“

Долів кинувсь ледінь, долом темним лісом,

Взяв на себе ружжя, а на плечі молот,

Спішить лісом темним ід кріпкому замку.

І вже коло замку, — ніч, усюди темно,
П'ястуком застукав, —

„Хто там?“ З замку голос.

„Я се, ловець блудний!“

Отворилась брама.

Застукав у другу,

Отворилась друга.

„Де владика Збигонь?“

„Там, в світлій кімнаті.“

Ой, там Збигонь вільний, ой там діва плаче.

„Отвори стрільцеві!“

Не отворив Збигонь, а ледінь у двері

Молотом як гряне, — двері отворились,

Як молотом гряне у Збигоня голов,

Впав владика замку!

Він по замку всюди, як перун лютує,

І всіх убиває, в крові врагів миєсь, —

Досвіта спочивне коло своєї діви.

Зійшло ранне сонце, на замок засяло,

Зійшла нова радість в ледіневім серці,

Що свою миленьку при собі голубить.

„Чия се голубка?“

„Пі зловив Збигонь,

Тут держав у клітці,

Як мене в неволі у тім сильнім замку.“

„Лети в ліс, голубко,

Із кріпкого замку!“

І в ліс полетіла, — літа сюди-туди,

Із голубком своїм із древа на древо,

Із голубком спала на одній гіллячці.

І радуєсь діва із ледінем своїм,

Ходить сюди-туди, — всюди, де забagne,

То з милим спочине у одному ліжку.

ЯГОДИ

Пішла мила на ягоди
В зелену діброву,
Вбилась їй тернина гостра
У біленьку ніжку,
Не могла моя миленька
На ніженьку стати.
„Ай ти, терне, гострий терне,
Чом ти біль ми робиш?
За те будеш, гостре терне
Викинено з ліса!“
„Пожди, мила, в холодочку,
В зеленій діброві,
Я побігну на зарінок
По білого коня“.
Пасе коник на зарінку
Траву зелененьку,
Моя мила в холодочку
Милого чекає.
І зачала нарікати
В діброві тихенько:
„Ах, що ж скаже моя мати,
О, я нещаслива!
Все мні мати говорила:
Хлопців стережися!
І чого ж стеречись хлопців, —
Вни м'я так кохають!“
Я приїхав на конику,
Як сніжок, біленькім,
Скочив з коня, прип'яв на сук
За поводи срібні,
Обняв дівча, притис д'серцю,

Поцілував в уста,
І забула гарна дівка,
Що терн ніжку коле.
Ми пестились і кохались,
Аж сонце знизилось.
„Ідь, мій милий, долом пильно,
Сонічко заходить!“
Я на коня скочив швидко,
На білого коня,
Взяв любку перед себе,
Та й махнув додому.

ПІСНЯ ПІД ВИШГОРОДОМ

Га, ти наше сонце, твердий Вишгороде,
Гордо ти і сміло на скалі стоїш;
На скалі стоїш ти, страх для ворогів!
Під тобою бистро ріка хвилі котить,
Котить сині хвилі ярая Волтава.
Берегом-краєм ясною Волтави
Ліщини сила холодом дише:
Тут соловейко співа весело,
Співає сумно, як у серденьку
Радість, то смуток чує та тугу.
Коб соловієм я був у лузі,
Бистро летів би-м, де мила ходить
Вечером пізно, вечером пізно!
О, бо усяку жисть любов будить,
Все з нев тоскує, радуєсь з нею!
І я, нещасний, тужу по тобі — люба;
Поглянь, помилуй, поглянь, помилуй
Мене сиротину!

ЖАЙВОРОНОК

Дівча коноплі полело
Коло панського саду,
Пита їй ся жайворонок:
Чого ти сумна?
„Як же ж маю рада бути,
Малий жайворонче,
Відвели ми мого любка
В замки кам'яні.
Ой, коби пірце я мала,
Лист би-м написала;
Жайворонче ти маленький,
Тебе б там післала.
Не тра пірця, не тра карти,
Що би-м лист писала,
Поздоров ти любка співом,
Що тут з горя нию!“

ОПУЩЕНА

Ах ліси ви, ліси темні,
Ліси милетинські,
Чом зарівно взимі й вліті
Зелень вас вкриває?
Рада ж би я не плакати,
Серце не мутити,
Та скажіть ми, добрі люди,
Як тут не тужити?
Де мій батько, батько милий?
Спочива в могилі!
Де ма ненька, добра ненька?
Травов поростає!
Ані сестри, ані брата,
Й милого ми взяли! . . .

ЗОЗУЛЯ

В чистім полі дубець стоїть,
На дубці зозуля
Закувала, затужила,
Що весна минула.
Як же ж стигло б жито в полі,
Сли б весна все була,
Як би ябко в саді спіло,
Сли б все літо було?
Як би колос мерз у стозі,
Сли б все осінь була?
Як би діві тяжко було,
Сли б сама все була!

.

КИТИЦЯ

Віє вітерець з княжого ліса,
Дівчина біжить в потік по воду,
Набира води в ковані відра,
Д'діві по воді китиця плине
З рож і фіялків, — запахом дише.
Узялась дівка китицю ловить:
Впала, ах впала в холодний потік.

Коби я знала, китице красна,
Хто тя у чорну землицю саджав,
Тому би-м дала злотий перстенець.
Коби я знала, китице красна,
Хто тебе личком м'ягоньким зв'язав,
Тому би-м дала іглицю з коси.
Коби я знала, китице красна,
Хто по студеній воді тя пустив,
Тому би-м дала вінок з годови!

РОЖА

Ах ти роже, красна роже,
Чомусь рано розцвіла,
А розцвівши, обмерзла,
А обмерзши, зів'яла,
А зів'явши, обпала?

Пізно ввечір я сиділа,
Доки півень заспівав,
Ніч дождати не могла-м,
Аж всі скіпи погоріли.

Вснула-м: видить ми ся в сні,
Будьто би мні, нещасливій,
З пальця на правій руці
Стягся злотий перстенець,
Блис дорогий камінець . . .

Не найшла я камінця,
Не діждалась молодця.

Карел Гавлічек-Боровський

ХРЕЩЕННЯ СВЯТОГО ВЛАДИМИРА

Перша пісня

ПЕРУН І ВЛАДИМИР

Цар Владимир сів на троні
В день свого патрона,
Вислав драба з тим наказом
До бога Перуна:

„Загними в сей день, Перуне,
Замість канонади!
Жаль набоїв, — адже в бої
Много їх пропаде.

„Загними в сей день, Перуне,
Замість канонади,
Та й прийди до мене випить
Чашку шоколади.“

Драб прийшов до Перунович,
Стукає завзято,
Зараз дівчини питає:
„Чи дома пан тато?“

„Дома, дома, пане драбе,
В великій світлиці,
Сів з іглою на ослінчик,
Лата' ногавиці.“

„Шле вам цар наш, пане татку,
Царській привіти;
Маєте йому в сей празник
Трошки заgrimіти.“

Як почув се батько Перун,
Аж чоло нахмурив,
Люто скочив із ослінця,
Геть штанами шпурив.

„Радше пасти гуси в полі,
У болоті гнити,
Ніж у того Владимира
За бога служити.

„Плати мало, служба клята,
Праці до упаду,
А тут ще йому на празник
Виробляй параду!

„Бач, ось при останній бурі.
При тій блискавиці
Як на тее пропалив я
Діру в ноговиці.

„Мало плати, мало зривків,
І приносів мало,
Що хоч стане на капусту,
Нестає на сало.

„Ім печеню лиш у свято,
Воду мушу пити,
Ледве можу при тій службі
Жінку прокормити.

„Та й то лекціями більше
Мушу намагати,
По фізиці гімназістам
Години давати.

„Якби ще не перепало
Від селян копійки,
То не мав би я в неділю
Й на чарку горілки.

„До чого така робота?
Чорту на вечеру!
А на тую шоколаду
Я йому нас . . .

„Цар не цар, празник не празник,
Все мені одно!
Не хочú гримить! Чи з того
Маю що? Г . . .“

Драб стояв увесь затерплий,
Як короп у гречці:
„Що за мова, пане тату!
Спам'ятайтесь преці!

„Адже ж я у царській службі,
Так як усі люди;
Як я се скажу цареві,
Що вам за се буде?“

Та Перун як впав у лютість,
Посягнув у скриню,
Витяга на пана драба
Свою громовину.

Драб так довго не барився,
Вискочив дірою
Та й побіг до Володимира
З тою новиною.

„Ваша царська величність,
Доношу з покором,
Що тото, що мовив Перун,
Повторити сором.

„Не гримить, на мене тюкнув,
Як на пса з-за плота,
На величність вашу ригнув
Гидку лайку з рота.

„Може пар ту шоколаду
(Мовив) сам зіжрати,
А я йому на царську службу,
Вибачте, нас . . .

„Царський празник, мов, а бз . . .
То йому одно,
І з царя йому цілого,
Вибачте? г . . .“

Як почув цар Володимир
Тее грубіянство,
Плюнув, вилаявся в матір,
А з ним і все панство.

Шле чотири поліцейські
До Перуна з гону:
„Припровадьте грубіяна
До царського трону!“

А як вийшли поліцейські,
Крикнув їм в віконце:
„Гей, лишіть його до завтра!
Нині ще не конче.

„Годі нині з грубіяном
Празник бунтувати;
Завтра йому всиплем бобу . . .
Вертайте до хати!

„Наплювать нам на його ті
Громовії стріли!
Маємо свої гармати,
Щоб нам загриміли.“

Вислав флігель-ад'ютанта
По штири батареї,
Щоб стріляли на вівати
При царській вечері.

Іли, пили, розливали,
А музики грали,
Аж міністри на животах
Пасів попускали.

Пили пиво, пили вина,
Іли м'ясо, тіста;
Не одному офіцеру
У швах мундир тріска.

Верещали, танцювали
Довкола світлиці,
Піф, паф, пуф летіли корки
З пляшок, мов з рушниць.

Хто там був, той певно впився
І позбувся туги,
Ніччю ж кожного додому
Розносили слуги.

Друга пісня

ГОСПОДАРСТВО

Одна гора високая,
А другая нижче;
Хто своїх музик не має,
Той у пальці свище.

Поки пили, балювали
У царя в покою,
Цілий день той був бог Перун
В поганім настрою.

„Хто не був ніколи богом,
Той нехай сміється:
Се життя не так легеньке,
Як кому здається.

„Рано встане: до снідання
Росу тра кропити,
Місяць до хлівця заперти,
В сонці натопити.

„Тут чортяк, нічнії мари
У мішки затикать,
А там зірок тю-тю! тю-тю!
В курятник іскликають.

„Кожна пташка, кожний хрущик,
Слон чи то блощиці,
Має рано свій прожиток
З божої скарбниці.

„А вже як устануть люди,
Там така содома,
Що від вереску не тямиш,
Чи всі в тебе дома.

„Хто не мав ніколи в вусі
Мухи ні мурашки,
Той не знає Перунові
Ранні придибашки.

„Там-то крику, там благання,
Що аж вухо в'яне:
Сей співа, зітхає, шепче,
Той псалтиру тягне.

„А чого хочать від мене,
Годі й пригадати;
Одурів би, хто б усе те
Хтів запам'ятати.

„Сей здоров'я, ся дитини,
Той хліба й омасти,
Ті, щоби я не позволив
У фабриках прясти.

„Сей блага, щоб його сіну
Я поміг сушитися;
Той знов, щоб його корові
Поміг отелиться.

„Сей мужик дощу благає,
Щоб лен ріс в коліно;
Другий знов погоди просить,
Аби сохло сіно.

„Сей тепла, а той морозу,
Третій хоче зміни;
Сьому хліб щоб дорогий був,
Тому низькі ціни.

„Що старих баб сотворив я,
Страх мені як гидко!
Як не лишать мене мучить,
Витрощу їх швидко.

„Грім їх бий! Щоб не закласти,
Вже моя незмога.
Хай коза дасть мало вдою,
Вже біжить до бога.

„Сам ніхто не хоче дбати,
Лиш за все б молився,
Мов той бог йому одному
До служби згодився.

„Тут сушити, там мочити,
Тут гноїти поле;
Сю свиню лічи: об'ївся,
Ну, і колька коле!

„Ся мене дні й ночі мучить:
Замуж вийти ласа;
Сей блага, щоб його жінка
Швидко простяглася.

„Той в лотореї виграти хоче,
Молиться до неба;
Ті ж, що асекурувались,
Тим пожежі треба.

„Ах, падлюки! Коб не був я
Надто добротливий,
Здруцкав би вас на повіда,
Як гнилії сливи!“

Нюх табаки спересердя!
Мов з гармати чихнув,
Аж заблисло, загриміло,
Дощ па землю жбихнув.

Ой так, брате! Богом бути,
То не легка справа!
Бріксен насупорти сього,
Се чиста забава.

Пізно вніч, як стихло в світі,
Люд покинув рити,
Хтів Перун неборачисько
Люльку закурити.

Поки в свою „дебрецинку“
Пхав „султана“ стиха,
Ну ж йому читать канони
Пані Перуниха!

„Вже ж я за дверми крізь шпарку
Чула правду щиру,
Що сказав ти через драба
Царю Владимиру.

„Ей, не дриь з царем! Говорю,
Ти слухать не хочеш:
З тим опозиційним духом
Ще в нещастя вскочиш.

„Кожному ти в очі бризнеш,
Що на думці, зично, —
Тим-то кожний є твій ворог.
Чи ж се політично?“

А як жінка так воркоче
Ї лає раз по разу,
Не лиш мужа, й бога може
Довести до сказу.

Ах, Перуне, Перуночку,
Жаль тебе і шкода.
Завтра ж бо тебе чекає
Пресумна пригода.

Ой, Перуне нещасливий,
Як ти міг в тім тоні
Наганьбить царя і пана
Так без церемоній?

Ой, Перуне, що ти здумав,
Нешасливий боже?
Утікай! Бо як спіймають,
То й грім не допоможе.

Третя пісня

воєнний суд

Боже! Бути поліцейським,
Там-то вжитки гарні!
Кого хоче, того вхопить,
Пре до буцегарні.

Кожний мусить його чтити;
А хто не до шмиги,
За зневагу поліцейських
Махай до хурдиги!

Чтіть же, діти, поліцейських!
Хто порушить права,
Тому ззаду патиками
Заплатить держава.

Вислухайте в острогу
Сей мій спів умильний,
Що напроти поліцейських
Сам пан біг безсильний.

Ось ведуть його вже в путах,
Він іде мов курка,
Два його за плечі тягнуть,
Третій ззаду штурка.

„Лиш ведіть мене по гумнах,
Таж я під надзором!
Не робіть мені по місті
Привселюдний сором!“

Та на гумнах Перуниха
Якраз на потоці
Випирала Перунятку
Щось там на сорочці.

Як пізнала свого мужа,
Наробила крику;
З мокрим праником напала
На його опіку.

Але Перун добродушний
Сам її втішає:
„Сховай, жінко, меч до піхви,
Час мій наступає“.

В Перунихи й поліцейських
На гумні йде звада,
А в дворі законівідів
Над Перуном рада.

І вже Перун у кайданах
Ляг у цюпі спати,
А юристам параграфів
Годі підшукати.

Бо той, хто давав закони,
Не гадав ніколи,
Щоби цар міг навіть бога
Взять на протоколи.

Вранці входить апеляц'я
До царя тривожна,
Що закона на Перуна
Підшукать не можна.

Цар лиш глипнув, потім крикнув:
„Ви осли нездарні“!
По военний суд посланців
Вислав до касарні.

Суд военний се змайструє,
Мов з'їсть з маслом каші,
Бо він має всі закони
В однім патронташі.

Суд военний на цивільний
Дивиться звисока:
Він не судить по законах,
Лиш шах-мах від ока.

Суд военний — вовче горло,
А жолудок шуки;
Чи хто винний, чи невинний,
Проковтне без муки.

Суд военний, мов той творець,
По одному слові
Присуд правно закріплений
Мав наготові;

„На основі прокламацій
Зверхньої коменди
І законів найновіших
Карної куренди,

„За зневагу маєстату —
Злочин капітальний,
За спротивлення, непослух,
Викрик неморальний

„Присуд став: на шнур Перуна
За гак зачепити,
Та ми з ласки дозволяєм:
У Дніпрі втопити.

„Та на пострах непокірним
Так з ним має бути:
Прив'язать за хвіст коневі
Й до ріки тягнути“.

Був там ще в тюрмі газетник,
Також гарна квітка, —
За те, що кпив собі з бога
І не вірив в дідька.

Суд його при тій нагоді,
Щоб не було свару,
Засудив ураз з Перуном
На ту саму кару.

Четверта пісня

ПЕРУНІВ ЗАПОВІТ

Слухайте, христ'яни любі,
Ту сумну пригоду,
Як скінчив свій вік божище
Руського народу.

В кого серце надто чуле,
Най заткає уші
І най змовить отченашик
За померші душі.

Приплели його за ноги
До хвоста кобилі,
Тягнуть шутром чи болотом —
О, нещасні хвилі!

За ним того газетника
По ровах і скалах
На хвості волік жорстоко
Препоганий валах.

Так їх царські ті катюги
Дуже збиткували:
Всі калюжі у Києві
Ними вимітали.

Притягли їх аж над воду,
Схляпаних як шмата,
І в Дніпрі їх потопили
Як сліпі котята.

І без сповіді, як лютри,
Вони повмирили,
Лиш останнє помазання
З болота дістали.

Сам то я не був при тому,
Лиш читав ту штуку,
Що списав про сее Нестор
Внукам на науку.

„Так-то йде на сьому світі,
Все минає з часом;
Нині ти святим та божим,
Завтра свинопасом.

„Нині вам, боги сараки,
Люд кадила палить,
А завтра вас, наче сміття,
У калюжу звалить.

„Нових богів собі творять,
Що їм більш догодні:
Кого вчора повісили,
Той їм бог сьогодні.

„Все минуше на тім світі,
Навіть царство боже,
Мов трава, перетривати
Над свій час не може.

„Лиш царі та самовлада
Та сльота понура
Потрива віки-вічисті,
Як юхтова шкура“.

Так Перун промовив, поки
Віддав богу душу;
Так я чув — як брешуть інші,
Й я брехати мушу.

Сам я се не висав з пальця,
Мушу знать ретельно,
Бо за се б я на Шпільбергу
Опинився певно.

На Шпільбергу, на Куфштайні
Страх твердее ложе;
Навіть пташки там співають:
„Царя храни, боже!“

Хто царя чтить і рот хрестить,
Мине злу пригоду,
А хто не чтить, той буде пить
Вічно голу воду.

П'ята пісня

ВЕЗВОЖНІСТЬ НА РУСІ

Так дійшло з малої речі
До важкого діла:
Руський люд лишивсь без бога,
Церква повдовіла.

Нам би се було байдуже,
Не велика хиба:
В нас сьогодні кожний ксьондзик
Зробить бога з хліба.

Та руснаки тої штуки
Ще тоді не знали,
Як втопили свого бога,
Іншого не мали.

Страх пішов по всім народі:
Світ скінчиться живо!
Бо ніхто не чув від предків
Про такеє диво.

Та світ все однакий, люди
В нім не роблять зміни:
Плюнь хоч сто разів у море,
Не зіб'єш в нім піни.

І на Русі без Перуна
Все старим порядком
Бігла світова машина
Як по маслі гладко.

Старші люди умирали,
А родились діти;
Чесні люди йшли до праці,
А п'яниці — пити.

Вишні к Петру достигали,
К Матці мак з города;
Як дощу доволі впало,
То була погода.

Сонце тільки вдень світило,
Місяць тільки внічку;
Вліті всякий прів, зимою
Грівся у запічку.

Жито треба було сіять,
Хмиз ріс сам під плотом;
Працював мужик руками.
Але шляхтич ротом.

Хто платив, той між панами
Уважався своїм;
Голод стравами втишали,
А спрагу напоєм.

Ріки всі бували мокрі,
А тверде каміння,
А халупник все балакав:
„Багач без сумління“

Шляхтич не братався з тими,
Хто простого роду;
Але шинкарі мішали
До горілки воду.

Молоді ходили швидко,
А старі помалу;
За кожну хвилину втіхи
Йшла хвилинка жалю.

Хто мав мало, того ссали
Ще п'явки довіку;
Мудрих людей було мало,
А дурнів без ліку.

Хто жебрак був за Перуна,
Жебрав і потому,
А хто був душа правдива,
Того гнали з дому.

Бо світ все однакий, люди
В нім не роблять зміни:
Плюнь хоч сто разів у море,
Не зіб'єш в нім піни.

То й на Русі без Перуна
Все старим порядком
Бігла світова машина
Як по маслі гладко.

Та за тее попсувалась
Церковна машина,
Бо попам у їх млиночку
Луснула пружина.

Хлоп, то хитрий лис від роду
До крайньої нитки:
З того втоплення відразу
Вимацав пожитки.

Перестав шістки давати
На служби та треби,
Та молебні, бо нема, мов,
Пана бога в небі.

На всеночне не ходили,
Водосвят не стало;
З голоду дяки вмирали.
Попам спласло сало.

Стали діятися чуда:
Кров текла з ікони,
Чиста панна породила
Чотири дракони.

Бачили знаки на небі
Невидющі люди,
А баби вже голосили,
Що судний день буде.

Бачили знаки на небі
Й на землі з'явиська,
А баби вже голосили,
Що потопа близька.

По весіллю народилось
Дитя за чверть літа:
Пухирі купуйте, люди.
На потопу світа!

Шоста пісня

Авдієнція

Владимир сидів на троні
В своїй резиденції
На звичайній, всім доступній
Своїй авдієнції.

Тиск міністрів, тайних радних,
Двірської голоти —
Стали просто муж при мужі,
Як коли у плоті.

Коло них, зігнувшись луком,
Мов осли ті в парі,
Препокірненько клячали
Пани секретарі.

В руках пера, при чересі
Чорнило в петлиці,
І прив'язаний іззаду
Мішок на петин'ї.

Позаду пани жандарми,
Царські очі й руки,
Зладили про всякий случай
Добру лавку й буки.

А на площі перед троном
У страху і скрусі
Петенти вірнопіддані
Лежали на пузі.

Та сей раз на авдієнц'ї
Надзвичайно шумно,
Бо зійшлось з цілої Русі
Духовенство тлумно.

Навіть провізори.
Тут попове і дякове,
Що співають в хорі,
Тут паламарі й біскупы,

З ними остання послуга —
Гробарі, сестриці,
Дзвонарі і свічоносці
Й баби проскурниці.

Ось туркочуть барабани:
Най усякий слуха,
Що цар зволив відчинити
Свої світлі вуха.

Тут усі ті божі слуги
В однодушній спілці
Ну ж зітхати, нарікати,
Наче погорільці.

Всі попове і дякове,
Що співають в хорі,
І паламарі й біскупы,
З ними й провізори.

Тут остання вся послуга:
Гробарі, сестриці
Дзвонарі і свічоносці
Й баби проскурниці.

„Що вам треба?“ цар питає
Під навісом синім, —
А вони всі в один голос:
„Гинем, пане, гинем!“

Тут попівство шле з-між себе
Царю депутацію,
А один за всіх промовив
Ось яку орацію:

„Славний царю Владимире,
Хоч повік владай нам!
Та як вбив нам пана бога,
Іншого надай нам!

„Нам все одно, сей чи той бог,
Який-будь най буде,
Щоб лиш був хтось, перед ким би
Мали боя люди.

„Особливо хлоп без бога,
Наче звір, озлиться,
Ще й не буде мав до кого
За царя молитися.

„Мусить хтось пускати на хлопа
Грім і град і хмару;
Нам без бога жить незмога, —
Бога дай нам, царю!“

Очевидно ся промова,
І розумна й щира,
Трафила у саме серце
Царя Владимира.

Мав він серце страх м'якеньке,
Як всяке панятко,
Бідненький, не міг би вбити
Навіть і курчатко.

„Не турбуйтеся, мої вірні!
Лиш держіть присягу.
Вашу просьбу зволю взяти
Під зрілу розвагу.“

Сьома пісня

МІНІСТЕРСЬКА РАДА

Вечором сидять міністри
В тайнім кабінеті;
Тут був бог проти звичаю
Перший на тапеті.

В головному у всіх думка
Тут була тотожна,
Що без бога з простолюддям
Видержать не можна.

Але далі у дрібницях
В самім лоні ради
Виявились, так як всюди,
Дві різні засади.

Стара школа похваляє
Службу при дотації,
А новіша всюди хоче
Найму й ліцитації.

Пан міністер справ внутрішніх
Мовив: „Світлий зборе!
Об'явім в газетах конкурс,
Буде й діло скоре.

„Зголосяться кандидати
Без зайвої праці,
І цар вибере, хто ліпші
Мав кваліфікації“.

Пан міністер заграничний
Радив стежку пряму:
У чужих газетах справі
Тій зробить рекламу.

„Бо не буде чей ні в кого
При оцій обсаді
Й думки, щоб домашній дехто
Сів на тій посаді.

„Лиш молодика нізащо!
Старших є немало,
Що в практиці й хлопістиці
Зуби поз'їдали.

„Тож не слід для честі краю
На рублі скупиться,
Хай про сее відповідно
Знає заграниця“.

Та міністри фінансові —
Се народ упертий, —
Той хотів, щоб тут прилюдний
Конкурс був одвертий.

А хто буде з всіх найменше
За працю жадати,
Тому треба безоглядно
Сю службу надати.

Ще й з умовою: всі срібні
Й золоті предмети
Із церков в потребі будуть
Братись на монети.

Лиш коби папери в курсі
Вдержати аї рагі,
Се найстарше, а все інше,
То лиш лярі-фарі.

Будівель міністер радив:
Поки сі алярми,
Із монастирів хоч де-де
Поробить казарми.

Поки місце обсадиться,
Цар повинен первий
Мати хоч якийсь пожиток
Із тої перерви.

Пан міністер судівництва
Те ще мав додати,
Щоб прилюдно у газетах
І про те згадати,

Що новий бог по контракту
Має довг приймати:
За кожду присягу ложну
Зараз громом бити.

Бо то кожний парх вже нині
З царської причини
Бреше, присягає й суд весь
Підійма на кпини.

З дивним планом виступає
Міністер освіти:
Щоб ту божеську посаду
Вдові полишити.

Вона ж може на свою руч
Взять собі в підмогу
Проворного езуїту
Чи муллу якого.

Се, мовляв, дешеве буде
І піде до ладу,
І він сам їм в перших хвилях
Де в чім дасть пораду.

А він зроду був попович,
То й гадав, що вміло
Сам під фірмою вдовиці
Поведе се діло.

Міністер війни балакав:
„Діловодство боже
Кожний з старших генералів
Попровадить може.

„Він привик до дисципліни
І царя ме чтити,
А ще й скарб йому не буде
Пенсії платити.

„З всіх найліпше б се потрафив
Маршал Комішпетер;
Він в тім майстер, щоб на хлопство
Пускать „доннерветтер“.

„Ще йому там для концепту
Можна приділити
Деякого літерата,
Щоб в письмі був битий. ~

„Так зведем попівство з військом
Під одну команду,
І зорганізуєм цільно
Ту церковну банду.“

Пан міністер поліцейний
Без шуму, в секреті
На письмі подав проект свій
В замкненім пакеті.

Бо поліція, як кицька,
Рада в пільмі ходить,
А прилюдне ясне світло
Ій на очі шкодить.

Хоч проект свій запечатав,
Та най трупом впаду,
Як не вгану, що цареві
Він дав за пораду.

Певно: сповідь, єзуїтів,
Чистець від припадку,
І покору і терпливість
При вині й оплатку.

Рай по смерті в товаристві
Ангелів крилатих,
Всяка власть походить з неба,
Тлум чортів рогатих.

Восьма пісня

КАМАРИЛЬЯ

Як у всіх царів, так малась
І на Русі сила
Старша над всі міністерства —
Двірська камарилья.

Хай нам Франца Шумавського
Мине зла пригода!
Він сказав, що камарилья
Є женського рода.

Ще ж Владимир був і ласий
На той довгий волос;
Володів, як лев, мужами,
Жінками, як кнороз.

Одну жінку мав норманку,
А одну грекиню,
Дві мав чешки, обі лепські,
Одну болгариню.

Ще й метресок мав принцесок:
Триста у Білграді,
Двісті в селі Берестові,
Триста в Вишеграді.

А крім тих казарм де-не-де
Ще якийсь фільварок:
Казик в Гессен-Каслю стільки
Не має каварок.

А тітки ще, матірки ще
До них доложити,
А із їх сповідниками
Все те помножити:

О, була се камарилья,
Наче Чімборассо.
То сенат усе готовий,
Мов у ятці м'ясо.

О, було ж там кандидатів,
Та було протекцій!
Як боги топити, там аж
Цар набрався лекцій.

Всі на нього напирали,
Кожна інше верзла,
Мало голова цареві
З того не обмерзла.

Ввечір Клим старий приходить
Царя візувати,
А цар ну ж йому свій клопіт
Весь оповідати.

Клим старий у всім цареві
Наймудріше радив,
Камарилью і міністрів
Він за ніс провадив.

„Климцю, Климцю, хоч ти вибає
Нас із сеї звади!
Я бідак, із тим жіноцтвом
Дать не можу ради“

А Клим, як лиш цар роздягся
І в постелю вклався,
В урядовую газету
З чобітьми подався.

Став їм щось там диктувати —
Чобіт під пахою:
„Як се завтра там не буде,
То вам курти скрою“.

А на другий день ввесь Київ
Здивувавсь немало,
Як у газеті урядовій
Ось яке стояло:

„В ім'я царського величчя,
Що владіє краєм,
На вакантне місце бога
Конкурс отвираєм.

„Ближчі вказівки й умови
Пани кандидати
В міністерстві поліційнім
Можуть оглядати.“

Розлетілася та новість,
В кущий стиль одіта,
По телеграфічних дротах
На всі кінці світа.

А за день по всьому світі,
Наче бджоли в леті,
Забриніли телеграми
В кожніській газеті.

— — —

В Римі патри кардинали
„Під червоним Раком“
Покріплялися щорана
Вином і араком.

Пан кардинал Шамшуліні
Тільки моргнув оком,

На „Augsbürger Allgemeine“
Кидається скоком.

Дав налить Lacrimae Christi
Склянку двоквартяну,
Вихилив і зараз рушив
Впрост до Ватікану.

Там, не стукаючи, з шумом
Вбіг він до покою,
Розбудив отця святого
Тою новиною.

Скочив папа, ще й сорочки
Не зустиг надіти,
А вже крикнув, щоб ладнались
На Русь єзуїти.

Дав усіх їх на дорогу
Гостро підкувати,
І велів для них окремий
Марш скомпонувати.

Дев'ята пісня

ЗУЇТСЬКИЙ МАРШ

Благословенно ім'я —
У Києві хапатня.

Агнче божий, вземляй гріхи міра —
Настане там наша віра.

І во вишніх богу слава —
Той Владимир, то роззява.

Ізбави нас адських мук!
Не пускаймо його з рук.

Хваліте його во звуці струн!
Наш бог послушніший, ніж Перун.

І сошедшого со небес —
Наша віра покірна, як пес.

Воплощеніє твоє предивно —
Вір в те, що розуму противно.

Свят, свят, свят господ Саваос —
Усіх новаторів на стос.

Іже премудростію вся сотвори —
Всі газети чорт бери!

Достойно і праведно єсть —
Старим часам усяка честь.

Богоглаголивий Аввакум —
Ліпша глупота, ніж ум.

Вся сили небеснія да поють —
Тут уже нам віри не дають.

О, дражайшая паче злата —
Щоб нам там спеклась печеня.

Тебе бога хвалим —
А ми на Русь валим.

Гріх ради отпущення —
Щоб нам там спеклась печення.

Исполнь небо і преісподня —
Там нам буде масниця щодня.

Во превишнія палати —
Масно їсти, довго спати.

Создателю всея твари —
Почекайте-но, кав'яри!

Рцем всі, от всея душі рцем —
І до балика бігцем.

Поєм всемирную славу —
Наш живіт стравить кожну страву.

Слава во вишніх богу! —
Сім фунтів м'яса мало на одного.

Ім'я твоє превознесу —
Як нема шинки, з'їм ковбасу.

Царю небесний, душе істини —
Збан вина п'ю до дна без захлистини.

Славу твою хто может ізречі —
Кухарка добра вдень і вночі.

О, ізбраний сосуде —
Щоб лиш не бачили люди.

Возвеличися аки Сара —
Хто не вміє робити чудес, той нездара.
Будет же ноц і тьма —
Коли грошей нема.

І сотвори душу його, ідіже —
Як дають, то бери, що влізе.

Віну предо мною єсть мой гріх —
Сам не давай нікому, лиш бери у всіх.

Возрадуємся і возвеселимся вони!
Найбільш нам приносить пекольний вогонь.

Всяческая мимо ідуть, аки сінь —
А ми все перебудем. Амінь.

Десята пісня

КОНКУРС

Віє вітер чорноморський,
Аж степами шумно;
Збігаються до Києва
Кандидати тлумно.

Віє вітер від заходу,
У Києві тьмиться;
Кожна віра себе хвалить,
А з іншої кпиться.

Вислав папа декрет з Риму,
Печать як талірка:
„Що та грецька віра варта?
Що в калачі дірка.

„Жодна церква, яко церква
Не єсть безумовна,
Римська церква між усіма
Найбільше церковна“.

Царгородський патріарха —
Печать наче миска:
„Не вір, царю, антихристу.
Бо він брехні бризка.

„Жодна церква, яко церква
Не єсть безумовна,
Грецька церква між усіма
Найбільше церковна“.

І синедріон равінський
„Шулем-шулем“ — пише:
„Не вір грекам, ні римлянам,
Чти Мойсея вище.

„Жодна церква, яко церква
Не єсть безумовна,
Та жидівська між усіми
Найбільше церковна“.

Та-бо й муфтії магометський
Дреться, як репета:
„Геть побий ті пси невірні,
Держись Магомета!

„Жодна церква, яко церква
Не єсть безумовна,
Мусульманська між усіми
Найбільше церковна“.

В Царськім дворі на Подолі
Пси за кість гризуться,
Так і тії різні секти
На конкурсі жруться.

Чорт там знає всі їх назви,
Але як честились,
З того руські перекупки
Багато навчились.

Отоді був добрий празник
На фактори й служки:
Пили юшку із окрайців,
Іли все пампушки.

А що їм на тім конкурсі
Там звіла пшениця,
Відтоді їх називають
„Божа зарваниця“.

ТІРОЛЬСЬКІ ЕЛЕГІІ

I.

Світи, місяченьку,
Світи помаленьку
З-поза сірих мряк!
Як тобі сей Бріксен сподобався?
Ну, не крився так!

Стій ще, не спішися,
Крихту зупинився,
Не кладися спать,
Щоб я міг з тобою хоч годину
Побесідувать.

Не тірольське бидло —
Се по мові видно,
Місяченьку мій!
Не бійсь, я не жоден „treu und bieder“
Я тут лиш в тюрмі!

II.

Я із того краю,
Де музики грають, —
Грав я на трубу,
А вона на злидні
Тих панів у Відні
Вибуркла зо сну.

Щоб їм в шовку й злоті
По тяжкій роботі
Було тихо спать,

В одну нічку глупу
Шлють жандармів купу,
Щоб мене узять.

Північ вже минула,
Саме третя була
Година лишень, —
Край могого ліжка
Став жандарм, як свічка,
Каже: „Добрий день!“

При ліжку жандари,
Далі комісари
В чесній параді:
Золоте ковнір'я,
А на чаках пір'я,
Та й ще при шпаді.

„Ну-ко, годі спати,
Пане літерате,
Просимо вставать!
Хоч гості нічнії,
Ми не є злодії,
Ми царський уряд.

„Здоровлять у Відні
Вас, панове гідні,
Сам Бах цілує.
„Чи здоров?“ питає,
Ось вам посилає
Листячко своє.“

В ясний час чи темний
Я все дуже чемний.
„Ох, простіть, — кажу, —
Славні мої гості,
Що я лиш в сорочці
Тут при вас лежу“!

Але Джока чорний,
Мій бульдог моторний
Як не зчинить крик!
Англійський апортус —
На свій Habeas corpus
Він від малку звик.

Вже ось-ось сердитий
Мав переступити
Один параграф;
На преславну владу,
Кинувшись ззаду,
Гаркнув: „Гаф! гаф! гаф!“

Я не думав много,
Як жбурну на нього
Царський Gesetzbuch!
Дзявкнув, захитався,
Під ліжку сховався,
Запер в собі дух.

III.

Як підданий, братку,
Звик я до порядку, —
Та й мороз був, страх!
Тож очнувшись трохи,
Я надів панчохи
При славних панах.

Аж тоді те кляте
Листя став читати —
Є в мене ось там!
Знаєш урядову
Ту німецьку мову. —
Прочитай і сам.

Пише Бах до мене,
Наче лікар вчений,

Що в чеській землі
Нездорово жити, —
Клімат відмінити
Конче тра мені.

Що в Чехах не гарно,
І душно і парно,
Дим гіркий і пиль,
Смрід страшний із тої
„Октройованої“,
Реакційна гниль.

То він добре дбає, —
Бричку посилає
По мене оце,
Що на кошт державний
В край здоровий, славний
Мене понесе.

Ще й жандари, брате,
Муть мене благати,
Не щадячи слів,
Якби честь величню
Через скромність злишню
Я прийняв не хотів.

IV.

Що робить — не знаю!
А ще звичай маю
Глупий, їй же ну!
Жандарам, поліції
Нічого на світі
Відмовить не втну.

А ще й пан Дедера,
Друг мій не від вчора
Просить поспішати:
„Маєм ще одного,

Так як вас, самого
Нині з ліжка взять.

„Ніяких пакунків,
В дорогу лаштунків
Не треба вам брать;
Вас буде держава,
Мов мати ласкава,
Кормить, зодягать.

„Поки чеським краєм,
Тайком їхать маєм“.
Я сказав: „Авжеж!“
Що то чемність може!
Хоч тебе жре й гложе,
Радо шию гнеш.

І ще дав тепера
Мені пан Дедера
Много мудрих рад.
Як в різні моменти
Бахові пацієнти
Мають знати лад.

Вабить і благає,
Мов Сирена грає —
Чоботи я взув,
Вдяг камізельчину,
Сурдуг, козушину,
А штани забув.

Коні і жандарми
Ждуть вже коло брами,
Кличуть: „Гей!“ та „гові!“
„Ще хвилинку, братця,
Дайте попрощатися, —
Буду враз готов!“

v.

Місяцю, рогачѹ!
Ти жіночу вдачу
Добре мусиш знать,
Що з ними на віку
Горя чоловіку —
Не тобі казать.

Ти дивився стиха
Не так много лиха,
Не так много чвар, —
Біль і сум подібний
Знаєш ліпш, ніж бідний
Брат наш газетяр.

Мати, сестри, жінка,
Донечка Зденічка,
Дитятко мале,
Коло мене стали
І тихо ридали . . .
Лишенько моє!

Хоч я з горем знався,
Твердо гартувався,
Хоч старий козак. —
Та в тій хвилі, звісно,
В грудях стало тісно,
В очах темно так . . .

І я скванно, братку,
Шапку под'єбрадку
На чоло натис,
Щоб „раби лукавих“
Моїх сліз кривавих
Не достереглись.

Бо жандари вражі
Край дверей на стражі
Стали наче мур,

Прибравши по праву
Сю сумную яву
В цісарській бордюр.

VI.

Трубки голос в'ється,
Туркотять колеса, —
В Іглаву шлях наш;
За нами ж, аби ми
Дещо не згубили,
Верхи скаче страж.

Он там видко трошки
Костелик боровський
На горі самій.
Крізь вікно замглене:
Глипнув він на мене
„Ти се, синку мій?

„Та ж при мні тут близько
Є твоя колиска!
Та ж ти в мні хрестивсь!
Вікарю старому
Служив в божім дому
І пильненько вчивсь.

„А від мене, сину,
Ти пішов в чужину,
Щоб вогню добыть,
Щоб містам і селам
Світочем веселим
Освічати путь.

„Як то час збігає!
Тридцять літ минає,
Як знав тебе я!
Але ж, синку, пробі,
Що се там при тобі
За процесія? . . .“

VII.

Іглаву минав я,
А все думку мав я:
У Шпільберг, чи ні?
Над Дунаєм синім
Куфштайн став мов клином
В голові мені.

Аж коли остався
Куфштайн — щоб запався! —
Праворуч від нас,
Я почув, що в горах,
У альпійських зворах
Приємніш сто раз.

Глупа та їзда є
Тому, хто не знає,
Де їде й за чим?
Гір краса, гра тої
Трубки поштової —
Все брехня і дим.

Всюди віз мазали
Та перепрягали —
Матері їх біс!
Радше б підмазали
В Відні й поладнали
Той державний віз!

Лиш одна встанова
Славна, ані слова,
А то телеграф!
Все він перед нами,
Де ми стати мали,
Шпарко вісті слав.

Щоб поліц'я, брате,
Мов старанна мати,
Де станем на ніч,

Нас могла приймати,
Ліжко постелити,
Натопити піч.

У Будейовицях —
Се сказать годиться —
Я з Дедером пив,
І мені — не фрашки! —
Він чотири фляшки
Мельнику купив.

Чи в нім непривичний
Дух патріотичний
В той час підступив?
Чи бажав він, братку,
Щоб про Чехи згадку
Я в вині втопив?

Мельницьке вино
Випив я давно,
А тепер італьське п'ю весь час,
Та в обох, мій сивий,
Є той сам бурливий,
Бунтівницький квас.

VIII.

А тепер, мій друже вірний,
Киньмо тон сей елегійний,
В героїчний перейдім!
Про таку тобі погоню
Пісню я тепер задзвону,
Що й чортам не стид би всім.

З Рейхенгалю до Вайдрінгу
Мушиш знати дорожку
По тій кручі кам'яній?
Всі цісарські інтимати
Її розоктроювати
Не потраплять, брате мій.

Там-то гори, там-то скелі!
Величніші, ніж усеї
Глупоти людської гнет;
А край шляху карколомна
Западня така бездонна,
Як військовий наш бюджет.

Темна ніч, немов святая
Наша церква. Шлях крітає
Вниз, немов з підра на тік.
„Стій!“ не вспів Дедера крикнуть,
А в тім коні як не смикнуть, —
Геп! і впав з кізла візник.

Вихром коні почвалали,
Мов чорти за ними гнали,
Віз по скелі торохтить,
А візник лежить та й крехче,
Потім сів і огник креше,
Щоб хоч люльку закурить.

Стрімко вниз, мов із дзвіниці!
Віз, мов хвіст той у лисиці,
Вправо шасть і вліво шасть!
Бачиться, ось-ось з розгону
Нас в яку діру бездонну
Всіх ураз в архів віддасть.

Ах, а я був наче в раю;
Гріх чи два, а я не знаю
Раю більшого над сесь,
Коли бачу, як боїться
Наша славная поліц'я,
Туманіє і трясесь.

Втім прийшла мені на гадку —
Біблій чтець я пильний, братку, —
Йони приключка сумна,
Як його в тяжкую скруту,

Щоб втишити бурю люту,
В море кинули з судна.

„Киньмо жереб, — повідаю. —
Поміж нами, я гадаю,
Дуже грішний хтось сидить.
Кого вкаже жереб, треба,
Щоб для перепросин неба
Мусив з воза вискочить!“

Ще не встиг я се сказати,
Поліційники й чекати
Жереба не хтіли . . . Гов!
Зо страхом безумним в серці,
Вирвавши з повоза дверці,
Поскакали стрімголов.

Ах, зрадливий світе, клятий!
Он в рові, задравши п'яти,
Славна варта вся лежить,
Арештант же у повозі
Сам-саміський по дорозі
Четвернею гордо мчить.

Ах, ти, власте, мудра власте,
Що народи хочеш пасти,
Мов телята на шнурку,
А й на те твоя несила,
Штири коні без вудила
Кермувати у візку!

Без вудил, без поштальона,
В пітьмі, западня бездонна
Покрай шляху без поруч, —
Так чвалав я сам в повозі,
Наче вихор по дорозі
Із отих альпійських круч.

Гей, чи то ж мені боятись
Із життям на ласку здатись

Полохливий четверні?
Я ж — австрійський обиватель!
Що ж ще гіршого, создатель,
Може статися мені?

Так я з зимним супокоем
У гарячій серці своїм,
І з цигарою в устах,
Мов цар гордий і здоровий,
Просто перед дім поштовий
В добрих причвалав думках.

Зараз — взір всім арештантам —
Без опіки й стражі сам там
Повечеряв я з смаком,
Поки варта знакомита,
Вся обдряпана, оббита,
Приштильгукала пішком.

Спав я смачно, але власти
Невгавали всю ніч клясти
Та стогнати залюбки;
Арніку на рани клали
Та горілкою мазали
Пооббивані задки.

Отакий кінець тієї
Епопеї! Я до неї
Не додав ніщо й на зуб,
І ще нині у Вайдрінгу
Потвердить тобі все, синку,
Пан поштмайстер Далеруп.

ІХ.

В Бріксені ми стали,
Більше вже не мали
В дорозі пригід.
Начальство тюремне

•

Видало за мене
Дедері лиш квіт.

Ся паперу картка
Замість мене шпарко
До Чех побіжить,
Мене ж сіромаха
Двогорова птаха
В кігтях тут держить.

Лиш тюремна влада.
Ключника й громада
Жандармерії,
Се мої пригожі
Ангели сторожі
В тій Сиберії.

ЦАР ЛАВРІН

Був собі старенький
Цар добрячий раз;
Се було давненько
І не близько нас:
Штири гори і три моря сині
Ділять Чехи від тої країни,
Де він берлом тряс.

У ірландськім краю
Жив той цар Лаврін.
Ей, то гарну казку
Знаю я о нім!
Сип-но, жінко, в кухоль варенухи,
А ви, хлопці, тихо, наче мухи!
Я вам розповім.

Досі люд ірландський
Лавріна хвалить,
Бо не був він здирця,
Ні захланний жид:
Чужу працю гарбать мав за сором,
Люд не мучив рекрутським набором,
Бідним давав жить.

Лиш одну мав хибу
Той предобрий пан,
Що цей цар предобрий
Дуже злий тиран:
Лиш раз в рік він стригся й підголявся,

В довгих патлах і кудлах пишався,
Мов кудлач-баран.

Та ще гірш бувало:
Лиш яр скінчиться,
І голяр обголить
Царській лиця,
Жде на нього дивная заплата,
Та не сріблом, але з руки ката:
Шнур, шибениця.

Дивувались люди,
Гризла всіх та вість,
Що цей цар предобрий
Мав такую злість.
Та що цар дасть, те їдять підданці,
Так привикли з часом і ірландці
Сю глодати кість.

Голярі лиш звикнуть
Не могли ніяк,
Бо та шибениця
Кепський має смак!
Та що діять? Терпи, що припало!
Бо для бунту їх було замало, —
Бачив сеє всяк.

Тож рік в рік, бувало,
Як лиш май почнесь,
Сходиться на раду
Цех голярський ввесь:
Там кидали жереб сумовитий,
Кому стригти Лавріна й голити
Й висіти прийдесь.

Випав жереб, випав:
Літом Кукулин
Мав царя голити,
Удовиці син.
Як почула се вдовиця-мати,

Аж зомліла, почала ридати:
„Ах, мій Кукулин!“

Послужив цареві . . .
Взяв його вже кат,
Щоб криваву плату
За ту службу дати.
Аж тут мати крізь тлум люду пхаєсь,
Що є сили квапиться, хапаєсь,
Щоб за ним благать.

„Царю, ах, се син мій,
Мій єдиний рай!
Пробі, молюсь к тобі:
Милосердя май!
Я ж без нього бідна сиротина!
Згину радше я сама за сина,
Лиш його віддай!“

„Царю, пане любий,
Чи ж се людський лад:
Се хлоп'я невинне
Щоб повісив кат?
Муж мій згиб у службі краю того,
А ти хочеш оце й сина мого
В мене люто взять?“

„Ні, ти нелюд, царю,
Безсердешний жрець:
Рік в рік через тебе
Гине молодець.
Пусто, дурно, лиш за царські вуси
Кат невинно чоловіка дусить!
То ти наш отець?“

Тут царя — о диво!
Стид тяжкий пройняв;
Та ще більш він в серці
Милосердя мав.
Не розгнівавсь, лиш зітхнув глибоко,

Слізьми жалю заперлилось око, —
Зупинить казав.

Всім велів геть вийти,
Крім Кукулина;
Сей іде к цареві
Блідий, як стіна.
Цар на троні, зняв свою корону . . .
„Ну-ко, синку, наблизись до трону,
До балдахина!

„Присягни й довіку
Виявить не смій,
Що в волоссю бачив
На главі моїй!
Буде вік твій радісний, не чорний:
Доки жити, будеш ти придворний
Царський брадобрій“.

Рад присяг хлопчина,
З волі скористав . . .
Швидко вчула мати,
Яким паном став.
Царя голить день в день перед світом,
То цар більше голяра вже літом
Вішать не казав.

Тішилися люди:
Добрий цар Лаврін!
Лиш одну мав хибу,
Та й ту справив він.
Та ще більше, ніж ввесь люд ірландський,
Цех славетний цирульно-голярський
Тішився з тих змін.

Вже голяр на царській
Брика оброці;
Радуються мати
На кожнім кроці:
Вже на фраку орден променистий,

Злоті звізди, вишивані лиштви,
Бритва при боці.

Та що варті звізди,
Золотистий фрак,
Коли в серці горе
Наче гострий гак?
Що в волоссю криє цар патлатий,
Про се вічно, як той гріб, мовчати
Мусить неборак.

Гусоньки гегочуть,
Лебеді мовчуть;
Хто скрить хоче тайну,
Голярем не будь!
Рот голярський, як млинок теркоче,
Що лиш знає, виповісти хоче.
Язичок, як ртуть.

„Ах, мій любий сину,
Що в тебе за гриж?
Вдень нема спокою
І вночі не спиш!
Був ти втішний, личенько рум'яне,
А се зблід, все тіло чахне, в'яне . . .
Що тобі? Скажи ж!“

„Мамочко, для мене
Ради вже немає“.
„Синку, хто питає,
Той багато зна.
Є тут в лісі скитник-чудотворець,
Усіх людських болів переборець, —
Він твій біль злама“.

Мовив дід у лісі:
„Знаю я твій гнет:
Ти голяр, мій синку,
І знаєш секрет,
Та не смієш зрадити нікому . . .

І не буде легше серцю твою,
Аж се скажеш геть!

„Близ села Віклова
При спліві двох рік
Є верба дуплова
Вже предовгий вік:
Ій ти шепни в тиху, нічну пору
Свою тайну, — скинеш з серця змору;
Се єдиний лік“.

Зараз в ніч голяр наш
З дому в путь махнув,
Знать, чи дід рік правду,
Чи, бува, брехнув?
Нашептавши все вербі дупластій,
Що цар криє в кучмі тій кудластій,
Він здоров вернув.

Швидко після того,
Як подужав він,
Пир бучний задумав
Справить цар Лаврін.
З всього краю панночки і пані
Поз'їжджались, прошені і звані,
К царю на поклін.

Був обід, а потім
Ряд блискучих зал
Заповнився гістьми,
Розпочався бал.
А на тую радість превелику
Цар замовив чеськую музику,
Щоб гулять не жаль.

З чехів дома якось
Невеликий слід,
Та за те в чужині
Повен їх ввесь світ:
Музиканти, возні, арф'яниці,

Комісари, сірники з Сушиці —
Де лише їх ніт!

Йшли на бал музики,
Аж пан Червічок
В поспіху від баса
Згубив протичок;
А як стали в Віклові край броду,
Зуздрів тую превелику шкоду
В устю двох річок.

При вербі дупловій
Став він, думав щось . . .
„Чи шукать кілочка?
На бал спізнаємось!
Прут з верби вріж — направлена шкода!“
А що з того вийшла за пригода,
В сні б не приверзлось!

Вдрав цареві штуку
З басом — ух-ух, ух!
Як на балі смиком
Дав по струнам рух,
Рявкнув бас, все в залі заглушає:
„Цар Лаврін осяччі вуха має!
Цар є довговух!“

Тут Червічка з басом
Вивергли за пліт.
Та вже вішать баса
Пізно і не слід . . .
Так то тайна, за яку на стричку
Мерли хлопці, завдяки Червічку
Розійшлася в світ.

Що ввесь світ від баса
Вже дізнався вмить,
Не було резону
Під волоссям крить;
Тож почав наш цар по тому балі

Довгі вуха вже не в футералі,
А явно носить.

А як стих гармидер
По якімсь часі,
То царя ще ліпше
Полюбили всі:
Всім здалось ще й краще, по-лицарській —
Довгі вуха при короні царській
В їх цілій красі.

Тут кінчиться повість.
Віват цар Лаврін!
Стриг і брив до смерті
Його Кукулин.
Бо не взнав цар, як то донеслася
Його тайна басові, а з баса
На великий дзвін.

Не всі такі верби,
Як та в Віклові,
Не такі й баси всі,
Як Червічкові, —
Тож як ме вас чим язик свербіти,
Нашепчіть се, мої любі діти,
Вербі дупловій!

ІЗ ДРІБНИХ ПОЕЗІЙ

І. ДУМКА НА БАТЕЛЬОВСЬКІЙ ГОРІ

Вмирає сонечко, вмирає,
За гори до німців спадає
і тане.

Шумава та наша кривава
Тужливо за сонцем до німців
ще гляне.

Гук дзвонів над нами лунає
І край весь навіки лягає
до труни.

Над села, міста, понад ріки
Мла, наче завій той жалібний,
знай суне.

Вмирає народ мій, вмирає,
І ангели сторожі линуть
від нього.

І книгу життя люду мого
Господь замика в сю хвилину
навіки.

Останній син краю в зневірі
Оперся край муру німого
на лірі;

Спів жалю скінчився, і з муру
Співак впав в могилу враз з краєм,
і ліра.

Вмираєм! Вмираєм! Вмираєм!
І сонце за гори спадає
і тане.

Лиш наша Шумава кривава
Тужливо за сонцем де неба
ще гляне.

1841—1844

II. МОЯ ЗІРКА

Як маленьким ще я був,
Ні на чім не знався,
То любив я кожного,
Світ мені всміхався.

Радо татка слухав я,
Радо слухав мами,
І з сестричкою лічив
Зорі, що над нами.

Одну знала матінка,
Що так люблю зирка:
„Подивись, Карольчику,
Оце твоя зірка“.

Знав я свою зірочку,
Часто з нею грався:
„Зірко, зірко, зірочко,
Тут до мене стався!“

А як школи перейшов,
То став атеїст я,
І не вірив в бога, в рай,
В пекло, ані в піст я.

І про зірку я забув,
Про матусю свою,
Небо теж загнівалося,
Затяглося млою.

І сховалась зірочка
За хмарні коверці,
І блукав по світі я,
Пусто було в серці.

Аж коли тебе пізнав,
Юлечко-пташатко,
Знов побачив зірочку
Твое серденьтко.

Моя зірка давня
Вже на нас не зирка:
З вірою дитячою
Згасла й моя зірка.

1846—1849

III. ПИШЕ НАМ ШУЗЕЛЬКА

Пише нам Шузелька
З Франкфурта стихонька:
„Ходіть німцям помагати,
Бо їх коле колька.“

Ой ви, німці, хами,
Не граємо з вами,
Що собі ви наварили,
Висьорбайте сами.

Німеччина ваша,
Але Чехи наші, —
Не дуйте нам із Франкфурта
До чеської каші.

Бо Франкфурт здригнеться,
За шапку візьметься,
Як чеський лев з'їжить вуси,
Хвостом замахнеться . . .

Гей, *festina lente*
Швабський парламенте!
Дамо тобі на прочисток,
Жди лиш, сакраменте!

1848

IV. ДЕСЬ ТОГО НЕ ВИДКО

Що нас радувало, десь того не видко,
І не має того, що нам втішно:
Що нас радувало, панам було гидко...
Ой, нема вже того, що нам втішно.

Що ж се за устава без сойму, без права?
Що ж се за устава — стан облоги?
Се така устава — як суха отава,
Як суха отава й міх полови.

Все таке нам сунуть, що лиш тільки плюнуть.
Все дають нам більше, — ой, данини.
Самі октроївки, на шию верівки...
Годі вже терпіти! К чорту з ними!

1850

V. КИТИЦЯ

Віє вітерець реакційненький,
Біжить Франтічок та до Дунаю,
Набира води до подебрадки:
Водою надплив уряд до нього,
Урядець красний, чорножовтенький . . .
Ой, став Франтічок уряд лапати,
Гепнув, ой гепнув між два стільчики.

„Ой, коби я знав, уряде масний,
Що б я міг тебе справді дістати,
Я б радше державсь аристократів.

„Ой, коби я знав, уряде масний,
Що ти б міг мені на все лишиться,
Зрадив би я всю демократію.

„Ой, коли б я знав, уряде масний,
Що можеш таки втекти від мене,
Я б таки держав з демократами“.

1850

VI.

* * *

Все то, все то, все то так і виглядає,
Що пан Шварценберг у конституцію грає.
Все то, все то, все то так і виглядає,
Що він конституц'ї пута накладає.

Той стан облоги, се не дурниця,
З часом в систему має зміниться;
І все та хвиля ближче та ближче,
І конституц'я на ладан дише.

Шкода того часу, як то ми повстали,
Як ми конституц'ю мов у сні дістали!
Шкода того часу, як то ми повстали,
Що ми вас тоді не знали!

Були б ми вас знали, та на віз наклали,
Вивезли за межу, там вас висипали!
Шкода того часу, як то ми повстали,
Що ми вас тоді не знали!

1850

VII. НА ХЛІБ МИ ПРАЦЮЄМ

На хліб ми працюєм, чужий нам пасеться,
Ми гірко бідуєм, а він з нас сміється.
Чекай же ти, враже, урвесь тобі раз,
Не вічно ж ти мусиш сміятися з нас!

Чи так то, чи сяк то, а все якось буде,
Про пару драбів тих не вигинуть люди;
Таж сонце не світить лиш на пустоцвіті,
А ми тебе, німче, не хочем терпіти!

VIII. ПІСНЯ ЧЕХІВ З Р. 1850

Зле, матінко, зле,
Щварценберг іде!
Один іде генерал,
Другий іде кардинал —
Зле, матінко, зле!

Зле, матінко, зле!
Щварценберг іде:
Один держить карабаш,
Другий клепче „Отченаш“ —
Зле, матінко, зле.

Зле, матінко, зле,
Щварценберг іде:
Один із них архипіп,
А другий дурний, як чіп, —
Зле, матінко, зле!

ІХ. ВІЧНЕ ЖИТТЯ

Не журись, душе моя,
Що наш вік короткий,
І що там по смерті дасть
Нам пан біг солодкий.

Безконечний світа круг,
Невгамовне діло,
І безсмертний є твій дух,
І безсмертне тіло.

Що люд смертю назива,
То ще не кінчина,
Се лиш так, як запада
В театрі куртина.

Дзінь-дзінь-дзвоник . . . Се значить:
Акт один скінчився,
І вид сцени на момент
Навісом закрився.

Передягнуться грачі,
Кожний в іншій ролі,
Але актів вічний біг
Не стає ніколи.

1854

Синку, не все одно,
Де в гробі лежати:
Не давай же на цвинтарі
Себе поховати.

Не знайдеш там честі:
Як бур'ян здоровий,
Спасуть тебе кожне літо
Попівські корови.

Краще в самотині
Дай себе зложити,
І вели на своїм гробі
Липку посадити.

Під липкою, синку,
Весело лежати:
З весни будуть на ній гарно
Пташечки співати.

Як зацвіте в липні
Та липка крислата,
То сідатимуть під нею
Хлопці і дівчата.

Липка з тебе виссе
Соку медового,
Пильні бджілки зберуть меду
До вуля свого.

То й по смерті, синку,
Будеш мати славу:
Будуть панночки тобою
Солодити каву.

1854

~

ХІ. З ЕПІГРАМ

I.

Чесному грозить тільки голод,
Злодію тільки шибениця;
Чеський письменник може похвалиться:
Йому грозить голод і шибениця.

II.

Павлу гірше, Петру ліпше —
Зависні, мовчіть!
Єретикам дав бог розум,
А попам живіт.

III.

Не йди, Грицю, на лід з паном,
Знай се в острогу:
Пан поховзнесе, а за нього
Хлоп зламає ногу.

IV.

Кожний свій пай робить,
Любий пане мій:
Хлоп із гною жито,
А ти з жита гній.

V.

Доказує щосили ксьондз добродій,
Що розум наш по райським плоді

Без помочи бога
Не стоїть нічого.

Панотче, правда! Що так довго править,
Я вірю вам, що більше вірю навіть;
Ваш розум і з поміччю бога
Не стоїть нічого.

VI.

Чи диво, що п'ять риб і п'ять хлібів
П'ять тисяч люда наситили раз?
Адже ж се чудо ще й до наших днів
Живить так много тисяч чорних ряс.

VII.

Питаєш, чи Йона, пророк ніневітський,
Був місіонер єзуїтський?
Ні, не міг бути. Ось в чім хиба:
Проковтнула Йону риба;
Єзуїт же, руку вам,
Проковтнув би ричу сам.
Не був єзуїт, бо та риба безвісна
Три дні його мала в нутрі і не трісла.

VIII.

Ах, оригінальність! Як же
Я за нею тужу!
Усі люди йдуть по мості,
Я піду в' калюжу.

IX. Професор історії

Зна історію — повірте мені,
Середні віки посередині,
Стародавню всю позабув уже,
До новітньої не дійшов іще.

Х. Академія природних наук

Наша академія
Від свого породу
Раз у раз досліджує,
Спитує природу:
Тільки, братця, в тім біда,
Що природа не відповідає.

ХІ.

Бог-батько дав нам заповідей десять,
Щоб у рай ввійти,
А церква, мати наша, скоротила
Іх в одну: „Плати!“

ХІІ. Мізантроп

Щоб від чортівських вас спасти покус,
Всю кров свою пролив за вас Ісус;
Та я, коли найдуть на мене злі хвилини,
За вас не дав би навіть трохи слини.

ХІІІ.

„Що тобі не мило, не чини другому,
Знай се, любий сину!“
Говорив учитель школяру малому,
Торгаючи за чуприну.

ХІV.

Нестає нам для театру
Чотирьох речей дрібничних:
Дому, публіки, акторів
І поетів драматичних.
Будувати чеській Музі храм.

Тож на акції, панове, раджу вам
А як акцій купу пустите між люди,

І цегол багато виробите в лет,
То акціонер вам кожний зараз буде
Актор, публіка або поет.

XV.

Здавен-давна цар російський
Позволя своїм дворянам:
„Можеш мати душ хоч тисяч,
Тільки розуму не тра нам“.

XVI.

Ягоди з одного поля
І Самсон і Гнат Лойоля:
Один менше, другий більше
Напустив лисиць у збіжжя.

XVII. Напис на єзуїтській колегії

Люляй, люляй, чеський краю!
Спи техенько, ти мій раю!
Ніч надходить! Люленьки!
Прилетіли лилики.

XVIII. Згода

Кличете до згоди з наміром таємним:
„Те роби, чого захочем ми!“
Та я собі тую згоду так толкую:
„Чого хочу я, робіте ви“.

XIX. Наслідки битви на Білій Горі

Поки в Чехах єретикам
Було м'яко й тепло,
Вони мали в Чехах небо,
А по смерті пекло.

Аж як, Фердінанде другий,
Нам надав тебе бог,
То ми мали в Чехах пекло,
А по смерті небо.

XX. Чеська молитва

Святий Яне Непомуку,
Май над нами свою руку:
Хай на нас бог зробить,
Що зробив на тобі,
Щоб язик наш також
Не зогнив у гробі.

Ярослав Врхліцький

ДРІМАЮЧИЙ МОНАХ

Що співи поважні в понурому хорі
Вже зносяться 'д гори,

Що братчиків купка його дожидає, —
Він бідний не знає.

Що морщить ігумен мохнаті бровиська
І гнів в оці блиска,

Бо той, що днесь прім мав, ще й досі дрімає, —
Він бідний не знає.

Щось ніжно так гладить лице його й очі,
Мов коси дівочі...

Роса мов на цвітах пахучих іграє, —
Но що се? — не знає.

Тьфу! сон се поганий! недогар проклятий
Гріха — дотліває...

Но що з тими снами життя він утратив —
Він бідний не знає.

З ПОЕМИ „БАР-КОХБА“ ПРОЛОГ*

П р і с т і н а х х р а м у

Руїни єрусалимського храму. Серед розвалин тут і там ви-
ростає бур'ян та корчі. Головна стіна тягнеться поперек сцени.
Під нею лежать і клячуть купки жидів, чоловіків і жінок, різних
літ. Матері уцитькують дітей, старці з подорожніми палицями
і клунками на плечах, мужі з руками пообвиваними ремінням
у поставах як при молитві. Дехто лежить на землі й б'є чолом об

* Подаючи тут перекладом кілька розділів із найновішого ве-
ликого твору чеського поета Ярослава Врхліцького „Bar Kochba“,
ми лишаємо собі докладнішу розмову про літературну діяльність
і сей твір Врхліцького до одної з найближчих книжок „Літ.-
Наук. Вісника“, а тепер тільки пригадаємо його історичну основу.
По зруйнуванню Єрусалима Титом минуло 50 літ. Жиди, роз-
сипані по цілій Римській імперії, почали знов буритися і, на-
решті, 133-го року вибухло в Палестині нове грізне повстання.
На його чолі станув якийсь Бар-Кохба, прогнав римського легата
з Єрусалиму, здобув кілька фортець і здужав продержатися
майже рік проти напору римських легіонів, поки вкінці, укріп-
лений і боронений ним город Бетар не впав у руки римлян. Бар-
Кохба скінчив самовбивством, жидів покарано удруге, ще тяжче,
як за Тита. Се історична основа поеми. Та Врхліцький зробив
головним її героєм не самого силача і вояка Бар-Кохбу, а високо-
вченого столітнього рабіна Акібу, що ніби то був душею цілого
сього руху, хоча історичні досліді виказали, що рабін Акіба не
мав з Бар-Кохбовим повстанням нічогоісінько спільного (див.
статтю „Akiba“ в Гаукковій „Realencyklopädie für protestantische
Theologie und Kirche“ т. I). Що в поемі Врхліцького гудуть —
де тихше, де голосніше — тони сучасних поетові болів, змагань
і розчарувань, сього не треба й зазначувати. Власне ті ліричні

мур, або об землю. Інші в німому болю сидять і тупо дивляться перед себе. Пізно, вечоріє, звільна стемнюється.

Один голос.

Де твій храм, о, промов нарешті! Де твій кивот заповіту, де твої обкурені вівтарі? Де співи псалмістів у святих хоробах? Де твій архієрей, що молився за весь народ в день примирення? Де твої пророки, де твій король, де сила твого народу?

Другий голос.

Мовчиш, а руїни говорять за тебе. Де був кивот, там гніздо лисиці, а серед каміння збурених вівтарів криються гадюки. Замість співу псалмістів лунає ридання вигнанців і голодних путників, замість архієрея і пророків купи жебраків б'ють головами до німої стіни. Твій король у Шеолі,¹ а сила твого народу, то наруга над ним.

Усі.

Горе! Горе! Горе!

Один голос.

Як збіжжя під ногами женця, падемо без відпору. Чужі вогні жруть наші міста і села, чужинець сидить за столами наших батьків і псів своїх годує вечерею наших дітей. Наш плач б'є до брам неба, а ти мовчиш уперто.

Другий голос.

Римський вояк ходить там, де Левіти купалися перед святою жертвою. Твоє сонце глядить на стіни твого міста і твого храму і не закриває лица. Місяць спускає там свої срібні сльози, та вони не потішать і не допоможуть.

тони оживляють його поему, як це бачимо ось тут у майстернім прологу. — І. Ф.

¹ Шеоль — єврейський гад (прим. І. Франка).

Усі.

Горе! Горе! Горе!

Один голос.

Адже ж не брехнею були твої заповіді і про-
рочтва про Месію, що ждемо його приходу? Чи,
може, був ним той Йошуа з Назарета, що тут пе-
ред літами був прибитий на хресті? Не знаю, та
не можу няти віри. Жду на правдивого післанця
миру і перемоги, щоб доказав з більшою славою і ве-
личністю, що ти наш бог і не одуриш нас. О, по-
шли, пошли його!

Другий голос.

Тамтой товаришував з малосилими і жебраками,
сам бідний, їв при столі бідарів, і через те не може
бути твоїм піланцем, бо ти, опоясаний блиском,
пануєш між серафимами і херувимами. Коли ж
покажешся нам у своїй славі? Адже ж вона му-
сить затьмити славу Тита і Гадріяна! Чом мовчиш?
Промов! Адже ж ти не дурив нас, се ще одно,
в що віримо. О, пошли, пошли його!

Усі.

О, пошли, пошли його!

Входять Акіба і Мейр, проходять мовчки поміж рядами кля-
чучих і зупиняються при лівім краю храмової стіни.

Акіба.

Тут знову бачиш нашу долю всю:
Одно ридання вічне, вічний плач.
До мурів храму головами б'ють,
Та ще й за те нам їх благословити,
Бо сей скажений біль, то одинокий
Безсмертний свідок, що ми ще живі.

Мейр.

Мені аж чудно, відки з кожним днем
Усе нові ряди беруться тут?
Ти прав, равві, гаразд, що тут вони.

Іх плач мене порушує до сліз
Се ж явний доказ: є ми, живемо!

А к і б а.

Хоч в притиску, в жалобі ненастанній!
Та як ріка пливе і попід льодом,
Так під обухом римського тирана
Живе наш люд! Хто заглушить його?
При тій стіні лід нагло розламався:
Ми є, живем і дихаєм і чуєм,
Ми знов — народ, а се ж найстарша річ.

М е й р.

Але який же вигляд на майбутнє?
Сьогодні здавлений ще тліє біль,
А ті стежки до хоромів Єгови,
Се продири, що в них булькоче він,
До світла рветься. Та що буде завтра?
І найгостріший притупиться зуб,
Глодаючи скалу. Зцілится рана,
Мертвий спокій заляже всюди знов.

А к і б а.

Ледве чи так. Здається, сих стежок
До храму стін щодень все більше й більше.
Щодень чужії лица бачиш тут:
Ідуть із Ідумеї, з Вавілона . . .
Мисль єдності вже обіймає всіх,
А горем одиниць зростає сила маси.
О, Мейре, вір, старі пророцтва ті
Про нашого Месію — не брехня.
Він ще прийде, як слушний час настане,
Великий, більший, ніж у сні нам сниться.

О д и н г о л о с.

Адже ж не були брехнею твої заповітні про-
роцтва про Месію, що ждемо його приходу! Він
мусить прийти, бо інакше дурили б нас твої про-
роки, твої уста, ти дурив би нас, о боже, а ти не
можеш дурити ніколи! Ждемо на нього день-

у-день, щоб виповнив царство твоє, щоб воскресив
з руїн твій храм і люд твій, щоб доказав, що ти
не одурив і не можеш одурити. Чом отягаєшся?
О, пошли, пошли його!

Різнi голоси. (Майже омліваючи.)

О, пошли, пошли його!

Акіба.

Чи чуєш се? То щирий голос люду,
То божий голос! Він прийде! Він мусить! . . .
О вір, пощо до старості такої
Держав би був мене оце господь?
Пощо б мої мандрівки і страждання?
Ввесь світ я обіймив і обіймаю.
Назви мені одно село чи місто,
Де б слід сих ніг старечих не лишився.
В Зефірії чи тут у Арамеї,
У Ефіопії чи на Евфраті,
Як в книзі, ясно в мислях всіх читав я
Те, що з чужих країн блудні прихожі
Ось тут кричать охриплими устами:
„Пошли його!“ Прийде! Прийти він мусить!
Як ні, брехня — його закон великий,
Брехня — усі святі слова пророків.
Брехня — всі віщі образи й символи,
Брехня — весь світ, він сам — брехня найбільша!
Вір голосу народа! Він прийде!

Мейр.

Ану ж вже був, та ми і не пізнали?
Стояв між нами смирний і убогий,
А ми не знали. Ні, не був се він!
Він мусить появиться в славі, в блиску,
Серед соток і тисяч ангелів,
Як судія засяде між народом,
Де вдарить, бризнуть ріки аж до неба,
Світ захитається в своїх основах.
Так бачу я його . . .

А к і б а.

Се давній блуд!

Він може вийти й з простого народа,
Без предків буде, та за те потомства
У нього без ліку — ввесь рідний люд.
Так надіюсь його . . .

М е й р.

Щасливий ти в тій вірі!

А к і б а.

Не вірою, я дійсністю щасливий.
О, глянь на все, що діється довкола!
Ворушиться, кипить по всіх усядах,
Ще кілька літ, а замисли мої
Стать мусять ділом. Нині ще досить нам
Сих ветхих стін святилища Єгови,
Щоб день-у-день тут біль свій обновляти,
А біль — чудова закваска для діла.
Лиш мужа брак твердого, в повній силі,
Щоб був муж діла, як я — муж думок,
А буде все, чого жду й сподіваюсь.
Лиш мужа винайти! Все йде до перелому.
Нестерпне вже знущання римських військ
І здириства римських консулів неситих,
Що мають маску Риму — не лице.
Вже бунт підносить голову криваву
По всіх усядах — тільки мужа треба,
Щоб силою свого духа пхнув
Його в русло властиве і могутнє.
І зброї в нас є більш, ніж ти міркуєш.
На розказ Риму наші такі люди
Її зробили, та як віддавать
Прийшлося, побачили, що чимсь вона
Невідповідна приписам. Римляни
Вже заплатили за роботу, зброя ж
При нас лишилась. У ямах глибоких,
В гірських яскинях, в тайних хідниках,
Де — думають римляни — є лиш наші
Гроби, лежить та зброя, жде, аж люд

Її ухопить на велику помсту.
О, се велике буде воскресення!
Лиш мужа б нам, щоб зрозумів і вивів
До ясної мети цілий мій план! (Виходять.)

Входить Міріам в убогим одязі і веде за руку малого
Бар-Кохбу.

Міріам.

Бачиш, дитино! Оце ми у цілі своєї довгої мандрівки! Оце храм твого бога, тут плачемо і стогнемо безутішно.

Бар-Кохба. (12-тилітній хлопець.)

Бачу тільки руїни, а серед них тіні — подібні до людей мого народу. Чого вони тут шукають, що тут роблять, мамо?

Міріам.

Плачуть над зруйнованим домом Єгови.

Бар-Кохба.

А він се терпить? Йому се байдуже, що плачуть?

Міріам.

Злий римлянин запалив храм твоїх батьків, дитино!

Бар-Кохба.

А бог стерпів се?

Міріам.

Як бачиш!

Бар-Кохба.

А чого ж сюди ходимо всі?

Міріам.

Щоб відчувати те горе, дитино!

Бар-Кохба.

Щоб наш бог міг стерпіти наше пониження!
Сього не розумію, мамо!

Міріам.

Мабуть, ми заслужили сього, синку! Мабуть, із сього горя маємо повстати сильнішими і ліпшими. Мабуть, за тим і ходимо сюди. Не знаю, але тут бували наші батьки, то для того й ми прийшли сюди в турботі і стражданню.

Бар-Кохба.

Щоб побачити зруйновану стіну і почути зойки тисячів!... Ні, як може хтось бути таким злим і без чуття! Адже ж ти говорила мені, який пишний, гарний і великий був Сіон. А ти, чей же, не дуриш, мамо? І чом же ж мушу бачити його в розвалинах, а його народ у пониженню? Хочу відповіді! Чи ж міг бути такий лихий чоловік і такий байдужий бог, що могли прийти дні ось такого спустошення?

Міріам.

А таки бачиш, що прийшли...

Бар-Кохба.

І знов питаю, пощо ти вела мене сюди?

Міріам.

Щоб і ти плакав і нарікав зі своїм народом.

Бар-Кохба.

Плакав і нарікав! (Хитається і сідає.)

Міріам.

Ти втомлений довгою ходьбою, дитино моя?

Бар-Кохба.

Так, утомлений, сон мене клонить.

Міріам.

Пожди ще хвилину, відправмо святу молитву!

Бар-Кохба.

Коло оцієї стіни?

Міріам.

У тих руїнах, так як і інші.

Бар-Кохба.

Як інші — ну, то плачмо і нарікаймо!

Вмішується між розжалоблений народ. Звільна нарікання при-
тихають. Люди підносяться і виходять із руїн. Стемнюється що-
раз більше. Швидко лишається на місці тільки Міріам і Бар-
Кохба. Вона сідає знесилена, хлопчик тулиться до неї, опирає
голову їй на груди й засипляє. Крізь пільму проблискує велика
звізда саме над чолом Бар-Кохби. З протилежного боку вертають
Акіба і Мейр.

Акіба.

Утих їх стогін і псалми плачливі,

І на руїнах засідає ніч.

Всі розійшлись, лиш самота лишилась.

Мейр.

Хтось ще тут є, равві.

Акіба.

Так, жінку бачу я.

Мейр.

А хлопчика не бачиш коло неї?

Акіба.

Так, правда. Спить ось, тихе чудо неба.

Помалу йди, щоб не збудить його. —

Дитячий сон, то святощі землі.

Мейр.

Спокійно спить — і в сні зітхає мати.

А к і б а.

І добре їм. (Придивляється Бар-Кохбі.)

Який чудовий хлопець!

М е й р.

Глянь, зірка над чолом його горить!

А к і б а.

А блиск її на личку в нього грає,
В чудових рисах тих, м'яких, солодких!
Глянь, золотаві кучері спливають
Йому на вид! Ти, певно, чув ту повість,
Як у Бітинії кесар Гадріян
Край ліса хлопця сонного знайшов,
Що в сні сміявся і звався Антіною...
Оце подібне чудо! Як предивно -
Звізда блищить, пала в його лиці!
Ні, навпаки, се він зізді дає
Красу і блиск і побав.

М е й р.

Справді диво!

А к і б а.

І відки він тут з матір'ю прийшов?
Хто скаже нам? Досить, що він є наш
І що так гарний!

М е й р.

А лице блідне.

А к і б а.

Се від терпіння. Та Самсона силу
Я бачу в ньому.

М е й р.

Чи збудить його?

А к і б а.

Пощо? Колись його господь розбудить.

Сей хлопець вибраний для діл великих,
Його рукою бог покаже чуда!
Щасливий я, що днесь сказати се можу.

Мейр.

І розпитати не хочеш, чий він син?

Акіба.

Господній — і сього мені досить.
Я з ним зійдусь, сього тепер я певен.
(Схиляється і цілує сонного Бар-Кохбу.)
Спи, сину зірки, аж тебе покличу!

Мейр.

Він усміхнувся, а мати, бач, зітхнула.

Акіба.

На те і мати! Ну, ходімо геть!

Відходять. Акіба, ще відходячи, задивляється на сонного Бар-Кохбу. Мла надтягає і заслонює зізду над його чолом. В глибині за великою храмовою стіною миготять великі блискавки без грому. Злегка здригається земля, через сцену пролітає Асмавет, апокаліптичний їздець, янгол смерті і знищення, величезний, лице тоне в млі, понад широким плащем видно білу труп'ячу голову і косу.

Асмавет.

Всі — всі ви — всі засуджені на страту!

ІV. ВИБРАНЕЦЬ ГОСПОДНІЙ*

Шатро на склоні гори Сіона. В глибині сцени заслона, котру відхиливши, можна бачити широкий круговид. Зліва ліжка, справа стіл і крісла. На столі листи і військові карти. Квінт Тіней Руф, кесарів легат, сидить при столі, затоплений у студіюванні карт. Тит Анній стоїть край великої задньої заслони.

Т. Анній.

Є тут послы жидівської громади
І ждуть ще на останній послух, поки
Сповниться кесарів приказ.

Руф. (не підводячи очей).

Чого ж їм треба? Що я їм пораджу?
Нехай ідуть додів і будуть тихо.

Т. Анній.

Шановні се і чесні люди, пане,

* Див. Пролог у кн. ІХ. В першій пісні поеми, що має напис „Стріча на горі Гаріцім“ показано стрічу і розмову кесаря Гадріяна з раввіном Акібою. З тої розмови Гадріян зрозумів, що добротою з жидами не порадить нічого і постановив доконати їх строгістю. Він велить своєму легатові заорати те місце, де стояв Соломонів храм і побудувати на ньому нове місто. В другій пісні п. з. „В долині Бет Ріммон“ показано збір жидів, сполошених сими заходами Риму. Вони рішають боротися з Римлянами до останньої краплі крові. Акіба обіцяє їм на начальника Бар-Кохбу, котрого має відшукати. Збір висилає Акібу, Терадіона і Бар-Кохбу до римського легата, щоб зупинити його від розорювання Сіона. В третій пісні показано, як Акіба віднаходить Бар-Кохбу між гробами і Бар-Кохба приймає гідність гетьмана.

В очах горить огонь, пророцька гордість, —
Се не бунтівники.

Р у ф.

Рад вірить тому,
Та задля них ніщо вчинить не могу:
Виразний тут є кесарів наказ,
На крок від нього вбік — загибіль наша.
Хто провідник у них?

Т. А н н і й.

Старий. Акіба.

Р у ф.

О знаю, знаю! „Де Мойсей не міг,
Дійшов Акіба“, — так про нього мовлять.
Крім нього хто?

Т. А н н і й.

Равві Терадіон,
Лід розуму, де той — огонь чуття.

Р у ф.

І сього знаю — ті оба, то є
Цілий Ізраїль. А хто ще є з ними?

Т. А н н і й.

Якийсь ще незнайомий третій муж,
Та ростом, вродою богам подібний,
Проречистий, мабуть, як плуг скрипливий,
Але готов до діла.

Р у ф.

Як зоветься?

Т. А н н і й.

Бар-Кохба.

Р у ф.

Ні, не знаю. Три їх є.

Акіба, се уява, Терадіон —
Се ум, а чим же є отой Бар-Кохба?
Ну, хай вийдуть! Шкода балаканини,
Та хай їм буде. Тільки слухай, хлопче,
Не разом всіх впускай їх в се шатро,
Лиш по черзі, як тут мені назвав їх.
Се не міша, щоб кесарів наказ
Був сповнений т и м ч а с о м; поки я тут
Прогаюсь з ними — чисто риторично, —
Ти виконай його. Збери вояцтво,
Вели крадьма зорать святее місце,
Де здавна славний Соломонів храм
Стояв, і там засновини положиш
Нового міста. Так наказ велить.
Ну йди, та ж розумієш?

Т. Анній.

Все сповню,

Що зможу і як зможу. (Відходить.)

Р у ф.

То крутий,

Твердий, упертий люд! Я певний, Рим
Його залегко важить, ну, та Рим
На все собі позволить може, він
Се добре зна і своїм шляхом ходить.
Я лиш роблю, що він велить, що мушу.

(Входить Акіба.)

А к і б а.

Щастибі тобі, легате

І божий мир!

Р у ф.

Вітай мені, Акібо!

Жаль, що інакше привітать не можу,
Як би годилося для твого віку
І старості і слави. Ой, Акібо!
Ідеш стрімким і небезпечним плаєм;
Чим вище йдеш, тим глибше впасти можна.

Рим не зігнеться, вір! у нього ноги
Залізні, хоч худа його вовчиця,
Синайських таблиць не злякаєсь він,
Се пам'ятай, старий премудрий мужу!

А к і б а.

Старий, мій пане, се є дійсна правда, —
Та чи премудрий я, се зна господь;
Добра свого народу я бажаю.

Р у ф.

І шляхом бунту?

А к і б а.

Бунту? Ні, мій пане!

Вперед з'ясуймо, що зовеш ти бунтом.
Великий Рим, се знає кожний з нас,
Ми мурашки —

Р у ф.

А хтіли б бути львами!

Равві! Вся мудрість має свої межі.
Ти вчений і старий, то тим певніше
Міг зрозуміти, як марна та сварка.
Рим має с и л у, ви — його р а б и.

А к і б а.

Сих слів ти не повинен був сказати.
Хто брата зве рабом, той сам в тій хвилі
Є раб надмірної своєї сили.

Р у ф.

Байдуже Римові така гра слів,
Ми маєм силу, ну, а ви раби.

А к і б а.

Великий Рим — се правду ти сказав, —
Великий на вазі людської долі,
Але на божій, бач, вазі ми більші.

Сього ти не піймеш, поганець! Ми — щось більше,
Дали ми світу б о г а.

Р у ф.

Але світ,
Як бачиш, далі йде собі з б о г а м и.
Се, вчений мій равві, є лиш гра слів.
Де міць, там право. Ну, де був наш бог,
Коли вперед римляни в край ваш впали,
Коли вперед смолоскип кинув Тит
У храм його святий? Боги ж поганські,
З котрих в нерозумі своїм смієшся,
Зовеш їх витвором голов безмізких, —
Перемогли понурого Єгову.
Кінець — вінець. Сьогодні ви є труп.

А к і б а.

Не так зовсім, мій пане, як здається.

Р у ф.

Чого ж вам треба? Втоптані у порох,
Розтрошені...

А к і б а.

На що всі мають право,
Кому те сонце світить! Хочем жити.

Р у ф.

Хто ж вам боронить? Жийте, як вам любо,
Та мусите корит'ся, в тім і все.

А к і б а.

Кориться, се по твоєму зректись
І бога, краю й матірньої мови...

Р у ф.

Бог, мова, край — та ну! Слова, слова!
Ти вчений, ти оглянув світ увесь,
Як можеш у с л о в а х в'язати д у х а?
Дух — переможець. Нині — се дух Рима,

Не ваш дрібний, вузький гебрейський дух,
Що дбає про Сіон і Гаріцім.
Рим, його дух панує нині світу,
А ви — дрібне, засліплене сектарство
На шляху під колесами його.
Він вас роздавить, бо на те він Рим.

А к і б а.

Такий малий не є наш дух, о пане,
Яким тобі здається з римських башт,
Перед якими й Ганнібал схитнувся.
У вас є Сципіони, Цезарі
І Августа — пошана їм і слава!
Та на вазі духовій — вибач, пане!
Вони нам не рівня. Ми люд малий,
Від віку битий. Мов малий островець
Від віку серед моря чужини
Поклав нас бог. Невпинний бій — се наша
Історія. Ми все були серна,
Що досмерті цькують стрільці неситі.
Не хочемо нічого, тільки змõги
Жить, розвиватися в законних межах,
Які від віку є в нутрі людському.
Ви більші силою, се вам признаю,
Ми більші духом.

Р у ф.

Сила — також дух!

Де ж би взялась та сила, мудрий діду,
Без духа в боях? Ми здобули світ,
Вас здибали на тім далекім шляху,
Ви буритесь — і ми вас змемо.
Ви мов чужа заноза в нашій тілі,
Тож геть її! Се ясно, мудрий діду!

А к і б а.

Не так то й ясно. По що ж воскресив нас
І на видовище подій поставив
Незвісний дух, що ми зовемо богом?

Р у ф.

Се, друже мій, його річ, а не наша.

А к і б а.

Так признаєш і сам його, легате,
Значить, він єсть, і Рим його признає,
Великий Ягве непоборних сил,
Що вів Саула й Юду Макавея,
Що й нас веде й до тебе мовить мною.

Р у ф.

Я знаю тільки бога переможця,
Сей зветься Рим, — а чом мовчить ваш бог?

А к і б а.

Згрішили ми, мабуть, нас знать не хоче,
Та знаєм ми його й будемо знати!
Хіба ж брехня ті таблиці синайські?
Чи сном була Давидова хвала?
Була марною велич Соломона?
Нас не зламали ті літа неволі
Край вавилонських рік, не знищив Тит,
Ми все народ, потоптаний, малий
Та висміяний, та про те народ;
Так жиємо, хіба б наш бог від нині
Не хтів про нас і знать. Те, що ми є,
Що почуваємо себе народом,
Ліпшим від всіх і вибраним між всіми,
Се наша сила, наш тріумф, побіда!
І в кігтях злої вашої вовчиці,
Що залягла пів світа своїм тілом,
Ми дихаєм, єсьмо, жиємо досі!
Сього не заперечиш ти, легате!

Р у ф.

Вовчиця та, що з неї ти смієшся,
Не простягала лап, щоб вас розшарпать
Зовсім, на порох; інші наміри
І інші цілі кермували нею.
Занадто ви дрібні, равві учений,

Щоб простягать на вас спіжеві лапи.
Коли така прочвара кинесь бігти,
Ковтатъ простір перед собою вольний,
То що там їй тернина, що припадком
Уб'ється в лапу? Бестія летить,
Рве, жре і топче, що на шляху здибле, —
Терн потім, аж по всіх тріумфах бою
Спокійно вилиже — то Рим і ви!

А к і б а.

Прочвара, говориш, — се мені досить.
Світ нас розсудить, як оба ми — порох
Забутий тлітимем. Даруй, що я
На хвилю стурбував твій супокій.
Ви знищити нас хочете? Ну, зниште!
Одно зістане, та не вам на славу,
Що світло ми несли на межі світа,
Де ви н а с и л ь с т в о м панувать хотіли.
Те світло все ще рівно в нас горить,
Воно з Мойсеєвої йде купини,
Воно безсмертне! Що ж ще більш сказати?
Ви зорете собі святий Сіон,
Збудуєте на нім новее місто,
І де колись стояв кивот завіта,
Там стане грецький, римський двір — бог знає,
Новий, знать, Вавилон паскудства й зла.
Се все можливе. Виполете нас.
Як хопту з коренем на сьому місці,
Де Аронів пруток колись то цвів, —
Та жида ви не знищите, він вічний,
Як все людство.

Р у ф.

Геть відси, лихословче!

Лиш старість ще охороня тебе.

А к і б а.

Лиш старість? Ні, мій захист є господь!

(Відходить.)

Руф.
Фанатик! — Хай вийде Терадіон!

Заслона відхиляється, входить Ханіна бен Терадіон, ступає наперед, кланяється і стає перед Руфом.

Руф.
Чи ти Терадіон?

Терадіон.
Вам до послуги, пане!

Руф.
Чого від мене хочеш?

Терадіон.
Від нас ось хочеш, пане! Ти чогось

Руф. (подрознений, суворо).
Я хочу
Зорати ваш Сіон-гору; де храм ваш
Стояв, хочу там місто заснувати,
Що Елія Капітоліна буде зватись
На посміх вам і вічну осторогу.

Терадіон.
Се все ти хочеш? То не мудро, пане.

Руф.
А що ж було б мудрійш, равві учений?

Терадіон.
Зробити те, що мож, легате славний.

Руф.
А я се не зроблю?

Терадіон.
Ледве, мій пане.

Р у ф. Чому ж, равві, коли в руках є міць.

Т е р а д і о н.
Міць ще не все.

Р у ф. Чого ж ще треба?

Т е р а д і о н. Сили.

Р у ф. І силу маю.

Т е р а д і о н. Маємо і ми.

Р у ф. Спинити нас?

Т е р а д і о н. Се не сказав я, панс.

Р у ф. В чім ваша міць? До храма стін старих
Товкти лобами і псальми ті мимрять,
Люд бунтують, що жив без вас би тихо
І вдячний власті, що дає всім жити.
Мовчи, мовчи! Се знаємо напам'ять:
Се ви, раввіни, свого краю згуба,
Ви струп їдкий, з якого йде отрута —
У всі найдалшії сугави. Ви
Чума для Риму. Бачу се виразно:
Вас перших слід здусить, зломать, стоптати,
І буде мир, — а з вами ні, ніколи!

Т е р а д і о н.
Попробуй лиш!

Р у ф.

Попробую, равві.

Т е р а д і о н.

На се ти маєш міць, легате царський, —
Та нам що з того?

Р у ф.

Я вас добре знаю!

Т е р а д і о н.

Не знаєш, пане! Йї думкою не збагнеш,
Чим людям є пророки.

Р у ф.

Бунтарями!

Т е р а д і о н.

Не бунтарі, ми — свідомість народу
І його сила.

Р у ф.

А ми стопчем вас.

Т е р а д і о н.

Нас можна, пане, бо нас мало є,
Та не народ увесь, бо сей безсмертний.

Р у ф.

З такими не говорю, як Акіба.

Т е р а д і о н.

Я, пане, Терадіон, супроти нього
Холодний розум, другий полюс світа.

Р у ф.

Мені байдуже. Мов, чого бажаєш?

Т е р а д і о н.

Нічого, пане.

Р у ф.

Так чого ж приходиш?

Т е р а д і о н.

Бо ти щось хочеш, чого ми не хочем.

Р у ф.

То я раввінам маю сповідаться?

Т е р а д і о н.

Ні, не раввінам, лиш собі і богу.

Р у ф.

Собі? Та в чім? Ти ж знаєш, я легат
Від Рима. Богу? Я його не знаю.
Мої боги — се боги Рима, тим я
Здам відповідь.

Т е р а д і о н.

Як ти на тім спокійний,
То й я мовчу.

Р у ф.

Ну, так скажи, що хочеш!
Спинить мене від моїх намірів?

Т е р а д і о н.

Ні, пане, лиш оберекти тебе.

Р у ф.

А перед чим, равві?

Т е р а д і о н.

Поперед всього
Перед твоєю міццю, що її
Звеш силою.

Р у ф.

А як се, мій равві?

Т е р а д і о н.

Зовсім по-просту. Ось маленьку притчу
Скажу на се. Раз вийшов лев із гір,
На лови вийшов гордий, повний сили,
Скавав по горах, біг по рівнині
До броду просто, де при світлі зір
Пили газелі. П'яний силою
Своєю він не чув, як павучок
Малий, рудавий вплутався у лапу
Його космату — біг і біг все далі.
Добіг до цілі, гарну, ситу ланю
Ніс на поживу своїм молодим
І гордо їм поклав її в берлозі
У тіні скал — та в тім сам впав при них.
Павук дрібний шпигнув його у лапу
І поки гордо біг він по долині,
Отрута в сугубах міцних сочилась
І розпливалась в тілі далі й далі,
Аж вхопила його: при вході в яму
Він трупом впав над здобиччю своєю.

Р у ф.

Сю байку знаю: Рим — лев, ви павук!
Та вір мені, могутнє тіло льва
Від сеї краплі трути не подасться, —
Її осилить стравить — стравив більше.

Т е р а д і о н.

Колись комар Немроду вліз у вухо,
Немрод сказивсь, бо вижер в нього мізок.

Р у ф.

До байки байку — з богом, мій равві!
Нічим і ти не ліпший від Акіби.
А хто сей третій, що ще там чекає,
Бар-Кохба на ім'я?

Т е р а д і о н.

Пізнаєш зараз. (Відходить.)

Р у ф.

Той запалом огнистої промови,
А сей догадками байок дитячих
Рад зупинить летючії колеса
Всесвітньої судьби — безумці!
(Знадвору чути чим раз дужчий галас.)

Що се
За гук? Мабуть Тит Анній вже сповняє
Мої накази, й буриться народ...
(До шатра впадає Тит Анній, обдертий і без меча.)
На Марта, що там сталося?

Т. Анній.

Твій наказ

Я хтів сповнити. Вже впряжений в ярмо
Бугай чекав при плузі, щоб зорати
Гору, сигнали дано з труб, окличник
Чита едикт цісарський — мертво, тихо...
Бліді мов стіни муж при мужі вколо
Стоять, уста лиш рухаються стиха
Та руки, що руде волосся рвуть.
Прочитано, і воїн шарпнув повід...
Втім з тиску виступив муж-велетень,
Підняв п'ястук, бика в чоло як grimнув,
Сей впав, немов простертий вдаром грому,
А муж грізний ревнув мов голос суду:
„Так буде всім, чия рука зухвала
Сеї землі святої доторкнеться,
Що є Єгови власність!“ Крик гучний
Був відповіддю. Я велю воякам,
Щоб запряглись в ярмо й орали скибу,
Та як бика вперед одним ударом
Звалив на землю, так почав валити
Страшною силою між військом вколо —
Що вдар, то смерть. За ним юрба скажена,
І град каміння військо розігнав
І докінчив, що розпочав п'ястук.

Р у ф.

О стид вам і тобі!

Т. Анній.

Піди, глянь сам!

Постав мене супроти легій Ганнібала,
Супроти левів чи пажерних гієн,
Я й вусом не моргну. Та з божевільним
Фанатиком бороться я не вмію.
Одно лиш знаю: не зорать нам тої
Гори, весь люд стоїть супроти нас.

Руф.

Ми зоремо гору, хоч би весь легіон
Там мусив полягти муж коло мужа
Під п'ястуками велетня отого, —
Та й він зомліє. Зоремо гору!

Шум битви чим раз дужчий. Входить Бар-Кохба без оружжя, в простій одежі, густі рудаві вуси спливають йому багатими хвилями на груди, а довге волосся обіймає немов рамки могутню голову з левиним виразом. Спокійно він наближається до Руфа, що вдивляється в нього без змішання.

Б а р - К о х б а.

Бен Акіба й равві Терадіон
Прийшли сюди просити; поки ти
Іх вислухав, зухвалі клеврети
Вже почали сповняти твій наказ.

Руф.

А що тобі до того?

Б а р - К о х б а.

Чесний муж

Ніколи так не робить. Се був підступ.
Послухай, що тобі скажу, легате!
До дому йди й скажи там: Хоч би Рим
Увесь із своїх гір сімох прийшов
Сюди з цілою силою своєю
З цілого світа, не зогне Сіона,
Не зоре поля, де був храм Єгови.

Руф.

Я сам розорю! (Хоче йти до заслони.)

Бар-Кохба. (протягає руку).

Гов! Назад, легате!

Ціла заслона відірвана паде, жидівський люд узброєний до бою валить серед голосного крику і окликів на сцену, на його чолі Акіба; ззаду видно, як утікають римські вояки, при вході лежать трупи побіч убитого бика і переверненого плуга. Бар-Кохба показує протягнуною рукою вглиб сцени. Руф уступає.

Руф.

А хто ти, варвар?

Акіба (виходить наперед, вітхнений).

Вибранець господній.

Повстав новий Саул, новий Давид,
Самсон новий серед ворожих тисків!
Ріг сил своїх господь зілляв на нього,
Свій грім вложив в його міцну правицю,
Свій блиск у його око, ангелів
Сто при боці його поклав, щоб крили
Чоло його стоокими крильми.
Його стріла ворожа не досягне,
Великий він серед дрібних ітимає,
По головах топтати ящірок;
Зубами впеться в груди старій вовчиці,
Аж та в ногах його заллється кров'ю.
Бар-Кохба се, великий син звізди,
Твій цар новий, народе, твій Месія!

Народ з усіх боків обступає Бар-Кохбу, деякі клякають перед ним і цілують його одіж. Він стоїть, схрестивши рука на грудях, недвижно.

Акіба.

Благословлю тебе! Я, що пройшов весь світ
І бачив у пониженню свій люд,
В тобі його воскресення вітаю!

Ти лев Іюди, Якова зізда,
Ти подихом палким уст своїх заб'єш
І сатану, як мовив Ісаїя!
Ти Насі наш, ідеш ти без меча,
Бо в рамені твоєму є вся сила.
Та я опережу тебе мечем владання,
І сядеш ти на білого коня,
А я держатиму покірно стрем'я,
Як своєму царю. (До Руфа.) А ти, легате,
Спіши до Риму й мов: Повстав Ізраїль,
Тепер не є він безголове тіло.
Ізнов помилював господь свій люд,
До храма стін вже не товктимем лобом,
А крикнем настріч своєму цареві,
Що звесь Бар-Кохба і є син зізди.

Серед чим раз більшого крику народ відводить Бар-Кохбу.
Руф і Тит Анній поглядають за ними в німім остовпінню.

Руф.

Швиденько треба слати вість до Риму;
Пожежа буде більша, ніж я думав.
Акіба — то чуття; Терадіон — то розум,
Бар-Кохба ж більш усіх їх, він є — діло.

В п'ятій пісні п. з. „Господне військо“ показано табір Бар-Кохби між Бетаром і Єрусалимом. До Бар-Кохби зішлись великі купи жидів, та щоб вибрати з-поміж них собі військо, він видумав важку пробу: кожний вояк на доказ своєї твердості має відтяти собі палець лівої руки. Бар-Кохба сам перший дає приклад на собі, а коли мати одного юнака не хоче дозволити, щоб її син калічив себе, Бар-Кохба замість нього утинає собі ще один палець.

VI. ТУР-СІМОН

Вал твердині Тур-Сімона. В глибині вбогі стріхи домів і вежі. На валі шатро полководця, проти нього ставлять римські вояки сім хрестів, а інші викопують сім ям, усе одну яму під кожним хрестом. Перед шатром полеве крісло.

Пер ш и й в о я к (занятий при хресті). Цікаво, хто буде прибитий до тих хрестів?

Д р у г и й в о я к (занятий при ямах). А хто буде закопаний у ті ями?

Ц е н т у р і о н. Може ще й ви самі, коли так сподобається полководцеві і коли не будете на час готові. Зрештою ті хрести і ями для полонених жидів, яких учора спіймала наша сторожа і які мають зараз стати на допит перед полководцем.

Пер ш и й в о я к (при хресті). Ми готові, пане!
(Злізає з хреста.)

Д р у г и й в о я к. Ми також, пане! (Вилізає з ями.)

Сигнали трубою, заслона в шатрі відхиляється, виходить Квінт Тіней Руф, за ними легіонери і центуріони зі знаменами і трубами.

Р у ф.

Як прозвано мене? Тираном Руфом?

Ну, хочу заслужить на се ім'я.

Що досі я чинив, се лиш прелюдія

Була страховищ тих, які почну тепер.

Злу славу тут лишив колись Квіет,
Я гіршу лишу, хай попам'ятають
Ті вперті твердошийці, хай пізнають,
Що жартувати з Римом нерозумно.
Ведіть сюди жидів тих полонених,
Нехай говорять, а то я розв'яжу
Уста їм! (Воякам.) Знаряди до мук приладьте
І дров під всі хрести й підпал кладіть.

Труби. Римські вояки приводять пов'язаних жидів; їх чотирнадцять, мужів і жінок різних літ; у всіх руки зв'язані назад, усі вони нанизані на один шнур.

Р у ф.

Заким засуджу вас і дам сповнити
Скарання всім бунтівникам на пострах
В цілім Ізраїлі, жадаю двох речей.
Хрести сі бачите? Вал Тур-Сімона
Нехай ясує скрізь по всій Юдеї,
Що Рим брикання вашого не злякся.
Чи скажете охотно все по правді,
Чи збрешете, мовчатимете бутно,
Все ж мете висіти, хто є мужчини,
А хто жінки, закопані по пояс
Під мужами будуть шакалам жиром.
Від мук лише ще можна вам снастися
Признанням щирим, та ніяк від смерті!
Мов, діду! Всім, мабуть, ти голова,
Мов перший, як повстала думка ся,
Що було першим приводом до бійки
Між римським військом і жидів юрбою?

Старець.

Що маю мовить? Ти ледве повіриш,
Та я скажу по правді. Вчора в той час
Я був щасливий батько й тесть щасливий:
У нас було весілля в домі, гучно
Ми йшли, щоб обряд довершить святий,
Та нам на горі здибав нас на шляху
Ряд римських піхотинців. Ті завзято

Наскочили на дружб, що задля жертви,
Як наш святий наказує обичай,
Несли два птахи, білі голубиці;
Пташат їм вирвали, здавили горло
І серед грубих жартів ну ж тручати
Із рук до рук, а далі і під ноги.
Тут наші сперлися, мечі заблиснули,
У відповідь каміння засвистало,
І римський ряд побитий геть розбігся.
В порядку ми до обряду пішли,
Що виконаний був без перешкоди;
Аж у ночі, як при пирі весільнім
Сиділи ми, прийшли значніші сили,
Дім запалили нам над головами
І в хату впали з голими мечами.
Рубали всіх, хто їм попав під руки,
Нас пов'язали й привели сюди.
Отсе тобі вся річ по щирій правді.

Р у ф (сміється).

Так маєм тут прикупці все весілля!
Ну, я подбаю вам про відповідну
Весільну ніч! Яке зухвальство, старче,
Противитися римському вояці!
Се ж честь тобі, як він тебе полає,
Пожартувати зволить із паршивим!
За пару голубів — і зараз бійка!
Се ж видно, що ви заціпки шукали,
А не чого! Ну, а тепер скажи,
Де військо те жидівське табориться?
Де пробува Бар-Кохба ваш грізний?
Чи много вже навербував народу?
Все нам скажи, що сам про теє знаєш!

Старець.

Ніщо не знаю, то й сказати не можу,
А якби й знав, тим менше би сказав;
Адже ж не зраджу я закон господній,
Ні люд його; тут дармо ти питаєш.

Р у ф.

Повісьте жида тут на перший хрест,
І розгнітіть огонь у нього під ногами,
То швидко він не те почне співати.

С т а р е ц ь (поки його ведуть).

Великий бог, володар сил небесних,
Йому хвала хай буде з віку в вік!

Р у ф (кинув на мужа, що стояв за старцем).

То ти жених щасливий?

М у ж.

Жених смерті.

Р у ф.

Ти чув мої питання, говори!

М у ж.

Від мене ти не вчуєш більше того,
Що мовив попередник мій і тесть.

Р у ф.

То будеш висіти так, як і він.

М у ж.

І так же пана сил хвалити буду.

Р у ф.

Як хочеш! (До вояків.) Прив'яжіть його на хрест
І під хрестом огнище розпаліть.

Тимчасом старця прив'язано до хреста і розпалено вогонь під його ногами.

С т а р е ц ь на хресті.

Суд господень над тими,
Що судяться зо мною;
Воюй тих сам, о боже,
Що на мене воюють.

Візьми свій щит і панцир
І встань мені на поміч,
Зо списом стань в дорозі
Тим, що на мене тягнуть.
Промов моєму серцю:
„Я є твоє спасення“;
Хай стидом ті затліють,
Що хтять мене згубити.
Хай з соромом тікають,
Немов від вітру трина,
Нехай їх ангел божий
По всіх краях розсіє.¹

Р у ф (до жінки, що стояла за мужем).
Ти молода?

Ж і н к а.

Се ти вгадав відразу.

Р у ф.

Жінки звичайно все є повільніші,
Тож, надіюсь, ти борше скажеш дещо.

Ж і н к а.

Не більш, не менш, як мій жених і тесть.

Р у ф.

О плем'я завзятуше! Ось і видно,
Що всі ви в змові. Позривайте з тіла
Йї одіж і віпхніть її до ями
Під тим хрестом, де висить муж її!

Ж і н к а.

Хоч у стражданню, все ж таки ми разом, —
Хай славиться предвічний Саваоф!

Вояки тимчасом прив'язали мужа на хресті і запалили огонь
під його ногами. Інші кинулися на жінку і рвуть з неї одіж.

¹ Псалом 34, зач. 2—6.

Ай, гарне бо дівоче тіло! Чарку й
Сюди! Без Бакха не була и Венера.

Два вояки відходять до шатра і приносять амфору і чарку,
наливають до чарки і один, прилякнувши, подає Руфові повну
чарку.

Муж на хресті.

Господь мій захист, моя сила,
Готова поміч в кожній долі,
Хай світ валиться — не боюся,
Хай гори проваляться в море.¹

Руф (п'є).

Весільна ніч вам буде дуже гарна:
О півночі шакал тут і гієна, —
То буде твій жених, йому ж Каркайло
Край голови таке шепне до уха,
Що кров уся йому зітнеться в жилах.

Відає чарку воякові, сей наповнює її знов. Руф п'є. Тимчасом
вояки викинули голу жінку по груди до ями.

Жінка в ямі.

Спаси мене, о боже!

Аж в душу ллється вогкість,
В болоті потапаю
Без дна, в глибокій глині.
Вже висхло в мене горло,
Зомліли в мене очі
Лиш за тобою, боже
Все озираючись.
О вирви мене, пане,
З багна, не дай, щоб тая
Глибінь так і зімкнулась
Мені над головою!²

¹ Псалом 45, зач. 2—4.

² Псалом 68, зач. 2—4, 15—16.

Руф.

Там хлопець, ще, нехай приступить ближче!
Сторожа відв'язує хлопця і ставить його перед Руфом. На
хлопцеві верхня одежа подерта, він сміло дивиться в лице ле-
гатові.

Чей хоч оце пискля нам дещо скаже.
Хто ти? Дразнить мене твій вид зухвалий.

Хлопець.

Я брат отої жінки, що ти мучиш.

Руф.

А кілька літ ти маєш?

Хлопець.

Одинадцять.

Руф.

Глянь на хрести! Один з них буде твій,
Таку саму дістанеш також ватру
Під ноги, як не будеш говорити
І не відповіси на всі питання,
Що твоєму вітцю й сестрі завдав я.

Хлопець.

Не відповім, як бог є надо мною.

Руф.

То й говорить не буду я з тобою, —
Чей діти моїх намірів не спинять!

Хлопець.

Се вже твоя річ, а моя — терпіти.

Руф.

Чи вже й дітей втяг бунт у сіть свою?

Хлопець.

Ті перші все бували в ній, легате.

Не знаєш нашої історії, як видно,
А то б ти знав про долю Маккавеїв.
Вони не вимерли в Ізраїлі і досі, —
Як хочеш, сам тобі я те докажу.

Старець на хресті.
Держись, мій сину!

Муж на хресті.

Господу хвала!

Жінка з ями.
Все витерпи, мій братіку, за бога
Й його закон.

Хлопець.
Сповнить його Бар-Кохба!
І що варт я, де так терпить мій батько,
Сестра і муж її? Ось я вам, нате!

Сам скидає з себе одяжку і входить між вояків, ті хапають
його і тягнуть до третього хреста.

Руф.
Се божевільні!

Всі в'язні.
Так, для господа
Ми божевільні, слава Саваофу!

Руф.
Так говорить не хочете?

Всі.
Ні слова,
Лиш се одно: великий єсть господь,
Із кігтів льва подасть нам свою руку,
З під жорнового каменя нас вирве
І посадить на трон своєї слави,
Де в блисках запанує Ізраїль.

Р у ф.

Так на хрести їх всіх і всіх до ям,
Огні палить, одержу з них зривайте,
Хай знають, що є Рим і міць його.

В'язні.

Та найміцніший єсть господь всіх сил.

Р у ф.

Побачимо, хто буде найміцніший.
Вина сюди!

(Вояк подає йому повну чарку, він вихиляє її і вдкидає.)

Оттак схрестивши руки,

Я налюбуюся на ваші муки.

Вояки повідв'язували решту в'язнів і пороздягали їх, мужів поприв'язували до хрестів, жінок повтикали до ям під хрестами і порозпалювали огні під ногами розп'ятих. В тім у глибині сцени зчиняється рух, купа війська входить на вал.

Центуріон (до Руфа).

Оце шпїони наші повернули.

Р у ф.

Хай стануть тут! Сі швидко скажуть нам,
Чого від тих ми не могли добитись.

Центуріон приводить трьох римських шпїонів, що низько кланяються Руфові.

Р у ф.

Ну, Сергіє, що там?

Шпїон.

Злі вісті, пане.

Дочка твоя учора проїжджала
Близь Бетару. Випадком нещасливим
Їй вісь зломалась, бо в бігу прудкому

О камінь вдарив упряг. Щастя ще,
Що без ушкод — її боги спасли.
Вона зіскочила із воза звинно.
Щоб вісь нову до воза доробити,
Слуга взяв перше дерево край шляху.
Та ледве в вітрі свиснула сокира,
Аж ось юрба жидівська, що спокійно,
Ба ні, злорадісно на все дивилась,
Ні пальцем не кивнувши для підмоги, —
На військо кинулась, мовляв: патик сей
Святий, і допускаєсь святокражі,
Хто доторкнеться до його рукою.

Р у ф.

Все, все святе для тих людей усуди!
За всім зорять, у всім знаходять привід
До бунту й опору. Ну, далі, далі!

Ш п і о н.

Був се один з тих прутиків святих,
Що скоро лиш уродиться дитина,
Садять у землю і росте з дитям
Аж до його весілля; в передвечір
При співах і при музиці святочній
Його рубають і з його цівок
Настружують тик під пишний бальдахин,
Що то під ним невісту й жениха
Ведуть у храм, де вже чекає жрець.

Р у ф.

Якісь пересуди та забобони!

Ш п і о н.

Для твоїх слуг се теж було не вдогад,
Зрубали дерево, втім вся юрба
На них бий-забий! Закипіла бійка

І люта січа.

Р у ф.

А моя дочка?

Шпiон.

Втекла, як лиш пішло свистать каміння.

Руф.

Богам подяка! Ну, а слуги?

Шпiон.

Трупи

Лежать у крові, що до помсти кличе.

Руф.

О, вдарить помста, наче грім із неба.
Зухвалість псів тих аж до неба дметься!
Досить з тобою! Лідіє, що скажеш
Про військо, що веде його Бар-Кохба?

Шпiон 2. (виступає наперед, кланяється легатові, коли тимчасом перший відступає назад між військо і придивляється мученим жидам).

Воно більшає все, легате світлий,
Вже двісті тисяч вояків числить
Таких, що відтяли собі по пальцю
Для божого закона.

Руф.

Псе, ти брешеш!

Що, двісті тисяч? Що верзеш, безумче!
Чи се можливо, щоб аж двісті тисяч?

Шпiон 2.

Хай западусь у землю, коли менше!

Старець на хресті (слабим, але чутким голосом).

Великий ти, о боже, сил небесних!

Шпiон 2.

Валять немов потопа, стугонить
Земля під їх ногами, курява
Клубами в небо б'є, гримить їх спів
Як ревіт труб, що гирлом золотим

До сонця грають. А на їх переді
Бар-Кохба йде, що в рамці кучерів
Своїх подібний до гнівного сонця.
О пане, коли б я смів радити, —
Втікай! Їх двісті тисяч, а вся римська
Залога тут — ледве третина того.

Р у ф.

Що? Чи й тебе напала скаженина
Сих безумів? Велю на хрест прибити!
Ну, говори, що знаєш про Бар-Кохбу?

Ш п і о н 2.

Не хочу, пане, збуджувать твій гнів.

Р у ф.

Де він? Куди йде?

В глибині сцени рух і шалені крики, вбігає посланець і без
духа паде перед Руфом.

П о с л а н е ц ь.

Йдуть, ідуть сюди!

О пане, живо утікай, рятуйся!
Ідуть, немов великих вод потопа,
А перед ними страх!

Р у ф (зривається з крісла).

На вал, вояки!

До рук пращі, до ладу катапульти!
Лиш градом камінців їх привітайте,
Та розполоште стріл дощем — уступлять
Мов дикі звірі! Тільки взад ні кроком!

Рух і галас між військом, сигнали труб, військо стає в ряди
і відходить. За сценою чути лускіт і глухі удари, рик і виск, серед
котрого чим раз виразніше прориваються окрики: Сіон! Бар-
Кохба!

Старець на хресті.

Бог воїнства вже вислухав наш плач,
О діти, радуйтеся, великий він,
Старий Єгова в ризах сил своїх,
А милосердіє його без краю.

Всі інші.

Аллилуя! Аллилуя!

Другий посланець (вбігає задиханий).

Легате, нінащо всі катапульти!
Йди на укріплення і сам поглянь:
Цілим рядом стоять там ті прочвари
І ригають каміння водопадом
У темний вал мужів, що внизу вие
І кидається і реве сказано,
Із насміхом та жартами вітає
Твоїх торментів гуркітливі сальви
Та скорпіонів кованії вістря.
Але найбільше диво — серед того
Живого валу велетень Бар-Кохба:
Стоїть немов скала і дошкою свого
Коліна переймає всі удари
І відкида назад немов дитина,
Що грається в м'яча. Твої онагри
Даремно ригають, отій жидівській
Юрбі на сміх.

Посланець 3. (впадає за ним).

О пане, утікай!

Пропало місто, вкріплення розбиті,
Тікає військо! Вже по нім тривога
Ударилася страшним п'ястуком,
Всі кидають мечі, щити, візіри,
Біжуть мов стадо тих овець безсильних
І верещать: „Рятуйся, хто як може!“

В глибині раз-у-раз змагається бойовий галас, чим раз сильніші оклики: „Сіон! Бар-Кохба!“

Руф.

На хвилю уступаю перемозі,
Та верну з більшим військом ще сюди,
Тоді ж всім горе! (Римське військо на втечі без ору-
жя впадає в суміші на вали з вереском.)

Бабії! Ні кроку!

А хочете свої життя овечі
Оберегти тим соромним бігом,
То тих жидівських псів ось тут добийте,
Щоб переможцям полишилися трупи.

Центуріон (утікаючи, відтручує його).

Як маєш час, подобивай їх сам!

Нові купи втікачів-вояків мов хвиля уносять із собою Руфа;
зо стріх Тур-Сімона бухають густі клуби диму. Боевий галас чим
раз дужчий.

Старець на хресті.

Я надіявсь на тебе, вічний боже!

Муж на хресті.

Не буду зганьблений перед тобою.

Жінка.

Моя твердиня і скала — господь.

Інший.

Твоя хвала в устах моїх до віку,
З усього страхіття мене ти вирвав.

Хлопець.

Благословен великий Саваоф!

Військо Бар-кохбове виступає на сцену, Бар-Кохба з мечем
у руці, за ним Акіба, Мейр, Елеазар.

Юрба.

Хвала Бар-Кохбі, честь і довгий вік!

Б а р - К о х б а (припав на коліна і цілує землю).

Хвалу віддайте богу, він нас вів

І сили нашим раменам додав,

Він воював, він сам тут переможець.

С т а р е ц ь на хресті.

А ти, Бар-Кохбо, є його Месія.

Ю р б а.

Месія ти, король наш ти, Бар-Кохбо!

Б а р - К о х б а (побачивши мучених).

Тих найперше ослобоніть! (Вояки сповнюють його наказ.) Пожежу

Згасити треба в місті. Тур-Сімон.

Се ключ до інших кріпостей Юдеї.

Вали як раз сторожею обставте,

Щоб ворог знов під ніч нам не вернув.

А к і б а (обнімає Бар-Кохбу).

Не ошукався я на тобі, сину!

Б а р - К о х б а.

Бог дасть, не ошукаєшся ніколи.

(До народу.) Як сповните все, що я наказав,

Сюди зберіться на молитву славу

І на подяку. Хай дзвенять кимвали,

Китари й арфи під господній танець, —

Він переможець, честь йому й подяка!

Ю р б а.

А вибранець господній єсть Бар-Кохба!

ПИТАННЯ

Сам, з мрій дружиною, поет в життю вандрує.
В що вірить, ждять чого? Таж духів вже нема!
Не ангелів се лет у воздуху хвилює,
Листочків зв'ялих шум весь слух його пройма!

Вже не клубиться мгла в такі чарівні статі,
Як ті, що Макбету перебігали путь,
І з хвиль русалка вже не хоче виринати,
І гноми в надрах скал жил срібних не кують.

Пустий, мертвий сей світ; у самолюбства строю
Проходжуєся смерть; мороз в нім кров стина;
І мучиться душа над загадков важкою:
Будущино, в чім є поезія твоя?

ОДПОВІДЬ

В руках робучих є, що творять власну долю,
В крилах історії, що вихром все летять,
І в шумах лісових і в бурхаючім морю,
В любові жінщини і в усміху дитят.

У всім, що тиснеться до життя, до простору,
В тиші, з котрої вам пливе вітхнення звук,
У ранах, в боротьбі, в огні святого спору,
І в поцілуях уст і в дружнім стиску рук.

В сльозі, що перлою пливе з лица блідого,
І в праведнім гніві і в вольних поривах,
Ба, і в бажанню тім мрійного духа твого,
Що тужить по старих, минулих, темних снах.

Ні! Час щезати їм! Проч з ними! Вже на полю
Новий зійшов засів, — тож проч стерню повік!
Таж з праці людської і з радості і з болю
Правдивий трисне спів, бо — дійсний чоловік.

ГУСОВА МАТИ

Так, бачу ось тебе! Світличка скромненька,
Яка по селах ще й тепер буває,
На лавці жіночка сидить край коминка
І до вікна в задумі поглядає.

Рідке волосся вже вкриває висхлу скрань,
Постаріло лице з турботи й праці;
Вниз гнеться зір м'який і не горить як грань,
А сяє тихим блиском резигнації.

На лоні рученьки зложила зціплені,
А в нім життя ворухиться нове;
І думи ясні, мов мольбою скріплені,
Що було й буде, все ведуть поперед неї.

Свій шлюбний бачить день. В неділю се було,
На небі миготіли вже зірничі.
Танок під липою... Весілля прогуло...
І з мужем вперше йшла тут до світлиці.

Йшла завітчана. В долоні крепкий муж
Стискав її горючу руку нині,
А жар будущих хвиль з обох тих юних душ
Лив румянец на личенька невинні.

В дверях спинилися; і сум якийсь і страх
Перед незвісним враз притьмив душі бажання:
Се крок грядущих днів у темних тих кутах
Лунав неначе тихеє зітхання.

З благанням, з вірою зложила руки враз,
Палкі уста молитву прошептали;
Внизу пищав кларнет, гудів поважно бас,
Дівчата ще весільної співали.

І бачить довгий ряд днів, місяців і літ,
Те сіре, одностайне пасмо;
І з ними плив оттак її маленький світ
Без наглих бур і втіх, повільно, ясно.

При праці полевій огрубли руки їй,
Чоло поморщилося, лице змарніло;
В хазяйській праці тій знайшла собі спокій,
І бог благословив їх кожне діло.

А літнім вечором на лавці край воріт
В кружку жінок сідала; говорили
Про простий побут свій і про далекий світ,
Що з нього вісті тут аж доходили.

Як цісар велично женивсь четвертий раз,
Яку нова цариця силу має:
Підкови гне, в трубу закрутить срібний ваз,
І стіл ударом п'ястука ламає.

Побожний цісар є, костел, бач, змурував,
Його вежа самою міддю вкрита;
Сюди з Німеччини велично дарував
Обрус Вероніки, рам'я святого Вита.

В недільний день, коли блискучий сонця пруг
В світлицю лив мов золоту обнову,
Сідали до стола вона й коханий друг,
Про бже слово ведучи розмову.

Їй любий був Сівач, що брав зерно з сівні
І сів: лиш одно зерно з насіння того
В ріллі сховалося і парости буйні
Пустило, й пташки в них хвалу давали богу.

Їй в серці жаль чомусь було того зерна
Гірчиного, зерняточка дрібного,
Що вмерти мусило, щоб парість та буйна
З сторичним плодом вибуяла з нього.

Життя Марії теж любила. Бачила
Її, дівча чорняве, карооке,
Сільське, простеньке, та посольством ангела
Підняте в небо ясне та високе.

І бачила її як матір. З нею враз
Всі втіхи матері переживала.
Лиш на Голгофі біль її душею тряс:
„Чом, боже, скорше мати не сконала?“

І йшов так довгий ряд днів, місяців і літ,
Те сіре, одностайне пасмо;
І з ними тихо плив її маленький світ
Без наглих бур і втіх, спокійно, ясно.

Часом на шлюб ішла до свояків своїх,
На погріб, до хресту — лиш в неї в хаті
Було так пусто: тут не чувсь дитячий сміх,
Плач, тупіт ноженят. Немов по страті

Стискалось серце їй, коли осінній дух
Став на безплідне подихати тіло,
Черствіли руки, зрід волосся темний пух,
Запали груди, личко пожовтіло.

Та змилювався бог, як у святім письмі
Над Сарою: живе її дитина!
Се буде пізній цвіт в осінній борозні,
Її надія і любов єдина.

Се певно буде син. Що богом даний нам,
То й ми його дамо на жертву богу;
У слід Хрестителя хай зветься він Іван,
Що простував перед Христом дорогу.

Хай богу служить він, щоб з уст його плило
Святеє слово, всім потіха в тьмі ворожій.
Парафію візьме і все його село
В нім батька читеме. При службі божій

За батька й матір він положить жертви часть;
Прийме Христос у руки преласкаві
І тим двом душенькам із милосердя дасть
Куточок у своїй небесній славі.

Хай вдасться в неї він — не нинішню, з тих літ,
Коли в лиці цвіт юности розцвівся!
Ті ж карі очі, той волосся темний спліт,
Що над чолом їй кучерями вився.

ОРІАНДА¹

„— і ось великий князь команду втратив
над фльою, й сюди, до Оріанди
послав його цар-батюшка сердитий.
Бо грішні плани пріли в сивім лобі
великокняжім дядька Константина,
дух бунту жив у велитенськім тілі:
ходив на бездорожжя, бідолаха,
і, царська парість, слухав нігілістів.
Що повну кару царський гнів на нього
не кинув, се тому, що добрий був
наш батюшка і правий чоловік:
судив і милував і ждав покути
й поправи...

А голубчик наш сидить
у Оріанді, відбира листи,
розписує таємні маніфести;
його посланець їздить з повним міхом
із Ялти в Севастополь; гордо морщить
чоло великий князь і злобно блиска
своім орлиним, недослідним зором.

¹ Оріанда, розкішна місцевість у Криму близько Ялти, де містяться палати російських великих князів. Сими днями в газетах була відомість, що там знайдено таємну друкарню і склад заборонених книжок та революційних прокламацій. Оріанда має вже з сього погляду свою легенду, — доказом оцей прегарний вірш Й. С. Махара, написаний ще 1899 р. і поміщений у його поетичній збірці *Výlet na Krym*, v Praze 1900, стор. 103—106.

І. Фр.

Аж збулася судьба. Стоїть так раз
наш Константин Миколович і жде,
як звичай мав, послання з Петербурга;
посла нема й нема; та їде в трикінь
сухий англієць у клітчастих шатах,
крізь окуляри загляда в червону
свою книжчину й глипає кругом цікаво,
от, як то вже ті англічани вміють.
Велить спинитися, мов чужий к чужому
їде до великого князя — лиш моргнув тайно,
Се нігіліст був — шепнув два-три слова,
що все пропало, схоплений посланець,
що в Оріанду з цілим почтом їде
сам комендант із „третього відділу“ —
вклонився, в трійку сів, поїхав далі.

Великий князь щодуху завернувся,
ось по сих сходах скочив довгим кроком,
вбіг в кабінет: стіл, скрині відчиняє,
паперів тиск із них на землю горне,
з ламп керосином бух — і черк сірничку...

І вийшов, і у парк; де перш стояв,
там знов стає, назад схрестивши руки.
І жде. Аж бач, їде той генерал
в цивільнім одязі, що й не пізнати.
— Куди? — великий князь до нього гримне.
— Тут, в Оріанду, з царського наказу.
— Сюди йди, рабе! — і кивнув до сходів.
В тій хвилі вибух золотий язик
на рівний дах, вискакували інші
в плащах чорнявих вікнами й тяглися
до неба вверх — палає Оріанда.

Великий князь сміється, що аж очі
слізки заходять, і ще й підганяє
жандармські душі: — Йдіть, голубчики!
Що стали? Ах, раби ліниві, так
сповняйте царя свого волю?
Тай ще при мні, государевім вуйку?

Розжалуєм! Сибір на вас, собаки!
Так кпив...

Тоді лишилось з Оріанди
те, що тут бачимо...

Поводир грубий,
професор у якійсь московській школі
піт утирав.

Тим стінам окоптілим
була блакить за стелю. Обгорілі
стовпи лежали під ногами нам.
Вирізувані платви теж гнили тут.
Мітлисті трави виростили в шпарах
мозайкових помостів заль, а в дірах
у мурі ріс розхідник та стирчала
солома з горобячих гнізд...

ЛІТОМ ЧЕРЕЗ ГАЛИЧИНУ

..... край
Мигоче попри тебе;
Журливо якось висить понад ним
Зеленувате небо.

Різкії обриси, та лагодить
Іх барв гармонія пречиста —
Здається це пейзаж якогось
Із тридцятих років артиста.

Міста, пасовиська, ліси,
Поля, мочари, де-де гірка —
Один усюди краєвид:
Запалий, рівний, як талірка.

Весь край широка рівнина,
Мов кожна п'ядь землі ось тої
Боїться вискочить якимсь горбком
Із низини плоскої.

І мчиться поїзд... Сумовитий край
Раз враз мигоче попри тебе,
Над ним півкулею тісною нависа
Зеленувате небо.

2.

Мов ряд старих, общипаних, курок,
Що знай біду висиджують на гною,

• Стоять громади бідолашних хат
В фаталістичному спокою.
З соломи й глини зліплені вони,
Солома криє їх прогнила,
Зівають дірами стінки,
А кожна в інший бік похила.

Лиш жовтих соняшників кодісця,
Високих і ярких немов із золота
Глядять так гордо сонцю до лица —
Болюче — неодоладная пишнота.

Під розваленим плотом пес худий
Протяжно виє десь на поле —
Одно село як друге все таке ж,
Те саме всюди горе голе.

3.

На полі купи бузьків бачив я
Усюди між робучою юрбою,
В приязному сусідстві з людом сим
Живуть в безпечному спокою.

І бачив я при праці люд отой,
І бачив те німее горе:
І жінка й мати тягнуть плуг.
Дитина на межі, муж оре.

Про що читав колись, тепер грізне
Очима власними тут бачу...

Само Халупка

КОЗАЦЬКА ПІСНЯ

Гей, я вояк з роду,
Козачка м'я мала,
Над моею колискою
Фана повівала.

Фана повівала,
Труб гриміло много,
На війну козацтво
Звало батька мого.

Гей, летіли діти
Козацького роду,
Летіли до бою
За свою свободу.

Вірний батьків коник
Сам вернувся з бою,
Жаль зв'ялив тяженький
Добру матір мою.

Жаль зв'ялив як рожу,
Зломану в розцвіті,
Я малий лишився
Сирота на світі.

Ой, загине в полі
Липка та розлога, —
Без віття, без мами
Сиротина вбога.

Не дала загинуть
Та моя родина,
Взяли сиротину
Козаки за сина.

Взяли не за сина,
За рідного брата,
Виховали з мене
Козаченька-хвата.

Дали вони мені
Гостру шаблю збоку,
Дали кониченька
Доброго до скоку,

Щоб я кониченьком
Гнав татар по полю,
А шаблею сік їм
Голови додолу —

В їх рядах рицарських
Як любо гуляти!
Як в орлячій стаді
Юному орляті.

Гей, я вояк з роду,
Не згину в спокою,
Згину за народ свій
У святому бою.

За його свободу
І за славу гожу
Радю молодую
Голову я зложу.

На коні, не в ліжку
Смерть мене догочить;
Як з коня звалюся,
Шабелька задезвонить.

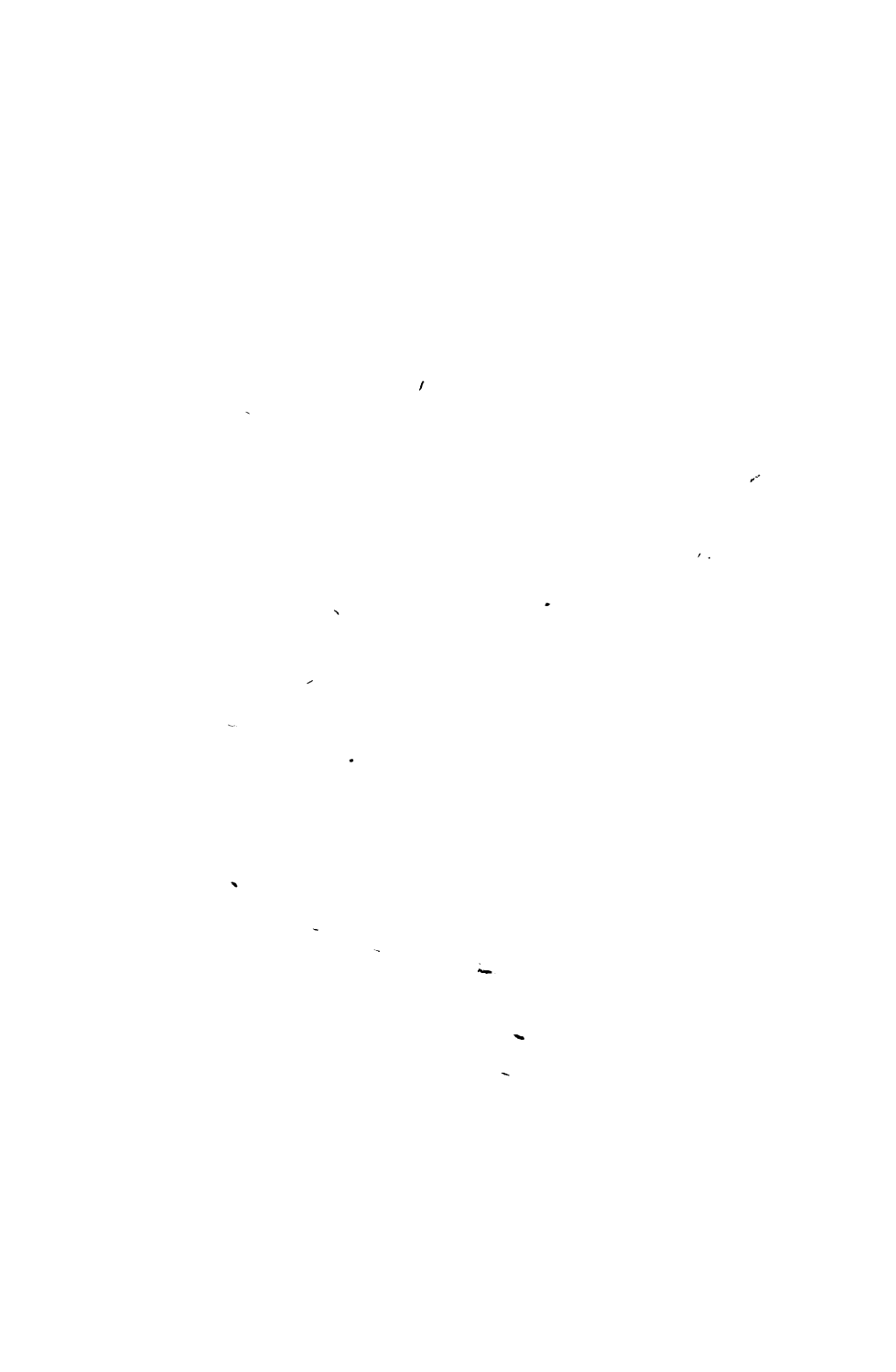
Шабелька задзвонить,
Сурма заспіва ми,
Викопають яму
Козаки шаблями.

Тут на сон довічний
Зложать браття милі,
Хоругов козацьку
Встромлять на могилі.

Хоругов козацька
Світу сповіщає:
„Тут козак по боях
В славі спочиває.“

Сватоплук Чех

СКРИПАЧ

Вмер старий скрипач;
Роду не покинув,
Лиш лишив громаді
Скрипку і дитину.

Як звичай велить,
Все майно списали,
Колисать дитину
Бабу напители.

Навіть на колиці
З уряду печать, —
О дитя ж хай дбає
Божа благодать.

То дитя бабуса
Теж здала на бога,
А сама заснула
На печі небога.

Аж нараз опівніч
Схопилась: хатину
Освітило світло
Місячне, як в днину.

Ах, а при колиці —
Аж обхопив страх! —
Там скрипач старий
З скрипкою в руках.

Над дитя схилюшись,
Смиком потягає,
Тихо, м'яко скрипка
Мов квилить-ридає.

„Ангелику мій,
Відкрий оченята,
Срібним голосочком
Озовись до тата!

„Я тебе не лишу!
З голоду, як я,
Згибла б ти тут швидко,
Донечко моя.

„В бурю від порога
Гнали б тебе в світ —
Ох, бо серце людське
Зимнеє, як лід!

„А хоч в злото, шовки
Вдягнуть у рясні,
Та зате затопчуть
Душу у багні.

„Ти ж ходи зі мною!
В небеса полинем,
На рожевій хмарі
Сядем, відпочинем.

„І глядітимемо
На ту землю з раю, —
Пісеньок чудових
Я тобі заграю.

„В снах чарівних, любих
Будуть все нам сниться
Зорі золотії,
Ангеляток лиця!“

І дитя цілує . . .
„Хрест святий при нас!“ —
Скрикнула бабуся, —
Привид шез ураз.

Смодричь місяць з вікна,
Шелестить ялиця:
Знов бабуся спить —
Гарне щось їй сниться.

Рано вийт прийшов,
Випивши чарчину,
А стара колише
Неживу дитину.

Скрипки теж нема!
От і всі до баби:
„Де добро громадське?“
На стару бий-забий!

Що вона толкує,
Що клянесь без міри,
„Казку кажеш, бабо!“
І не ймуть їй віри.

Заридала баба:
„Гей, вже світ кінчиться!
Вже й тому не вірять,
Що старому сниться!“

ЖИЖКА

Всмири свій гнів! І бог свій гнів всмиряє!
У многих славних і великих боях
Побіда твоєму мечу всміхалась —
Але над всі, над всі славніша буде
Побіда, сли днесь власний гнів побореш!

.....
Коли ти Жижка, як го в серці маєш,
Сли божий ти герой, опора наша,
А тільки ворог владців віроломних,
Котрого скрань палає лиш вітхненням
За честь народу, за святее діло, —
Війди, як друг до рідної Праги!

.....
... і понад головою
Враз замахнув тяжкою булавою:
„В ім'я господне, діти, до Морави!“

.....
... Під колесами дуднить земля,
І ретязь звучно з ретязем спинаєсь,
Чутний хряск збруї, посвисти бичів,
Глас мужів, крик дітей, жіночі співи
І шелест карт із книги письма святого,
І незлічимі кроки, тупіт коней...
Все те спливаєсь звільна, завмирає, —
Ще шепіт чути десь коло табору,
І той втих, і в шатро піп домолившись
На срібну клямру книгу замикає.

В ТІНІ ЛИПИ

Поховав і в лоно рідної землі
І зомліле тіло і сам зложив при ній.
І обое разом в гробі сплять одному,
Легка ж йому, певно, чорна земля:
Бо на материнським серці дорогому
І провина й горе солодко дріма.

.....
Бач, як пан учитель гарно нас забавив:
Зимовов пригодов, простим речі збігом,
Мов би з казальниці слово к слову ставив,
Ліпше говорив, ніж в той час бігав снігом.

.....
Слово правди вглиб душі доходить,
Як гук бубнів на шафот їх вводить;
Світло віри в серце їх ся втисне,
Як їм голий меч до ока блисне.

.....
Він в молитві не схиляє скрань
Перед узороччям тим на троні,
Лиш чоло стискає у долоні
В дикім вирі дум і поривань.

.....
В молодецьке серце розогнене
Тихий звук пісень чарівно-красних
Якби оглас райських хорів лине.

.....
Ні не хочу я колін схиляти
Перед золотом! Блискучка та —
Богохульство! Дар з рабунків клятих
Міг би ж бути мешканням Христа?

.....
„Га, шпiон! Віддай ми книгу, гаде!“
Вергся з тим до зрадного падлюки,
„Я віддам ї,“ — шепнув голос зради, —
„Отцю ректорові в власні руки!“

ПЕТРОВІ КЛЮЧІ

.....
В сотні іскор розлетілись
Дорогі ключі від сталі,
Іскри присли і на землю
Золотим дощем упали.

.....
Сів на камінь в блисках раю,
Виняв книжку, як бувало,
І таємним щастям своїм
Заповнив карток чимало.
Взяв домів свій твір поспішно,
Відписав каліграфічно
На золотокраю картку,
І відтак в конверт складає,
Поштову ліпить марку
І в друкарню посилає.

.....
В поті мусив він збирати
Квітів слів і римів звуки
В гарних віршів стройні силети
І мозолить в праці руки,
Слухать другів стих бездарний,
Похвалять талант їх гарний,
О заплату угризатись,
У альбоми всі вписатись,
Жити хлібом журналіста,
Рад критичних вчуть зо триста,
Сотні шпигань попри ради:
Ту злі рими, ту злі склади,
І, щонайтяжчий фрасунок
Віршувать на обсталунок.

ПРАВДА

.....
Ні, треба уст, щоб без страху гриміли
Огнений суд на фалш і лицемірство, —
Поетів треба! Будь Тиртеєм моїм!

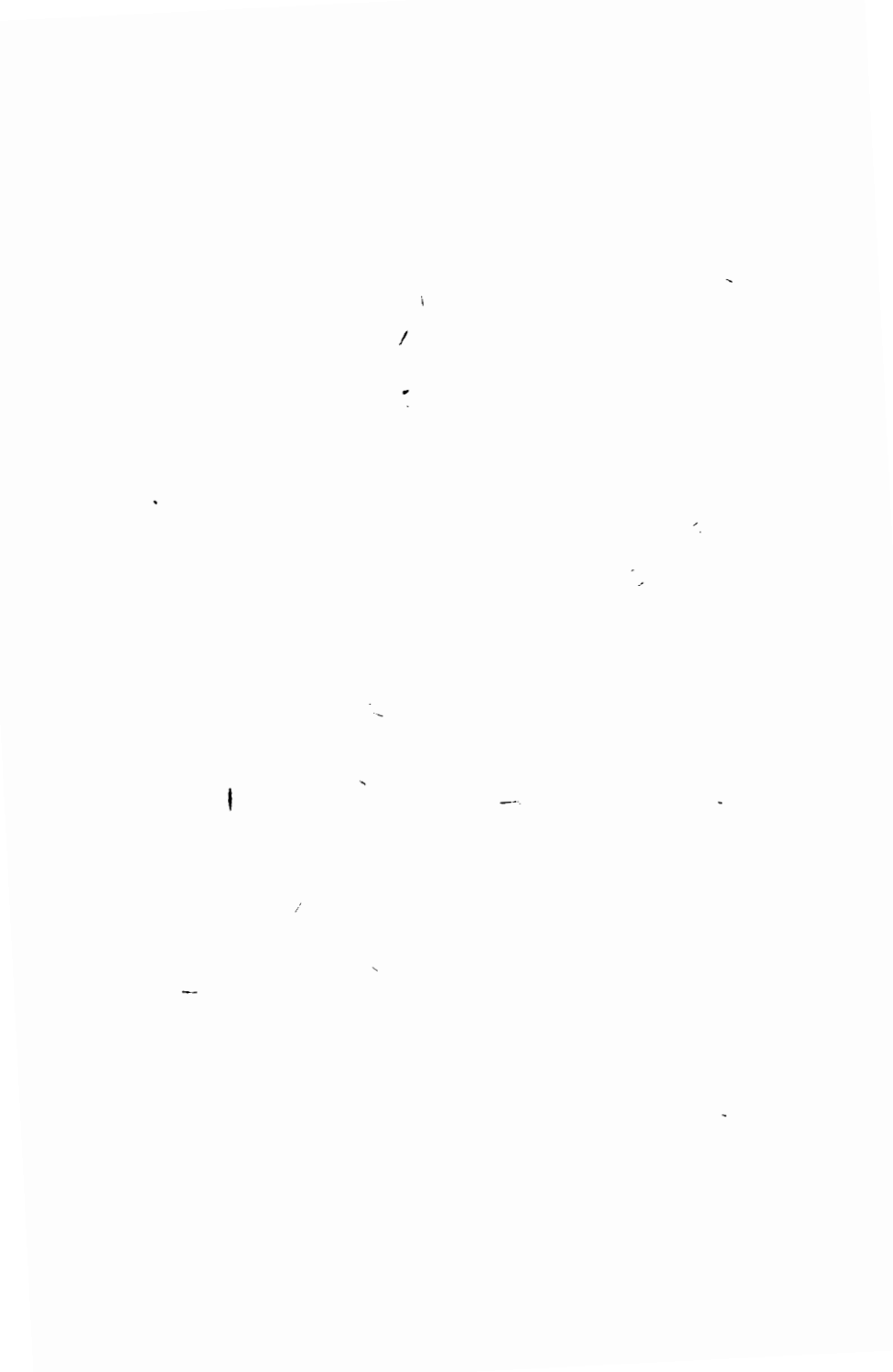

ЗАКОН НАД ЗАКОНИ

У зорях небесних великий закон
Написаний золотолитий,
Закон над закони: свій рідний край
Над все ти повинен любити.

Таж кожна планета зна сонце своє,
Що к собі її притягає,
І кожна велика сім'я зіздяна
Також вітчину свою знає,

Тому-то комета так блудить і б'ється
В просторі від краю до краю,
Бо кинені в безмір атоми назад
В вітчину свою стежки шукають.

Елішка Красногорська

-

ОЙ ВИ ЛАСТІВОЧКИ!

„Ой, ви ластівочки легкокрилі!
Як вам вільним весело
Покидати гнізда свої милі,
Скоро літо геть уйшло.

„Скоро осінь зимним вітром свище,
Скоро вяне тужний гай,
Летите ви, як те в гаю листя,
В нову весну, в новий рай.

„Ви, небесні путниці, о много
Щасливіші від людей!
Літо згисло — глядите нового,
Кращих дворів, ніж отсей.

„Там на юзі вас гостить богата,
Гріє красна сторона,
Коли в нас під снігом гнеться хата,
У мороз тріщить вона.

„Щастя мати дві тепленькі хати
І однако їх любить!
Коб то нам, о ластівки криляті,
Щастя того ще дожить!“

Глянь, аж ластівка одна злетіла
Від сестер — се що за знак?
На гилячці проти хлопця сіла,
І йому щебече так:

„Не кажи так! Краща доля ваша:
Грунт, що ти на нім, є твій!
Як Вкраїну бурі — лиха страшать,
Можеш бути вірним їй.

„Жодна сила гнать тебе не сміє
З вітчизни в потрібний день;
В бурю, студінь все її огріє
Твого серденька огонь.

„Коли край твій рідний тисне горе,
Ти його не відіпхни,
Як та ластівка, що геть за море
Відлітає восени.“

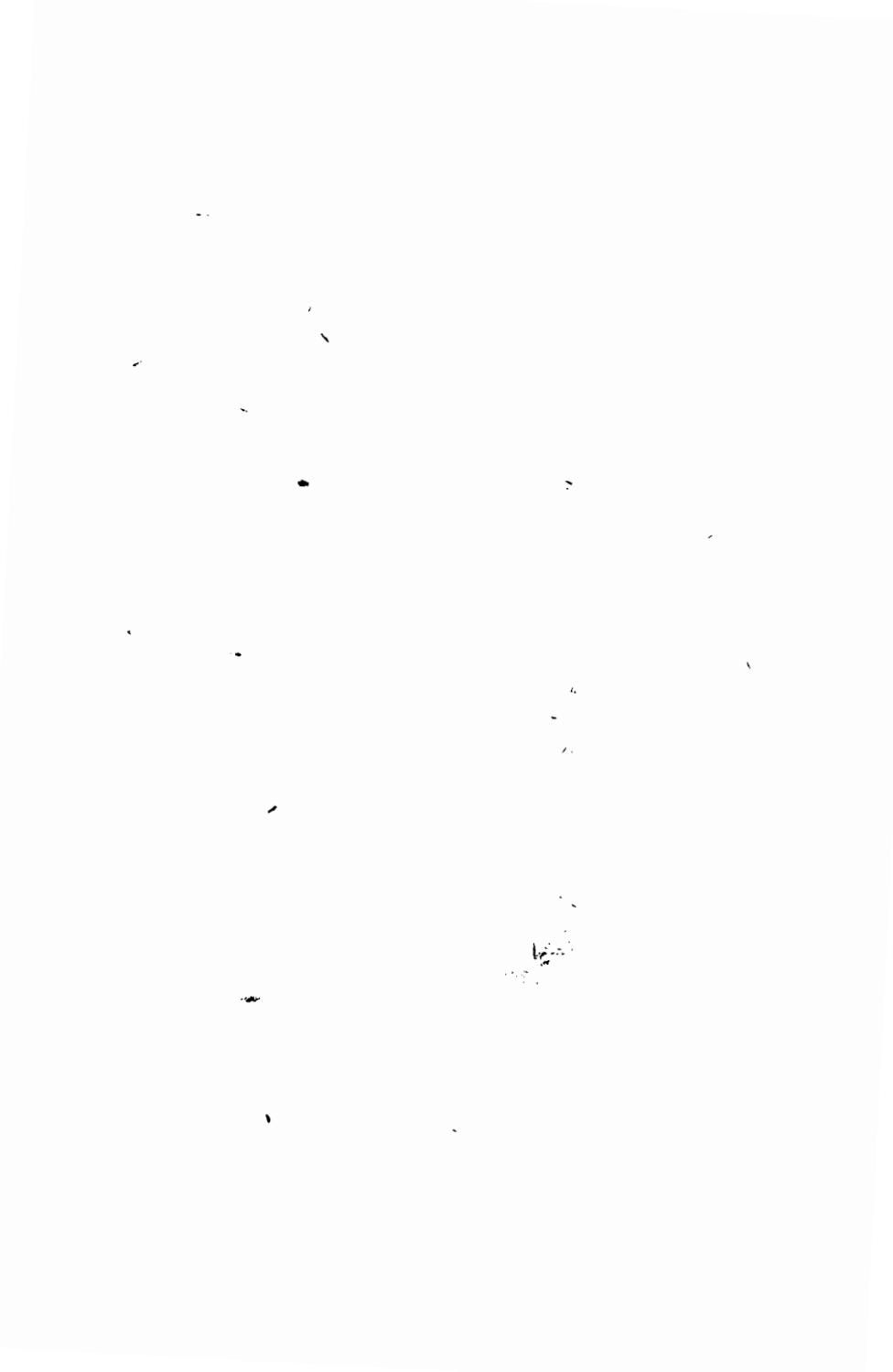
Стрепенулись її крильця дужі,
І фурнула сестрам вслід.
Хлопець вже не чув морозу — стужі,
В серці інший жар горить.

„Не покину я тебе ніколи,
Рідний, милий краю мій,
Хоч мороз зціпить твої роздоли,
Згасне сонце в тьмі хмарній.

„Не покину тя, Вкраїно-нене!
Хоч ти лють морозитить кров!
Верне як твою і тьму прожене
Твоїх діточок любов.

„Най у стократ кращий край за море
Ластівки собі летять,
А я в ріднім радощі і горе
Непохитно знести рад.“

Юліус Зейер

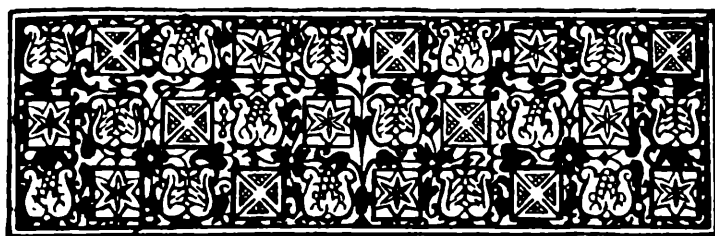
ІЗ ЗАПИСОК

(З 1000-го н-ра чеського Světozor-a).

Було то в Росії, літом, над вечір. Обід кінчився, ми випили трохи мороженого шампанського, якраз стільки, скільки треба на те, щоб бачити весь світ в рожевій барві якнайменш фальшованого „Veuve Clicquot“. Закуривши папіроси, вийшли ми цілим гуртом у садок. Нараз край низького плота появилася нужденна бабуса. Бліда як смерть, сумна як — Росія. Простягла руку кошаву, худу, немов і сотворену на те, щоб стислася в п'ястук і загнукала в ворота дрімаючої рівнодушності. Найближче плота стояв син нашого господаря, хлопчина в тім віці, в котрім дітей покидає ангел, а будиться звір. Не був злий, але розпущений, а надовсе лінивий. Побачивши старчиху, побоявся, що пішлемо її до дому по милостиню. Нетерпеливо махнув на бабусю, — втім побачив, що його хорт упустив майже обглодану кість. Подав її старчисі. Вона не відкинула її, а тільки сумно глянула на нас і сказала тихим, невимовно проймаючим голосом: „Що робити“. І хотіла відійти.

На хлопця добре насварено, жебрачку щедро обдаровано, але пекуча біль не втихала в моїм серці, і весь той вечір рад би я був заплакати над тим, що я чоловік. В тій пригоді являлась мені ціла людська суспільність, а та нещасна бабуса з поглядом повним невисказаної резигнації, то була ціла Росія.

Частина друга

СТАТТІ ІВАНА ФРАНКА
ПРО ЧЕХІВ ТА СЛОВАКІВ

200

200

200

200

200

200

200

200

200

200

200

200

200

200

200

ДЕЩО ПРО РУКОПИСЬ КОРОЛЕДВОРСЬКУ

Майже кожний народ, котрий в розвою духовім взнісся понад прозу життя і потреб щоденних, котрий прийшов до почуття того, що єсть хороше, що веселить, але zarazом і підносить серце і збуджує в ньому шляхотні і високії чувства; майже кожний народ, котрий підніс свого духа до правдивої, чистої поезії, — посідає звичайно твори поетичні неоціненної вартості, а походячі із перших і темних ще початків його життя духової, із того періоду, в котрім із загальної темноти тільки що зачав він виступати на поле історії, тільки що почув себе независимим, паном у своїй хаті. Тії твори молодецького, гарячого серця народу служили і служать за образці для пізніших поетів, проймаючи подивом любителя древності, котрий узрить в них сильний і незопутий старини в формі приступний, а zarazом майстерній і викінчений. Тії старинні поетичні твори плекали і плекають щораз нові покоління, вщепляючи в їх серця любов до всього, що своє, бо вони звичайно показують їм образ світлий і блестячий свого народу в давнині, взнесений над усі інші. То живії джерела поезії, котрі течуть на всі пізнії роди. В таких піснях народ звичайно зложив усе, що йому миле і неміле, свою славу і силу, свої ідеї і погляди, зложив образ свого життя. Хвалиться ними кожний народ, яко найдорожчим скарбом своїм, котрого йому ніщо видерти не може. Хвалиться індієць своєю Магабаратою або Рамаяною, величається грек із-за гробу своїми Гомерицькими поемами, хвалиться німець своїм співом про Нібелунгів та своєю Гудрун, величається і русин своїм Словом о Ігоревім полці і сербин своїми богатирськими думами; лиш нашим братам чехам до недавнього часу

не мож було похвалитися подібним плодом народного духа, народної поезії.

Судьба нещаслива зарано підтягла буйний цвіт чеської самостійної національності, навела німців до краю, а з ними нещастя й лихоліття. У гору і неперестаючих війнах забув чех за політичними бурями про тихії, а пречудовії цвіти поезії, про співи своїх предків, котрі з давніх часів, ба з дев'ятого або восьмого століття, усним переказом дійшли до його часів. Щастям найшовся ще один любитель древності своєї вітчизни, може й сам співак, котрий, боячись, щоб не загинули ті дорогії перли, котрі під той час густо разсипані бути мусили в устах народу, зібрав ті співи і письмом передав їх пізнішим щасливішим вікам. Але судьба видно завзялася на тії твори древньої чеської словесності народної, і із того навіть, що було списане, не заховала нам тільки 14 пісень, котрі на двадцяти листах і двох вузеньких картинках пергаментових в Королевім дворі найшов р. 1817 В'ячеслав Ганка у темнім склепі вежі церковної межі старими паперами і жижківськими стрілами. То єсть рукопись Короледворська, то єсть окрушина того скарбу неоціненого, котрий колись чехи в цілості посідали і котрого окрушинами тепер широко перед світом хваляться. А кільки ж то із тої таки рукописі пісень загинуло! Спом'януті співи, як із автографа видно, составляли 26, 27 і 28 главу третьої книги. Як велика мусила бути цілість і що за страта для чеської і загальнослов'янської народної поезії в страті тих книг! Хто зна, може, ще й відшукається хоч частина решти.

Співи рукописі Короледворської — то ясна і непогасаюча зірка в словесності чеській, то часть великого образу давньої чеської старини, давньої чеської слави; тії неримовані співи про розличні ритми, що се за джерело найчистішої поезії! Язик в них так чистий, так звучний, вироблений і так повний зворотів правдиво поетичних, що дивуватися нам приходиться, як скоро і як високо виробився уже чеський язик в так древній старині.

Погляньмо тепер на поодинокії співи.

Всі співи рукописі Короледворської дадуться поділити на три відділи: на богатирсько-епічні, на лірично-епічні і на чисто ліричні співи. Найзначніші із співів епічних представляють ритмом нерівним, богатирським три періоди чеського народного життя, то єсть: час дохристиянський, час борби поганства з християнством, чехів з німцями, а наконець час християнський, в котрім уже чехи самі виступають, яко сильнії захитники і поборники християнства проти татарів. Співів тих маємо 6, а то 1) Чмир і Власлав, 2) Забой, Славоу і Людек, 3) Уривок із довшого співу під надписсю: Ольдрик і Болеслав, 4) Бенеш Германів, 5) Людиша і Любор, 6) Ярослав.

Перший і найзначнійший із співів рукописі Короледворської єсть: Чмир і Власлав. Тут ще віє чистий і сильний дух чеської дохристиянщини, тут в великанських чертах виступа героїзм і богатирство, злучене з розумом здоровим і розсудним поступованням. Спів сей єсть дуже давній, належить віднести ще до дев'ятого століття, і він віє первобитним духом Слов'янщини, описуючи звади і борби поменших удільних князів між собою, а ми знаєм, що власне тее цікує давнюю Слов'янщину, що воліла жити удільно, роздроблена на поменші племена, ніж централізуватись в держави. Спів сей зложений ритмом вільним, правдиво героїчним, складається крім головної теми, пораження Власлава воеводоу Чмиром, ще із прехорошого, чудового епізоду, в котрім описується заняття замка зрадного воеводи Крувоу і увільнення Воймира і його доньки із пліна, в котрім їх Крувоу держав. По страшеннім, міфами народними украшенім бою здобувають пражани кріпкий замок, Крувоу паде, а Воймир, відіславши дочку з добичею домів, стає сам на чолі свого відділу яко сильний помічник Чмиру напротив Власлава. Тут, правдиво слухаючи сильних ритмів співу, здається нам, що чуємо грохот грому, тріск і ломіт колоддя, котячогось з мурів замка на пражан, страшний рев Крувоу і крик обох військ. Напруженія огромне, аж Чмир приказує грімким словом зробити живуу вежу з війська, і так ажень паде сильний замок.

Кров плине, пражани лютують, а з-посеред страшної сцени як же мило для серця відзивається голос:

„Vstup, Vojmíře, vstup s milú svú dcerú,
pokroč z věže vz-rané blaho!“

І перед нами розкривається картина чудної краси: сонце сіяє з неба, нарід веселий, бо Чмир вернув йому забране від Крувоя добро, дочка Воймира, хороша як зоря, вертає весело додів, — ми забуваєм, що там Крувой лежить в крові під месною сокирою.

Ще один невеличкий епізод, неначе заспів тихий до страшної драми. Описується тут жертва благодарна Воймира за вибавлення з пліна і побіду Чмира над Крувоєм. Як прехорошо, з всіми подробностями списав нам автор, мов на картині, релігійні обряди поганські, з якою правдиво епічною ширістю і заняттям він оповідає, що приніс Воймир в жертву, як виглядала ялівка жертовна, де, в кого і за що купив її Воймир! Аж при кінці знов перериває тишину брязк оружжя і похвальні співи війська, тягнучого до другої побіди. Картина правдиво гомерично-мальовнича!

Жертва скінчена, військо спішить довгий час, аж на-конець на рівнині між лісом і горою вдалося видіти велике військо Власлава. Воймир видить перевагу врага, не довіря своїм силам, але у Чмира вже план готовий: обійти гору навкруг і так побільшити свою силу в очах ворогів. Те діється, неприятели мішаються і рішительний удар Чмира довершає побіду. Наконець в коротких, а сильних ритмах описується борба двох головних богатирів поеми, Чмира і Власлава, і побіда первого. Тут співак розвинув уже цілу силу своєї фантазії, показав нам повний скарб в зворотах мови і незрівнянний живописі. Як пречудово хороше порівняння, яким мало котрий співак похвалитися може, коли описується затята і страшенна борба обох військ!

Aj, říče les řváníem iz úvala,
jak by hory s horami válely,
i vše dřva v sebe rozlámaly.

Як грізними і поражаючими красками списана смерть зрадника Власлава, і знов, як чудно-спокійно плине закінчення пісні, котре в чертах представляє радість князя Некляна по побіді! Той спів справедливо можемо уважати за одну із найгеніальніших картин, які тільки нам лишилися із середніх віків, із часу розцвіту романтичної поезії.

То епопея досконала і викінчена в своїм роді, епопея оригінальна так само, як оригінальним єсть спів про Нібелунгів або Слово про Ігорів похід. То дорога перла незрівнянного блиску в словесності не тільки чеській, але і в словесності народній цілої Слов'янщини.

Із другого періоду, із борби поганства чеського з християнством, чехів з німцями, маємо дві богатирські пісні, а третя ідилічна має теж, як здається, ту самую підставу. Найголовнішим із них єсть спів богатирський, рідний брат попереднього: Забой, Славоу і Людек. Оце в короткості содержания сього співу:

Два брати Забой і Славоу (як об тім із співу догадатися можна) суть богатирями того співу. Співак Забой, котрий наче давній Люмир хватає за серце віщим словом, збирає чеське лицарство вночі в глибокий ліс і огненним своїм співом, котрий, як здається, представляє його ж таки і Славоу, як вони посеред чужоземного утиску вирости в вірі батьків і стали дільними лицарями, тим співом, в котрім крім того немногими сильними словами представля їм розличіє між вірою їх батьків і новою, християнською, — наповняє мужеством і відвагою лицарів, щоб ішли і залізною ногою наступили на голову гадині, котра вдерлась до їх гнізда. План походу готовий: Забой з одним, а Славоу з другим відділом мали з двох сторін ударити на військо короля християнського, котрим доводив Людек. Битва зачинається страшна, кривава, затята. Забой грімко представляє своїм, що се ті самі вороги, котрі повалили і понижили богів, порубали святії діброви, пополохали кругаїв, — і віщим духом проповідіє побіду. Стрінувся Забой з Людеком, борба розпочалась люта, Людек ухилюється від Забоевих ударів, той напружає всі сили, одним розмахом молота валить ста-

рого дуба, а Людек ще словами ярість його розпалює. Уже сонце стало під полудень, уже й до вечора ся хилить, а борба ще не рішена. Нарешті паде Людек. Прекрасно тут півець малює смерть Людека від Забояного молота:

I uleče sě duše těžka mlata,
i mlat, i dušu vyrazi...

Побіда велика, християнські війська утікають, а за ними вслід чехи, як буря. І знов чудно-хорошо малює нам співак, як навіть природа підніма свої сили проти ворогів отечества:

Huče divá řeka,
vlna za vlnú sě valé;
hučechu vši voji,
skok na skok vše hna sě přes buřucú řeku.
Vody uchvátichu množství cuzích,
i přenesechu své zvěsty na druhý břeh.

Женуть чехи за ворогами день і ніч по всіх сторонах. Вороги погибли, ще лиш невеличка горстка жалібно просить помилювання. І вертають чехи, вигублюючи по дорозі все, що королівське.

Víetr buří přes vlasti,
vojsky búří přes vlasti,
přes vlasti vpravo i vlevo,
vezdě šíř sílu vojsky
v radostném hluce.

Нарешті цілу туку чудовую картину кінчить жертва благодарна богам за побіду. Там, на місці, де побіду віднесено, наставляють костри, палять тіла убитих, богам приносять в жертву оружжя побитих ворогів.

Перший богатир тої героїчної поеми, Забой, співак і лицар, провадить і керує враз з братом своїм ціле підприємня; він заохочує воїнів, він підкріплює їх словом у бою, а сам таки найбільше причиняється до

побіди. Се справдешній герой давнини, гідний захитник віри батьків своїх.

Другим значним співом, належачим до періоду борби чехів з німцями, єсть Бенеш Германів. Сей спів, зложений стихами нерівними трохео-дактилічними, описує пораження сасів Бенешем. Що тут впаде кожному в очі, то якась печаль та сумовитість, розлита по першій половині співу, де загальними чертами оспівується німецьке лихоліття. Уже сам настрої ритму допомага до того, і се певно, що спів сей то вірний образ смутку і печалі, але zarazом і завзяття народу чеського проти своїх гнобителів німців. Яким сумом віє приміром ся строфа:

Dajte, nebožátka, dajte
stříbro, zlato, zbožice,
paky vam vyžehajú
dvorý, chyžice!

Але друга часть співу, де описана борба з німцями, знов має настрої правдиво лицарський і сильний. Приміром послужить тая строфа:

Sraziště tu obě straně,
jakžby les s les sě valil,
jak blesk hroma po nebi,
tato blesk mečev,
Vzezvuče skřek krózonosný,
poplaši veš zvěř lesky...

Коротко ще спімнем про поему: Людиша і Любор, котра представля нам прехорошу, правдиво мальовничу картину герців лицарських, з котрих побіду відносить Любор, вибраний молодю княжною Людишею. Любор побідає трьох противників і дістає за те від княжни вінець з дубового листя. Лише одно місце в тій пісні дається нам догадувати, що віроятно і сей спів приналежить до періоду борби поганства чеського з християнством. Суть то слова князя, котрі він говорить до земляків:

Statní mužie! jaz chcu zvěstí,
kací z vás mi najplznějl.
V níře válku múdro ždátí;
vezde nam súsědé němci.

Картина ціла відличається незрівнянною гармонією мови, легкістю ритму і ясними, хорошими барвами живописі.

Остають нам ще два співи епічні, котрі, як здається, оба належать уже до періоду християнського. „Ольдрик і Болеслав“ описує побіду над полянами чи поляками, котрі заняли були Прагу. Спів сей відносять в врем'я одинадцятого століття, отже уже в час, коли чехи були християнами. Не будем тут розписуватися подробно про той уривок, тільки вспінем про прехороший малюнок крайобразу Праги, освітленого лучами всходячого сонця:

Na vrše, kdě stachu, po kraj lesa,
aj, vša Praha mlčie v jutřniem spaní,
Vltava sě kúřie v raniej páře,
za Prahú sě promodrujú vrši,
za vrchy vschod šedý projasňuje.

Спів сей єсть зложений ритмом п'ятитрохеїчним, звичайним у слов'янських думах і оповіданнях поетичних. Ритм сей стрічаємо у древнім чеськім оповіданню: Любушин суд, у всіх майже сербських думах і піснях, і він дуже добре годиться до менших оповідань поетичних чисто епічних. Той самий склад, чистий і вироблений, стрічаємо також і в великім героїчнім співі: Ярослав, до котрого тепера перейдем.

Надпис сього співу: Ярослав і знана історична подія: побіда Ярослава над татарами під Голомуцом р. 1211. Казали б ся догадувати, що основою сього співу єсть власне тільки тая побіда. Та так воно не єсть. Автор того співу описує тут з рівним заняттм і з рівною подробністю причину походу татарів, розумієсь, поетично украшену переказом народним, описує борбу князів руських з Ордою, спомина і про борбу угрів, а наконєць найдовше остає при борбі чехів з татарами, в котрій

таки нема одної головної особи, одного богатиря. Затим богатирем тої пісні єсть не Ярослав, але цілий християнський Запад, сильний захитник Христової віри; о його оружжя, о його богатирські груди ломить свою силу нечувана потуга поганська, грозяча загубою цілій Європі. Проте ж спів сей дав би ся розділити на самі епізоди, котрі однако ж художницькою рукою сильно споєні в одну майстерну цілість. Переглянем тепера содержання сього співу і його поєдинчі часті.

На початку співу автор кладе заложення, що буде розказувати про великі борби і лютії бої, — говорить, що довго був спокій в сих сторонах, довго цвів добробит між народом, доки німці не убили хорошої дочки Кублая, хана татарського.

Видимо відси, що оскільки спів сей єсть відгомонам народного чеського духу й віровання, народ чеський датував початок всякого свого нещастя від німців, — видимо тут zarazом і глибоку ненависть проти німців, котра іскрою тліє в глибині серця чехів, доки не вибухне колись ясным полум'ям, а що се сталось і коли се сталось, про те свідчить історія кривавими картинами про Івана Гуса і Жижку.

За сим слідує перший прехороший епізод про Кублаївну, котра, почувши про западні народи, хтіла пізнати їх звичаї, узріти їх міста і замки і вибралася з нечисленною дружиною і многими скарбами в дорогу. Скарби тії сталися причиною її смерті. Німці пересіли Кублаївну в лісі, саму вбили, а скарби забрали. Чудова картина кінчиться страшно. Запад сам на себе стягає нещастя, страшніше від всякого прежнього. Скоро хан Кублай почув, що ся стало з його донькою, зібрав сейчас огромне військо і рушив на запад. Князі руські збираються разом, виступають проти Кублая, та не розсудно собі поступають: без наради, не обчисливши ся з своїми силами, кидаються на татар. Але Кублай перед битвою склика ворожбитів та вішунів, щоб виворожили, як закінчиться битва. Хорошо і містично описані обряди і звичаї ворожбитські, вішуні обіцяють ханові побіду. Татари, тим заохочені, кидаються на християн і відносять побіду. Знов прехорошо описано, як

християни, хоч уже розбиті, поединчо борються з татарами і падають з мечем в руках.

Татари завладіли Руссю і тягнуть дальше на захід, як рій пчіл або градова туча, побіждають угрів, займають Польщу і дотирають аж до Голомуца. Починається тепер властива основа поеми, борба чехів з татарами, борба затята і довга. Татари множеством своїм обступили християн, а ті під проводом Внеслава ледве встигли прорубатись на горах, званий Гостайнів, де мати божа чуда творить. Тут укріплюються, і борба триває аж до ночі. Ніччю християни сиплють окопи і вали круг горах, і рано знов починається битва. Татари відперті, але і Внеслав паде. Тут уже надія лишає християн, страшна спрага томить їх, вони падають без сил, хоч уже татари на другий день битви не зачинали. Тепер новий епізод про Вестоня і Вратислава. Перший радить піддатися татарам, але Вратислав, грімко лаючи Вестоня, завзива воїнів до молитви, говорячи їм, що тільки смерть або гидка неволя чека їх у татарів. Горько моляться християни, і мати божа вислухала їх молитву і спустила густий, уливний дощ на християн, а тучу з громами на татарів. Минула буря, а для християн, оточених татарами, засвітила година спасення. З цілого краю уже зібралися війська і під проводом Ярослава нагрянули на татар. Битва затята, татари вже зачинають побіждати, коли втім Ярослав орлом налетів і стрівся з Кублайовим сином, змірились оба і по лютій борбі упав Кублаєнко. Тим перелякалися татари і, покидавши довженні списи, кинулись утікати туди, відки прийшли, і край вільний став від татарської Орди.

Видимо затим, як багато у тім співі єсть розличних богатирів і що Ярослав єсть богатирем тільки останнього епізоду, котрий, мов світла, блестяча точка, закінчає спів побідою Ярослава.

Той спів відличається перед всіма другими спокійним і сильним, правдиво епічним прогресом і хоч не так блестячою живописсю, як Чмир або Забой, але зате більше консеквентною акцією, старанням викінченням форми і духом правдиво християнським, котрий з нього віс.

Ще на закінчення мусимо спімнути кількома словами про один твір епічний чеської старини, про Любушин суд. Єсть то недовгий уривок із більшої поеми, котрий не належить вправді, подібно, як і пісня під Вишгородом, до рукописі Короледворської, але сам собою належить до дуже древньої старини: його подія давніша, як Чмира і Власлава, але його форма викінчена і правильна епічна, як Ярослав. Тут ясно відбивається характер народний зараз з початку пісні, а дальші часті уривка плинуть так спокійно і широко, як хвилі Волтави, а рада кметів, лехів і владиків поважна, обряди містичні і святі, як у Гомерових поемах. Той спів, подібно як пісня під Вишгородом, віє ще духом чисто-поганським, а час, в котрім він зложений, відносять до дев'ятого або десятого століття.

Остають нам ще два співи лірично-епічні: Олень і Збигонь, про котрі тільки коротко скажем те, що події, які тут описуються, суть меншої ваги, як аби могли служити за основу пісням богатирським, але картини і тут неменше чудовії і хорошії. Обі ті пісні, здається, походять від одного автора, бо в обох видимо однаковий уклад подій. Рівночасно списаний образ із природи і побіч нього поставлена подія із життя людського. Обоє богатирами суть молодці удалії і сильнії. Один із них у „Олені“ гине зрадою ворога, а другий у „Збигоні“ побіджає тирана і гнобителя і увільняє свою милу із його замка. Прехороша тут картина, в котрій тужний молодець розмовляє жалібно з голубом смутним по своїй голубці, а наконець мов блестяча зізда кінчить пісню радість голубки і дівиці, обох увільнених із клітки тирана Збигоня.

Про пісні ліричні скажем тільки коротко, що всі вони, крім співу „Ягоди“, зложені жінчинами, і їх характер много має східного з нашими думками. Тая самая ніжна гадка і тепле, любляче серце говорить із них, що і із наших і могли би-сьмо навіть навести думки зовсім відповідні пісням ліричним рукописі Короледворської.

... Перейдем тепер до другого, не менше замічатального плода найновішої белетристики, до збірника поезій словацького поета Душана Сави Пепкіна. Безперечно, словаки — один із найзамічатальніших народів цілої Слов'янщини, іменно під взглядом своєї історичної долі і свого характеру. Від поконвічних часів лишені незалежності, вони довгі віки стогнали і стогнуть донині під тяжким гнітом, сли уже не фізичним, то, певно, моральним, своїх бутних сусідів, мадьярів. „Словак — не чоловік“, — то поговорка мадьярська, — то ціха їх поступовання від предавних часів з тим безталанним народом. Аж новішими часами словаки заявили нове життя, життя духовне, і зачали працювати над утворенням питомої літератури. Багато і ту часу уплило на спорах, чи словацький язык те саме, що чеський, як належить творити для нього осібну літературу. Доперва молодші люди, не дивлячись на спори, а полюбивши гарячим серцем свій прекрасний язык і свій народ, зачали писати для нього і про нього його таки наріччям. Із таких людей і Душан Сава Пепкін. В його прекраснім збірнику оригінальних і переводжених стихів ми, бачимося, чуємо цілу скалю тонів — чувств, від глибокої, у глибині душі тремтячої меланхолії, до яркої радості. Не належить крім того забувати, що в поезіях Душана Сави Пепкіна віють сильно всі новіші ідеї про свободу ума і чувства, про піднесення і ущасливлення мас народу. Язык мелодійний, а образи всі живо вихвачені із народного життя і світогляду.

Но передусім гаряче і ентузіастично відноситься наш поет до Сербії і Чорногори, до боротьби слов'ян з від-

вічним ворогом — турком. Його пісні „Juhoslovanom“, „Hersegovincom“ і „Čiernogorcom“, то, може, найкращі, а певно, наймелодійніші в цілому збірнику, кип'ячі любов'ю свободи і волі.

Переводжені стишки переважно з польських знаменитіших поетів: Красіцького, Міцкевича і Гошинського. Жаль, що поет не перевів бодай один уступ із Шевченка, позаяк уже з своєї природи Шевченкова поезія була б інтересніша і зрозуміліша для його народу, як такий „Ренегат“ Міцкевича, котрого переклад тут знаходиться. Єсть там також кілька хороших перекладів з мадьярського і один із Шіллера.

Ян Неруда, один з найвидатніших чеських письменників і поетів, редактор „*Národních listů*“ помер в Празі на 57 році життя. Його літературна діяльність була надзвичайно багатогранна і плідотворна. Як белетрист, він здобув собі велику популярність своєю збіркою новел і нарисів п. н. „*Malostranské povídky*“, які дочекалися багатьох видань по-чеськи та перекладів на інші слов'янські і німецьку мови. Як поет, створив він в своїх „Космічних піснях“ твір наскрізь оригінальний, сповнений глибоких думок, буйної фантазії, гумору і сердечної простоти. Як довголітній співпрацівник і редактор найбільшої щоденної газети, яка виходила чеською мовою, вніс великий вклад в справу піднесення цієї газети на рівень справді європейський і став творцем чеського фейлетону — розмови про поважні речі в легкій формі, забарвленій гумором, а отже загальнодоступний. Вічна йому пам'ять.

СЛОВ'ЯНСЬКА ВЗАЄМНІСТЬ В РОЗУМІННІ ЯНА КОЛЛАРА І ТЕПЕР

I.

Для вшанування столітніх роковин уродження словацько-чеського поета і письменника і всеслов'янського патріота Яна Коллара видали два віденські акад. товариства, чеський „Akademický spolek“ і словацький „Tatran“ гарну пам'яткову книгу, що оце недавно вийшла друком у Празі, впорядкована доцентом віденського університету д-ром Фр. Пастрнком. Книга ся (283 стор. великого 8°) оздоблена двома гарними портретами Коллара і кількома рисунками та відтисками автографів його і його жінки, знаменитої „Міни“ — німкені з околиць Єни, переідеалізованої Колларом у „Дочку Слави“ і т. і., складається з 38 статей, в тім числі 5 творів поетичних, посвячених пам'яті Коллара. Находимо тут імена двох визначних сучасних поетів слов'янських: Сватоплука Чеха і поляка Асника, далі вірші хорвата Граніловича, лужичанина Стрітара і словака Гведослава. Ще один великий слов'янський поет, Яр. Врхліцький, дав прозову статтю про Колларів сонет. Сказавши загалом, ті виливи поетичні не особливі перли: видно, що слов'янські поети не надто глибоко вчитувалися в Коллара. Видно, що й на ньому справджується те, що колись писав Лессінг про Клопштока:

Wer wird nicht einen Klopstock loben?
Doch wird ihn jeder lesen? Nein*.

Сватоплук Чех величає Коллара як першого бу-

* [Хто не вихвалитиме такого поета, як Клопшток? Але чи кожен його читатиме? Ні. (нім.)].

дителя слов'ян „від Урала по Шумаву“, чим він в усякім разі не був. Годі також послатися на оцю строфу хорватського поета Йована Граніловича:

Svježe krvi, nove treba sprema,
Umorno je celo crovjeczanstvo,
Slavanstvu je približilo vrijeme,
Sveto da si ispuni poslanstvo.
Da milotom srca slavenskoga
Ledno lice preobrazi svietu,
I vedrinom svjetlog duha svoga
Pokaže mu nebeszczansku metu*.

Вільно було Колларові перед 60 роками міркувати про втому Заходу і свіжість сил слов'янських, про зіпсуття, войовничість та грабівництво романців і германців, а ідеальну, сумирну і чутливу вдачу слов'ян; сучасному поетові не слід перемелювати сю стару муку. В усякім разі вірш Граніловича один з краших; простота вислову і чудова мелодійність сербо-хорватської мови промовляють до серця, особливо, де поет хвалить Коллара за те, що його Слов'янщина пробудила зо сну Хорватію, викликавши т. зв. ілліризм Людевіта Гая, котрий зробив кінець так званому „кайкавському“ письменству, та зате поклав основу теперішній хорватській літературі, мовою зовсім близькій до сербської (наріччя „штокавське“):

Hrvatski ti skromni pjesnik eto
Slava! Klicze iz zahvalnih grudi,
Slavensko jer tvoje geslo sveto
Hrvatski nam iz groba probudi**.

* [Потрібна свіжа кров, нове діло, вся людськість стомилась, наближається час слов'янства, яке повинно виконати свою священну місію, любов слов'янського серця перетворить льодове обличчя світу і ясністю свого свіжого духу вкаже йому небесну мету (хорват.)].

** [Скромний хорватський поет, співаю з вдячністю славу тобі, бо твоє святе слов'янське гасло збудило Хорватщину із домовини (хорват.)].

Досить кумедні акорди вдарив польський поет Асник. Він величає в Колларі віщуна відродження Чех, обертається тільки до чехів і уявляє собі навіть, що Коллар десь колись „białogórskich podjął pieśń smentarzy“*, т. є. співав про погром чехів на Білій Горі в 1621 році. Про словаків у цілій вірші ані слова. Інтересно, якими словами д. Асник відводить чехів від кокетування з Росією. Він обертається до „дочки Слави“, ось з яким покликом:

Idź raczej z temi, co cierpią i walczą,
Nie chcąc zatracić samobójczo ducha,
I stać się tłuszcza helotów służalcza,
Nad którą dziejów noc zapadnie głucha —
Niż z tym Olbrzymem, co krocząc zuchwały
Wszystkie ludzkości depoze ideały**.

Коли д. Асник мав на думці тих поляків, що засідають у віденській Раді державній (а з тими в першій ряді могли б чехи іти рука об руку), то повинен би був для них вибрати якісь інші epitheta ornantia***, замість слів „co cierpią i walczą“† сказати якраз протилежні слова — звісно, до тих слів треба було б добирати й іншої рими. Кого розуміє д. Асник під „Olbrzymem, co krocząc zuchwały...†† чи російське правительство, чи російський народ, се лишається тайною; польська ніби поступова буржуазія, котрої співаком є д. Асник, не завдає собі занадто труда, щоби розрізняти ці два поняття. З похвалою для д. Асника піднести треба, що не вірить в осушення Колларових ідей à la lettre†††, як се чинить Сватоплук Чех; він каже:

* [„Заспівав пісню про білогірські кладовища“ (польське)].

** [Йди ліпше з тими, хто страждає і бореться, не бажаючи самовбивчо змарнувати дух і зробитись гноем покірних рабів, на який впаде глуха ніч історії, — ніж з тим велетнем, що, зухвало крокуючи, топче ідеали людства (польське)].

*** [Оздоблюючи епітети (лат.)].

† [„Хто страждає і бореться“ (польське)].

†† [„Велетнем, що, зухвало крокуючи...“ (польське)].

††† [Буквально (франц.)].

Przyjdzie czas, w którym wypełnią się jeszcze,
 Tylko w zmięnionej przez dzieje postaci
 Waszego piewcy te natchnienia wieszczę
 O świętej zgodie wśród słowiańskiej braci.
 Skryte marzenia czas urzeczywistni:
 W objęcia sobie padną nienawistni.

Gdy prąd duchowy, co kajdany łamie,
 Wszystkich podniesie i usamowolni,
 Wtedy staniemy do ramienia ramię,
 Równi z równymi i z wolnemi wolni.
 I słowiańszczyzna cała, silna, młoda,
 Przy bratniej uczcie ręce sobie poda*.

Сі дві строфи, без сумніву, найкраще з усього віршованого в колларівській збірці; псує їх враження тільки згадка про учту; д. Асник очевидно не уявляє собі згоди братньої без учти, без тостів і т. п. Учтою почав свій вірш, уявляючи собі, що сидить між чехами „Pry uczcie duchów u wspólnego stołu“**; учтою яко вінцем ідеалу будучини і кінчиться його віще слово. Що кому до вподоби!

Прозова частина збірки оскільки багата, остільки й різномасна. Бачимо там і сирі матеріали (листки Коллара до різних людей), і свіжопозбирані подробиці біографічні (Павла Кріжко: Дитячі літа Коллара; Павла Благо: Коллар в Пешті; Йосифа Караска: Коллар у Відні), і критичні оцінки поодиноких діл Колларових (Білого: Як росла „Slávy Dsega“; Врхліцького: Колларів сонет з формального боку; Полівки: Коллар — збирач і видавець народних пісень; Юра Юношки: Коллар як духовний і проповідник; Пастрнка: О археологіч-

* [Прийде час, коли ще здійсняться, тільки в зміненому подіями образі, ті натхненні віщування вашого співця про святу згоду між слов'янськими братами. Час здійснить приховані мрії: ті, що ненавидять один одного, падуть одні одним в обійми.

Коли поривання духа, що ламає кайдани, піднесе і звільнить всіх, тоді ми станемо плече в плече, рівні з рівними і вільні з вільними. І вся слов'янщина вільна, молода, з'єднає руки на братній учті (польське)].

** [„При учті духів за спільним столом“ (польське)].

них дослідях Коллара; В. Вондрака: О книжці Колларовій „Die Götter Rhetras“*) і в кінці ряд статей про значення Коллара і його ідей для різних літератур слов'янських (Станое Станоевич: Коллар в споминах сербів; Леандер Чех: Значення Колларової „Slávy Dcery“ в чеській поезії; Ян Воборнік: Становище Коллара в літературі чеській; Яр. Вльчек: Вплив Коллара на літературу словацьку; Нерінг: Посланіє Коллара о слов'янській взаємності на мові польській; Мих. Горнік: Коллар і лужицькі серби; Мілівой Шренель: Коллар і хорвати; Джорджевич: Коллар і сербська література; Ів. Франко: Літературне відродження Полудневої Русі і Ян Коллар). Певна річ, круг впливу діл Колларових сими статтями далеко не вичерпаний; бракує особливо праць про вплив його на польську і російську літературу; одна й друга були обіцяні і... не прислані; бракує й праці про словенців. Та все-таки те, що є, дає досить много і цінних подробиць. Біограф Коллара, критик, що займатися буде оцінкою його діяльності для сучасних і потонних, не буде міг поминути сеї книги і нагромаджених у ній матеріалів.

В повищім переліченню я навмисно лишив на боці дві праці ширшого змісту, про котрі хотів би поговорити трохи докладніше: Ол. Кочубинського, професора славістики на університеті в Одесі, статтю „Романтична думка і дійсність“, і М. Мурка: „Колларова взаємність слов'янська“. Обі ті праці займаються одною і тою самою темою, хоч з різних боків і в різних дусі. Слов'янська взаємність, оце та, по думці проф. Кочубинського, „романтична думка“, котрій він протиставить дійсність; оце той, по думці д-ра Мурка, реальний ґрунт, по котрому від часів Коллара аж дотепер хоч звільна, та невпинно йде слов'янська праця і наука. Вже з сього можна догадуватися, що ті оба — так сказати — публіцисти Колларівської збірки (статті їх дійсно своїм вістрям звернені до сучасності) стоять на супротивних становищах зглядом Коллара і його

* [„Боги Ретри“ (нім.).]

думки про слов'янську взаємність: Кочубинський бачить у ній нездоровий і у багатьох шкідливий романтизм, реакцію проти іншої, давнішої і, по його думці, здоровішої форми слов'янської взаємності чи навіть спільності, реакцію слов'янських партикуляризмів проти тої спільності, яку давнішим слов'янам (щоправда, тільки східнополудневим) давала мова церковнослов'янська, невідлучна від православія; Мурко вважає цю реакцію конечною і здоровою і разом з Колларом вірить, що правдива спільність слов'янська можлива тільки на основі високорозвитих, а не придушених слов'янських партикуляризмів, то є слов. племінних і мовних індивідуальностей. Пригляньмося трохи ближче обом тим супротивним поглядам.

Історія духовного розвитку Слов'янщини вказує як на факт величезної ваги — на витворення і розширення т. зв. церковнослов'янського мови. Де і як він витворився, котре слов'янське плем'я ним говорило, се й досі не перестало бути спірним питанням. Фактом є тільки те, що мови сей відразу, в писаннях слов'янських апостолів Кирила і Мефодія, виступає в незвичайній чистоті, в чудовім багатстві форм і лексики, живості і різноманітності складні. І що найважливіше: Кирило і Мефодій були рівночасно не тільки першими слов'янськими, але й першими всеслов'янськими письменниками: не тільки болгар, сербів, русів, панонців*, але також чехів і поляків знали і читали їх книги на тій самій мові. Політичні бурі, неприхильність Риму, напади німців і мадярів швидко звузили той круг впливу церковнослов'янщини, та все-таки аж до кінця XVIII віку він був іще досить широкий, обіймаючи собою сербів, болгар, южно-, біло- і великорусів, а також і православних румунів, що вправді в XVI віці почали витворювати письменство на своїй мові румунській, але в богослуженні уживали мови церковнослов'янської, а в письмі кирилиці. В тім довгім протязі часу на ниві церковнослов'янській постала величезна і багата літе-

* [В розумінні — національного розвитку чи національних особливостей окремих слов'янських народів].

ратура, котрої культурного значення хіба сліпий не бачить, література не тільки церковна (догматично-обрядова), але також навчаюча (проповіді, фізіологи, звіринці*, травники, книги історичні, космографії), моралізуюча і поетична (легенди, отечники, апокріфи, збірки мудрих речень, т. зв. пчоли і т. і.). Література та з малими тільки ретушованиями язовими читалася і переписувалася зарівно у всіх народів того когу; твір, зладжений на сій мові де-небудь у Сербії або в Болгарії, вже швидко опісля тішиться популярністю в північній Русі; Палея, списана в Ковлі на Волині, читається в монастирі Хіландарськїм на Афоні, твори перших двигачів болгарської літератури: Івана Екзарха, Климентія, царя Симеона, монаха Храбра і др. зберігаються в численних відписах на Русі; писателі, як Григорій Цамблак, належать рівночасно до болгарської, сербської і руської літератури, працюють особисто і в Болгарії, і в Сербії, і на Русі; ще в XVIII віці українець Козачинський, вихованець Києво-Могилянської академії, на зазив сербів переходить з деякими товаришами до Воеводини, заводить там „слов'янські“ школи і навіть пише для них шкільні драми з сербської історії. Не говорю вже про тісні взаємини між южнорусами і великорусами в XVII і XVIII віках і про просвітну діяльність южнорусів в Ростові, Ярославі, Москві, Петербурзі, Тулі, Тобольську і т. і. Все те факти дуже великої ваги, всі вони можливі були тільки на основі спільного всім тим краям церковно-слов'янського язика. От тим-то й література, втворена на тій мові, не може вважатися виключною власністю нікотрого одного слов'янського народу: вона є здобутком вікової праці всіх слов. народів православного когу, є в тім тіснішій значенні літературою всеслов'янською.

З уподобою вченого, що, задивившись в минувшину і весь увійшовши в когу її думок і розуміння, не хоче бачити пізніших часів і їх змінених відносин та інте-

* [Збірники легендарних оповідань про звірів: латинською мовою „бестіарії“].

ресів, д. Кочубинський стоїть за ту велику слов'янську традицію, і з того погляду вдаряє гостро на Вука Караджича й на Палацького — пропагаторів слов'янських партикуляризмів, ударяє й на Коллара, котрий хоч силкувався знайти посередню дорогу, т. є. признавав будущину тільки для чотирьох слов'янських діалектів (російського, польського, чеського і сербського), а прочим радив зливатися з ними, та все-таки стояв за розвій нових, народних язиків супротив старої церковщини, йшов за взірцями західних націоналістів, а не обертав очей на схід, як се між чехами чинили патер Антонін Марек і особливо Юнгман (оба, впрочім, тільки на словах, бо на ділі оба працювали для чеського „партикуляризму“, ба навіть, як Юнгман, клали під нього найміцніші основи, в'яжучи його нову добу зі старою!). В спосіб щонайменше дуже суб'єктивний нав'язує проф. Кочубинський навіть Добровському свою улюблену думку про єдиноспасительність „сходу“, т. є. не знати вже, чи церковнослов'янського, чи прямо російського язика для західних слов'ян-партикуляристів. В листі Добровського до Копітара з д. 22 мая 1811 р. читаємо: „Die Slowaken stemmen sich wacker genug gegen den Magyarismus, und wenn sie je ihre Sprache gegen eine andere vertauschen müsten so gebe es ja doch eine bessere Wahl“*. Яку ліпшу мову мали б вибрати словаки, сього Добровський не сказав; проф. Кочубинський не сумнівається, що батько слов'янської філології думав про Схід (то є про що саме?), хоч зі зв'язку листа і з уваги на весь хід думок і уподобань Добровського досить ясно виходить, що він не міг думати ні про яку другу мову, як про найближчу словакам — чеську.

Проф. Кочубинський бачить шкідливість слов'янських партикуляризмів у тому, що, напр., у сербів реформа Вукова „розірвала історичну єдність між сербами і румунами“, і в тому, що „реформа літературна побіч

* [„Словаки досить відважно чинять опір мад'яризмові, та якби їм і довелось змінювати свою мову на якусь іншу, то вони могли б вибрати щось ліпше“ (нім.).

добрих наслідків провела різку демаркаційну лінію відокремлення і знівечила можливість взаємного добродійного впливу між сербами і русами, як се було не тільки в давні часи, але ще й дуже недавно. Скільки користі для Росії на початку XIX віку принесли професори з Сербії в російських університетах, ті добрі, до росіян прихильні голосителі науки, а ніколи не наймити!“ Все те правда, а властиво тільки півправди. Вчителі серби могли бути дуже корисні для Росії, та все-таки, думаючи по-людськи, вони повинні б були поперед усього стати „голосителями науки“ в самій Сербії, а не лишати її на божу волю. Різка демаркаційна лінія вчинила те, що хоч і тепер видніші сербські і другі слов'янські діячі йдуть вчитися в Росію (згадаємо болгар Каравелових, Вазова і др., сербів Марковича, Новаковича, словенця Мурка і др.), або обіймають там місце професорів (болгарин Дрінов, серб Богішич, хорват Ягіч, чех Первольт і др.), то все-таки кожний у себе дома наводить о що зачепити руки, наводить головний центр своїх духовних і наукових інтересів, кожний хоч і на чужині, працює все з найпильнішим оглядом на свій рідний край. Демаркаційна лінія, покладена зростом слов'янських партикуляризмів, не перешкодила власне з часу їх зросту й зростові слов'янської, общеслов'янської науки, зростові праці вчених славистів одної народності над двигненням других народностей. Досить буде згадати про многосторонні праці історичні і історико-літературні Шафарика, лінгвістичні і археологічні Міклошича, історико-літературні і мовні Ягіча, його „Archiv für slawische Philologie“, про праці над історією й літературою полудневих слов'ян южноруських учених Калайдовича, Венеліна, Григоровича, Бодянського, Голубинського і самого ж Кочубинського, великорусів Гільфердінга, Прейса, Ровінського, Макушева, чеха Іречка і др. В працях Пипіна, Веселовського, Потебні, Драгоманова бачимо обнятий і опанований дотичний матеріал усіх слов'янських племен; навіть поляки вроді Ржонжевського, Бодуена де-Куртене, Каліни являються пильними робітниками на тім общеслов'янським полі, йдучи тут за слідом своїх давніших попередників: Лінде,

Мацейовського і др. Значить, на полі науки, взаємного пізнання і підпомагання слов'ян зріст партикуляризмів не тільки не став перешкодою, але навіть як би підмогою, бо той зріст партикуляризмів був зростом любові до свого рідного і близького, заглиблення в його минуле і теперішнє, а те заглиблення оп'ять вказало незлічимі зв'язки між життям поодиноких племен і вітхнуло в наукових робітників інтерес і охоту до пильного досліду тих зв'язків.

Щождо „історичної єдності“ сербів з румунами, то тут тяжко зрозуміти, як може проф. Кочубинський на серіо* говорити про неї. Адже ж від XVI віку румуни зачали писати по-своєму, перекладати церковні книги, святі легенди, проповіді і т. і. на румунське, видавати на тій мові офіціальні документи, писати літописи і т. і., так що в початку XIX в. єдність румунів зі Слов'янщиною була вже дуже невеличка і поверхова.

Вкінці не повинен би проф. Кочубинський забувати, яким коштом осягалася та „історична єдність“. Адже ж кажим, що хочемо, а те общеслов'янське письменство не було вповні народним (хоч дещо з нього й проходило до народу), не виражало вповні потреб народу, не служило тим потребам, ба навіть інтелігентним силам кожного народу не давало досить поля до самостійного розвою. В $\frac{9}{10}$ частях була се писанина перекладана, візантійщина. Та не в тім була біда, а в тім, що ціле життя в сфері тої візантійщини витворило було і серед слов'ян традицію неприязну всякому новаторству, всякому широкому розвою індивідуальності людської. Не кажу вже про румунів, котрі зовсім не розуміли церковнослов'янського язика, але ж і серби, і болгари, і русини так само чули, що се не їх жива мова, і при всій підмальовці церковщини на лад своїх діалектів не переставали бачити в ній спеціальну мову церкви і книг церковних, так само, як се було в Польші, Угорщині, Німеччині і др. з латиною, навіть кухонною та макаронічною. Жалувати нині за розривом історичної єдності православною слов'янства виходить на те саме, як коли б по-

* [Серйозно].

ляк почав бідкатися на Рея та Кохановського за те, що вони, заводячи польський партикуляризм, розірвали єдність історичну Польщі з Угорщиною (на основі латині), котра історично могла мати далеко більшу вагу, ніж фіктивна єдність сербів з Румунією. Чи бідкання таке було б на місці і чи воно гідне вченого чоловіка?

II.

Праця д-ра М. Мурка „Kollárova vzájemnost slovan-ská“ (стор. 201—232) є не тільки найобширніша, але без сумніву найважливіша з усіх праць, заміщених в Колларівській збірці. І певно, що коли котра з праць Колларових заслуговувала на найпильнішу увагу, то не його дидактично-археологічно-лірична поема „Slávy Dcega“, не його писання археологічні та лінгвістичні, що ніколи не мали наукової стійності, а іменно та маленька розповідка, котрої перший нарис по-чеськи опублікований був 1836 р. в словацькому журналі „Hronka. Podtatranská zábavnice“ (т. 1, кн. 2), п. з. „O literarnéj vzájemnosti mezi kmeny a nářečími slavskými“. Сю книжку журналу порозсилав Коллар любителям Слов'янщини в різних краях: полякові Росцішевському до Кракова, Кенпенові до Петербурга, Людевітові Гаєві до Загреба, сербові Павловичеві і т. і. Сербі і хорвати поквапилися зараз перекласти сю розповідку, вона вийшла ще в 1836 р. по-сербськи і по-хорватськи. Польський переклад, dokonаний, мабуть, в тім же році, лишився в рукописі; на російське стаття не була переложена. Та проте Коллар і сам, „на жадання більше слов'ян“, переклав свою статтю на німецьке, розширив її значно, додавши до первісних 11 ще нових 9 розділів і видав 1837 п. з. „Über die literarische Wechelseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slavischen Nation. Von Johann Kollar. Pesth, 1837, друге вид. Leipzig, 1844*“. Ся книжечка здобула Колларові європейську

* [„Про літературну взаємність між різними племенами та говірками слов'янської нації. — Йоганн Коллар, Пешт, 1837, друге вид. Ляйпціг, 1844 (нім.)].

славу, була перекладена на російське (в р. 1838 в „Московских ведомостях“, а 1840 в „Отечественных записках“, перекл. Срезневського), на сербське, на чеське і т. і. З сього другого перекладу знав, мабуть, сю розправу й Шевченко, у котрого іменню в р. 1840 бачимо перші проблески думок про Слов'янщину (в „Гайдамаках“, в передмові до них і в уривку рос. драми „Никита Гайдай“, писаному також около того часу). Яке враження робила Колларова праця на тодішніх слов'янських патріотів, бачимо з одного листа словенця Станка Враз з р. 1848, котрий між іншим писав: „Ся книжка, се слов'янська евангелія, де її читають: коли побачите, що се діло діється, то знайте, що приближується царство боже“.

Що се було за „царство боже“? Коллар у вступі до своєї розправи висказував се так: „Zum erstenmale wieder nach vielen Jahrhunderten betrachten sich die zerstreuten slavischen Stämme als Ein grosses Volk und ihre verschiedenen Mundarten als Eine Sprache, erwachen zum Nationalgefühl und sehnen sich nach einem engeren Aneinanderschliessen“*. Се була подвійна помилка: раз те, що почуття свояцтва між слов'янами в давніших часах усе було живе, а взаємні зв'язки між ними часті й різноманітні, а по-друге, що те, що Коллар клав як факт були тільки його *pia desideria*. Власне з кінця XVIII віку взаємини між слов'янами почали різко мінятися. Одна, могутча колись слов'янська держава, Польща, упала і була розібрана між іншими також своїми ж братами-слов'янами. На полудні вибилася з-під турків Сербія, а по всій Слов'янщині повіяло з Заходу новим духом, котрий голосив поворот „до природи“, до народності і її простоти, плодив демократизм, любов до пісні, звичаїв і мови простого люду, значить, остаточно мусив підкопати ту єдність православних слов'ян на основі церковнослов'янщини, про котру ми

* [„Уперше знов, після багатьох століть, розсіяні слов'янські племена вважають себе за один великий народ, а свої різноманітні говірки — за одну мову, збуджуються до національного почуття і прагнуть до більш тісного з'єднання між собою“ (нім.)].

вище говорили, мусив також в Чехії, Польщі і других західнослов'янських краях підкопати панування латини, німеччини і макаронізму. Західний демократизм Слов'янщині значив зріст слов'янських партикуляризмів. Велика вага Колларового голосу лежала в тім, що він, змагаючи до поєднання слов'ян, щоб вони були „celek a ne drobtove“, силувався оснувати се своє змагання не на мертвій давній єдності чи то церковнослов'янській (за чим ще нині жалує д. Кочубинський), чи то латинській, а власне на тім новім руху, на демократизмі, бажав збудувати „jednu sochu“ богині слави не з одноцільної і мертвої маси, а власне з живих партикуляризмів. Сам бувши протестантським попом, він зовсім не глядів на жодні обряди і віроісповідання; сам належачи до народу вбогого, малого і недержавного, він не кермувався ніякими побічними політичними інтересами, чого ніколи не могли обминути панслависти російські ані московського, ані київського типу („федерація слов'ян під протекторатом царя російського“ в програмі кирило-мефодіївського братства).

Щоправда, і в тих питаннях був Коллар дитиною свого часу. Як ученик німецьких філософів (головно Фіхте і Шеллінга, що тоді помагали, між іншим, приготувлювати німецьку єдність державну), він потроху боявся надто великого зросту партикуляризмів слов'янських і не допускав їх більше, як чотири. Його слов'янство складається з чотирьох головних віток: чеської, польської, руської і сербської; дрібніші слов. народності повинні горнутися, єднатися з сими головними. От тим-то Коллар був прихильником т. зв. ілліризму Людевіта Гая, що силувався звести вкупу всіх сербів, хорватів і словенців і витворити з них одну іллірську націю з одним письменством замість давніших партикулярних вроді дубровницького, хорвато-кайківського, хорвато-словенського в душі Рельковича і т. і.; от тим-то він, хоч сам не писав зовсім чисто по-чеськи, все-таки був противний партикуляризмові своїх земляків-словаків і закликав їх до літературної єдності з чехами. Мав Коллар і свої віроісповідні вподобання: грецька (православна) церква здавалася йому вищою понад латинську

і протестантську. Та все-таки к честі його треба сказати, що тих своїх думок він не клав як вугольний камінь своєї програми, не ставив границь партикулярному розвитку слов. національних одиниць (досі можна, а далі ні) і ніколи не проявив і тіні якої-небудь релігійної чи віроісповідної нетолеранції.

Великий вплив на Коллара мав ще один німецький учений — Гердер, котрого справедливо можна назвати батьком слов'янофільства. В IV томі своїх знаменитих „Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit“* подав він характеристику вдачі, побуту і історії слов'ян, того „голубиноного народу“, котрий ніколи нікому кривди не чинив, не грабував, а, занявши місця, покинуті другими і свободні, занімався сумирно управою ріллі. Сей розділ Гердерової книги стався каноном усіх пізніших слов'янофільських доктрин. В своїй „Slávy Dcera“ Коллар парафразував і розширював та ілюстрував кожне його речення; на його основі виголосив він і видав ще в р. 1822 дві проповіді про добрі прикмети слов'янського народу. Ці дві проповіді майже дослівно перейняв Шафарик до своєї книги „Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten“² (1826). В Гердерову ідилічну характеристику слов'ян вірили також Добровський і Копітар. Не диво, що й у книжці про взаємність слов'ян кладе Коллар сю характеристику як один з основних каменів, бачачи в широкому розвитку слов'янства запоруку нового, гуманнішого і сумирного звороту в історії Європи. Погляд сей, хоч історично невірний, був все-таки впливом високих гуманних ідей, що лежали в основі світогляду Гердера і котрими живо перейнявся був також Коллар.

Оці чотири головні племена слов'янські враз із угрупованими довкола них підрядними племенами, розвиваючися кожне свободі і самостійно, мали, по думці Коллара, лучитися разом у одно вище, могуче тіло зв'язком взаємності. Як розумів Коллар сей зв'язок? Вище

* [„Думки щодо філософії історії людства“ (нім.)].

² [„Історія слов'янської мови й літератури всіма говірками“ (нім.)].

вже було сказано, що політику він виключав із своїх міркувань. Щоправда, ще в „Slávy Dcera“ він плакав, що слов'янство

na zlomku a drobnosti
Rozervane zhoubnym satanaszem,
Pod knížetem, carem, kralem, baszem
Žijicim co kaluž v temnosti;

та в книжці про взаємність він не доторкався сеї болючої матерії, може прямо для того, щоб не дразнити правительств, вивішуючи хоругов політичного панславізму, а може й міркуючи, що пропагований ним панславізм літературний звільна проложить стежку і для таких змін політичних, котрі б дали поодиноким слов'янським племенам змогу жити і розвиватися свободніше. Оце мовчання про політичний бік слов'янського діла, чи воно походило з надто ідилічного розуміння, чи з дипломатії, треба вважати великою хвилю Колларової програми і головною причиною того, що при всіх здорових і вірних поглядах, у ній зложених, в цілості вона все-таки лишилася туманною і фантастичною, далеко більш ніж Костомарівська „федерація під протекцією“. А зловних денунціацій, що поза „літературною взаємністю“ у Коллара схована політика і навіть прямий поклик до Росії, щоб вона з'єднала всіх слов'ян під своєю рукою, не хибло ще від самого виходу повної „Slávy Dcery“ в р. 1832, не хибло й після книжки про взаємність.

„Über die literarische Wechselseitigkeit“* — стояло написано в самім заголовку Колларової книжки. В літературі і науці повинні були слов'яни з'єдинитися в одну цілість і сказати своє, нове слово в європейському духовному концерті, слово настільки могутнє, щоб наука й творчість європейська після французів та німців „потекли слов'янським коритом“. Не мала се бути така „своя мудрість“, про яку заїкнувся Шевченко, супротиленна мудрості західній; слов'яни повинні були покористуватися здобутками Заходу, роз-

* [„Про літературну взаємність“ (нім.)].

виваючи при їх допомозі свої питомі національні основи. Як на средства такого розвитку вказував Коллар на засновування кафедр університетських для слов'янознавства і бібліотек слов'янських книг по всіх важніших осередках Слов'янщини, на виучування слов'янської мови у всіх її наріччях і в її праслов'янській основі, на подорожі діячів слов'янських і відвідування всіх „братніх племен“, на періодичні з'їзди слов'янських учених і патріотів, на збирання і видавання слов'янських народних пісень, приповідок і т. і., на очищування слов'янської мови від чужонародних слів і форм, на втворення одноцільного слов'янського правопису і т. і. Як бачимо, самі такі речі, котрі сьогодні ніхто не став би вважати чимось небезпечним і грізним, ба, що більше, речі нині в значній мірі вже досягнені, значить, і тоді вже зовсім практичні. Звісно, практичні в загальному обсягу, а не в усіх подробицях, в котрих Коллар іноді переборщував, коли, напр., ділив усіх слов'ян-патріотів на 3 ступні: на першій ступні повинен був кожний знати бодай чотири головні слов'янські наріччя, так щоб розумів розмову кожного слов'янина і міг прочитати кожну слов'янську книгу; на другій ступні повинен був знати також менші слов. наріччя і піднаріччя, а на третій повинен був бути правдивим порівнюючим лінгвістом, т. є. знати всі слов'янські наріччя, живі і вимерші, всі слов'янські пам'ятки, а також мови литовців, латишів, курляндців (естів), румунів, албанців, новогреків і т. і. Ся філологічна основа слов'янського патріотизму нам нині мусить видатися забавною, та вона не була такою в часи Коллара, коли суспільна економія ще не була одною з підвалин людського мислення, а література і філологія мали в собі трохи що не все те, що нині називається життям народним, національністю.

Оці способи повинні були, по думці Коллара, довести до того, щоби кожний свідомий слов'янин міг чути себе сином великої слов'янської сім'ї, міг сказати, що у нього одна вітчизна — Всеслов'янщина, міг чути себе дома в кожному слов'янському краю, міг сказати, парафразуючи слова Горація: я слов'янин і ніщо слов'янське мені не чуже. Не досить на тім: слов'янське духовне життя під

впливом тої взаємності повинно було заточувати щораз то ширші круги по всій Європі, слов'янська пісня, одіж, поведінка повинні були статися модними навіть в Парижі та Берліні. Погляньмо ж, як стоїть діло тепер?

III.

Взаємини між слов'янами від часу видання Колларової книжки поступили так значно наперед, і в політичнім і в духовнім життю Слов'янщини набралось стільки важних фактів, що огляд їх, бодай побіжний, може бути дуже навчаючий. А поперед усього важно те, що, говорячи нині про взаємність слов'янську, ніхто вже не поважився б додати приложника „літературна“, не поважився б обмежити ту взаємність на саму літературу та філологію, а виключити політику. Противно, слов'янство переконалося за тих 50 літ, що розвій національний без розвою політичного майже немислимий і що розвій духовний, літературний хоч звичайно випереджує розвій думок і змагань політичних, все-таки тільки поруч із сим другим набирає живості і сили, а звичайно є його предтечею, приготуванням. Ми вже згадали про те, як Колларів невинний літературний панславизм ще в 30-х роках прислужні сікофанти* перетягли на політичне поле. Сікофанти ті ще й нині не замовкли, і ось, напр., у виданій сими днями моравським послом, німецьким лібералом Скене брошурі про розвій чеського національного змагання в Чехії і Моравії про чеський „панславизм“ відогріто ті самі баламутства, котрі перед 1848 роком перемелював Шузелка в своїх голосних брошурах в роді „Soll Europa kosakisch werden?“** Та спитаймо себе: наскільки в сих 50-х роках політичні факти серед Слов'янщини дають права до таких запитів? Або іншими словами: в яким напрямі йде політичний розвій поодиноких слов'янських племен і чого від нього можна Європі надіятися чи боятися?

Переберімо важніші факти міжслов'янських взаємин

* [Донощики].

** [„Чи повинна Європа зробитись козацькою?“ (нім.)].

від р. 1830, то що побачимо? В рр. 1830—31 війна між росіянами і поляками, що скінчилася безліччю зсилок, кар і конфіскацій. В р. 1846 різня мазурська, де польські мужики різали польських панів, а в двох-трьох місяцях і руські мужики виступили проти польських панів. В р. 1848 у Галичині розпочинається боротьба між русинами і поляками; в Празі з'їзд слов'янський, на котрім „панславист“ Шафарик, приятель Коллара, проголошує знамениту тезу, що слов'яни повинні держатися Австрії, а коли б її не було, то слов'яни повинні б її створити — в подяку за се австрійський генерал Віндішгрец розігнав з'їзд і збомбардував Прагу; у Відні в сеймі законодавчим поляки виступають против чехів в обороні мадьяр, через що чехи роблять сецессію; в 1848—1849 польські вояки і генерали Бем, Водзіцький і др. воюють разом з угорцями против військ австрійських у тім числі й слов'янських; російський цар Миколай допомагає Австрії задушити повстання угорське — не в імені слов'янських інтересів, а в імені царського легітимізму; в 1854—1856, в часі кримської війни поляки Чайковський і Замойський організують в Болгарії легіони проти Росії і в обороні турків палять болгарські села, що тягли за „дідом Іваном“ (москалем); в 1860—1864 закипає знов ворогування між поляками і росіянами в Польщі, котре кінчиться повстанням, війною і кривавими репресаліями; на Україні в кількох селах мужики кидаються на поляків і побивають їх або зв'язаних віддають в руки уряду; від 1860 іде у львівським сеймі парламентарна боротьба між русинами і поляками; між сербами і хорватами з одного, сербами і болгарами з другого боку, підноситься дика національна ненависть, котра доходить до того, що в полусамостійній Хорватії серби лучаться з мадьярами проти хорватів, а між сербами і болгарами дійшло до кривавої і скандальної війни; в балканському пожарі 1875—1878 російська суспільність простягає руку сербським повстанцям у Боснії і Герцеговіні, допомагає сербам, хоч без великого успіху, в кінці російська держава виступає до війни з Турцією; висвободжує Болгарію, дає їй кон-

ституцію, та все-таки своєю нещирою політикою відвертає від себе симпатії болгар; ще перед тим, заким приступити до освободження болгар, та сама Росія у себе дома заказала малоруську мову і літературу; поляки і в 1877 р. так як за часів кримської війни, з своїми симпатіями обертаються до Турції проти болгар і росіян і пробують організувати легіон, між іншим, і в Галичині. Ті факти вказують, що розвій життя політичного між слов'янами за тих 50 літ і не думав іти в напрямі якогось панславізму, а тим менше політичного панрусизму. Слов'яни, як і слід дітям одної „великої матері Слави“, губилися між собою, платили одні одним „чорною невдякою“ і робили, що могли, щоб заявити, що їм дуже-дуже далеко до того, щоб статися колосом, грізним для решти Європи.

Але є й інші факти, котрі, хоч і не такі голосні та ефектовні, як попередні, все-таки мають чимале значення і вказують, що на дні сього всеслов'янського хаосу є щось відмінне, суцільніше. Маю тут на думці повстання і розвій т. зв. москвофільських тенденцій і партій майже у всіх слов'янських племен. Загал української інтелігенції помосковлений уже здавна і про якийсь зворот у тім згляді досі не чувати, хоч автономістичні змагання там певно дуже живі. Що більше, серед польської людності і інтелігенції в т. зв. Конгресівці, не говорячи вже про панів польських на Волині та Україні, дуже помітний є напрям прихильний до поєднання з Росією, і коли в р. 1863 напрям той в особі маргр. Вельопольського стався був дуже непопулярним, то нині має він такого спосібного і впливового репрезентанта, як Спасович, а в його дусі промовляють найбільше розширені польські газети та місячники польські в Росії, і коли напрям той останніми роками замість рости значно слабне, то тільки дякуючи шовіністичній політиці російській, котра без потреби тисне поляків, підкопує їх промисел і торгівлю, виганяє поляків у Польщі з усяких посад урядових і навіть приватних і т. і. Про постання і зріст партії москвофільської серед руської інтелігенції в Галичині не потребую й говорити; не менше інтересне, хоч далеко менше

звісне навіть самим галичанам є москвофільство серед самого люду галицько-руського, москвофільство ще й досі доволі сильне, коли могло придати такий гострий і раптовий характер торічній еміграції люду галицького до Росії. Москвофільство те, як звісно, має характер переважно соціально-аграрний, а потрохи й антижидівський та антипольський; проблиски його з тим же соціальним характером ми бачили також і в західній Галичині серед селян мазурських. Так само не будемо широко говорити про москвофільство серед русинів угорських, помітне вже в часах Петра В. і пізніше, коли угроруські вчені виселялися в Росію, помітне в віршах унгарського єпископа Тарковича, котрий писав оди і елегії на смерть цариці Катерини і ще в 1805 взивав свої Музи:

Сих ради и вы, моя дщеры любезны,
Кончайте скорьбь и лиять потоки слезны,
Невску престаньте нимфу плакати,
Дасть небо ей во сестре равной востати.

Особливо ж скріпилося москвофільство серед угорської інтелігенції по р. 1849, коли то „москалі“ побили збунтованих мадьяр, — між іншими, також з поміччю угорських русинів, котрих організував звісний гофрат Адольф Добрянський. Від того часу аж донині воно переважає там серед інтелігенції так, що напярм народний і досі не може там найти приязного ґрунту. Що те москвофільство іде там в парі з обскурантизмом, застоєм і мадьяронством, що інколи, як в часи російсько-турецької війни, воно, граючи в дудку мадьярів, виступає проти Росії, се зовсім не змінє основного факту.

Москвофільством пройнята також уся інтелігенція словацька. Та се москвофільство вже не таке, як в угрорусів: воно не перепиняє словакам працювати над своїм національним розвоєм. Як серед галицько-руського народу в формі москвофільства чи навіть царофільства виявляються соціальні та аграрні бажання мужика, так у словаків, чехів, словенців та хорватів

у формі москвофільства виявляється політична і національна опозиція проти мадьяр і німців. Через се москвофільство серед тих народів проявляється в формах, котрі нас інколи разять у інтелігентних людей і котрих особливо в Росії люди не можуть зрозуміти. Чеська інтелігенція — ми се не раз бачили — однаково скwapно переклада і читає Тургенева, Толстого, як і Мещерського та Немировича-Данченка, однаково безмірно величає Пушкіна і Каткова як вияв „генія русского народа“, однаково індиферентно відноситься до внутрішніх справ російських, хіба що в них знаходить щось таке, чим би можна штуркнути в очі бюрократії німецькій; ліберальні молодочеські „Národní Listy“ відносяться ворожо до змагань кращої часті інтелігенції російської — вибороти в Росії політичну волю, а натомість похваляють політику російську в Болгарії і ганьблять болгар не згірш „Нового времени“ та „Гражданина“ за те, що вони не хочуть покірно дати тесати собі кілля на голові російським сатрапам. Чеська преса, сильно розвинена в не одному погляді, о справах російських інформується з „Neue freie Presse“ і подібних їй німецько-жидівських органів, не дбаючи про власні, оригінальні інформації, не знайомлячи своєї публіки навіть з кращими речами, котрі друкуються про Росію на Заході — хіба що в тих речах знаходиться сліпе захвалювання Росії і російських порядків. Що тут не ходить про Росію, а про політичну демонстрацію, се ясно, хоча приходить ся жалувати народ, котрий для демонстрації, для партійної чи національної опозиції годує себе нездоровою стравою і немов навмисно замикає очі на много важних фактів. Та який сильний сей напрям серед чехів, видимо хоч би із слабості та малочисленності партії т. зв. реалістів, котрі іменно в тім пункті стараються ширити серед чехів здоровіші, критично перевірені погляди і котрі взагалі виступили на сцену під окликом тверезої і неупередженої критики.

Ще в більше завзятій і засліпленій формі виявляється москвофільство серед хорватів в т. зв. партії Старчевича. Та не треба думати, що Старчевич і його при-

хильники самі тільки серед хорватів покладають надії на Росію, а властиво вживають її фірми до своєї політичної агітації. Всі хорватські партії і відтинки згоджуються в тім з ними, хоч, може, не так голосно се виявляють. З якою пошаною словенці вимовляють назву „рус“ і як неkritично відносяться до всього, що російське, се перед кільканадцятьма роками на власні очі бачив українець Софрон Круть (гляди його статтю „З Любляни“ в „Світі“ 1881).

Симпатичніше для нас москвофільство сербських радикалів. Ще з часів Обрадовича та Караджича привикли серби придивлятися докладніше російським відносинам і дивитися на них критично. Школа політична, яку вони пройшли в часи державної самостійності, хоч досить тяжка, все ж таки була корисна для їх розвою, устергла їх від боротьби о пусті формальності, а привчила боротися справді за принципи і за життєві інтереси широких верств народу. Радикальний рух, розпочатий соціалістами Светозаром Марковичем, Богосавлевичем, Таушановичем, Тодоровичем і др., звільна довів до того, що дав керму політики в руки дійсної більшості народу — селянства і його представителів. Як держава сама собою слаба, Сербія хитається між союзом з Австрією, що сусідує з нею о межу і котрої сусідство не раз уже солоно далось взнаки сербам, і Росією, котра сидить далеко, шкодити Сербії безпосередньо не може, а зате раз помогала їй і своїм авторитетом у європейському концерті і навіть безпосередньо людьми і грошми. Отим-то москвофільство сербське має характер найбільш природний і здоровий. Сербі не мусять хапати з Росії те, що блищить, що імponує, що страшить кого-небудь, а можуть глядіти спокійно і вибирати те, що є найкращого чи то в російським письменстві, чи в установах, та й до того завсіди відносяться критично (я пригадую, напр., гарний критичний розбір тургеневської повісті „Новь“, долучений до її перекладу на сербську мову, або сербський переклад політичних статей М. Драгоманова по поводу російсько-турецької війни).

Про москвофільство чорногорців досить буде тільки

коротко згадати. Може, дехто не схоче признавати в нім ніяких ідейних основ і скаже, що соколів Чорної гори тягне до білого царя тільки бажання зисків. Може, воно й так, та все-таки дивно, чому се бажання зисків не тягне їх до далеко ближчої Австрії або до Італії, а тільки до Росії.

В кінці певна річ, що і серед болгар помимо всієї політичної колотнечі, яка тепер ведеться між ними і Росією, не вигасла вдячність для Росії за жертви, які вона понесла при їх увільненню, не вигасла давня прихильність до „діда Івана“. Не говорю вже про таких Груєвих, Бендеревих та Цанкових, що перейшли в Росію і служать теперішній системі російській, організуючи оружні напади на свій рідний край, або деморалізуючи своїх земляків дома російськими рублями. Але важно те, що всяка опозиція внутрі Болгарії проти теперішнього Стамбуловського режиму в першій ряді, побіч справ внутрішніх, підносить зміну відносин Болгарії до Росії.

Всі ті факти, хоч і як неоднакова їх вартість, настільки аналогічні, що не признавати їх чималого політичного значення для будущини слов'янства було б великою помилкою. Скаже дехто, що майже всі вони хворобливі, випливають не з докладного знання Росії, не з ясних поглядів і не з чистої любові, а тільки з ненормальних відносин, серед яких живуть слов'янські племена. Та що з того? Факт загального нахилу до Росії існує в більшій чи меншій мірі серед усіх племен слов'янських і існувати буде доти, доки триватимуть ті ненормальні відносини. А хіба вони завтра щезнуть? Факт сей тим більше заслуговує на увагу, що Росія своєю слов'янською і внутрішньою політикою досі дуже мало дала причин до великих надій на неї, дуже мало могла заохотити слов'ян горнутися до неї. Що ж би то було, коли б політична система в Росії змінилася в дусі свободолюбнім і справді слов'янолюбнім? Коли б Росія, шануючи кожную особність слов'янську і гарантуючи їй повний розвій, хотіла повертати хоч часть своєї політичної сили і свого впливу на те, що б політичні і громадянські відносини прочих слов'ян поза її

границями зробились більш нормальними? Побіч сього елементарного нахилу слов'ян до Росії існує і в останніх роках проявив себе дечим також нахил більш федеративний між поодинокими племенами слов'янськими. Маю тут на думці два з'їзди поступової молодіжі слов'янської у Празі і у Відні. Головну роль в тих з'їздах відіграли чехи, поляки і русини, а властиво радикальна і соціалістична частина молодіжі тих народів. Програма, котрої нарис установлено на тих з'їздах, наперед усього національна, хоч і намагається заповнити рамки національних змагань поступовим, мужиколюбним змістом. Що правда, практичних наслідків ті з'їзди не мали, крім зав'язання особистих зносин між деяким з молодих руських і чеських радикалів. Задумана на першій з'їзді ліга слов'янських народностей корони св. Степана з румунами для боротьби з мадьярами так таки й не зав'язалася.

IV.

З усього, що досі сказано, можна зрозуміти, що Колларові думки про слов'янські взаємності не обіймали всіх взаємин слов'янських, що більше, лишали на боці власне такі справи, що мусили мати найбільший вплив на загальну фізіономію Слов'ящини. Програма Коллара була далеко скромніша, і др. Мурко зовсім вірно характеризує ту програму як програму студій слов'янських. І ся програма була така, що її сповнюванню не могли стати на перешкоді погані взаємини політичні, хоч певна річ, що добрі взаємини політичні були б вплинули й на її розвій далеко корисніше.

Про нинішній стан студій слов'янських стоїло б поговорити докладно. Та поки що ми обмежимося на тим, що про се говорить др. Мурко.

„Вчительські і шкільні кафедри слов'янських мов маємо сьогодні не тільки по всіх університетах і духовних академіях в Росії, але також в Австрії і Угорщині по всіх університетах, до котрих учасяють слов'яни, побіч кафедр відповідних мов краєвих, про котрих також годі викладати без огляду на церковну старо-

слов'янщину і на другі мови слов'янські. Для кафедр в Прусах ще в р. 1841 випрацював програму сам Шафарик, і нині читаються лекції слов'янських язиків і літератур не тільки в Берліні, Бреславі та Липську, але студії славістики мають своїх представників також у Франції, Англії і в других краях.

При всіх кафедрах в Австрії знаходяться також семінарії з бібліотеками, в котрих знаходяться не самі тільки граматики і словники, але також інші діла на всіх слов'янських мовах. Також щодо публічних бібліотек міг би Коллар нині бути вдоволений, хоч для наших потреб вони далеко не вистачають.“ Замічу тут при нагоді, що особливо обидві бібліотеки львівські, університетська і Оссолінських на слов'янські книги (крім польських) дуже вбогі, і напр. таке капітальне в славистиці діло, як Рігерів „Slovník naučný“ не існує в багатій бібліотеці Оссолінських!

„Для порівнюючої граматики всіх „наріч“ слов'янських редагував у віденській академії швидко по її заснованню Шафарик спеціальну програму, а Копітарів ученик Міклошич написав діло, що дорівнює своєю стійністю працям Я. Грімма і Діца. Нині кожний слов'янський граматик і етимолог, котрий хоче бути справді науковим, мусить знати інші слов'янські мови і праці про них, а дослідів про слов'янську старовину і також про поезію народну навіть здумати собі не можна без порівнювання всіх слов'янських, і розуміється також чужих джерел.

Обмін творів літературних між писателями різних народностей сповнював і сповнює свою службу. Не дарма захвалював Коллар також подорожування по краях слов'янських і відвідування братніх племен. Він же ще в 1836 році проектував „наукові і приятельські з'їзди славістів з усіх наріч, що року в столиці іншого народу, на подоби з'їздів німецьких природознавців“. Чи ж не був Коллар бистрим обсерватором того, що було добре у других? Тільки в 1837 р. слідом за німецькими природознавцями та лікарями пішли також „Deutsche Philologen und Schulmänner“. З'їзд всяких спеціалістів є нині на деннім порядку, тільки заступ-

ники такої обширної і важкої галузі знання, як славістика, не здужали ще досі з'їхатися і згромадитися. Яке широке поле лежить іще тут для взаємності!"

„Одною з підмог взаємності вважав Коллар також збирання і видання народних пісень і приказок, котре дало у всіх народів слов'янських, знамениті здобутки, освіжило артистичну поезію і збагатило мову літературну. Викидування чужонародних слів і форм, що мало буцім то приближувати слов'ян до ідеалу мови всеслов'янської, тобто такої мови, котру б кожний слов'янин з якого будь племені легко міг зрозуміти, уявляв собі Коллар трохи наївно, як це загалом чинять усі пуристи. Певна річ, що викидування, а часто й дуже недотепне перекладання міжнародних слів, особливо в науковій термінології, ще більше віддалило слов'ян одних від других, а й приймання слів з одної слов'янської мови до другої робилося нераз в надто великій мірі і без принововлення до духу і звукових правил рідної мови. Так власне поступали чехи, словаки, серби, хорвати і словенці. Це вияснюється тим, що західні слов'яни розуміли ті мови, з котрих по більшій часті позапозичували собі чужі слова, так надто дійсно мали причини очищувати своє слов'янство. Тільки поляки і росіяне полишили хаос у своїх термінологіях та технічних виразах для штук і наук. Взагалі Коллар, ставлячи такий ідеал „всеслов'янської мови, сам собі перечив, бо противився насильному мішанню слов'янських наріч. Ще й довго після Коллара таке „приближування“ було улюбленою метою змагань слов'янських патріотів, бо ще й нині дехто думає, що слов'яни вже би порозумілися, коли б кожне плем'я держалося тільки своїх питомих слів і форм.“ Не лишнім буде додати, що власне вся філологія наших старо- і обще-русів держиться на такій самій фікції: відкидаючи в велико- і малоруській мові масу новотворів, чужих слів і т. і., вони дошуковуються чистого, спільного языка, і по більшій часті благополучно вскакують — у мертву церковнину, котра хоч „чиста“ хоч становить подекуди спільне тло обох языків, все таки не є матір'ю ні одного ні другого.

Коллар проектував також „одностайну, філософічну і в дусі слав'янської мови уладжену правопись, про котру мали б порозумітися всі слов'яне, а особливо ті, що вживають однакових письмен — латинських чи кирильських“. Ся думка чулася з різних боків, подавалися різні проекти. В кінці взяла верх нинішня правопись чеська, не тільки у чехів і словаків, але прийняли її також хорвати, а від них і словенці. Нові букви збагатили відповідно латинську азбуку; найліпший на се доказ в тім, що їх уживається в транскрипції на латинку всяких інших язиків з особними азбуками, а також уже в німецьких працях діалектологічних. Колларова думка допомогла до конечної побіди також Вуковій реформі кирилиці для мови сербської. В дусі Коллара задумана була й малоруська фонетика (кулішівка), а тепер приготується також реформа правопису болгарської“. Додамо тут, що власне сими днями вийшла перша книжка місячника „Болгарски Преглед“, друкована вже новою, упрощеною правописом.

„Також головна думка літературної взаємності не лишилася пустим словом. Праці західних славистів швидко ставалися звісними росіянам, і на відвороті. Взаємна моральна, а також матеріальна підмога серед тодішніх тяжких умов служила велику службу. Нині ми знаємо, що за епохальні „Slovanské starozitnosti“ Шафарикові мусимо дякувати не тільки чеських патріотів, але також Погодіна, котрий делікатним способом спомогав Шафарика книжками і грошми. В листах слов'янських учених і писателів з тих часів завсіди знаходиться рубрика: у нас вийшли такі а такі книжки, і всюди находилися добровільні комісіонери для їх розширювання. Який успіх мала оця взаємність, посвідчує нам напр. іллірський поет Станко Враз: збірка його віршів „Gusle i tambuga“ друкована в Празі 1845 року, мала більше абонентів у чехах, ніж у Славонії, Дальмації, Сербії і Боснії; навіть Морава перевищила разом узятих Сербію і Боснію. Між передплатниками Колларових „Národních spievaniék“ находимо також сербів, хорватів, словенців і поляків. В літературних часописах находимо короткі огляди літератур різних слов'янських

народів, писані авторами з різних слов. народностей. Так напр. Враз на співробітників до свого „Кола“, що мало бути вченим органом усіх югослов'ян, запросив також поляків, чехів і росіян: Запа, Дубровського, Ербена, Шафарика, Срезневського і др. Наскрізь в душі Колларової взаємності була видана в р. 1851 в Загребі „Матицею Іллірською“ латинським і кирильським письмом відозва до всіх слов'янських літературно-наукових товариств, щоб до якого небудь слов'янського міста, найліпше до Варшави або до Білграду, вислали своїх делегатів для поради над тим, „як би приблизити різні способи писання у слов'ян один до одного і покласти в душі правдивої слов'янської взаємності правила, по яким би слов'янські наріччя мали розвиватися, щоби на майбутнє що раз то більше не розбігалися. Коли вже не суждено нам мати одну письмненну мову, то обов'язані ми, озираючися на давніх греків, пильнувати, щоб мови наші чим далі все більше сходилися з собою“. Та інтервенція Баха не допустила до сього з'їзду.

„Багато робили вже й приміри. На взір „Матиці Сербської“, основаної 1826 р., основана була 1831 р. „Матиця Чеська“, ся знов сталася взірцем для іллірської (після хорватської), галицько-руської, лужицько-сербської в Будишині, словацької і словенської; навіть російську проектував в р. 1857. Вол. Ламанський, також після чеського взірця (гл. його книжку „О распространении знаний в России, 42—46). Так само взірцем були опісля чеські товариства сокольські, співацькі і драматичні, завдаткові, Матиця шкільна і інші заходи около піднесення і охорони народності. Деякі пісні, танці і другі композиції розширилися по цілیم слов'янським світі, при чому вийшли речі дуже характерні для першого слов'янського вітхнення. І так чеська „марсельєза“ (Hej Slované) є не що, як польський „Marsz Dąbrowskiego“, під котрого мелодію поляки підложили пізніше „Jeszcze Polska nie zginęła“, а русини „Ще не вмерла Україна“. Для більшої частини слов'янського світа ся бойова пісня непригожа! Годиться також зазначити, що чеський її текст є переробкою давнього протестантського хоралу проти Риму. Взаємність помагала

також товариському і публічному життю, скріпляла народню самосвідомість і чимало причинювалася до духовного і політичного відродження. А розумілася та взаємність завжди в душі Колларовім, хоч і практично. Так писав Гавлічек, так говорено і роблено на слов'янськім з'їзді в Празі 1848 р., в котрого маніфесті до народів європейських дочитаємося думок Колларових. З такими думками вертали до краю перші слависти російські, в тім душі виголошували свої промови на московськім з'їзді 1867 р. Палацький і Рігер (гл. його естетичне порівняння слов'янської взаємності з гармонією московських дзвонів, котрої б не було, коли б гудів тільки один великий, і його мітке слово: розмаїтість в гармонії. Вже Коллар порівнював Слов'янщину з многогалузистою липою, що має чотири великі конарі. Так і завжди будуть говорити поважні слов'янські мужі, бо кожна слов'янська народність хоче заховати свою індивідуальність і не може навіть її занехати, хоч би одиниці сього й хотіли“.

„А коли запитаємо вкінці, що сталося з Колларовою вірою в культурну місію слов'ян, то й тут мусимо висказати своє признание співакові „Slávy Dcega“. Не буду мовити про те, що перед впливом століття сповнилося його пророкування:

Kroj, zvyky, zpiev lidu naszeho
bude modnym nad Seinou i Labem.

„До цього привели все таки причини іншого роду. Та подумаймо, як відплатилися західноєвропейській поезії за її взірці Міцкевич, Пушкін і Лермонтов, хоч і не йдучи за Колларовими поглядами, як допомогли до розвою техніки романа і новели Тургенєв і Крашевський, чим є для всіх літератур російський реалізм і його любов до нещасних, що найбільше приближується до Колларового гуманізму, як свіжо виступає на світ польське і російське малярство, чого dokonує і буде ще dokonувати чеська музика. Науки не потечуть слов'янським коритом, як колись віщував Коллар, але і в них слов'яни працюють успішно і з пожитком для себе і для

своїх учителів. Одним словом: не сотворимо мабуть нової культури, але на старих і нових європейських основах, котрі шанував також Коллар — до теорій проти „гнилого заходу“ він ніколи б не був прихилився — працюємо над своєю освітою і допомагаємо до творення вселюдської цивілізації, котра ніколи не була ділом тільки одного народу“.

На тій виписці ми й кінчимо свої уваги над пам'ятною книжкою про Коллара, котра, як бачите, справедливо мусить уважатися цінним вкладом в науку про Слов'янщину, а й по своїм провідним думкам становить гарне свідоцтво того широкого, толерантного та далекого від партійної чи національної ексклюзивності духа, що проймає сучасну славістику в її найкращих представниках.

ЯРОСЛАВ ВРХЛІЦЬКИЙ, ЙОГО ЖИТТЯ
І ТВОРЧІСТЬ. „БАР-КОХБА“

Чеська література в своїм історичнім розвою виявляє образ, де в чому подібний до історії нашої літератури. Як у нас по гарних початках, що видали старі літописи, Слово о полку Ігоревім Данила Паломника і т. і., наступила доба великих національних нещасть, упадку просвіти і ослаблення літературної творчості, що віджила вповні і на щиро національнім ґрунті розвивається аж у ХІХ в., так було і у чехів. І їх початкова література в ХІV і ХV в., хоч своїм світоглядом і темами належить до європейської середньовікової літератури, виявляє не тільки велику енергію духу і праці, але також сильний національний колорит, багатство, гнучкість мови і значну міру оригінальності в оброблюванню предметів. Катастрофа, яка постигла чехів у битві на Білій Горі і була потім довершена жорстокою католицькою реакцією, в великій часті знищила давніші культурні надбання чехів, придушила національне життя, спинила просвіту, підрізала літературу. Довгий час чеська нація дрімала, видавалася трупом, і тільки в нашій віці зусиллями великих мужів, правдивих лицарів духу і слова, таких як Добровський, Шафарик, Коллар, Юнгман, Ганка, Челаковський, Палацький і їх наслідники, піднеслася і в своїй національній свідомості та енергичній культурній праці віднайшла й свою силу. Наука і література були головною підоймою, що двигнули того мнимого трупа і поставили його в ряді живих. І наука і література у чехів майже від перших своїх кроків розуміла ту свою мету — відродити національно чеський народ, відживити його історичні традиції, дати конкретний зміст його ідеалам. Працюючи для тої мети,

наука і література в Чехії йшли рука в руку. Се мало свої добрі боки, як усяка праця, що б'є в одну точку, але мало й деякі слабі точки, як усяка односторонність. Та коли чеська наука в особі таких велетнів, як Добровський і Шафарик, здобула собі відразу почесне місце не тільки в цілій Слов'янщині, але, можна сказати, в цілій Європі, то література, з природи речі більше призначена для заспокоювання біжучих народних потреб, довго не могла здобути собі рівнорядного становища. Тенденційна і пропагандова з самого заложення, вона зуміла якийсь час розбудити загальну увагу в Європі хіба одним — високоталановитим фальсифікатом т. зв. Королеводвірського і Зеленогірського рукописів. Власні поезії Ганки, Челаковського і їх товаришів, хоч мали безперечно велике значення для чехів, не будили такого зацікавлення поза межами Чехії. Певна річ, були й між ними гарні поетичні перли, особливо між поезіями Челаковського; але ж не забуваймо, що в ту саму пору в Польщі постали були такі велетні, як Міцкевич, Словацький, Гошинський, а в Росії Пушкін, Гоголь і Лермонтов, супроти котрих блідли скромні чеські зірки, ледве чутно лунали дуди і сопілки співаків, що більше або менше вдатно переспівували мотиви людкових пісень.

На ширшім, європейським ґрунті пробував поставити чеську поезію високоталановитий К. Г. Маха, чеський байроніст, але смерть скосила його в цвіті літ, не давши йому принести тих плодів, які обіцявав його незвичайний таланти. А там звіялася хуртовина 1848 р. Політична боротьба почала абсорбувати чимраз більше сили чеського народу і потягла на свою службу й поезію. Різке, розумне слово Гавлічка-Боровського, його статті, епіграми і пісні, потім його „Тірольські елегії“ і політична сатира „Хрещення св. Володимира“ — найїдкіше з усього, що мають у тім роді слов'янські літератури і при тім найбільше національне з усього, що має чеська література, — се найвидніші плоди сеї бурливої пори короткої весни і довгої, важкої реакції.

З початком 60-х років починається нова доба в розвитку чеської поезії. Гасла змінюються потрохи. Від полі-

тичної злоби дня, від сатири і епіграми поезія переходить на поле чистої лірики, опису, оповідання, рефлексії. Серед плеяди нових поетів визначається Вітеслав Галек, що потрохи йде ще слідами Челаковського і держиться рідного чеського ґрунту. Його збірки віршів „V přírodě“ і „Pohádky z naší vesnice“ (Оповідання з нашого села, вид. 1874 р.) подають старий зміст у новій формі. Замість давньої простоти і наївності тут бачимо вже високорозвинену техніку, мова блискотить усіма барвами, обсяг обсервації і аналізу розширився дуже значно. Зовсім новий дух вносить Ян Неруда. Не перестаючи ані на хвилю бути чехом і чеським патріотом, він, немов продовжуючи напрям, розпочатий Махою, вибігає з рамок національного змісту. Його „Knihy veršů“ і „Písňe kosmické“ (1878) мають переважно широкий, загальнолюдський зміст: „Космічні пісні“, приміром, були нав'язні читанням книжечки Дю Преля „Der Kampf ums Dasein am Himmel“, хоча в виконанню вони дуже далекі від усякої педантичності і наукового баласту і містять між собою правдиві перли щирої лірики*.

Галек і Неруда на порозі нової доби чеської поезії стали немов прототипи двох стежок, що ведуть до одної мети, хоч біжать різними полями, одна держачися національного ґрунту, друга інтернаціонального, вселюдського. Одною і другою стежкою пішли ряди молодших, талановитих поетів; за Галеком Адольф Гейдук, Елішка Красногорська, за Нерудою Сладек, Зейер і інші. Два найбільші поети сеї доби, Ярослав Врхліцький і Сватоплук Чех, силкуються в своїй творчості сполучити обі ті стежки, дати їх синтез. Та й тут видно деякі різниці між ними: у Чеха** перемагає національний, у Врхліцького інтернаціональний елемент.

Говорити в невеличкій статті про літературну діяльність Врхліцького, се значить силкуватися ложкою ви-

* Про Неруду була гарна стаття Примуса Сobotки з портретом у „Світі“ 1882 р.

** Гарна праця про Сватоплука Чеха, пера пок. Фр. Ржегоржа, була поміщена в „Зорі“ 1885 р.

черпати море. Ся діяльність просто феноменальна по своїй безмірній ширині. Ані в Слов'янщині, ані загалом у Європі нема й не було поета, що обхопив би своєю поетичною творчістю таке широке поле і міг би конкурувати з Врхліцьким з погляду на пильність пера і плодючість фантазії; деякі аналогії виявляє хіба писателство Ганса Сакса та творчість іспанця Лопе де Веги. І як про сих двох, так і про Врхліцького можна сказати, що він один із найбільших гуртівників літературних тем і форм, яких видала людськість, один із наймогутніших посередників у міжнароднім обміні літературного добра. Те, що деінде роблять цілі гурти, цілі генерації поетів, для чехів, для Слов'янщини, він зробив сам, — і в тім буде його безсмертна заслуга. Та спеціально для чехів він має ще одну велику заслугу. „Читаючи вперше його поезії, — писав про нього в часі його літературного ювілею Сватоплук Чех, — я відразу почув, що тут якась майстерна рука видобуває з чеської мови нові тони, нові мелодії, яких ми не чули досі“. І справді, майстерство форми, панування над чеською мовою у Врхліцького незвичайне. Можна сказати, що він довершив те, що розпочали були Маха, Галек і Неруда: підняв чеську поетичну мову із ступня сільської дудки або маломіського кларнета на ступінь органів або могутнього оркестру, де сотки різних інструментів, ведучи кожний свої властиві тони і мелодії, зливаються в одну гармонійну музику. Не брак у тім оркестрі і рідних дудок та кларнетів, але вони не головні інструменти, а дуже часто й зовсім тонуть у повені інших тонів.

Біографія Врхліцького вбога зовнішніми фактами, катастрофами і пригодами. Він родився 16 січня 1853 р. в селі Лоуни коло міста Сланого в північній Чехії, де його батько, прізвищем Фріда, був крамарем. Малий Еміль до четвертого року прожив під батьківською стріхою. Задля його слабого здоров'я і задля того, що в хаті прибувало дітей, батько віддав його до брата своєї жінки, Антона Коларжа, що був парохом у с. Овчарах коло Коліна. Там опікувалася малим слабовитим хлопчиком особливо його бабуся, обдарована незвичайно живою

фантазією і даром барвного оповідання, і їй приписує Врхліцький ту заслугу, що уперше розбудила його уяву. Шість літ прожив малий Еміль у Овчарах, часто слабуючи і приготовляючися до вступного екзамену до гімназії. Гімназійні науки пройшов почасти в Слянїм, потім у Празі, а вкінці і Клатові, де здав матуру 1872 р. Життя в домі сільського пароха не стратило було для нього своєї принади; він задумав і сам зробитися священиком і вступив до духовної семінарії. Але вже в марті 1873 р. покинув теологію, а записавшись на філософічний відділ Празького університету, виучував історію, нові європейські мови і літератури і філософію. По трьох роках університетських студій він почав приготуватися до екзамену на гімназійного вчителя, але від сього невільницького ярма увільнив його щасливий випадок. Йому пропонується місце домашнього учителя при синах графа Монтекукколі-Лядеркі, що задля здоров'я жили в Італії. І ось восени 1875 р. Фріда опинився в Італії, пробув зиму в Ліворно, а літо в Мерані над Панаром, у горах, відки робив короткі проїздки по італійських містах. Сей рік на півдні не тільки скріпив його здоров'я, але мав також великий вплив на його поетичну творчість. Його побут в Італії перервала пропозиція, яку зроблено йому з Праги, щоб обняв редакцію літературного тижневика „Světozor“. Література здавна була його мрією, а оце траплялася нагода віддатись їй зовсім. Він покинув гувернерку і приїхав до Праги. Але тут стріло його розчарування: редакцію „Světozora“ обняв хто інший, і йому не лишилося нічого іншого, як податися на суплентуру при учительській семінарії. Три роки він працював на педагогічній ниві і вже стратив надію на те, щоб увільнитися від неї. Та проте він ані на хвилю не покидав пера, том за томом випускав у світ свої поезії. На нього звернені були очі цілої нації, і скоро тільки трапилось місце, відповідне для нього, його увільнено від важкої шкільної праці. В 1878 р. йому надано посаду секретаря при чеській політехніці в Празі. Маючи пенсію, достаточну для удержання, а при тім досить вільного часу для літературної праці, Фріда, чи як звався він для цілої Чехії,

Ярослав Врхліцький, віддався відтепер усею душею колосальній, нечувано плідній літературній праці, що мусить збудити подив кожного, і нині є справедливо предметом гордощів кожного чеха. Він оженився 1879 р. з дочкою звісної чеської письменки Жофії Подліпської, знайшовши в тім подружжю і в праці повне вдоволення і щастя. Відтепер скінчилися в його житті всякі пригоди, зате множаться об'яви признання. Кілька разів він подорожував по різних краях Європи: по Німеччині, Франції, Бельгії, Нідерландах і Данії. В р. 1890 був іменований звичайним членом чеської Академії наук у Празі, в р. 1891 таким же членом академії в Падві. В р. 1892 чеський університет у Празі іменував його доктором *honoris causa*, а пару літ пізніше покликав його викладати історію романських літератур. В 1894 р. обходжено в Чехії з незвичайним запалом двадцяті роковини його літературної праці; вже тоді його літературний доробок виносив 40 томів оригінальних віршованих творів, 19 оригінальних, звичайно віршованих драм, звиш 30 томів перекладів чужих поезій (в тім числі такі величезні твори, як Дантова „Божественна комедія“, Аріостів „Скажений Орlando“, Тассів „Увільнений Єрусалим“ і Гетевий „Фауст“ (обі часті), надто 3 томи оповідань і три томи літературних студій, отже, мало що не 100 томів. Від того часу Врхліцький ані на хвилю не покидає пера і рік-річно збагачує чеську літературу кількома томами своїх праць.

Первopочини літературної кар'єри Врхліцького загадкові. В 1874 р. виступає 21-літній парубок уперше з низкою перекладів із Віктора Гюго, що в багатьох був для нього взірцем, — виступає, можна сказати, вже скінченим майстром поетичної техніки, необмеженим паном над чеською мовою. Признаючи його незвичайний талант, ми мусимо при тім признати і подивлятися незвичайно інтенсивну працю над собою самим, що попередила його перший виступ на літературне поле. Тільки сим можна вияснити собі те сильне враження, яке викликали перші його оригінальні поезії і яке засвідчив його товариш і потроху супірник у літературі, Сватоплук Чех.

Перший том оригінальних поезій Ярослава Врхліцького вийшов у р. 1875 і мав титул „Z hlubin“⁴. Молодий студент філософії, видно, мав голову і фантазію повну Шопенгауера і Гартмана: його вірші повні песимізму, меланхолії, резигнації. Правда, ми не чуємо сильних особистих нот, а коли вони й попадаються, то якраз такі, що промовляють проти передчасного, молодечого песимізму, як ось щира любов до матері, почуття приязні. І справді сей песимізм Врхліцького був тільки хвилевий і зовсім неглибокий; молодий поет швидко отрясся з нього. Та проте вже в тім першій томі своїх віршів він виявив таку різноманітність форм, таке багатство мови і таку силу фантазії (дивись особливо алегорію „Z krčmu života“, що критика відразу признала в нім великого поета, а його вірші з неодного погляду вищими понад усе, що написали Галек і Неруда.

Уже в другій збірці віршів „Sny o štěstí“, виданій 1876 р., бачимо зміну в настрою поетовім. Правда, він сам немовби не хотів признатися до такої наглої зміни, в передмові просить уважати сю книжку другою частиною „Z hlubin“, але зараз же додає: „Прошу не цінувати сю книжку міркою першої книжки. Інша книжка, інше становище“. Можна би похитати головою на сей останній афоризм; узятий загально, він міг би бути девізом письменської безхарактерності. Але тут було щось іншого, тут дозрівала велика сила, дозрівав талановитий поет швидко, нагло, так, що й сам немов устидався такого наглого росту своєї душі. Від студентського книжкового песимізму він перейшов до дійсного життя, від студентського любовного зітхання до дійсної любові, і вся його поезія — то один великий, п'яний щастям любовний гімн. Сей елемент особистого щастя ще міцніє в третій збірці „Eklogi a řísně“, де автор оспівує медові місяці свого подружнього життя.

Той сам щасливий тон тягнеться ще і в четвертій збірці „Pouti k Eldoradu“, щоб у п'ятій „Jak táhla mračka“ уступити місця почуттям тихого домашнього щастя, переплітаного дрібними домашніми клопотами і тихою резигнацією. „Моя спрагнена душа бажала пити з цілого моря краси, але захопила ледве кілька

крапель“, — така є меланхолійна конклюдія, що її висловлює поет у оцій книжці мов здобуток своєї оптимістичної доби. В тих збірках він подав у формі чудових ліричних строф і пісень історію свого власного серця. Нехай і так, що як песимізм, так і оптимізм його був неглибокий і філософічно не вироблений, — але чеська поезія збагатилася многими перлинами правдивої лірики, повними огню і нечуваного перед тим блиску. Критика признала згідно, що власне в тих збірках, особливо в „Еклогах і піснях“, знаходяться найкращі твори, які вдалось написати Врхліцькому в обсягу ліричної поезії. Не диво, що власне ті збірки були найпопулярнішими творами Врхліцького і протягом кількох літ мали по кілька видань.

Але лірика особистого життя не вичерпувала творчості Врхліцького, — навпаки, була, як заявляє титул „Снів про щастя“, тільки інтермецом, епізодом у великій праці його духу. Рівночасно зо „Снами про щастя“ (1876 р.) вийшов том „Епічних поезій“ — збірка прегарних оповідань, балад, легенд і романсів, котрих теми бере поет із найрізніших сторін світу. Скандінаві, бретонці і цигани пересуваються тут перед нами, іспанські дами, Людвік XV і міфічний грецький Ендімїон і вкінці старі жидівські равини, а тім числі й Бен Акіба, що мав пізніше статися героєм його „Бар-Кохби“. Кожне з тих невеличких оповідань держане у властивім йому тоні, в кожному талант поета виявляє якусь нову свою сторону, а всюди він гармонійний і повний грації, хоча не раз йому бракує короткості і прецизії, яка надає таким творам властивий чар. Та проте були се твори, яких чеська література не мала досі. Правда, критика почала вже тепер дорікати йому, що покидає національний ґрунт і шукає мотивів для своєї поезії в чужині, але Врхліцький не зважав на ті докори. Лишаючи іншим черпати теми з Палацького „Історії чеської землі“ та зі старих чеських хронік, він летів духом у широкий світ. При тім же в його поглядах знов під впливом життєвого досвіду, ненастанних студій і роздумувань доконувався новий зворот: первісний песимізм і пізніший суб'єктивний оптимізм зливалися

в одно, творили вищий синтез, котрий поет означив словом гуманізм. Певна річ, се слово дуже широке; мов у безбережне море можна туди вмістити все, що кому хочеться. Врхліцький умістив у нього свою власну вдачу — здорову, гармонійну, щиро-прихильну до всього, що гарне і чесне і сильне в людській природі, вдачу без жовчі і без іронії, та зате навіяну теплим чуттям і тихою меланхолією. Філософ і історик ідуть у нього все в парі з поетом, і в тім він подібний до Шіллера та Віктора Гюго, хоча не має ані сліду їх гарячої революційності, їх могутнього пафосу і їх глибокого драматизму. Його життя зложилося спокійно, доля ощадила йому болючих ударів, розчарувань і конфліктів, то і в своїй поезії він не вміє знайти тонів дикої пристрасті, болю, розпуки, гніву, докору і іронії, так само як недоступний є для нього гумор і сміх. Він лірик і епік, але не епік у великім стилі, не творець великих епопей, а радше творець невеличких, барвистих і надиханих чуттям малюнків *al fresco*. От тим-то найгіршу прислугу його талантові робили ті критики, що впевнювали його в тій думці, буцімто від нього чеська нація, а то й ціла людськість жде чогось великого, нечуваного, жде якоїсь „епопеї людськості“. Яр. Врхліцький майже від початку своєї літературної діяльності звернув свої мрії на сей шлях, на котрім не могло пострічатись йому нічого, крім остаточного розчарування, при всім багатстві гарних дрібниць, зібраних по дорозі. Його більші поеми, в яких він пробував свою епічну силу, як ось „Вітторія Кольонна“ (1877), „Гіляріон“ (1882), „Твардовські“ (1885) не зробили такого враження, якого, мабуть, надіявся поет; їм бракує драматичного нерву, пластики і суцільності фігур; у них багато рефлексій, описів, а замало акції; вони мляві, а не глибокі. Ще найкраще вдалась йому „Легенда про св. Прокопа“, основана на чеських джерелах; вона зробилася настільною книгою в кожному чеськім салоні, її видавано і в скромних виданнях для шкіл і в розкішно ілюстрованім кварталі. Остаточно поет покинув сю стежку, хоча не покинув своїх мрій. Та він волів їти до своєї мети іншою, так сказати, аналітичною до-

рогою. Замість творити відразу велику цілість, на яку йому не ставало духу, він пішов і далі ловити на лету ті тисячі постатей, сцен та картин, що роїлися в його фантазії. Так постали дві збірки оповідань п. з. „Міфи“ (1879 і 1883), збірка „Пантеон“ (1880), збірки „Старі вісті“ (1883), „Нові епічні поезії“ (1885) і вкінці „Zlomky eroreje“ (1886), де поет виразно вказує на свої епічні оповідання з міфології, історії і легенди, як на частки одної великої цілості, одної епопеї людського роду. Певна річ, у тих дрібних епізодах міняться щохвиля не тільки барви, але також погляди і мотиви; нема того основного одного тону, що творив би з них щось подібне до цілості, хоч би тільки в такій мірі, як „Легенда віків“ Віктора Гюго. Врхліцький, мабуть, чув се і задумав дійти до своєї цілі ще іншою дорогою, лучачи у одно епічний задум з драматичною формою. Так постав його „Бар-Кохба“, поема найобширніша з усього написаного досі великим чеським поетом. Та поки приступимо до розбору сього твору, треба нам кинути оком ще на інші групи оригінальних поезій Яр. Врхліцького.

Ми сказали вже, що історик у ньому йде поруч з філософом. Історик раз у раз забігає очима в минувшину і бачить тисячі і мільйони фактів і постатей, що малять до себе очі і душу поета; філософ силкується внести якусь цілість у ті розрізнені деталі, дивитись на них із якогось вищого погляду, так сказати, *sub specie aeternitatis*. Та се становище таке високе, що деталі щезають з-перед очей філософа і лишаються з них тільки бліді абстракти, категорії та великі, а безцільні питання вроді: відки се все? пощо се все? — питання, про які справедливо сказав Гейне, що „*ein Narr wartet auf Antwort*“. І наш поет приніс шедру дань тій моді філософічної поезії. Маємо її в збірках „Дух і світ“, „Симфонії“ (обі 1878 р.), „Сфінкс“ (1883), „Перспективи“ (1884), „*Dědictví Tantalovo*“ (1888) і майже в кожній пізнішій. Признаюсь, усі ті поезії мені видаються одною великою помилкою. Їх найважливіша хиба та, що вони скучні. Поет обертається в колесі загальників і старих утертих шаблонів. Його фі-

лософія не має в собі нічого оригінального; се звичайна собі еклектика, що висловлена прозою, без поетичних прикрас, була би не раз банальною. Та як же ж та банальна філософія шкодить поезії! Поет потребує багато віршів, образів, історичних і міфологічних ремінісценцій на те, щоб висловити думку саму в собі просту і ясну, як „два рази два є чотири“. Прочитавши таку поезію, ми й собі питаємо: пощо було вистрілювати стільки порошу на таку муху? І при тім ми чуємо, що всі ті філософічні запитання і відповіді такі загальні, що ані для поета, ані для його суспільності не мають ніякого практичного значення. Вони, певно, не образять нічийого релігійного чуття, але ж не розвіють нічиїх сумнівів, не піддержать нікого на важкій стежці шукання правди і ідеалу. Се нові варіації на дуже старі теми. Я не сумніваюся, що певне відчуження, яке в останніх роках запанувало між Врхліцьким і чеською суспільністю, а особливо її молодшою генерацією, походить поперед усього із його філософічних поезій і зі зложеної в них блідої, еклектичної і часто зовсім ненаукової філософії. Врхліцький у своїх поезіях майже не доторкається сучасного чоловіка, сучасної суспільності, її потреб, змагань і ідеалів і для того легко зрозуміти, що й суспільність починає відвертатися від нього. І хоча така дисциплінована та патріотична суспільність, як чеська, не ігнорує свого найбільшого поета, купує і хвалить його, але годі заперечити, що нові його твори не будять нині такого ентузіазму, як будили колись, а часто минають майже незаважжені критикою.

Не здобув Врхліцький великих лаврів і на драматичнім полі. Хоча не можна сказати, щоб його драми були зовсім невдалі; на кожній знати руку великого поета, але не драматичного поета. Всюди в його драмах прекрасні вірші, живі діалоги, добрі характеристики фігур, та всюди брак одного — властивого драматичного темпераменту, пристрасті, глибоких конфліктів, — значить того, в чім лежить головна сила драми. І коли в читанню більшина його драм подобається, а деякі навіть здобули собі багато читачів і були видавані

й по два рази, то на сцені не вдержалася ні одна. Правда, винна тут у значній мірі екзотичність тем: яка охота чеській публіці, зайнятій промислом, торгівлею та політикою, вислухувати на сцені трилогію про міфічну Гіпподамію, драми про „Смерть Одиссея“, „Юліана Апостату“, „Катуллову помсту“, „Петра Аретіна“ або „Мідасові вуха“?

Останній великий твір Яр. Врхліцького „Бар-Кохба“, з якого ми подали три частини в перекладі на нашу мову, є новою пробою поета — наблизитися до його давнього ідеалу, сотворити велику епопею людськості. „Автор, — пише він про себе в передмові до цього твору, — в гордих снах своєї юності марив про велику епопею цілої людськості, в якій історія Бар-Кохби мала бути частиною, хоч би так, як написані давніше праці „Гіляріон“ і „Юліан Апостата“. Зібрані досвіди пізніших літ розбили цілий план, і він розсипався на самі більші або менші „відламки епопеї“. Працю про Бар-Кохбу раз у раз відкладано набік, головню задля недостатчі джерел“.

Над „Бар-Кохбою“ працював Яр. Врхліцький чотири роки (1894—1897), певно не виключно, але, певно, по-своєму інтенсивно. Не тільки зміст, але й форма чинила йому великі труднощі, і він не без причини зазначає, що віднайдення тої форми, в якій написаний сей твір, було для нього правдивим Колумбовим яйцем. „Бар-Кохба“, се епопея в дванадцяти піснях, але кожна пісня має форму малої драми або радше одного акту драми. Епічна композиція з драматичною формою епізодів — оце дійсна новість. Вона нагадує по trochu Гетевого „Фауста“, хоча тут нема лірики, якою щедро напоєна німецька поема. Епик і драматик, історик і філософ зложилися тут на цілість, що може служити найкращою характеристикою того, чим є Ярослав Врхліцький у теперішній хвилі в чеській літературі.

Погляньмо поперед усього на історичний підклад твору. Щоб зрозуміти дальші уваги, подамо насамперед зміст поеми. Шістдесят літ по зруйнуванню Єрусалима Титом почало між жидами в Палестині і в т. зв. діаспорі (по римських провінціях) проявлятися нове

розворушення, викликане месіанською ідеєю. Головним апостолом тої ідеї був славний равин Бен Акіба, що своє довге життя присвятив її ширенню. Обходячи всі місця, заселені жидами, він усюди будив дух національної незалежності і ненависті до римлян. Довго ті чуття проявлялися у жидів тільки глухою пасивністю, подорожами до Єрусалима та плачливими молитвами на руїнах храму (Пролог). Тільки равини, ті природні провідники жидів, знали, до чого ведуть народ. Кесар Гадран, що зразу не переслідував жидів, смінив свій погляд на них по розмові з Акібою на горі Гаріцім (пісня I), побачивши, що жиди думають про незалежність і можуть статися небезпечними Римові. Він постановив знищити їх політично, розорати руїни Єрусалима і заснувати там наскрізь поганське місто Елія Капітоліна, наказав жидам виконання їх обрядів і надав своєму легатові Руфові дуже широку владу. Се обурило жидів дорешти. В долині Бет Ріммон зібралася їх велика сила на нараду; порішено вислати посланців до Руфа, щоб не тикав руїн храму, а коли Руф не послухає, підняти явний бунт. Акіба подав зібраним відомість, що в одній печері близ Єрусалима з давніх часів заховано багато оружжя і що він вибере їм гетьмана (пісня II). В третій пісні автор виводить Бар-Кохбу, що постить і молиться між гробами на Йосафатовій долині. Тут знаходить його Акіба і покликає його бути гетьманом жидівському війську в війні з римлянами. Далі йде пісня IV, звісна нашим читачам, де показано розмову Руфа з двома равинами і те, як Бар-Кохба не допускає до розорення Сіону. В V пісні показано, як Бар-Кохба з великих куп охочих набирає собі військо. Він хоче мати військо, зложене з самих людей, що зважуться на все, і кладе умову: кожний, хто хоче належати до „господнього війська“, повинен утяти собі палець на лівій руці. Бар-Кохба сам чинить се перший, а коли між іншими хотів се вчинити молодий парубок Бар-Дрома, а його мати спротивилася сьому, Бар-Кохба звільнює його з сього обов'язку, але за нього сам собі втинає ще один палець. Пісня VI, надрукована в оцій книжці, показує жорстокі поступки Руфа з жиди-

ми і здобуття першої твердині жидами. Пісня VII: Бар-Кохба, не можучи здобути Єрусалима, закладає свою столицю в Бетарі. Комендантом твердині Тур-Сімона він іменує Бар-Дрому, котрого мати колись була його любкою. Тепер вона повдовіла, і Бар-Кохба бере її за жінку. Щоб скріпити свою силу, він хоче перетягти на свій бік християн, але розмова з Юдою, єпископом єрусалимським, не доводить ні до чого. Пісня VIII: Бар-Кохба врочисто оголошує себе королем і Месією, не вважаючи на потайне супротивлення равинів, коронується і велить бити монети зі своїм портретом. Акіба один стоїть при нім і допомагає йому. Пісня IX: Щастя починає обертатися на бік римлян. Вони здобули Тур-Сімон, із котрого ледве втік покритий ранами Бар-Дрома, щоб умерти при ногах Бар-Кохби. Широким колесом римлян обводять Бетар. Жиди починають буритися. В Бетарі затроєно криниці, підозріння паде на равинів, і Бар-Кохба присуджує вигнати їх усіх із Бетару. Се доводить до розвиру між ним і Акібою, котрий з іншими равинами також виходить із Бетару. Виходячи, равини кидають клятву на Бар-Кохбу. Тільки один равин Єлеазар Мед на просьбу війська лишається в Бетарі. Пісня X: За намовою жінки Юдіти Бар-Кохба вирікається Єгови і віддається чорній магії. Для чарів Юдіта вбиває Ізмаеля, хлопчика, якого вона взяла у одного пастуха, виточує його кров, а тіло покидає в однім гробі в Йосафатовій долині. Там серед бурі знаходить його батько і відкриває підземний хід, що веде до Бетару, яким ходили сюди Юдіта і Бар-Кохба. Пісня XI: Новий римський комендант Юлій Север облягає Бетар і хоче змусити його оборонців голодом до піддання. До табору приводять равинів, вигнаних із Бетару; вони оповідають про своє вигнання, але не хочуть показати дороги до Бетару, ані виявити силу Бар-Кохби. Та ось до римлян зголошується пастух, батько Ізмаеля, і обіцяється з помсти за замордування свого сина завести римлян підземним ходом до Бетару. Пісня XII: Бар-Кохба лагодиться до останнього бою. Його жінка віддається культові офіційному (поклоненню гадюкам). Обляжені жиди мруть

з голоду, але не подаються. Бар-Кохба, підозріваючи зраду, копненням ноги вбиває равина Єлеазара Меда. Римляни впадають до міста підземним ходом. По лютій боротьбі Бар-Кохба з жінкою замикається в своїм домі. Виламавши двері, римляни застають його на ліжку обік жінки, обоє неживі і оплетені величезними гадюками. В епілогу равин Мейр, останній ученик Акіби, оповідає про смерть свого вчителя. Римляни обдерли його зо шкіри; в тім стані перед смертю він про роцькими духом проповів усі переслідування, які мали впасти на жидів аж до кінця віків, а вкінці виголосив величну молитву, звану Каддіш, яку жиди досі відмовляють у судний день.

В передмові до поеми Яр. Врхліцький подає історичний нарис тих подій, які виведено в поемі, і вважає потрібним толкуватися з деяких змін, які він поробив у історичнім скелеті для своїх політичних цілей. Головна зміна в мотивуванні упадку Бетару. Історики згадують про те, що жиди бурилися проти Бар-Кохби, але не говорять, чому. Отут автор уважав відповідним увести мотив релігійної апостазії Бар-Кохби і офітського культу його жінки, мотив, по-нашому, дуже нещасливий. Та, по моїй думці, ця зміна не була би така важка; найважливіша зміна проти історії є та, про котру не згадує автор, а власне, що Акіба по новим дослідом не мав нічого спільного з повстанням Бар-Кохби, значить, ціла основа поеми Врхліцького полягає не на історії, а на пізній равинській легенді. Так само неісторичне є оповідання про смерть Акіби, не говорячи вже про його пророцтво, зложене очевидно аж десь у XVIII в. Останні переслідування, про які воно згадує, се переслідування на Русі (очевидно різня жидів на Україні за часів Хмельницького і Руїни) і в Польщі (може криваві екзекуції жидів у Каменці і на Литві за мними ритуальні вбивства в половині XVIII в.). Та байдуже нам про історію.

Історичні чи легендові факти виведено в поемі, — для нас найважливіше те, як виведені вони, яке роблять враження, як навівають думки і зворушення.

Отже, тут нам приходить сказати одно: епічна

основа чи легенда, що лежить у основі поеми, дуже вбога на справді трагічні, загальнолюдські моменти і задля сього ледве чи заслуговувала би на те, щоб бути таким важним епізодом у „епопеї людськості“, яким очевидно вважає її Яр. Врхліцький. Герой Бар-Кохба нічим не інтересний і не симпатичний для нас. Його волова сила, з якою він ламає кедрі і вбиває бика ударом п'ястука в чоло, може імпонувати хіба малим дітям, тим більше, коли тій воловій силі відповідає справді курячий мозок. У поемі він найбільший там, де не говорить нічого або де про нього оповідають інші. Його психологічна драма зовсім банальна: без власної заслуги винесений на ступінь володаря, він держиться на тім ступені, доки може імпонувати людям своєю фізичною красою і силою, і падає швидко, скандально, коли треба показати розум і характер. Ані одного, ані другого у нього нема; про брак одного й другого свідчить його поведження з Акібою і з равинами, з Юдітою, його відступство від Єгови, його офітизм. Найсумніше те, що сам автор не бачить порожнечі свого героя і до кінця трактує його серйозно, велить нам вірити, що в апостазії Бар-Кохби був якийсь трагізм, хоча сей трагізм абсолютно не може розіграти нашого серця, збудити нашого співчуття. Що нам равинські догми і що нам офітизм, щоб ми перехід від одних до другого мали вважати чимсь іншим, як переміною одного одуру на трохи інший! Ще в XVIII в. Лессінг, критикуючи Корнелевого „Поліекта“, підніс дуже вірно, що догматичні боротьби і конфлікти, муки і смерть за віру не можуть бути основою трагедії, бо не дають місця для властивого трагічного конфлікту в душі героя і не є в силі збудити в нас повного, широлюдського співчуття. В поемі Врхліцького се можливе тим менше, що в основі тут покладене равинство з його пустими сварами, тісною схоластикою і залістю, а найбільше свобідного, гуманного духа видно хіба в поглядах Кесаря Гадріана, а ніяк не у Акіби, Терадіона, Мейра та інших равинів.

Але вже з оповіданого тут змісту видно, що властивим героєм поеми є не Бар-Кохба, а равин Акіба, по-

стать, з котрою очевидно Врхліцький найбільше симпатизує в драмі. Він є моральним батьком цілого фатального руху, він виносить Бар-Кохбу на вершок його могутності, служить йому радою і ділом доти, доки нерозум Бар-Кохби не розриває зв'язку між ними. Погляньмо ж, наскільки зумів автор зробити нам симпатичним цього свого героя. Інтересно, що оповідання про Акібу займали Врхліцькою віддавна. Ще в перших своїх „Епічних поезіях“ він оповів дуже гарно ось який епізод із його молодості. Молодим нарубком Акіба вчився у багатого равина Азалья і закохався в його дочці. Вона обіцяла йому бути вірною, але батько, довідавшись про се, прогнав Акібу з дому. Він пішов мандрувати по світі, віддав свою любов своєму народові, працював над Талмудом, обходив різні краї, заселені жидами. По десятиох роках він вертає до рідного міста і довідується, що Азалева дочка не хоче вийти заміж і жде на нього. Не бачившись з нею, він виходить з міста і знов мандрує 10 літ по світі; вертає і довідується, що Азаль умер, видідичивши дочку, вона жиє в бідності і все ще жде на нього. Він знов опівночі виходить із міста, мандрує ще десять літ і тільки тоді вертає вже славним учителем і пророком. Його в триумфі ведуть до синагоги, та тут його стрічає давня коханка, тепер посивіла бабуса, що досі ждала на нього. Акіба цілує її і бере за жінку. Лишаючи на боці чисто людський зміст оповідання, по нашій думці, невисокий (роль Акіби не дуже симпатична, а закінчення напрошується більше на іронічне, ніж на наївно патетичне трактування), ми звернемо увагу на одну дрібницю, характерну для молодого Врхліцького. В своїм оповіданні про Акібу він короткими словами характеризує еволюцію, яка протягом літ відбувається в релігійних поглядах його героя. Коли Акіба по 20 роках мандрівки вертає до рідного міста, автор говорить про нього: „Дух людськості нахилився над його ліжком і вступив у його душу, як божі ангели. Він пізнав болі і терпіння людськості і їй віддав своє життя і свої мрії. Він знає, що бог не говорив з одним Ізраїлем, але що вся людськість — ціль його ласки; що кожний люд-

ський дух з квітками своїх думок, се огнистий корч, із якого бог говорить з цілим світом“. А при третім повороті автор показує далше розширення поглядів Бен-Акіби: „Він бачив старий Бабель, гостив над Гангесом, у пості і молитві проводив віщі ночі, і тут нараз пізнав, що бог живе в світах, як тепло в сонці та як запах у квітках; що вся природа блищить в божій руці, як рожа, що її дитина покладе собі на долоні. Чоловік спішить до вічності, а ріка до моря, і над обома світить божя ласка“. В першій із тих цитат автор, видно, хотів зазначити прогрес у поглядах Акіби від тісного жидівського націоналізму, радше від національної релігії до інтернаціоналізму, підбитого трохи християнською думкою про те, що кожний чоловік однаково може бути предметом божої ласки, значить і предметом, через який бог виявляє себе цілому світові. В другім уступі зазначено дальший крок до індійського пантеїзму, що вбачає бога у всіх творах, а гим самим і всі твори, живі й неживі, вважає рівновартими проявами божества. Се очевидно думки самого автора, підсунені Акібі; ані равинські легенди, ані історія про таку еволюцію у сього равина не знають нічого. Отже ж цікаво бачити, що в „Бар-Кохбі“ Врхліцький змалював нам зовсім іншого Акібу, ніж у „Епічних поезіях“. І мусив се зробити. Адже ж Акіба інтернаціоналіст, Акіба пантеїст не буде посвячувати свого життя і праці на те, щоб піднімати найглупіше, найфанатичніше повстання і віддавати провід над ним такому Бар-Кохбі. Акіба в поемі „Бар-Кохба“ — ярий націоналіст; він відкидає всяку думку про примирення з християнами, у нього Єрусалим є центром світу, жиди вибраним народом, а жидівський бог — одиноким богом, якому слід вірити і поклонятися. З наївністю столітньої дитини він вірить, що Бар-Кохба, се жидівський Месія і вмовляє сю віру і в самого Бар-Кохбу. У нього ані на хвилину не проявляється ніякий сумнів; свій план — підняти жидів до бунту проти Риму він доводить до кінця з такою певністю себе і з таким радісним спокоєм, якому міг би позавидувати всякий лунатик або божевільний. І сей спокій не покидає його до кінця. Він бачить при

кінці, що помилився на Бар-Кохбі, але, сконстатувавши се, він і байдуже собі. Коли се велич, то в усякім разі надлюдська, така, якої звичайний чоловік або не може зрозуміти, або мусить зрозуміти зовсім фальшиво, та в ніякім разі не може симпатизувати з нею.

А тимчасом, коли б Ярослав Врхліцький схотів чи зумів був держати своїх героїв на поземі дійсних живих людей, то тут було зерно глибокого трагізму, що могло б було збудити глибокі симпатії для героїв і порушити тисячі серць. Учитель, що всі надії свого життя поклав на ученика і ошукався на нім, провідник народу, що всю працю свого життя поклав на одну ідею і вкінці бачить, що здійснення тої ідеї довело його народ до страшної катастрофи, — се тема справді трагічна і вічно жива, та Ярослав Врхліцький, на жаль, мабуть, навіть не підозрівав її існування. Занятий своїм Бар-Кохбою і його офітизмом, він у другій часті поеми лишив Акібу зовсім на боці і тільки при кінці, в епілогу малює його нічим не мотивоване мучеництво і вкладає йому в уста апокрифічне пророцтво, котре не вдовольняє нас зовсім за те, чого ми могли надіятися від розвою його психології і попросту будить несмак своїм тоном.

Як бачимо, цілість „Бар-Кохби“ не робить такого враження, якого, певно, надіявся по ній автор. Історик не зумів зайняти справді історичного становища супроти подій і дійових осіб і заплутався на тіснім, одностороннім жидівсько-равинським становищі. Філософ не зумів піднятися понад равинський догматизм, а ті міфічні фігури, які він вивів у драмі для зазначення ніби вищого філософічного становища — Асмавет, ангел знищення, і Агасфер, раз що являються зовсім зовнішньою декорацією, а по-друге, висловлюють зовсім банальні і філософічно неглибокі думки. А поет наскільки великий у техніці і в виконанні деталей, настільки слабкий психолог, нездібний видобути тих елементів психічної трагіки, які могли б були додати поемі високої вартості, зробити її справді трагедією людськості, тобто трагедією, яку в певних випадках у скромнім розмірі може пережити кожний чоловік.

Та вважаючи цілість „Бар-Кохби“ невдатною, ми не хочемо заперечувати її добрих прикмет. Хоч невдатна в цілому, поема всюди має на собі печать великого таланту. Вона написана чудовою мовою, ясною і прозорою, як кришталь, мовою, що пливе свobodно і широко, блищить і міниться тисячними барвами. Деякі сцени, особливо в першій половині поеми, належать до правдивих перлин поезії і зробили би честь і найбільшому поетові. Особливо вдалися Врхліцькому сцени, де він малює більші маси народу, отже Пролог, збори в долині Бет Ріммон, муки жидів у Тур-Сімоні. Гарна також, хоч не досить поглиблена, є розмова між Гадріаном і Акібою на горі Гаріцім. Усе те ясно показує, в чім лежить сила, а в чім слаба сторона таланту Врхліцького. Чеська нація справедливо може бути горда на такого поета.

Й. С. Махар належить без сумніву до чільних поетів чеських новішої доби з погляду на свій талант. Та він займає в чеській літературі особливе місце ще й з іншого погляду, а власне яко провідник т. зв. наймолодшого покоління, що силкується йти слідом західно-європейської нової школи, котра по її власному поняттю має замінити віджившийся реалізм. Ся нова школа, що у Франції виросла як один конар могучого дуба — натуралізму, та з часом, розвиваючи і поглиблюючи психологічний аналіз, доходила до спиритуалізму, неокатолицизму та містики, в Німеччині постала зразу під окликом натуралізму та соціалізму, та, розвиваючися під впливом росіян (Достоевського та Толстого) і скандинавців (Ібсена, Гарборга, Драхмана), вдалася більше в філософію та підпала впливові талановитого філософа-індивідуаліста Ніцше, котрий своєю критикою дійшов до духовного і суспільного нігілізму. Оця поетична школа, котрої основною ціхою є нервові роздразнення, невдоволення з окружуючих обставин і почуття власної безсильності та безцільності існування, слабо якось приймається на чеськім ґрунті; чеський темперамент, сангвінічний, повнокровний та енергічний, схильний розвиватися радше вшир ніж у глибину, нерado забігає в темні лабіринти психологічних тонкостей, не любить ритися у власнім нутрі та філософувати над „вічними“ і нерозрішними загадками буття, коли довкола кипить голосне, рухливе національне життя, йде на тисячних полях палка культурна робота. От тим-то поняття „чеський декадент“ явля-

ється нам якоюсь *contradictio in adjecto**, а коли сьогодні говорять, що Махар є не тільки сам „модерніст“, але надто й голова та проводир чеських „модерністів“, то мені завсігди ввижається тут тільки модна етикетка, під котрою треба шукати властивих, питомих прикмет таланту Махара і його талановитих або й безталанних молодших товаришів.

Розбір поеми „Magdalena“, останнього і, мабуть, найдозрілішого твору Махара, переконує нас в тому. Думаю, що й для нашої громади розбір сей буде не без інтересу, бо дасть їй пізнати, якими темами займаються сучасні чеські поети і в який спосіб їх обробляють.

„Magdalena“, як читаємо в заголовку, уперше нашіцтована була автором ще в р. 1887; без сумніву до того часу відносяться ті політичні і полемічні уступи, що надають поемі ширше, історичне значення. Викінчена була „Magdalena“ тільки в 1893 році; тоді ж автор почав було друкувати її в радикальнім журналі „Nové proudu“, поки нагінка за т. зв. Омладіною, виемковий стан у Празі і урядова круціата проти радикальної преси не зробили кінця й „Novým proudům“. Таким способом Махарова поема вийшла в світ тільки 1894 р. Є се маленька, елегантна книжечка з рисунком на обложці, що показує елегантну молоду панночку з сигаретою в устах; сидючи, вдивляється вона в трупячу голову, котру держить в руці прямо свого лиця. Оце й є символічно змальована героїня поеми — Магдалена, що кається в своїх гріхах і думає о смерті. Вже з сього рисунку, з пози панночки, з сигарети в її устах, з кокетливо зачесаного волосся і рук, голих повище ліктів, можна зміркувати, яких гріхів кається ота Магдалена, якого розбору се героїня.

Поема розпочинається прекрасним описом літнього вечора в Празі. Опис сей, важний для характеристики автора, пробую передати тут нашою мовою, що заразом дасть мені змогу показати читачам віршову форму оригіналу:

* [Протиріччя в визначенні (лат.)].

День — субота. Місяць — май.
Час — чверть шостої години.

День жаркий, на схилку сонця
Вперше з глибини мов дише.
Щось вогке пройшло в повітрі;
Різні запахи сильніше
Пронеслись по вулицях,
Скривлених, вузьких, коротких
Замкнені крами бідашні
Богомільних жидовинів,
Та кипить життя гаряче
Вколо них бурливим тактом.
Пестрий тлум людей вирує,
Гомонить, смієсь, жартує:
Ось робітники з виплати
Идуть в забруканих убраннях,
Ось вояки, волоцюги,
Там швачки — лице пожовкле,
Гривка зчесана над очі;
Слуги гуторять крикливо
Коло студні, старші жони —
На руках блідонькі діти —
Край дверей ось поставали,
Щось говорять острим тоном;
Із шинків приземних світла
Б'ють потоки, та тамують
Іх червоні заслони;
Десь гармоніка заграла —
Б'є, бурлить життя кипуче.

Осьма вибила... Гук дзвонів
Понад Прагою розлягся...
Гармонійні, повні тони
Западають в гамір той.
Ми врочистий. З гирля сплєтених
Над тим згаслим скварним днем,
Над тим морем криш червоних,
Над тим лісом річних неж,
Над тим змроком, що спливає
В лабіринт вулиць крутих.

Над тим всім, що в них клубяться,
Над утіхами марними,
Жалем, гордощами, горем,
Сваром, брехнями й любовою,
Над хитким тим і нікчемним,
Ефемерним людським „я“
Б'є кудись в небес склепіння
Розгук: Ave Maria!

Се не одинокий велично-прекрасний, а при тім наскрізь реальний, далекий від утертої фразеології, свіжий, реалістичний опис в поемі Махара. Я високо ціную ті описи; в них талант автора виблискує в цілій силі, і мені здається, що власне вони, порозкидані в поемі, як мильові стовпи, найліпше вказують дорогу, куди б його талантові далі прямувати.

Та після сеї прелюдії автор вводить нас в дім продажної любові, де герой поеми, зблизований чеський панич, пізнає героїню, одну з тих дівчат, котрі Махар характеризує ось якими вдатними словами:

Входять постаті дівочі
В пестрих, фантастичних строях;
Смілий зір очей блискучих,
Грудь білієсь незакрита,
Острі пахоші, пухкії
Голі рамена й литки —
Се банкрутниці чуття,
Що в ігорні світа грають
О шмат хліба; усміх, жарти,
Молодість, краса є нині —
Завтра інша карта впаде,
І все програно навіки...

Люсі одна не подібна до них, одна між тими Вене-рами пригадує Гетівську Гретхен. Панич вдається з нею в розмову зразу о байдужих предметах, а далі починає її моралізувати:

„Ну скажіте, як се сталося,
Що з так чистою душею,
З тими ясними очима
Ви запали в сю яму?
Чи ж не було вам де в світі
Місця іншого?“

— „Мій боже! —
Усміхнулась, — ви не перший,
Що мене про се питає.
Легко нам тут очутиться:
І сама не знаєш, як.
Гарне личко, трохи горя —
А сей світ для нас неначе
Та похилена площинь:
Крок один — і вже ти в ямі.
І не раз я так міркую,
Що, мабуть, закон се вічний,
Що для декого немає
Місця, лиш ось тут внизу.“

На упімнення панича, щоб подумала про своє будуще, Люсі відповідає, що про се не стоїть думати. Коли їй все обридне, для неї один кінець.

„Думається, що колись
У таку важку хвилину
Мушу вийти з сього дому,
Мушу шибнуть, як стріла,
Геть по вулицях відлюдних
Вниз до річки... Се та точка,
Відки на життя своє,
На будуще я дивлюся.
Коб лиш не той страх, що завше
На сю мисль мене проймає!
Та вода страшна, холодна,
Зеленава, гу!...“

Звільна панич почуває для Люсі якесь живіше чуття. Він не то, що любив її; він любить у ній предмет, на котрім виявляється його моральна вищість, і він по-

становляє вирвати її з того огидного життя. Знає її історію. Батько був народним учителем, мати відумерла її вчасно, батько розпився, грав в карти, його прогнали, і обоє пішли до Праги. Тут Люсі пробувала жити чесним заробітком: була гувернанткою, склеповою панною, та батько відбирав від неї все зароблене, аж вкінці сам нараїв їй оцей рід заробітку. Се ще утврджує Юрія — так зветься панич — в його постанові. У нього є стара тітка, котрій хоче віддати Люсі в опіку. Вона прийме її як свою дитину. На се Люсі не знаходить слів подяки, тільки з слізьми цілує руку Юрія. Сей платить за неї якусь суму хазяйці, котра бажає дівчині всього доброго.

„Ну, так з богом, серце Люсі,
З богом, милая голубко!
Та тямуйте: як в тім світі
Зробиться вам якось дивно —
Мій дім все для вас отвертий.“

Під сими зловіщими словами Люсі рука об руку з Юрієм покидає поганий дім.

Оце зав'язка поеми. Те, що йде далі, се звичайна та глибоко трагічна історія бідної упавшої дівчини, котра силкується вернути назад до чесного життя, та котру безсердечно, немилосердно спихає з неї те буржуазійне товариство, до котрого вона замішалася, хоча само се товариство наскрізь, мов старе залізо ржею, прожерте фарисейством, брехнею, гіпокрізією та розпустою Махар малює нам широкими розмахами пензля се товариство. і малюнок його подобає на гірку, криваву сатиру. Та будемо держатися порядку оповідання.

Стара Юрієва тітка, щира людина, приймає Люсі як своє дитя. Всі зостанки неvigаслого чуття вона переносить на ту скромну, тиху дівчину, що, покинувши поганий дім, відразу немов переродилася. Може, се й не зовсім правдоподібно; автор в усякім разі облепив собі тут задачу, так що його Люсі похожа трохи на Соню в романі Достоевського „Преступление и наказание“, тільки без того глибокого трагізму, яким обілляв

Достоевський свій високий твір. Люсі натомість швидко переконується, що Юрій не то що далеко не ідеальний чоловік, а звичайнісінький панич, у котрого в голові досить пусто, а в серці холодно.

Лиш одно її бентежить:
Юрій. Бачиться з ним рідко,
Хвильку вранці, при обіді,
Часом ввечір. Все при ньому
Чуєсь якомсь несвобідна,
Чимраз ліпше зна' його
Ту сухую порожнечу.
Прикрій їй його той дотеп,
Що так гордо ним пишаєсь;
Зближуючись к нему, чує
Гахощі, котрі чувала
В своїм давнім гидкім стані.
Але аж кипить в ній все,
Скоро він беззглядним тоном
Мовить до старої тітки.
В злості верглась би на нього,
Била б люто п'ястуками,
Задушила б мов kota.

Здавалось би, що життя Люсі в тій тихій і будь-що-будь зносній атмосфері уложиться добре, минуле забудеться. Так ні. Батько її, довідавшись від хазяйки поганого дому, де поділася його дочка, добирається до неї. Дарма сторож відправляє його три рази; старий п'яниця розповідає сторожеві все про свою дочку. Сторож з великим моральним обуренням іде до старої тітки, що разом з Люсі сидить занята ручною роботою. Оповідає про свою стрічу.

„Прошу пані!
Гарних річей я сьогодні
Тут довідався! Ганьба, підступ,
Непростимий гріх, якого
Допустивсь на ясній пані
Наш панич! Такого гостя
В чесний дім взести! Все знаю!“

Від сих слів стара поблідла.
„Годі, годі вже! Ні слова!“
„Се ж непотрібка!“ — рік сторож.
„Годі! Годі! Ні словечка!“
„Я о пані честь лиш дбаю.“
„Геть!“ і, вся тремтячи з гніву,
Як ні раз її не бачив,
Тупнула стара о землю.
„Та мені байдуже“, — буркнув
Ображений сторож дому
За дверми.

Та в відплату за те він за хвилику впустив до покою
батька Люсі.

Озирнувся, в очах мутних
Блисла радість, і на Люсі
Зір спинився. Він вклонився
Тітці. „Вибач, ясна пані, —
Зве м'я тут святее право,
Право батька сеї панни!“
І на Люсі театральню
Показав: „Моя дитина!“

Входить Юрій. П'яниця ставиться до нього гостро

„Я отець є сеї панни,
А ви, пане, певно є
Той велико-смілий лицар,
Що її відваживсь вирвать
З-під батьківської опіки!...“
„Ну, опіка!“ — буркнув люто
Юрій.

„Так, опіка!“ — мовив
Патетично пиячина.
„Не однакий, панцю, погляд
На життя в нас. Що є честь?
Слово, вітер. Та до річи!
Я колись бував учитель —
Так, учитель, панцю! Вам
Дивно се? А що я нині!

Часто доля потолочить
Чоловіка... Та прав своїх
Я столочити не дам!
До дочки я маю право,
Параграфи всі за мною...“
„Ну, ну, годі!“ — супокійно,
Усміхаючись з доктором,
Перебив його річ Юрій.
Виняв портмоне і щось там
Пиячині в руку втис.
Подобрівши, помирнівши
Сей аж цмок його у руку.
„Пане, ви є чесний муж,
Спочуваєте нам, бідним!“
Бас його тремтить у горлі,
Щоб подяки тон прибрати.
„Вам я ввірюю дочку,
Моє щастя, Антігону
В моім горі. Ви, мій пане,
Вміли оцінить її...
Люсі, пам'ятай, дитино,
Сю батьківську добру раду:
Сих добродіїв шануй!...
А позвольте (знов до Юр'я),
Щоб я смів часом прийти.“
З хитрим півшептом до нього
Голову він нахилив:
„Кров буйна в моєї доні,
Та вітцівська повага
Удержить її в границях...“
Юрій двері відчинив;
Ще струснув його рукою.
Добрий батько, поклонився
Старшій пані, жартобливо
Погрозив дочці — і вийшов.

Такі сцени вичерпали терпеливість Юрія. Власне перед тим у клубі він із-за Люсі розсварився зі своїми знайомими, назвав їх дармоїдами, дурнями, людьми без честі і рішився покинути Прагу та разом з тіткою

і Люсі виїхати до свого маєтку, до невеличкого провінційального містечка. Сю постанову він і виконує, як стій. Тут знов автор малює гарний пейзаж, надиханий лірикою власних споминів.

Вколо мене гомін Відня,
Гук коліс, розмови, тупіт,
Гуркотить трамвай та дзенька, —
А я бачу ген далеко
Шлях один. Веде він з Праги,
Пас широкий, повний пилу
Тягнесь морем піль зелених,
Раз пнесь врогу, то йде вниз,
Тут колує, там прямує,
Мов шмат полотна довжезний
Тягнесь, тягнесь, аж на краю
Обрію очам являєсь
Мов вузенька сіра стяжка...
Ось стовпи телеграфічні
Монотонно так бринять...
Хруск возів, що тут по шутрі
Важко котяться поволі,
Роздається геть широко...
Бачу, як спішить тим шляхом,
Хлопчик — от щасливий хлопець,
Йде додому на вакації!
Ряд тужливих днів за ним,
Перед ним сім неділь втіхи!
Хлопець з радості аж сплакав,
Бачачи блискучі бані
На церковних звисних вежах...
Знаю се лице! Ах, бачу
На блідій сій фотографії —
Се мої шіснадцять літ!

Жаль, що не можу подати читачам цілого, дуже гарного опису дороги, котру проїжджають Махарові герої. Та ось вони заїхали до містечка, цілі їх подорожі. Приїзд молодого панича, його тітки і незнайомої панни зробив у містечку незвичайне враження.

Мій читатель, чи дививсь ти
На життя у муравлиську?
Ся філістерська голота —
Справжнії маломішане.
Всі знайомі між собою,
Кожний має труд свій денний.
Вийде вранці, стріне друга,
Вусами мац-мац по собі,
Один другому мов шепче,
Що йому сю ніч приснилось,
Дрібні сплетні, новинки.
І всяк далі своїм шляхом,
А там з іншим знов спіткаєсь,
Знов постоїть, побалака,
І знов далі! Всі вже знають
Кожний карб на тілі друга,
Кожний кут його нутра,
Все минулеє його, —
А все ж звичка якась люба
Пре їх знов балакають разом
Бсе о тім, о тім самім
Нині, що і вчора й завтра.
А при тім і діло роблять
Якось мляво, наче щось
Маловажне; вечором
Знов вертають в муравлисько,
І знов в кожній клітці, ямці
В купі по два, три, чотири
Аж під темну ніч стоять
В безконечнім розговорі.
А той рух, як щось нове
Між них впаде!... Мов безумні
Підбігають, зазирають,
Та лишають денну працю...
Судорожная цікавість
У їх вусиках тремтить.
Тут збігаються, дебатують,
Відважніші на той предмет
Кидаються, оглядають,
Обстукують з всіх боків,

І спішать назад до гурту.
Аж трясуться головки...

Такою відважнішою мурашкою є пані бургомістрова містечка. Вона перша робить візит тітці Юрія, розповідає їй усякі, звісно самі огидливі новинки про своїх знайомих сусідок, але не може вивідатися, хто така ота Люсі. „Товариство“ в містечку, бажаючи придивитися ближче незнайомій панночці, устроює прогулку до поблизького ліска над Лабою. Автор у довшій та вельми гарній дигресії характеризує життя маломіських панночок.

Жовтокосі, синьоокі
Донечки патріциїв
Йдуть щасливі. Ся прогулка —
Для них празник. Кожний дотеп,
Кожний найглупіший висказ
Їх кавалерів приємних
Покрива їх вдячний сміх.
В їх пустім, мілкім життю
День оцей — нова епоха;
Будуть згадувать про нього.
Ось як: То було в два тижні
Після той-то прогулки —
І так далі. Бідні ви,
Наші панночки-міщанки!
До штирнадцятого року
В коротеньких спідничках,
З чесаним назад волосям
Сидите в шкільних лавках
Свого міста. Потім шлють вас
По-старому десь до Закуп
До якихсь сестер набожних...
Вже к різдву матуся ваша
Всім показує чистенько
Писане „благожеланіє“
Чистою німеччиною,
А сама з утіх аж плаче.
Там живе два роки доня,
Відтам вже вертає в довгій,

Старомодній сукні, волос
Розчесавши над чолом,
А дві коси ззаду висять.
Очі все у землю клонить, —
Є й знання в головці дрібка...
Зараз їх щаслива мати
В світ веде. Йдуть до старости,
До бурмістра, до всіх радних.
До всіх тузів містових.
Донечка так тиха, скромна,
Мов фіялка. Мамця сяє:
Висловляється без хиби
Донечка в розмові з панством;
Від монахинь привезла
Образків святих копицю
За пильність і обичайність;
Дома все їй помагає
Прать, варить і прасувати.
Таткові на іменини
Потаємно вишиває
Різнобарвні пантофлі:
Пополудні, так о п'ятій,
З молитовником іде
Там за міст до тої церкви,
І клячуть у божім храмі
Все аж геть по всій відправі
Перед образом чудовним
За чверть року, за півроку
Все те зміниться помалу;
Коси зникли; над чолом
Волос спереду підтягтий,
Сукні шиті після моди;
Образки святі роздасть
Своячкам якимсь молодим;
В храм лише в веділю ходить,
Та й і то лиш для звичаю;
Винайде приятельок,
Що то з ними до двох весіля
Заприсягне вічну приязнь,
А за місяць їх покине;

Має пам'ятник, де мусить
Все вписать, що їй лучиться.
Та ось чемний вчитель танців
Посвятив її в сю штуку,
І раз в рік вона до Праги
Іде з мамою в запуси
На студентський бал. Читає
Радю; щоб не призабути
Монастирську науку,
Мама випише для неї
„Gartenlaube“, при лектурі
Часто плаче; Вернерову,
Гаймбургову пожирає
Так як мамочка колись
Пожирала Марлітову.
Із поетів рідних любить
Тих, що зна... Яблонський, Галек
Іх любовні вірші часто
Перепишує в альбом
В золоченім переплеті.
Дві години денно шие
Шлюбную свою виправу,
Повна мрій і почуття;
А надвечір spacerує
Ринком враз з приятельками,
Вилива свої бажання,
Свої мрії — та не всі;
Там на дві душі лежить
Все герой якийсь: барон,
Граф, вельможа, най хоч доктор.
Платонічно покохає
Сього, другого студента;
Від залицянок та штурмів
Маломіських дон-жуанів
Береже її — не мати,
Хоч як пильно ця пантрує —
Але вроджена її
Хитрість... Так літа минають,
В двадцятім чотвартім році
Наші панночки-мішанки

В'януть. Знають се самі,
Сторонять від шуму, втіхи
В резигнації отруті;
Ходять знов на набоженства;
Моя гадюки ті не люблять
Тих подруг своїх молодших,
Що цвітуть іще красою;
Іх язик, то пострах всьому
Місту... А коли матуся
Прозорлива і сама їм
Мужа винайде — пристануть,
Доня, скромно проміняє
Всіх героїв своїх мрій
На простенького якогось,
Буденного буржуа,
Ще й щаслива, що минула
Зла судьба старої панни.
І жиє... Замовкло серце,
Та нараз почне стогнати.
Хвилю ще його гамує,
А відтак у першу стрічну
Западню впадає. Сумління
Не гризе її — всі інші
Поступають, бач, так само!
Впрочім є вона прилична,
Взірцева хазяйка дому,
Лад держить, про мужа дбає,
І діток хова так добре,
Як її ховала мати;
Звільна тие, і все місто
Чтить її...

Ой, бідні ви,
Наші панночки-міщанки,
Давні любові моєї
Молодечої весни,
Мої спомини поблідлі!

На тій прогулці Люсі в ліску стрічає бідного сухотника-студента, що живе в містечку, дожидаючи певної смерті. Кожне його слово дихає озлобленням на те

„порядне“ товариство, котре він знає наскрізь. Люсі зразу боїться слухати його, та пізніше, здибавши його в міськiм саду, вдається з ним у розмову і чує в серці щирі симпатію до сього бідного, пропащого чоловіка.

Тимчасом зла доля настагає її в особі батька, що, довідавшись про місце її пробування, приходить сюди пішки, голосно розповідає всім, хто така його дочка, і, розуміється, відразу піднімає проти бідної дівчини цілу ватагу маломіських моралістів і моралісток — тих самих, що в інтимних розмовах між собою уміють розповідати одні про других сотки найбрудніших історій. Особливо жінки і панни не знаходять слів обурення. Клекіт його йде по цілiм місті. Юрій, що досі держав з партією пануючою, через се мусить перейти до опозиційної партії, що в ту пору власне почала піднімати голову під назвою партії молодочеської

Д. Махар обширно і їдко малює боротьбу партій старочеської і молодочеської в 70-х роках на тлі того гнилого буржуазного життя в малім містечку. Коли маємо вірити поетові, то складові елементи обох партій майже нічим не різняться між собою. Особисті амбіції, криклива бляга — ось чого у молодочехів більше, ніж у старих; щирого дбання про народні інтереси, правдивої гуманності і чистоти у одних так само мало, як і у других. Що думка така не дуже далеко відбігла від правди, се доказують знамениті публіцистичні праці проф. Масарика, про котрі, може, нам ще прийдеться говорити. Широкий малюнок виборчої боротьби, агітацій, зборів, промов на політичні теми заповнює другу половину поеми. Юрій кандидує на посла та рівночасно сватається на одній панночці з типу тих, які так їдко змалював поет у вищенаведенім уступі. Положення Люсі стається чимраз прикріше, особливо коли Юрієві провідники його власної, опозиційної партії ставлять яко умову — віддалити від себе оту дівчину, що компрометує його дім. Правда, він зразу гордо відповідає, що ніхто не має права вмішуватися в його хатні справи, але цинічні натяки і догадки його сопартійників, котрі ні за що не хочуть вірити, щоб він держав її дома як сестру, а не як щось інше, наводять його на

думку справді поставити її в інше, понижуюче положення. Він хоче виконати сю думку, та чинить се в хвили, коли Люсі вернула з похорону бідного студента-сухотника і була до глибини душі розворушена тим, що бачила. Вона відтручує його, та один погляд у лице Юрієве, опоганене гидкою жагою, показує їй, що в тім домі нема для неї більше місця. Вона як стій, не прощаючись ні з ким, виходить, покидає дім і місто і вертає до Праги тою самою дорогою, куди недавно їхала в таких рожевих надіях на нове, чисте життя. Ся піша подорож Люсі до Праги описана автором прекрасно. Доволікшися під ніч до Праги, Люсі спішить над Волтаву, щоби в її хвилях закінчити життя, та не находить відваги кинутись у воду і вертає назад до того поганого дому, з котрого не так давно була вийшла.

Оце зміст Махарової поеми. Як бачимо, зміст простий, фабула не так-то й нова, та, проте, треба признати, що локальний колорит схоплений прекрасно і оповідання робить враження повної правдивості. Краса поеми — то пейзажі; в їх описуванню Махар завсіди находить нові, свіжі і яркі фарби, малює наглядно, без пересадки і без шаблонності. Не менше гарні є й ті уступи, де Махар характеризує загальними рисами товариське і суспільне життя; ми подали в перекладі один такий уступ як наглядну пробу його таланту. Можна сказати, що ті уступи надають його поемі певне культурно-історичне значення, бо в ній маємо змальований дуже бистрим обсерватором певний важний момент у розвою чеської суспільності, розпал партійної боротьби між старочехами і молодочехами, боротьби, що швидко потому закінчилася такою великою перемогою молодочехів. Автор сам зі своїми ідеалами і симпатіями стоїть осторонь від обох партій, та хоч не відноситься до них з холодним супокоем історика, а радше з обуренням ідеаліста, то, проте, в його малюнках стільки живої правди, стільки тонкого почуття, такту і щирості, що певно ніхто не посміє бачити в них карикатури.

Як бачимо, Махар вповні оправдує вимоги новочасного натуралізму, що жадає від поета докладного

і вірного обмалювання тла (milieu), т. є. природи і людей, серед котрих живуть і обертаються його герої. Та зате друга часть вимогів тої школи — глибокий і вірний аналіз психології поступків і конфліктів тих героїв, їх характерів, вдач і привичок виповнена д. Махаром досить — можна сказати навіть, дуже — слабо. Його героїня Люсі — натура зовсім пасивна і, здається, страшно хитка; ми зрештою майже ані разу не маємо можності заглянути ґлибше в її душу. Навіть її рішення — покинути дім Юрія — приходить так якось нагло, вона піддається йому так моментально, без боротьби, без найменшої проби остоятися на місці (в чім Юрійова тітка була б їй вельми помічною), що ми могли б бачити в тій постанові каприз або утаєну охоту — вернути до давнього життя.

В Юрію хотів, мабуть, автор показати тип зблязованого чеського панича. Ми не сумніваємося, що такий тип є серед чеської молодіжі, та все-таки мусимо сказати, що у Махара він вийшов доволі блідий, а подекуди навіть ненатуральний. Особливо не до лиця йому з тою нібито їдкою, скептичною іронією, котру каже йому автор щохвилі проявляти, а котрої проте ми ніде не бачимо. Махар очевидно пробував удати з нього щось подібне до Пушкінового Онегіна, та, звісно, не вдав, бо Онегінів серед сучасної чеської суспільності нема. Так само батько Люсі, той пияк, бувший учитель, що сам навмисно пхає свою дочку в пропасть, дуже живо нагадує Мармеладова в знаменитій повісті Достоевського „Преступление и наказание“, тільки без того глибоко-трагічного підкладу, котрий так сильно потрясає душу читача у Достоевського. Люсин батько у Махара — се попросту якась огидна почвара, що в душі читача будить тільки обридження. Так само тільки обридження будять і ті репрезентантки жіночої аристократії малого містечка, котрих спліткам та балаканням Махар посвятив чимало місця в своїй поемі. Ми не будемо сперечатися з автором, чи так воно буває дійсно — чого в світі не буває! — та проте нам здається, що малюнок його в тій точці односторонній, замало артистичний, бо замало бере людей як людей,

в цілості, а занадто різко судить їх з погляду партійного. Найсимпатичнішою вийшла фігура старушки — тітки Юрія, та й вона тільки легенько нашкіцована, хоча нашкіцована майстерно.

Ще одна увага. Автор силувався надати своїй поемі „модерний“ вигляд, суб'єктивну закраску. В тій цілі він у частих дигресіях обертається особисто до читача, балакає з ним про різні речі, висказує свої рефлексії по поведінці таких чи інших слів та поступків дійових осіб. Не знаю, як се кому подобається, і, напр., критик Махарових творів у віденській „Zeit“ др. Крейчі бачить в тім якусь особливу тонкість і фінезію. Мені ті розмови з читачем видалися попросту незносними, псували враження цілості. По-моєму — се манера і то манера не нова і не щаслива. Се манера романтична. Що можна було зробити великого і сильного в тім напрямі, се зробив Байрон у своїм Дон Жуані. Та не забуваймо, що Байрон в дигресії свого Дон Жуана вложив усю свою душу, свою гігантську особистість і огнистий протест усього його покоління супроти гніту реакції. Ані Пушкін у Онегіні, ані Словацький у Бенъовським не здужали дорівняти тут Байронові, а Махар не може в тих дигресіях дорівняти навіть тим двом майстрам слов'янської поезії: ані його філософічні, ані суспільні, ані естетичні уваги, зложені в тих відскоках і промовах до читача, не мають того революційного розгону, тої елементарної сили виразу, щоб могли пірвати нас за собою і заставити нас забути про покинуте на хвилю пасмо оповідання. Суб'єктивна закраска тільки там робить вражіння, де є виразом дійсно великої, огнистої і сильної особистості, де та особистість проривається сама, мимо волі автора; де автор чинить се сам, сваволячи, там такі відскоки тільки псують цілість і лишають несмак.

Та про все те „Магдалена“ заслуговує на повну увагу не самої тільки чеської, а й загалом слов'янської публіки як одна з нечисленних у теперішній чеській поезії проб — малювати сучасне життя, як проба сміла з погляду на сюжет і на опозиційного духа, що ним наскрізь пройнята. Щиро бажаємо авторові йти далі

сею дорогою; вона і тільки вона, занехання всякої манери і психологічне поглиблення типів можуть за-
певнити йому безсмертне місце в історії чеської літе-
ратури.

З ЧУЖИХ ЛІТЕРАТУР

(ЧЕСЬКА „МОДЕРНА“ І Я. С. МАХАР)

Далеко тяжче нам зрозуміти рацію існування декадентизму та ідейного нігілізму в Чехії. Чехи — народ дрібної буржуазії і заможного селянства, народ крепкий і здоровий, повний енергії і свідомості. Він далекий від якого-будь переситу, а протівно, з усіх сил рветься здобувати для себе нові і щораз нові терени. Значить, декадентизм тут може бути хіба хвилевою модою, принесеною з чужини і неприложеною до свого ґрунту. І справді, так воно й виходить: чеська „модерна“ крім слабеньких наслідувань та перекладів не видала досі нічого такого, що би казало надіятися з неї якогось нового звороту в літературі. Правда, в рядях тої „модерни“ стоїть там один поет, обдарований справдішнім, чималим талантом, Ян Сватоплук Махар. Та його приналежність до крикливої купки „модерністів“ зовсім випадкова і оперта на деяких зверхніх подібностях форми. Махар іде своєю власною дорогою і, видимо, чимраз більше емансипується від формулок школи. Ще 1895 р., розбираючи в „Життю і слові“ його „Магдалену“, я звертав увагу на ті формулки і жалкував на поета, що він від часу до часу вважає потрібним ставати на дибки, хоч міг би спокійно обійтися без того, бо він і так о цілу голову вищий від своїх товаришів. Від того часу Махар видав томики віршів: сатиричну поему „*Voží bojovníci*“ і збілочку ліричних і епічних віршів п. з. „1893—1896“. Обі ті книжки, хоча наскрізь сучасні, „модерні“ своїм змістом, рівночасно майже зовсім свободні від впливів якої-будь школи; власний Махарів талант, його енергічна та симпатична індивідуальність виявляються в них ярко

і чисто. Вже те одно, що Махар у своїх поезіях залюбки вибігає на політичне поле, гаряче займається політичною боротьбою свого народу, не лякається бути в різкій опозиції до найсильнішої тепер у чехів політичної партії і навіть осміяв ту партію в цілій сатиричній поемі „Boží bojovníci“, — вже те одно показує, що він не є ніякий декадент, а просто собі талановитий поет, живий і гарячий чоловік, чех з сучасною європейською освітою, що вміє симпатизувати з боротьбою і емансипаційними змаганнями свого народу, та при тім уміє й критично дивитися та має відвагу безпощадно бичувати безхарактерність та шахрайство, якого допускаються на народних інтересах тіснозорі або егоїстичні політики.

Празький тижневик „Zlatá Praha“ підносить, що з початком сього року закінчилося 40 літ життя визначного чеського поета Я. С. Махара, і подає при тім дуже симпатичну оцінку його літературної діяльності. Ян* Сватоплук Махар народився 29 січня 1864 р. в Коліні над Лабою, свої твори почав друкувати 1882 р., а 1887 видав першу збірку своїх віршів п. н. „Confiteor“. Крім цілого ряду поетичних писань високої стійкості, видав недавно двотомові спомини п. н. „Konfese literata“, які „Zlatá Praha“ називає унікатом у новій чеській літературі і в яких змальовано дуже живо молоді літа й духовний розвій симпатичного поета. Додаємо від себе, що д. Махар знає потроху й Галичину, бо служачи в війську пробував якийсь час у Перемишлі, а в своїй віршовій збірці „Výlet na Krum“, дав прегарну поетичну характеристику Галичини. Дещо з його творів було перекладено на нашу мову автором оцих рядків та д. О. Луцьким. Постійно живе д. Махар у Відні.

* Правильно Йосеф.

Карел Гавлічек-Боровський уродився д. 21 жовтня 1821 р. в Борові Руднім близько міста Ігльви. В Ігльві він ходив до початкової школи, яку 1831 р. скінчив у Німецькім Броді. Там же він скінчив і шестикласову гімназію і восени 1838 р. прибув до Праги і записався на т. зв. „філософію“. Скінчивши дволітній курс тої філософії (те, що теперішні 7 і 8 кл. гімназійні), він 1840 р. вступив до духовної семінарії в Празі. Його біографи догадуються, що до сього кроку спонукала його не тільки глибока релігійність, виплекана в його душі його опікуном, вікарієм Яном Броужком у Борові — про нього він з щирим чуттям згадує в „Тірольських елегіях“ — але також надія, що на становищі душпастиря буде міг спокійно працювати над просвітою чеського народу і на полі чеського письменства*. Сей другий мотив певно правдивий; щодо першого треба сильно сумніватися, маючи на увазі, прим., свідоцтво тодішнього шкільного товариша Гавлічкового Габлера, який подає, що вже на філософії Гавлічек був зовсім підготований до того, щоб зробитися видним чеським письменником, і обік шкільних предметів студював дуже пильно історію, мову і літературу чеську, мови і літератури інших слов'ян а також слов'янську народну поезію**.

Експеримент з духовною семінарією ґрунтовно не

* Дивись *Básnické spisy Karla Havlíčka*, uspořádal Ladislav Quis. V Praze 1898, вступ., стор XXII.

** Dr. V. Gabler, K. Havlíček, některé vzpomínky. (Osvěta 1896, стор. 957.)

вдався Гавлічкові: сумніви, які вже й давніше будилися в його душі, тут вибуяли над сподівання сильно. Він подумався по тяжких душевних боях до цілковитої негачії релігійної догми; сей його погляд не лишився тайною для його настоятелів, і по однорічнім побуті в семінарії його виключено з неї в хвили, коли в його душі вже дозріла була постанова покинути її зовсім.

Опинившись на волі, Гавлічек не покинув студій, хоча задля браку фондів не міг учащати до університету. Літом 1842 р. він обійшов пішки значну часть Чехії, а потім з двома поляками, студентами Празького університету, помандрував через Моравію і Шлеско до Галичини, побув кілька неділь у Татрах, а відси через край словаків вернув назад до Праги.

Ті подорожі показали Гавлічкові доочне сумний стан чеського народу в різних сторонах. Не забуваймо, що простий народ усюди тоді робив панщину, інтелігенція переважно була бюрократична, винародовлена і також тягла важку тачку життя, яка не позволяла їй думати про якісь вищі ідеальніші справи. Невелика горстка патріотів по більших містах, а особливо в Празі, не виявляла також ані такої сили, ані такої діяльності, якої було б потрібно. Чи ж диво, що поглядаючи з вершка Шумавських гір на Чехи, з одного, і на німецький край, з другого боку, Гавлічек мимоволі подумав: „Умирає наш народ! Наше сонце тоне в Німеччині!“ І ся розпачлива думка була зародом одної з перших його поезій „Думки на Бательовськім версі“, що, почата 1841 р., була викінчена геть пізніше, в Москві.

Не маючи з чого вдержатися в Празі, Гавлічек восени 1842 р. прийняв зроблене йому (за посередництвом Шафарика) пропозиція московського професора Погодіна — приїхати до Москви і обняти виховання його дітей. Справа налагодиласть, і, одержавши паспорт та гроші на дорогу, Гавлічек виїхав до Росії. По дорозі він зупинився на кілька неділь у Львові, де був гостем професора Запа, приятеля наших письменників Головацького та Вагилевича. Гавлічек пильно придивлявся галицьким відносинам; цікаво, що вже тоді він заважив тут у сферах, з якими міг зіткнутися у Запа,

зароди дивоглядного москвофільства, що било поклони перед російським царем і російськими чиновниками. На основі тих вражень, він написав 1844 р. в Москві ось яку їдку епіграму:

ПАТРОНИ ГАЛИЧИНИ

Від бога маю пісок і вовків,
Від Казіміра шляхту і жидів,
Від Франца єзуїтів і швабів,
Микола дасть мені чини й чиновників.

Зі Львова через Київ поїхав Гавлічек до Москви, де опинився 5 січня 1843 р. В його призначенню тимчасом зайшла деяка переміна: Погодін, що виписав його з Праги для власних дітей, відступив його своєму товаришеві по університету, звісному слов'янофілові професору Шевирьову. Місце, мабуть, не дуже було добре, бо Гавлічек не видержав тут більше як один рік, неважаючи на те, що в Москві знайшов не одно таке, що могло притягати його. Годиться згадати, що в своїх листах із Москви він з великим признанням згадує про нашого земляка Боданського, що тоді був професором Москов. університету. В російський літературі стояла тоді в зеніті зірка геніального українця Миколи Гоголя: Гавлічек з захватом читав його твори і переклав на чеське не тільки деякі його менші оповідання, але також великий його архівір — „Мертві душі“.

Побут у Росії мав на Гавлічка великий вплив. „Його погляди, — пише д. Квіс (Básnické spisy, стор. XXIV—XXV), — відразу розширилися. Придивляючись і порівнюючи, він тільки тепер вповні зрозумів дрібноту тодішніх чеських відносин і змагань, відчув цілу народну, політичну і літературну чеську мізерію. В його душі дозрівала постанова — взятися до справи, і він шукав стежки, як би дійти до того. Але й Росія розчарувала його — не так народ, але вищі верстви; йому збрид деспотизм царя Миколи, і його давніші всеслов'янські ідеали розвіялись“. Те, що д. Квіс евфемістич-

но називає „всеслов'янськими ідеалами“, ми назвемо трохи інакше: се було те так загальне у дрібних слов'янських народів і так натуральне в їх положенню москофільство, яке й досі не перестало грати дуже видної ролі в життю Слов'янщини. Що Гавлічек їхав до Росії з рожевими надіями, сього йому, 20-літньому парубкові, ніхто не візьме за зле; але те, що чари того москофільства могли в його душі розвіятись протягом одного року, мусимо вважати несумнівним доказом його незвичайно здорової душі, незвичайно бистрої обсервації і незвичайно вразливого морального почуття. Інші, більш грубошкірі слов'яни потребували довгих літ, щоб дійти до такого просвітлення, а багато, багато їх не доходить до нього й зовсім ніколи...

Про свій важкий душевний стан у Росії писав Гавлічек із Москви до свого приятеля Клейзара д. 27 падолиста 1844 р. ось що: „Коли б ти, старий брате, міг хоч трохи заглянути мені до серця і до мізку, який там страшний нелад, яка буря! З усіх боків сиплються на мене прикrostі, як із дірявого решета. Про деякі я вже згадував Вам у попередніх листах, а деякі такі тоненькі і делікатні, що й не видержали би проїздки відси до Градця (очевидно Гавлічек натякає на загальнопрактикований тоді в Росії звичай отвирання на пошті листів, особливо заграничних). Та правда в тім, що навіть мої чотиригранні крижі мають їх задосить. Ось тим-то прошу у Вас деякої потіхи після власного розуму, як би Ви самі найліпше міркували трохи потішити та розвеселити засумованого чоловіка. Тільки випрошую собі всі потіхи християнські, а особливо божеські і т. д., бо вони не дуже трапляють мені до духа і до думки. І не вважайте на те, що весело і жартливо прошу такої потіхи: се вже моя така вдача, що в гризотах не можу говорити інакше, як жартом, бо в сміху найліпше боротися з ними. Находять на мене хвилі, яких би я не бажав ані жадному псу, ані єзуїту; не можу нічого робити, нічого як слід думати і маю напади та задуми гайдамацькі (šporhoynska від нім. schnaprhahn), як-ось: пристати до війська, що воює на Кавказі, зробитися

розбійником у Туреччині, їхати до Америки, жити весь вік у Фінляндії і боротися з медведями, їхати як російський піп до Китаю і навертати на християнську віру, жити весь вік де-небудь у Татрах або навіть зробитися монахом на Афоні“ (L. Quis, Básnické Spisy, XXXIII).

Молода, гаряча душа рвалася до діла, тим гарячіше, чим менше поля давала для нього сумна дійсність. Такі хвили болючого напруження, се огонь, у якім псуються слабії натури, але гартуються сильні. Гавлічек вийшов із сеї проби загартованим. У Москві постали перші його літературні плани. Досі він писав вірші принагідно, не думаючи про літературну діяльність. Тепер 21-літній парубок почуває в собі силу і покликання бути борцем за права рідного народу, працювати над його подвиженням. Особиста вдача, а потрохи й обставини наткнули його на популярний тоді з Чехії рід письменства — епіграм. Та коли давніші чеські епіграми були невинною, більш або менш дотепною забавкою, звичайно на літературні або якісь загальнолюдські теми, Гавлічек виковує з них „ігли, шпильки, списи та кулі для війни з глупотою і злобою“ (див. Básnické Spisy, 116). Всєю душею відданий інтересам чеського народу, він звертає свої епіграми проти католицько-єзуїтського обскурантизму, проти бюрократичного абсолютизму і проти малодушності та вузько партійного засліплення власних земляків. Ті епіграми він опрацьовує старанно і пересилає в листах своїм знайомим у Австрії. В його голові постає план видати їх окремою книжечкою, але план сей не доходить до виконання. Надто в Москві Гавлічек викінчує деякі давніше порозпочинані поетичні твори (Думку на Бательовським версі), а під свіжими враженнями російського деспотизму в його голові постає думка — вжити літописного оповідання про заведення християнства на Русі як канви для сатиричного змалювання того деспотизму. Чи приступив Гавлічек зараз до виконання сього плану — не знаємо.

Літом 1844 р. Гавлічек виїхав із Москви, і через Вільно, Варшаву і Вроцлав вернув до Чехії. На разі жив якийсь час дома, в Німецькій Броді, здається, без ні-

якого певного заняття. Він брав живу участь у товариським житті, заснував аматорський театр і сам виступав на його сцені. Разом з тим не покидав пера: тут написані були крім поменших віршованих творів також прозові „Образи з Росії“. Довший час задержала його тут любовна історія: він закохався в одній панночці і бажав одружитися з нею, але її отець не хотів віддати дочки за бездомного бурлаку і недовареного студента. В жовтні 1845 р. Гавлічек покинув Німецький Брод і подався до Праги з сильною постановою — віддатися літературній праці. В останнім числі тижневика „Česka Včela“¹ з р. 1845 вийшла перша його критична стаття, що відразу звернула на нього загальну увагу, а з новим роком 1846 він обняв редакцію газети „Pražské Noviny“ і її літературної прилоги, „Česká Včela“. Його плани на чисто літературну діяльність завели його на властиве йому поле і зробил його журналістом. На тім становищі Гавлічек зробив дуже багато. „Pražské Noviny“ під його редакцією в часах найтяжчого абсолютизму були для чеського народу правдивою школою вільніших думок і політичного мислення. Гавлічек уживав задля сеї мети найрізніших способів, щоб обійти чуйність цензури. „В ту пору, — пише проф. Леже, — на деннім порядку було питання ірландське. Гавлічек раз у раз малював нужду ірландців і їх боротьбу з англічанами. Вся Чехія розуміла його і ірландське бойове гасло „ріпіль“ (gereeal — усунення, звалення підданства) зробилося бойовим гаслом чеських патріотів. Гавлічек обняв у Празі отаку саму ролю, як Кошут у Пешті або Гай у „Загребі“*.

Не диво, що коли 1848 р. упали пута абсолютизму, Гавлічек був одним із найпопулярніших людей у Чехії. Зараз у марті він покинув редакцію „Pražských Novin“ і заснував свій власний орган „Národní Noviny“, що від першого числа здобув собі величезну популярність у цілім краю. День перед виходом першого числа сього

* La grande encyclopédie, Paris, Lamirault, т. XIX, стор. 994, стаття проф. Леже про Гавлічка [Велика енциклопедія, Париж, Ляміро].

часопису Гавлічек оженився з тою самою Юлією, якій присвячена його гарна поезійка „Моя зірка“. В маю відбув Гавлічек подорож до Галичини і Загребу, щоб позискати поляків і сербо-хорватів для прислання делегатів на перший слов'янський з'їзд до Праги. Гавлічек належав до організаторів того з'їзду і гостро виступав проти реакційних та поліцейських замахів правительства, що силкувалося попхнути чехів на нелегальну дорогу, щоб потім силою оружжя здушити їх національні змагання. Завдяки деяким нерозважним полякам та росіянинові Бакунінові таки вдалось довести до розрухів. Віндішгрец збомбардував Прагу, розігнав слов'янський з'їзд, а Гавлічек д. 8 липня був арештований. Вся Чехія загула обуренням при сій звістці, і міністер Піллерсдорф велів зараз випустити його. Д. 12 липня Гавлічек вийшов із тюрми, а д. 13 при виборах до законодавчого сейму віденського його вибрано в п'ятьох округах нараз.

Але парламентарним героєм Гавлічек не зробився, в сеймі не відіграв видної ролі, тим більше, що чеська делегація вже в вересні покинула Відень. По збомбардуванню Відня, бачачи, що реакція бере верх, і стративши надію на успіх австрійського парламентаризму, Гавлічек (д. 16 грудня) зложив мандат і вернув до редакційного столика, щоб далі вести одиноку, важку боротьбу зброєю духу. Але ся боротьба була тепер безмірно важка. В січні 1849 р. Гавлічек обік „*Národních Novin*“ засновує гумористичний додаток „*Šotek*“, де публікує між іншими дещо із своїх епіграм. Але цензура не дала дихати тій газетці. Для самого Гавлічка швидко починається ряд політичних процесів. За критику октройованої конституції з 4 марта 1849 його оскаржено і поставлено перед судом присяглих у Празі, але присяглі д. 13 квітня увільнили його. Та вже д. 9 мая уряд без суду завісив Гавлічкові „*Národní Noviny*“ на 15 день, а 18 січня 1850 р. газету заборонено зовсім і Гавлічкові велено забратися геть із Праги.

Він не зложив оружжя. Переселившись до Кутної Гори (Kuttenberg), він почав там від 8 мая 1850 р. видавати в неозначених речинцях газетку „*Slovan*“,

у якому широко розвивав свої погляди на способи здвигнення народного життя і боротьби з реакцією. „Slovana“ — дуже оригінальна поява в чеській журналістиці: газета без співробітників; майже все в ній писав сам Гавлічек. Крім того він видав в маю 1851 р. окремою книжкою збірку своїх статей, друкованих у „Nář. Novínách“ п. з. „Duch Národních Novín“, а в липні того ж року випустив другу книжку, збірку своїх статей із „Slovana“ п. з. „Epiřtoly kutnohorské“. Ся книжка мала нечуваний досі у чехів успіх; перше видання розійшлося протягом тижня і треба було приступити до другого. Розуміється, що для реакційного правительства се було сіллю в оці; на „Slovana“ посипалися остороги; рівночасно виточено Гавлічкові новий процес. Д. 14 серпня 1851 р. „Slovana“ був заборонений; д. 12 падолиста Гавлічек ставав перед судом присяглих у Кутній Горі і був знов оправданий. Не можучи дати собі ради з небезпечним журналістом, міністер Бах велів ухопити його без суду і запрети в кріпості. Ніччю д. 16 грудня Гавлічка арештували, посадили на бричку і повезли; д. 22 грудня він станув на місці свого призначення — в Бріксені в південнім Тіролі. Д. 31 того самого місяця була формально скасована та октройована конституція, з якою воював Гавлічек, і почалась доба явного абсолютизму.

Доба політичної, публіцистичної боротьби для Гавлічка скінчилася; почався довголітній мартирологій тюремного життя. Правда, його жінка Юлія з маленькою донечкою Зденкою приїхала за ним до Бріксена (в маю 1852 р.); їй дозволено жити в місті, видатися від часу до часу з в'язнем. Гавлічек швидко віднайшов еластичність сього духу після важкого удару. В тюрмі, серед самоти тихої келії віджила його поетична творчість. Тут постали найкращі його поеми, найкоштовніший заповіт полишений ним чеському народові: Тірольські елегії „Цар Лаврін“ і „Хрещення св. Владимира“. Списуючи крадькома ті твори в своїй келії, Гавлічек крадькома передавав їх жінці, а вона посидала їх до рідного краю, де вони льотом блискавки розходилися в тисячних відписах, виучувалися напам'ять, будили дух і завзяття в народі.

Першою такою ластівкою були „Тірольські елегії“, що були звісні в Чехії вже при кінці 1852 р. Здається, що майже рівночасно з ними прийшли до Чехії деякі частини „Хрещення св. Владимира“, бо в жовтні 1853 року прийшло до заряду бріксенської кріпості донесення, що Гавлічек висилає з Бріксена до своїх знайомих вірші, надихані атеїстичним і республіканським духом. В Гавлічковій келії зроблено ревізію і його самого потягнуто до судової одвічальності. Перед судом Гавлічек признав, що ще 1842 р., будучи в Москві і прочитуючи стару руську літопись, думав був зробити царя Владимира героєм жартливої поеми; тоді ж він написав декілька віршів із тої поеми, але в них не було ніякого натяку на теперішність.

Та, незважаючи на судові і поліційні пошукування, Гавлічек пильно працював над поемою. На жаль, докінчити її у нього не стало сили. Цілість мала обіймати 12 пісень, значить, дві пісні лишились ненаписані. Одна мала мати титул „Битва“; її змістом мав бути диспут між греками і латинниками за те, чия віра ліпша, а диспут мав кінчитися бійкою, в якій верх узяли б то греки. А остання пісня п. з. „Хрещення“ мала довести все до радісного кінця.

Чимраз сумніше, важче складалося Гавлічкове життя на вигнанні, та він не піддався турботі. Вірний своєму давньому звичаєві, заглушувати своє горе сміхом, він, не скінчивши поеми про Володимира, взявся до іншої праці. Між творами німецького письменника М. Гартмана він знайшов переповідку ірландського народного оповідання про царя з осялячими вухами. Ся парість прастарої казки про Мідаса, широко розповсюдженої у різних народів (про се дивись М. Драгоманов. Розвідки про укр. народну словесність і письменство, т. II, Львів, 1900, стор. 167—172), сподобалась йому так, що він переклав Гартманів текст на чеську мову, а потім узявся перетоплювати його так, щоб прищепити тему, не змінюючи її ірландської основи, до чеського національного ґрунту. Так постала гумористична балада „Цар Лаврін“, написана в липні і серпні 1854 року. Рівночасно з сим твором Гавлічкові в голові укладався

план іншої поетичної праці. „Задумав я написати, — оповідає він у листі до одного знайомого, — більший цикл поезій різного розміру, що творили б одну цілість, а їх темою були би думки про останні речі чоловіка; тут завдам собі праці підперти святу теологію в її теорії безсмертності — головню з хімічного становища. Спосіб мого трактування пізнаєте легко з двох частин, які Вам тут подаю для проби. Думка в мене — довести людей до сміху над тим, чого звичайно бояться, а бо-дай про що не радо слухають“ (L. Quis, op. cit., LXXIV). Сі дві частини, се прекрасні поезії „Вічне життя“ і „Гріб“. На жаль, цілого циклу Гавлічек не ви-кінчив, а оці дві частини лишилися його останнім поетичним словом.

Д. 29 вересня жінка Гавлічкова з дитиною була змушена покинути Бріксен і вернути до Чехії. Се був останній, мабуть чи не найтяжчий, удар для письменника. Він занімів; його сміх, що досі золотив йому роки неволі, загас. Його здоров'я було підкопане; самотній, забутий земляками він видимо почав хилитися до могили, незважаючи на те, що йому було ледве 33 роки. Аж ось у марті 1855 року нараз прийшло з Відня розпорядження — випустити його на волю і відвезти назад до Чехії. Ми не знаємо, з яким чуттям, з якими надіями вертав Гавлічек до рідного краю; він не знав, що ся ласка, то була ласка катів. На границі чеського краю він довідався, що його кохана дружина Юлія перед десятьма днями вмерла.

Незламний борець був зламаний. Останній рік його життя, то було повільне конання. Д. 29 липня 1856 р. він умер у Празі, оплакуваний цілим чеським народом.

Гавлічек яко публіцист і політик, як борець за права народні і керманіч народної думки має велике, історичне значення. Його погляди не пережилися досі і без сумніву ввійдуть у підвалини нового, широко людського руху, який повинен прийти на зміну теперішніх формально-патріотичних і з соціального погляду буржуазно-бюрократичних чеських партій. Яко поет не має Гавлічек нічого спільного з пануючим у першій половині XIX в. в Слов'янщині романтизмом. Навпаки, його

поезію і прозу можна вважати ширим противенством романтизму. Він спокійний, тверезий, ясний; розум вповні панує у нього над чуттям; сентиментальності ані сліду; зате все і всюди готовість до боротьби з темнотою, туманенням, пересадою і догмою. З натури своєї він сатирик і на тім полі він безперечно один із найбільших світочів Слов'янщини. Його сатира — наскрізь новочасна, майже діаметрально суперечна тому розумінню сатири, яке при кінці XVIII в. голосив Красіцький у звіснім двостиху:

Satyra prawdę mówi, błędów słą, wyrzeka,
Wielbi urząd, czci króla, lecz karci człowieka*.

Гавлічкова сатира, навпаки, велить нам зі співчуттям дивитися на людську одиницю, але звертає своє вістря проти певних пануючих ідей і інституцій, які роблять людей такими чи іншими зовсім незалежно від їх волі. Щодо смілості і різкості, з якими нападав на ті ідеї і інституції, щодо ясності, з якою бачив мету своїх нападів, Гавлічек не має собі рівного в Слов'янщині. Великі російські сатирики Гоголь і Щедрін без сумніву копали свої міни глибше, захопували ширший терен; але вище не піднімались їх огнисті ракети, не падали ясніше від Гавлічкових.

Чехія, хоч і яка патріотична та жертволюбна, не сплатила ще й досі вповні свого довгу перед великим покійником. І досі нема повного і критичного видання його творів, а дещо з них, головню ж кілька десятків епіграм, пропало, мабуть, зовсім. „Тірольські елегії“ вийшли уперше — пам'ятне діло! — в Петербурзі 1860 року, надруковані руськими буквами і з російським перекладом, заходом звісного славіста Гільфердінга. В р. 1870 зачало було товариство „Svatobor“ видавати „Зібрані писання“ Гавлічкові, але видання перервалося на невеличкім першій томі, де надруковано поезії (без „Хрещення“) і дещо з прозових писань та з листів Гав-

* [Сатира каже правду, зрікається помилок, вихваляє уряд, шанує короля, але карає людину (польське).]

лічкових. Десь коло того року вийшло окремою книжкою (без означення місця і року) „Хрещення святого Владимира“ з прецікавими ілюстраціями Лішки. В 1886 року розпочав був Карел Тума, автор широкої, але далеко не взірцевої біографії Гавлічкової (вид. з р. 1883), видання повної збірки критичних і публіцистичних праць Гавлічкових, але й се видання спинилося на третім зошиті. Тумі роблено — не знаю, наскільки оправдані — закиди, що „препарував“ Гавлічка для догоди молодочеського катехізму; в часі мого побуту в Празі, коли я висловив бажання мати повне видання Гавлічка, мене остерегли, щоб я не покладався зовсім на Тумове видання. В р. 1888 видано в Кутній Горі Гавлічкові листи, писані з Бріксена до свояків, а 1897 р. видав Ладислав Квіс гарне і найповніше досі видання поетичних творів Гавлічкових, з досить широкою, але, як біографія і характеристика, недостатньою передмовою. Се видання оздоблене гарним портретом і знімком із автографа Гавлічкового; до тексту поезій д. Квіс подавав декуди речеві пояснення, хоч також не в такій повноті, як би було треба.

Гавлічкова доба — смію сказати — прийде ще і в самій Чехії. І то не тільки як політика. І як поет він буде ще мати свій ренесанс. Адже ж він — найбільшє національний чеський поет. Гумор, дотеп, ідкість і простота чеської душі виявляються в його нечисленних творах так ясно, так безпосередньо і живо, як у жодного іншого з чеських поетів. Особливо після космополітичної чеської поезії нової доби, після кабінетних епопей і лірик Врхліцького, Сватоплука Чеха, Зейера — Гавлічкова поезія смакує як чиста джерелова вода після більше або менше штучного заграничного вина. З сього погляду в Слов'янщині є тільки один поет, з яким можна порівняти Гавлічка — а се наш Шевченко. І цікаво, що оба вони так радо забігали на теологічне поле і оба полишили заповіти, щоб ховати їх не на посвяченім кладовищі. А скільки ж схожого в долі обох поетів!

Д-р Ченек (Вікентій) Зібрт, молодий чеський учений, тепер доцент історії культури на чеськім університеті, займає видне і досить характерне місце між слов'янськими фольклористами. Вибравши собі спеціальність — звичаї і обичаї чеські, головню ж старочеські, він трактував їх зразу як причинки до історії чеської культури, хоч звісно ніколи не закриваючи очей на зв'язки, які заходили між тими проявами чеського життя і аналогічними проявами у інших, іменно суміжних народів. Можна сказати, що в перших своїх працях д-р Зібрт був більше істориком ніж фольклористом, громадив пильно культурно-історичний матеріал, перешукуючи старочеську літературу, рукописи та акти і не вдаючися в дискусію тих фольклористичних питань, які піднімаються по поводу значення, початку, мандрівки чи самородності даних явищ. Від 1888 р. вийшли його „Історія гри в шахи в чехах“, „Старочеські обичаї, повірки, празники і простолюдні забави через увесь рік“, „Стрілецькі повірки і чари за старих часів у Чехах“, „З ігрищ і забав старочеських“, „Заховання і порядок при їді і питтю у старих чехів“, „Історія крою в чеських землях від найдавніших часів аж до гуситських війн“. Ся остання книжка, видана 1891 р., давала підставу догадуватися, що автор з поля фольклору звільна зовсім перейде на поле історії, тим більше, що рівночасно з сею книжкою вийшла його чисто історична праця: „Матеріали про продаж і сплавлювання солі Велтавою в рр. 1591—1599“.

Та здогад сей не справдився і д-р. Зібрт в пізніших своїх працях обернувся більш рішуче до студіювання

тем фольклорних, а вищепоіменовані книжки, взяті разом, становлять немов першу групу його праць. В'яже їх разом власне перевага культурно-історичного елементу і також метод. Автор не вдається в ніякі теорії, а зводить до купи матеріал, порядкуючи його в ясну та прозористу цілість, де-не-де освічуючи його ширшим, міжнароднім порівнянням, та все-таки переважно, так сказати, обома ногами стоячи на чеськім національнім ґрунті.

Із праць сеї групи безперечно найважливіша та, що має напис „Staročeské výroční obyčaje, pověry, slavnosti a zábavy prostónárodní, pokud o nich vypravují písemné památky az po náš věk“. Є се, так сказати, всенародний старочеський дневник цілого року. Правда, матеріал тут зібраний методом відмінним, ніж збирають теперішні фольклористи: не з уст народу, не з живої обсервації, а зі старих книжок казань, заказів, з актів різнорідних процесів (особливо про чари), зі старих календарів і т. ін. На підставі тих матеріалів Зібрт зумів змалювати образ дуже живий, даючи разом поняття про багатство старочеської літератури і про її живість та близькість до народного життя і світогляду. Сорок осібних статей, не однаково довгих, входить у склад сеї гарної книжки; особливо багаті змістом статті про м'ясопусти (тут же обширні виписки з запустних драм), про перший май (тут же о чарівницях, о звичаю маїти хати), про обичаї при жнивах і по жнивах, про вечір на св. Андрія, про Різдво (ходження з колядою, при чім інтересно, що в XV в. в Чехах ксьондзи ходили колядувати до своїх парафіян і т. д. Не зовсім під програму сеї книжки підходять розprávki про різних духів, в які вірили старі чехи, як „шотек“, „воднік“, „змек“, „мура“, „дикі люди“, та треба сказати, що й ці статейки самі по собі дуже цікаві.

Не менше важна є видана 1890 р. книжечка д-ра Зібрта „Poctivé mravy a společenské řády při jídle a pití po rozumu starých Čechů“. В 14 розділах сеї книжечки автор розбирає більше як 20 старочеських книг і рукописів, що подають науки, як себе держати в товари-

стві, а особливо при їді і питтю. Матеріали зібрані тут Зібртом дуже наглядно рисують нам картини старочеського домашнього життя, дуже часто побуджуючи теперішнього читача до щирого сміху. Варто завважити, що і в нашій старій літературі маємо чимало вказівок і згадок, що відносяться до сеї теми, а з кінця XVIII віку маємо інтересний забуток літературний, що зовсім сюди відноситься: є се так зв. „Політика свіцкая“ видана 1790 р. у Львові яко додаток до Букваря Ставропігійського. Хто би хотів зайнятися розбором сього інтересного писання, для того книжка д-ра Зібрта буде неоціненою підмогою між іншим і тим, що на початку розправи автор звів до купи всю важнішу європейську літературу, котра говорить про сей предмет. Сього вельми похвального звичаю д-р. Зібрт держиться і у всіх інших своїх працях, при кожній порушеній ним темі подаючи на початку всю важнішу її літературу.

Та вже в тім самім 1891 році д-р. Зібрт видав книжку, котра вказувала на значне розширення обсягу його дослідів. Книжка ся має напис „Listy z českých dějin kulturních“. Є се властиво збірка 9 статей, друкованих уперед по різних часописах, та тепер не тільки механічно зведених у купу, а значно, іноді майже зовсім наново, перероблених. В декотрих автор порушується ще на своїм давнім, улюбленім культурно-історичнім полі, як напр. в першій статті „O líčení a šlechtění tvaří u starých Čechů“, де з різних старих книг, рукописних „аптечок“ та реклам старочеських збирає відомості про косметики, яких уживали старочеські жінки й мужчини для підкрашування лиця. На тім самім полі держиться також стаття 7, де розказано про „Тютюн на чеській землі“. Та інші статті більш рішуче входять на поле властивої фольклористики. Стаття 2 лучить у собі 5 праць до спільної теми „Přežitky starodávnych obět-ních obřadů“. Подає тут автор після старших і новіших видань опис таких забав народних, як суд над когутом і стинання йому голови, як молочення качура, закопаного по шию в землю, причім парубок, що має його забити ціпом, має зав'язані очі, як стинання барана, скидання з вежі цапа, уривання голови гусям, завіше-

ним на шнурі. Автор признає, що подібні забави (тепер забуті у чехів) знаходилися у многих інших західно-європейських народів, та відкидаючи їх міфологічне толкування, не слідить за їх початком і розширенням і вдовольняється здогадом, що ті забави були культурним пережитком стародавніх обрядів, поганських жертв, котрі з часом, стративши своє поважне значення, перемінилися в прості народні забави. Зібрані автором описи тих забав не дуже се потверджують; бодай найдокладніші описи стинання когута далеко швидше кажуть в них догадуватися драматизовані пародії давніх судів і судових церемоній, ніж зостанка поганських жертв. У старих літературах лишилося чимало таких пародій, як напр. популярна в середньовіковій Європі „*Condemnatio uiae*“, котра в югослов'янській літературі являється в виді побожної легенди про „Мученіє преподобного Гроздія“, а шотландським поетом Бернсом перероблена була як балада про Івана Ячменя, далі великоруський епос „Ерша Ершовича сына Щетинникова“ і т. і.

Далі находимо тут интересну статтю „*Simbolika barev u starých Čechů*“, кілька причинків до старочеських весільних обичаїв і в кінці дві праці про повісті і легенди, а іменно „Повість про Мелюзіну в чеських людських переказах“ і „Повість про Жіжкову шкуру“ з методологічного погляду цікава особливо стаття про Мелюзіну. Повість про Мелюзіну розширена у чехів здавна і сплелася там з повіркою про „вітрову маму“, що стогне і квилить під час бурі, так що декуди сиплють їй муку і сіль, щоб заспокоїти її, переблагати та вберегти себе від шкоди. В чеській науковій літературі висказані були різні думки про сю повість. Старі писателі міфологічної школи а національного напрямку настоювали на тім, що повість ся не має нічого спільного зі старофранцузькою поемою та німецькою людською книгою виданою 1477 р., хоча на старочеських виданнях сеї повісті виразно було сказано, що се переклад із німецького. Д-р. Зібрт дуже добре показує фантастичність здогадів та спекуляцій чеських міфологів, особливо Гануша, котрий силувався конче вивести Ме-

люзіну з питомо чеського ґрунту і в тій цілі не вагувався навіть видумати якусь Медуліну, богиню меду, котрій буцімто чехи носять мід до ліса, щоб виєднати у неї достаток меду на слідуючий рік. Хоча ся Медуліна перейшла до книг німецьких міфологів, що взяли її за чисту монету, то д-р. Зібрт рішуче твердить, що в Чехах ніхто про неї не чував і не знає. Розказавши коротесенько, більше бібліографічно ніж генетично, хід наукових праць про Мелюзіну в Західній Європі, д-р. Зібрт стверджує поперед усього, що до чехів перейшла ся повість в р. 1555 перекладом з німецької книжки і навіть правдоподібно з німецькими ілюстраціями. Відтоді аж дотепер була вона в Чехах друкована незлічиму силу разів, так що представлення про пригоди і вигляд Мелюзіни ввійшло загально в склад людвої фантазії. Та там се представлення знайшло інший подібний образ. Були се сирени, морські панни з риб'ячими хвостами, звані також у старіх чехів *ohechule*. Цілим рядом цитат показує д-р. Зібрт, що представлення тих *ohechule* було у чехів доволі розширене ще перед тим, заким вони познайомилися з західною повістю про Мелюзіну. Відколи ж ся повість сталася в Чехах популярною, назва *ohechule* пропала і морські панни називаються мелюзінами. На тім ступені лишилося се представлення і у нас. В Чехах воно пройшло ще кілька ступенів, і то знов під впливом французько-німецької повісті. В тій повісті сказано, що коли Мелюзіна, підсліджена своїм чоловіком у купелі, зeszла від нього, була засуджена на те, щоб довіку літати в повітрі і плакати по втраченім чоловіку й дітях. Оцей то образ матері, котрої плач і стогін чути в завиванню бурі, послужив мабуть мотивом до витворення ніби міфічної „матері вітрів“ чи „цариці вітрів“. Натуральним способом ся поява зрослася з звичаєм — не чеським, а міжнародним — сипати вітрові в дарі муку, сіль, дрібки хліба і т. ін., щоб його втихомирити. Д-р. Зібрт вказує цитатами розширення сього звичаю особливо в Німеччині — інтересно, що у слов'ян, окрім чехів, він майже незвісний. Розкривши таким способом властивий характер усіх складників, які зложилися на витворення

чеської Мелюзіни — матері вітрів, д-р. Зібрт ось як ре-зюмує здобутки свого досліду: „Ми показали, як чужа повість, головню через читання, присвоїлася у нас і зіллялася зі звичаєм звісним також деінде — году-вати вітер мукою і т. ін., аж поки не дійшла до того виображення, що в шумі вітру хлипає і жалібно кви-лить міфічна істота — Мелюзіна“. Д-р. Зібрт не вірить в її міфічність, та все-таки не береться доходити, звідки взялася та фігура в середньовікових оповіданнях і яке було її первісне значення. Так само він не інтересу-ється судьбою Мелюзіни у інших слов'янських племен; його обходять головню чехи.

Такий самий характер має й статейка про Жіж-кову шкуру, котра буцімто по смерті сього чеського героя була відповідно до його заповіту злуплена, ви-правлена і натягнена на бубон. Д-р. Зібрт показує, що повість сю перший записав Еней Сільвій (пізніший папа Пій II) у своїй „*Historia Bohemica*“. З сеї книги пе-рейняли сю повість не тільки чеські літописці, але й численні чужі писателі. Зібрт виказує неісторичність цієї легенди, та не береться доходити, звідки міг Еней Сільвій узяти своє оповідання і чи нема в нім якої-небудь старшої людвої традиції.

Ся надто велика здержаність у власних виводах, ко-трих не можна взяти від інших учених, робить д-р. Зі-брта іноді безпомічним супроти смілих фальсифікатів. Се сталося іменно в сім випадку. Перед кільканадцятьма роками об'явився було в Німеччині „вчений“ Феккен-штедт, котрий в р. 1880 видав книжку „*Wendische Sa-geñ, Märchen und abergläubische Gebräuche*“, а 1883 — „*Die Mythen, Sagen und Legenden der Zamaiten (Li-thauer)*“. Про сі видання почав він голосити по всій Європі як про великі відкриття наукові, поки вкінці Карлович не здемаскував їх як найпростіші фабрикати без ніякої наукової вартості. Отже в обох сих книжках знаходилися варіанти казки про короля, котрий по смерті казав свою шкуру виправити і натягти на бу-бон. Про сі свої повісті Феккенштедт написав статейку у французькій журналі „*Le mouen âge*“, полемізуючи з виводами Зібрта, котрого стаття друкована була пер-

вісно в „Wiśle“. Полеміка була тим дивніша, що д-р. Зібрт властиво не робив майже ніяких висновків, окрім тих двох, безпосередньо випливаючих із фактів: що легенда про Жіжкову шкіру є легенда, не історичний факт і що вона до вірування чеського люду перейшла з книжок, а остаточно від Енея Сільвія. Феккенштедт пустився в звичайні міфологічні фантазування з поведи сеї легенди і своїх повістей і щасливо дійшов до того, „що в повісті про Жіжкову шкіру заховалася стародавня міфічна традиція, пам'ятка стародавнього божества небес і грому“. Замість ударити рішучо на се шарлатанство і показати, що обі Феккенштедтові повісті є мізерною копією власне повісті про Жіжку, д-р Зібрт застерігається тільки, і то досить несміло, проти міфічного їх викладу і на тім річ полишає.

Інтересну картинку культурно-історичну з життя старих чехів дає автор в статті „Svatba unosem u starých Čechů“. І тут автор не вдається в розбір питання про значення сього звичаю в історії сім'ї, але привівши дещо з заграничної літератури предмету, громадить матеріал чеський починаючи з XII віку аж до наших часів.

З кінцем 1891 р. розпочав д-р Зібрт враз із д-ром Любором Нідерле, археологом, видавати в Празі „Český lid“, першу чеську фольклорну часопись. Про видані досі три спорі томи сеї часописі ми подамо осібне справоздання, а тут згадаємо тільки про праці д-ра Зібрта в тім видавництві. В першій річнику він не подав ніякої довшої праці, але вів відділ критики книжок по культурній історії та фольклористиці, котрий веде й у дальших роках. На ті критики працюючого і талановитого вченого ми були дуже цікаві, та швидко побачили, що вони зовсім не є ніякі критики. Для д-ра Зібрта немов не існують ніякі „питання“, ані методологічні ані глибші, соціологічні та психологічні, що в'яжуться з фольклористикою. Збирання, громадження матеріалу — ось його головний ідеал, за котрим він судить праці других; навіть в розбір того, чи матеріал сей зібраний критично, він не вдається, а коли ремонструє проти чогонебудь, так хіба проти явних уже фантазій, не впли-

ваючих з матеріалу, особливо ж проти мудрування в старім міфологічному стилі, та й то свої ремонстрації попереджує аж до втоми низькими реверансами перед Ганушем, хоч деінде сам же виказує, що той заслужений учений не тільки пильно збирав матеріал, але дещо таки й висисав собі з пальця. Раз тільки (Cesky lid II, 80) д-р. Зібрт натякає на те, що в своїх фольклорних студіях іде за слідами Тайлора і Ланге, т. є. держиться т. зв. антропологічної школи, але своїм звичаєм не вдається зовсім у вияснювання принципів тої школи, а ще й поповнює ту недокладність, що затягає й усіх слов'янських фольклористів у прихильники тої школи, до чого очевидно нема ніякої підстави.

Загалом у своїх критиках д-р. Зібрт, дуже добродушний: хвалить усіх і вся (в двох роках видав остріший суд лише про одну книгу, тай то німецьку!); особливо всі слов'янські фольклорні праці, на котрі він звертає головну увагу, є для нього дуже добрі, знамениті, бодай гідні уваги, — все одно, чи то пише Черни, Бартош, Крек, Михайловський, Пипін, Драгоманов, Сумцов чи хто-небудь другий. Критик подає коротенько зміст праці, підносить те, що взято з чеського або доторкається чехів, а коли книга надто вже очевидно домагається докладнішого обговорення, обіцяє вернути до неї колись при нагоді. Ми не знаємо, чи така добродушність критики є обов'язкова в Чехах, але на нас сі „критичні“ замітки д-ра Зібрта роблять трохи прикре враження, бо знаючи його широку начитаність і знання, особливо в деяких галузях фольклорної науки (звичаї та церемонії), ми думаємо, що по поводу різних, іноді доволі мізерних праць, котрі він так добродушно хвалить, він міг би був висказати чимало свого, розумного і нового, і се певне було би корисно і для читачів журналу і для самих критикованих авторів.

Зате в II і III роках „С. L.“ д-р. Зібрт помістив кілька цінних своїх праць. Лишаємо на боці ті праці, що мають бібліографічну та історичну вартість для самих чехів, а придивимось ближче двом, котрі по нашій думці зазначають певний зворот у працях д-ра Зібрта, зворот до глибшого, ідейного аналізу зібраного матеріалу. Ti

праці, це „Chození s klisnou (s koněm) v době vánoční a masopustní“ і „Vynášení »smrti« a jeho výklady starší a novější“. Вже в самім титулі сей другої праці зазначено, що тут не ходить про сам матеріал, але також про його вияснення, а і в першій статті до повищого титулу додано „srovnávací studie folkloristická“. Та все-таки в однім і другім разі надто далеко на поле порівнюючої фольклористики Зібрт не забігає; матеріал чеський у нього головна річ, а дискусія над виясненням його значення займає підрядне місце і трактована буває досить шаблоново. Автор наводить думки різних учених (звичайно без їх аргументації) і прилучується до котроїсь одної, також не аргументуючи, для чого се чинить. Інтересний тут особливо один уступ із статті про ходження з конем в часі різдва або м'ясопуст. Грімм уважає сей звичай прагерманським і бачив в нім зостанок культу Водана. Тільки пізніше віднайдено зостанки того звичаю у французів, англійців, слов'ян (і то майже у всіх племен), литвинів і т. ін., де про Водана нічого й не знали. „Нема сумніву — пише з сього приводу автор, — що сміло видумані здогади, немов би в ходженні з конем був основою культу Водана, розпливаються в нівіщо, коли їх освітимо ярким світлом з порівнюючого становиська. Як доказав детальними студіями славний дослідник Веселовський після всіх інших праць слов'янських (цитую Потебні „О мифическом значении некоторых обрядов и поверий“ і „Колядки и щедровки“ Сумцова „Культурные переживания“ і Махала „Nákres slov. bajeslovi“) і чужих (нацитовано довгий ряд праць французьких, англійських, італійських та німецьких, починаючи від р. 1830) в церкві християнській до різдвянського празника на пам'ятку вродження Христа приплелися старі обичаї і повірки, зостанки поганських празників сонця, огню“. Зіставляючи сю тезу з цитованими для неї книгами і авторами, дивуємось: невже д-р. Зібрт не замітив, що власне Веселовський і Потебня в тій справі стоять на відмінних становищах? що Потебня, обкrescoючи нераз фольклористичне порівнювання теми, обмежуючи його до самих слов'янських племен,

наводить такі звичаї з поганського культу сонця і огню, коли тимчасом Веселовський бачить в них не пережитки давньої доісторичної темноти, а залишки і сліди стародавніх культурних впливів грекоримських на слов'ян! Те, що далі говорить Зібрт про цю справу — а говорить усього з 10 рядків, — не показує, щоб воно було йому досить ясне, а властиво показує, що він усе-таки далеко більше хилиться на бік Потебні ніж Веселовського, на бік погансько-міфічних початків наших культурних пережитків, ніж історично-культурних. Не хочемо з цього робити заслуженому чеському вченому ніякого закиду, бо остаточно діло се покищо спірне, і виводи Веселовського не у всіх можуть бути прийняті, та все-таки нам здається, що вчений, входячи на поле тих контрверсій, повинен нам і собі дати докладну справу про їх сучасний стан, не мішати протилежних опіній у одно і формулювати ясно та доказно свою власну думку.

Крім цього журналу, д-р. Зібрт дописував і до інших видань. І так в р. 1893 він опублікував у „Světobor-i“ передрук старої чеської книжечки Данила Феттера „Опис Ісландії“, дуже інтересної не тільки задля мови і живості, з якою вона написана, але також задля тих звичаїв і обичаїв, які в Ісландії бачив і старанно описав Феттер. До передруку д-р. Зібрт додав короткий вступ, де описав старий друк (мабуть унікат), що знаходиться в чеській музею і звернув увагу на його важність для історії культурної.

Тільки в половині цього року вийшла в виданнях чеської Академії Наук у Празі книга д-ра Зібрта, котра і обсягом горизонту студій і багатством наукового апарату перевищує всі дотеперішні праці цього вченого і ставить його ім'я в ряді ліпших європейських фольклористів. Книжка ся має напис: *Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku* (*Indiculus superstitionum et paganiarum*), jeho význam pro všeobecnou kulturní historii i pro studium kulturních přžitků v nynějším lidovém podání se zvláštním zřetelem k české lidovědě“. Книга ся різниться де в чому від усіх попередніх праць Зібрта, а головню тим, що тут перший раз вихід-

ною точкою його праці не є предмет чеський, значить, уже саме заложення праці ставить її на широкий, міжнародний ґрунт. Чеський матеріал, звісно, і тут займає значне місце, та він служить тільки причинком, є тільки одним ognivom у довгій ланцюзі рівнорядних даних, черпаних із фольклору і культурної історії інших європейських народів.

„Indiculus superstitionum et paganiarum“ є спис 30 пунктів, проти котрих повинні були виступати священники на казаннях і при сповіді як проти зостанків поганства. Спис сей повстав в VIII в. в Німеччині і тепер знаходиться в Римі в Ватиканській бібліотеці. Давно вже звернули різні вчені увагу на сих 30 рядків письма: від XVII в. про них списано цілу літературу, котру приводить д-р. Зібрт на стор. 7. Деякі з них для нас майже темні, так що ледве можна догадуватися, про що йшла річ; інші знов занадто загальні та уривкові. Зложення сього індекса одні приписують синодові в Лестін 743 р., другі св. Боніфациєві, апостолові німців, інші відносять його — і се буде мабуть найправдоподібніше — до часів Карла Великого.

Д-д. Зібрт приступає до пояснення сього індекса поганських звичаїв, як уже було сказано, з дуже обширним апаратом науковим, котрий і становить головну вартість його книги. Він притягає до порівняння поперед усього середньовічну літературу церковну, ухвали синодів, т. зв. Pönitenzialbücher, т. є. вказівки до відбування сповіді і накладання кар церковних¹, далі то-

¹ Д-р Зібрт приводить їх бібліографію, та з слов'янських знає тільки чеські, писані по латині, а не знає мабуть сербської книжечки „Исповідавник, сабранъ из православныхъ научителя по П. О. Мешру Иерониму Панормитану реда Приповіедалаца С. Доминика, принесен оу іезик Босански трудом П. О. Степана Матніевича Солинянина, реда с. Франческа Мале братіе Обслужуучіех, даржаве Босне Арцентине Приповіедаоца. In Roma ... 1530“. Книжечка се хоч і новіша, та все-таки де в чому інтересна, бо крім загальних річей містить дещо підладжене до місцевих обставин. І так читаємо в ній (подаю текст в перекладі): „Вірити, що небо або звізди впливають на нашу волю — гріх смертельний. Прикликати діавола для ворожби або для інших цілів — гріх смертельний. Вести пріянь з діаволом або

дішню літературу світську, особливо закони проти поганських обичаїв та натяки про них в писаннях історичних. Та не вдовольняючися тим, він притягає до порівняння з тими середньовічними свідоцтвами здобутки нового фольклору, звичаї народів нецивілізованих і зостанки їх у народів цивілізованих. Він показує, що „обичаї і повірки“, котрі „Indiculus“ карає і прокликає як поганські, при докладнішій досліді знаходимо й досі, в часі, коли ми живемо, в людських переказах європейських, хоча в формі затертій, змінений, а рівночасно знаходимо їх у народів неосвічених, у т. зв. диких племен в формі повнішій, первіснішій, ближчій до поганських звичаїв, котрі церква на початку середніх віків заборонювала охрещеним народам. Ті самі людські обичаї, ті самі повірки, котрі нам Indiculus вказує на розсвіті цивілізації європейських народів, і котрі довго опісля перевидаються в різних появах у пасмі середньовікової культурної історії і досягають аж до найновішої доби, кружать і донині в переказах первісних народів, де можуть і досі рости і розвиватися свobodно без уменшень і змін, які робила у освічених народів поступаюча культура. З сього бачимо, як з однакових причин в різних часах, на далеких між собою місцях

яку-небудь умову — гр. см. Держати діавола в посудині або в перстені — гр. см. Вірити в сні і силкуватися з молитвою відгадати з них річі будучі — гр. см. Вдаватися до ворожби, що чиниться з майстерством або розумінням чортівським із віщування або лету птахів або інших рухів звірячих, як се чинили поганці — гр. см. Пильнувати, щоб не робити деяких діл в певні дні задля того, що сей день злий чи нещасний або держатися в тім світлех, или споменуті оуде срамне божіє или смертним гріхом: кидати жереб для ворожби з явною або таємною умовою з чортом як се чиниться при чарах та волхвованню, чарувати в цілі віщування або уздоровлювання, „рієти на срамоту божю али світлех, или споменуті оуде срамне божіє или смертним гріхито или шале“, „проклинати или посилати зло деру, огню или иному створеню неразложному без мыслиніє грієхъ смартіни. Признаком чарів та волхвовання вважається говорення слів, котрі не є правдиві або котрих говорячий не розуміє, мати такі слова написані на шкурі а не на звичайнім папері, збирати сліди людські з землі, носити при собі письма або листки пописані незрозумілими словами та знаками і т. ін. (стор. 46—50).

виросли і виростають в людській думці виображення, погляди, поняття, відповідні до того поступу, а між собою подібні або й тотожні¹. Сказати правду, ані з повиших слів, ані з дальших матеріалів, зібраних д-ром Зібртом ми сього не бачимо. Бо поперед усього ми не знаємо, які іменно звичаї та повірки картає *Indiculus*. Як уже сказано, текст його занадто короткий: се немов титули поодиноких розправ або заміток. Ось нпр. 1. *De sacrilegio ad sepulchra mortuorum*. Певна річ, що мова тут про якісь обряди похоронні, але про які? Зібрт збирає з давніших і пізніших християнських писань множество свідoctв і описів про різні звичаї похоронні, та все-таки ми не знаємо напевно, чи іменно ті звичаї має на меті *Indiculus*, або котрі з них іменно. А далі нам здається, що з загальнолюдською теорією звичаїв і обичаїв треба бути не менше обережним, як і з усякою іншою. Добре то сказати: такий і такий звичай є загальнолюдський, властивий певній добі цивілізації і серед аналогічних обставин повстає в різних сторонах незалежно, — і на доказ сього привести 5, 10, 20 племен з різних сторін і часів. Кому вистачить такий доказ? Адже ж тут би треба вичислити всі народи всіх часів, а то хто ще знає, які там були зв'язки між тими різними племенами і чи даний звичай не повстав десь у одного та не перенісся разом зі звисною хвилею цивілізаційною до інших? Адже ж нині ми знаємо, що мандрівка таких хвиль цивілізаційних розпочалась іще в доісторичних часах разом з мандрівкою нефрітових ножів, діорітових топориків та бронзових мечів і фібул. Що нпр. якби хтось бачачи буддійські вірування і обряди у якутів, монголів, тибетанців, японців, бірманців та сингалезів, а рівночасно бачачи аналогічні вірування і обряди у християн в Ісландії, Скандинавії, Іспанії, Італії і по інших краях сказав би, що буддизм є загальнолюдський, що появляється в різних місцях і часах, у різних народів, в різних кліматах незалежно у одних від других? Що сказав би на таке твердження історик, котрий знає, якими дорогами ті звичаї, погляди і інституції розходилися з краю до краю? Так само т. зв. первісні племена не повинні в таких теоріях фігурувати без за-

стережень, принаймні племена африканські, котрі правдоподібно мають за собою дуже довгу, а нам незвісну, історію, котрі довгі віки підлягали могучим впливам єгиптян, фінікіян (руїни фінікійських будівель і фінікійські монети знаходяться на полудневих окраїнах Африки, в краю кафрів і готентотів), греків і римлян, а також племена американські, з котрих многі виробили були доволі високу і оригінальну культуру, значить, мали також поза собою історію і широкі історичні впливи та взаємини, про котрі ми дуже мало що знаємо. Фольклористика може де в чому причинитися до вияснення отих великих загадок, які насуває нам минувшина людської раси, але природнича, антропологічна теорія, по нашій думці, всього менше спосібна до такого вияснення. Звичаї і обичаї, як пережитки певних давніх станів цивілізації, повинні бути трактовані як явища історичні, для котрих має вагу думка, що історія не повторюється, принаймні щодо більших, важніших фактів.

Ті загальні уваги, котрі ми вважали потрібним висказати про саму теоретичну основу праць д-ра Зібрта, а особливо сеї останньої і без сумніву найважливішої, не вменшують вартості тих праць, котрі є і довго ще будуть багатим джерелом інформацій для кожного фольклориста, прекрасними збірками цінного матеріалу фольклорного і історико-літературного. Особливо його книжка про „*Indiculus superstitionum*“ є цінним вкладом в науку загальноєвропейську і являється для звичаїв і обичаїв таким багатим і пожиточним підручником, як Лібрехтове видання „*Otia imperialia*“ Гервасія з Тілбері для середньовікових казок і легенд. Книжка д-ра Зібрта робить честь чеській науці і чеській Академії, що видала її своїм накладом.

ПРОФ. ПОЛІВКА
ПРО НАШІ ЕТНОГРАФІЧНІ ВИДАННЯ

В останньому зошиті (за квітень 1901) віденського „Zeitschrift für oesterreichische Wildskunde“, органу Товариства для австрійського народознавства, помістив проф. празького чеського університету др. Юрій Полівка широку рецензію на сьомий том „Етнографічного збірника“, виданого нашим товариством, де поміщено другу часть збірки казок О. Роздольського. „Записки О. Роздольського, — пише проф. П[олівка], — визначаються можливо вірним переданням казок, оповіданих народом. Діалект — на справдішню розкіш діалектологів, але на невелику радість не славистів, що займаються дослідом казок — захований аж до найдрібніших деталей. Не тільки пани, але особливо й євреї говорять переважно по-польськи. Принагідні окрики слухачів подаються також. Перед нами стоїть докладний образ того, як живою держиться ще казка між тими людьми“. Проф. Полівка говорить загалом з признанням про діяльність Наук[ового] Тов[ариства] ім. Шевченка і спеціально про Етн[ографічний] збірник, що у виданих досі дев'ятох томах „подав незвичайно багато нового матеріалу до галицького народознавства і значно розширив пізнання особливо галицького і північно-угорського народу“.

Можна було б зневіритись у Францію, якщо б ми мали судити про неї на підставі блазенських виступів панів Деруле і компанії, і якщо маніфестації в честь Каткова мали б бути виразом думки всіх французів. Це, однак, не так. У Франції є ще багато людей, яких обурає думка про мезальянс республіки з царизмом, тому кожний голос протесту, піднесений з їх боку проти апофеозу Каткова радує всіх приятелів свободи і цивілізації. Першим, хто підніс такий протест був соціаліст Малон; тепер дізнаємось, що він не був самотній, бо до нього приєднався п. Х. Лонге з Жюстис, а зараз ми одержали останній номер тижневика *Le devoir*, в якому вміщена стаття, що заслуговує всякого схвалення ще й з тієї причини, що сміливо і симпатично згадує про нашу батьківщину.

„Прізвище Каткова в Росії, — пише *Le devoir*, — означає: царизм, скрайну реакцію, переслідування і сибірську каторгу. Ця людина все це відстоювала. На протязі тридцяти років він своїм пером постійно паплюжив принципи революції, громив тих, хто їх визнає. Більш царський, ніж сам цар, вважав, що Сибір є пристановищем надто лагідним для давніх його приятелів. Був він учнем великого Шеллінга; пізніше відрікся своїх принципів як і співтоваришів, а зненавидівши до крайності всяку політичну і релігійну свободу, став ненаситним у жертвах.

Всі знають, як він заохочував Муравйова до жакли-вих репресій проти поляків: згвалтовані і задушені жінки, діти вбивані в лоні матерів, пожарища і поліція в кожному куточку Польщі. Муравйов кинувся на

Польщу, як нищівний ураган, грабуючи, вбиваючи, спалюючи. Тоді то в Європі, а зокрема у французькій пресі піднісся крик переляку, а дійшов він так високо, що цар здержав Муравйова в його екстермінаційних поривах. А хто ж вважав того Муравйова ще надто лагідним і стриманим? Був ним Катков, постійно він кричав, що поляки повинні зникнути з поверхні землі, а на польській землі, коли вона стане пустиною, повинні поселитися росіяни.

Ось людина, якою Франція повинна захоплюватись. Це він ще декілька років тому був за троїсто-царський договір, себто, за договір з німцями. Але події останніх років, а може царська воля спонукали його бути лагіднішим до Франції. І цього має бути досить, щоби французькі патріоти плакали за ним? Ми не плачемо.

Що міністри змушені сумною необхідністю підтримувати дипломатичні відносини з Росією, хай так. Але, щоб такий народ, як наш, мав рахуватися з людьми, які є тиранами і катами свого власного народу, цього не повинно бути, хіба що цей народ забув би про всі уроки історії і виявився б здібним кинутись в ноги будь-кому, хто повіває кривавим прапором збройної слави.

Ні, це не патріотизм, не патріотизм французів, який означав колись: тріумф права і справедливості.

Народи тільки тим великі, що приносять великі жертви в ім'я прогресу людства. Франція стоїть високо в історії своїми жертвами для відродження і свободи інших народів. Це вона захистила північ Європи перед сарацинами. Це вона перша визволилася з-під клерикалізму, це вона через свого міністра Рішельє, який був католицьким кардиналом, але французьким генієм, подала руку шведському королеві, що захистив протестанську Німеччину від Валленштейна, вона, нарешті, в 1792 р. проголосила свободу народів. Це Франція сповнила велику цивілізаційну місію, а продовження цієї справи — це єдиний шлях, яким повинна йти далі.

*

Дуже цікавими є відгуки про Каткова іншої частини російської преси — не з його табору. Ось приклад, петербурзький місячник „Вестник Европы“, який вже виходить 22 роки, під редакцією п. Стасюлевича, орган помірковано-прогресивного табору на зразок нашого „Атенеум“, який нараховує зараз коло 18 тисяч передплатників і користується в Росії великою популярністю і впливом, не спромігся на окремий некролог для Каткова, а тільки під рубрикою „Общественная (суспільна) хроника“, і то на самому кінці, зафіксував факт його смерті такими словами:

„20 червня помер у власному маєтку біля Москви М. Н. Катков, редактор „Московских ведомостей“ та автор їх вступних статей, які перестали появлятися від часу його хвороби. Про значення цих статей ми мали можливість постійно говорити при житті автора і тому зараз повторювати це було б зайвим“. („Вест[ник] Евр[опы]“ був і є принциповим противником Каткова, тому постійно вказував на його діяльність, як на згубну для Росії.) Справжня оцінка такої діяльності завжди належить не до епохи діяча, а до тієї, в якій збирають плоди його діяльності. Зрештою, ще при його житті, виникли сумніви щодо корисності цієї діяльності, і, якщо вірити газетам, які стояли близько до редакції „Москов[ських] Ведом[остей]“, самою причиною прискорення його хвороби було те, що під час останньої його подорожі до Петербурга „до фізичних терпінь приєдналося моральне пригноблення“ („Вест[ник] Евр[опы]“, серпень, стор. 905). І тільки... Правда, трохи замало, як на такого, за яким, кажучи словами м. Мільруа „Росія і Франція в траврі“, за тим „могутнім патріотом“, голос якого „відбивався голосним ехом в умах сходу і заходу“, за тим „великим серцем, що перестало битися“. О! Справді було воно велике: через нього тисячі російської молоді помандрували і мандрують на Сибір, в каторги... Через його доноси європейського масштабу економіст, а zarazом публіцист Чернишевський провів 20 років на каторзі. Але це з „патріотизму“, це був „благородний“ донос — неправда ж п. Мільруа — і панове чехи?

„Вестник Европы“, який кожному видатнішому діячеві своєї батьківщини присвячує вичерпні некрологи, не вважав своїм обов'язком спромогтись для Каткова на щось іншого, крім найзвичайнішої згадки про його смерть в кінці рубрики, де вміщались замітки, на зразок, „Сьогодні помер такий-то злочинець, який окрадав своє село“. Але тільки той, хто знає добре російські відносини, хто знає, який вплив мав Катков на урядові сфери Росії, зрозуміє значення подібного вчинку. „Вест[ник] Евр[опы]“ мав і має в числі своїх постійних співпрацівників найвизначніших представників російського суспільства. Досить нагадати такі прізвища, як письменники. І. Тургенєв і Л. Толстой, геніальний сатирик Салтиков (Щедрін), Піпін, автор праці „Польські питання в російській літературі“, і т. п. У „Вест[нику] Евр[опы]“ російською мовою друкує також свої праці В. Спасович. Нехай панове чехи звернуть увагу ще й на те, що прогресивніша частина російського суспільства зараз не має свого органу в Росії, тому що редагований названим Салтиковим (Щедріним) місячник „Отечественные записки“, який за даними 1880—1881 р. мав 25 тисяч передплатників декілька років тому уряд заборонив видавати і тому свого „надгробного слова“ сказати Каткову не може.

Зрозумійте панове чехи, що коли хочете єднатися з Росією, то, якщо не втратили людської гідності, можете це робити тільки з тією благороднішою частиною російського суспільства, словом, з Росією І. Тургенєва, Салтикова, Чернишевського, Добролюбова, Пісарєва і т. д., а не з Росією Мещерського, Суворіна і Каткова, орган яких „Моск[овские] Вед[омости]“ Салтиков у своїй сатирі дотепно назвав „Помой“, тобто помий.

Знайте, що слово „Катков“, „катковщина“ в Росії вживають як образу, що в кожній російській студентській читальні, де розпоряджаються студенти самі, органи Каткова „Моск[овские] Вед[омости]“ і „Русский Вестник“ викидають, що вважати Каткова представником цілої Росії, це значить не мати найменшого уявлення про Росію і смертельно ображати значну частину російського суспільства. Був у Росії інший діяч,

відомий Аксаков. До його діяльності прогресивна частина російського суспільства також відносилась вороже, але вважала його чесною людиною, яку за гроші купити не можна. В Росії на кожному кроці можна зустрітись з подібним висловом: Аксаков честный человек, но узколюб, Катков — сволочь“. (Аксаков порядна людина, тільки обмежений, але Катков — то погань.)

Що ми не думали б про сучасний стан чеського народу, про його характер і про напрямки, якими йдуть його керівники, проте безсумнівним і визначним фактом завжди залишиться те, що майже в кожній ділянці розумової і економічної діяльності чехи ведуть величезну і посилену роботу. Досить нагадати їх поетів і літераторів, як Ярослав Врхліцький, який на протязі 15 років написав і видав коло 50 томів оригінальних та перекладних поетичних творів, романіст Бенеш Тржебірський, що залишив понад 60 історичних повістей, Сватоплук Чех, поет рівно ж талановитий, як і плодovitий, Юл. Зейер, Арбес, Герітес і багато інших видатних літературних талантів, щоб переконатися, який живий рух панує на цій ниві. Досить поглянути на чеські ілюстровані видання, як нпр., чудовий твір „Чехи“, прикрашений незліченною кількістю оригінальних прекрасно виконаних рисунків, далі „České hrady a zámky“, ілюстровані тижневики „Světobor“, „Zlatá Praha“ і т. п., щоб переконатися, що в цій ділянці чехи зробили дуже багато і то надзвичайно цінних речей. Список чеських періодичних видань свідчить про надзвичайно велику кількість спеціально наукових публікацій у різних галузях людських знань і практичних занять, публікацій літературних, художніх, популярних і т. п. Найважливішим є те, що переважно, або, принаймні, дві треті частини, заповнюються оригінальними працями чеських письменників, написаними в народному дусі, у формі, пристосованій до потреб і розуміння чеського суспільства.

І не думаймо, що той потужний ріст публіцистики

і чеських видань був чимсь штучним, підтримуваним від біди, як це люблять твердити німці. Ми мали під рукою примірник списку чеських видань, що надходили періодично до одного села (не міста): кількість різноманітних періодичних видань, виписуваних одним селом, становила коло 60, кількість примірників перевищувала 150! А таких сіл в Чехословаччині немало. Що ж тоді говорити про містечка й міста!

Де-де, а в ділянці народної освіти чехи, безперечно, зробили дуже багато і можуть в цьому відношенні бути зразком не тільки для всіх інших слов'янських народів, але також і для багатьох „цивілізованих“ народів, які звикли дивитися на слов'ян із свого п'єдесталу, як на варварів.

Крім незліченної кількості місцевих товариств, гуртків, читалень і т. п., чехи мають два великих товариства, які займаються спеціально освітою народу, а саме: „Matice lidu“, що видає для народу журнали і популярні книжки, а друге товариство під н. „Ústřední Matice školská“, тобто мати для заснування чеських шкіл. Останнє товариство організоване майже в 1880 р. І ось лежить перед нами довідник діяльності цього товариства на сьомому році його існування. Наводимо з цього довідника деякі важливіші дані, які, надіємось, будуть повчальними і для нас, бо показують, в який спосіб і з яким запалом беруться наші побратими до речей, котрі в нас... але про це хіба не говоримо!

В 1887 р. „Мати шкільництва“ мала доход 427.341 зл. 78 кр. Залізний капітал товариства становить 249.622 зл. 29 кр. Головні позиції в рубриці доходів є: касовий залишок з 1886 р. в сумі 224.886 зл. 49 кр., дари в сумі 169.231 зл. 16 кр., внески звичайних членів 14.397 зл. 2 кр., членів-засновників 5060 зл. 75 кр., членів, які фінансово піддержують товариство 1449 зл. 90 кр. 3 процентів поступило 3029 зл. 10 кр., з шкільних оплат у школах, які підтримувала „Matice“ 2698 зл. 79 кр., з візитних карт 1692 зл. 31 кр., з календаря 1206 зл. 65 кр. і т. д.

У рубриці витрат, безперечно, перше місце займають витрати на школу. Ці видатки в минулому році стано-

вили 160.628 зл. 81 кр. Адміністративні витрати становили відносно невелику суму 7529 зл. 27 кр., амортизація боргів становила 7113 зл. 66 кр., орган товариства коштував 841 зл. 83 кр.

Розподіляючи доходи товариства щодо місцевостей, бачимо такі цифри: з околиць Вайнберга поступило 7000 зл., з околиць Пільзна 6701 зл., з околиць Сміхова 6389 зл. 67 кр., з околиць Праги 4919 зл. 20 кр., з околиць Кароліна 4672 зл. 71 кр. Дві місцевості (Проміци на Моравії і Німбурга) дали понад 2000 зл., двадцять місцевостей у Чехословаччині і дві місцевості на Моравії дали понад 1000 зл. В загальному Чехія дала 159.111 зл. доходу, Моравія — 20.151 зл., а Сілезія — 23.998 зл. Американські чехи — 8232 зл., а чехи, які живуть в інших країнах — 3291 зл.

Видатки „Matice“ на Чехію становлять 86.505 зл., на Моравію — 50.024 зл., на Сілезію — 23.998 зл. До вищенаведених доходів треба ще додати вклади і записи, які в минулому році зроблено на користь „Matice“ і які складають близько 11.000 зл.

З діяльності „Matice“ досить буде навести такі дані за минулий рік, щоб оцінити її величезне значення у справі розвитку чеської нації.

Товариство утримує на свої кошти 38 народних шкіл і дитячі садки для малих дітей, далі, дві гімназії в Опаві і Угорському Градцю, з яких перша в найближчий час буде вже скомплектована, нарешті, три школи для ремісників: в Літаві, Іглаві і Чеській Кримаві. Крім того, товариство виявило готовність до відкриття такої школи в Ліберці і відкрило понад 18 початкових шкіл. Чи і коли ми зможемо подати подібний звіт?

Нарешті слід згадати, що на загальних зборах „Matice“ Píper у палких словах показав кривду чехів і поляків у Сілезії, висловлюючи велику надію, що справедливі вимоги нарешті досягнуть бажаного результату.

З'ЇЗД СЛОВ'ЯНСЬКОЇ МОЛОДІ

Нашим читачам вже відомо, що майже одночасно з відкриттям чеської крайової виставки 17 і 18 травня в Празі відбудеться з'їзд прогресивної слов'янської молоді.

Університетська молодь, яка належить до чеського демократичного товариства „Slavia“, за ініціативою і заохоченням „Časopisu českého studentstva“, заснувала численний комітет, який запросив на виставку молодь не тільки з цілої Чехословаччини, але також із слов'янських університетів (в тому числі і польських) та інших з цілої Європи, а потім — займеться прийняттям і розміщенням сподіваних численних гостей, також полегшенням відвідування ними виставки і міста, яке, як відомо, багате історичними пам'ятками і особливостями, гідними пізнання. Разом з тим проектується окрема вистава в „Narodním divadle“, а також великі товариські збори, на яких відбудеться обмін думками чеської молоді з приїжджою, встановлення ближчих відносин і порозуміння щодо спільних прагнень і переконань.

Чеська молодь розраховує, перш за все, на поляків, з якими прагне зав'язати братні відносини і віддячити їм взаємною гостинністю за сердечне прийняття, яке колись відчула в Кракові.

Програма з'їзду, надіслана нам в рукописі, така: „Прогресивним студентом вважаємо того студента, який є ворогом всякого панування народу над народом, статі над статтю (мужчини над жінкою і навпаки), класу над класом, який вважає релігію приватною справою одиниці, що стосується тільки її, а не нама-

гається зробити з неї знаряддя для того, щоб підігнати ціле суспільство під одну мірку, не прагне викувати з неї зброю проти прогресу, або зробити її предметом заробітку, далі — того, хто вбачає державу втілену в самих громадянах, не лише в комусь, з усіма, звідси випливаючими, наслідками; того, хто змагає до найкращого розвитку одиниці, визнаючи за суспільством найважливіші на неї права, що виходять із інтересів загалу, того, хто є прихильником якнайбільшої громадської свободи і вимагає вільного розвитку суспільства, не під охороною армії, а самих свідомих громадян.“

З'їзд відкривається в неділю 17 травня о 9 годині ранку з таким порядком денним: 1) відкриття з'їзду, 2) зачитання регламенту, 3) виступи представників окремих слов'янських національностей про загальне становище даного народу, 4) поділ на секції за національностями. Завдання секцій: 1) визначити відношення кожної слов'янської національності до австрійської держави і сформулювати вимоги, що відносяться до політичної організації Австрії; 2) визначити становище молоді згідно з окремими проблемами політичними, суспільними і цивілізаційними; 3) намітити шляхи і засоби для досягнення мети, а також визначити взаємовідносини між слов'янами; 4) спеціальні справи молоді, намітити план організації прогресивної слов'янської молоді в Австрії; 5) пропозиції членів, які б стосувались проблем, не охоплених вищенаведеними пунктами. Увечері відбудеться спільне засідання референтів окремих секцій і зредагування резолюції, яка охоплювала б і спільну програму і індивідуальні потреби окремих національностей.

В понеділок 18 травня о 9 годині ранку розпочинається спільне засідання, на якому будуть заслухані, обговорені і прийняті резолюції і виголошені прощальні промови.

Чеська брошура під наведеним вище заголовком, про яку сповіщав телеграф, вже вийшла. Автором її, як ми вже вчора повідомляли, має бути чеський посол гр. Вацлав Кауніц, або взагалі один із чотирьох молодочеських послів (Грегр, Кауніц, Васати і Енгель), виключених з чеського клубу у Відні.

Не маємо ще в руках самої брошури, але оскільки можемо скласти собі уяву про неї на підставі широких змістів, поданих у віденських газетах, можемо впевнено твердити, що значення її зовсім не таке велике, як можна було б сподіватись. Передусім їй бракує позитивної провідної думки, тобто напрямку, який міг би вивести чеський народ і його ворогуючі партії на ясний шлях солідарного розвитку.

Основним її змістом є критика, а радше закиди, які замість заспокоєння умів можуть лише викликати більше роздвоєння. Правда, автор вивішує при кінці прапор нової, народної, демократичної і слов'янської партії, але якою була б докладна програма цієї партії, її спрямування і відношення до інших чеських партій і слов'янських націй — про це ані слова в брошурі, а отже і лозунг створення такої партії, на нашу думку, кинуто тільки на вітер.

Про що йдеться авторові брошури? Ось головне питання, а разом з тим, на жаль, таке питання, на яке дуже важко одержати ясну відповідь з його брошури. „Чи чехи перейдуть до опозиції проти сучасного уряду?“ — ось головний сенс його міркувань. Але, з якою метою вони повинні прийти до опозиції? Автор не подає конкретної, практичної мети чеської політичної дії,

але виходить з чисто фантастичного твердження, що чехи, як в 1848 р. сказав Гавлічек, мають могутній вплив на весь розвиток середньої Європи, і що вплив цей на майбутнє буде далеко більший, і що чехи дійдуть до більшої слави і поваги ніж за часів Оттокара II. Тимчасом, зазначає автор брошури, останнім часом чехи замість прогресу роблять величезні кроки назад, доказам чого може бути вже поверхове порівняння. І внаслідок цього треба, на думку автора, іти в опозицію до сучасного уряду. З якою метою? Що може сучасний уряд зробити, щоб чехи досягли більшої слави і поваги, ніж за часів Оттокара II, або навіть такої, яку мають зараз угорці? І на це не відповідає автор брошури, не ставить жодних особливих вимог до уряду, і тим більш, здається, не розуміє такої елементарної справи, як те, що передусім власною працею і розвитком чеське суспільство може і мусить здобувати (і здобуває) собі щораз більшу славу і повагу.

Без сумніву, підкорення урядові, практиковане на шкоду інтересам країни, з кривдою для народного розвитку є великим, найбільшим гріхом, який може зробити парламентарне представництво народу. Але констатація такого злочину повинна здійснюватися незвичайно обачливо і обережно, на основі старанно зібраних і критично оцінених фактів, в іншому разі обвинувачення в безоглядній підлеглості урядові і занедбуванні народних інтересів буде тільки фразою і не переконає нікого, навіть якщо автор і постарається зміцнити його поганим підозрінням, що представництво дбає тільки про особисті вигоди і синекури. Оскільки нам відомо — а брошура не дає протилежних фактів — чеській репрезентації не можна зробити такого закину занедбання інтересів народу і країни в державній раді. Посилене спрямування автора (чи авторів) брошури до позиції викликає цілком протилежний результат, віденські опозиційні газети відразу зробили з брошури такий висновок: чеський клуб використовує фавори уряду для своєї особистої мети і вигоди, а автори брошури хотили б для себе.

Без сумніву, серед чеського народу існують пекучі

потреби, справедливі змагання, незаспокоєні прагнення, заспокоєння і здійснення, яких повинно бути спільною справою всіх суспільних факторів і літератури, і політичного представництва, і народних організацій і уряду, який називає себе феодально-автономним. Але найновіший голос чеської публіцистики навряд чи причиниться чим небудь до досягнення цієї мети, голов-но тому, що це очевидно, є голос більш партійний, а точніш суто фракційний, ніж загальнонародний, щиродемократичний і прогресивний.

ПРОГРАМА ОМЛАДІНІСТІВ

Рух омладіністів в Чехії, після розгрому в Празі, розійшовся по провінції і сильно її оживив. Виникло багато омладіністских газет, у містечках ведеться активна агітація, і новий рух поважно загрожує рядам молодочеської партії, Природно, що молодші покоління витісняють старші з їх позицій; дуже цікавим є те, що молодочехи змогли удержатися на своїх позиціях так коротко і не створили нічого тривкого, їх існування не викликало жодного прогресу.

В зв'язку з тим дуже цікаво прослідкувати, як формується обличчя нового підрастаючого політичного покоління в Чехії, і що воно нам обіцяє. З цієї ж причини заслуговує на особливу увагу програма омладіністів, опублікована в одній з провінціональних газет „Stráž pa Cidlině“, яка виходить в Новому Биджові. Програма ця не самостійна, але висловлена у формі пропозицій, що стосуються ревізії програми молодочеської партії, і які мають бути запропоновані з'їздові мужів довір'я цієї ж партії. Щодо тактики партії молоде покоління домагається, щоб молодочеська партія не відмовилася від своєї опозиції, доки не буде поновлений генералний сейм для країв Чеської Корони, доки не будуть зліквідовані курії, не буде запроваджене загальне голосування і чеська державна мова у внутрішній адміністрації, доки чехам не повернуть автономію в справах шкільництва, у фінансовому господарстві, і нарешті, доки не буде відкритий чеський університет у Моравії. В релігійному питанні вимагають рішучого відокремлення костьола від держави, тому, що „релігія є приватною справою кожного окремого громадянина“.

В справі суспільних реформ автори програми пропонують: „При параграфі, в якому молодочеська партія висловлює рішучий намір звернути належну увагу на суспільні реформи, вимагаємо, щоб партія докладно визначила, що в цій справі має намір зробити і чого хоче; вимагаємо, щоб посольський клуб повністю став на боці народу і в дальшому не грав такої дволичної ролі як зараз, коли одні кокетують з капіталізмом, а інші хочуть бути демократами. Партія мусить одночасно скласти урочисту обіцянку робітничому класу, що буде підтримувати його прагнення досягнути політичних прав, і знову вимагаємо, щоб було ясно і недвозначно сказано, що партія думає зробити в цьому напрямку. Вимагаємо цього всього, тому, що ми переконані, що жодна поважна політична партія не може спиратися на неясні і фразерські пункти програми, але мусить мати стійку основу в докладному визначенні своїх цілей і засобів, які ведуть до них“.

Те, що молодочеські і німецькі газети, хоч і з різних причин, навально нападають на ці пропозиції, метою яких є перетворення молодочеської партійної програми в програму радикально-народну, — це цілком природно. Важче зрозуміти, що противники закидають цій програмі неясність і помилковість. Саме їх гнів і крики доводять найкраще, що ця програма у всій її послідовності дуже добре зрозуміла.

З ГОСТЮВАННЯ У ПРАЗІ

I.

Я ще весь під враженням цілотижневого перебування у надвлтавській столиці. Враження сильне і тривале. Коли намагаюсь точніше визначити його в думці, сформулювати словами, завжди мимоволі в моїй уяві ви-мальовується щось подібне до бурлячого котла, осередка великої парової фабрики. Воно шумить, гуркоче, безупинно мчить у найрізноманітніші боки, працює, зносить до купи, збирає, громадить, складає, приводить в порядок, потроху перетворює і змінює, і все це з якимсь горячковим поспіхом і з невтомною енергією, серед гучних вигуків, різноманітних і не завжди гармонійних гасел і під звуки голосної і завжди гармонійної музики.

Прага справляє враження великого європейського міста з багатою історичною традицією. На вулицях, незважаючи на спеку, величезний рух, який триває до пізньої ночі, майже за північ. На центральних вулицях і площах таких, як площа св. Вацлава — електричне освітлення, в театрах сила-силенна публіки, численні кав'ярні, пивні, літні ресторани майже завжди повні людей і також до пізньої ночі; густо снують трамваї, омнібуси і коляски, перевозячи маси людей. Щодо цього Прагу з усіх європейських міст, за винятком Будапешту, можна порівняти лише з Віднем, з яким її споріднює багатство древніх історичних пам'яток, старовинних будівель, веж, костьолів і іт. п. Це багатство древностей у Празі справляє тим більше враження, тому що воно зосереджується на відносно меншій площі, не зрівноважується такою кількістю нових і таких величних споруд, як у Відні.

І ще одне. Той древній характер Праги тим сильніше врзується в пам'ять, що дуже відрізняється від характеру всіх околиць, які оточують місто. В яку б сторону від Праги не поїхав, скрізь мимоволі впадає в очі сила, інтенсивність і разом з ним молодість цивілізаційної праці. Охайні, заможні села, чудові шосейні дороги, раціонально оброблені поля, муровані мости, будинки також муровані, і все це нове, свіже, дерева вздовж доріг молоді, однакового розміру. Здається, немов уся ця країна щойно за якихось останніх 20—30 років, після якоїсь великої катастрофи, що прокотилась над нею, піднялась зненацька якимось гігантським зусиллям її мешканців, піднялась раптом і могутньо в такій мірі, що змогла повністю стерти сліди цієї катастрофи.

Друге, що впадає в очі того, хто приїздить у Прагу, це її дуже підкреслений, домінуючий національно-чеський характер. Проходячи вулицями Праги, скрізь бачим чеські написи, чуєм чеську розмову, помічаєм в руках у службовців, як і у візників чеські газети. Більш того, написи на магазинах, установах, плакатах, скрізь наголошують на чеський характер установи, на пріоритет чеських виробів, підносять чеські фабрики, чеську торгівлю, чеські кооперативи, чеські банки і т. п. Мимоволі пригадується, що все це таке недавнє, здобуте так швидко, таким величезним зусиллям чеського народу, що Прага ще на початку цього століття була німецьким містом, що патріарх слов'янської філології Добровський ще тоді сумнівався в тому, чи зможе чеський народ ще відродитись до самостійного національного життя, і перед нашими очима постає незвичайна картина, яка окрилює розум і серце, картина народу, який відроджується з попелу, як здорова гілка на старому, розчахненому громами стовбурі. І водночас, дивлячись на цю нову, чеську Прагу, в якій німецька стихія, недавно ще домінуюча, розтанула дотла, щезла майже безслідно, стає нам ясною лютість австрійських німців з приводу цилійської гімназії. О, так! Хто обпікся на гарячому, той дує на холодне.

Те, що цей національно-чеський характер Праги не

є поверховим, не обмежується написами і плакатами, але сягає вглиб, впливає, так би мовити, із самої суті празьких мешканців, справа загально відома і підтверджувалась неодноразово сумлінними спостерігачами. Щоб переконатись у цьому, досить хоч трошки поговорити з будь-яким перехожим з нижчих і найнижчих верств празького населення.

— Ну от, пане, — говорив мені розсильний, у якого я діставав інструкцію про готелі і розташування деяких вулиць і який, проводжаючи мене до потрібного місця, сам завів зі мною розмову на політичну тему, — тепер можемо бути певними, що німці не проковтнуть нас!

— Звідкіля ця впевненість? — спитав я.

— А як же? Досі заявляли, що ми безсильні, що весь цей рух, це штучна агітація, що наші послы не тямлять у політиці! А тимчасом виявилось, що наші послы повалили їхню коаліцію. Виявилось, — додав з гордістю, — що управляти в Австрії без нас і всупереч нам не можна. Мусять рахуватись з нами. Мусять стерпіти це виняткове становище у Празі. Мусять переконатись у тому, що чеський народ, це не груша, яку можна схрупати.

В кінці вулиці, якою ми йшли, з'явилась висока башта з вузькими, загратованими вікнами, вся вкрита древнім різьбленням і кам'яними прикрасами.

— Ось, бачите, — додав мій співбесідник, стишивши трохи голос і вказуючи на цю башту, — там, в цій башті, в цьому будинку, який до неї прилягає, судили „покрокарів“, отих омладіністів. Вони там до цього часу сидять, аякже! І Гайн, і Рашин і Соколь сидять досі. Деякі вже повиходили, а ті ще й досі сидять. О, коли б їх судили сьогодні, певне, не позасуджували б. Знаєте? Нещодавно виразно писалось в газетах, що їх невинно засудили, що повинні їх випустити.

Те, що і „народописна“ виставка, відвідини якої, було основною метою приїзду у Прагу, має цей самий національно-чеський характер, справа цілком природна, що цей характер підкреслюється дуже сильно, що в численних дрібних і більших деталях все зроблено для того, щоб надати виставці рис національної демонстра-

ції, полемічного антинімецького характеру, що цей характер ще сильніше виявляється в тих незліченних відвідинах, колективних екскурсіях, гостинах, бенкетах, вітальних промовах і тостах, засобом яких, приводом, метою і темою є виставка, це справа, можливо, не така природна, але тим не менше правдива. Не настільки природна тому, що з назви „чесько-слов'янська народописна виставка“ можна було б зробити висновок, що характер її виключно науковий, а однією з головних рис науковості є безсторонність, або точніше, справедливий розподіл світла і тіні. З цього погляду також не цілком зрозумілою є демонстративність, те, що ми не чуємо протилежних голосів, що німці здебільшого мовчать про виставку, не полемізують, не агітують проти неї. Незважаючи на те, в повітрі відчувається ніби гарячий подих тихої, затаєної але запеклої національної боротьби, в якій обидва табори напружують усі свої сили, а табір чеський, хоч вдає іноді, що він кривджений, гноблений і знаходиться під загрозою, здається мені насправді сильнішим, завзятішим в боротьбі, сповненим запалу і близьким тріумфу.

Те, що я сказав про демонстративність, яка мов би згусток шумуючої піни на водяних хвилях підноситься над празькою виставкою, не применшує її глибшого значення, її наукового характеру. Оглянувши багатство цієї виставки, наскільки це було можливим протягом кількох днів, можу сказати, що не було перебільшення в словах однієї із чеських газет, яка висловилась в тому дусі, що це перша, влаштована в такому широкому масштабі, народознавча виставка в Європі і що щодо розмірів і багатства жодна із дотеперішніх виставок такого роду не може з нею зрівнятись.

II.

Виставка, яка сьогодні приваблює до себе сотні тисяч глядачів з цілої Чехії, з цілої Слов'янщини, не є етнографічною у вузькому розумінні цього слова. Етнографія, як така, тобто представлення стану життя, звичаїв, одягу і виробів простого народу, не охопленого ще те-

чією новішої цивілізації, займає на празькій виставці навіть порівняно невелике місце. А вже про те, що так часто повторюють чеські патріоти, щоб саме ця частина виставки доказувала якусь цивілізаційну самостійність, відрубність і оригінальність чеського племені, певне, жодна мисляча людина не буде й думати. Це ж бо загально відома річ, що етнографічна наука взагалі, якщо не затискається в межах одного племені, виявляє у нравах, поглядах, звичаях і шляхах цивілізації народів набагато більше подібності, ніж різниць.

Загалом, празька виставка 1895 р. є власне цивілізаційно-історичною у широкому розумінні цього слова. У величезних її розмірах намагались умістити все, що може дати уявлення про чеську землю і про чеський народ в його різноманітних галузях і відтінках, про його минуле від найдавнішої доби до вчорашнього дня, в його антропологічних і розумових рисах, в його цивілізаційній праці в ділянці промисловості, науки, мистецтва і літератури, в його суспільному і національному устрої. А якщо в усій масі зібраних і виставлених речей мало бачимо прачеського, суто і оригінально чеського, якщо, навпаки, вся виставка якнайповніше ілюструє нам цей великий і незаперечний історичний факт, що маємо тут справу з прищепленим слов'янським паростком, який могутньо розрісся на ґрунті германо-латинської цивілізації, то тим не меншо виставка у багатьох відношеннях є незмірно повчальною. І вже прямо-таки мусить вона викликати захоплення і любов до сучасного нам чеського народу, до його великої трудовлюбивості, енергії, старанності, до його пієтизму перед древніми пам'ятками його буття, до його розуміння порядку і систематичності, яке на цій виставці, створеній зусиллями численних товариств, комітетів і окремих осіб, зусиллями буквально всього чеського народу, зазнає справжнього тріумфу.

Щодо цього, особливо для нас, незграбних поляків і русинів, празька виставка є прекрасною школою. Адже етнографічних пам'яток, народних виробів є у нас теж чимало, а навіть можна сказати, більше, ніж у Чехії, бо наш народ стоїть нижче щодо освіти, а отже

новіші цивілізаційні форми не змогли ще стерти старих рис в такій мірі, як це сталося у чехів. Проте, якими невмілими, уривчастими, дилетантськими мусимо ми назвати наші збирання, упорядковування і експонування тих пам'яток на львівській крайовій виставці, якщо порівняємо їх з тим, що зробили у себе чехи! І якщо празька виставка імпонує нам у тій частині, де ми в порівнянні з чехами багаті, то що ж говорити про інші відділи краєзнавства, в яких чеському багатству ми можемо протиставити, мабуть, нашу вбогість і невміння! І ще з одного, може найважливішого погляду празької виставці слід стати для нас школою і зразком. Який був її початок? Простий, але енергійний громадянин, Шуберт, директор чеського театру, був ініціатором влаштування цієї виставки.

Це було під час великої ювілейної виставки в Празі в 1891 р. Відділ краєзнавства займав тоді скромне місце: чеська хатинка і павільйон т. з. ретроспективний — ось і все. Це був острівцець посеред моря інших розкішних і багатих павільйонів, але саме цей острівцець відвідувало найбільше людей. Це дало привід для розширення цього острівця, для створення з нього цілої спеціальної виставки.

Що ж далі? Чи з цією думкою звернувся п. Шуберт до якихось достойників, князів, таємних радників і інших великих панів, шукаючи у них протекції? З нашої точки зору це був би шлях майже єдино природний і що веде до мети.

В Чехії, очевидно, існує інше уявлення про прями і криві лінії, бо п. Шуберт звернувся передусім до всіх визначніших чеських працівників в галузі народознавства, до товариств, які володіють народознавчими колекціями, до провінціальних музеїв і окремих осіб, палких ентузіастів рідних пам'яток — і цей шлях, справді, виявився найпростішим, дав блискучі результати.

Празька виставка є не тільки народо- і краєзнавчою. Вона є народною, демократичною. Весь чеський народ спричинився до того, щоб її створити, вона пронизана народним, демократичним духом.

Протектором її не є жоден князь по крові, жоден пан з великою мітрою ані з великим гербом, а простий громадянин Чехії, якого завдяки довір'ю співгромадян висунуто на пост президента Праги, п. Ченек Грегор. Почесними президентами виконавчого відділу також не є князі, ані золоті коміри; поруч з двома графами, з яких один належить до числа найсвітліших борців за права чеського народу (гр. Гаррах) ми бачимо тут двох ветеранів наукової праці: Карела Адамека, посла, і Фр. Бартоша, найвизначнішого сьогодні чесько-моравського етнографа. Дійсним головою того ж відділу є відомий граф-радикал, доктор юридичних наук Вл. Лажански, а в числі заступників президента бачимо одних знаменитостей — але не через знатний рід або герби, а через працю і здібності, а саме проф. Костінського університету, голову чеського експортного товариства Артура Генслера і Ф. А. Шуберта, директора чеського театру в Празі. При такому демократичному складі керівництва не дивно, що і вся ця робота велась відповідним способом, без протекціоналізму, без підлабузництва для всіляких „персон“, без поблажок для всіляких „любимчиків“ на шкоду для цілого. І що слідє за цим, проти керівництва не підносяться жодні ремствування ані образи, а серед усього населення виставка користується великим успіхом. Всі дивляться на неї з гордістю, як на великий доказ живучості народу, як на блискучий момент в житті народу.

Кожен чех також прагне в міру сил і можливостей спричинитись до прославлення цього моменту, прагне вкласти і свою цеглинку до могутньої споруди. Зразу ж з перших моїх відвідин виставки я мав змогу в тому переконатись. У центральному палаці виставки, біля центрального входу знаходиться величезний зал. Посередині його серед зелені екзотичних кущів знаходяться підмостки під балдахімом. Вглибині знаходиться портрет цісаря, над яким знаходиться чеська корона. Коли я увійшов до залу, там було ще небагато публіки, тобто було кілька сотень людей, які, розсипавшись по різних кутках величезної будівлі, ставали непомітними на тлі її розмірів. Ледве я встиг трохи роздивитись, як сере-

дина залу наповнилась кількатисячним натовпом, який скупчився навколо підмосток. З дощечки, яку хтось тримав над головами людей, я довідався, що це екскурсія з Тжебениц з північної Чехії. З підмостків залунали вітальні промови, які приймали не дуже голосними вигуками: Прекрасно! Слава! Потім відповіді керівників екскурсій — одні шумні і палкі, інші скромні. Вкінці несміливо виступив один з цих учасників і сказав приблизно такими словами:

„Ми прибули сюди з північних областей чеських земель, звідти, де нам найважче живеться, де нам найбільше загрожує німецьке засилля. Ми хочемо піднестися духом, зогрітись, освіжитись, побачивши те, чим є і чим були наші брати чехи в інших місцях. Кожен поспішає сюди, щоб показати, що цікавого є в його краях, суто національного, цінного — чи то в одязі, звичаях, виробах, чи то в розумовій праці народу. Ми бідні щодо цього, немає у нас нічого настільки цікавого. Наші давні національні риси стерлись. А все таки ми не хотіли їхати сюди з голими руками. І ось, ми склали цей скромний подарунок, який вручаємо виконавчому відділу виставки з проханням використати це з метою, яку визнає за найбільш слушну“.

З цими словами цей громадянин — простий чеський селянин віддав у руки п. Ложанському банкнот в 1000 ринських. Не надто гучні оклики „слава“ привітали цю громову. Наступного дня в газеті згадали про це коротко, як про внесок дуже буденний.

Селяни з Тжебовіц, певне, не їхали на виставку коштом протекторів або повітових рад.

III.

Перед тим, як перейду до більш детального опису празької виставки, хотів би звернути увагу на ще одну обставину, дуже важливу і характерну, на мою думку, для чехів. Маю на увазі цю тривалість їх праці і думки, яка просувається справді швидко, але постійно, без відпочинку, послідовно, не вихоплюючись вперед понад сили, щоб згодом, виснажившись, впасти на пів-

дорозі і нидіти роками. Велике народне зусилля, яким, безперечно, можна вважати празьку ювілейну виставку 1891 р. не тільки не вичерпало фізичних, фінансових і умових сил чехів, але, так би мовити, їх подвоїло і потроїло. Я був присутнім на з'їзді прогресивної слов'янської молоді. Можу без хвастощів сказати, що представники польської і руської молоді мали тоді перевагу над чеською молоддю щодо теоретичних знань, широти і зрілості суспільних і політичних поглядів і мали переважачий, вирішальний вплив на складання і формулювання програми прогресивної слов'янської молоді в Австрії. З того часу минуло чотири роки. Що сталося у нас за цей період? Польський прогресивний рух серед молоді розсіявся майже безслідно; руський, який знайшов своє втілення в організації радикальної партії, після хвилювого проблиску енергії значно ослаб і якщо сьогодні залишив сліди, то мабуть, між простим народом, бо серед молоді наступила деяка реакція і занепад політичної думки. А тимчасом у Чехії на основі тогочасної програми виникла могутня прогресивна партія, яка, незважаючи на поразки, яких зазнала у великому судовому процесі омладини, і яких завдало їй виняткове становище, здобуває дедалі міцніший ґрунт в усій Чехії і Моравії і вже сьогодні суперничає з пануючою партією молодочехів, а з часом, безперечно, посилиться ще більше.

Цю саму тривалість бачимо і в кожній іншій ділянці. З малого етнографічного і ретроспективного відділу на виставці 1891 р. виросла велика краєзнавча виставка 1895 р. Але й цим чехи не обмежуються і вже сьогодні дуже серйозно обговорюється питання збереження великої частини цінностей, яку зібрали на теперішній виставці і використання її як основи для великого крає- і народознавчого чеського музею, який повинен бути створений у Празі. Беручи до уваги визначні практичні здібності людей, які це задумали, можна сподіватись, що цей музей незабаром стане дійсним фактом. Те, що він щодо багатства матеріалів, добору і систематизації предметів уже з самого моменту утворення буде, безперечно, найбагатшим 3-поміж усіх провінціальних му-

зеїв Австрії — в цьому вже сьогодні сумніватись не можна.

Як відомо, теперішню виставку влаштовано на тому самому місці, що й попередню, використавши в значній мірі ті самі павільйони, що були на виставці 1891 року, хоч розклад виставки тепер дещо інший. Центр виставки становить величезний „народописний“ палац, який містить у собі основну масу зібраних предметів. Від входу у цей палац простягається прегарний сквер з квітами, обабіч тягнуться широкі вулиці, а поруч них крім менших павільйонів і адміністративних корпусів по обидва боки сквера знаходяться два великі будинки; в одному міститься „музей міста Праги“, а в другому „виставка чеських товариств“. Перед центральним палацом знаходиться округлий концертний павільйончик, де щовечора грає оркестр. Праворуч від головного входу народознавчого палацу великою півдугою розмістились павільйони: шкільний, сокольський, пожежної охорони, огородництва, далі археологічний, відомий під назвою „праєпоха чеської землі“. Трохи віддалік бачимо оригінальну будівлю — вірну копію середньовічного замку, збудованого на урвищі, обнесеного глибоким ровом, через який перекинено підйомний міст. Замок мурований з тесових каменів, з високою вежею з баштами, бійницями, могутньою брамою, має назву „граду Кокожина“ і містить у собі крім діорами, яка зображає „розгром Сасів під Товстою скелею“ — епізод, взятий із однієї з поем, що входять у склад Короледворського рукопису — багату колекцію давньої чеської зброї, починаючи від рогатин і кремінних стріл доісторичної людини, і кінчаючи XV сторіччям. В сінях замку загальну увагу привертає важкий, масивний віз, який застосовували в гуситських війнах — оригінальна мебель, що служила як до транспорту так і створювання рухомих укріплень, або т. з. таборів. Відомо, що від гуситів перейняли модель цього возу українські козаки. Кожний із перелічених тут павільйонів сам по собі є чудовою ілюстрацією певних сторін життя і розумової праці чеського народу. Увійдім, напр., у шкільний павільйон. В центральному залі статуя Коменського, всі

видання його творів і все, що може ілюструвати розвиток чеських шкіл від часів незабутнього творця сучасної педагогіки. Ось старі, поживклі видання букварів і чеських шкільних книжок, друкованих огидним „швабахом“, шкільні зошити з розмальованими ініціалами на титульних сторінках, безліч моделей шкільних будинків, починаючи від старих, скромних перетворених у школи сільських халуп, кінчаючи сучасними одно- або двоповерховими палациками, здебільшого мурованими, зрідка дерев'яними, з городцями, шкільками фруктових дерев і т. п. А ось повне внутрішнє обладнання сільських шкіл з безліччю наочних карт, креслень, моделей навчальних предметів, колекцій по природознавству, ручних виробів, гімнастичних приладів і т. п. І все це не звалене в одну купу, не зіbrane з різних місцевостей, з метою вибрати речі якнайкращі, які створювали б ідеальну картину, що в дійсності не існує. Ні, тут є кілька десятків округів міських і сільських, багатших і убогіших — цілком і фотографічно вірні картини народних шкіл разом з усім, що в них є. А поруч сотні фотографій, зображень шкіл, учителів, шкільної дітвори. Але навіщо нам фотографії, коли кожен день приводить на виставку сотні цієї шкільної дітвори. Мов струмки з усіх сторін країни, так плывуть день у день на виставку численні лави шкільної дітвори, хлопців і дівчат, з учителями і вчительками, під звуки пісень, з прапорцями і дощечками, які вказують звідки вони прибули. Протягом тижня, який я гостював у Празі, пройшло таких екскурсій принаймі 20. Дітей поділяли на групи, водили їх помалу, не втомлювали їх, під час оглядин влаштовувалось для них довгі відпочинки, ситі закуски, так що підвечір вони були такими бадьорими, такими сильними і охочими, як і на початку. Я замилювався, дивлячись на них: з їх облич, одягу, рухів було видно, що чехи люблять своє майбутнє, своє молоде покоління не менш палко і не менш розумно, як і своє минуле.

З яким захопленням навколо гуртків дітей юрмились люди, коли ті, оглянувши виставку і відпочивши, виходили на майдан, щоб почати свої звичні товариські

гри і танці. Якими сердечними, ласкавими вигуками заохочувала, підбадьорувала публіка цих дітей! Ось школа для дівчат з якогось містечка поблизу Праги танцює під звуки народних пісень. Нехитрі танці, нехитрі пісеньки, схожі на наші веснянки і хороводи. Дівчата спочатку, як видно, трохи збентежені публікою, яка юрмиться навколо них. Але незабаром гурточок жваввішає, танок і пісні йдуть бадьоріше; танок не втомлює, бо в ньому немає жодного крутіння, а тільки розмірені кроки, підстрибування, рухи руками і головами — тобто всі елементи здорової, раціональної гімнастики. Дивлюсь на цю дітвору, милуюсь її охайністю, вільними рухами, інтелігентним виразом облич, дружнім і товариським ставленням до неї вчителів — і сльози набігають на очі. Згадуються мені наші бідні, не миті, не чесані, рабські галицькі школи.

— Ну, а у вас в Галичині є щось подібне? — запитує мене один знайомий чех.

Не можу йому відповісти, бо в цю мить починається новий танок і нова пісенька. Дівчата йдуть парами, кульгаючи в такт на ліву ногу і співають:

Ja mam w lewe nuze
Trna, trna, trnaczika!
Ja mam w lewe nuze
Trnaczika, trn!

— Але ж далєбі! Це політична пісня! — вимовив я якось мимохіть, забуваючи де я.

— Політична? — із здивуванням відповів мій співбесідник. — Ні, пане! Це звичайний дівочий танок „трначік“. Хіба у вас немає таких ігор?

— У нас, пане, існують перекладачки учителів „із службових причин“ — промовив я, щоб принаймні чим-небудь виявити оригінальне обличчя наших народних шкіл. — А у вашому „трначіку“ безумовно вбачено б у нас політичний натяк, якесь „вархольство“ і на даному педагогові поставили б хрестик.

Люб'язний чех роззявив рота, не знаючи, жартую я, чи говорю всерйоз. А тим часом дівчата виводили вже

інші танці, співали іншу пісеньку, остання строфа якої знову здалась мені мов би отруєне вістря політичного натяку.

To nie byla ružmaryna,
Jenom to byl křen:
Vykopal jej zahrádniček,
Výhodil jej ven.

Довго звучала у мене в ушах ця пісенька. Ще пізно вночі я думав над тим, коли ж прийде отой „городник“, який викопає і геть викине у нас хрін, який фальшиво видає себе за розмарин і захаращує наші бідні народні стосунки?

IV.

Коли я вже торкнувся теми про школи, не можу промовчати однієї речі, якою я дуже цікавився, їдучи до Праги. Маю на увазі першу жіночу гімназію, яка була закладена там же завдяки заходам жіночого товариства „Мінерва“, гімназія, яка саме в цьому році відбула першу урочистість екзаменів на атестат зрілості. На жаль, на виставці я не знайшов жодного сліду діяльності цього закладу, яким чехи випередили, можна сказати, всі європейські народи, бо взагалі гімназії і середні школи якось залишились поза увагою на сьогоднішній виставці. Дякуючи, однак, директорів цього закладу, проф. Фр. Прусіку, відомому чеському філологу, я одержав статут „Мінерви“ і декілька звітів нової жіночої гімназії і на основі цього матеріалу, за який висловлюю прилюдно подяку шан. директорів, подаю деякі відомості про цей заклад.

Вважаю, що ця справа тим більше цікава, що і в нас уже кілька років жваво обговорюється питання створення подібної гімназії, тільки що в нас, на жаль, воно досі не вийшло з сфери проектів або в кращому разі — петицій до різних представницьких колективів.

Товариство „Мінерва“, яке ставить собі за мету дати освіту жінкам взагалі, утворилось на початку 1890 р. (статут затверджений д. 16 червня цього ж року). Мету товариства визначає § 1 статуту мінімуму: дати

дівчатам, які виявлять відповідну підготовку, вищу освіту, а точніше, підготувати їх до навчання в університеті. Це не було перше товариство такого роду в центральній Європі, хоч було першим у Австрії. Ще в 1888 р. створилось аналогічне німецьке тов[ариство] у Веймарі п. н. „Verein für Frauenbildungsreform“. Чеське товариство, однак, було першим, яке від дискусії і петиції перейшло до дій, бо зразу ж після створення „Мінерви“ ініціаторка цього товариства, відома чеська поетеса Елішка Красногорська звернулась до п. Франтішка Прусіка з проською розробити план навчання для майбутньої жіночої гімназії. П. Прусік з запалом взявся до праці. Поклавши в основу те, що жіноча гімназія повинна доповнити ту освіту, яку одержують дівчата у вищих жіночих школах і інших аналогічних закладах, проф. Прусік розподілив первісно весь курс навчання цієї гімназії на 5 років, а саме 1 рік — підготовчий клас, в якому шкільна підготовка, яку здобули учениці в інших закладах, повинна доповнюватись уроками латинської і грецької мов, а також фізики настільки, щоб коло їх знань відповідало знанням хлопців, які закінчили нижчу гімназію. Однак, після року випробування, яке, щоправда, пройшло успішно, але коштувало чимало трудів (щотижня було 12 годин латинської мови, 6 годин грецької та, незважаючи на те, всього того, що треба було, не пророблено), розділили підготовчий курс на два роки. Дійсних класів є 4, які відповідають чотирьом класам вищої чоловічої гімназії.

Цей план навчання був затверджений шкільною край[ов.] радою. У вересні 1890 р. почали записуватись до підготовчого класу. Прийнято загалом 53 учениці, з яких майже всі провчилися рік і з яких після першого півріччя 33 одержали свідоцтва з відзнакою, тільки одна через брак здібностей вибула у другому півріччі, так що остаточно в наступному році перший клас розпочався з гарним загоном — 51 добре підготовлених учениць. Щодо національності, це були всі чешки, 21 родом з Праги, 27 з провінції, 2 з Моравії і 1 з нижніх Ракуз. Більша половина їх походила з риз-

ночинних верств, доньки чиновників, учителів, протест. священників і т. п. (всього 30), доньок селян було 3, ремісників і промисловців 9, купців 2, робітників і прислуги 7. Щодо віку, — переважній частині дівчат було по 14—16 років; тільки дві були молодші (13), а 9 старших (одній 20, трьом по 19, а п'ятьом по 18 років). Крім початків з грецької і латинської мов вчили чеської мови (3 год. тиж.), релігії (1 год.), історії і географії (2 год.), математики (2 год.), фізики (1 год.), німецької мови (необов'язково, але відвідувало 46 учениць, тиж. 3 год.), педагогіки, співу і фізкультури (по 1 год.). В обох півріччях підготовчого класу всі учениці дістали за поведінку відмінну оцінку, за успішність 22 чоловік добру, 27 нижче доброї, а 2 посередню. Під керівництвом директора, класного керівника, класної дами і інших учителів учениці зробили протягом року 4 екскурсії, а саме дві з навчальною метою (на ювілейну виставку і до празького музею), а дві розважального характеру на околиці Праги. Слід також відзначити, що з самого початку навчання відбувалось в одну зміну від 8 до пів на 2 взимку, і від 7 до пів на 1 влітку, причому після 2 уроку була перерва на 10 хв., після 3 — перерва на 15 хв., а після 4 — перерва на 30 хв. Такий порядок загально схвалювався як учителями, так і батьками.

Одним з найцікавіших питань, як з педагогічної так і суспільної точки зору є те, скільки з цих учениць, які так гарно і з таким запалом розпочали і закінчили підготовчий клас, видержало далші чотири роки і пройшло під обстрілом екзаменів на атестат зрілості? Останній звіт, складений в ц. р., дає нам щодо цього відомості, які тут наводимо. Отже з 51 дівчат, що закінчили перший підготовчий клас, дійшло до випускних екзаменів наприкінці шк. 1895 року тільки 18; найстарший з них було 23 роки, наймолодший 18. Одна із випускниць була донькою селянина, одна робітника, одна ремісника, одна промисловця, а решта (14) були доньками чиновників, учителів, лікарів і т. п.

На ближчу увагу заслуговує звіт про перші іспити на атестат зрілості в цій гімназії. Серед 18 учениць,

які закінчили четвертий клас з хорошою успішністю (в тому числі 6 з відзнакою) приступило до випускних іспитів 16, склало їх з відзнакою 3, на добре скла-ло 7, відпали 2, а 4-ьом дозволено перездавати іспит після канікул з одної дисципліни. Результат цей можна назвати блискучим, зважаючи на те, що ученицям довелось подолати більші труднощі, ніж хлопцям, а саме: 1) протягом 5-ти років мусили оволодіти науко-вим матеріалом, на який хлопці мають 8 років, 2) жіноча гімназія досі не має права публічної гімна-зії і тому під час випускних екзаменів питали їх теж з інших предметів (релігії, історії народів, пропе-девтичного курсу по філософії), яких не питають під час випускних екзаменів в публічних гімназіях, 3) в публічних гімназіях відмінників звільняють від питань до деяких дисциплінах, чого тут не було, на-решті, 4) приймати випускні екзамени в жіночій гім-назії доручено вчителям інших закладів, тобто таким, яких учениці не знали, а отже не могли пристосува-тись до їх методу опитування і наукових вимог.

(СЛОВ'ЯНСЬКИЙ ГУРТОК)

У Слов'янському гуртку відбулося звичайне засідання під керівництвом проф. др. Каліни при досить значній участі членів і гостей. П. Радован Кошутич прочитав цікаву доповідь про словаків, в якій, коротко схарактеризувавши цей бідний гірський народ і його історію від найдавніших часів, розповів ширше про основні дати з історії його відродження від 1783 р. по сьогодні. Словацька література ділиться на два періоди — період Бернолаковський 1783—1844 р. і період Штуровський від 1844 р. по сьогодні. Ініціатором словацького відродження був названий Бернолак, який видав граматику і словник мови не чисто народно-словацької, а старочехо-словацької, наближеної до чеської мови з XV і XVI століття. Такою мовою писали словаки і пізніше, доки у 1844 р. Людевіт Штур, Гурбан і Годжа не провели реформи на користь народної мови.

В живих барвах представив далекі події того народного руху, засновування численних газет, боротьбу 1848 р., переслідування з боку мадьяр, і розвиток словаків в часі 1860—1878, і, врешті, глибокий сучасний занепад під ударами конституційного і ліберального мадьярського уряду.

Про цю доповідь забрав голос п. Л. і у довшому виступі схарактеризував словацький народ як не такий уже бідний, піднісши заразом його кількість до 3-ох мільйонів. Одночасно згадав, що в спішському, липтовському і тренчинському комітатах знаходиться коло 80—100 тисяч поляків, яким угорський уряд так само як і словакам відмовляє у найелементарніших народних правах, і про яких польський народ навіть ніколи

не згадає. Один з членів товариства п. С., а також д-р Каліна виправили названу цифру тих поляків на 8—10 тисяч, а д-р Каліна, відзначивши достоїнства доповіді, яка інформувала про речі так мало у нас відомі, вказав на важливість студіювання слов'янських праць для нашого власного народного розвитку.

ФРАНТИШЕК РЖЕГОРЖ

...В 80-х роках почалась також довголітня невтомна діяльність на полі галицько-руської етнографії Франтішка Ржегоржа, чеха, що, переселившись до Галичини, посвятив етнографічній праці всі свої сили. Незвичайно пильний і талановитий збирач, хоч каліка (глухий), він цікавився найрізнішими предметами, особливо деталями побуту, костюмами, будинками і улагодженням хазяйства, звичаями, товариським життям і річевими пам'ятками з побуту галицьких русинів. Він об'їздив майже всю східну Галичину, записуючи, рисує, фотографуючи і збираючи предмети для галицько-руського відділу в музеї Напрстків у Празі; сей багатий і гарний відділ — вповні його праця. В чеських часописах він опублікував більше як 100 своїх праць — цінних причинків до галицько-руської етнографії. Не вдаючися в ніякі наукові теорії, він збирав і стягав до купи однорідні явища і в тім головна його заслуга.

Частина третя

СТАТТІ ІВАНА ФРАНКА
У ЧЕСЬКІЙ
І СЛОВАЦЬКІЙ ПРЕСІ

FRANKOVY PŘÍSPĚVKY V OTTOVĚ SLOVNÍKU NAUČNĚM

I.

AITALEVIČ IVAN (*1818), vlastně Anatol Vitošinskij, spisovatel haličskoruský, syn rektora semináře v Przemysli, Aitala Vitošinského. Studoval bohosloví, r. 1842 vysvěcen byl na kněze řeckokatolického a stal se vojenským kaplanem. R. 1848 napsal pěkným prostonárodním jazykem dramatickou práci *Kozák i ochotnyk*, která roku téhož provozovala se několikrát na maloruském ochotnickém divadle v Przemysli a r. 1849 vyšla tiskem. Výtvar ten má značnou důležitost pro historii literatury haličskoruské jako jeden z nejprvnějších dramatických pokusů maloruských a rovněž jako živý ohlas nevyhaslých kozáckých tradic mezi haličskými Malorusy, jež zvláště r. 1848 oživily nevšední silou. Kromě tohoto zdařilého pokusu neuveřejnil A. žádné jiné literární práce.

II.

ALEKSA, stavitel maloruský z XIII. stol. R. 1276 na rozkaz knížete Vladimíra Vasilkoviče stavěl město Kameniec (litevský). Již před tím stavěl několik měst. O životě jeho nic jiného není známo.

III.

ALEKSANDROV VLADIMÍR, současný básník maloruský (* okolo r. 1830), jest divisijním lékařem v Charkově. Vydal operetky *Za Nemaňidu* (r. 1872) a *Ne chody Hryču na večernyci* (1873). Mimo to uveřejnil *Maloruski, spivanky*, překlady z Lermontova a Kozlova (1880), pak almanach *Skladka* (1887) kde umístil několik svých původních i přeložených. Překlady A-ova vyznačují se pěkným jazykem maloruským a věrností, básně původní prostotou formy a hlubokými myšlenkami.

IV.

ALEKSANDROVIČ MITROFAN NIKOLAJEVIČ, spisovatel maloruský (* ok. 1840 — † 1881). Nar. v Kalitě osterském (gub. černigovské), vzdělával se v dělostřelecké akademii Michajlovské v Petrohradě, kde nabyl hodnosti důstojníka. Záhy však

vystoupil z vojenské služby a usadiv se v Kalitě zabýval se polním hospodářstvím. Ještě za pobytu v Petrohradě seznámil se s kruhem spisovatelův ukrajinských, kteří v letech 1861—1862 skupili se kol měsíčníku maloruského „Osnova“. V časopise tom uveřejnil A. povídky Antin Michajlovič Tanskij, Tri pany, Proskurka, Pjanycja, Požeža a jiné s pseudonymem Mytro Olelkovič. V Kalitě věnoval se studiu dějin ukrajinských a napsal monografii historickou Hetmanstvo Dorošenka, již uveřejnil v měsíčníku „Věstnik Zapadnoj Rossiji“ ve Vilně (r. 1867). R. 1881 vydal první část obsáhlé monografie Osterskij ujezd, jež obsahuje dějiny osterského okresu až do r. 1669. Práce této, velmi cenné a důležité, však již nedokončil. Meškaje r. 1881 v Kijevě vyskočil v nervosním záchvatu z okna hotelu a těžce se zraniv skonav na místě. Historické spisy A-ovy vynikají důkladností a zdravou kritikou pramenů, ukrajinské povídky krásným jazykem, prostotou a neobyčejnou plastikou slohu. Srv. Vengerov, Kriticko-biografičeskij slovar I.; „Zorja“, Lvov 1886.

Z PROSLOVU IVANA FRANKA
NA PRVNÍM SJEZDU
SLOVANSKÉHO POKROKOVÉHO STUDENTSTVA
V PRAZE R. 1891

Bratří Slované!

Především dovolte mi poděkovati vám za ta slova přízně, jaká tu byla pronesena k nám Rusínům a k mé osobě. Rusínové nejsou po prvé hostmi v české zemi, nenavazují se po prvé mezi námi a Čechy bližší styky. Již dávno, v 15. století, přicházely odsud k nám paprsky svobodnější víry od moravských bratří. Dávno — v těžké pro Čechy době, — naši bohatýři, Kozáci záporožští bojovali společně s vaším Žižkou proti německému návalu.

A později, v tomto století, naši nejlepší lidé, učenci, spisovatelé i vlastenci často spěchali do Prahy jako ke zřídlu živé vody.

Připomínám tu Bodjanského, Kostomarova i Kuliše. R. 1845 náš slavný kobzar Taras Ševčenko myslí zalétaje k vám a posílaje vašemu Šafaříkovi svou báseň „Jan Hus“, celým srdcem procítil slovanskou vzájemnost, v s l o v i v veliká slova:

„Aby všichni Slované stali se dobrými bratry i syny slunce p r a v d y“.

S těmi myšlenkami dleli naši rusínští delegáti v Praze r. 1848 a společně s Poláky v sekci rusko-polské sestavili památnou resoluci na vyrovnání sporu polsko-rusínského v Haliči. Resoluce ta dlouho chována byla v soukromí a teprve po 20 letech byla uveřejněna, a ani nyní neztratila pro nás živého zájmu. Nyní se poměry u nás změnily, a jestliže jsme sem přijeli my, Rusíni, na vyzvání pokrokové mládeže české, tož ne proto, abychom tu před ostatními Slovany uzavírali nějakou shodu s Poláky. My, pokroková mládež rusínská, s pokrokovými Poláky nepotřebujeme uzaví-

rati nijaké shody, neboť s nimi již po 10 let společně pracujeme. My jsme sem přijeli, abychom sdělili se s ostatními bratry slovanskými o výsledky své těžké zkušenosti k zlepšení slovanských poměrů. Přijeli jsme prohlásit, že rozumíme slovanské vzájemnosti ne jako nějaké jednotné speciálně slovanské kultuře, ne jako nějaké platonické sympatii, ne jako frázi, ale jako těžké práci na konkrétních interesech pracovního lidu slovanského, na interesech každého jednotlivého národa slovanského především a potom na společných interesech všech národů.

Resoluce, které byly přijaty na společném zasedání delegátů všech národnostních sekcí, přesvědčují mne, že otázka slovanská, otázka konkrétních slovanských zájmů, postupuje rychle kupředu, jestliže už nyní jsme mohli vystoupiti ze sfér dosavadních frází a shodnouti se na tolika společných bodech reálného života Odvolávám se na všechny účastníky té společné porady, že při všech návrzích a debatách my Rusíni vždy jsme hájili takové konkrétní i reálné pojmání slovanské vzájemnosti.

ЛІТЕРАТУРНЕ ВІДРОДЖЕННЯ ПОЛУДНЕВОЇ РУСІ І ЯН КОЛЛАР

Полуднева Русь (Малоросія, для котрої тепер загально приймається назва Україна або Русь-Україна) з давен-давна, ще від часів галицького князя Данила, перестала бути одноцільним організмом політичним, входила і входить в склад різних держав. По упадку руських удільних князів часть її (Червона Русь) увійшла в склад Польщі, була якийсь час під рукою Людовіка угорського, як провінція угорська, опісля прилучена знов до Польщі і аж до Люблінської унії 1569 р. мала порядки значно відмінні від прочих частей Полудневої Русі (України, Поділля, Волині), котрі досі входили в склад великого князівства Литовського, а відтоді, разом з тим князівством, прилучені були до Польщі. Тільки невеличкий протяг часу, від 1569 до 1648 р., можна вважати тою історичною добою, коли вся Полуднева Русь, та й то з виїмком Русі угорської і тої частини, що входила в склад Волощини (нинішня північна Буковина), сполучена була разом в однім державнім організмі. Се й була доба, в котрій розпочався було здоровий розвій духовний і літературний на більш або менш ясно відчутій національній, южноруській основі. В тіснім сполученню з Польщею, запозичаючись головно в неї культурним добром, але в значній часті черпаючи його й прямо з Західної Європи, розвиваються в тім часі южноруські школи, міщанські просвітньо-релігійні організації (братства), друкарні, росте література, відповідна до потреб часу, в значній часті писана мовою хоч і не чисто народною (і в Польщі і в Європі тоді такою мовою переважно ще не писали), то все-таки зрозумілою загалові не

тільки письменного, а й простого народу, наперекір полякам постає і розвивається на східнополудневих границях Польщі також оригінальна організація воєнна — козацтво, що витворило свій осередок в т. зв. Січі Запорозькій і з часом мало статися грізним для цілої Польщі.

Війни козацькі від 1648 року перервали мирну працю культурну, в котрій южноруська народність, хоч не без важких перешкод з боку ополяченого панства, та все-таки почала було вбиватися в силу, набирати самосвідомості народної і громадити в своїй хаті набутки цивілізації. Хмельниччина і Виговщина, хоч проявили чималі воєнні спосібності українського народу, все-таки остаточно довели до т. зв. Руїни: силою Андрусівського договору, заключеного 1667 р. між Польщею, Московщиною і Турцією постановлено було, що вся Україна на правім березі Дніпра понижче Києва аж по Буг має на віки вічні стояти пустинею. Війни козацькі перегнали десятки тисяч українсько-руського народу на лівий бік Дніпра, в степи, де вони заселили т. зв. Слобідську Україну, що від 1654 р. стала під владу Московщини. З кінцем XVIII віку перейшла й Правобережна Україна під Росію, натомість Червона Русь дісталась під Австрію і, злучена в одно з частиною колишньої Малої Польщі, утворила країну, що нині зветься Галичина.

Хоч і як неоднакова була доля поодиноких частин Русі-України, то все-таки заселяючий її народ і досі проявляє дивну етнографічну одноцільність. Звичаї і вірування народні, казки і оповідання, пісні і обряди, одіж і помешкання, а врешті мова — при всій різнобарвності в подробицях, при всьому багатстві місцевих відмін і варіантів, — в основних обрисах такі однакові, що руснак з-над горішнього Сяну без труда порозуміється з українцем з-над Десни, Сули або й від Харкова, признає його звичаї, його спосіб життя і думання, його „поведінку“ за свої, за рідні, хоча не скаже сього про свого близенького сусіда — ясельського або тарнівського мазура. Особливо виразно бачимо ту єдність основного типу в мові українсько-руській, котрої осібність супроти общеруської книжної і супроти пів-

нічноруської можна слідити по рукописах уже від найдавніших часів руського письменства, а котра в половині XVI віку була вже майже такою, як, і та, котрою тепер говорить українсько-руський народ. Що більше, і в таких духовних проявах, як приповідки, казки і пісні, навіть як улюблені пісенні розміри, на цілім величезнім обширі України-Русі бачимо велику однаковість типу (однаковий розмір колядок, однакові типи розміру пісень весільних, широко розповсюджений, а такий характерний розмір коломийки і т. п.) — попри існуванні таких інтересних осібностей, як думи козацькі на Лівобережній України (перенесені туди, правдоподібно, з правого берега Дніпра), як пісні опришківські на Покуття, пісні про панщину і її скасування в Галичині і т. ін.

Тої однаковості не бачимо в письменстві книжнім, новім, що розвилось в нашім столітті на обширі України-Русі. Се легко зрозуміти. Се нове письменство є ділом інтелігенції, а інтелігенція далеко більше, ніж простий народ, відчуває окружаючі її обставини політичні, більше кермується ними в своїй письменській діяльності. Що більше, нерозривно з тими обставинами родяться і падають також відповідні їм доктрини філософічні і літературні. В часах поневолення простого люду стається модою нехті до мови, звичаїв, традицій того люду, погорда до хлопа і хлопської народності, і в письменстві запановує або ренегатство язикове і ідейне, або штучна мертвеччина і старосвітчина. В часах живих народних рухів, політичної волі, гарячої боротьби за певні ясні ідеали і конкретні інтереси народні — жива мова, живі, сучасні літературні теорії з елементарною силою вириваються наверх — і усе письменство оживлюється, набирає енергії і сили.

От тим-то нетяжко зрозуміти, що, почавшись серед дуже відмінних політичних, хоч однаково важких соціальних обставин у Росії і в Галичині, нове письменство українсько-руське довгий час мусило йти різними дорогами, інколи блудити манівцями, поки і тут і там не почало будитися почуття єдності не тільки вже

етнографічної, але й національної і літературної, поки століттями наложені різниці освіти, уподобань і традицій літературних через пильні студії над народністю і давнішою літературою, через пильне черпання із спільних нам усім криниць загальнолюдської освіти і цивілізації не почали помало вирівнюватись, а чимраз частіші і тісніші особисті зносини українців з галичанами не почали в те діло, що ще недавно такому знавцеві справ слов'янських, як О. М. Пипін („Geschichte der slavischen Literaturen, I, 575), видавалося штучним і силованим, — вносити того запалу і товариського почуття, без котрого ніяке справді живе діло неможливе. Не перечу, що все се ще тільки початки, та се не вменшує їх вартості, бо ж, як звісно, початки завсіди бувають найтрудніші.

Початки відродження нової, національної літератури на спільній, народній основі припадають в галицькій і в українській Русі в часи т. зв. відродження слов'янського, часи, в котрих одним з характеристичних світочів на слов'янським небі був знаменитий Ян Коллар. Тож, хочаби бодай коротко розказати про вплив думок і творів Коллара на хід полудневоруського відродження, ми мусимо осібно говорити про Галичину, а осібно про Україну російську, бо почуття національної спільності в обох сих частинах тоді ледве що почало було прокидатися.

Осередком галицько-руського відродження літературного був Львів. Тут у початку 30-х років пробували в греко-католицькій семінарії духовній молоді люди: Маркіян Шашкевич, Яків Головацький, Іван Вагилевич, Микола Устиянович, Ількевич, Мінчакевич і др., котрих справедливо вважаємо творцями того відродження. Народні пісні, свої і українські, граматики українська Павловського, „Енеїда“ Котляревського і т. п. видання склонили їх іти подібною дорогою. Та заходи їх не були несвідомим, інстинктивним поворотом живих натур від книжної, церковної мертвечини до свіжого, народного ґрунту. В думках їх, а особливо у М. Шашкевича, росли й ясніли далеко ширші замисли: витворити одноцільну, полуднево-

руську мову і літературу і при їх допомозі воскресити цілу полудневоруську націю до нового життя духовного і громадського. Що в тих замислах покріпляло їх пильне слідження за рухом і ростом других слов'янських народностей, про се також не може бути сумніву. Зараз перші слова, котрими Шашкевич розпочав „Русалку Дністрову“, той перший маніфест нового народного напрямку літературного, показують, що примір других слов'ян був для нього приуроком до власного почину. „Судилося нам послідніми бути, — писав він, — коли другі слов'яни, вже давно спішать назустріч ясному сонцю, а деякі вже от-от вершка ся дохапують, ми тільки одні сидимо ще в темній холодній долині.“

Відки черпали ті молоді люди, заперті в мурах духовної семінарії, вбогі і мало вчені, свою відомість про сучасні їм рухи та плани братніх слов'янських народів? Здається, що за тим джерелом не потребуємо далеко шукати. Се був інститут Оссолінських з його багатою вже тоді бібліотекою, багатою іменно на книги і видання слов'янські. До 1834 р. інститут той стояв під управою К. Слотвінського, правника, та довкола нього громадилась купка молодих, світлих і талановитих поляків, що опісля мали відіграти важну роль в історії польського письменства. До тої купки належали: А. Бельовський, Л. Семенський, К. Шайноха, Ж. Паулі, брати Йосиф і Лешек Борковські, В. Хлендовський, Зелінський і др., а з старших і поважних становищем людей зближався до них Тадей Василевський, віце-маршалок галицького сейму станового, приятель і протектор М. Шашкевича. Докладного досліду про розвій і обсяг слов'янофільських симпатій і ідеалів того кружка ми поки що не маємо. Та для нас досить буде вказати на такі факти, як те, що Семенський перекладав тоді ж Короледворську рукопись, Бельовський „Слово о полку Ігоревім“ і поодинокі сонети з Колларової „*Slávy Dcery*“: Жегота Паулі перекладав великоруські билини, а на своїй збірці пісень галицькоруського люду поклав епіграфом оцей дистих Коллара (у оригіналі): *Že vzdělanosti nemá náš lid, cizozemci*

mluvíte, jakž, vy musíte lidu zpívati, nám pěje lid.

З ідеями слов'янськими носяться й брати Борковські, з котрими дружив Вагилевич; Лешек Борковський у своїй сатиричній повісті „Poganiańszczyzna“ виспівав заскорузлість галицьких поляків і вказував їм інших слов'ян як примір.

Впрочім, статті не теми общеслов'янські друкувалися тоді часто в польських часописах і неперіодичних виданнях, як „Pamiętnik Lwowski“, „Pielgrzym Lwowski“, „Haliczanin“ і т. п.

Та найбільший вплив мало видаване від 1834 р. в Лешні письмо „Przyjaciół ludu“ як на той час знаменито редаговане видавництво, до котрого дописували щонайліпші молодші сили в Познанщини, Варшави, Львова, Кракова і т. п. Стрічаємо там немало статей, відомостей і матеріалів до географії і історії літератури не тільки Польщі, але також Русі, Литви, Росії, Чехії і інших країв слов'янських. І так, зараз 1834 р. поміщено статті про Амоса Коменського, про козаків, про граматака Онуфрія Копчинського; 1835 р. — про Братів чеських в Польщі, про Мазепу, Ю. С. Бандтке; в дальших роках — про бойків, Довбуша, Смотрицького, Юнгмана, Яна Фр. Сапегу, Ремське євангеліє, про міфологію слов'янську, про старинності слов'янські і т. ін. Все те, безперечно, причинювалося до розбудження почуття слов'янського серед молодих і гарячих русинів і склонило їх увійти в ближчі зносини з представителями західного слов'янства. І таких вони найшли у Львові, де тоді, за абсолютного режиму, в університеті і по всіх урядах було багато чехів. Особливо два світлі мужі, Зап і Коубек, заслужили собі на вдячну згадку яко приятелі і не в одному вчителі наших молодих русинів. Через їх посередництво Вагилевич і Головацький ввійшли в зносини й з чехами празькими і особливо з редакцією „Časopis českého Museum“, де 1838—1842 рр. помістили декілька своїх праць.

Але і поза тим кружком були тоді, без сумніву, в руській Галичині люди, старші й молодші, що інтересувалися слов'янським відродженням і старалися з нього і для себе виводити провідні думки. Лишаю

набоці Дениса Зубрицького, котрий, познайомившись 1838 р. з Погодіним, по-своєму, а властиво зовсім по-шляхетськи зрозумів його ідеї про слов'янську взаємність, як конечність зректися своєї народності, мови і традиції і зіллється в одно з якою-небудь пануючою: у Зубрицького такою пануючою народністю була зразу польська, а потім російська. Назову тут іншого чоловіка — появу досить старомодну, та все-таки дуже характерну для тодішніх галицько-руських обставин — Йосифа Левицького. Тінь на його пам'ять кидають не [с] тільки його бездарні переклади з Гете і Шіллера та старомодні стихи на „тезоіменія“ різних ієрархів, скільки польська брошурка „Listy o piśmiennictwie ruskie“, в котрій він похваляв цензуру львівську за те, що сконфіскувала Шашкевичеву „Русалку Дністрову“ за її народну мову і новітній правопис. Та все-таки Йосиф Левицький заслуговує на признання як автор першої галицько-руської граматики, основаної на нових принципах наукових, поставлених Добровським, як ініціатор першого галицько-руського періодичного видання (хоч воно й не побачимо світа) і як автор декількох інтересних статей по історії літератури, звісток бібліографічних і т. ін., котрі знайомили галицько-руську публіку з речами, й досі незвісними, приучували її шанувати остатки своєї старини, прислухуватися мові, пісням і переказам рідного народу. Левицький, в 30-х роках капелан при перемиськім єпископі Снігурьським, а потім парох у Шклі, зацікавився також і справами слов'янського відродження, слов'янської науки. Між його паперами, котрі недавно перейшли на власність Народного дому у Львові, найшов я переписані ним словацькі вірші „Urad národu slavjanskeho“ і „Utrápený rolník“, а також dokonаний ним переклад польської пісні „Do czeskich dziewoji od Polaka“. Рівночасно зацікавився він слов'янською бібліографією, а особливо російськими виданнями, такими, як „Вестник Европы“, „Журнал российской словесности“ Брусилова (1805), з котрих находимо виписки в тих паперах. Побіч них нотує він собі й „Енеїду“ Котляревського, вид. 1809 р., збирає мате-

ріали для порівнюючого словаря русько-німецько-латинсько-грецького і т. ін. Другий з таких діячів трохи старшого покоління, Йосиф Лозинський, видав 1834 р. збірку пісень і обрядів весільних („Ruskoje wesile“. Інтересним у його літературній діяльності є вічне хитання між старомодною мовою мішаниною і мовою народною, між консерватизмом у поглядах літературних і суспільних і поривами новаторськими, такими, як заведення латинського письма замість кирилиці або упрощення правопису через випущення „ъ“, ба навіть такими думками суспільними, як ті, що висказані були в статті „Відки взялися лани і пани“ („Зоря Галицька“, 1848), або сконфісковані „Гадки о власності“ (1861), за котрі польська шляхта докоряла руському духовенству комунізмом. Лозинському належить сумніва честь, що на галицько-руським ґрунті викликав спори правописні та азбучні, котрі й досі ще не перестали тривожити наших людей. Щоправда, його проект — друкувати руські речі латинським письмом — не був нічим новим; ще в XVII і XVIII вв. василіянські монахи в Супраслі друкували не раз навіть церковні книжки, т. зв. требники, латинськими буквами з доданим *en regard** польськими перекладом для духовенства руського, котре не вміло читати церковщини. Та тепер справа змінилася. Духовенство руське, хоч переважно між собою говорило по-польськи або по-німецьки, стало проти Лозинського. Шашкевич виступив проти нього в брошурі „Azбука і Abe-cadlo“, і Лозинський уступив. Та все-таки примір Вука в Сербії впливав на молоде покоління галицько-руських письменників. Сам Шашкевич завів у „Русалці Дністровій“ правопис, значно відмінний від того, якого вживають книги церковні, а Йосиф Левицький видав один із своїх „тезоіменитих“ віршів на честь Снігурського в 1841 році мовою народною і правописом радикально фонетичним, скопійованим з Вукового.

Та слов'янофільство в Галичині не лишилося на ґрунті літературних і правописних симпатій. Вже в половині 30-х років польські революціонери і конспіратори перенесли його на ґрунт політичний, силкуючись

із слов'янських симпатій скувати оружжя для боротьби проти німців у цілі визволу і реставрації Польщі. Характерно, що з окликами, скомпонованими в тім дусі, вони зверталися переважно до руської молодіжі, навіть до руського мужика, як, напр., звісний конспіратор Каспер Ценглевич, що пару літ ходив поміж мужиками і служив у коваля, а при тім складав руські пісні революційного змісту. В одній з тих пісень, записаній мною з уст одного шляхтича (вона починається словами „Далій, братя, в руки коси!“), находимо ось який куплет,

Руська земля наша мати,
А наш батько со небес;
Всі слав'яне суть нам брати,
Тільки німець то є [пес] ...

Іронія історії хотіла, щоби ті конспірації гарячої польської молодіжі, що, між іншим, мали також на цілі увільнити мужиків від панщини, а то й ще далі сягаючі реформи соціальні, закінчилися кривавим епілогом різні 1846 року. Та сама іронія історії заставила якогось незнаного нам автора переробити Ценглевичеву пісню революційну на знаряд мужицької контр-революції, на поклик до кривавої розправи з поляками. Між паперами Левицького найшов я на окремій карточці рукопис тої пісні з підписом внизу „*Diasconibus circuli Sanocensis!** Прошу поправити для на-роду!“ Ось перший куплет тої пісні:

Руська земля наша мати,
Отець наш во небесах,
І мазури наші братя,
Токмо оден лях єсть враг!

Ніщо й казати, Колларові думки „про слов'янську взаємність“ чудесно прийнялися на галицькім ґрунті!

Не місце тут оповідати про дальший хід ідей і симпатій слов'янських у Галичині, особливо в 1848 році,

* [Священнослужителі Саноцької парафії (лат.).]

коли то русини й поляки по довгих віках перший раз здибалися зі своїми слов'янськими братами: чехами, словаками, хорватами, сербами, а потроху й великорусами на полі публічної діяльності, на слов'янським з'їзді в Празі (з великорусів був тут Бакунін), і в австрійським сеймі конституційнім у Відні і в Кромержижі. Певна річ, що в тих оживлених слов'янських рухах ідеї Колларові попихали і одушевляли людей, та все-таки сказати треба, що здобутки тих рухів були далеко не такі, яких собі Коллар міг бажати. Замість взаємності виплили наверх свари слов'янські. Поляки тягли з уграми, русини з німцями, чехи проти одних і других. В тих бурхливих часах про Коллара, тихого поета і писателя, рідко хто згадував. Навіть на з'їзді руських учених в октябрі 1848 р., де засновано „Галицько-руську матицю“ і згадувано про часи першого літературного розбудження, про вплив Коллара ніхто не згадав. Аж смерть його відкликнулася луною на галицькій Русі. В „Зорі Галицькій“, головнім тоді органі галицької Русі, читаємо в № 6 з р. 1852 вірш Б. А. Дідицького „На смерть І. Коллара“. В ноті під текстом вірша приписано: „Знакомитий сей чеський півець „Слави дцера“ і ісслідователь старожитностей слов'янських і профессор древностей слов'янських на всеучилищі віденском преставилсѣ дня 12 (24) січня т. г. о 1/2 шестого рано. Великої душі его вічний упокой“. Се була перша, і здається, й остання вістка про Коллара в галицько-руській пресі. Вірш сам, писаний не без певного тепла, та каліченою російсько-церковно-галицькою мовою, держиться загальних фраз; ось, для приміру, одна його строфа, одна з кращих:

Од волн Дуная до Волтави
По сумний Карпатов хребет
Молва печальная ідет:
Півець, любимець всея Слави,
Великий Коллар не живет!

В слідуючім річнику „Зорі Галицької“ стрічаємо ще декілька звісток про Коллара і його твори. І так, в № 2

посвячено коротку згадку пам'яті померших у попереднім році діячів слов'янських: Коллара і Челаковського. В № 15 подано звістку про передплату на Колларову книгу „*Staroitalia slovanská*“, котру названо „многопредвещающее сочинение“. В № 18 є звістка, що цісар прийняв посвяту того Колларового діла. В № 21 звістка про вихід книги Коллара і про те, що цісар дарував вдові його брильянтовий перстень і 250 екз. книги „Любовникам слов'янської старини, — додає редакція від себе, — препоручаєм предсмертное Колларево сочиненіє яко наилучшее в том роді і составленное на самих исторических данных“ (стор. 237—238). В № 24 редакція ділиться з своїми читачами радісною звісткою, що міністр Бах прислав на руки намісника Голуховського один екземпляр Колларової „*Staroitalia slovanská*“ для бібліотеки Народного дому. В № 29 стрічаємо звістку про переклад Колларевої праці „О взаємності словен“ на мову чеську, dokonаний Томічком, а в № 30 вість, що міністерство дарувало екземпляри Колларової „*Staroitalia slovanska*“ також чеським товариствам науковим. В тім самім річнику „Зорі Галицької“ стрічаємо ще три невеличкі проби перекладування віршів Колларових на варварсько-руську мову, усі три dokonані тим же Б. А. Дідицьким: в № 32 два дистихи, в № 35 сонет із „*Slávy Dcery*“, що починається словами: „Брате, не могу того укрити“, а в № 39 вірш „Чего нам недостает“, з додатком „подражаніє Коллару“. По думці поета:

Все имієм, вірте, братія
І друзья мої, что украшает
Ум і сердце і что нас ставляет
На високу степень житія.
Прадідов язык і красні
Пісні, что народ наш сохраняет,
Глави, руки; лиш нам недостает
Просвіщенья і согласія.

Особливо ті два останні слова в відношенні до галицької Русі і досі ще не стратили своєї ваги.

Далеко більший вплив мусили мати ідеї Коллара, особливо його ідеї про слов'янську взаємність на Україні, хоч про хід і розвій тих ідей ми поки що маємо дуже мало звісток. Можемо тільки догадуватись, що твори Коллара, а особливо його книжечка про взаємність слов'янську, читані були в Харкові в тім кружку вчених і слов'янолюбців, з котрого вийшов Срезневський і Костомаров. Приїхавши до Києва в р. 1845, Костомаров мав уже вироблені погляди на питання слов'янське. Він приймав у свою програму конечність взаємного знайомлення слов'ян між собою, але йшов далі, вважаючи конечним змагати до витворення одноцільної слов'янської держави, основаної на взаємнім пошануванню всіх національних осібностей поодиноких слов'янських націй і на їх федеративному зв'язку, хоч під протекторатом царя російського. Оця-то програма лягла в основу київського „братства св. Кирила і Мефодія“; вона висказана була й Шевченком простими, а так поетичними словами в його „Посланню до Шафарика“:

Щоб усі слов'яни стали
Добрими братами,
І синами сонця правди,
І еретиками,
Оттакими, як констанський
Єретик великий (т. є. Ян Гус):
Мир мирові подарують
І славу вівіки.

Що твори Коллара побіч творів „славного Шафарика“ пильно читались українцями, а особливо київськими, се посвідчує також Шевченко в своїм „Посланню до живих і мертвих і ненароджених“, говорячи до своїх земляків:

І Коллара читаєте
З усієї сили,
І Шафарика; і Ганку
І в слав'янофіли
Так і претесь, і всі мови

Слав'янського люду,
Всі знаєте, лиш свої
Дасть біг!...

Швидко мине півстоліття від часу написання тих слів. Колларові ідеї про взаємність і Шевченкові про братерство слов'ян не перестали бути провідними ідеями молодії й вбогії южноруської літератури. Свідомі українці не перестають бути слов'янофілами в душі Коллара і Шевченка. Довговіковий притиск навчив їх відчувати й усяку чужу кривду і ненавидіти її; географічне положення поставило їх на розграні майже всіх слов'янських народностей: вони сусідують і з великорусами, і з білорусами, і з поляками, і з словаками, і потроха й з болгарами (в Добруджі), так що питання слов'янської взаємності є для них більше, чим для всякої другої слов'янської народності, питанням живим і пекучим, питанням практичної роботи. От тим-то натурально, що в останніх часах звільна росте між українцями число таких, що не тільки люблять і знають „усі“ або бодай деякі (т. є. пануючі) „мови слов'янського люду“, але також — і свою.

POVĚST O PŘEMYSLOVĚ KVETOUČÍ LÍSCÉ A POVĚSTI O KVETOUČÍ HOLI

Dr. Tille vylíčil v pěkné studii „Lidové povídky o panovníkovi povoláném od železného stolu“ (Český lid I.) na základě starých zpráv kronikářských vývoj pověstí o Přemyslovi, rozbíral jednotlivé údaje a srovnával zároveň pověst o Štěpánovi. Mohl také k těmto pověstem přidati doklad, že ještě v XVII. věku polský král Michael Korybut Wiszniowiecki byl předmětem pověstí podobných¹. Dr. Tille nesouhlasil s mythologickým výkladem těchto pověstí. Pokusíme se v této stati podati některé příspěvky ke článku Tillovu a vůbec ke studiu této látky zkazkové.

V pověstech o Přemyslovi a Libuši sloučeno je mnoho rozmanitých prvků bájeslovných, ať již jednak lidová fantazie si je zosnovala, nebo také přispívaly k vývoji těchto pověstí vlivy knižné, skladby umělé. Jak vysvítá ze studie Tillovy, tvoří vedle jiného podstatu pověstí o Přemyslovi epizoda o kvetoucí otce, která pak jako líska vypučí, zazelená se, kvete a dává ovoce. Tuto zkazku zapisuje již Kosmas a rozhovořil se o ní Dalimil. Patří tedy mezi nejstarší, základní prvky pověstí o Přemyslovi. Obíráme-li se po článku Dra. Tilleho dále studiem látek v oboru přirovnávacího pohádkosloví, poznáváme, že tato zkazka má zjevy příbuzné, obdoby v lidových zkazkách evropských i mimoevropských, na rozsáhlém poli pověstí křesťansko-židovských.

Pověst o suché holi, která divem, zázrakem se zazelená, kvete i ovoce dává, patří k nejrozšířenějším látkám pověstí evropských. Jsou ovšem středověké varianty této

¹ Viz L. Siemieński, Podania polskie, ruskie i litewskie.

pověsti poměrně pozdě zaznamenány. Vznik pověsti těchto rozlicně bývá vykládán. Liebrecht, jenž roku 1856 sestavil zevrubný přehled všech evropských variantů této pověsti², usuzoval by, že pověsti tyto jsou příbuzné s biblickou pověstí o kvetoucí holi Aronově. Jde tu o známou historii v knize Numeri 18, jak starší židovští uložili do svatostánku svoje hole. Cí hůl do rána se zazelená, bude veleknězem. Zazelenala se hůl Aronova. Kromě toho dlužno si povšimnouti ještě jiného dokladu v Starém zákoně. Miním tu verš u Isaiáše kap. X. v. 1 ad. v proctvích o Mesiáši. Isaiáš prorokuje o spáse Israelitů, praví obrazem: „Vyjdeť prutek z pařezu, Izai . . .“, čímž dává na srozuměnou, že kmen Davidův opět dosáhne panství³. Tento doklad je rovněž důležitý pro studium pověsti naznačených.

Nemenší pozornosti zasluhují verše pozdější. V starozákonných apokryfech čítáme legendu, že Lot odsouzen byl od Abrahama pokutou za hříchy, spáchané s dcerami, aby zaléval suchou hůl, zasazenou do země, až vykvete a dá ovoce. Trvalo to několik roků, než hůl vypučela⁴. Tato pověst apokryfická jest takřka pravzorem — nedíme, že pramenem — veliké skupiny pohádek a pověstí o pokání velikého hříšníka, jenž tak dlouho činí pokání, zalévá hůl, až vypučí a kvete. Všecky varianty této pověsti sebral a probádal s osvědčenou důkladností Dr. J. Kartowicz⁵. Patří sem také česká pověst, kterou oděl rouchem básnickým Erben („Záhořovo lože“). Skupina tato však nesouvisí úzce s látkou pověsti o Přemyslově otce.

Všimáme si skupiny jiné, kde totiž nejde o pokání hrozného hříšníka, nýbrž o zázračné vyznamenání, vyvolení k úřadu, k důstojnosti veliké. Znakem je tu opět hůl kvetoucí. Pokud se týče symboliky církevní, dlužno věnovati pozornost starému symbolickému výkladu, že kvetoucí

² Gervasius von Tilbury, *Otia Imperialia*, Hanover, 1856, 112.

³ Viz Otto Zöckler, *Handbuch der theologischen Wissenschaften in encyklopädischer Darstellung*. Nördlingen, 1889 I. 463.

⁴ Veselovskij, *Razyskanija v oblasti russkich duchovnych stichov*, VI.—X. S.-Peterburg.

⁵ *Podanija o Madeju*, Wisła, Warszawa, II. str. 804—815; III. str. 102—134, 300—305, 602—604.

hůl Aronova je starozákonným předobrazem sv. Josefa a Panny Marie. Hojné doklady toho podává křesťanská hymnologie, kteráž nazývá Pannu Marii, Matku boží, „holí Aronovou“, „kvetoucím prutem Jesse“⁶. Není pochyby, že tyto chvalozpěvy se zálibou zpívané při obřadech křesťanských, značně rozšířily biblickou představu o podobě Panny Marie a prutu Aronova.

Také v novozákonných apokryfech zahlédneme zkazky, jak zázrak s holí je pokládán za vyznamenání Bohem řízené, za vyvolení k důstojnosti nějaké. Míjíme tu líčení, jak byl zasnouben sv. Josef s Pannou Marií, pokud o tom vypravují apokryfické knihy „Protevangelium Jacobi“, „Pseudo-Mathaei evangelium de ortu Beatae Mariae et infantia Salvatoris“ a „Evangelium de nativitate Mariae“⁷. V nich se dočítáme, že svatý Josef byl vyvolen za manžela Panně Marii pokynem Božím, když holubice z nebes přiletěla a usedla na hůl Josefovou, nevšímajíc si ostatních holí, které uložili vdovci podle přání kněží do svatostánku. Již v XI.—XII. věku bylo toto vypravování nahrazeno oblíbenější a rozšířenější zkazkou o holi kvetoucí. V řecko-byzantinské literatuře již v XI. věku popisuje Epiphanius Monachus v skladbě „Vita Beatae Virginis Mariae“, upravené na základě starších spisů apokryfických, hymnů, kázání: Kněží vzali dvanáct holí, které patřily příbuzným Panny Marie. Když se modlili, zazeleňala se náhle suchá hůl tesaře Josefa a tak Božím pokynem byla s ním zasnoubena Panna Maria. Rozličné

⁶ V proslulé písni vánoční „Angelus pastoribus“ rýmováno vedle jiného: „Haronis virga arida fuit nobis virida“. Podobně známý Venantius Fortunatus v skladbě „Hymnus de nativitate Domini“ praví: „Radix Jesse floruit et virga fructum edidit; foecunda partum protulit et virgo mater permanet“. Srv. Wackernagel, Das deutsche Kirchenlied von der ältesten Zeit bis zum Anfang des XVII. Jahrhunderts, I. 58—60. Podobně v starém chvalozpěvu řeckém narážka o vypuštění suchého prutu uvozována je ve styk s neposkvrněným početím Panny Marie. Viz Sobranije 20 Akafistov ili nesedal'nych pochval'nych pisnej. Vo Lvovi, 1864, str. 172. Podobný symbolický výklad zachován v německé písni Jindřicha z Laufenbergu, tištěné r. 1423. Viz Wackernagel, Das deutsche Kirchenlied, II. str. 548.

⁷ Tischendorf, Evangelia apocrypha, Lipsiae, 1853, str. 65—68, 112 a j.

verse této legendy doloženy jsou v literatuře a lidovém podání v Evropě západní i také u Slovanů⁸. U Poláků slezských podnes při svatbě před oddavkami řečník vykládá⁹: „Który przydzie se suchom laskom do kościoua a komu wyniknie i zakwitnie ta latoroszczka z te laski suchy, ten będzie godzien pojąć owę Maryjom Pannę za oblubienicę.“

Pověst o kvetoucí holi (Aron, Jesse, Josef) dala podnět v zemích křesťanských ke vzniku rozličných variantů již ve věku IX. a X. Možno je roztržiti hlavně ve dvě skupiny. Jsou to především legendy církevní, v nichž zaujímá suchá hůl přední úlohu. Z VIII. věku čteme podobnou legendu u Řehoře Tourského¹⁰ v skladbě „In laudem confessorum“ (cap. 23). Nábožný muž Jan zasadil strom a sedal pak v jeho stínu, modlil se a pracoval. Po jeho smrti strom uschl. Zahradník jej porazil a urobil si z něho lavici, na níž sedával a pracoval. Po dvou letech zželelo se zahradníkovi, že porazil strom, zasazený od muže nábožného. Zahrabal lavici do země. Na jaře z lavice vypučel prut, mohutněl, až vyspěl v strom veliký. Příbuzná je pověst u Gervasia z Tilbury¹¹. K opatovi přišel novic a slíbil, že vždy ho bude ve všem poslouchati. Opat zarazil do země suchý prut březový a rozkázal, aby tak dlouho prut zaléval vodou z Nilu, až se zazelená. Dva roky marně se lopotil mládenec, až v třetím roce byla jeho poslušnost odměněna. Prut se zazelenal. Sem také patří rozšířená legenda o sv. Bonifácovi, věrozvěstovi německém. Když přišel do Durynska, stavěl kostel a chtěl jej sám vysvětit. Zarazil hůl do země, vstoupil do chrámu a sloužil mši sv. Vyšel pak z kostelních dveří, ušel, jak hůl zatím vypučela a osypána byla snítkami¹². Rovněž příbuzná je pověst, jak svatému Křištofovi vy-

⁸ Porfirjev, Apokrifičeskija skazanija o novozavetnych li-cach i sobytijach, S.-Peterburg, 1890, str. 300.

⁹ Ateneum, Warszawa, VI. 639, 641.

¹⁰ Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Merovingicarum, I. Gregorii Turonensis opera, 1884, 762—763.

¹¹ F. Liebrecht, Gervasius von Tilbury, Otia imperialia, str. 22.: „Devirgula arida, quae per oboedientiam floruit“.

¹² Grimm, Deutsche Sagen, 3. vyd., Berlín, 1891, str. 134, č. 181.

pučely ratolesti na holi, o kterou se opíral, když nesl Jezulátko na rameni¹³. Podobně také vypravuje legenda o sv. Hubertovi¹⁴.

Látka pověsti této byla však přizpůsobena také do světských zkazek a zpracována rozmanitě již v IX. a X. věku. Snadno vysvětlíme, že Karel Veliký, na něhož byla přenesena celá řada starších pověstí a kolem jehož zjevu opřádal středověk poetické zkazky a mythy nejrozmanitější, uvozován byl do styku s látkou o kvetoucí holi. Čteme na př. v skladbě „Gesta Caroli Magni“, že Karel bojoval ve Španělech s králem saracenským Aigolandem. Tento vyhýbal se dlouho půtce. Teprv když se dozvěděl z předzvěstí, že Karel bude přemožen, vyzval jej k boji. Tu někteří zarazili kopí před táborem Karlovým do země. A hle! Ráno našli svoje kopí jako stromky s větvemi a listím. Vykládali si, že to Boží pokyn těm, kteří v bitvě chystané přijmou palmu mučednickou v udatném zápase za víru křesťanskou s neznabohy. Uřízli kopí a nový div se objevil. Z kořenů vyrostl veliký, hustý les¹⁵. Tuto pověst opakuje Turpin skoro doslovně. Známá kronika německá z XII. věku *Der Keiser und der Kunige buoch* (*Kaiserchronik*) líčí (v. 15007—15026) versi této pověsti. Karel Veliký po strašné porážce v bitvě se Saraceny podle rady andělovy shromáždil 53066 panen, ozbrojil je a vytáhl proti Saracenům. Tito se zalekli vojska Karlova, prosili o milost a smlouvali o mír. Při návratu unaveny jsouce námahou, odpočívaly panny na zelené louce a zarazily ratiště svých kopí do země. Ráno, když se probudily, uzřely div divoucí. Les kopí změnil se v les skutečný s krásnými haluzemi. Proto se posud nazývá les tento „Schäftenwald“ od Schaft, t. j. ratiště¹⁶. Podobných pověstí mohli bychom uvést více.

¹³ Jacob de Voragine, *Legenda aurea*, cap. 100.

¹⁴ Fetis, *Legende de St. Hubert*, Bruxelles, 1846, str. 102, pozn. 31.

¹⁵ *Acta sanctorum*, Januarii t. II. str. 874.

¹⁶ Massmann, *Kaiserchronik*, III. Quedlinburg und Leipzig, 1854, str. 1015. Srv. též Grimm, *Deutsche Sagen*, II. str. 81, č. 460.

Pověst česká z kruhu zkazek o Libuši mohla se udržovati upomínkou tradic předkřesťanských o otce, která se zazelená, jsouc šťastnou předzvěstí oráčovi Přemyslovi. Mohly tu však i potom při jejím vývoji také působiť zkazky a legendy křesťanské, které lid při kněžském výkladu o starém zákoně (Aron, Jesse) i o novém zákoně (Josef, Panna Maria) často slýchal, i když předpokládáme, že neuměl čísti bibli. Jisto je, že pověst o Přemyslovi vyvíjí se v lidovém podání staročeském, pokud se týče poměru k západoevropským zkazkám o Karlu Velikém, o sv. Křištofovi, o sv. Hubertovi a pod., docela samostatně, že pověsti o kvetoucí holi nepředcházely do podání českého prostřednictvím uvedených zkazek západoevropských o Karlovi a pod., s nimiž samostatná pověst česká, zapsaná již od nejstarších kronikářů, nesusouvisí. Máme tu před sebou patrně rázovitý variant českého původu, jenž se druží jako zajímavý zjev v oboru pohádkosloví do rozvětveného a spletitého rodokmenu židovsko-křesťanské látky o kvetoucí suché holi.

LITERATURA UKRAJINSKO-RUSKÁ (MALORUSKÁ)

I.

(Století ukrajinsko-ruské čili maloruské literatury. — Přípravy k jeho oslavě v Haliči a na Ukrajině. — Charakteristika nové ukrajinsko-ruské literatury. — Čím se liší od staroruské a od starší jihoruské literatury. — V čem jest podobna jiným novodobým literaturám. — Její důležitější představitelé na Ukrajině a v Haliči. — Význačnější současní spisovatelé. — Pokusy o organizaci osvětové a spisovatelské práce. — Jaký jest hlavní zájem ukrajinsko-ruské literatury.)

Přeje si pokud možná nejlépe vyhověti sympatickému programu Slovaňského přehledu a podati co nejdůkladnější informace i širším slovanským kruhům o nynějším stavu, výsledcích a hlavním významu maloruského národního rozvoje — myslím, že nejlépe učiním, počnu-li od faktu, jenž stojí nyní v popředí snah ukrajinsko-ruské inteligence. Míním oslavu stoletého trvání nové ukrajinsko-ruské literatury, jež počíná vydáním prvních tří zpěvů travestované Aeneidy, spisu Poltavce Ivana Petrovyče Kotljarevského. Na Ukrajině rovněž jako v Haliči ten fakt dává podnět k pěkným, byť skromným památným slavnostem. V Poltavě, městě, kde žil a umřel Kotljarevskij, položen byl v těchto dnech základní kámen jeho pomníku, jenž má býti postaven ze sbírek celé Malorusi — ruské i haličské. Ve Lvově chystají rusínské spolky na podnět „Učené společnosti jména Ševčenkova“ (Наукове товариство імені Шевченка) vážnou manifestaci, jež má býti spojena s poradou ukrajinsko-ruských spisovatelů o užší organizaci literárního a osvětového hnutí. I na poli literárním tento slavnostní rok ohlásil se již několika vážnými zjevy. „Učená společnost jména Ševčenkova“ ve Lvově počala vydávati

Literárně-vědecký věstník (Літературно-науковий Вістник). Podnik ten dobyl si rázem takové přízně obecenstva, že je to prvý vážný, výlučně literárně-vědecký podnik na Ukrajině Rusi, jenž mohl i finančně stanouti na vlastních nohou. Do té doby nemohl se žádný podnik téhož druhu honositi takovým úspěchem. Táž učená společnost uctila dvěma zvláštními svazky svých vědeckých publikací jinou ukrajinsko-ruskou všennárodní památku, totiž 250. výročí povstání Bohdana Chmelnyckého. Konečně osvětový spolek „Prosvita“ (Просвіта) ve Lvově uctil dvěma populárními knížkami třetí památku, důležitou pro rozvoj haličské Rusi, totiž 50letou ročníci zrušení roboty. Na ruské Ukrajině projevil se tento jubilejní rok právě vydaným číslem velmi důležitého měsíčníku „Kijevskaja Starina“ (Киевская Старина); číslo to věnováno jest skoro výhradně objasnění spisovatelské činnosti otce nové ukrajinské literatury — Ivana Petrovyče Kolljarevského. První kritické vydání veškerých jeho spisů a další řada prací, věnovaných studiím o jeho životě a práci, oznamuje se zároveň na Ukrajině i v Haliči. K potěšitelným tím zjevům můžeme ještě zaznamenati (snad jen náhodou právě v tento čas přicházející) svolení ruského ministerstva vnitřních záležitostí k založení spolku jména T. H. Ševčenka v Petrohradě, jehož účelem bude podporování nezámožné ukrajinské mládeže na petrohradských školách. Jisto jest, že století nové ukrajinské literatury oslavovati se bude ve všech haličských městech, kde jest rusínská inteligence, ba i v mnohých vesnicích, kde národní vědomí dostatečně se již rozvinulo — večírky, schůzemi, přednáškami, koncerty a divadelními představeními. Lze se nadíti, že tím způsobem slavnostní rok přispěje v mnohém ohledu k oživení národního a pokrokového ruchu, jenž jest v značné části výsledkem právě nové ukrajinsko-ruské literatury — a hromadné hnutí naopak zase bude míti prospěšný vliv na další rozvoj literatury.

Přihlížeje k tomuto momentu, myslím, že nebude nemístno podati krátkou charakteristiku celého duševního a kulturního rozvoje jižní Rusi a jmenovitě nejnovější

jeho doby za posledních sto let a ukázati, čím tento rozvoj může být zajímavým i pro ostatní Slovany. Je toho tím více potřeba, poněvadž právě v nynější době v Rusku i v Haliči vede se velice nemilá polemika, týkající se samých základů tohoto rozvoje — a to způsobem velice jednostranným a dalekým vědecké objektivnosti. Musím připomenouti, že ukrajinsko-ruská (maloruská) literatura má dosud mezi svými i cizími urputné a mocné odpůrce. Vycházejíce se stanoviska státního, národního nebo i náboženského buď vůbec dekretují, že není ukrajinsko-ruské literatury, nýbrž pouze hrstka fantastů-spisovatelů (což při dobré vůli dalo by se říci o každé jiné, jmenovitě menší literatuře) — nebo sice přiznávají její jsoucnost, ale vidí v ní jen jakýsi dočasný patologický zjev, proti němuž třeba pracovati všemi prostředky, zjev, který musí časem pominouti — nebo konečně v nejlepším případě nevěští jí trvalé budoucnosti a prorokují, že s šířením uvědomění a osvěty v širokých vrstvách maloruského národa potřeba zvláštní maloruské literatury zmizí a ukrajinsko-ruský duševní proud splyne s všeruským, doplní velikou, mohutnou harmonii všeruské národnosti. S tímto posledním názorem nelze polemisovati tomu, kdo není prorokem; rovněž nemožno polemisovati s těmi, kteří zamykajíce oči před živými fakty — nařízenými a dekrety diktují, že těch faktů vůbec není na světě. Přijde čas, že i oni budou nuceni otevřítí oči, ba některé příznaky ukazují, že doba ta se již blíží. Proti tomuto přímo se domáhají diskuse námitky těchto odpůrců maloruské literatury, kteří v ní vidí jakousi „intriku“ (jedni polskou, druzí moskevskou), jakési odbočení od přímé, přirozené dráhy rozvoje, jakési zpronevěření tisícileté evoluční tradice ruského kmene. Mnoho-li je pravdy v těch výtkách? Mnoho-li je pravdy v tom, že nová ukrajinsko-ruská literatura jest umělým útvarem, nasazeným z ciziny, jakousi negací jednoty, jež prý byla ještě před r. 1798, že jest takřka Prokrustovým ložem, na němž má býti veliká, tisíciletá všeruská civilisace přikrojena až po časy Kotljarevského? Myslím, že jednostranný vědecký pohled do minulosti jižní Rusi dá nejlepší odpověď na ty otázky.

Jak známo, již na samém počátku politického a národního života staré Rusi, v době, kdy u rozptýlených a široko rozvětvených plemen začínají se roditi první pokusy jednoty a solidárnosti, vidíme dva hlavní středy, dvě hnízda té solidárnosti — severní Novgorod a jižní Kyjev. Od časů Olega Kyjev nabývá převahy, stává se „máteří ruských měst“, ale ještě dlouho potom do Vladimíra a Jaroslava Moudrého Novgorod vedle něho hrál důležitou úlohu v politickém životě Ruska. Zda též v duševním a literárním? Najisto o tom nevíme, ale některá pozdější svědectví dovolují domýšleti se toho. V každém však případě první počátky ruského písemnictví, spisy, jež měly rozhodující vliv na jeho další vývoj, povstaly na jihu, v Kyjevě nebo nedaleko něho. Tu napsány byly znamenité duchovní řeči Ilariona, tu povstaly první životopisy ruských svatých, tu zrodil se první ruský letopis, sjednocující v sobě tradice a písemné památky různých plemen, útvar na svou dobu neobyčejný svými střízlivými úsudky a širokým historicko-politickým názorem. Bylo by lze příti se o to, mají-li se ty spisy pokládati za předchůdce pozdější literatury maloruské nebo velkoruské literatury — možno trvati též na tom, že jsouce sepsány v jazyce starocírkevním, tedy nikoli staroruském, stejným právem přísluší té i oně literatuře. Ale již z XII. neb XIII. věku máme památku, jež, ač zachovala se v severoruském, a to dosti pozdním opise, přece nijakým způsobem nemůže býti vřazena do literatury nářečí velkoruského, ale jazykem i vnitřním rázem náleží rozhodně jižní, ukrajinsko-ruské literatuře. Tato památka je zároveň jediný básnický, ryze světský a nikoli církevní spis, který se nám dochoval ze staré Rusi; je to znamenité „Slovo o pluku Igorovu“ (Слово о полку Игоревѣ). A co nejzajímavějšího — tato památka, jako okénko, náhodou prorubané ve zdi, svědčí o existenci daleko většího počtu takových památek, o existenci celé svérázné rytířské poesie, psané tímž jazykem, jakým mluvilo ono staroruské rytířstvo. Toto básnictví je pro nás ztraceno až na stopy, jež zastavilo v letopisech a jiných staroruských památkách; že žilo a rozvíjelo se ještě po Slovu o pluku Igorově, o tom

svědčí prodchnutý jím Volyňský letopis, plný barvitosti a dramatickosti, jež někteří kritikové uznávají (vedle historické a literární jeho důležitosti) málem za cennější, než Slovo o pluku Igorovu. A opět zajímavé, že ač Volyňský letopis zachoval se také v severní Rusi v severoruském opisu, přec žádnému historikovi staroruské literatury nenapadne řaditi jej k památkám severní, velkoruské literatury. Již v té době, v XIII. a XIV. věku, zřejmě pozorujeme v staroruské literatuře dva proudy, dva typy značně od sebe se různící, jižní a severní, jež byly předchůdci jednak ukrajinského, jednak velkoruského písemnictví. Tento rozdíl daleko určitěji vyznačuje novější velkoruský historik, — jemuž jistě nikdo neučiní výtku separatismu — M. Solovjev. Charakterisuje staroruské letopisy severní (t. j. Novgorodský a Suzdalský) a jižní (Kyjevský a Volyňský), píše: „Novgorodský letopis vyznačuje se stručností a suchostí vypravování. To vyplývá z chudoby jeho obsahu. Novgorodský letopis, toť letopis událostí jednoho města, jednoho okresu; leč při tom nelze pominouti vlivu národního charakteru, neboť v hovorech Novgorodanů, podaných v letopisu, pozorujeme neobyčejnou stručnost a sílu: je zřejmo, že Novgorodci neradi mnoho hovořili, ba mluvili i větami úryvkovitými, nedokončenými — a přes to si navzájem dobře rozuměli; lze říci, že svou řeč končili skutkem. Naproti tomu vypravování jižního letopisu vyznačuje se bohatstvím podrobností, živostí, obrazivostí, možno říci uměleckostí. Jmenovitě Volyňský letopis vyznamenává se neobyčejnou básnickou komposicí; patrně se tu projevuje jižní příroda, charakter jižního obyvatelstva. Konečně vypravování suzdalského letopisce je sice suché, leč bez síly mluvy novgorodské, při tom hovorné, leč bez uměleckosti mluvy jižní.“ (M. Соловьев, История Россіи, díl I, str. 802.)

A tato různost spisovného slohu, založená na různosti národní povahy, žila patrně ještě svým nezávislým politickým životem. Ale v polovici XIII. století to pominulo: tatarský nájezd rozbil ruskou politickou samostatnost, ve XIV. století litevské podmanění odervalo

jižní Rus od jakékoli spolnosti s Rusí severní — a rozvoj obou částí šel různými cestami. Severní Rus po dlouhé a těžké práci knížat „shromažditelů“ svrhla tatarské jho a stvořila nový stát, ničím nepodobný zřízení staré, předtatarské Rusi. Jižní Rus zároveň s Litvou stala se součástí polské říše a v XVI. a XVII. století vytvořila v sobě počátky osvěty, duševního i náboženského života, úplně nepodobné staroruským a severoruským. Ve stoletích XVI. a XVII. obě části, severní a jižní, tak se již od sebe různily, že dokonce již přestaly navzájem si rozuměti. Tato různost ostře se jeví v literatuře. Severní Rus, skoro úplně pozbavena osvěty, beze škol, pohybuje se v témž kruhu literární tradice, jenž se vytvořil ještě v tatarské Rusi, nepřinášeje do ní nového obsahu. Jižní Rus zatím tvoří vlastní skutečnou školu, vytváří nový spisovaný jazyk, nové literární formy, mnohem samostatnější a původnější než staroruské, a na konci XVII. stol. jeví se semeništěm osvěty severního Ruska. Hodí-li se staroruské památky jako Slovo o pluku Igorovu a Volyňský letopis ještě jakž takž do rámce všeruské literatury — za to památky celé středověké jhoruské literatury, jako spisy Konstantina Ostrožského, Herasyma Smotryckého, Ivana Vyšenského, bratří Zyzanů, Jurka Rohatymce, Cyryla Stavroveckého, Meletyje Smotryckého, Zacharia Kopytenského, Petra Mohyly, Galatovského, Baranovyče, Šumljanského, Velička, Hrebjansky a mnohých pozdějších, stojí tak daleko od spisovného slohu a zájmů Ivana Hrozného, metropolity Makaria, protopopa Avakuma atd., že nejnovější historik velkoruské literatury Pypin buď se o nich vůbec nezmiňuje, nebo jen tak dalece, pokud stojí v souvislosti se severním Ruskem. A tak můžeme bez váhání říci, že již v XVI. a XVII. stol. byly dvě ruské literatury, tak vzdálené od sebe jazykem a spisovným slohem, že objektivní badatel nemůže o nich jednat pod jednou střechou. A když v polovici XVII. století povstáním Chmelnyckého počalo se opět politické sjednocení severní a jižní Rusi (kteréz bylo a jest dosud jen částečné!), nemělo nikterak za následek také sjednocení literární. Severní Rusko,

pravda, dlouho absorbovalo osvětňé a kulturní síly jižní Rusi, usilovalo přivést ji k literární jednotvárnosti, pá-lilo (z náboženských příčin) mnoho jihoruských knih — ale jihoruská literatura příliš těsně byla srostlá s tra-dicemi, zájmy a vkusem jihoruského národa, než aby mohla zmizeti s tváří země. Ač odstrčena od tisku, v XVIII. stol. nejen že žila rukopisnou tradicí, ale právě proto přiblížila se k lidu, stala se majetkem širokých vrstev, přelitím starého pokladu knižního dobře sloužila potřebám lidu a přinášela mu trochu nového, alespoň formou, ne-li obsahem. Z pozůstatků někdejšího nábo-ženského dramatu povstávají „v i r š i“ nebo orace, sklá-dané lidovým jazykem, obsahu ostře satirického a humo-ristického. Vedle církevních látek zpracovávají tyto „virši“ též současné historické události a zjevy so-ciální — a tím způsobem vytváří se již v polovině XVIII. věku spisovný sloh a manýra, jaké nacházíme v Aeneidě Kotljarevského, ve „virších“ Hulaka-Artemov-ského, v některých povídkách Kvitkových (Konotopská vidma). Spisovatelé ti nebyli novátoři, navazovaliť ve svých ukrajinských spisech přímo na to, co dřívějším du-ševním a literárním rozvojem jihoruského, ukrajinského národa se vytvořilo.

II.

Přehlížíme-li celé dějiny jihoruské literatury do konce XVIII. století, vidíme, že v ní ponenáhlu — pokud jen to bylo možno v neustálých neklidných dobách a při nedo-statku pravidelné zorganizované osvěty — hrubou vrst-vou napodobení, šablony a církevní tradice proráží samostatná duševní práce, živý názor o potřebách ná-roda, úkolech literatury a s ní souvisící živé řeči. S po-čátku takové projevy jsou častější a silnější: nacházíme je ve spisech metropolity Ilariona, v Pečerském pateryku (knize životopisců kyjevských mnichů), v Počátkovém letopise, ve spisech Kyryla Turovského, v Paľomnyku (poutníku) igumena Danyla, v Poučení Vladimíra Mo-nomacha, a nejjasněji v Slově o pluku Igorovu. Tatarské podmanění zastavilo tento pěkný rozvoj; Volyňský leto-

pis byl jaksi jeho labutím zpěvem. Nastává smutná doba úpadku až do konce 16. stol., kdy vlivem reformace a jezuitské protireformace, jíz se zachtělo ruskými zeměmi nahraditi Římu ztrátu, utrpenou v Německu, povstala rozsáhlá literatura polemická, plná živého vše-národního zájmu, a s ní spojeny byly pokusy o utvoření vlastní vedy (katechismy, slabikáře, slovníky, gramatiky). Ba vlivem všeobecného ozivení povstávají zcela nové, v staré Rusi neznámé druhy literární, jako paměti a osobní vzpomínky (Jevlašeskyj v 16. stol. a Kozáčtí letopisci v 17. stol.), dále básně s počátku obsahu náboženského, později též světského (blahopřání, gnomy), divadelní hry a intermedia humoristická a satirická (Gavvatovyč r. 1618), překládají se západoevropské romány, sbírky anekdot, novel (Gesta Romanorum a j.). Větší část té literatury je ovšem ještě neindividuální, neboť osoba spisovatelova vystupuje v ní málo do popředí, vyjímaje snad jen nadané polomisty, jako byl Ivan Vyšenskyj. Ovšem tito jihoruští spisovatelé, jevíci se vůči dřívější staroruské tradici (jmenovitě jak ji pochopila Moskva) novátoři, byli přece jen zpátečníky v přirovnání se současnou západoevropskou osvětou a literaturou: osvěcovali sice Rus, ne však tím, co se v západní Evropě tenkrát pokládalo za skutečnou osvětu, nýbrž zastaralou již tehdy scholastikou, přežilými výtahy z rytířských pověstí a náboženského dramatu. Na neštěstí kozácké vojny, jež vyplnily celou druhou polovinu 17. století a strašně spustošily Ukrajinu „pravoberežnou“¹, zničily vytvořivší se tam střediska duševního a literárního života a opoždily veškerý jeho rozvoj. Co ještě zbylo, šlo do služby Moskevštiny, rozněcovalo ohně osvěty v Polocku, Rostově, ba dokonce i v dalekém sibiřském Tobolsku, zatím co staré zřídlo osvěty, Kyjev, čím dál více vysychalo. Moskevština ostatně na popud Petra Velkého usilovala navázati přímé styky se západem a v brzku nepotřebovala již prostřednictví Kyjeva, a přední část její inteligence zůstavila za sebou Ukrajince s jejich scholastickou učeností. Již v 18. stol. Ukrajinci, kteří

¹ T. j. na pravém břehu Dněpru.

byli ještě před sto lety učiteli Velkorusů, museli je doháněti, jíti za nimi. Nesmíme však zapomínati, že nová velkoruská literatura, jíz nyní může se chlubit nejen velkoruský národ, ale celé Slovanstvo, byla ve svých začátcích společným výtvorem Velkorusů i Malorusů, a že to byli právě Malorusové, kteří šli v prvních řadách pokrokových spisovatelů, vedoucích literaturu na nové, dosud nevyšlapané cesty. Stačí vzpomenouti, že v 18. stol. vedle Velkorusů Radiščeva a Novikova vidíme Ukrajince Kapnistu a Karazina, vedle Karamzina (jako románo-pisce) vidíme Ukrajince Narežného a Pohorilského, vedle Žukovského, překladatele Iliady, vidíme Ukrajince Hnidyče, překladatele Odysseje, vedle geniálního Puškina neméně geniálního Ukrajince Hohola (Gogola). Všichni ti, pracující k vytvoření veliké novodobé literatury a osvěty ruské, pracovali v duchu staré tradice ukrajinského národa, téže tradice, jež velela Chmelnýckému, aby se spojil s Moskevštinou, a kyjevským učencům, aby ji sloužili. V nových poměrech znamenala Moskevština vytvoření velké říše, jež mohla by ukojiti kulturní potřeby veškerého ruského národa a celého Slovanstva. Avšak vedle této tradice žila a nikterak nemizela v jižní Rusi ještě druhá tradice, snahy o projev svérázné povahy země i národa v písemnictví a umění. Tato tradice v té době a dlouho ještě potom nebyla pokládána za protivnou Velkorusi. Ukrajinci, nepomýšlejíce na odtržení od říše ruské, naopak cítíce se její součástí, vidouce v její síle svoji sílu, v jejím rozvoji svůj rozvoj, rozuměli zároveň, že právě v zájmu toho rozvoje a té síly jest zapotřebí péče o ukrajinské národní zvláštnosti a ukájení duševních potřeb ukrajinského národa jeho rodným jazykem a v obvyklých mu, věky vytvořených formách. Projevem této tradice byl Kotljarevskij a jeho Aeneida. A jak jasným, charakteristickým příkladem!

R. 1784 začala vycházeti ve Vídni travestie Aeneidy exjesuity Blumauera. Tuto Aeneidu upravil rusky jakýsi Osipov, člověk nevelkého nadání, nemalé však píše. Rozšířil svůj názor, setřel živé barvy Blumauerovy satiry mluvou vodnatou a nekvětnatou. A tuto Aeneidu Osipova, přeloženou z němčiny, vzal si Kotljarevskij za

podklad a vytvořil skvostné ukázky ukrajinského humoru, jasné obrazy z ukrajinského života: stvořil báseň, jež dosud neztratila své působivosti a svěžesti, zatím co bezprostřední (Osipov) i původní vzor (Blumauer) dávno upadli v zapomenutí. Aeneida Kotljarevského udala směr dalšímu rozvoji maloruské literatury: motiv evropský, vzatý přes Petrohrad, upravený však živou maloruskou mluvou, doplněný živým obsahem z ukrajinského života a ukrajinské svéráznosti.

Tu právě došli jsme k význačnému rozdílu mezi starým ruským písemnictvím a novým. Staré písemnictví v době předtatarské bylo z větší části nepůvodní a neindividuální. Dusiloť se takřka pod tíhou církevní povahy. Jedině církevní slovo mělo tehdy význam; za nejlepšího spisovatele byl považován ten, kdo uměl nejvíce citátů z Písma svatého a z církevních otců a dovedl jim dokazovati každou věc „nepodávaje nic ze svého rozumu“. Bylo mnoho případů, že ruský spisovatel nesměl vlastní svůj spis podepsati svým jménem, nýbrž uváděl v titulu jméno některého znamenitého církevního otce, obyčejně Jana Zlatoústého. Vyjímaje letopisy a pokusy světského básnictví větší část, část duševní práce, v té době vynakládala se na překlady, kompilace a výtahy z řecko-byzantských církevních spisovatelů. Ba i letopis ruských událostí neobešel se bez takových výňatků, a životopisy ruských svatých vypadají jako mechanické odlitky byzantských životopisů pozdějšího, šablonovitého slohu; jen tu a tam probleskují v šedém písku retoriky zlatá zrnka ruské skutečnosti. Tento stav změnil se značně v střední jihoruské literatuře XVI.—XVIII. století. Vystupuje celá řada spisovatelů s výraznou individuálností, lze cítiti již i v jihoruském písemnictví blízkost Evropy, ač nikoliv ještě humanismem oživené a rozrušené reformací, ale staré Evropy scholastické. Literatura, méně již šablonovitá, přibližuje se národním vrstvám a do jisté míry stává se jejich duševním majetkem. Přes to však pokulhává přece ještě o několik set let za evropským rozvojem a současného Evropana svým obsahem, mluvou a způsobem jednání o věcech může zajímati leda jako kuriozita, jako kulturní přezitek; nepodáváť pravdivé před-

stavy o tehdejší době, nepřináší nic nového do pokladny lidského pokroku, žijíc takřka z odpadků, které dávno již spadaly se stolu, na němž hodovali kulturnější národové. Proti starší době ruského písemnictví jest ovšem velikým pokrokem, u srovnání však s tehdejšími evropskými literaturami jest rovněž zcela nepůvodní a zastaralá.

Od času Kotljarevského nastává zásadní změna. Ruská říše za sto let od Petra Velikého nestala se sice říší s novověkým evropským zřízením, vychovala si však značný kruh poevropštěné inteligence: a právě tato inteligence jest pokračovatelkou veliké reformy Petra Velikého. Ona dle možnosti — v mezích úřady význačených a často i proti vůli a přání úřadů — pozvedá osvětu a literaturu. Ruská literatura 19. století, toť veliká martyrologie, v níž vedle jmen velkoruských stkví se též maloruská. V rukou té inteligence stává se literatura nositelkou pokroku, rozsévatelek evropských ideí; ona snaží se sbírat nová themata v Evropě a zúrodnovati jimi rodné pole. Tak se delo s velkoruskou, tak s maloruskou literaturou. Pravda, že dle příkladu Kotljarevského brala z počátku evropský duch procezený cedítkem velkoruským, brzo však, zejména po válkách napoleonských, navázala sama přímé a živé styky se západní Evropou a stává se formou, mluvou i obsahem literaturou moderní, evropskou, ozývají se v ní tytéž zásadní otázky individuálního a společenského života, jež hýbají duší současného civilisovaného člověka, a z vlastní půdy, z rodného národního života snaží se dáti jim původní formu a najíti k nim původní odpověď. Nacházíme v ní též západoevropský sentimentalismus z konce 18. století, enthusiasmus slovanského obrození, revoluční demokratismus a politický radikalismus doby před r. 1848; rovněž náboženský liberalismus a snahy sociálně-reformátorské, romantismus, realismus, naturalismus, obrat k národním masám, k studiu národní minulosti. Vše to ovšem je dosud v skromných rozměrech při poměrně nevelikém rozvoji národního vědomí v masách národních, vše s přestávkami a mezhrami, ale v začátečných rysech hnutí se rozvíjí, vědomí se vzmáhá, osvěta se šíří, roste zájem o veliké otázky

společenského i mravního života, a to je nejjistější záruka o trvanlivosti té literatury.

K objasnění toho dostačí, ukážeme-li na hlavní představitele a důležitější proudy ukrajinsko-ruské literatury v posledních sto letech. Kotljarevskyj, začav od parodie satirické věku josefinského ve dvou svých dramatických spisech „Natalce-Poltavce“ a „Moskalu Čarivnyku“, navázal na směr sentimentální, panující v tehdejší literatuře velkoruské po příkladě Radiščeva a Karamzina — ale stojí pevně na ukrajinské půdě, vystříhal se afektace i tendenčnosti; jeho „Natalka Poltavka“ dosud neztratila své životní síly, pravdivosti a svěžesti. Již r. 1808 povstala první sbírka ukrajinských Kozáckých dum, r. 1818 objevuje se první tištěná sbírka knížete Certeleva, za ní pak jde celá řada sběratelů lidové slovesnosti, jako Lakaševyč, Maksymovyč, Bodjanskyj, později Kostomarov, Kuliš a j.

Vlivem zájmu tím způsobem vzbuzeného pro hlubší studium života lidu povstávají ukrajinské povídky Hryhorijs Kvitko-Osnovjanenka, jež mohou právem býti považovány za nejstarší vesnické povídky.¹ Romantismus, jenž po příkladě Bürgerově, Goethově a Herderově čerpal z lidových podání a pověr (balady), octnul se v ukrajinské literatuře již r. 1828 baladou Borovykovského „Maruší“ (Маруся), později „Vovkulakem“ Aleksandrova (naps. r. 1842). Onen odstín romantické školy, který nespokojuje se jen fantastičností a lidovým tónem, hleděl vniknouti hlouběji v národní život a hledati v něm pozůstatky někdejšího lepšího, ideálnějšího stavu, příkladů hrdinství a pravdivé zbožnosti (ve Francii Victor Hugo, v Německu Tieck, Novalis, v Polsku Mickiewicz, Mal-szewski, Goszyński) má i v ukrajinské literatuře nadané představitele: Metlynského, Hrebinku, jmenovitě Tarase Ševčenka, jehož „Kobzar“ vyšel r. 1840 a „Hajdamáci“ (Гайдамаки) r. 1841. Ševčenkova geniální bytost však

¹ První vesnické povídky George Sanda vyšly v l. 1838—40, Auerbachovy „Schwarzwälder Dorfgeschichten“ r. 1843, Kvitkovy „Maloruské povídky“ (Малоросійські оповідання) objevily se již v l. 1834—1837. (Poznámka Ivana Franka.)

brzo přesahuje kruh romantických ponětí. Dochází ku kritickému názoru na minulost a dospívá k výsledku, že ideál společenských a mravních poměrů není za námi, nýbrž před námi. Obrací se k malování živé skutečnosti (Наймичка, Відьма), je nadšen velikým ideálem slovan-ského sbratření (Poslanyje do Safaryka) a emancipací od náboženské nesnášenlivosti (Іван Гус). V Ševčenkovi našla ukrajinská poesie nejsilnější do té doby výraz. Nebyl to však konec, nýbrž počátek, popud k jejímu rozvoji. Na jakýs čas po rozbití „Kyrylo-Metodyjevského bratrstva“ nastala pauza (1847—1856), leč ne bezplodná. Když v Rusku zavál svobodnější vítr, ukrajinský duševní život projevil se ihned silně a na různých polích. Kostomarov vydává (ovšem velkorusky) řadu svých velice cenných monografií, jimiž opravuje veškeré ruské dějepisectví a pochopování dějin. Kuliš vydává řadu povídek z ukrajinských poměrů a cenné „Zápisky o jižní Rusi“ (Записки о Южноій Русі). Vystupuje na jevišti nový, velice původní novelistický talent Marko Vovčok, jehož vypravování překládá do velkoruštiny sám znamenitý Turgeněv. Vedle Marka Vovčka, jímž nabyla próza ukrajinská netušené před tím něžnosti a melodičnosti, vystupují nadaní beletristé Storoženko, Kucharenko, Hanna Barvinok, Šchoholev, Kužmenko, Nomys a po nich mnohem lepší a nadanější epikové Ivan Levyckyj-Nečuj a Anatol Svydnyskyj. V letech sedmdesátých dílo ukrajinské osvěty stanulo na širokých evropských základech zásluhou pokolení mladých badatelů: Antonovyče (historika a archeologa), Drahomanova (ethnografa a literárního kritika), Čubinského (ethnografa), Žyteckého (linguisty), Lysenka (hudebníka). Vedle nich pracují ukrajinští básníci a beletristi, jako Konyskyj, Rudanskyj, M. Saryckyj, Lymanskyj (Mova) a nejznamenitější epik, nadaný Panas Myrnyj. Avšak roku 1876 nová překážka, nová přestávka. Až na počátku devadesátých let začíná se nové hnutí vlivem nového pokolení, v němž vyznamenávají se jako nadaní beletristé Vasyl Čajčenko, Lesja Ukrajinka, Volodymyr Samijlenko, A. Krymskyj, M. Skolyčenko, T. Ziňkivskyj, Hr. Kovalenko, Ludmila Starýcká atd.

Analogické hnutí, opožděné však asi o třicet let, rozvinulo se v Haliči, vždy v těsné souvislosti s Ukrajinou. V třicátých letech vlivem slovanského obrození, polského ukrajinofilského romantismu a prvních objevů ukrajinského písemnictví povstala ve Lvově „ruská trojca“ (руська трійця), t. j. kroužek mládeže, nadšené myšlenkou o vytvoření písemnictví a osvětové práce pro vlastní lid a prostým jazykem toho lidu. Duší toho kroužku byl Markian Šaškevyč a prvním plodem jeho práce byla „Rusalka Dnistrova“ (Русалка Дністровва), vydaná r. 1838 v Pešti. Po ní následovaly další spisy vydané národním jazykem: „Prypovidky“ Ilkevyče (1841), „Vinok“, obsahující sbírku netištěných spisů Šaškevyče a Holovackého (1846 a 1847), básně a povídky nadaného Mykoly Ustyjanovyče, neméně nadaného, avšak staromódního Antona Mohylnyckého, Rudolfa Mocha. Roku 1848 počínají svoji spisovatelskou kariéru otcové pozdějšího haličského moskalofilstva Bohdan Didyckyj, Ivan Naumovyč a Ivan Hušalevyč. Trochu později vystupují Evgen Zharskyj a Severyn Šechovyč.

Teprve v šedesátých letech vlivem ukrajinské literatury obnovuje se v Haliči též vlastní literatura národním jazykem. Spisy Ševčenka a osobní vliv Kuliše naplňují neobyčejným nadšením širší kruh mládeže; v té době vidíme nadané spisovatele a publicisty: Xenofonta Klymkovyče, Fedora Zarevyče, Volodymyra Šaškevyče (syna Markianova), Natala Vechňanyna, Omeljana Partyckého. Neodvisle od toho kruhu vystoupil a k národnímu jazyku se přichýlil nejnadanější z nich, Bukovinec Juryj Fed'kovyč.

V druhé polovici let šedesátých vystupuje na arénu nová skupina nadaných spisovatelů, nadšených národními ideály: Volodymyr Navrockyj, Aleksander, Osip a Volodymyr Barvinskyj, Danylo Taňačevyč, Volodymyr Lučakivskyj. Roku 1867 zakládá se spolek „Prosvita“. Několik let před tím povstává národní divadlo, národní jazyk nabývá v osobě Omeljana Ohonovského vřelého stoupence a pilného pracovníka na universitní katedře ve Lvově.

Léta 70--80 charakterisuje v duševním životě halič-

sko-ruském vliv Draho-manova. Žádná strana, ani jediný z nejpřednějších spisovatelů nevyhnuli se jeho vlivu; lze směle říci, že Draho-manov zevropštíil haličské Rusíny, proměnil dosud vládnoucí sentimentální ukrajinofilství ve vědomou snahu, směřující k dobytí nejen národních, ale i všelidských práv rusínskému národu. Pod jeho vlivem pracoval první haličsko-ruský ekonomista Volodymyr Navrockyj, jeho žáky byli spisovatelé a publicisté, kteří počali psátí v polovině let sedmdesátých: M. Pavlyk, Ivan Franko, Ostap Terleckyj. Vůči jeho vlivu musili též zaujmouti takové neb onaké stanovisko starší spisovatelé z národního i moskvofilského tábora, rovněž i mladší, kteří vyrostli pod vlivy polského pozitivismu a sociálního demokratismu, jako na př. Vjacěslav Buzdynovskij, Julian Bačynskij a jiní. Pouze nejmladší pokolení nebylo pod jeho přímým vlivem, nýbrž čerpajíc své popudy přímo ze západoevropských proudů impresionismu a novoromantismu, nazývaného per nefas dekadentismem, jde dále cestou vysekanou u nás vlivem Draho-manova. Toto pokolení má velice nadanou představitelku v osobě Bukovinky Olhy Kobyljanské; k němu lze počítati mladé spisovatele Vasyla Ščurata, Denyse Lukijanovyče, Bohdana Lepkého, Sylvestra Jaryčevského a velice nadaného a originálního Vasyla Stefanyka. Vedle toho současné hnutí ženské má u nás horlivou a neúnavnou reprezentantku v Natalii Kobrynské.

Uspěšnému rozvoji ukrajinsko-ruské literatury a osvěty jsou na závalu především politické poměry, v nichž žije tento národ, potom jeho sociální položení. Ukrajinsko-ruský národ je rozdělen ve třech státech, z nichž každý má zcela odlišné zákony, týkající se práv národních a osvětových. V Rusku ukrajinsko-ruská národnost není zákonem vedle všeruské, t. j. velkoruské uznána jako odlišná národnost, a proto ukrajinsko-ruský jazyk není dopuštěn ani do úřadu, ani do školy (v té ani do elementárních tříd), ani na kostelní kazatelnu. Trpí se jenom ukrajinské divadlo a tisknouti jazykem ukrajinským dovoleno jest pouze ethnografické a historické materiály a beletrii. Tisk ukrajinsko-ruský trpí od všeruské censury více nežli velikoruský již proto, že je provincionální a ne-

může těžiti z těch poměrných prerogativ a svobod, jež má tisk v hlavních městech. Proto není divu, že ukrajinští spisovatelé většinou tisknou své práce v Haliči.

V Haliči tisk ukrajinsko-ruský dopracoval se již dosti velké svobody a dosti zásadního uznání. Ale tu opět rozvoji literatury překází malý počet a chudoba inteligence a hrozně nuzné ekonomické položení lidových mas. V Uhrách je lid ještě chudší a nevzdělanější a inteligence je buď zmaďarisovaná nebo moskvofilská a nedbá o zájmy lidu, v otázkách literárních a vědeckých se opozdila a jest asi na stupni, na němž byla Evropa v XV. nebo XVI. století.

Leč právě z tohoto politického a společenského stavu ukrajinsko-ruského národa mohl by plynouti zvláštní zájem druhých slovanských národů a států, v nichž národ ten žije, pro jeho literaturu. Se stanoviska sociálního je ukrajinsko-ruská literatura literaturou selskou, „mužickou“, una letteratura plebea, jak kdysi napsal Draho-manov. Z té příčiny i předměty svými musí státi blízko lidovému životu mas, výkladem, jazykem, methodou psaní musí býti populární, ovšem v širším značení slova. Již to dává záruku, že veškeré zpátečnické směry, veškeré výstřelky toho druhu, jako „umění pro umění“, převahy formy nad obsahem atd. nemohou míti v ní trvalého úspěchu, že musí daleko více než kterákoliv jiná literatura dbáti prostoty, jasnosti a průzračnosti komposice, hlavně srozumitelnosti předmětu i vyjádření, hlubokého pochopení lidu, jeho života a zájmů. A s hlediska politického a zeměpisného — ukrajinsko-ruský národ položen na rozhraní mezi plemy velkoruským, běloruským, polským a slováckým, dále gruzínským, rumunským a maďarským — má ten význam, že mohl by býti přirozeným prostředkovatelem mezi východem a západem, mezi jihem a severem; ač sám zbaven státní samostatnosti musí na svém organismu pociťovati a v svém životním programu seskupovati a zažívatí různorodé státní systémy, zaujímatí stanovisko vůči různorodým politickým proudům, hlásiti se o slovo v různorodých institucích. Literatura vzniklá za takových poměrů, nemá-li se státi jednotvárným napodobením různorodých cizích vzorů, nýbrž ústrojným

výsledkem duševních potřeb a kulturních zájmů, musí míti širší zájem, nejen provincionální: to vidíme na všech lepších dosud představitelích ukrajinsko-ruské literatury, na spisech Ševčenkových, Marka Vovčka, Myrného, Fedkovyče a Drahomanova. Hnutí vzniknuvší v poslední době mezi ukrajinsko-ruskou inteligencí, a jmenovitě v masách lidu v Haliči a pokusy organizace osvětového a literárního hnutí, o nichž promluví v příštím dopisu, zaručují, že v budoucnosti literatura ta nesejde s cesty vykázané jí nadanými pracovníky a konečně zaujme místo v řadě novodobých slovanských literatur.

III.

(Rusínsko-ukrajinská dramatická literatura; její počátky. Mysteria, intermedia, kanty, veršepý a jejich pozůstatky v naší době. Vliv této literatury na jiné druhy písemnictví: virši, koledy. Nová dramatická literatura: Kotljarevskýj, Kvítka a první ochotnická divadla na Ukrajině. První rusínská divadelní představení v Haliči r. 1848. První rusínsko-ukrajinské divadlo v Haliči od r. 1864. Počátky rusínsko-ukrajinského divadla na Ukrajině. M. Kropivnyčskýj, M. Staryčskýj a Iv. Karpenko-Karyj. Ukrajinští umělci. Nynější stav rusínsko-ukrajinského divadla v Haliči.)

V předešlém přehledu jsem úmyslně vypustil jednu zajímavou část ukrajinské literatury, o níž nyní promluví speciálně. Myslím totiž literaturu dramatickou, která u každého národa pokládá se poněkud za svědectví vyspělosti. Neboť rozvoj dramatické literatury zakládá se na spolupůsobení spisovatelů a širších neb užších vrstev národa, a tedy může podati dobré svědectví o tom, do jaké míry se tyto národní masy zajímají o ideový život, jež představuje literatura, jak jejich vkus a zalíbení spisovatele vzpružuje, nebo je tlačí a stěsňuje. A kdežto v literatuře čistě knižní může spisovatel vyběhnouti daleko za obor zájmů a protiviti se vkusu svého národa, psáti takřka pro budoucnost — na poli dramatické literatury, nechce-li tvořiti kusů pouze knižních, tedy mrtvých, musí býti v těsné spojitosti se svým obecnstvem; proto se rozvoj dramatického umění hodí ku charakteristice duševního života a kulturního stupně národa více, než jiné druhy písemnictví.

Ukrajinská literatura dramatická jest zajímavá ještě i s jiné stránky. Vzavši původ v městech, u škol, rychle pod vlivem nenormálního rozvoje sociálních poměrů ukrajinského národa přešla na vesnice, počala mluvit k masám selského lidu, tedy mluvou těch mas, počala ze života těch mas brát své sužety a svůj kolorit, a v tomto směru rozvíjí se dosud. Odtud plynou její slabé stránky i její originalita. Ke slabým stránkám nutno počítati nedostatek stálosti, nedostatek velkého, stálého jeviště, jaké mohou udržovati jen velká města — neboť takových měst s převážně rusínsko-ukrajinským charakterem dosud není. Odtud vyplývá i nedostatek jednotné umělecké tradice, jakási takřka chaotičnost rozvoje, a zároveň s tím jistá jednotvárnost dramatické produkce, jejíž příčinou jest ovšem do značné míry tísnivé právní postavení ukrajinského jeviště v Rusku. Zato originalita ukrajinského dramatu spočívá v tom, že jest z přirozené nutnosti hluboce národní, převážně selské, a v nejkrásnějších svých dílech dává nám hluboko pohlédnouti do duše těch vrstev národa, jichž se jen zřídka dotýká péro dramatických spisovatelů západní Evropy.

První počátky rusínsko-ukrajinského divadla spadají do druhé polovice XVI. století. Již koncem XVI. věku stěhuje si ukrajinský mravokárce I v a n V y š e n š k y j na ty Rusíny, kteří naučivše se v jezuitských kolejích „komediím a maškarám“, přenášejí je i na půdu rusínskou, straní se staré rusínské prostoty a zároveň s jesuity vidí pokrok v rozšíření „maškaršského i komedijského náboženství“. Zde máme zprávy, že již v této době se Rusínům zalíbilo v divadle, a že je přijímali od Poláků. Bylo to ovšem divadlo tehdy obvyklé, duchovní, ve formě t. zv. mysterií nebo dialogů, jež bylo v Polsku i v jiných evropských zemích z počátku v rukou duchovenstva a provádělo se v kostelích, poněmáhle bylo vytlačováno do kostelní zahrady a odtud na ulici, na náměstí, před široké vrstvy prostého lidu. Zároveň s tímto postupem děly se vážné změny v struktuře dramatu; stavši se doménou světských osob, cechů, měšťanů, žáků, ztratilo drama svoji církevní ceremoniálnost, latinský jazyk změnilo v národní, způsob představování i náboženských sužetů

stal se svobodnějším a poetičtějším. V přestávkách mezi jednotlivými dějstvími církevní historie, představované v kuse (jako narození Páně, vzkříšení atd.), počínaly zaujímati stále více místa scény z denního života, hrubé frašky, dramatisované žerty a novely, tak zvaná intermedia a interludia.

Rusínsko-ukrajinské divadlo neprošlo všemi těmito fázemi. Pravoslavná církev postavila se proti němu ne-li nepřátelsky, tož s odporem, i nemělo do ní přístupu. Ale inteligentní Rusíni XVI. věku pochopili jeho závažnost pro povzbuzení i čistě náboženského života i pro propagandu určitých myšlenek. Jedno z nejstarších děl ve formě dialogové, zachované do naší doby pod názvem „Dialog chrystijanskij, v ktorom ša pokazujet, kto jest chrystijany pravdyvyj“, napsané v prvních letech XVII. století, má význačnou tendenci proti unii. Zdá se, že týž cíl měl také překlad řecké tragedie „Χριστός πόντος“: ukázati upřímnou pravoslavnou víru jejího autora (Hryhoryja Nazianzena). A ačkoliv ze XVI. a z počátku XVII. věku se nám zachovalo málo památek a stop ukrajinského náboženského dramatu, přece nejen víme určitě, že existovalo, ale musíme se domnívati, že už tehdy zalíbilo se nejenom měšťanstvu, nýbrž i sedlákům, neboť do téhož konce XVI. století spadají první stopy jeho popularisování v loutkovém divadle, t. zv. „v e r t e p e“. Toto loutkové divadlo, zanesené k nám také ze západu, z Polsky, a možná i z Čech, zachovalo se mezi rusínsko-ukrajinským lidem až do našich dob, téměř do našich dnů. Divadlo, rozdělené vprostřed na dvě části, jako jednopatrová budova, představovalo ve vrchní části nějakou událost ze svatého písma (Kristovo narození, příchod pastýřů, tři králů, usmrcení dětí, smrt Herodovu) a v dolní části celou řadu scén ze života lidového: cigán šidí mužíka, Polák vyhání žida, Záporožec vyhání Poláka, čerti zdvihají opilého Záporožce a chtějí ho zatáhnouti do pekla, ale on je odhání a končí hru radostným zpěvem:

Та не буде лучше,
та не буде краще,
як у нас на Україні,

що немає жйда,
що немає ляха,
не буде й ізмінн.

Důležitým rozšiřovatelem tohoto napolo náboženského dramatu byly školy, které se od konce XVI. století počaly zakládati při církevních pravoslavných bratstvech nejdříve ve Lvově, v Ostroze, ve Vilně, dále v Kyjevě, Minsku, Pinsku, Mohylevě atd. Dle vzoru jezuitských škol byly i zde t. zv. rekreace, za nichž se studenti bavili, mezi jinými zpívající písně obsahu duchovního (kanty), hrající dramata nebo dialogy, deklamující veršované řeči. Vyvinul se z toho obyčej, že studenti za velikých svátků (vánočních, velikonočních) chodili po domech, zpívali tam, pronášeli veršované řeči, nebo hráli (v přestrojení) nějaké ne velké dramatické obrázky (rozmluvy pastýřů při Kristově narození, tři králové u Heroda, porada Herodova se Židy, jeho smrt atd.). Poté se jim dostávalo pohostění a nějakých darů pro školu. Vše to roznášelo zalíbení v dramatických představeních do širokých mas lidových, a zanechalo své stopy a zůstatky ještě dosud. Z druhé polovice XVII. století máme několik rusínsko-ukrajinských dramat náboženských a z r. 1619 zachovala se nám dvě intermedia, napsaná Polákem ze Lvova, Jakovem Gawatem, a vložená do jeho náboženského dramatu o smrti sv. Jana Křtitele. Toto drama zároveň s intermedii bylo hráno toho roku na trhu v Kamenci Podolském, a potom vytištěno. Je zajímavé, že autor, Polák, použil rusínského jazyka k dosažení větší komiky svých intermedii. Známe několik příkladů, že polští autoři skládali, ne-li celé kusy, aspoň jednotlivé komické úlohy ve svých intermediích rusínským jazykem. A musila se tato intermedia, hraná na trzích, velmi líbiti prostému lidu, když se i jejich latinský název v jeho ústech zachoval, a on každou komickou, neočekávanou událost, přepadení, hádku atd. nazývá „termedyjí“.

Ze XVII. i XVIII. stol. dochoval se nám značný počet dramatických tvoreb této staré formy. Je zajímavé, jak vlivem poměrů tato stará forma časem nabývala nového obsahu. Tak nějaký Teofan Trofimovyč, profesor kyjevské

akademie, napsal drama: „Myloš Božija, Ukrajinu čudno svobodyvšaja“, kde představena byla nedávná válka ukrajinského národa pod Bohdanem Chmelnyckým s Polskou, a kde sám Chmelnyckyj zveličen byl ne zručnými sice, ale vřelým ukrajinským patriotismem prodchnutými verši. Mezi těmito dramaty XVII. století je zvláště zajímavé jedno (mnou nalezené), jehož podkladem je apokryfické vypravování t. zv. Nikodemova evangelia o sestupu Kristově po smrti do pekla a jeho zboření; toto drama je napsáno téměř čistým rusínsko-ukrajinským lidovým jazykem a verši, podobajícími se ukrajinským kozáckým dumám. Musilo býti velmi populárním na celém území, obydleném rusínsko-ukrajinským národem, když se jeho rukopis našel v kalužském okrese v Haliči a přepracovaná z něho epická „virša“ zachovala se v paměti lidu charkovské gubernie v Rusku, a úryvky z ní v ústním podání národa opakují se nyní na Kavkaze tak jako nad Dniprem, v karpatských horách i na uherské Rusi. A drama toto, ačkoliv mělo v západoevropských literaturách mnoho vzorů, jeví se býti ne kopií, nýbrž, pokud lze souditi při nedostatku analogického polského díla, původní rusínskou skladbou.

V 18. století byl talentovaným autorem dramat a humoristických intermedií Mytrofan D o v h a l e v š k y j, profesor poetiky na kyjevské akademii. Vedle něho dlužno připomenouti náboženské drama sv. Dymytra Rostovského, drama a intermedia Varlaama Laščevského, biskupa Georgija Konyského a jiných. Nutno také vzpomenouti, že když v polovici 17. stol. se ukrajinští učenci stěhovali do moskevské Rusi, zanesli tam s sebou také zálibu v neznámých tam do té doby dramatických představeních. Přísní zpátečníci moskevští z počátku nelibě nesli tuto novotu, ale časem se jim také zalíbila; rusínsko-ukrajinské náboženské drama první počalo buditi zálibu k dramatické literatuře nejen v Moskvě, nýbrž i v Rostově, Polocku, Rjazani a dokonce i v dalekém Tobolsku, kde byl biskupem jmenován Ukrajinec Maksymovyč a kde zůstatky ukrajinského náboženského dramatu se zachovaly mezi prostými měšťany do nedávných dob. A Ukrajinec Emanuil K o z a č y n š k y j, povoláný okolo roku

1740 do Nového Sadu za rektora první „Slovenoserbské duchovní kolegie“, napsal podle vzoru kyjevských školních dramat první podobné dílo v srbské literatuře. Byla to: „Трагедія сирѣч печальная повѣсть о смерті послѣдняго сербскаго царя Уроша V. по разрушеніи сербскія державы“, vydaná tiskem r. 1798 v přepracování a pod jménem Raičovým (viz Pypin a Spasowicz: Historie slovanských literatur d. I., str. 278).

Je přirozené, že zastaralá forma, jazyk a způsob těchto duchovních dramat v 18. stol. nemohl již vyhovět ani inteligenci ani lidu. Lid přepracoval dle svého vkusu jejich themata, ale přidával k nim humoristickou a satirickou příchut. Tak povstaly t. zv. „v i r š i“ nebo „o r a c y j i“, charakteristické výtvoř ukrajinské musy, předchůdci „Aeneidy“ Kotljarevského. V paměti zůstaly a dále se rozvíjely jako samostatné výtvoř také duchovní „k a n t y“, které z počátku byly částí dramat, a v 18. stol. daly podnět k povstání velikého počtu duchovních písní, sebraných a vydaných nejdříve roku 1790 v t. zv. „Bohohlasnyku“ v P o č a j e v i. V lidu zachoval se vertep, udržovala se někde neodvisle od dramat intermedia nebo komické scény (jak Šalamoun Isti dostal se z pekla, jak muzici s ďakem píší supliku proti popovi, atd.).

Ukrajinská inteligence, absorbovaná 100 let ruskými centry, Moskvou a Petrohradem, v době Katefíny II. i později jeví se v prvních řadách tvůrců novověkého dramatického umění — ruského. Ukrajinec Kapnist ve své „Jebedě“ dal první v Rusku příklad smělé politické satiry a byl předchůdcem geniálního Gogola, jenž svým Revisorem poprvé otrásl základy samovládně-byrokratického Ruska pod Mikulášem I.

Teprve od r. 1819 lze datovati počátek nového dramatického umění v jazyce ukrajinském. Toho roku autor „perelycovanoji“ Aeneidy, Ivan Kotljarevskyj, napsal svou „Natalku Poltavku“ pro volné divadlo v Poltavě na žádost knížete Repnina; brzo po té napsal také druhý kus, „Moskal čarivnyk“. Oba kusy byly dávány v Poltavě a velmi se líbily. Byly vřaděny do stálého repertoiru domácích divadel bohatých ukrajinských pánů, kteří si na svých dvorech sestavovali k zábavě divadelní společnosti

ze svých poddaných. Z jednoho takového družstva poddaných vyšel také geniální umělec Ščepkin, který po dlouhé doby byl jednou z prvních hvězd hlavního divadla v Moskvě a prvních svých vavřínů si dobyl právě v úlohách Kotljarevského.

Téměř současně s Kotljarevským psal pro jedno takové soukromé divadlo své ukrajinské komedie talentovaný Vasyl Hohol, otec autora „Mrtvých duší“, ale jeho komedie ztratily se všechny, až na jednu, která má titul „Prostak“. Kotljarevskýj právě jako Hohol v těchto prvních svých dramatických pokusech projevují ihned charakteristické známky ukrajinského dramatu: berou živé osoby z místního lidového života, píší živou a pěknou lidovou mluvou, a ačkoliv ve stavbě svých her napodobují francouzské a z Francie přenesené ruské vzory, přece hluboká znalost vlastního národa a upřímná láska k němu dodávají tvorům jejich takové živosti, pravdy a tepla, že dosud nepřestávají se udržovati na jevišti. Zvláště to lze říci o Kotljarevského „Natalce Poltavce“.

V letech třicátých povstává druhé ohnisko ukrajinského duševního života v Charkově. Jeho středem a hlavním činitelem je H r y č k o K v i t k a (Osnovjanenko), talentovaný povídkář. Sám byl velkým milovníkem divadla a zorganizovav společnost divadelní, napsal pro ni vedle značného počtu i ruských her také ukrajinskou komickou operetu „Svatannja na Hončarivci“ a několik komedií — „Selmenko volosnyj pysar“, „Selmenko denščyk“, Ščyra ljubov“. „Stavannja na Hončarivci“ do nedávna se udržovalo na jevišti pro pěknou hudbu a komickou úlohu přihlouplého vesnického jinocha Stečka, jenž naplňuje hru svou hloupostí. Velmi scénický je také „Selmenko denščyk“ — zajímavé přepracování jedné z lepších her italského spisovatele Goldoniho. Nyní zmizely kusy Kvítkovy z ukrajinského repertoíru; při všem talentu autorově je v nich sice mnoho žertu, ale méně oné vřelé lásky k lidu, jakou se vyznačují díla Kotljarevského i ukrajinské povídky Kvítky samého.

Od této doby staly se ukrajinské divadelní kusy téměř nevyhnutelnou součástí ruského repertoíru nejen na Ukrajině, nýbrž i v hlavních městech. Také polské diva-

delní společnosti na „pravobřežné“¹ Ukrajině, v Kamenci, Zitomíru, Oděse a Kyjevě, nepohrdaly občasným jejich představováním.

V Haliči počala první rusínská divadelní představení r. 1848. Počátek učinil v Kolomyji o. I v a n O z a r k e v y č (otec pozdějšího poslance Ozarkevyče), dav hráti svoje přepracování Kotljarevského Natalky Poltavky, jedné básně Pisarevského a také, jak se zdá, „Moskala čarivnyka“. Před r. 1848 dávali chovanci duchovního semináře několikrát divadelní představení v seminářské budově, ale hráli kusy polské; tak také před r. 1848, někdy v letech třicátých, napsal o. S t e p a n P e t r u š e v y č (otec kanovníka a učenice Petruševyče, tehdy farář v Dobrjanech u Stryje), několik vaudevillů, ale zdá se, že hry ty nedostaly se na jeviště. Teprve r. 1848, po vzbuzení úspěchem ukrajinských her, jali se někteří Rusíni překládati nebo přepracovávat cizí hry divadelní pro rusínské jeviště. Tak přepracoval I v a n A i t a l e v y č vaudeville „Kozak i ochotnyk“, I v a n N a u m o v y č Molièrovu komedii „George Dandin“, K e l e s t y n S k o m o r i v š k y j veršovanou tragedii Chomjakova „Jermak“. Ale jaro obrození bylo krátké; již r. 1848 nastala reakce a Rusínům odechtělo se divadla.

Teprve po příchodu konstituční svobody v Rakousku ožila touha u Rusínů, aby měli své národní divadlo. Zvláště ujal se této věci podmaršálek haličského zemského sněmu J u l i j a n L a v r i v š k y j. On jí hnul i ve sněmu a poté osobním působením přivedl k tomu, že se r. 1864 opravdu sestoupila ve Lvově první, již ne ochotnická společnost, aby dávala rusínská divadelní představení v Haliči. Počínaje Lvovem, pořádala tato nová společnost za řízení Emila Bačynského představení po všech větších městech východní Haliče. Krása rusínského jazyka a čarovná moc rusínské písně vzbuzovala všude pravý entusiasmus nejen mezi Rusíny, nýbrž i mezi Poláky a jinými národnostmi. Repertoire byl skromný. Dbalo se hlavně o čistotu jazyka. Hry Kotlja-

¹ Na pravém břehu Dněpru až do hranic Haliče a Bukoviny. (Poznámka red. Slov. přeh.)

revského a Kvítkovy byly hlavním střediskem vlastního repertoíru; vedle toho byly dramatisovány některé populární povídky, jako na př. Kvítkova „Maruša“. O obohacení repertoíru pracovali Klymkovyč, Šwiecicki, Ostap Levickýj. Přepracovávaly se na melodramata některé populární opery, jako Moniuszkova „Halka“, Weberova „Pretiosa“, „Robert ďábel“ atd.; byla přeložena některá lepší dramata Korzeniowského: „Verchovynci“, „Cygany“; a bylo i něco původního, ač slabého, jako melodramata Hušalevyče „Pidhirjane“, „Silški plenipotenty“, jejich atrakcí byla hudba Verbičského. Neobešlo se ani bez melodramat horšího druhu, jako: „Čorní dyjavioli“, „Don Juan“, — a bez německých frašek starého Kotzebue a pozdějšího Benedixa; a konečně nescházelo ani neméně hrozných pokusů hráti části nebo celá arcidíla klasického dramata německého, jako Schillerovy „Loupežníky“; nescházelo ani Offenbachiad, které jistě vypadaly jako karikatura karikatury. Slovem: ruské divadlo v Haliči v té době, a vlastně po dobrých 20 let svého trvání zcela se podobalo typu polské kočující divadelní společnosti, neboli německy t. zv. „Schmiere“: repertoír, dekorace, kostýmy i hra herců — vše bylo na stejné úrovni, všechno bylo naprosto primitivní. Ovšem divadlo dostávalo několik tisíc zlatých zemské subvence (nejdříve 4000, potom 6000 a konečně 7250); venkovské obcenstvo mělo v něm zalíbení pro zpěvy a tance, noviny chválily představení i hru herců, jednak protože přivykly podceňovati a nekriticky posuzovati divadlo vůbec, jednak proto, aby neuškodily těm „ubohým lidem“ a aby nezpůsobily ztrátu jejich subvence.

Zatím na Ukrajině stalo se něco takového, co by se tomu, kdo z povzdálí na věci hledí, mohlo zdáti nepravděpodobným, nemožným. Jak známo, vyšla tam 16. května 1876 záповěď ukrajinského jazyka v tisku; ve veřejném životě již před tím nebyl nikde dovolen. A tu pojednou, v letech osmdesátých, povstává tam ukrajinské divadlo a dospívá od počátku takové výše, o jaké v Haliči po dlouhou ještě dobu ani sníti nelze. Jak se to stalo — na to není zde místa, abych vypravoval. Hlavní zásluhu o to mají tři mužové: Mychajlo Staryčkyj, Marko

Kropyvnyčkyj a Ivan Tobilevyč (Karpenko-Karyj). — Stryčkyj, talentovaný básník, překladatel srbských písní, Andersena a Shakespearova Hamleta na jazyk ukrajinský, vložil značný kapitál v podniky divadelní; Kropyvnyčkyj jest talentovaný a rutinovaný dramatický umelec, který si byl již získal zvučného jména na ruských divadlech a mimo to projevil také značný talent jakožto dramatický spisovatel; konečně Tobilevyč, velmi nadaný herec, projevil se jakožto dramatický spisovatel prvního řádu v ukrajinské literatuře. Tito tři mužové sestavili první ukrajinskou hereckou společnost, jejímiž hlavními ozdobami dále byli bratři Iv. Tobilevyče, široko a daleko známí umělci Sadoŭskýj a Saksahanskyj, dále paní Zaňkovečká a Zatyryčová i celá řada jiných talentovaných umělců a umělekýň. Sestavila se společnost, jaké Ukrajina neviděla ani předtím, ani potom, společnost, která vzbuzovala entusiasmus nejen ve městech ukrajinských, nýbrž i v Moskvě a v Petrohradě, kde obecenstvo často má příležitost vidati nejznamenitější umělce světové pověsti. Hra ukrajinských umělců nebyla diletantská improvisace, nýbrž výsledek svědomitých studií, hluboké znalosti ukrajinského lidu a jeho života, osvětleného intuicí velkých talentů. K tomu pak tato ukrajinská společnost vystoupila od počátku se svým původním, ukrajinským a vřele národním repertoirem. Censurní poměry, za jakých povstalo ukrajinské divadlo, měly rozhodný vliv na povstání a ráz jeho repertoiru. Ukrajinská společnost směla dávat i pouze původní ukrajinské kusy ze současného lidového života. Ani přeložených her, ani historických, ani takových, kde by vystupovaly a mluvily ukrajinské osoby z inteligence, nesměla hráti. A tak pod tlakem těchto censurních požadavků povstalo naše lidové drama v Rusku, jehož hlavními representanty jsou Kropyvnyčkyj a Karpenko-Karyj. V jejich dramatických dílech stojí před námi jako živá ukrajinská ves se svou poesíí i se svou duševní temnotou, přírodní krásou i pijavicemi a vykořisťovateli. Vesnická náves, zpěvy a zábavy děvčat i hochů, krčma s nevyhnutelným židem, staršyna a obecní správa, vesničtí lichváři i vesničtí

učitelé, vesnický proletariát i vesniční velmožové, boháči a statkáři, — to vše je tu představeno v řadě překrásně vypracovaných a často hluboce prostudovaných typů. Zvláště díla Karpenka-Karého, prvního současného mistra na poli ukrajinské dramatické literatury, vyznačují se velikým darem pozorovacím, věrností pozorování a schopností zachycovati letem nové zjevy v životě současné ukrajinské vesnice. Doufám, že mně bude dána příležitost, abych promluvil důkladněji o tomto spisovateli, a nyní pouze několika slovy doplním nárys historického rozvoje ukrajinského divadla v Rusku i v Haliči.

Pravil jsem, že poměry censurní byly z počátku příznivé pro rozvoj ukrajinské dramaturgie, přinutivše ji, aby se postavila na čistě národní, a dále na lidové stanovisko. Ale časem tytéž podmínky ukázaly se škodlivými, stísnivše rozvoj této dramaturgie. Vesnický život sám o sobě jest monotonní dosti, a mimo to jistý okruh dramatických konfliktů (rodinné neshody, třídní protivy), poskytuje málo půdy pro rozvoj dramatu. Vylučujíc z obsahu ukrajinského dramatu inteligenci s jejím bohatším duševním životem, censura způsobila, že motivy ukrajinského dramatu počaly se opakovati, a prohlubovati je při primitivnosti vesnických poměrů a duševních zájmů nebylo lze. Dodá-li se k tomu, že společnost, zorganizovaná Staryčským, po několika letech velikých triumfů se rozdělila, že téměř každý významnější umělec se snažil, aby si sestavil společnost, a pořádal představení na vlastní pěst; že — vidouce, jak ukrajinské slovo a ukrajinská píseň vábí obecnstvo — vrhli se na tento obor spekulanti, pokřtění i nepokřtění židé, tak že časem rozmnožily se ukrajinské divadelní společnosti v Rusku upřílišněně (nyní je jich přes 40), že konečně z ohledu na zákon o literárním vlastnictví každá takováto společnost usilovala o to, aby měla svůj alespoň poněkud rozdílný repertoar — tu lze pochopti, že nejen na pole divadelní, nýbrž i na pole dramatického autorství musil se nahrnouti dav spekulantů, lidí bez nadání a bezohledných fabrikantů, plagiátorů a karikaturistů. Nemajíce ani talentu, ani daru pozorovati lidskou duši, ani znalosti ukrajinského jazyka, jali se psáti dle šablon, počali podávati obecnstvu sborníky

písni mechanicky slepených, scény chlopských pitek, plné cynismu a nepravdy. A mezi tímto zástupem nízkých spekulantů na ukrajinské slovo sotva dvě, tři společnosti udržují starou, dobrou tradici a snaží se hrou umělců ukojiti vkus nejvyvinutějšího obecnstva a repertoirem dání výraz nejkrásnějším snahám a ideálům ukrajinského národa. Mezi těmito společnostmi první místo zaujímá ona, v jejímž čele stojí nyní všichni tři bratři Tobilevyčové (Karpenko-Karyj, Sadovskýj a Saksahanskýj). Společnost tato pořádá této zimy představení v Kyjevě.

V Haliči otázka rusínského divadla, bohužel, dosud nepostoupila kupředu, nýbrž dokonce v posledních letech vrzena byla velice nazpět. V letech osmdesátých dal impuls k povznesení divadelního umění talentovaný umělec I v a n H r y n e v e č k ý j. Je ovšem pravda, že se vzdělal na polském jevišti, které, jak známo, naprosto nemá l i d o v é h o umění, ale zato pěkně rozvinulo genre salonní, konverzační komedie. Proto také Hrynevečkyj, kromě upřímné snahy přičiniti se o rozvoj rusínského divadla v Haliči, nepřinesl do této záležitosti nijakých jasných literárních ani uměleckých zásad. Dostav moc řídit po stránce artistické divadlo, subvenované zemí a postavené pod dozor spolku „Ruška besida“ ve Lvově, vynaložil značný výdaj na vypravení mrtvé historické hry K. Ustijanovyče „Jaropolk“, a propadl s tímto pokusem. To zlomilo jeho sílu. Později, převzav správu divadla spolu s B i b e r o v y č e m, kráčel vyšlapanou cestou, pěstoval vedle starých ukrajinských her novější francouzskou a německou operetu a jen pomalu zaváděl na jeviště lepší díla Kropyvnyckého, Staryckého, Karpenka-Karého a jiných Ukrajinců. Halič v té době nepodala ničeho, co by zasluhovalo pozornosti. D a n y l o M l a k a psal operety v duchu operet německých nebo sentimentálně-moralisatorská melodramata; O m e l j a n O h o n o v s k ý j, K o r n y l o U s t i j a n o v y č, O s y p B a r v i ň s k ý j psali tragedie z dějin rusínských takového druhu jako německé Gotschedovy nebo ruské Sumarokova a Ozerova; sestavení společnosti bylo velmi skromné a Hrynevečkyj marně vyčerpал svoji sílu pracuje k tomu, aby z ochotníků a samouků, namátkou sebra-

ných, vytvořil něco, co by se podobalo slušné divadelní společnosti. Po jeho smrti zdálo se nějakou dobu, že v haličském divadle rusínském nastane obrat k lepšímu. Někteří haličští herci pobýli po nějakou dobu v ukrajinských společnostech v Rusku pod rukou Kropyvnyčského a přinesli odtud trochu lepší porozumění požadavkům dramatického umění a zálibení pro ukrajinský repertoár. Tu přišla na jeviště celá řada krásnějších her Kropyvnyčského, Karpenka-Karého, Jančuka, Myrného, opery Lysenka a Niščynského i uvidělo se, že díla tato, byla-li jen poněkud snesitelně hrána, mohou přiváděti do divadla daleko četnější a vybranější obecenstvo, než nesmyslná nebo cynická opereta a než mrtvé, byť i vlasteneckými frázemi protkané tragedie. Díla tato ozivila i naši haličsko-rusínskou dramatickou produkci. Poněkud pod jejich vlivem autor naskrze nepřírozených a loutkových „salonních“ komedií („Na dobrodijni cily“, „Sokolyky“), Hr. Cehlińskyj napsal svoji lepší komedii „Chodačkova šlechta“. Pod vlivem Ukrajinců bylo napsáno moje „Ukradene šťastja“¹ a další dramata ze současného vesnického života („Rjabyna“, „Učytel“).

Na neštěstí tento obrat byl velmi krátký. Od několika let ve správě rusínského divadla nabyl vrchu směr zcela nenárodní — může-li se vůbec mluvit o nějakém směru tam, kde je naprostý nedostatek jasné myšlenky a porozumění dramatickému umění. Repertoár rusínského divadla v Haliči jest nyní horší, než byl v letech šedesátých; hra herců obyčejně více se podobá improvisaci, a to improvisaci lidí nevzdělaných, kteří sotva umějí psáti a čísti, než jakýmkoli uměleckým studiím. Operety, odložené ve stoličných divadlech před 20 lety, dozívají svůj věk na prknech haličsko-rusínského jeviště; dokonce i pro slušné představení dávno zastaralých děl Kotljarevského a Kvítky není dostatečných sil. Je to velmi smutná stránka našeho života, ale nemohu o ní mlčeti nebo ji zatušovati právě proto, že haličsko-ruský tisk mlčí o tomto hlubokém úpadku rusínského jeviště nebo do-

¹ Nedávno vyšel překlad ve Světové knihovně (pozn. red. Sl. přehledu).

konce maskuje ho pochvalnými posudky. Domnívám se, že haličsko-rusínská společnost může již nyní zmoci se na lepší divadlo.

— — —

(Přehled ukrajinsko-rusínské literatury za rok 1898. — Stav osvěty v různých krajích Ukrajiny-Rusí. — Kdo čte ukrajinsko-rusínské knihy. — Ukrajinsko-rusínský tisk. — Spisovatelé. — Důležitější zjevy ukrajinsko-rusínské literatury v minulém roce.)

V předešlých svých listech hleděl jsem podati čtenářům „Slovanského přehledu“ obraz historického rozvoje ukrajinsko-rusínské literatury za sto let. Nyní pokusím se podati jakýs příčný její řez, přehled literární produkce za jeden rok, totiž rok 1898. Takový přehled může dáti to, čeho nedávají dějiny literatury: názor o mnohostranných nebo jednostranných literárních zájmech u některého národa, o větší nebo menší intenzivnosti jeho duševního (tedy i literárního) života.

Minulý rok ukrajinsko-rusínské literatury nikterak nevyňikal. Nepřinesl ani nových vynikajících nadaných spisovatelů, ani vynikajících spisů. Z ukrajinských spisovatelů, kteří v tomto roce umřeli, také žádný nebyl zjevem epochálním: Š č o h o l i v (v Charkově) dávno se přežil a K o z l o v s k y j (v Haliči) sotva počínal žíti, zanechal po sobě malou sbírku lyrických básní a nedočkal se ani toho, aby je spatřil vytištěny. Proto rok 1898 může nám dáti dosti typický obraz literárního ruchu ukrajinsko-rusínského národa. Bylo sice v tom roce cosi zvláštního: oslavy výročí Chmelnyččyny, obrození literatury, zrušení roboty — ale ty slavnosti, ač přispěly k povzbuzení ducha Rusínů, zejména v Haliči, přece na literární produkci dosud vlivu neměly; účinek jich objeví se snad později.

Kdo chce porozuměti stavu a duchu literární produkce rusínské, musí míti na zřeteli, že produkce ta jest u nich

stížena poměry velice nepřirozenými. Ač Rusínů jest asi třicet milionů (3 mil. v Haliči a v Bukovině, půl mil. v Uhrách a asi 27 mil. v Rusku), mohou toliko v Haliči a Bukovině užívatí svého jazyka v úřadech, soudech, školách a tisku, a i tu jim stojí v cestě ještě překážky a omezení. V Rusku ukrajinský (maloruský) jazyk jest vyloučen ze škol, od university až po obecné školy, z církevních kázání, úřadů; ukrajinským jazykem není tam dovoleno vydávati žádných časopisů, nelze tisknouti populárních, vědeckých knih ani překladů; dvě, tři populární brožurky, psané ukrajinským jazykem, jež se objevily v posledních letech v Rusku, spatřily svět pouze díky neobyčejnému úsilí a protekci, byly hned v několika dnech rozprodány a nových vydání censura již nepovolila, tak že staly se rychle bibliografickou vzácností. Jak došlo v Uhrách k analogickému úpadku rusínského života duševního, znají čtenáři z článku Hnaťukova¹. A to znamená, že vlastně národní život žijí a ukrajinsko-rusínskou literaturu pěstují toliko tři miliony Rusínů haličských a bukovinských. To znamená, že to, co nazýváme ukrajinsko-rusínskou literaturou, lze pokládati za literaturu jen jedné desetiny ukrajinského národa — ba ani ne desetiny. Pravda, v haličských časopisech a nakladatelstvích vydávají své práce spisovatelé z ruské Ukrajiny, ale to jest útěcha velmi smutná. Jednak proto, že každý spisovatel bývá nejlépe pochopován svým nejbližším okolím, z jehož duševního života čerpá sílu a chuť k další práci, a toho právě ukrajinským spisovatelům v Rusku se nedostává. Jsou nuceni žiti a pracovati buď osaměle nebo v kroužcích velmi úzkých, a to má velice škodlivý vliv na veškerý rozvoj jejich tvořivosti. Dále: populárních knížek Ukrajinci v Haliči vůbec netisknou. Tyto knížky musejí býti přizpůsobeny okolnostem a poměrům, v nichž lid žije, a poměry ty v Rusku a v Haliči daleko nejsou stejny. To znamená, že nejdůležitější část duševní produkce na ruské Ukrajině zredukována jest

¹ V. Hnaťuk, Rusínů v Uhrách, Slovanický přehled, 1899, r. J, str. 216, 418.

na minimum, z toho minima censura zakazuje devět desetin, a jediná desetina, kterou propustí, jest obyčejně jen slaboučká beletrie, z níž lid má neveliký prospěch. Mimo to však tu, jako vůbec všude, censurní útlak neškodí jen hlavně tím, že nepouští na denní světlo spisy již napsané (neboť ty dříve nebo později přece se dostanou do rukou veřejnosti — alespoň za hranicemi ruské říše), ale i tím, že od množství děl se upouští, dříve než byla napsána, že to, co nazývá se literárním ruchem, obyčejně vadne a hyne. To lze viděti i na dnešní velkoruské literatuře. Ukrajinská literatura však jest na tom desetkrátě hůře, jednak působením úředního oběžníku (cirkuláru) z r. 1876, jednak proto, že na Ukrajinu nepouštějí se byť i nejnevinnější ukrajinské knihy, tištěné za hranicemi ruské říše, a propustí-li se i něco, tedy v nejmenším počtu exemplářů. Jakmile nějaké knihy nebo brožury, vydané v Haliči, objedná se na Ukrajinu 100 nebo 200 exemplářů, lze s jistotou očekávati, že censura je od hranice všechny vrátí, ač pouštěla tytéž spisy, pokud posíláno bylo po 10—20 exemplářích. Tím způsobem Ukrajina, ač má účast dosti značnou v literární produkci haličské, má velice málo účasti na její spotřebě.

A jak vypadá ta produkce a spotřeba v rusínské Haliči a Bukovině?

Především: pro koho píší a vydávají se tu knihy a časopisy? O rusínskou knihu a časopis zajímají se dvě vrstvy: prostý lid po vesnicích a městečkách a inteligence. Prostý lid z větší části neumí ani psáti ani čísti, ač v posledních letech velmi horlivě domáhá se osvěty. Uvážíme-li, že v rusínské části Haliče máme asi 1000 organizací pro šíření osvěty s více nebo méně výlučným charakterem rusínským (čitárny, národní spolky, rolnické kroužky), a porovnáme-li s tím počet členů našich spolků pro šíření osvěty a počet exemplářů, v němž rozšiřují se populární spisy námi vydané, můžeme říci, že lidových konsumentů pro rusínskou literaturu v Haliči a Bukovině lze napočísti na 50—80 tisíc, a že spotřebují měsíčně asi 40 000, čili ročně asi půl milionu exemplářů rusínských brožur a časopisů. Rusínskou inteligenci jsou: duchovní, úředníci, učitelé, soukromí úředníci,

důstojníci, vojáci atd. Počet jich (s rodinami) lze odhadnouti na 30 tisíc, z čehož konsumentů rusínských knih nebude více než 5000, ale takových, kteří by se zajímali o rozvoj rusínské literatury, předpláceli se na časopisy a kupovali knihy, není asi více než 3000. Nutno však dodati, že i tato nepatrná hrstka inteligence rozdělena jest na dvě strany, různící se zásadním názorem o národnosti: mámeť dosti značnou část inteligence, jež neuznává jsoucnosti ukrajinsko-rusínské národnosti, neuznává ukrajinsko-rusínské literatury, nečte ukrajinsko-rusínských knih, nebo ukáží své duševní potřeby spisy polskými a německými, nebo zakrývá svými všeruskými názory celkový svůj duševní nihilismus.

Takové jsou příčiny, pro něž rusínsko-ukrajinská literatura stojí v Haliči dosud průměrně na úrovni brožur, nebo utíká se pod křídla časopisů. Obšírné, mnohodílné spisy, vážné práce vědecké, ať původní, ať přeložené, nemohou u nás počítati na takový odbyt, aby se někomu vyplatilo je tisknout. Takové podniky jako Levického „Bibliografie“, „Monumenta“, „Staupigie“, „Zapisky“, „Žerela“ a „Pamjatky“, jež vydává „Naukove tovarystvo imeny Ševčenka“, jsou umožněny toliko pomocí zvláštních podpůrných fondů a nejsou vypočteny na to, aby se vyplatily prodejem. Rozprodání (a to v nevelkém počtu exemplářů, průměrně 500—1000 během 1—2 let) může se u nás nadíti jen taková kniha, která není dražší než 1 zl., obsahu beletristického, publicistického nebo populárně vědného. A to již jest pokrok: ještě před 10 lety kromě brožur populárních netiskly se u nás knihy ve větším počtu nežli v 500 ex.; a tu ještě větší část nákladu ležela dlouhá léta ve skladech. Nyní však, buď jak buď, máme příklady, že kniha vydaná v nákladu 1000 ex. v 3—4 letech vyjde v druhém vydání a podruhé se rozprodá.

Rekl jsem již, že hlavním střediskem, kde se pěstuje literatura, kde uveřejňují se důležitější publicistické práce, díla beletristická, původní i přeložená — jsou časopisy, jmenovitě denní, skuteční Molochové, hltající velké množství veškeré látky. Několik údajů o rozvoji rusínského časopisectva v Haliči za deset let — od

r. 1887 do r. 1896 — může sloužiti jako ilustrace mých slov. Počet rusínských časopisů za tu dobu vzrostl z 15 na 24. Jen počet politických časopisů od r. 1890 do r. 1895 vzrostl z 10 na 18. Kdežto do r. 1890 výška nákladu rusínských časopisů za čtvrt roku byla průměrně 5422 ex., r. 1893 vzrostla na 10.946 ex., r. 1894 na 11.215 a r. 1895 na 11.696. Kdežto počet veškerých časopisů, vytištěných r. 1890, dosahoval sotva 628.092 výtisků, r. 1893 činil 2.092.100, potom klesl trochu r. 1894 na 2.020.410 a r. 1895 na 1.982.880¹. Připomínám, že do toho nejsou vpočteny literární a literárně-vědecké časopisy toho druhu, jako byla svého času „Zorja“, „Žytě i Slovo“, aniž časopisy bukovinské, tak že tato čísla nedávají úplného obrazu ani publicistické produkce rakouských Rusínů.

Roku 1898 nastaly některé změny. V nově založeném na konci roku 1897 „Literaturno-naukovém Vistnyku“ (vychází v měsíčních sešitech po 12 arších) dostalo se ukrajinsko-rusínské literatuře orgánu nejen objemného, ale s programem tak širokým, že může dáti místo a povzbuzení k rozvoji literární i vědecké práce v nejrůznějších směrech. „Literaturno-naukovyj Vistnyk“ uveřejňuje původní práce beletristické i překlady z cizích současných literatur, neváže se na žádnou školu, žádné formulky, přihlížejí toliko k literární ceně spisů. Kromě toho tisknou se v něm práce vědecké, původní i přeložené, ze současných dějin, estetiky, studie o společenských otázkách a současných spisovatelích, domácích i cizích, kritické rozborů nejnovější beletrie, kronika současného života v Haliči i na Ukrajině, bibliografie atd. Celkem bylo uveřejněno v prvním ročníku „Vistnyku“ 50 vypravování, více než 70 básní, tři práce dramatické (mezi nimi překlad slavných Hauptmannových „Tkalců“), podáno bylo 11 studií o činnosti rusínských a cizích spisovatelů, 16 kritických rozborů různých novinek rusínské literatury atd. V práci „Literaturno-naukového Vistnyka“ mělo účast 41 ukrajinsko-rusínských spisovatelů a spisovatelek cizích. Že i slovanské

¹ Viz: Rutowski, Rocznik statystyki Galicyi, díl V. (pozn. I. Fr.).

literatury tu nebyly zanedbány, jest patrné z toho, že uveřejněny byly překlady z ruských spisovatelů: Čechova, Mamina-Sibirjaka, Nadsona; z polských: Orzeszkové a Dąbrowského; z českých: Machara; ze srbských: Jovoviće.

Druhá změna, kterou přinesl rok 1898, jest zřízení vydavatelského družstva (Vydavnyča spilka), která má pozvednouti produkci knih, psaných ukrajinsko-rusínským jazykem.

Toto družstvo začalo svou činnost teprve nyní r. 1899, proto také nebudu o něm mluvit. Podotknu pouze, že poptávka po knize, nejen beletristické, ale i vědecké, v haličské Rusi je čím dál větší; takové knihy jako Drapera „Dějiny zápasu mezi církví a vědou“, vydané r. 1898 ve výborném překladu M. Pavlyka, rozkoupili jen sedláci během několika měsíců několik set exemplářů, ač kniha ta jest drahá, a ač klerikálové proti ní agitovali.

Z knižní produkce r. 1898 není mnoho, co zaslouží, aby bylo uvedeno. Nákladem „Akademičné Hromady“ vydaná byla sbírka mých básní „Mij Izmaragd“, a l m a n a c h na památku 25letého trvání spolku „Sič“, a almanach „Pryvit Dru. Franku“ — to jsou nejdůležitější knihy vydané v Haliči. V Černovicích vyšla pěkná kniha, popis cesty kolem světa vojenského lékaře Dra. Jaroslava Okuněvského (bratra známého poslance), a sbírka vypravování Bohdana Čenkoho. Na Ukrajině vyšlo drama Styryckého „Bohdan Chmelnyckyj“, sbírka básní Hryhorenka „Naši ljude na seli“. To jest vše, co důležitějšího vyšlo r. 1898 kromě časopisectva.

Z předních spisovatelů ukrajinsko-rusínských r. 1898 umřel jediný — Ščoholiv. P. Myrnyj, autor několika velmi hezkých povídek, umrl. Konyškyj pracoval velmi málo v beletrii, zato vydal ukrajinským i velkoruským jazykem obšírný životopis Ševčenků v. D. Mordovec uveřejnil ve Vistnyku historickou povídku „Dvi doli“, jejíž hrdinou jest Juraš Chmelnyckyj, syn Bohdana Chmelnyckého. Také nadaný romá-nopisec Ivan Levyckyj (Nečuj) ničeho nevydal v tom roku; jeho obšírný historický román „Ivan Vy-

čovskýj“ jest již ukončen a připravuje se do tisku. M. Staryčkyj mimo uvedené drama napsal r. 1898 ještě jedno historické drama „Obloha Buši“ (Obležení Buše) a kromě toho velkou historickou povídku „Pered bureju“ (Před bouří), jež vydána byla nyní po velkorusku. Z mladších ukrajinských spisovatelů Hrinčenko (Čajčenko) vytiskl r. 1898 v „Literaturno-naukovom Vistnyku“ historické drama z dob chmelnyčiny „Zabalka“, Karpenko-Karyj uveřejnil tamtéž veselohru „Čumaky“. Nevydal ničeho v tom roce ještě jeden nadaný ukrajinský povídkář M. Kocjubynskýj. M. Školyčenko dal obšírnou povídku „Na lesi“, a nadaná básnířka Leša Ukrajinka několik překrásných básní. Mezi rakousko-rusínskými spisovateli dobyla si vážného místa Olha Kobyljanská, jež vydala v minulém roce v „Lit.-nauk. Vistnyku“ pěkné vypravování „Valse melancolique“ a obrázek „Na poljach“. Druhá zasloužilá spisovatelka Natalia Kobrynšská podala obrázek „Duša“. Historik prof. M. Hruševskyj uveřejnil dvě historické povídky: „Jasnovelmožnyj svat“ (z dob Chmelnyckého) a „Nerobočvyj Hrycko Kryvyj“. Pozornost na sebe také obrátily překrásné obrázky V. Stefanyka a vypravování „Mužyčka smerť“ O. Martovyče.

Na konec sluší zmíniti se též o rusínském tisku v Americe, kde ve Spojených státech a v Kanadě žije nyní asi 300 tisíc Rusínů. Emigrace počala se již dávno, více než před 20 lety. Asi od 10 let stěhovali se za rolníky do ciziny také duchovní, a při církvi povstaly v Americe rusínské školy, založena byla tiskárna, vychází časopis. Volanickýj vydával dříve „Ameriku“, nyní od několika let vychází jednou týdně „Svoboda“. Kromě látky informační tiskne tento časopis také beletristické práce, uveřejňuje co jest důležitějšího v haličském a ukrajinském tisku. Z místních amerických mas dosud ještě nikdo tak nevynikl, aby mohl býti zařaden do literatury: toliko Nestor Dmytrov jeví se ve svém vypravování dobrým pozorovatelem života.

Živější literární ruch, který nastal v roce jubilejním 1898, jevil se také roku 1899. Nebylo to tedy jen chvilkové oživení, nýbrž skutečně počátek intensivnějšího duševního života veškerého ukrajinského národa v Haliči i v ruské říši. Směle lze říci, že r. 1899 vydáno a rozprodáno bylo více ukrajinských knih, nežli před tím snad i za celá desetiletí. Hlavním střediskem literární i vědecké práce bylo „Naukove tovarystvo imeny Ševčenko“ ve Lvově. V „Literaturno-naukovem Vistnyku“, jež spolek ten vydává, setkáváme se s pracemi téměř všech znamenitějších haličských a ukrajinských spisovatelů. Vedle značného počtu překladů z cizích literatur, kritikých rozprav o domácích a cizích beletristech, uveřejňoval „Vistnyk“ dále čas od času původní i přeložené pojednání o významnějších zjevech společenského i duševního života, při čemž podány byly systematicky zprávy o všech zjevech literárních a vůbec o veškerém duševním životě celé Ukrajiny. Měsíčník ten měl r. 1899 asi 650 předplatitelů, což jest sice počet dle míry evropské skrovný, značný však v Haliči, neboť kdežto z ruské Ukrajiny předplatitelů bylo jen málo, Halič dosud nezvykla na literární podniky toho druhu, tak že „Zorja“, vydávaná týmž spolkem do r. 1898, mívala na 2 tisíce ročního schodku, a ani polské časopisy takové nemohou se v Haliči udržeti.

Vedle „Vistnyka“ podala „Rusko-ukrajinská vydavnyča spilka“, založená na počátku toho roku, hojnost literární produkce. Ač byla r. 1899 činnou necelých 9 měsíců, vydala 12 svazků beletristických prací a dva svazečky poučného obsahu, i podařilo se jí stanovit na pevné noze.

Seznamovala čtenářstvo nejen s rusko-ukrajinskými spisovateli, ale i cizími, podávajíc dobré překlady, na př. Hamsunova „Hladu“, Hauptmannova „Formana Henčla“, dále Shakespeara, přeloženého od Kuliše.

Ke konci roku 1899 bylo ve Lvově založeno ještě druhé vydavatelské družstvo, jež vytklo si za účel vydávati malé populární spisky obsahu zábavného i poučného v ceně od 10 nejvýše do 20 krejcarů. Družstvo to začalo svou činnost šťastně vydáním sbírky vypravování *Stefan y k o v ý c h „Kamjanyj chrest“* (Kamenný kříž), ale dále se družstvo to pro nemožnost kolportáže a nedostatek prostředků nedostalo.

Druhým důležitým ohniskem duševní práce ukrajinské byl Kyjev, kde vychází již déle než 20 let vážný vědecký měsíčník „*Kijevskaja Starina*“, vydávaný sice v jazyku velkoruském, v němž však čas od času bývají uveřejňovány také beletristické práce ukrajinsky. Měsíčník ten podal r. 1894 několik nových dramatických prací ukrajinských spisovatelů: *Karpenka - Karého a Mychajla Starýckého*. Dále bylo v Kyjevě vydáno nové — ovšem z censurních příčin neúplné — vydání básnických spisů *Tarasa Ševčenkova*. V posledních letech spisy Ševčenkovy byly třikrát vydány, v počtu pěti, dvaceti a padesáti tisíc výtisků, což nejlépe svědčí o velké populární, jaké požívá jméno velkého toho básníka na Ukrajině. Vedle toho přistoupilo se v Kyjevě k vydávání lacíných spisků pro lid, jež však, nevím zda z ohledu na cenzuru nebo z jiných příčin, tisknou se v Čerkasech (r. 1899 vyšlo jich 5 nebo 6).

Dále byl v Kyjevě toho roku sestaven první větší výbor rusko-ukrajinského básnictví XIX. století a censura spis ten propustila, což sluší považovati přímo za zázrak. Výbor ten bude obsahovati asi 30 archů a bude pěkným svědectvím literárního vkusu a tvořivosti básnické na Ukrajině ve všech jejích částech. Vydání knihy té se trochu opozdilo, ač měla býti již v květnu dána na knihkupecký trh.

Dobrým ohniskem literární a vědecké produkce r. 1899 byl také Černihov, kde zejména se vyznamenal *Borys Hrinčenko* (pseud. *V. Čajčenko*),

jemuž podařilo se vydati svým nákladem na 70 populárních, větších i menších spisků, mezi nimiž i nevelkou poetickou anthologií i Stepovi cvitky (Stepní květy).

Také spolek jména Ševčenkova založený v Petrohradě jal se vydávati populárně poučné práce v řeči ukrajinské. Též v Charkově, Jekaterinodaru, Oděse a jiných městech vyšly jednotlivé knihy. V Petrohradě vyšel také první svazek souborného vydání povídek I v a n a L e v y č k é h o (pseud. Nečuj), v Oděse tři díly sebraných povídek A l e x a n d r a K o n y š k é h o, dvou to nejvýznamnějších představitelů ukrajinské literatury starší doby. Ze značného objemu těch svazků při neobyčejně nízké jich ceně můžeme souditi, že asi vydány byly ve velkém počtu výtisku a že počítáno na rychlý jich rozprodej. Jest patrné, že potřeba ukrajinských knih se v ruské části Ukrajiny velmi pociťuje. R. 1899 bylo připraveno souborné vydání spisů třetího koryfeje ukrajinské beletrie starší doby, Panase Myrného, dosud však nevyšlo.

V poslední době jeví se také značnější literární ruch v Charkově, kde žijí dva nadaní ukrajinští spisovatelé A l e x a n d e r K a t r e n k o a H n a t C h o t k e v y č; poslední jest také nadaným pěvcem kobzareem. Také mezi mládeží studující na charkovské universitě lze pozorovati v poslední době ruch v duchu ukrajinském, budící dobré naděje.

Z nových literárních zjevů sluší především upozorniti na nová dramata K a r p e n k a - K a r é h o, z nichž nejlepší jest „Sava Čalyj“. Jest to tragedie přeběhlíka, typického na Ukrajině, který byl hajdamackým vatažkou (vůdcem), stal se pak šlechticem a pánem, dav se svéstí sliby Poláků o volnosti, zklamal se však a zhynul rukou vlastních bývalých soudruhů. N e č u j - L e v y č k y j vydal toho roku historický román „Ivan Vyhovskýj“. Tento spisovatel začal psáti historické povídky, máje za to, že již vyčerpal zásoby pozorování života ukrajinského selského lidu; dosud však na novém poli nedosáhl vavřínu, aniž jich dosáhl „Ivanem Vyhovským“. Dále budiž uvedena ještě K u l i š o v a báseň „Marusja Bohuslavka“, jejíž látka vzata jest z jedné z nejpěkněj-

ších kozáckých dum, dle níž Marusja, dostavši se do tureckého zajetí a stavši se ženou paši, propouštěla z vězení zajatce-kozáky. Kuliš učinil Marusju ženou sultána Osmana, rozvíjí ve své básni široké historické perspektivy, spojené s pochodem toho sultána do Polsky r. 1621, a opráďá epickou osnovu pavučinou filosofických úvah, mistry správných, ale z větší části velice naivních, o kozáckém opilství, vyšší turecké kultuře, náboženské snášenlivosti atd. V básni té jsou místa velice pěkná, celek však nelze nazvati zdařilým.

Minulého roku byly také vydány některé netištěné dosud básně starších ukrajinských básníků. Tak podal „Vistnyk“ úryvek Rudanškého básně „Car Solovej“; jest to alegorie dějin Slovanstva, sestavená z národních pověstí, nemajících nic společného ani s alegorií, ani se Slovanstvem. Ale, ač báseň tu jako celek sluší považovati za pochybenou, jednotlivé její části vyznačují se lehkostí, humorem a uhlazeností, s níž setkáváme se vůbec v drobnějších „spivomovkach“ toho básníka. Daleko pěknější jsou Lymanského básně „Tkačicha“ a „Pereselenci“, jejichž látka vzata jest z vystěhovaleckého hnutí a nepořádků při nich; obě básně byly uveřejněny ve „Vistnyku“. Zejména báseň „Pereselenci“ působí silným dojmem.

Z mladších ukrajinských beletristů vyniká nejvíce nadaný B. Hrinčenko (V. Čajčenko), který bohužel v poslední době zanechal novelistiky a jal se psáti historická dramata, jež však při svých přednostech, krásné mluvě, dobrých verších a vlastenecké tendenci, nejsou s to, aby hnuly duší, nevyznačují se ani příliš hlubokou psychologií, ani vzornou dramatickou stavbou. Totéž možno říci i o dramatických pracích N. Staryčkého, ač tento spisovatel jest již lépe seznámen s jevištěm a umí těžiti ze scénických efektů. Těmi významná se jmenovitě jeho „Drama odnoji noči“, historický to obrázek šlechtice Bratkovského, potrestaného za účast v hajdamackých vzpouřách. Historická koncepce té postavy jest vcelku naivní, ale stavba dramatu jest velmi originální a zasluhující pozornosti. Staryčkej vydal také drama „Marusja Bohuslavka“.

V lyrické tvorbě první místo zaujala r. 1899 Leša Ukrajinka svou sbírkou „Dumy i mriji“, jež byly již v Slovanském Přehledu posouzeny: Ve „Vistnyku“ bylo uveřejněno trochu lyrických básní mladších básníků, z nichž P. Karmanškyj vydal také své básně ve zvláštní knížce „Z teky samoubijci“, neprokázal však v ní ani zvláštního a vytríbeného nadání. Z básnictví epického vyšla vedle básní již uvedených sbírka Ivana Franka „Poemy“, v níž vedle překladů („Istar“ ze starobabylonského eposu, „Satni a Tabulu“ ze staroegyptských podání, „Bidnyj Henrich“ a „Poema pro bilu soročku“ ze středověkých legend) podána jest také báseň „Pochoron“, založená na současných polsko-rusínských poměrech v Haliči. Vůbec však lze říci, že tvorba básnická, nedávno v Haliči i na Ukrajině ještě značná, nyní se zmenšila, což jest znamením, že mladší spisovatelé, lépe poznávše rodný jazyk a požadavky básnické techniky, tak lehkomyslně se do básnění nepouštějí.

Zato obrací se nyní nejvíce mladších na jiné pole, totiž k novele, jež nevyžaduje ani tak širokého obzoru, ani přílišné práce co do stavby díla, dovoluje spisovateli, aby uplatnil zvláštnosti svého slohu, užil bohatství jazyka, podal charakteristiku a různorodnost základních tónů svých představ o životě a svou známost psychologie, ať jednotlivců, či nějaké skupiny nebo vrstvy lidí. Nynější rusínsko-ukrajinská novelistika může se vykázati celou řadou nadaných představitelů, kteří obrátili na sebe pozornost i mimo svůj domov. Novelistika také, vědomě nebo nevědomě vystupuje proti veškeré šablonovitosti. Téměř každý z rusínsko-ukrajinských novelistů píše jinak než ostatní a vnáší do literatury něco vlastního, projevuje svou fysiognomii. Tak Alexander Katrenko, o němž jsme se již výše zmínili, maluje zvláště typy nervosních, polozlámaných představitelů ukrajinské inteligence. Jemu rázem svého nadání blízký Hnat Chotkevych prokazuje se dosti zřejmě jako žák Dostojevského a stopuje s oblibou chorobné zjevy duší příliš citlivých, idealistických nebo egoistických. V. Kravčenko jest humoristou a rád zachycuje

momentní jaksi fotografie všech přeletných dojmů, myšlenek a hnutí zivotních, jest jemným psychologem se satirickým odstínem. S. J e f r e m o v představuje klidně výjevy ze života venkovského duchovenstva na Ukrajině. N a d i j a K i b a l č y č o v á podává v črtách jen svá velmi bystrá pozorování ze života a psychologie ukrajinské šlechty, zejména pak salonních paní. Její matka, píšící pod pseudonymem N a t a l k a P o l t a v k a, ráda maluje konflikty idealistických vznětů ukrajinského inteligenta se studenou skutečností. Mezi nejlepší ukrajinské novelisty náleží M y c h a j l o K o c j u b y n s k y j; z jeho novel vane klid a soulad, a jest v nich patrna obratná ruka, ač obsah není daleko idealistický; on si všímá hlavně škodlivého vlivu byrokracie na národní život a maluje krajiny, do nichž dosud neproniklo ukrajinské písemnictví: Multansko a Bessarabii s jich poloukrajinským a polorumunským obyvatelstvem, Krym s jeho Tatary atd. Škoda jen, že r. 1899 vydal velmi málo. Selský život na Ukrajině maluje s dobrou znalostí a bystrostí spisovatelka, podpisující se pseudonymem H r y č k o H r y h o r e n k o, která v Rusku vydala dva svazky svého vypravování „N a š i l j u d e n a s e l i“, a kromě toho také v Haliči některé své práce. Jejímu vypravování schází, bohužel, umělecká soustředěnost a rozhled, práce její jsou spíše řadou studií přímo z přírody zachycených, nesestavených však v umělecký celek.

Mezi novelisty haličskými dobyl si V a s y l S t e f a n y k pojednou prvního místa. Jeho kraťouché črty ze života selského lidu vyznačují se velkou prostotou a tím hlubokým lyrismem, který obdivujeme u Alfonse Daujeta. On zná velmi dobře život i duši selského lidu, jest při tom umělcem, který nikdy nepřepíná, drží se pravidel uměleckého taktu. V jeho pracích není přehnanosti, v podrobnostech není také ničeho zbytečného ani nepotřebně napnutých situací; on umí i nejodvážnější momenty tak živě, přesvědčivě a pravděpodobně představit, že ani na okamžik nevznikají pochybnosti. Lyrika jeho jest daleka veškerého sentimentalismu, neprojevuje se slovy, výkřiky a tirádami, nýbrž ovívá celé vypravování, veškeré postavy jako růzová mlha; z každého obratu lze

vycítiti jeho velkou lásku k lidem, o nichž píše, hluboký soucit s jejich utrpením.

Vedle Stefanyka nutno postaviti ještě dva novelisty, kteří jako on pocházejí z haličského Pokutí, kraje to mezi Prutem a Ceremošem. Spisovatelé ti užívají ve svých pracích nářečí pokutského čili huculského. Jsou to Marko Čeremšyna a Leš Martovyč. Oba začali literárně pracovati mnohem dříve nežli Stefanyk, ale Čeremšyna teprve vlivem Stefanykova vypravování našel svou vlastní cestu, Martovyč pak vystoupil sice již desíti lety, píše však málo. Od Stefanyka různí se humorem, který onomu schází; zato nedostává se Martovyčovi onoho citu pro poměrnost, kterým zase významává se Stefanyk; v jeho vypravování vyskytují se epizody zbytečné, někdy pak líčení bývá tak přepjato, že tvoří karikatury.

Také Stepan Kovaliv začal psáti již asi před dvaceti lety, ale sbírka jeho novel byla vydána teprve r. 1899 ve dvou svazcích, z nichž lze jeho nadání oceniti. Bystré pozorování, živost vypravování, humor a upřímná láska k lidu jsou jeho přednosti, ale nedostává se mu širšího rozhledu a umělecké vytříbenosti. Vlivem německých vzorů často místo lidí živých maluje karikatury. Jest ovšem pravda, že hospodářské a společenské poměry v Podhoří, v okolí Drohobyče a Boryslavi, jež líčí, jsou též tak divoké a karikaturní, takže velmi často nedá se ani rozeznati, kde končí se skutečnost a začíná spisovatelské přepínání.

Pěkné novelistické nadání projevili Mychajlo Jakiv, který toho roku teprve začal psáti. Vedle něho nutno uvést ještě Bohdana Lepkého, jehož vypravování „Žyttja“ vyšlo r. 1899 ve zvláštním svazečku. Individuálnost Lepkého jest méně energická a pozorovatelná, nežli u ostatních rusínsko-ukrajinských novelistů; má on povahu měkkou, citlivou a poetickou; proto jsou také v jeho novelách šťastné momenty, pěkné popisy a dobře vyslovená tichá, melancholická nálada.

Neobyčejně plodní byli v r. 1899 tři mladí novelisté: Antin Krušelnyčyj, Orest Avdykovyč a Jevhen Mandyšyčyj. První kromě novely,

uverejňené ve „Vistnyku“, vydal ve zvláštní knížce (v serii „Žyvi struny“) sporou sbírku črt „Proletari“, druhý vydal v téže serii povídky „Narys odnoji doby“ a vedle toho sbírku povídek „Svitlajiny“; třetí vytiskl mnoho novel ve feuilletoně „Dila“ a v jiných časopisech. Krušelnyčyj dále překládal některá díla Hauptmannova, Ibsenova, Orzeszkové, Przybyszewského a j. Tito tři novelisté všichni projevíli nepochybná nadání, ale u všech tří vedle věcí dobrých vyskytují se ještě práce celkem nezralé; jejich literární fysiognomie ještě se nevyvinula tak, aby bylo lze vysloviti o nich rozhodný úsudek.

Z ostatních rusínsko-ukrajinských spisovatelů někteří, jako na př. A. Čajkovskij, ničeho r. 1899 nevydali, jiní, jako na př. N. Kobrynská a O. Kobyljanská, nepodali ničeho nového, co by stálo na výši jejich dřívějších prací. Práce Tymotea Borduljaka, vydané ve zvláštní knížce, zklamaly očekávání, jaké projevil o nich „Vistnyk“; jejich stavba jest velmi primitivní, řeč nemá jadrnosti a čistoty, jaká se dnes požaduje na každém spisovateli, charakteristika pak je při tom slabá.

Čas na delší romány v rusínsko-ukrajinské literatuře dosud patrně nepřišel. R. 1899 vyšel jediný jen původní román, napsaný od počátečníka, Ukrajince, D. Hrušky „Dviči ochreščená“. Počátek toho románu, líčícího epizodu z časů křížáckých, svědčí o dobrém nadání spisovatelovu, ale konec jest daleko již slabší.

Vědecký ruch v literatuře rusínsko-ukrajinské jest dosud možný toliko v Rakousku. V Rusku, kde v posledních letech k literatuře beletristické a populárně poučné censura se zmírnila, zachovává se vzhledem k pracím čistě vědeckým přísnost nezmenšená. V Rakousku bylo hlavním střediskem vědecké práce „Tovarystvo imeny Ševčenka“ ve Lvově, jež r. 1899 vydalo celkem 17 svazků prací vědeckých a materiálů. Vedle „Zápisků“, vycházejících vyzdy dva měsíce, byly nejdůležitějšími publikacemi: druhý díl „Istoriji Ukrajiny-Rusy“, původní to dílo, sepsané od prof. M. Hruševského, určené za úvod k studiu universitnímu, podávající ne tak pragmatické dějiny jižní Rusi, jako spíše rozbor vnitřních poměrů

v Staré Rusi se zvláštním zřetelem ku sporným otázkám vědeckým, při čemž častými odbočkami seznamuje čtenáře s celým objemem podrobného bádání na tomto poli. Jest to „pekná, dobrá a přečtení zasluhující kniha, již rovné nemá nejedna starší slovanská literatura“, jak praví o ní prof. Brückner (Archiv für slavische Philologie XXII, 293). Mimo to náleží uvést tu vydání první části krásné studie prof. Š u c h e v y č e o Huculštině, dále prvního svazku sbírky národopisných prací Mych. D r a h o m a n o v a, druhého dílu I v a n a F r a n k a apokryfů a dvou dílů (VI. a VII.) Etnografičného Zbirnyka. V Černovicích vyšla na konci r. 1899 pěkná studie prof. S m a l - S t o c k é h o „Bukovynska Ruś“. Z prací, vydaných toho roku v Rusku, jest nejdůležitější pro badatele ukrajinské druhý díl monografie G o l u b e v a o Petru Mohylovi.

Leša Ukrajinka, vlastně Larysa Kosačová, pochází z velezasloužilé rodiny ukrajinských spisovatelů. Jejím strýcem byl Mychajlo Drahomanov, známý učenec a publicista, její matka, známá v ukrajinské literatuře pod pseudonymem Oleny Pčilky, jest autorkou četných básní, povídek a několika prací dramatických. Rovněž její bratr a mladší sestra její Oleksandra prokázali básnické nadání. Leša narodila se 14. února r. 1872 v městečku Zvjaheli volyňské gubernie v Rusku. Nechodila do žádné veřejné školy, ale dostalo se jí doma vzdělání gymnasiálního, takže kromě moderních jazyků vládne i latinou a řečtinou. Od matky naučila se lásce k řeči maloruské, a žijíc na vsi, pozorovala život prostého lidu a vřele si jej zamilovala. Psátí začala velmi záhy, již v jedenácti letech. Byvši od malička slabého zdraví, stranila se dětských zábav, i byla tak vedena k tichému pozorování a přemítání; není proto divu, že se její duše tak časně rozvila. Ve svých prvních pracích kráčí ve stopách své matky; v jejích písních cítíte romantické tóny, jakési sentimentální rozpoložení, třeba v nich byly drsné ohlasy živé skutečnosti, jako na př. v básni „Vězeň“ (1899), v níž vylíčen jest maloruský sedlák, sedící ve vězení pro nezaplacenou daň; svým žalárním chlebem skrze mříže krmí svoji ženu a dítě na svobodě, které by bez něho zahynuly hladu.

Ale nervy mladé, choré a citlivé dívky byly příliš slabé, aby se mohly odvážit na prožití a líčení takových drsných scén, které spisovatelé obyčejně působí desetkrát více trýzně, než je vycítí čtenář. Proto se na nějaký čas utíká do krajin své fantasie, líčí krásu přírody, zvláště Krymu,

kde několikrát pobývala, aby zachránila své zdraví. Tón vlastenecký neschází v jejích verších, ale její patriotismus jest na prvý pohled trochu abstraktní, filosofický. Za takovou reakci choré duše proti drsné skutečnosti lze považovati značnou část básní, sebraných v první její knížce, jež vyšla ve Lvově r. 1893 pod názvem „Na křídlech písní“ (На крилах пісень). Ale je v té sbírce mnoho skutečných lyrických perel; zvláště od r. 1889 můžeme pozorovati patrný obrat v dumkách naší autorky na pole sociální, zkrátka řečeno: reálně národní. Dumkami svými objímá celý ukrajinský národ, nezapomínajíc ani na chvíli, žeť to národ ubožáků, nevolníků, národ vyssávaný a utiskovaný. Snaží se buditi v srdcích tohoto národa víru v lepší budoucnost i ve vlastní síly, ale při pohledu na nynější hrozný stav často nemůže se zdržeti výkřiků zoufalství a hrdého prokletí. Ku podivu: čím více zdraví její sláblo, tím více sílil její duch, její slovo nabývalo vzletu a síly, forma stávala se prostší, průzračnější a zářivější, jako u málo kterého z žijících básníků ukrajinských.

Všecky tyto přednosti v plné síle jeví se i v poslední sbírce jejích veršů „Dumy i mriji“ (Думи і мрії), vydané ve Lvově r. 1899. Od dob Ševčenkova „Kobzara“ Ukrajina nevydala krásnější sbírky básnických tvoreb. Nacházíme tu dvě delší práce romantického rázu „Davnja kazka“ a „Robert Brjus“; avšak v epice netkví hlavní síla Leši Ukrajinky, ačkoli i v té od dob jejích epických prvotin jeví se patrný, veliký pokrok. Hlavní její silou jest lyrika a malba scén a situací na základě lyrické nálady. Zde má každé její slovo sílu a plastiku, zde co sloka, to mistrně stupňování básnické dráhy. Leša Ukrajinka jest daleka všech formálních hraček, vši dekadent-ské přehnanosti; ona dovede se mírniti ve svých prostředcích, dovede prostými slovy vyvolati hluboký dojem; v některých svých nejkrásnějších básních dokonce odvrhuje rým, odvrhuje všeliké řečnické příkrasy (srov. „Mpi“, str. 98—100), neboť srdce její příliš jest přeplněno citem a ona ví, že tento cit sám o sobě dodá síly i nejprostšímu slovu.

Leša Ukrajinka dala ukrajinské literatuře kromě pů-

vodních básní i řadu zdařilých překladů z Heineho a Viktora Huga (za krátko vyjde v „Literaturno-naukovym Vistnyku“ její překlad Heineovy básně „Atta Troll“), mimo to pak řadu novel. Na ukrajinském jevišti bylo r. 1899 provedeno její drama „Зів'яла троянда“. Neznám této práce, dosud netištěné, ale znaje lyrickou povahu jejího talentu, nemyslím, že by se jí podařilo napsati opravdu divadelní drama.

Jednou z nejzajímavějších stránek novodobých dějin literatury je vyjasnění vzájemných duševních styků mezi národy, o jejichž politické vzájemnosti dějiny nevědí nic, nebo skoro nic. Jako římská či řecká mince, nalezená na dálném severu, svědčí o zapomenutých obchodních či politických stycích, tak písně, vypravování a příležitostné vzpomínky, zachované v ústech lidu nebo v pokladnici národní literatury, vrhají světlo na vzájemné duševní styky, jejichž plného obrazu neznáme, ale o nichž musíme si utvořit jakés takés ponětí právě z těch úryvkovitých zpráv, roztroušených na prostranství mnohých věků.

Takovou temnou a dosud málo vyjasněnou zvěst odhalují nám bádání vzájemných styků národa jihoruského a českého. Politické styky mezi oběma národy za doby jejich státní samostatnosti, byly-li jaké vůbec, tož zajiště byly skrovné, neboť nemáme o nich žádných zpráv. Že však dříve ve staré Rusi patrně existovaly některé jiné styky s Čechy, toho můžeme se dohadovati aspoň z některých faktů literárního rázu. Tak na př. víme, že již v 11. stol. byly v jižní Rusi známy „Životy“ českých svatých Václava a Ludmily. V „Životě“ sv. Borisa, syna Vladimíra Velikého, vypravuje se, že vrahové, posláni jeho bratrem Svjatopolkem, napadli na něho ve stanu právě ve chvíli, kdy se zabýval čtením „Života“ sv. Václava, i zavraždili jej nad touto knihou. Památka těchto českých svatých zachovala se na Rusi, neboť jména jejich byla přijata do řecko-ruského kalendáře a jejich „Životy“ přepisovaly se v jižní Rusi ještě v 16. a 17. stol.

V slavné památce jihoruské družinné poesie 12. stol.,

v „Slově o pluku Igorově“, nacházíme také charakteristickou zmínku o tom, že po vítězstvích velikého knížete Svjatoslava nad Polovci v Kyjevě „Němci i Venedici (Benátčané), Greki i Morava pojuť (opěvají) knázja Svjatoslava“. Byli-li tou „Moravou“ čeští kupci či hudebníci, nevíme; můžeme se však z některých důvodů dohadovati, že Češi nejednou v tu dobu pobývali v Kyjevě a jiných jihoruských městech. Později se poměry zhoršily. Veliký tatarský vpád 13. stol. ztroskotl nejvážnější kulturní střediska nad Dněprem a Dněstrem. Jižní Rus vstoupila do fáze ponenáhlych a vážných reforem veškerých politických a sociálních poměrů, i bylo jí prožívati tyto reformy za strašně nepříznivých okolností. Současně v Čechách nastoupila ve 14. a 15. stol. doba vysokého duševního a literárního rozkvětu, avšak nijakých stop tohoto rozkvětu nenalézáme na jihoruském území. Teprve později, za dob české reformace a těžkého zápasu českého národa za svá práva a za své bytí, nacházíme nové stopy rusko-české vzájemnosti. Mistr Jeroným Pražský meškal po nějakou dobu na Litvě mezi Bělorusy; husitské vlivy sahají až do Malopolska a Červené Rusi; máme zprávy o tom, že ukrajinští kozáci bojovali v řadách českých Táboritů, a stanovy jihoruských, zvláště červenoruských církevních bratrstev, počínajících se tvořiti koncem 16. stol., nesou mnohdy sledy názorů a doktrin Českých Bratří, z nichž někteří bezpochyby meškávali v těch krajích. Připomínám Bělorusa Skorinu, jenž na počátku 16. stol. (okolo r. 1519) dlel v Praze, zde pořídil a vytiskl svůj překlad Bible na „prosté“ nářečí a „k poučení lidí obyčejných“ (для науки людей посполитих). Za těch dob přicházejí k nám z Čech buď bezprostředně nebo prostřednictvím Polska české redakce různých západoevropských pověstí a legend, které shrnujeme pod názvem „Gesta Romanorum“, a také pověst o Bruncvikovi, o králevici Petru z českého kraje. Podobně s druhé strany zasluhuje zmínky, že i Češi v tu dobu zajímali se o jihoruský národ a jeho řeč, a český gramatik Jan Blahoslav ve své mluvnici z r. 1572 tiskne první maloruskou národní píseň jako příklad maloruské národní mluvy.

Další dvě století, 17. a 18., byly zase nepříznivý kulturním stykům obou národů bratrských. Češi po porážce na Bílé Hoře, pod hnětem protireformace a nepojmenovatelné vídeňské politiky netoliko že neměli času a možnosti všimnout si toho, co se dalo za jejich hranicemi, nýbrž naopak sami byli ohroženi ve své národní existenci a pozbyli většiny svých starších kulturních vymožeností. Ukrajinci dožili se ve druhé polovici 17. stol. památného „ztroskotání“, jež převrátilo v poušť široké prostory mezi Buhem a Dněstrem a zničilo naprosto všechna střediska jejich mladé síle, ale čilé kulturní práce. Století 18. zastalo oba tyto národy uhnětené, a jestliže přece tu a tam jeví se nějaký duševní rozvoj, tož leda ve hlubině národních mas způsoby a cestami, jichž my nyní — a posteriori — můžeme přibližně se dopátrat pouze podrobnými ethnografickými a literárně historickými studiemi. Teprve v 19. století začínají se jevit živější duševní styky mezi Čechy i Malorusy. Nesmrtelná báseň Kollárova „Slávy dcera“ měla nepochybný vliv na poesii otce haličsko-ruského národního znovuzrození, Markiana Šaškevyče. Ševčenko psal báseň o Janu Husovi, ze které zachovaly se nám pouze některé překrásné úryvky, a známé „Poslání slavnému Šafaříkovi“ s nezapomenutelným přáním:

Щоб усі слов'яне стали
Добрими братами,
І синами сонця правди,
І еретиками
Отакими, як констанський
Еретик великий!

Rok 1848 spatřil v Praze také zástupce haličské Rusi, kteří spolu s některými osvícenými Poláky v rusko-polské sekci sestavili punktace rusko-polského smíření, punktace, jež zůstaly právě tak jen na papíře, jako dávnější rovněž liberální smírná smlouva v Hadjači z r. 1658, a které dosud lze považovati za píum desiderium haličských Rusínů. Nebude jistě na škodu reprodukovat zde doslovně tyto punktace tím spíše, že jsou dosud málo

komu známy, a nesou na sobě nepopiratelné stopy onoho „volnějšiho vzduchu“, jaký tehdy v Praze vanul.

1. Vzhledem k polskému či ruskému obyvatelstvu má být v každém okresu úřední řečí buď polština nebo ruština; zaručuje se pro všechny úřady obecní a městské užívání místního jazyka převládající národnosti. Každému obyvateli země zaručuje se svoboda užívati jazyka polského či ruského v každém jednání s úřadem, jehož povinností jest odpovídati v témž jazyku. Každý občan země bez rozdílu národnosti má právo být úředníkem, avšak budiž brán náležitý zřetel na národnost při obsazování těch úřadů, o nichž nerozhoduje volbou sám lid. V okresech se smíšeným obyvatelstvem úředník musí vládnouti oběma jazyky.

2. V obcích jsou školy farní, triviální a normální v jazyku většiny obyvatelstva, menšině však neodnímá se právo míti školu pro děti příslušníků své národnosti. V celé zemi ve třetí třídě normální má se vyučovati polštině ve školách ruských a ruštině v polských. Gymnasia budou zvláštní pro polskou i ruskou národnost; jejich zřízení a počet bude se řídití potřebou, totiž tím, kolik se přihlásí žáků ve které národnosti; bude se přednášeti literatura obou jazyků. Na lyceích a universitách budou připuštěny přednášky v obou jazycích.

3. Národní obrana (gvardija) haličská v těch místech, kde se zorganizuje, rovněž jako většinou hlasů volí své představené, bude rozhodovati též o užívání velení polského či ruského. Odznaky jejími budou znaky obou národností zároveň (vedle sebe).

4. Celá země má jednu společnou ústřední vládu, která bude korespondovati s představenstvy a úřady ruskými rusky, s polskými polsky. Sněm je společný, záležející z poslanců volených dle zásad, které budou ustanoveny; na sněmu zaručuje se svoboda užívání polské či ruské řeči. Sněmovní usnesení a úřední nařízení budou se vyhlášovati v obou jazycích.

5. Zavedení rovného práva všech vyznání v zemi i duchovenstva jak co do důstojenství, tak i co do kongruy.

6. Ústava má ustanoviti co nejurčiteji jak pro Rusíny, tak pro Poláky naprostou rovnost všech práv humanit-

ních, politických a náboženských, jaké vyžaduje svatost a nedotknutelnost každé národnosti, zastoupené v Haliči.

7. Uznání potřeby a doby rozdělení Haliče na dvě zvláštní správní území zůstává se zákonodárnému sněmu.

Nebudu se zabývat výkladem dalších ustanovení rusínsko-polského vyrovnání. To je zcela jiné thema. Citoval jsem hořejší dokument proto, že vidím v něm stopy vlivu takových Čechů, jako Šafařík, Palacký a Rieger. Připomenu pouze ještě, že v komisi ústavodárného sněmu 1848—1849, jež měla vypracovati novou ústavu pro Rakousko, právě Rieger podjal se horlivě a rozumně obrany práv ruské národnosti v Haliči a v duchu ideí, vyslovených v hořejším vyrovnání.

Nesluší se zapomínati dobrého působení Čechů Koubka a Zapa, na první pracovníky rusko-národního probuzení v Haliči, ni toho, že „Časopis českého musea“ popřával místa pracím Rusínů Vahylevyče a Holovackého, ani Zapovy pěkné knížky „Cesty a procházky po Haliči“, kteráž dosud nepozbyla své ceny. Připomínám ještě, že i naši první křisitelé s velikou úctou hleděli na české slovanofily, překládali „Královédvorský rukopis“, který — mimochodem řečeno — byl složen ne beze značného vlivu našeho „Slova o pluku Igorově“. Nebude zajisté nezajímavo vzpomenout i upřímných a rozumných slov Havlíčkových o Haliči, jakož i ukázati na fakt, že perla, jaké není rovné v českém humoru a v české satirě, Havlíčkova báseň „Křest sv. Vladimíra“, jest založena na jihoruském thematu a napsána ruským rytmem „kolomyjek“, místy s doslovnými reminiscencemi z haličských „kolomyjek“¹.

Zakončím tento nástin zmínkou o muži, jehož jméno nerozlučně je spojeno s dějinami česko-rusínských styků let osmdesátých a devadesátých. Míním Františka Řehoře. Jeho předčasná smrt byla pro haličské Rusíny snad větší ztrátou než pro Čechy. Čechy daly nám

¹ Podotýkám při příležitosti, že zanedlouho vyjde v ukrajinsko-ruském překladě sbírka všech hlavnějších básní Havlíčkových, mezi nimi „Křtu sv. Vladimíra“, „Tyrolských elegií“ a „Krále Lávy“.

v něm nejen rozumného, neúnavného a mnohostranného sběratele-ethnografa, nejen pilného a usilovného prostředníka, jenž obeznamuje Čechy s naším národem, nepřestával obeznamovat také nás s Čechy, s jejich písemnictvím, s jejich vysoce rozvitým, intenzivním kulturním životem. Ve Františku Řehořovi daly nám Čechy muže se zlatým srdcem, plným vysokého idealismu, beze stopy jakékoli stranické doktriny, celým srdcem oddaného službě jednoho vysokého díla — poznání pravdy a napomáhání k jejímu vítězství. Řehoř spisovatel a učenec bude snad zapomenut, ale památka na Řehoře člověka, s jeho upřímnou dětskou duší, člověka, jakého znala a milovala veškerá haličská Rus — ta památka přežije jeho literární plody.

Moje styky s profesorem Masarykem nebyly ani tak blízké, ani tak časté, aby bylo lze mnoho o nich pověděti.

Osobně jsem se seznámil s profesorem Masarykem v roce 1893 ve Vídni, přibyv tam na vlastní útraty, abych tu dokončil svá universitní studia po dvanáctiletém jejich přerušení. Hned v prvních dnech seznámil jsem se s dr. Murkem a jednoho dne v kavárně Central představili mne českým říšským poslancům profesoru Masarykovi a dr. Kramářovi, kteří tehdy oba zastupovali víc ideovou nežli skutečně stranickou opozici, a to jak vůči českému klubu tak i vůči vládě. Od té doby často jsem vídal oba poslance v kavárně Central, zdravil se s nimi a hovořil s nimi často o všeličems. Jednou ve společnosti dr. Murka a mladého ruského knížete Sergěje Ščerbatkého byl jsem na večírku české mládeže a seděl u téhož stolu s Masarykem, takže jsem mohl rozhovořiti se s ním o svém životě i zblízka slyšet jeho nadšenou a rozumnou řeč k shromážděné mládeži.

Nepamatuji se již, odkud a jakým způsobem jsem dostal dvě významné politické studie profesora Masaryka: Naše nynější krise, pád strany staročeské a počátkové směrů nových a Česká otázka, snahy a tužby národního obrození, obě vytištěné v jeho politickém orgánu *Cas*, první roku 1895 a druhá v roce 1896, a vydané také jako samostatné knížky. Čta obě tyto práce, které svého času vyvolaly značnou pozornost netoliko v Čechách, ale i za hranicemi, našel jsem brzy nápadnou podobu myšlenek profesora Masaryka s myšlenkami a názory Mychajla Drahomanova o nejvážnějších otázkách národních i politických.

V roce 1896 obdržel jsem od Masaryka jeho knížku Karel Havlíček, snahy a tužby politického probuzení, ve které autor mistrně vykládá názory Havlíčkovy, základní problémy českého národního života a projevuje svoje další názory jakožto další organický rozvoj názorů tohoto mučedníka za svobodné myšlení a národní české uvědomění. Ke knížce autor přiložil lístek, jehož opis podávám tuto doslovně:

Ctěný pane doktore,

vím, že Havlíčka máte rád, a proto Vám posílám svou knížku. Myslím, že Havlíček posud je dobrým rádcem in politicis, a obzvláště národům menším a nesamostatným, a jsem jist, že i Vy tam naleznete, co pořád se hodí pro poměry Vaše.

10. 10. 96

Přeje vše dobré

T. G. Masaryk

V roce 1901 dokončil jsem překlad výboru poesie Havlíčkovy a vydal jej tiskem ve zvláštní knížce. (Karel Havlíček Borovský, Výbor poesie. Překlad Ivana Franka. S životopisem Havlíčkovým, Lvov 1901.) Věnoval jsem ji profesoru Masarykovi a umístil v čelo její toto své věnování váženému jubilantu.

Vysoce vážený pane !

V čelo knížky, kterou nyní posílám do světa, dovoluji si postavit Vaše vážené jméno, neboť Vám náleží v značné míře zásluha o její ukončení a vydání. Vaše překrásné dílo o Havlíčkovi (Karel Havlíček, snahy a tužby politického probuzení, Praha 1896) spolu s Vašimi dřívějšími pracemi Naše nynější krise a Česká otázka osvětlily mi velký význam Havlíčkův pro rozvoj českého národa, naučily mne vážit si a obdivovati politického toho pracovníka a bojovníka tam, kde jsem dosud miloval a obdivoval básníka.

Jméno Havlíčkovo bylo mi známo již dříve, od roku 1884, když jsem v článku zemřelého profesora Per-
volfa přečetl jeho vzpomínky na rok 1848 a na to, jak
české dítky dle všeobecně známé národní melodie zpí-
valy Havlíčkovu píseň o Šuselkovi, překrucující jméno
Šuselky na „žezulku“. Trochu později, prostřednictvím
pana Řehoře, obdržel jsem Havlíčkovy básně (pražské
vydání z roku 1870) a potom též ilustrované vydání Křtu
svatého Vladimíra.

Netřeba dodati Vám, že tyto spisy naučil jsem se brzy
téměř všechny nazpaměť. Hodí se tak dobře k naší ná-
rodní melodii, že když splynuly s ní v jednotný celek,
osladily mně nejednu hořkou chvíli v žití, dodávaly mi
síly i smělosti v nejedné těžké příhodě.

Přirozeně objevila se u mne touha, alespoň něco
z těchto perel české literatury přeložiti do svého rodného
jazyka. Ale první pokusy mé nenadchly mne k další
práci. Poznal jsem ihned, jak velice je to obtížné. Ne-
obyčejná prostota Havlíčkovy poesie je toliko povrchní
maska; ona kryje v sobě neobyčejnou hloubku, smělost
myšlení, břitkost a epigramatickou přesnost vyjadřování.
A ačkoliv můj rodný, ukrajinsko-ruský jazyk je taktéž
neobyčejně bohatý týmiž prameny, jimiž nás okouzluje
poesie Havlíčkova, přece každý překlad této poesie
v ukrajinsko-ruskou formu byl dosti obtížný pro zcela
výjimečná pravidla našeho přízvuku i z jiných formál-
ních příčin.

Ještě jedna věc ztěžovala mi práci. Proč a pro koho
překládati tyto ohnivé šípy talentu? Publikovati je u nás
v Haliči? Vy, vážený pane, zajiste se nedivíte, řeknu-li,
že před dvaceti roky vydání překladu těchto básní v Ha-
liči bylo zcela nemožné. Pravděpodobně žádná tiskárna
nebyla by je přijala do tisku. A kdyby i byly vytištěny,
nepochybují, že knížka nebyla by nikdy spatřila světla
božího. Za časů nebožtíka Taaffeho přežili jsme éru tak
různých konfiskací, že by jejich seznam mohl býti velmi
zajímavou řadou dokumentů, jež obohatily by známou
Wiesnerovu knihu o historii rakouské censury. A když
ve Vídni už nebyl hrabě Taaffe, tu naši Halič obdařil bůh
hrabětem Badenim a systém utiskování volného slova

pokračoval s novou silou. Zda dnes je možno o všem tom mluvit, jako o *tempi passati*? Ach, ta minulost jest ještě tak nedaleká a tak svěží! Osud této knížky ukáže, pokud ty časy opravdu minuly.

Vaše kniha o Havlíčkovi dodala mi chuti seznámit i ukrajinsko-ruskou veřejnost s tímto spisovatelem. Vždyť to, proti čemu směřovaly jeho ohnivé střely, není dosud porazeno, a to, čím trpěl, nepozbylo dosud svého žahadla, třebaš poněkud zmenilo formu. Jsem přesvědčen, že z těch ran, které předčasně položily do hrobu velkého českého vlastence, snese se ještě dosti na překladatele jeho spisů a zastánce jeho myšlenek.

Ale zbytečná starost! Bojiš-li se vlka, nechod' do lesa!

Podáváje ukrajinsko-ruské veřejnosti v překladu výbor z Havlíčkových básní, přál bych si vzkřísiti v ní myšlenku, kterou Vy, vážený pane, tak jasně a výstižně rozvíjíte ve svých spisech: že vývoj národa musí postupovati nerozlučně s rozvojem svobody myšlenkové i politické; že prohlašovati se za pokrokovce, radikála anebo socialistu a zároveň ignorovati i potlačovati rozvoj kterékoli národnosti ve jménu jakýchkoli „vyšších a vznešených ideálů“, znamená obelhávati ten pokrok, radikalismus nebo socialismus; že národ, jenž jménem ať státních neb jakýchkoli jiných zájmů ujařmuje, dusí a překáží v svobodném rozvoji jiné národnosti, kope hrob sám sobě i tomu státu, kterému toto ujařmování jest zdánlivě na prospěch. A vedle těchto všeobecných názorů, jež tak vyzařují z každého řádku Havlíčkových spisů, přál bych si učiniti ukrajinsko-ruskému národu blízkou i příbuznou i samu osobu Havlíčkovu, tak blízkou a příbuznou, jako jest každému Čechu.

Budiž mi tedy dovoleno, abych zakončil tuto předmluvu tímto přáním: Havlíčkovy básnické spisy, pokud je mi známo, nebyly přeloženy do ostatních slovanských jazyků, vyjma některé jednotlivé básně. Možno, že při tomto ukrajinsko-ruském překladu budeme, jak se říká, míti šťastnou ruku, a že on bude počátkem rozšíření těch perel humoru a satiry všude, kde jen možno. Nechť dožijeme se tedy doby, kdy jméno Havlíčkovo bude známo a drahé všem Slovanům, jakožto jméno jednoho z čel-

ných bojovníků slovanského obrození, jednoho z nejjasnějších a nejmělejších duchů Slovanstva.

Přijměte, velevážený pane, srdečný pozdrav
od upřímně Vám oddaného

Ivana Franka.

Knížka mimo toto věnování obsahovala na šestnácti stranách životopisný nástin Karla Havlíčka ode mne sepsaný, na straně 1—48 básně Křest svatého Vladimíra, na straně 49—64 Tyrolské elegie, na straně 65—75 baladu Král Lávro, na straně 79—93 deset drobnějších básní a na straně 94—99 dvacet epigramů. Knížka šťastně ušla policejní konfiskaci a byla příznivě oceněna též v Čechách a mezi jinými, zdá se mi také, i samotným jubilantem.

Pro popularisaci jeho myšlenek a názorů také u haličských Rusínů i u ukrajinského lidu vůbec vydala Lvovská Vydavnyča Spilka roku 1902 překlad jeho brožury Ideály humanitní ve své populární sbírce Literárně-nauková bibliotéka (číslo 31).

Частина четверта

З ЛИСТУВАННЯ
ІВАНА ФРАНКА ДО ЧЕХІВ.

ЛИСТИ ДО ФРАНТИШКА РЖЕГОРЖА

I.

22. II. 1887.

Шановний Друже!

„Рокисіа“ не маю, мій екземпляр у Драгоманова в Женеві. Приповідок також Вам позичити не можу, бо сам над ними роблю, а з „Народного Дому“ хіба Ви самі собі позичите, бо п. П[авлик] уже в Кракові, а я рано не маю часу туди ходити. Поздоровляю Вас щиро

Ваш

Ів. Фр.

II.

Шановний Друже!

Тільки сьогодні їду до Ш[ухевича]. Передаю книжку і прошу Вас завтра прислати про нас фіру, збираємось приїхати до Вас, коли буде погода.

Ваш

I. Фр.

26. 8. 1887.

III.

6 II. 1888.

Шановний Друже!

Пані Лешова принесла нам книжку і при тім мала Ваші фотографії. Ми дозволили собі взяти одну до свого альбома, так як Ви нам обіцяли.

Поздоровляємо Вас усіх

Ваш

Іван Франко.

IV.

Шановний Друже!

Даруйте, що так довго не відписував на Ваш щирий і приязний лист, але одно те, що роботи досить, а друге те, що повернувши з села, я трохи нездоров на очі. Дуже мене втішило те, що Ви пишете про чехів і про їх розвій — щастя боже Вам усім, поступайте і розвивайтеся, може то і ми коли-небудь зможемо Вашим слідом піти. Та коли то те буде! Наші верховодники ані не думають допомогти народові, а думають хіба про те, щоб його ще більше обідрати. Ну, та се така славна і погана пісня, що не хочу Вам її співати, щоб Вам не псувати доброго гумору в ріднім краю.

Дуже мене врадувало й те, що Ви пишете про план видання Ваших писань про галицьку Русь; книжка та була би цінною не тільки для чехів, але і для нас, русинів, задля згромадженого в ній цінного матеріалу, на який з нас, русинів, не легко хто-небудь здобудеться. Загалом наші люди не вміють ще працювати, бояться думки і роботи, і то, здається мені, є наше найбільше нещастя. І в літературі, і в науці, і на всякім іншій полю маємо досить людей спосібних, але, на біду, мало маємо таких, котрі би уміли свою спосібність використати як треба для народу, а хоч би й для себе самих.

Посилаю Вам перший номер нашого нового місячника „Товариш“. Вийшов він ще в липні, але досі мусив покутувати в поліції. Будьте ласкаві подати про нього відомість, куди узнаете за потрібне до чеських писем. По можності будемо ми звертати увагу на речі слов'янські. В 1-ому н-рі найдете переклад двох епіграм Гавлічкових, а в другім н-рі думаю дати переклад його „Tugolských elegij“, котрий власне нині я скінчив, і думаю, що хоч трохи свобідний, все таки буде досить вдатний. Чи не були б Ви такі добрі написати для нас коротеньку біографію Гавлічка, котра би пішла таки до 2-го н-ру разом з листом Г[авлічка] до Палацького з Бріксена, яко пояснення до Tug[olských] elegij.

Біографія повинна б бути не довша як пів аркушика друкованого, бо наше письмо дуже мало має місця. Подайте нам також адреси деяких чеських писателів і патріотів, котрим би ми могли 1-ий н-р на оказ вислати.

Щодо „Зорі“ і „Діла“ буду говорити з редакторами, бо досі нікого не можна було здібати.

Моя жінка і п. Павлик кланяються Вам. Хлопчик наш ще не бігає, але вчиться стояти. Цілую Вас щиро

Ваш

Іван Франко.

Львів, вул. Зиблікевича, № 10.
9/9 1888.

v.

Дорогий Друже!

Щиро дякую Вам за Ваш лист, та даруйте, що так пізно на нього відписую. Я казав вислати Вам на адрес „Museum Náprstkovo“ 1 н-р моєї рев'ю „Життя і слово“ і надіюсь, що Ви його дістали. Я хотів би одержувати в замін за Ж[иття] і сл[ово] деякі чеські часописі, особливо ж Český Lid, Květy і др. Будьте ласкаві порозумітися з редакціями, котрі би хотіли мінятися за моє видання і напишіть мені їх адреси. При тій okazji прошу Вас про одну річ: до редакції Česk[ého] Lidu вислав я ще тамтого року свою статейку „Počátky legendy pro Přemysla“. Д-р Зібрт обіцяв мені, що її видрукує, та, мабуть, досі не надрукував. Отож я прошу Вас відібрати ту мою статейку в редакції Česk[ého] Lidu і прислати мені, може я ужию її в Ж[итті] і сл[ові].

Є в мене ще дві просьбі до Вас. Оскільки собі пригадую, Ви позичили в мене III і IV томи Кольбергового Рокусія, Кольберга Przemyskie і два зошити „Киевской старины“ (де була стаття Василенка про рекрут-

ські пісні), і, виїжджаючи, забули мені вернути ті книжки. Вони мені дуже потрібні і для того прошу Вас донести мені, чи вони у Вас є, а коли Вам їх не треба, то прошу прислати їх. Особливо ходить мені про „Киевскую старину“, котра зістала мені здекомплектована.

Друга просьба дотичить львівської вистави. Професор Шухевич просив мене зайнятися упорядкуванням і виставленням літератури етнографічної, котра дотикає [ться] галицької Русі. Не хочу говорити Вам компліментів, коли скажу, що в тій літературі Ви займаєте дуже поважне місце, а під зглядом різносторонності і докладності обсервації мабуть ніхто з наших збирачів Вам не дорівняє. От тому то і хотів би мати виставлений весь комплект Ваших праць, а коли се неможливе, то бодай мати їх повний список і опублікувати його в каталогі. Та оскільки пам'ятаю, у Вас є комплект Ваших статей, і я надіюсь, що Ви схочете на пару місяців розстатися з ним і вислати його до Львова, розуміється з тою порукою, що по виставі все Вам буде в цілості вернено, а на виставі все буде уложене в габлотах з склом і, розуміється, не буде зовсім рушане

Я дуже радо приїхав би до Праги, та не знаю, чи зможу вибратися. Маю думку вибратися при кінці сього місяця до Відня і до Праги, та се залежить від того, чи будуть дрібні. В Празі я мав би поробити деякі виписки в бібліотеці Mus[ea] král[ovství] čes[kého]. Чи має Museum друкований каталог своїх рукописів, а коли має, то чи можна би його дістати?

Будьте ласкаві звідатися також, чи посилало би мені Museum свій Časopis в замін за Ж[иття] і сл[ово]? В Празі хотів би я також познайомитися особисто з Вашими básnikami, особливо з Vrchlickým, про котрого хотів би написати в Ж[итті] і сл[ові] студію і дати його портрет та переклади деяких віршів. Інтересно, як Вам і Вашим землякам подобається мій переклад Гавлічкових Tyrolských elegií, що є в I кн. Ж[иття] і сл[ова]? В одній з дальших книжок прийде Král Lávrá.

На тім кінчу і, дожидаючи Вашої відповіді, цілую Вас щиро

Ваш

Іван Франко.

Львів, вул. Глибока, № 7.

Д. 5/II. 94.

VI.

До Праги я висилаю тільки 3 екз[емпляри] „Життя і слова“. Вам, д-ові Полівкові і Зібртові. „Českého Lidu“ досі не одержав. Якби д-р Зібрт хотів мені прислати — хочби а konto моєї статті — весь комплект свого видання, то я дав би про нього обширний реферат, такий як про Wislu і Byzantin[ische] Z[ei]t-sch[rift]. Čas[opolis] Česk[ého] Mus[ea] є у нас в університеті і в Оссолінеум, то обмінюватися не потребує, а комплект для Museum колись сам привезу. У мене є до Вас просьба. Хотів би я в № 3 дати портрет Рачкі. Портрет його друковала „Zlatá Praha“, так чи не можна би там дістати кліше і кілька би воно коштувало? А може би ліпше там дати видруковати портрет на картоні (600 екз.) і кілька би се коштувало? Будьте ласкаві про се розвідати. Я мав велику охоту приїхати до Праги, та біда з грішми. Ну та колись то воно буде.

В одній з дальших книжок Ж[иття] і сл[ова] я хотів би дати портрет і біографію Гавлічка. Звертаю на се Вашу увагу. Ви обіцяли мені зладити таку біографію. А може там є якийсь спеціаліст, котрий би се хотів зробити — розуміється без гонорару, бо Ж[иття] і сл[ово] стоїть слабо і не платить нічого.

Даруйте, що так мало відписую на Ваші щирі і сердечні листи, але Ви знаєте, який я зайнятий і як тяжко мені прибратися до кореспонденції. А ще до того очі болять.

Коли Ви знайомі з д-ром Полівкою, то просіть його, чи не міг би прислати мені відбиток із деяких своїх праць.

Цілую Вас сердечно

Ваш

Іван Франко.

Львів 15. III. 94.

VII.

Дорогий Друже!

Будьте ласкаві прислати всі свої праці на виставу. Коштів висилки не оплачуйте, а адресуйте пакунок просто на ім'я проф. Шухевича. Зробіть се якнайшвидше. За цілість і точний зворот Ваших праць гварантуємо Вам обидва з Шухевичем. Все буде усташлене в замкнутій шафі, і ніхто того не буде рушати.

Коли Ви не відіслали ще І екземпляр 3 № „Життя і слова“, то будьте ласкаві передайте його д-ру Полівкові, котрого адрес я десь загубив.

Бібліографію Ваших праць я опублікую в Ж[итті] і сл[ові] для відома наших учених.

Цілую Вас

Ваш

Іван Франко.

29/5. 94.

VIII.

Дорогий Друже!

Оце я в Празі, Чую, що Ви також тут. Як би нам побачитися? Я буду нині пополудні в Divadle, завтра рано на виставі, то загляньте до павільйону журналістичного. Поклони від Вашої сестри і швагра.

Ваш

Др. Іван Франко.

Неділя, д. 21/VII. 95.

IX.

Дорогий Друже!

Лист Ваш і карточку одержав. Дуже жаль, що не міг бачитися з Вами в Празі. Не застав також ані Зібрта, ані Масарика. Сьогодні виїжджаю до Відня,

а відси до Львова. Жалую дуже, що не можу заїхати до Вас, але у мене нема ані хвили вільного часу, а в Празі сидючи, я не робив нічого, тільки дивився. Не знаю, чи знаєте вже, що міністерство не затвердило моєї габілітації на доцента руської літератури на університеті. Я не дуже то і плачу, чуюся знов по-старому свободним. Та все-таки жаль, що не буду міг посвятити своєї праці і сили тому ділу, до котрого найбільше маю охоти.

Чи одержали IV кн. Ж[иття] і сл[ова]?

Цілую Вас сердечно і поздоровляю

Ваш

Ів. Франко.

Прага, д. 26/VII. 1895.

ЛИСТИ ДО РЕДАКЦІЇ
НАУКОВОГО СЛОВНИКА ОТТА

I.

Львів, 15. III. 1888.

Шановний Пане Редакторе!

Запрошений моїм приятелем Франтішком Ржегоржем до співучасті в опрацюванні нового чеського „Naučného Slovníku“, спішу переслати на Ваші руки декілька статей, які відносяться до української літератури і культури. За дорученням п. Ржегоржа я написав їх польською мовою. Якщо б Ви бажали ширше представити літературу, історію, культуру і етнографію русько-українського (малоруського) народу, то я міг би zorganizувати для цієї мети праці, залучаючи до них коло знайомих мені українських істориків, етнографів, лінгвістів і літераторів (маю на думці передсім пп. Антоновича, Драгоманова, Науменка, Житецького, Волкова, Павлика, Терлецького, Олесницького, Кобринську), і думаю, що ми зуміли б цю частину нового Словника представити багато краще, ніж це мало місце в Словнику Рігра. Важливим є лише те, щоб Шановна Редакція в слов'янських питаннях стала твердо на становищі, яке з честю займав п. Єлінка, на становищі рівноправності (поки що в ділянці думки, культури, науки і літератури) всіх слов'янських народів і дозволила кожному з них виступити перед слов'янським світом з тим, що створив і що має позитивного, людського, прогресивного. На цьому ґрунті найскоріше і найпевніше настане загальне порозуміння.

Чекаючи скорої відповіді (прошу писати по-чеськи), додаю ще, що сими днями вишлю дальші статті „Александров — до Антоніні“. На випадок, якщо б мої праці були прийняті, я просив би вислати перші зшитки

Словника, щоб я міг подати про них замітку до „Kujera Lwowskiego“, в якому співпрацюю, далі до „Pravdy“, „Głosu“, „Kraju“, „Kwartalniku historycznego“ і „Киевской старины“, в яких я працюю кореспондентом.

Залишаюся з глибокою пошаною,

готовий до послуг

Іван Франко.

II

Шановний Пане Редакторе!

Посилаю до Словника декілька наступних статей, моїх і п. Волкова з Парижа, і прошу Вас вислати п. Волкову зшитки Словника, які вже досі вийшли. Пан Волков — це визначний український письменник, етнограф і знавець наддунайських країн (Румунії і Болгарії). Добре бул б, коли б Ви листовно запросили його до себе для дальшої співпраці в українських, румунських і болгарських справах.

Залишаюсь з глибокою пошаною

Ваш слуга

Ів. Франко.

Львів 29. 5. 1888.

адреса п. Волкова така: Monsieur Theodor K. Volkov, Paris, Rue de Caire, 8.

ЛИСТИ ДО ЧЕНЬКА ЗІБРТА

I.

Відень, 24 січня 1893.

Вельмишановний Пане!

Посилаю на Ваші руки свою статейку, яка є немов би доповненням праці п. Тілле про Пшемислава. Написав я її німецькою мовою: п. Карасек, тепер мій товариш з слов'янського семінару, мав її перекласти на чеську мову, але тому, що він зараз дуже зайнятий, посилаю Вам свою працю такою, як була написана, сподіваючись, що коли буде визнана гідною вміщення її на сторінках „Českého Lidu“ знайдеться там хтось в редакції, що захоче її перелати. Прохаючи Вас прочитати мою працю, просив би одночасно повідомити мене, чи і коли може бути надрукована. Якщо б мала бути вміщена, я дуже хотів би прочитати коректу з приводу імен і цитат, а одночасно просив би прислати мені відповідний номер „Č[eského] L[idu]“, а в міру можливості також декілька відбитків. Насмілюся одночасно запитати Вас чи дальша моя співпраця в „Č[eském] L[idu]“ була б бажана в напрямку, визначеному в даній статті.

Засилаючи сердечні поздоровлення, підписуюся з глибокою пошаною

Ваш слуга

Ів. Франко.

Wien I., Wipplingerstrasse 26,
1 Stiege, 4 Stock, Thür 29.

II.

Вельмишановний Пане Доктор!

Власне сьогодні я одержав нову книжку „Ceského Lidu“ і в ній побачив опубліковану мою статейку. Щиро дякуючи Вам за труд перекладу (оскільки бачу, Ви де в чому ласкаві були доповнити мої думки, за що я, розуміється, Вам дуже вдячний), перепрошаю, що свій текст я написав був по-німецьки. Я писав се у Відні як семінарський реферат для проф. Ягича.

Бажаючи видрукувати свою статейку і в „Життю і Слові“, я прошу Вас прислати мені мій рукопис. Думаю, що се не зробить Вам ніякої труднощі.

В V. книжці „Життя і Слова“, котра нині буде Вам вислана, найдете мій реферат про Ваші праці. Думаю, що не візьмете мені за зле тих контраверсій, які я, при всій пошані для Вашої методичності, обширного знання і прекрасного способу писання позволив собі піднести щодо самої теоретичної основи Ваших праць. Я був би дуже щасливий, коли б тим спонукав Вас висказати свої думки систематично, бо не сумніваюся, що се було би корисне не тільки для Ваших чеських земляків, але і для нас, слов'янських фольклористів, котрі нині, після Вашого Indiculus-а бачуть в Вас одну з оздоб сеї науки у Слов'янщині.

Остаюсь з щирим поважанням

Ваш

Ів. Франко.

Львів, 7. 9. 1894
ул. Глубока, № 7.

ЛИСТИ ДО ЯРОСЛАВА ВРХЛІЦЬКОГО

I.

Вельмишановний Пане Професоре!

Не впевнений в тому, чи Ви так добре володієте українською мовою, як, безперечно, володієте польською, наслідуюся — не можучи по-чеськи — написати цією мовою до Вас декілька слів в справі моєї доповіді про переклади Шевченка на чеську мову. Хоч як глибоко я зворушений тим, що така поважна установа, як чеська Академія, призначила мені цей реферат, однак — *теа сіпра* — я дуже запізнився з його підготовкою, будучи зайнятий різними працями, а ще більше турботами, які забирали в мене охоту до праці. Зараз, підготувавши доповідь, я рад би зробити що можна для того, щоб чеський народ, під вивіскою чеської Академії, одержав такий вибір поезій Шевченка, який давав би повну і всебічну характеристику нашого найвизначнішого поета, і в перекладі, гідному цього поета. Оскільки я переконався з представлених мені перекладів панна Єсенська має неабиякий талант, добре їй вдаються ліричні речі і — з м'яким жіночим настроєм, в речах, де виступає більше гарту, сили чи глибокої філософської думки переклади її слабші, а часом зовсім невдалі; тут краще перекладає проф. Коларж, взагалі перекладач дуже невисокої проби, без жодного поетичного таланту. План шевченківської антології, яка, на мою думку, була б відповідною для чехів, я виклав на початку моєї доповіді. Думаю, що для здійснення цього плану можна б залучити і панну Єсенську і проф. Коларжа і може ще когось. Перед відданням до друку і по виконанню нових перекладів і переробок в даних

перекладах, на які детально я вказав би в моїй доповіді, в дуже просив би прислати мені ще раз рукопис для перегляду. Зроблю це цілком безкорисно і якнайскорше — даю на це слово.

Йшлося б ще про життєпис, про характеристику поета і його творів. Такого короткого життєпису, який є у вступі обох перекладів, друкувати не можна. Якщо б Академія не знайшла нікого кращого для написання такого вступу, я взявся б сам за цю працю, обмежившись таким обсягом, на який мені вказала б Академія, думаю, що не треба б було більше ніж 1—1½ друкованого аркуша. Якщо б Академія погодилася на мою пропозицію, в такому випадку я просив би повідомити мене, на коли маю підготувати працю, в якому розмірі і якою мовою, маю на увазі, яка викликала б найменше труднощів при перекладі (можу писати по-українськи, по-польськи і по-німецьки).

Віддаюся Вашій ласкавій пам'яті.

З глибокою пошаною

Іван Франко.

Львів, д. 27. XI. 1895,
Кастелівка № 11.

II.

Високоповажаний Пане Професоре!

Я страшно запізнився зі своїм рефератом на переклад Шевченка панни Ружени Єсенської, хоча рукопис прочитав зараз по надісланню і реферувати не було що, бо переклад тепер можна назвати впрост взірцевим, і я просив би Вас заявити се яко мою опінію в секції Славної Академії. На жаль, з бібліографією Шевченка я не дійшов до ладу і не маю надії зробити її. Але тепер, коли вийшла книга Кониського, думаю, що і панна Єсенська сама може зробити коротку бібліографію на вступ до перекладу.

Прощу прийняти запевнення мого глибокого пова-

жання і щире бажання Вам здоров'я і сили для дальшої
праці на славу Вашу і цілого чеського народу і всієї
Слов'янщини.

Ваш покірний

Іван Франко.

Львів д. 16. І. 1899.

ЛИСТИ ДО ІРЖІ ПОЛІВКИ

I.

Високоповажаний Пане!

Даруйте, що так спізнився з відповіддю на Ваше шан[овне] письмо. Воно не застало мене у Львові, а й по повероті я довго не міг зібратися на відповідь Вам. Чеського тексту „Listu nebeského“, про котрий я Вам згадував, я не можу найти. Я шукав його вже кілька разів і не маю виображення, де він міг пропасти. Я не трачу надії дістати його ще, та наразі жалую дуже, що не можу Вам ним служити.

Дуже мене здивувало те, що Ви запитуєте, чи виходить Ж[иття] і сл[ова]. Я поручив книгареві торік вислати Вам усі номери і думав, що він висилає. А на сей рік Ви прислали пренумературу, значить, повинні були одержати 6 книжок за 1894 р. і 2 за 1895. Позаяк книгар на пару день виїхав, то я ще з ним про те не говорив. В усякім разі прошу Вас написати мені, які книжки з р. 1894 і 1895 Ви маєте, а я [с]кажу Вам недостаючі зараз вислати. П. Ржегорж у Празі має весь комплект, так само й редакція „Českého Lidu“.

Я хотів було удатися до Вас з проською, роздивитись в паперах Českého musea, що дістались після Ганки і др., чи нема там яких листів від наших галичан: Шашкевича, Вагилевича, Головацького, Левицького і др. Я дуже був би Вам вдячний за відомість, а коли б що найшлося, то чи не були би Ви такі добрі зняти копії і прислати мені до опублікування в Ж[итті] і сл[ові].

Я розпочинаю незадовго друкувати колекцію апокрифів, котрої план найдете в III кн. Ж[иття] і сл[ова].

Кланяюсь Вам низенько
Ваш

Іван Франко.

Львів, 10/V 1895.

II.

Вельмишановний Пане!

Велику і милу несподіванку справили Ви мені своїм ш[ановним] листом і присилкою копій листів Левицького, Лозинського, Куліша і Зубрицького до Ганки. Щиро дякую Вам за Вашу працю і зичливість, за котру не знаю, яким ділом гідно Вам віддячитися. Пеперисані Вами листи я даю зараз до друку до IV книжки Ж[иття] і сл[ова] всі разом.

До Праги приїду около 20 сього місяця і пробуду там з тиждень. Якби Вам треба було чого з наших видань, то прошу написати, а я постараюсь роздобути для Вас, що зможу.

Засилаючи Вам низенький поклін,
пишусь Вашим покірним слугою

Іван Франко.

Львів 7/VI 1895.

III.

Вельмишановний Пане Професоре!

Жадану працю зроблю, як тільки трохи упораюся з тими, що тепер не дають мені дихати. Чи не відомі Вам чеські варіанти пісні „Про правду і неправду“? За їх подання буду дуже вдячний.

З правдивим поважанням

Іван Франко.

Львів, вул. Понінського ч. 4.

IV.

Львів, початок листопада 1906.

Високоповажаний Пане Професоре!

Сердечне спасибі Вам за Ваші не лише ласкаві, але справді сон атоге і трафно писані рецензії на мої приповідки. Скільки стане можності, буду користати з Ваших уваг в дальшій оброблюванню, хоча се мені, зава-леному різнородною заробковою працею дуже трудно. Сими днями буде Вам висланий четвертий том моїх апокрифів. Не знаю, чи прислано Вам мою працю про вертеп і відбитку з Записок?

А тепер у мене до Вас одна просьба і одно запитання. Просьба така: Чи не були би Ви ласкаві визичити в котрій з Ваших бібліотек і прислати мені хоч на один день книжку: Яна Благослава Gramatika Česká, wydali Ing. Hradil a Josef Jireček ve Widni 1857, до якої мені конечно треба заглянути. Дуже Вам буду вдячний за сю прислугу. А запитання моє таке: Я хочу зробити ексцерпти із Bromyard-а „Summa praedicantium“, ви-брати з них усі фольклорні матеріали, оповідання, легенди, анекдоти, вірування і т. і. Розуміється, до кожного уступу треба би подати паралелі і пояснення. Отже запитую Вас, чи згодились би Ви переглянути мої ексцерпти, як будуть готові і подати зі свого боку те, що будете вважати потрібним? Се діло не спішне і не швидко буде готове, а накладом обіцяв зайнятися проф. Больте. Остаюсь зі щирим поважанням

Ів. Франко.

V.

Високоповажаний Пане Професоре!

Посилаю Вам з сердечною подякою книжку Благо-слава. Вона була мені потрібна до студії над руською піснею про Штефана — воеводу, поміщену в ній. Ба-чите, я роблю тепер студії над укр[аїнсько-]руськими

піснями, зводячи докупи всі відомі мені варіанти, старші і пізніші, книжні й усні, порівнюючи наші редакції з аналогічними в інших мовах, особливо в польській, чеській, білоруській, великоруській і т. д. Бажав би я з тих студій (досі маю їх готових 10) подати дещо й Вам, спеціально таке, щоби мало зв'язок з чеським фольклором, та, на жаль, мало маю збірок чеського фольклору під руками, а більше моравського (Сушіль, Бартош). Чи було би можливо антикварною дорогою купити ще старші збірники чеських пісень: Коллара, Челяковського, Шафарика, Ербена, Крольмуса? Якби можна було дістати їх, ми б радо закупили їх для бібліотеки Наукового тов[ариства] ім. Шевченка, бо в наших польських бібліотеках нічого того нема. Зрештою для проби моєї праці постараюся прислати Вам незабаром свою монографійку пісень про комара, виславши те з чеських матеріалів, що маю під рукою.

Остаюсь з глибоким поваженням.

Ваш відданий

Іван Франко.

8/XII 1906,

Львів, вул. Понінського 4.

ЛИСТИ ДО АДОЛЬФА ЧЕРНОГО

I.

Високоповажаний Пане!

Спішусь відповісти на Ваш лист, котрий дуже вразив мене. Думка Ваша — видавати часопис, присвячену життю і змаганням усіх слов'янських народів, — не знаю, чи щаслива з погляду опортуністичного, але є виразом потреби, здавна відчуваної дуже многими. Я сам не раз жалував, що нема такої часописі, а тепер бачу, що вона може повстати і держатися на відповідній висоті тільки в Чехії. Дай боже Вам доконати сього! Я зі свого боку готов допомагати Вам усім, що можу зробити для сього.

Та на початок позвольте зробити деякі уваги, а може, тільки деякі запитання щодо програми Вашого видання. Ви гарно висловили своє чуття — відноситися до всіх народів з рівною любов'ю і рівною справедливістю, і на сьому можна б перестати, коли б Ви хотіли свій журнал обмежити на саму літературу і науку. Але, входячи на поле політики, треба, здається мені, мати якийсь конкретний програм, щоб не вийти в колізію із публікою і зі співробітниками. Тут журнал не може бути заїздною корчмою, де кожного однаково радо гостять чи він аристократ, чи демократ, поступовець чи ретроград, вузький націоналіст чи інтернаціоналіст. От тим-то, признаюсь Вам, я побоююсь трохи за Ваш журнал, що політика може його з'їсти. Я боюсь, що так широкого і високого політичного становища, як би було потрібно, Ви не зможете зайняти, не з особистих причин, але для того, що Ваша публіка до нього не привикла, а й інші Ваші приятелі ледве чи зможуть держати крок. А було

б дуже шкода, якби через те часопись пропала. Для того, я запитую Вас і прошу розміркувати, чи не ліпше було би н а р а з і виключити політику, а обмежитися на науці і літературі, власне яко на тім одинокім ґрунті, котрий в'яже, а не розділює всі слов'янські народи. Реферати про політичні організації і політичні видавництва могли би спокійно міститися в такім журналі, але се не значило би, що він журнал політичний, — противно, в програмі можна би зазначити виразно, що журнал не є виразом жодної політичної партії, ані жодного політичного напрямку (hnuti). Розуміється, я підношу се як свою приватну думку, а Ви зробіть, як Вам вигідніше.

Праці, які зажадаєте від мене, буду старатися прислати Вам все на час, хоча напр. сформульована Вами тема першої статті чи кореспонденції для I-го н-ра мені не зовсім ясна. Постараюсь зробити загальну характеристику теперішнього стану русинів, хоч боюсь, що моя характеристика наробить Вам ворогів серед Ваших приятелів поляків. Чи не ліпше було би взяти на I н-р літературу, науку і белетристику.

З інших наших літератів міг би я зарекомендувати Вам В а с и л я Щ у р а т а (Львів, університет), Осипа Маковея (Львів, Академічна 8) і Володимира Гнатюка (Львів, Академічна 8). На Україні може схоче написати дещо для Вас А. К р и м с ь к и й (Звенигородка, Киевської губ.) або Б о р и с Г р і н ч е н к о (Чернигов, губ. земская управа).

Бажаючи Вам всього доброго, остаюсь готовий служити

Ів. Франко.

Довгополе Буков[инське] 29. VIII. 1898.
Мій адрес: Львів, вул. Кржижова 12.

II.

Високоповажаний Пане!

Посилаю Вам початок рукопису моєї статті. Не знаю, як Вам вона покажеться, але мені здавалося конечним зачати від такого загального огляду, щоб бути зрозумілим далі. Я і забув запитати Вас про розмір, в якому мав би держатися і роздумав писати сей лист в такій об'ємі, як звичайно мої статті в „Zeit“, т. є. 15—20 таких карток, яких тепер посилаю Вам 7. Решту висилати буду в міру написання, отже надіюсь зараз завтра і позавтра, так щоби-сте сього тижня мали все в руках. Коли будете вважати можливим помістити мою працю, то прошу давати зараз до перекладання, докінчення буде надходити без перерви. Прошу також не нищити мій автограф і по перекладенню прислати мені його назад.

Я писав руськими буквами, бо так мені легше. Надіюсь, що там у Вас знайдеться хтось, що буде міг перекладати [з] мого скрипту, напр. п. Главачек або п. Розвода. Чи не було б можливо прислати мені коректу для запобіження можливим помилкам у іменах власних. Я би Вам її вислав зараз відвратною поштою, а помилки були б дуже неприємні в першому номері поважного журналу.

Ще раз бажаю Вам якнайкращого поводження і стискаю руку

Ваш

Іван Франко.

Львів, Кржижова вул. 12,
Д. 21. IX. 98.

III.

Високоповажаний Пане Доктор!

Одержавши Вашу карточку, спішусь написати Вам кілька слів. Чи не можна би весь мій перший лист помістити в першому номері Sl[ovanského] Př[ehledu]?

Він потроху програмовий, і, розірваний, стратить ефект. Вразі потреби, я міг би при коректі скоротити дещо в другій половині. Коли шрифт буде компактний, то мій лист не займе й 6 сторін друку. Прошу дуже подумати над тим.

Друга річ: прошу лишити титул такий, як я дав, бо під сим титулом хочу подавати також огляд політичного, економічного і гр[омадського] життя, а не самої літератури.

Остаюсь з поважанням

Ваш

Др. Іван Франко.

Львів, Кржижова 12,
26. IX. 98.

IV.

Високоповажаний Пане!

№ I. Slov[anského] Přehl[edu] одержав. Він робить загалом дуже корисне враження, і я можу тільки широко бажати Вам дальшого розвою на цій дорозі. Стаття проф. Бодуена де Куртене — прекрасна і дуже потрібна в наших часах. коли ще не вимерли доктринери лібералізму а la Кронаветтер, котрі в мадьярах бачуть лицарів свободи, а в Кошуті якогось Боярда sans peur et гергоше. Чи не могли б Ви постаратися про докладну характеристику і біографію Кошута власне з таким критичним і дійсно свободолюбним поглядом, який висловлює проф. Б[одуен] де К[уртене]? Се було би дуже пожадано. Я міг би Вам до одної з дальших книжок злагодити статтю „Русинські нар[одні] пісні про Кошута і мадьярське повстання 1848—49 рр.“. Так само я попрошу п. Гнатюка, щоб написав Вам допис про теперішній стан угорських русинів.

Стаття п. Штепанка про Белінського трохи занадто теоретична і не дає про Белінського ясного образу, а декуди дає образ фальшивий (напр., приписуючи йому „принцип“, що в Росії все добре для народу може вийти тільки від царя. Може Белінський коли і сказав

таку дурницю, але виводити її на принцип його всієї діяльності, се значить робити тяжку кривду його пам'яті). Мені здається, що треба би було показати Белінського на тлі життя його часу, а не на тлі його власних ідей. Ну, та про се багато би говорити, в такому разі стаття п. Шт[епанка] після статті Б[одуена] де К[уртенє] виглядає як мулярський хляп обік артистичного малюнку. Чим може бути цікава стаття п. Міцкевича для широкого загалу слов'ян, я не розумію. Хоч би він був дав поняття про те, що таке є і чим були для свого часу „Księgi pielgrzymstwa!“ А вістка про рукопис сього твору, котрого як [би] Міцкевич не був написав, то світ нічого б не стратив, а польський народ був би може і зискав; їй богу, треба Вам більше критично відноситися до того, що Вам присилають співробітники!

Дописи загалом гарні (львівська — досить мізерна), особливо югослов'янські. Рубрика „Rozhledy a zprávy“ повинна би бути багатша і більш оригінальна, щоб не були самі вирізки з газет, а також оригінальні і свіжі звістки. Přehled časopisů може ліпше би зробити так, щоб подавати не тільки якусь новину з якоїсь газети, але подавати весь її обсяг з короткою характеристикою важніших статей.

Піднесу один важний брак: чому нема ніякої статті редакційної? І другий: чому нема нічого про чеську літературу, про чеське життя? Чи Ви хочете свій Přehled видавати для самих чехів, так що про чехів вважаєте непотрібним писати? Признаюсь Вам, я поперед усього шукав у Вашім письмі звісток про чехів і був розчарований, не знайшовши нічого.

З наших ліриків я поручив би Вам до перекладу Лесю Українку, про котру хочу написати Вам статейку до одної з найближчих книжок. Її вірші „На крилах пісень“ і пізніші, друковані в „Житті і слові“ і „Літерат[урно-] Наук[овому] віснику“, будуть певно в Празі у п. Ржегоржа або Главачка.

Вчора одержав листа від пані Р. Єсенської, котрим просить вислати їй переклад Шевченка. Але, дамським звичаєм, ані в тім, ані в кількох попередніх своїх

листах не подає своєї адреси. Посилаю її переклад (дуже добрий) на Ваші руки і прошу передати їй (через п. Ржегоржа) з тим додатком, що біографійку Шевченка давно вже зачату, а через тисячні пригоди не докінчену, пришлю також в найближчих днях.

Поздоровляю Вас щиро

Ваш

Ів. Франко.

Львів 22/X 98.

v.

Високоповажний Пане!

Обіцяного Вами гонорару я досі від п. Шімачка не одержав. Потроху воно і добре сталося, бо я просив би Вас взяти від нього визначені для мене гроші і купити мені Влчка Dějiny lit[etatury] české, зш. V до кінця (4 перші я маю), а також Зібрта Bibliografie písní českých. Решту грошей прошу прислати мені як можна скоро.

Чи не можна би де у Вас позичити на якийсь час Юнгманів Výbor staré lit. české? Мені би його було треба.

Переклад Шевченка панни Єсенської я вислав на Ваші руки. Реферат про нього до Академії вишлю разом з бібліографійкою Шевченка. Як бачите, я з перекладу зовсім задоволений — се буде найкращий і найвірніший з усіх перекладів Шевченка, які я досі бачив.

Статтю Гнатюка одержали? Задоволені нею? Що Вам лагодити до дальших н-рів?

Бувайте здорові!

Ваш

Ів. Франко.

24/XI 98.

VI.

Високоповажаний Пане!

Посилаю Вам першу половину своєї другої статті про укр[аїнсько-] р[уську] літературу — нарис історії нашого театру. Для другої половини пришлю Вам портрет Карпенка-Карого. Друга половина буде готова сими днями. Я бажав би, щоби оця часть могла піти до 5. №. Чи се можливе?

Бажаючи Вам всього доброго з новим роком, остаюсь з поважанням

Ваш

Ів. Франко.

Львів, 3/I. 99.

VII.

Високоповажаний Пане!

Ваші обидві карточки одержав. Посилаю Вам решту статті і прошу конче вислати мені одну коректу, тим більше, що письмо моє сим разом не дуже каліграфічне, а мені не хотілось би, щоб повага Вашого письма мала терпіти через друкарські помилки. Заквестіоновані Вами слова читаються: Nazianzen, Jakov Gavat, Mytrofan Dovhalevskyj, Emanuil Kozačynskýj, Boho-
hłasnyk v Ročajevi.

Посилаю на Ваші руки листок для проф. Врхліцького. Будьте ласкаві передати його пані Єсенській.

Поздоровляю Вас щиро

Ваш

Ів. Франко.

P. S. Коли моя стаття буде зложена, прошу Вас обрахувати гонорар і за ті гроші купити мені і прислати Врхліцького „Бар-Кохбу“, а решту вислати на адрес Herr Karl Hiersemann, Antiquar, Leipzig, Königs-
strasse 3. I. Ф.

VIII.

Високоповажаний Пане Доктор!

Даруйте, що так запізнився я з обіцяною працею. Я був два тижні у Відні, і, вернувши, заслаб на очі, так що не міг нічого робити. Посилаю Вам початок праці. Решту (ще зо 3 такі сторінки) вишлю завтра.

З гонорару за попередню статтю прошу купити мені Врхліцького „Бар-Кохбу“ і книжку про Врхліцького (здається Алберта, або як і яка інша), бо я хотів би дати про нього студійку з перекладом до Літ[ературно]-наук[ового] Вістн[ика]. Решту грошей прошу вислати до Karl Hiersemann, Buchhändler, Leipzig, für Rechnung des Dr. Franko. ✓

Що сталося Ржегоржу, що він надрукував таку свинську статтю в № 2. Живого Слова? Я хочу зладити для Вас докладну працю про наших москвофілів і надіюсь, що вона декому отворить очі.

Здоровлю Вас щиро

Ваш

Ів. Франко.

29. III. 99.

IX.

Шановний Пане Редакторе!

Посилаю Вам статейку про Лесю Українку. Було б добре, якби панна Єсенська переклала зазначений тут віршик „Мрія“, в надто, коли можна, „Слово, чому ти не твердая криця“ (стор. 81—82), „Хвилина розпачу“ (75—76) і „У пустині“ (116—117). Якби могли прислати мені з коректою моєї статейки також відбитку перекладених віршів, було б добре. Книжечку дістали? Портрет Лесі (кліше) Вам або вже вислане, або вишлеться сими днями.

Хотів я написати Вам отвертий лист по поводу тих брехень і фарисейських фраз, якими краківські поляки

опоганили ідею слов'янської взаємності, та мені стало жаль В а с, особисто, про котрого я певний, що відчуває щиро і щиро працюєте. А щодо інших — а! *Mundus vult decipī ergo decipiatur!* Лише одно рад би я подати Вам до відомості — ті русини, що були на краківському з'їзді і якими навіть у *Slov. Přehl.* хвалився п. Здзеховський, то не є ніякі русини, але власне перекинчики, а декотрі (Костецький, Мерунович) — найтяжчі вороги розвою русинів, продажні душі, що не цураються ніякої брехні і ніякої денунціації. Так само той Барвінський, що був на краківському з'їзді, се подле індивідуум, викинене з руських товариств, що у Львові стидається до русина говорити по-руськи і парадує в контуші на польських празниках, а в Кракові мало безличну відвагу промовляти іменем русинів! Ні, не так розуміли слов'янську взаємність батьки слов'янського відродження!

Здоровлю Вас щиро

Ів. Франко.

Огляд літератури укр[аїнської] пришлю на час. № 3, *Sl[ovanského] Př[ehledu]* досі не дістав.

Ж.

Шановний друже!

Посилаю Вам коректу. Рівночасно прошу Вас дві речі: зарядіть, щоб накладець *Slov[anského] Přehledu* не вислав мені двох екземплярів. Ви висилаєте один, а від накладця дістаю другий, за який треба платити. Сього мені не треба. Прислані досі книжки від 1-ої сього року я зверну йому сими днями. А друге: гононар, який би мені прийшовся за оцю статтю, будьте ласкаві, взяти на себе і обернути ось як: купіть мені коротеньку, а добру, річеву біографію Гавлічка (може зшиток Оттового словника, де була біографія) і пришліть. А крім того винайдіть Гавлічків портрет, коли можна з подобизною його підпису (певне, є десь готове

кліше) в форматі Вашої Bibl[iotéky] světové poesie і велить таки в Празі на мій рахунок на картоніку відбити 1500 екземплярів і пришліть мені. Я викінчую переклад Гавлічкових поезій і хотів би дати до них біографію і портрет. Дуже Вам буду вдячний за сю прислугу.

Сердечно стискаю руку і бажаю усього найкращого з новим роком. Може бути, що сеї зими буду у Празі, то будемо могли відновити особисту, на жаль, лише хвилюв знайомість.

Ваш

8/XII 900.

Ів. Франко.

XI.

Високоповажаний Товаришу!

Вибачайте, що так довго не висилаю Вам Антологію — Спілка мала досить клопоту з оправою, і готових екземплярів було все так мало, що боялися, аби не забракло, хоч покуп на те видання не надто великий — досі розійшлося мало що над 500 екз. — розуміється, що до Росії не пушено нічого.

Думка про Slov[anský] Přehled лежить мені як гріх на сумлінню, але вірте, дорогий Пане, я тепер так занятий, що немаю часу навіть прочитати дещо цікавого, не то що писати таке, що просто не висить над карком. Клопіт, що п. Гнатюк занедужав і цілу зиму сидить у Алланді, так що до всього іншого цілий Вісник на моїй голові. Та скоро лише мені трохи легше буде, напишу Вам дещо з нашої нової літератури.

Засилаю сердечне поздоровлення

Ваш

23/III 904.

Іван Франко.

Р. S. Не знаю, чи дійшла до Вас відомість, що Дошли, швагер пок. Ржегоржа, хворий від кількох літ на ревматизм, застрівив себе і свою найстаршу доньку, що була осліпла. Дуже сумна новина!

І. Ф.

ЛИСТ ДО БЕДРЖІХА ДРОЖА

Високоповажаний Пане Доктор!

На Ваш ласкавий лист з д. 20 грудня відповідаю ось що:

1. Словника, який би Вам придався, у нас немає. Був у нас русько-німецький словник Желеховського, та розпроданий. Хіба би Вам рекомендувати українсько-російський словник Уманця: Серія нових словників, в тім числі русько-польський і русько-німецький приготується в Науковім Товаристві імені Шевченка, але коли вони будуть готові, не знаю.

2. Із наших книжок я можу рекомендувати Вам крім видань Спілки (де вийшов переклад Гавлічка) Історію України Грушевського (досі 3 томи), видання Руського Товариства Педагогічного (є спеціальний каталог), писання Ольги Кобилянської, Стефаника, Мирного.

3. Що до періодиків, то радив би Вам заprenумерувати Літературно-науковий Вістник, одиною у нас літер. рев'ю, де найдете крім нової белетристики також критику про нові видання і докладну бібліографію всіх Українців.

Щиро дякуючи Вам за прихильні слова і бажання, засилаю й Вам сердечне бажання щасливих і веселих свят.

З повагою

Ваш

Д-р Іван Франко.

Львів, Кржижова вул. 12.
23/XII 901.

ЛИСТ ДО КАРЛА РИПАЧЕКА

Vážený Pan

Karel Rypáček,
Praha - Kr. Vinohrady,
Korunní č. 9. III. p.

17. VI. 1909

Pozwaluju pereklasty „В поті чола“ na jazyk český.
Z powazaniem

Dr. Iwan Franko
(m. p.)

ЛИСТ ДО ЗДЕНЬКА ТОБОЛКИ

Високоповажаний Панел

Знаю п. Неттляна як докладного і точного чоловіка і дивуюся його помилці. Рукопису протоколу русько-польської секції слов'янського з'їзду 1848 р. я ніколи не мав в руках, хоч пильно шукав за ним. Один екземпляр був в бібліотеці Оссолінських у Львові, але давно хтось украв його. Другий екземпляр мав у себе бувший член з'їзду Борисікевич, але давно позичив його комусь, а кому — не міг мені сказати — і не дістав його назад. Припускаю, що він опинився в руках Якова Головацького і тепер є або в Імп[ераторській] Публ[ічний] Бібліотеці в Петербурзі або в бібліотеці Народного Дому у Львові, геср[ектыве] в руках каноніка Петрушевича, котрий забрав усі папери Головацького, прислані по його смерті, для тої бібліотеки. Від Петрушевича нічого дістати не можна, треба, значить, зачекати, аж поки він умре. Зрештою напишіть до нього.

Перепрошую, що так пізно відповідаю, але Ваш лист дійшов [до] мене на селі. Додам ще, що у мене є автограф Бакуніна відозви до народів Європи, написаний ним під час пражського з'їзду. Сей автограф був в руках пок. Борисікевича. Написаний по-французьки.

Остаюсь з поважанням,

готовий служити

Др. Іван Франко.

Якби Вам треба було писати до мене, то адресуйтеся до Львова, Канцелярія Наук[ового] Тов[ариства] ім. Шевченка, Академічна 8.

Частина п'ята

З ЧЕСЬКОЇ ТА СЛОВАЦЬКОЇ
КОРЕСПОНДЕНЦІЇ
ДО ІВАНА ФРАНКА

I.

Wolków 3. II. 1885.

Vážený příteli!

Článek o Svatopluku Čechovi mám pro Vás již hotov a odevzdám Vám jej sám; bych mohl nejasné vysvětliti.

Zároveň k Vám mám opět prosbu, nebude Vám obtížná? vzdyť tak často se na Vás obracím. Prosím, odpusťte mi, nevím na koho jiného se obrátiti.

Píše literární studii o Markijanu Šaškeviči, potřebuji nezbytně ročníky „Pravdy“ z r. 1868 a 1872, dále „Winok Rusinam“ (1846), kdež Holovackého biografie o něm.* Co Zorja Váš přinesla, už mám. Nevíte snad sám ještě o nějakých pramenech, jichž užitečně bych mohl použiti? Tento týden asi přijedu do Lvova a tu bych si, Vaší laskavostí sehnané mi prameny na krátkou dobu vypůjčil. Víte, že opisování ve Lvově zabírá mi mnoho času a peněz.

Možno-li Vám dotyčné ročníky P r a v d y a W i n o k i cos j i n é h o (?) sehnati, prosím učiňte tak, ať zvědí u nás též o Vašem Markijanu.

Slovansky zdraví Vás nejoddanější

Frant. Rehoř.

* Zorja Halická r. 1860.

II.

(Bez data) — 1885.

Vážený příteli!

Píši nakladatelství Šimáčkovo do Prahy a nutně potřebuji zaslati tam jedno číslo „Zorji“. Vyhovte, prosím, přání mému a poslete tam (pod adresou — Nakladatelství páně Šimáčkovo v Praze, Jerusalemská ul. č. 11) jeden exemplář Zorji, jakékoli jednoduché, však letošní číslo a podtrhněte v něm červenou tužkou cenu předplatní. Výsledek vyjednávání neopomenu s Vámi sdělit při příležitosti nejbližší příští.

S přáním všeho dobra Vám a Vaší choti oddaný
Fr. Rehoř.

III.

Vážený příteli!

S otevřenou náručí uvítá Vás naše redakce Ottova naučného slovníka; rovněž vítání budou, které nám laskavě získáte. Doufám, že obyvatelstvo a kraje maloruské z minulosti a z doby přítomné podáte nám důstojně co do kvality i kvantity a hodných díla, jež pro nás Čechy má býti kulturním pomníkem XIX. století.

Vedoucí vrchní redakce celého díla Vám co nevidět dopíše. Pospěšte si se získáváním spolupracovníků, bychom je mohli dát i s charakterem vytisknout na obálku příštího sešitu. Sifru ať si zvolí každý sám, nebo to opatříte Vy.

Nyní tedy beřte péro do ruky a pište o dramatikou Aitalovičovi (napsal „Kozak a ochotnyk“), stojí-li totiž za to. Tu biografii potřebujeme už do příštího sešitu č. do 15. III. Rukopis přeložím, ale ať je psán latinkou. Originál pošlu do Prahy také. Žid, který tento lístek odevzdal, staví se pro rukopis v neděli.

Dále sestavte předměty od A. B. C., nacež občas bude Vám podána zpráva, do které doby tu stať budeme potřebovat. Tento seznam mi též laskavě poslete.

Já myslím, že by se dal také získati p. Drahomanov, Pavlik, — ale tu raději nechám rozhodovati Vás.

S upřímným pozdravem Váš

Rehoř.

Wolków 3. III. 1888.

IV.

Wolków 13. III. 1888.

Vážený příteli!

Na Vaši Haliči jest tak mizerně nespolehlivé poštovní spojení, že někdy nezbyvá než po listu osobně se přeptati u adresáta, zda jej obdržel. Proto dnes také píši. Včera jsem Vám poslal lístek koresp[ondenční], snad jste ho dostal, snad ani ne. Buď si tak nebo onak, zopakuji jeho obsah. Psal jsem v něm, abyste biografii maloruského dramatika Aitaloviče poslal přímo panu Kořánovi (vedoucí redakce Ottova naučného Slovníka, v knihtiskárně J. Otty, Karlovo nám. č. 34.) do Prahy v jazyce buď německém, nebo polském, ježto nezbyvá už času, abych ji mohl přeložit, an do 15. t. m. má býti v Praze.

Od redaktora p. Kořána jste už zajisté dopis obdržel. O tom psal jsem Vám v prvním listu, tedy pomlčím. Nepochybuji, že nám své účinnosti neodepřete a že získáte několik jiných pracovníků. Zde si přečtete důkaz o 60.000 rozšíření naší encyklopedie.

Při obecném interesu, jaký vyvolalo vydání prvního sešitu OTTOVA SLOVNÍKU NAUČNÉHO bude dojista zajímavě, sdělím-li Vám, že knihy té již na 60.000 mezi obecnstvo české rozšířeno. První náklad 50.000 byl ve dvou dnech rozebrán i tiskne se nyní o překot vydání nové. Kdo z nás nepřál by si, aby tento skvělý počátek byl předzvěstí stejně skvělé budoucnosti, kdož by nepřál nejppřednějšímu nakladateli našemu z celé duše, aby zdařil se mu podnik, jenž v řadě nejppřednější bude na prospěch národu, jako žádné z jeho dosud vydaných děl? Vykona české obecnstvo k Ottovu Slovníku povinnost svoji? Pravíme rozhodně: ano a jsme přesvědčení, že se nezklameme!

Polaban č. 9.

Já se budu museti asi na měsíc přestěhovati do Lvova, jen k vůli těm A. B. C. Poslal jsem už A d e l f o t e s a pošlu A k r y š o v y. Jiného od A nevím, prosím snažně o seznam, bych mohl míti též na A nějaký podíl.

Příští sešit, ve kterém vyjde Aitalovič, a budete uveden jako přispěvatel, Vám hned pošlu, jak jej obdržím. Honorář se platí po otištění každé statě.

Ke konci Vás prosím o lask. korekturu písniček: Mandřa na ně počká. Na nějakou kratičkou zprávu od Vás v příčině naší Encyklopedie jsem dychtiv.

Váš cele oddaný

Rehoř.

V.

Adresa: Stěžery, p. Hradec Králové

29. VIII. 1888.

Vážený a milý příteli!

Už jsem se poněkud ve vlasti okoukal, proto sedám, abych s Vámi sdělil to nejdůležitější. Především jsem o mnoho zdravější, snad odtud, že mi jest denně hleděti na české dívčí tvářičky. Ještě do nedávna jich bylo v naší vsi celé hejno, myslím ve škole pro hospodyňky. Tato škola existuje první rok s přetiskem „první“ v království českém. A tato škola, o níž jsem v našich pol. listech podrobně referoval, jest v mém rodišti. Nyní se absolventky rozprchly do různých končin naší vlasti, tak že některé, byv od nich pozván, po království budu shledávati.

U nás všude ohromný pokrok, hlavně následkem blahobytu, jaký trval za řepové éry, kdy pěstitele řípy profitovali na 1/2 jitru (morgu) až 170 zl. zisku. V době nynější úpadek cukrovarnictví ať je citliv, přece neodčiní povznešení země v ohledu architektury, komunikace a výpravy venkovských obydlí.

Ani nevěříte, jak jsem byl vzrušen už Slezkem a což teprve ta naše Morávěnka, věru, vášný obrázek k přemýšlení, všude samá stromořadí, samá tažková střecha,

nic ode dřeva, nic od slámy. A což ta malebná měsla! Slovem, země koruny české reprezentují ohromný kapitál a říši rakouskou bez nich finančně nelze si myslet.

Mám už pohromadě mnoho látky k organizaci českého venkova. Mám úmysl zpracovati vše do několika feuilletonů pro Dilo, avšak zrovna nekvapím, přiznávám se, že proto, že i sl. redakce nepospíchá se zasíláním Díla, ač jsem p. Kachnikěviče byl o ně prosil (p. Belej tehdy nebyl doma): 1) aby mi Dilo posílali na ten čas do Čech gratis nebo 2) nelze-li, že jim časopis zaplatím. Nevím teď, co se u Vás děje a to mne dost rmoutí; podobně zarazili mi „Zorju“, snad náhodou. Tu osměluji sobě prosit, až půjdete okolo Ševčenkovy tiskárny, abyste vstoupil dovnitř a laskavě administraci upozornil. Schází mi čísla od 1. července (lipca). Všiml jste si v Encyklopedii (seš. 16) na str. 765 jak jdeme za sebou? Chovám jediné přání, abyste nám stále zůstal tak věren, jako posud. Čechové budou Vám jistě vděčiti se za orientování se v oboru záležitosti maloruských, nám nejbližších.

Mluvil jsem o Vás s Dr. Štolbem, dram[atickým] spis[ovatelem] naším, dále s J. V. Fričem, s kterým poznal jsem se na slavnosti odhalení pomníku Boženě Němcové v České Skalici, mimo to s Pavlem Albierim, redaktorem Ratibora v Hradci Králové. Do Prahy chystám se v druhé polovině září, odtamtud pojedu do jižních Čech a do Vídně.

Došla mne nabídka od redakce Literárních Listů a Vesny p. Dlouhého, jenž chce mé články vydati ve 3 svazcích v Moravské bibliotéce, sbírce tak dost renomované. Svazek bude mít 15—20 tiskových archů a vyšlo by to vše v první polovině r. 1889. Přemýšlím, jaký dáti titul, poraďte. Avšak já posud ničeho neslibil, ale učiním tak co nevidět, přijme-li se několik mých podmínek. Za tou příčinou musel bych vbrzku přijeti do Lvova kvůli korektuře starších článků a tu již předem spoléhám na Vaši a páně Pavlíkovu osvědčenou přízeň, tu totiž, že pomůžete statě opravit.

Jinak na zpáteční jízdu tak hned nepomýšlím. Chci zde přijíti poněkud k sobě a potom věru nevím, neuváz-

nu-li při něčem v Praze. Ale tolik o sobě tvrditi si troufám, že Haličské Rusi věren zůstanu už po celý život. To není pouhá sympatie, již chovám k Vám všem, k Vašemu lidu a k Vaší rodné zemi, ne, to jest opravdová láska, která jediná snad udržuje mně při životě, která činí mne hrdým. Denně chodívám na blízký Červený kopec a na obzoru, kde slunce vychází, maluji sobě Karpaty a to slovanské panoráma pod nimi. Tehdy bývám unešen!

V závěru svého listu, slibuji předně brzy psát, za druhé táži se po zdraví Vám nejdražších bytostí a zda-li chlapeček běhati už začíná. P. Pavlika pozdravujte ode mne, platíť list tento i jemu. Ač zeměpisně jsem od Vás daleko, duchem zalétám k Vám pod Lvi Horod denně, přeje ve všem zdaru nejhojnějšího a zdravě Vás všechny přátelsky a srdečně

Rehoř.

P. S.

Co slýcháte o rodině Lopatynských? a Bažanských? Ostatně budu se těšit, že podle přízně a příležitosti mi dopíšete. Přislal p. Pavlík práci do Lumíra? Aby se nehněval, že právě dnes jemu nepíší, o mém citu k němu nesmí pochybovat.

VI.

13. 9. 1888.

Milený příteli!

Vaším listem byl jsem velice potěšen — věřím Vám a dávám ve všem za pravdu. Rozumí se, že Vám Havlíčkovu biografii napíší, jen mi ještě udejte, do kdy musí býti hotova. A ž m n e d o j d e I. číslo Товарища, zmíním se o něm na místě patřičném, zároveň budu hledět, aby se Váš list zde odebíral, což ovšem stane se, až přijedu do Prahy. Naši akademikové se ho snad ujmou, tak aspoň doufám. Braťka Michala, jakoz i svou rodinu pozdravujte ode mne.

Váš cele oddaný

Rehoř.

N. B.

Komu by bylo záhodno I. číslo poslati, oznámím
vbrzku.

VII.

Ve Stěžerách 17. 9. 1888 u Králové
Hradce, kraj C z e c h y !

Milý příteli!

Váš dopis mne sice došel, ale на Товариша čekám
marně, snad proto, že jste na adresu C e c h y připsati
zapomněl. Asi za týden jedu do Prahy a tu bych Vám
rád vše obstaral, zejména též biografii Havlíckovu. Včera
jsme v sousední vsi měli tábor lidu: řečnili posel Vašaty
a zem. pos. Tůma (veliký ctitel Havlíčkův).

Váš cele oddaný

Rehoř.

VIII.

(5. X. 1888)

Těchto několik řádků pod dojmem naší Zlaté Prahy
a zrovna se žádosti: Prosil bych Vás, byste laskavě
dopsal onomu fotografovi do Tarnopola, jenž vloni foto-
grafoval ethnografické skupiny východo-haličské (ru-
sínské), zač by byl ochoten celou sbírku těchto fotografií
přenechat. Jest to pro Náprstkovo museum a tu hledím,
aby mně to m n o h o n e s t á l o. Účel sbírky byste foto-
grafovi musel vysvětlit. Odpověď mi zašlete do Stěžer,
odkud Vám pražské poměry popíši a snad i pošlu bio-
grafii Havlíckovu.

Váš

Rehoř.

IX.

Vážený příteli!

Asi před dvěma dny jsem se vrátil z toulky po Čechách: byl jsem na Moravě, v jižních Čechách a po té v Praze. Tu jsem se seznámil se všemi v Praze žijícími literáty, navštívil jsem Vrchlického i Svatop. Čecha atd. atd. o tom si někdy povíme ústně. Vaše statě pro Ottův slovník překládá básník Fr. Kvapil, jemuž Ad. Asnyk dedikoval svazek svých básní; Kvapil jest po Jelínkovi nejhorlivějším pěstitelem vzájemnosti česko-polské. Asi před dvěma roky redigoval časopis „Ruch“ a nyní jest spolupracovníkem „Hlasu Národa“. Rád by něco překládal, po případě i vydal antologii z básníků maloruských, tedy záleží na Vás, abyste nám učinil z Vašich poetův výběr, od každého něco, ale to nejzdařilejší. Kvapil by rád, byste transkribce (při článcích pro slovník) psal do závorky také gražďankou.

Vydavatel radikálního „Casu“ p. Dr. Jan Herben rád by si Váš časopis měnil se svým; ponechám to, jak se rozhodnete.

Zde v Praze jste už dosti znám, zejména p. Primus Sobotka se Vaší plodnosti nemohl vynadivit. Mezi 11—1 hodinou v poledne chodíval jsem k Náprstkovi(!); tam se schází vybraná společnost, tak že jsem tu poznal takřka všechny profesory české university a politechniky.

Pro akvarel „Neonylji“ psal jsem si do Volkova z Prahy; nyní zdobí sbírky průmyslového musea p. Náprstka. Rozumí se, že se všem líbila, ano v redakci Světozora, když jsem ukázal její fotografii jako originál k článku v 1000 čísle, básník S. Machar napsal mi na ni ódu do památníku. Což prosím Vás rodina Lopatyňských robí, kam se děti rozprchly? Já kdybych zde dostal místo — tedy bych — a kdyby i Neonylja snad chtěla, — tedy bych si pak pro ni přijel.

Psal jsem slečně Bažanské, prose ji, aby mi zapůjčila rukopis o „veselu v Sorokach“, jehož bych použil (a ji pod čárou citoval) při článku pro Čechovy Květy; ač jsem psal před 3-týdny, odpovědi nemám posud. Budete-li

ji viděti nebo jeho, připomeňte jim ještě jednou žádost mou.

Teprve nyní čtu Товариша a co nevidět podám o něm zprávu do „Zlaté Prahy“ nebo do „Národních Listů“; nenadál jsem se, že se odvážíte na časopis tak objemný. Budu se starat, pakli bych nenašel mu zde odběratele. Ony pány, kteří se zabývali u nás Havlíčkem (hlavně K. Túma, redaktor „Šípů“ a poslanec, pak V. V. Zelený, divadelní referent „Hlasu Národa“), velice zajímalo, když jsem jim líčil, jak jste pro nejslavnějšího publicistu českého národa nadšen, horlivě se vyptávající i na Vás i na Váš rad[ikální] časopis.

Těšilo je a těší zajisté i mne.

Životopis Kar. Havlíčka Vám pošlu, jen co si ty nejnutnější práce odbudu, nemusí snad přijíti právě do II. svazku. Materiály mám všechny už pohromadě. Také jsem ještě dlužen článek pro „Zorju“ o nejnovější literatuře české.

Nyní zde máme krásné, pohodlné dny — hodné každého básníka, natož pouhého prosaika, jakým jest moje maličkost.

Zprávu o Тов[аришу] až bude vytištěna, Vám hned pošlu a máte-li ještě nějaká přání, ač jsem posud splnil jen jedno (Helmutha, jehož jsem Vám recomand. z Prahy), doufám druhé splniti vbrzku.

Pozdravuje Vás, Vaši ženušku a chlapečka co nejserdečněji, jsem Vám cele oddaný

Rehoř.

Ve Stěžerách u Hradce Králové
25. 10. 1888.

X.

Stěžery 2. II. 1890.

Vážený příteli!

Tak mi napadá, zda. byste z Ed. Jelínkových „Črt ukrajinských“ a „Črt kozáckých“ nehodlal některé přeložiti, poněvadž jen o Vás předpokládám, že byste mateř-

štinou vystihl krásy originálu. Jsou to práce sujetem Vám nesmírně blízké, vlastně Vaše — já aspoň byl jimi unešen. „Pravda“ a „Zorja“ by je zajisté rády tiskly. Souhlasíte-li, dopsal bych p. Jelínkovi, aby Vám obě tyto knihy poslal.

V naději několika slůvek odpovědi, jsem s pozdravem
rodině Vaší oddaný

Rehoř.

XI.

Stěžery 10. února 1891.

Vážený a milý příteli!

Od dávna připravuji obšírnější práci o haličských Židech, to Vám asi známo. Právě jsem zhotovil část I., o právním postavení židů od času anexe Haliče až po r. 1881. V tomto roce poslanec Teofil Merunowicz předložil zemskému sněmu 4 návrhy¹ na zrušení posavadních privilegií židovských. Já bych nerad postrádal ve své práci ještě data svěží, včetně až do loňského roku; nanejvýš bych rád věděl, co se stalo s dotýcnými návrhy Merunowicovými a vůbec do jakého stadia právní kvestie židovská dospěla po r. 1880. Vyšlo-li něco podobného tiskem, tož Vás prosím o bibliografii dotýcné práce, po případě byste se snad laskavě mohl interesovati ve příčině té samotného Merunoviče, jenž, se mi zdá, bydlí ve Lvově a Vám by spíše žádoucích informací udělil než mně, člověku docela neznámému.

Záležitost tato stala se pro mne akutní, ježto pouze od práce o židech záviseti bude podpora pražského Svato-
boru, o níž se hodlám ucházeti na cestu mezi Bojky a termín pro dotýcnou žádost vyprší k o n c e m t o h o t o m ě s í c e; redaktor jest spolu jednatelem Svato-
boru. Loni jsem pro nemoc na podporu resignoval. Budete-li mluvit s p. Pavlíkem, poproste jej, aby mi opraveně

¹ Wnioski w sprawie zniesienia przywilejów ludności staroza-
konnej. Lwow 1881.

transkribce brzy poslal, ježto C a Ć hesla již do 31. ledna t. r. měl jsem odvésti — a zároveň mu dejte mnou uhopodařeně známky z rusínských časopisů.

Několik otázek na Vás sdělil jsem v dopise na p. Pavlika a neopětuji je tudíž v naději, že jste mu je už zodpověděl.

Dnes se mám nesmírně dobře, slavíme masopustní úterek a v tom ohledu my Čechové jsme přece jen pořádnými žrouty.

Také abych Vám ještě oznámil, že ona i n t e r c y z a z Jasenice solne od anno 1829 byla již vytištěna při mém článku a v 11. čísle letošní „Zlaté Prahy“. Vzpomínám tam na Vás a dělím se s Vámi o ty sluneční paprsky, které mi padají do papíru a věští novou, lepší budoucnost Vám i nám.

Vzpomínám na Vás, kdykoliv jdu okolo našich rybníků, v nichž plavou kapry jako konve, na nichž by se člověk mohl rybníkem pořádně pohodlně projet, kdyby nebylo na metr silného ledu.

Bude Vám snad také známo, že album typů z tarnopolské výstavy, jehož majitelem je Prosvita, měli jsme u nás v Praze u Náprstků vystaveno — že se nesmírně líbilo a že se namnoze jen o těch Vašich krásných krojích hovořilo, ku zprávě té ještě přidávám.

Pozdravuje Vaši vlídnou ženušku a dovádivé dětičky, jsem Vám zcela oddaný

Rehoř.

XII.

Zahorizma 19. VIII. 1891.

Drahý příteli!

Vypravte k nám Pavlika na zbytek letošního leta. Ať si kancelář redakční vezme s sebou. Vy zaberte svoje síť a přijedte s ním. Budete vždy rádi vítáni a ručím za to. Z Chodorova jedete do Demidova, kde se popete žida v krčmě na rybaření — on jest soudě ze sítí v jeho z'

jezdu, rybářem. Za Demidovem přejedete převoz a přes pastvinu a jednu ves (Rogozna) k nám do „Zalvarku“ nebo-li „Zaščanku“ — kde před tím nevládla ruka lidská až nyní švagrova — ale dobře se tu mají, což myslím, pro katar Pavlíkův nezůstane bez vlivu blahodárného. My dnes jedeme na Hoverlu atd.

Spěšte, aby P[avlyk] užil léta a jeseně.

Váš oddaný

Řehoř.

Ponec Vás uctivě zdraví.

Z Chodorova jest k nám 1,5 hodinu — fara 1.—1.20 x.

XIII.

Praha (do konce t. m. Zlatá ul. č. 9,
pak Museum Náprstkovo).

22. I. 1894.

Drahý příteli!

Snad mi prominete, že tak pozdě Vám dopisuji, myslím, že k mudrcům Vašeho zrna není zapotřebí přicházeti s omluvou.

Tedy hned k věci.

Jakož zdraví grunt všeho, začnu proto s ním. Předpokládám, že Vám mé zdraví či spíše nezdraví jest sympatickým byť již proto, že stonávám stejně s Vaší dobrou a přelaskavou paní. Po svém příjezdu do Čech uvítala mne nejprve korporace nečeská, dle tvrzení pp. doktorův spíše asiatická — chřipka. Ta poznamenala mé plíce katarrem naj Bih boronyt; posud nesu následky, leč vzato kolem dokola jsou obstojně snesitelné. V službách stojím u prazského magistrátu, v městské obecní knihovně. Tento ústav je daleko lepší než my, jeho úředníci (!), kteří tam nemáme skoro žádnou práci a podle toho jsme skrovně placeni. Já považuji toto zaměstnání za provi-

sorní (jako svůj celý život a proto jsem stále nespokojen) a to je štěstí, že mohu žít u víře a naději — ale tu třetí ctnost najdu snad už sotva kdy. Člověk, chce-li se slušného živobytí domoci, musí přehrát celou škálu kariér. Skákat nelze, ohledy nejsou prázdné a na to jsem teprve teď otevřel oči.

Promeškal jsem mnoho, ale tu svatou spokojenost mám, že ničeho neželím a želeti nebudu.

Ukraj. bibliot., jež jsem s pílí a s obětmi snesl, daroval jsem zemskému Museu, dali ji krásně vázati a bude snad také užívaná, čehož si přeji. V tom domnění jsem ji také daroval. Až to uvidíte, potěšíte se, budete jako doma. S bolestí — přiznávám — loučil jsem se s exempláři, darovanými mně Vámi a Vašinci. Ale kde budou líp uschovány, líp opatrovány, než tam, v tom krásném paláci? Už si toho našinci začínají všimati, už přicházejí a první kniha (mám podmínku, nepůjčovati domů) již jsem vypůjčil, jest Vaše B notи чoла, ku kteréž jsou přivázány formátem stejné Písně Leši Ukrajinky, Písně Heiného a Žynoča nevola Hankevyče. Knihu čte slečna Růžena Jesenská, která zhotovila překlad první poloviny Ševčenka pro Sborník Světové poesie, jež vydává naše Akademie. Překlad ještě nevyšel. Ona pomýšlí též na anthologii z ukrajinských básníků, pak se k Vám sama obrátí. Přes to, že jsem knihy daroval, shráním na ...¹ na tento duševní pomník Vašeho mohutného národa v Čechách dále a nepolevím, pokud budu dýchat a pak — snad se najde nástupce, jenž dílo mé povede dál. To dejž Hospodin!

Valných styků zde nepěstují, odvykl jsem lidem a oni odvykli mne. Ještě se těším, mohu-li k tatínkovi na svátky a jen v neděli bývám u Náprstků. Dobrovolně za mrzký peníz stal jsem se nevolníkem, zlatá svoboda na Vaší zpěvné zemi se mi už nevrátí:

Ach není tu není,
co by mne těšilo,

¹ Неясне слово.

Co mne těšovalo,
Dněstrem uplynulo,
Ach není tu není,
co mne těší.

Ba, milý příteli, zalétám mezi Vás, přece to byly chvíle jen šťastné, zvlášť pokud jsme žili ve Volkově. Někdy ten stesk jako by mne chtěl srdce urvat. Mezi Vaším lidem já přece prožil řadu nezapomenutelných let, opakuji mezi Vaším, neskonale dobráckým, hněteným a jako velikonoční beránek trpělivým lidem. Ach, jak mu přeju doli, doli a jen doli, byť bych proto zbytek svého tuláckého života měl prožítí jen v nedoli. Má drahá matka a bratr se sestrou tlí na hřbitůvku volkovském, jež jsem před více lety s pietismem vypsál ve Světozoru. A mně nebylo přáno, aby ten Váš lid, jenž hraje ve mne každou žilou, nasypal na mne mohyly mohylečku...

Když mne nespokojenost nejvíce rozladí a stesk haraší v mém ku podivu malém srdci, jdu podívat se k Náprstkom (!) na ty Vaše černé „horšky“, na dívčí „uplitky“, na „slyje“, „gerdany“ i „lyru“ atd. atd., které jsem s takovou láskou sbíral vždy za svůj poslední groš — tehdy, věřte, ulehčí se mi.

Pracuji dost pilně. „Zlatá Praha“ přináší právě stať „Kuří dvůr“ a „U domácího krbu“, „Husy a kachny v podání Rusínů“, čímž mám Vaši drůbež odbytu. Ostatní naše časopisy začnou též co nevidět něco tisknout. Mimo to pomýšlím už nyní opravdu na I. svazek pro Akademii (Svátky a dny — nemáte snad toho druhu nové materiály?). Dali mi znát a také mne na své slavnostní sezení pozvali. Chci konkurovati o cenu 1000 zl., krom honoráře 800 zl. Taj budu zvinyť hřišmy! Daj Bože.

Zmínil jste se mi, že sem přijedete. Kdy Vás mohu očekávat? Vyjedu Vám před Prahu kus naproti. Tak tedy.

Přeji Vám, zvláště zenušce a drobným Vaším dítkám zdraví a

Vás líbá vždy oddaný

Rehoř.

XIV.

Milý příteli!

Posílám seznam svých statí, vyberte si z nich pro katalog, které za dobré a nejlepší uznáte. Vystavovati nebudu, protože naši čeští vystavovatelé byli ze Lvovské výstavy vypovězeni. To není honorovo a p. Hompesch není hul-án, ale hul-vát. Zíbrt poslal ročníky Č[eského] L[idu]. — Neodpověděl jste mi, jste-li spokojen, či ne s tiskem Račkého — já tady teď nevím na čem jsem. Kliše podobizen, o něž Vám jde, můžete obdržeti a 2—2 kr. za cm. za půjčení, bude-li zaručeno vrácení jejich. P. Polívkovi dopište o knížky, já se s ním nemohu nikde setkat. Recenze o „Z[ytju] i S[lovu]“ vyšly v „Case“, v „Rozhledech“ a v „Č[eském] L[idu]“, ale proto přece myslím, že se Vám nepřihlásil žádný český odběratel krom gratisovaných. Tací jsme my lidé. Kdo dnes knihu koupí, zůstane za ni dlužen. Nátlakem politických poměrů nepřijedou našinci na Lvovskou výstavu, leda ojediněle. Já kvůli ethnografické sbírce, jakou spo-léhám na výstavě zastati — ovšem přijedu.

Srdečně Vás s celou rodinou pozdravuji

František Řehoř.

Praha, Konviktská 6,
30. IV. 1894.

XV.

Praha, 2. VI. 1894

Drahý příteli!

Rád bych opravdu vyhověl a poslal svých statí na výstavu, ale jsa části celku, jenž z výstavy Vaší byl vyloučen, musím jednati podle toho. Pro katalog postačí

seznam, který jsem Vám poslal. S jeho publikováním v „Z[yti] i S[lovi]“ by se snad mohlo posečkat, až do-
vrším plné 100 statí.

Na výstavu přijedu v srpnu, těším se na ni, zvlášť na
národopisné oddělení rusínské, jež mi zajisté podá a ob-
jasní mnohý detail, za jiných okolností takřka nedo-
bytný. Zítřa do Lvova odjíždí dr. Ryba, referent „Národ-
ních Listů“. Poznejte se s ním. „Kurjer lwowski“ jest
nám listem ze všech polských nejsympatičtější a zvlášť
„Národním Listům“.

Sešit 3. „Z[yttja] i S[lova]“ dr. Polívkovi odevzdám.
Vám a celé Vaší rodině s přáním všeho dobra
jsem nejoddanější

Rehoř.

XVI.

Dorohyj družel

Vy pysaly d. Wasilevskomu, ščo Vam potribna knyžka
o Havličkovi, ja jiji vyšukav z našoji biblioteky taj po-
zyčaju Vam, prosačy tilko, ščobyste jiji, koły nebude Vam
vše bilše potribna, meni lask[avo] zvernuły.

Pry sij nahodi, ďakuju Vam za „Žytě i Slovo“, ja jeho
pilno čytaju a bahato korystavjem z neho dla svojeji roz-
vidky o „Čortu“. Koły by Vaše vydavnytvo malo upa-
sty, to ne vart vše žyty Vam na sviti. Ja sam ne možu
jeho předplačuvaty, bo moja pensija skupa, ľedva stačyť
na hoľe žytě.

Lyst, kotryj Vy distaly vid mene v mišacu pazderniku,
ja ne pysav, buvjem tohdy choryj na vybuch krovi; ale
ščo do tresti vin pravdyvyj; postupovaně d. Kolařa (ne
poeta, a navet ne literat) ne je čestne. Vin ľahodačy
perekład Ševčěnka, ne mav pryjmaty referat o perekladi
d. Jesenskoji, a naturalna rič, jeho referat musyv vy-
pasty vorožyť dla avtorky.

Vy rozsudiť a pislá toho bude drukovanyj toj abo toj.
V razi, ščoby zistav odrucanyj perekład d. Jesenskoji,
bude joho po kataľkach drukuvaty Svat. Čech v mišač-

nyku „Květy“. Te mají z pevného železa. Bo šče jji
pereklad buv doma, a vin vže jiji o dekotri poesiji pysav.
Po mojij dumci bulo b najlipše, ščoby drukovaly ša pe-
reklady oba, a se može buty, jak poesiji odnoho pere-
kladčyka ne buduť ti sami, jak perekładčyka druhoho.

Ale se Vaša a ne moja rič.

Ščo do moho zdorovla, to ono paskudne, po povoroti
z Hałyčyny ja vže 3tij raz buv zložonyj v ližku. Praha
hirša jak kurna chata rusyňska, bo u Vas dym neškodnyj
z dereva a tut z vuhla, paršyvyj dym. Vim mene poma-
lyčku zabýváje až zabje.

S d. Vasilevskym obidaju ščo dnyny, polubyvjem
jcho.

Vydžu Vas na ul. Hliboke č. 7., vydžu Vašu žinku i dity.
Taj zdorovlu vsich ščyro.

Řehoř.

Praha, 28. XI. 1894.

Koly Vaša laska, to vyšliť meni Vyšenskoho.

XVII.

26. III. 1895.

Praha, Černá ul. č. 3.

Milý a drahý příteli, z novin dočítám se o Vaší habi-
litaci za docenta řečí a literatury na lvovské universitě.
Blahopřeji Vám k úspěchu tomu srdečně a doufám zcela
jistě, že vbrzku zaujmete místo po † Ohonovském jako
řádný profesor, což státi se mohlo již nyní, nebýti oněch
přehrad a přihrad, které jen na úkor, tu řeknu vědě, po-
stup takový zdržují.

Váš zcela oddaný

Řehoř.

Mimochodem: Nechtěl byste mi laskavě poslati nej-
novější brožuru o útisku maloruské literatury
v Rusku. Výtah z ní četl jsem v Kurjeře. Dále C a r a
L a v r i n a ve Vašem překladu — a co tam nového snad
vyšlo, co byste měl pod rukou a o čem já nevím. Před

velikonocemi teprve budu projednávat Vaše „Ukradené štěstí“ u naší intendatury Národního divadla. Dříve pro chorobu jsem nemohl. I. máje pak opustím Prahu kvůli restauraci svého vrtkavého zdraví. Žytě i Slovo posílá mi p. Chojnacký. Jen v něm tiskněte hojně „Z ust naroda“ atd., jsem tím přímo vždy nadšen.

XVIII.

Stěžery (pošta) 16. VI. 1895.

Milý příteli,

píše mi Došlý, že se chystáte do Prahy. Já jsem nyní ve Stěžerách na léčbě. Litoval bych velice, abyste mne tady nenavštívil a nepoznal kus českého venkova. Najisto Vás čekám. Z Pardubic jeďte do Králové Hradce a odtud je ke mně $\frac{3}{4}$ hod.

Kdybych byl zpraven, kdy určitě přijedete, přišel bych na nádraží (dvorec). Vemte sem svoje děti, je tady hojně třešní. Pavlík slíbil už dávno, prosím Vás, ať jede s Vámi, pookřeje tady. Včera jsme v sousedním seli pořádali zábavu na „Matici“ při vstupném 30 kr. jsme vybrali 660 zl. Není zde tedy tak nejhůř.

Těším se na Vás.

Váš

Rehoř Fr.

XIX.

Stěžery (pošta) 23. 7. 1895.

Milený přítelí!

Vítám Vás v naší zlaté Praze a ve své vlasti a přeji si jen, aby Vás u nás všecko uspokojilo.

Lituji velice, že nejsem zase v Praze. Přijel jsem tam na tři dny a již 18. VII. z Prahy opět odejel.

Váš list byl poslán za mnou do Stěžer. A protože opět 5. srpna musím do Prahy, jest mi nyní fysicky nemožno uvítati Vás v Praze.

Snad do té doby se u nás zdržíte a pak pojedeme k nám na české selo.

Mluvil jste se Zíbrtem? Zastanete ho od 8—1 hod. v Museu. Také k Náprstkom nezapomeňte chodit vždy dopoledne. A jak se Vám líbí výstava? A kde bydlíte? Jen se bojím, aby Vám tam na ničem nescházelo.

Také nevím, pakli Vás tyto řádky najdou.

V každém případě na shledanou.

Váš oddaný

Rehoř.

XX.

У Празі 3. IV. 1897.

Дорогий друже!

Сиджу я тепер у панни Єсенської, котра дуже зба-
нувала задля неполадження справи через її ману-
скрипт. Прошу Вас уклінно, займіться скоро її справою,
щоби література наша могла вже повеличатися також
Шевченком. Будьте ласкаві і зробіть се скоренько, за
що зістаємо Вам всі вдячні.

Здоровлю Вас та й цілу сім'ю Вашу

Rehoř.

ЛИСТИ АНТОНИНА ГАЙНА

I.

„Časopis českého studentstva“
v Praze, Žižkov, Krásova 624.

[Bez data]

Ctěný pane redaktore!

Dovolujeme si Vás pozvati na sjezd důvěrný pokrokového studentstva slovanského v Praze dne 17. a 18. t. m. (Zahájen bude dne 17. V. o 9. hod. ráno — kde, bude oznámeno až v Praze.) Dovoluji si proto zaslati Vám poukázku na legitimaci, již byste v Praze obdržel.

Těšilo by nás velice, kdybyste mohl přijeti. Kdybyste mohl, oznamte nám, k d y — abychom Vás mohli přivítati a do bytu zavést.

Spolu prosím o laskavé odevzdání poukázky a pozvání panu Pavlikovi.

S úctou za pořadatelstvo

Ant. Hajn.

II.

Ctěný pane redaktore!

Dovoluji si Vám zaslati nález akad. senátu zdejší české university, jímž 4 naši kolegové pro I. sjezd slovanský byli relegováni, k laskavému použití. Jeť přímo klasický.

Po neděli dovolím si poslati pro „Народ“ dopis z Prahy o politických poměrech českých

Vaše povídka „Ha dni“, k níž jste dal laskavě autorizaci, bude vytištěna v září nebo říjnu. Také Vám oznamuji, že od 1. října budeme vydávati t ý d e n í k v duchu pokud možno programu naší strany (neboť budeme jeho

úplnými pány) a že list ten bude ochotně otevírati své sloupce dopisům a zprávám Vašeho života se týkajícím.

S úctou

Ant. Hajn.

III.

Ctěná redakce,

psal jsem pí. Wyslouchowe, zdali by Vaše redakce přijímala ode mne referáty z přelíčení procesu t. zv. „Omladiny“, jenž dnes začal. Jelikož pí. Wyslouchowa neodpověděla mi určitě, zdali ne či ano, posílám zprávu o začátku přelíčení a budu posílat denně dvakrát. Prosím však ct. redakci snažně, aby mi ihned laskavě telegraficky odpověděla, zda-li na zprávy reflektuje, abych nekonal marnou práci, neboť píše ještě do jiných listů, jsem velice zaměstnán.

Referáty jsou úplně pravdivy, objektivní — jsem sám žalovaný a jsem procesu přítomen.

I kdyby bylo přelíčení prohlášeno tajným, lze uveřejňovati zprávy, ale tak, aby jimi nebyl spáchán nějaký zločin nebo přečin in materia; denní listy pražské budou přinášeti stále stejně referáty.

Kdybyste reflektovali na mé referáty, oznamte mi také, zdali bych měl předem vždy zcela krátké telegrafické zprávy posílati a kdy, v kterou hodinu, aby došly včas před uzávěrkou listu. V procese bude mnoho zajímavého i politicky důležitého. Jestliže odpovíte, že reflektujete na mé referáty, pošlu asi dva delší články situace ní o celém procese. Referáty budu psati ovšem co nejstručněji.

S veškerou úctou

Ant. Hajn,

redaktor,

Vínohrady 729.

15. I. 1894.

IV.

Ctěný pane redaktore,

posílám slíbený článek o „Omladině“. Nebylo jinak lze, nežli poloziti jej šíře, nicméně i tak bude ve IV—V krátkých kapitolkách ukončen. Kapitoly ty poskytnou zároveň i širších informací o našich poměrech Vašemu čtenářstvu a protož doufám, že jich použijete. Konec pošlu nejdéle v p á t e k. Zítra část zase pošlu.

Článek o radikalismu českém pošlu po neděli.

Těším se srdečně na Váš příchod do Prahy. Přijed'te jen jistě a nezapomente mi o něm podati včas zprávu, abych Vás mohl hned na nádraží očekávati. Přijedete-li ještě v čas procesu, zaopatřím Vám k procesu legitimaci.

S přátelským pozdravem a úctou

Ant. Hajn.

Vinohrady 729.

24. I. 1894.

Dovoluji si připojit zprávu: *S e n s a č n í o d h a l e n í o N e r u d o v í*, již račte uveřejniti. Osvětlí vašemu čtenářstvu mnohé.

V.

Ctěný pane redaktore,

až posud nebyla uveřejněna v „Kurjeru L[wowském]“ IV. kapitola „Omladiny české“, kterou jsem byl již 31. I. 94 na Vaši adresu expres poslal. Prosím, jestliže již nemožno Vám dále otiskovati, za laskavou zprávu — chci napsati ještě kap. V. (stručnou), v níž bych se podrobněji zmínil o programu, významu i postavení pokrokové strany a omladiny v naší národní organizaci. Též prosím za laskavé vyrozumění, zda red. dodatku „Tydzień“ reflektuje na článek můj o stranách politických, o němž mi referoval kol. Rozvoda. Je

možno, že nebudu po případě dlouho již na svobodě a pak bych ovšem nemohl již psáti nic podobného.

Posléze, ctěný pane redaktore, ve svých tísnivých hmotných poměrech, v nichž zastavením našich listů ve výjimečném stavu jsem se ocitl, dovoluji se na Vás obrátiti s prosbou, abyste laskavě pozeptal se v administraci „Kurj. L.“ stran honoráře, a jestliže nějaký mám poukázaný, jménem mým jí požádal o zaslání dotyčného obnosu. Prosím však, abyste mi prominul, že se obracím v té věci na Vás — myslím, že je tak nejlépe. Předplatné na „Kurj. L.“ nechť si administrace odrazí.

Soudím k své lítosti, že sem asi již nepřijedete — proces Oml[adiny] již dnes nebo zítra se skončí a v p o n d ě l í bude vynesena rozsudek. Těšil jsem se na Vás, že bychom si pohovořili s přáteli našimi o různých otázkách politických i literárních a navázali nějaké čilé styky mezi Čechy (naší stranou) a Vaší stranou. Jestliže je Vám možno, přijedte prosím — budete mezi námi všemi, kteří se na Vás pamatují dobře ze sjezdu nebo znají Vaše jméno z veřejné Vaší činnosti, vítán.

Prose za prominutí hořejší prosby ještě jednou jsem v přátelské úctě oddaný

Ant. Hajn,

redaktor,

Vinohrady č. 729.

15. II. 1894.

VI.

Ctěný příteli,

p. redaktor našeho pokrokového měsíčníku „Rozhledy“ v Chrudimi píše mi, abych Vás požádal o spolupracovníctví pro ten list. Zejména by v případě Vaší ochoty k tomu p. redaktor Pelcl reflektoval na širší situační přehledy života politického, kulturního i sociálního Vašeho národa. Jelikož redakce „Rozhledy“ jest našeho směru, byl byste ovšem zcela volný ve svých myšlenkách i způsobech psaní. Přimlouvaje se za laskavé Vaše uzavá-

zání se v ten úkol, dovoluji si poznamenati, že p. Pelcl ovšem příspěvky honoruje a zároveň že mu píše, aby Vám poslal všechna letošní čísla, abyste poznal směr i obsah listu. Váš příspěvek by se snad dal vložit do rubriky Z dnešního ruchu za hranicemi — ač jsou-li míněny ovšem hranice české.

S přátelským pozdravem

Ant. Hajn.

19. III. 1894.

15. II. 1894.

VII.

„SAMOSTATNOST“
orgán radikálně pokrokový
v Praze,
Školská ulice č. 1.

V Praze 8. I. 1901.

Vážený pane,

neutuchají zprávy o nastávajícím absolutismu; dnes zase, kdy v Praze mešká právě ministr Rezek, zprávy ty se ještě určitěji potvrzují; dovoluji si proto Vás, vážený pane, dovoláváje se našeho seznámení z let devadesátých v Praze, žádati za laskavé podání zprávy do Samostatnosti o tom, jak se u Vás, v národě rusínském, díváte na tuto otázku — na krisi, na hrozby absolutismu a jaké východisko vidíte a navrhuje.

Při té příležitosti dovoluji si Vám oznámiti, že by náš list měl velice rád pravidelnější korespondenci ze života Vašeho národa, i vznáším na Vás žádost, nemohl-li byste někoho třeba ze studentstva vyzvati, aby nám korespondoval. Honorovali bychom všechny příspěvky ovšem bohužel ne „královsky“, ale co nejvíce by bylo možné.

Těše se na laskavou Vaši odpověď, za kterou přijmete předem můj srdečný dík, trvám u veškeré úctě oddaný

Dr. Ant. Hajn.

N. B.

Kde prosím jest Eugen Levickýj?

ЛИСТИ ІРЖІ ПОЛІВКИ

I.

Slavné redakci
časopisu „Житє і Слово“
ve Lvově.

Dočetl jsem se právě v poslední knížce „Етнограф. Обозрѣнія“ že jste začal vydávati časopis, věnovaný literatuře, historii a folkloru. Jelikož bych se chtěl informovati o literární práci maloruské i zvláště o lidovém písemnictví haličsko-ruského lidu, prosím uctivě rače mi laskavě poslati 1. číslo svého časopisu na ukázkou i sdělití mi podmínky předplatné.

S veškerou úctou

oddaný

Dr. J. Polívka.

V Praze, Vinohrady, Havlíčkova tř. 41.
13. II. 1894.

II.

Vinohrady, Havl. 49,
16. V. 1900.

Velectěný pane kolego!

Loni v létě slíbil jste mi, když jsem u Vás zastavil na zpáteční cestě, že napíšete pro náš národopisný sborník článek o písni „Osiřelo dítě“ a jejich variantech u Vás. Marně čekal jsem na Váš slíbený článek pro VI. sv. Sborníka. Sestavuji nyní materiál pro příští VII. sv. a tu dovoluji si připomenouti Vám Váš slib a prositi Vás,

byste aspoň pro VII. sv. článek tento napsal. Doufám, že nyní přece najdete volnou nějakou chvíli také pro nás. Nemusím Vás zvláště ujišťovati, jak by nás těšilo, kdyby se náš Sborník mohl pochlubiti příspěvkem z Vašeho pera. Pokládám za zbytečné ujišťovati Vás, že článek bude vytištěn tak, jak Vámi byl napsán, ovšem že v rouše českém, a že se ani v nejmenším „neupraví“, nezmění bez Vašeho vědomí a bez Vašeho souhlasu.

• Otisk můj jste dostal od p. Hnatjuka. Současně posílám opět na adresu p. Hnatjukovu pro Vás otisk nevelkého článku ze Sborníka Vs. Millerovi věnovaného.

Rkp. vyprošuju si na konci letních prázdnin neb na počátku zimního semestru.

Srdečný pozdrav p. Hnatjukovi a vyřídte můj dík za zaslané mi publikace Vaší společnosti. Етнографічний Збірник VII ještě nevyšel? Na obálce posledního Замісок-ů je ohlášeno, také jsem četl ohlášení jeho v referátu o Vaší učené společnosti, který vytiskne prof. Brückner v nejbližším č. Archivu Jagićova, a posud není ani v našem národopisném museu.

Se srdečným pozdravem

Váš zcela oddaný

J. Polívka.

ЛИСТ БОГУСЛАВА ДОЛЕЖАЛА

P. T.

S dopisem tímto zasíláme Vám časopis strany neodvislé a prosíme, abyste výměnu s námi zahájil.

Zároveň ve Vašem čísle přiložen je exemplář redakční pro redaktora Pavlíka, račte i jej požádati o výměnu s námi.

Také doufáme, že oba dáte nám svolení k tomu, abychom mohli některé z Vašich a páně Pavlíkových spisů do češtiny přeložiti, pokud by se nám hodily.

V dokonalé úctě

Boh. Doležal,
maj. a vydavatel „Stud. Sborníku“,
Praha - 261/II.

Praha 7. VI. 1895.

N. B.

Bylo by nám milo, kdybyste nám mohl doporučiti nějakého dopisovatele, který by nás informoval o Vašich poměrech.

ЛИСТ ПАВЛА МУДРОНЯ

Turč. Sv. Martin, 26. 7. 1895.

Slávna Redakcia!

Dňa 10. augusta t. r. bude v Budapešti Kongres predstaviteľov rumunských, slovenských a srbských, ktorého úlohou je: ustáliť spoločný program činnosti pre nemaďarské národnosti v Uhorsku.

Tešilo by nás, keby ste na ten kongres aj vy poslali svojho zástupcu.

Účastníci ubytujú sa dľa ľúbosti v niektorom z hotelov: Centrál, Erzherzog, Joseph, Metropol, Orient.

Váš zástupca nech vezme toto pismo sebou na Kongres ako legitimáciu.

S úctou

Pavel Mudroň.

Praha 11. XI. 1895.

Velectěný pane!

Velice mne potěšila Vaše kritika Macharovy „Magdaleny“ v „Žyti a Slovu“, i spěchal jsem ihned dáti o tom zprávu české veřejnosti, a sice, aby se stala co nejznámější, dal jsem transkripci části Vašeho překladu s některými poznámkami do „Casu“, a překlad Vaší úvodní kritiky do „Rozhledů“; toto poslední také z toho důvodu, že jsem věděl o manifestu „České moderny“, myslil jsem, že přčtete-li ho, opravíte svůj názor o „Moderně“, jež ve zmíněné kritice jest nesprávný, neboť stotožňuje se tam „Moderna“ s dekadencí, a pokládá se Machar za vůdce dekadentů, což jest, jak jsem již napsal, nesprávné. Avšak v prvním čísle „Rozhledů“ moje zpráva o Vaší kritice a překlad její nemohl býti pro množství materiálu uveřejněn, a zatím dal překlad toho p. Polívka do „Casu“, kde p. redaktor moje i p. Polívkovo spojil v jednu stať. I dovoluji si Vám ono číslo „Casu“, jakož i to číslo, ve kterém se mluví o manifestu „Moderny“, poslati. Zároveň (už dříve) požádal jsem redaktora „Rozhledů“, aby Vám 1. číslo poslal, i myslím, že jste ho již dostal.

Jak jsem Vám již při Vaší návštěvě v Praze oznámil, přeložil jsem novelu „До світа“. Překlad už vyšel, ale nemohl jsem dosud dostati těch čísel časopisu „Vesny“ (v Brně vycházejícího), ve kterém překlad byl uveřejněn. Dostanu-li je, dovolím si hned Vám je poslati. Také přeložil jsem „Між добрими людьми“, což za nedlouho vyjde v knížce. Rád bych se nyní dal do překládání některého většího Vašeho díla, ale nevím, které bych měl k tomu vzít; bylo by mi vítáno, kdybch zvěděl, které větší své dílo byste si Vy sám přál, aby bylo do češtiny přelo-

ženo. — „Украдене щасте“, které v překladu Rozvodové bylo podáno „Národnímu Divadlu“ k provozování, bylo odmítnuto. Když jsem po tomto odmítnutí dostal do rukou překlad Rozvodův, podivil jsem se, jak špatnou češtinou je psán i myslím, že správa „Národního divadla“ odmítla drama pro tento špatný překlad. Musím ho tedy důkladně opravit a někde docela přepracovati, i doufám, že ho pak bude lze někde uveřejniti. — Vždyť to české „moskalofilství“ stále více mizí, i doufám, že stále více budu v českých listech nalézati místa, abych mohl psáti o maloruských věcech, jak o politickém postavení, atd., atd. i o literatuře. Mám však mnoho perné práce v tomto posledním oboru, neboť nemaje žádného rádce, který by mně hned upozornil na to, co nestojí za čtení, musím čísti všechno a ztrácím tak mnoho času. V poslední době stalo se mně to hlavně s Levickým-Nečujem, — přečetl jsem několik jeho dlouhých pověstí, a pak jsem poznal, že to byla pouhá ztráta času. Byly to jeho práce poslední — snad dřívější jeho díla budou lepší; nemohu však popřít, že mně přečtené jeho tvory nedodávají příliš mnoho chuti ke čtení ostatních, dalších. —

Bude Vám snad známo, že jsem v „Čase“ podal obsah dílka „Poraboščajemyj narod“ — poslal jsem toto číslo „Casu“ p. Pavlykovi, právě jako články o Dragomanovi v českých listech. Počet těchto, příznivých článků jest opravdu překvapující — jest to také známkou obratu v nazírání na ruské a maloruské věci u nás. A toto nazírání úpadkem mladočeské strany: nastávající volby do sněmu znamenají kulminační bod úspěchů mladočeské strany, ale zároveň počátek jejího pádu, a postupující kulturní práce moderních směrů bude stále se více obracet sympatií na stranu Malorusů — a to ovšem opět moderních Malorusů (— staročeská strana také sympatisovala s Malorusy, ale — s novoéristy). V tomto směru také neobyčejně se těším na příští ročník „Žytě i Slova“, a na další Vaše články o české literatuře.

Konče dovoluji si Vás prositi, abyste laskavě vyřídil můj pozdrav p. Frylingovi a Pavlykovi, i znamenám se v úctě

Váš oddaný

Frant. Hlaváček,

Myslíkova 9.

Slovutný pane!

Přeložil jsem několik „obrázků“ z Vaši sbírky „В поті чола“, a sice: Муляр, Малий Мирон, Сам собі винен, Добрий заробок а Маніпулянтка.

Chci je poslati „Matici Slovanské“, aby je uveřejnila; prosím tudíž, račte mně k tomu dáti své svolení.

Doufám, že mně ho neodepřete. Netřeba také, tuším, ba bylo by to dle mého mínění ne právě pěkné, kdybych vychvaloval Vaše díla Bůh ví jak — skutky ať raději svědčí zda a pokud si jich vážím.

Snad ještě několikrát přijdu k Vám s takovou žádostí, jelikož vzal jsem si za úkol seznamovati naše obcenstvo s literaturou Vašeho národa; zasluhuje toho.

Račte mně, prosím, laskavě odpověděti, jakmile Vám bude možno.

Mnoho zdaru přeje Vám k Vaší namáhavé obrodné práci — jak známo z polských i ruských časopisů a z vídeňské „Die Zeit“ —

Vám

v hluboké úctě oddaný

Josef Svozil,
bohoslovec IV. roč.

V Olomouci, 20. listopadu 1895.
(knížecí arcibisk. seminář).

I.

Slovutný panel

Třída IV. přijala ve schůzi dne 20. ledna t. r. referát Vaší Slovnosti o překladech básní Tar. H. Ševčenka od p. prof. Koláře a sl. Růženy Jesenské na vědomí a usnesla se, aby Vaší Slovnosti na důkladný a podrobný rozbor těch překladů vyplacen byl zvýšený honorář 50 zl. a spolu Vám vysloveny byly díky za ochotu a laskavost Vaši. — Vykonáváje toto usnesení, prosím, byste přijal ujištění mé zvláštní oddané úcty a oddanosti přátelské.

V Praze dne 25. ledna 1896.

Jar. Vrchlický,
t. č. třídní sekretář.

II.

V Praze dne [20] května 1896.

Slovutný panel

Vzhledem k Vašnostině referátu o převodu básní Ševčenkových kladu si za čest předložit Vám opravený překlad sl. Růženy Jesenské k laskavému nahlédnutí, který by po Vašem schválení vyšel jako I. část básní Ševčenkových; II. há by obsahovala později ostatní básně, které se slečna dle Vašich pokynů přeložiti uvolila.

Spolu byl by nám krátký úvod literární o Ševčenkovi a jeho významu z pera Vašeho velice vítaný, ale nesměl by 1 arch (à 16 stran) přesahovati.

S upřímnými díky za Vaši ochotu jsem v úctě přátelské
Vám oddaný

Jar. Vrchlický,
sekr. IV. třídy
a redaktor Sborníka svět. poesie.

ЛИСТ ЛУБОРА НІДЕРЛЕ
NÁRODOPISNĚ MUSEUM ČESKOSLOVANSKĚ
V PRAZE

V Praze, Na Příkopě č. 12, dne 10. února 1897.
č. j. 125.

Vaše Blahorodí!

Ve vsí účtě podepsaný správce Národopisného Musea Českoslovanského dovoluje si Vám tímto uctivě nabídnouti výměnu publikací musejních s Vámi vydávaným časopisem „Житє і Слово“.

Národopisné Museum bude od r. 1897 vedle svých mimořádných publikací vydávati šestkrátě do roku „Věstník musea“ (rázu agitačního) a nejméně dvakrátě „Sborník národopisný“ ze všech oborů národopisu.

Bylo-li by Vám možno poskytnouti pro knihovnu Musea i starší Vámi vydané svazky, budeme Vám dvojnásobně vděčni.

V naději laskavého vyřízení naší žádosti znamenám se ve vsí účtě oddaný

Dr. L. Niederle,
správce Musea.

(razítko)

I.

Velectěný pane!

Zdržím se snad do nového roku zde u rodičů v Hlinsku (v Čechách). Potom pojedu do Prahy a tam usadím se již navždy, věnuje se žurnalistice. Prohlédl jsem své knihy a shledal jsem, že mám první dva ročníky Житя i слова. Jestliže můžete, byl bych Vám vděčen, kdybyste mi poslal co více vyšlo. Kdykoliv budete něco z české literatury potřebovati, račte se ke mně obrátiti, s radostí se Vám o vše postarám.

Srdečný pozdrav!

Jaroslav Rozvoda.

Ve Hlinsku, 11. list. 1897.

II.

Velectěný pane!

Dovoluji si Vám poslati exemplář Vašeho dramatu v českém překladě.

Nevím, bude-li se Vám líbiti předmluva, neměl jsem tu bohužel materiál, jmenovitě za poslední čtyři roky. Mimo to vydavatel omezil mi velice místo. Mám však psáti o Vás delší článek pro Českou revui (Vrchlický mi o něj říkal.) přičiním se seč jsou moje síly, abych o Vás napsal dobře: jednoho mi k tomu neschází, dobré vůle a čtu pro opravdivost, hůře již o potřebná data: o všem dovídáme se tu příliš pozdě.

Byl jsem nedávno ve Lvově, leč nezastihl jsem Vás.
Srdečný pozdrav.

Jaroslav Rozvoda.

Královské Vinohrady,
Havlíčková tř. č. 55. II.,
9. VIII. 1898.

I.

Velectěný panel

Připomínám se Vám od národopisné výstavy poprvé, ač chtel jsem tak učiniti již loni, když jsem byl ve Lvově. Dvakrát jsem byl tehďáž ve Vašem bytu, ale nikdy jsem Vás nezastal doma. Byl bych již tenkrát rád s Vámi mluvil o věci, jež jest předmětem tohoto listu, — ač tehdy ovšem ještě byla v zárodku.

Od 1. října budu totiž zde v Praze (u Šimáčků) vydávati měsíčník „Slovanský Přehled“, věnovaný současnému životu slovanskému, ať se jeví v literatuře, vědě, umění či v jakýchkoli snahách osvětových, v hnutí sociálním, národním, nevyjímaje ani otázek politických. Zkrátka, chci v něm zachycovati celý duševní a veřejný život všech větví slovanských. Se stejnou láskou ke všem — ale vždy dle pravdy, vždy také se stejnou spravedlivostí ke všem! Za tím účelem budu přinášeti úvahy, články příležitostné, přehledy, referáty o knihách atd., zprávy — a zejména také originální korespondence ze všech slovanských končin, ze středu všech slovanských národů.

I obracím se k Vám s prosbou, abyste se stal spolupracovníkem mého listu a posílal mně články, korespondence, referáty, rozličné zprávy atd. — tak abychom byli správně informováni o položení a snahách našich Rusínů. Prosím Vás, napište již pro první číslo dopis o poměrech a nejnovějších snahách i událostech ruských, jeho rukopis bych potřeboval do 15. září (septembru). Prosím o to snažně a najisto očekávám, že mé prosbě vyhovíte.

Krom toho bych Vás pro některé z prvních čísel, snad již pro 2. číslo, prosil o přehled (článek) nejnovější beletrie a poesie s vytknutím toho, co jest nejlepší a co by zasluhovalo překladu.

A další prosba: Račte mně laskavě udati adresy literátů, k nimž bych se mohl obrátiti s podobnou prosbou a) mezi našimi Rusíny a b) na Ukrajině.

Žádal jsem ovšem také přítele Řehoře o pomoc, ale obávám se, že pro churavost nebude moci mnoho psát!

Prosím Vás, odpovězte mi laskavě co nejdříve, budu netrpělivě očekávati Vaši odpověď.

S přáním všeho dobra a s veškerou úctou Vám oddaný
A. Černý.

V Praze, 24. VIII. 1898.

(Prosím o podrobnou Vaši adresu.)

II.

Velectěný pane!

Srdečně Vám děkuji za Vaše laskavé řádky, plné upřímnosti a otevřenosti. Budu také upřímným. Přiznám se, že ne bez obav pouštím se do vydávání Slovanského Přehledu, poněvadž má v něm najíti místo také politika — vím, že to bude věcí těžkou, proplouti mezi tolikými úskalími t. zv. otázek slovanských. Víím, že by bylo pohodlnější vydávati pouhý list literární — mně by to bylo i milejší, jako literátu; na takový nenašli bychom však dostatek odběratelů, byl by to přec jen list odborný jen pro jistý kruh čtenářstva. Vědom jsa sobě toho obojího a maje na úvaze, že je zapotřebí podávati českému čtenářstvu i p r a v d i v ý obraz veřejných otázek slovanských, jež naše žurnály buď pomíjejí mlčením anebo přibarvují dle své potřeby stranické — odhodlal jsem se spojití obojí. Svůj měsíčník nikterak nemíním prohlásiti za list politický — nýbrž (zcela jak sám ráčíte praviti) řeknu, že chci v něm podávati obraz života slovanského, nestavě se při tom k žádné politické straně.

Vlastní politiky, totiž *politisování*, v mém listě skutečně nebude — ale jen referáty o politických snahách a proudech, jak Vy pravíte o politické organizaci. Ovšem při tom vždy budu mít na mysli, abych spíše spojoval než rozlučoval. Co se týče mého vlastního přesvědčení politického, to bych nejraději označil láskou ku pravdě a právu. Proto jsem vždy na straně potlačených, ať jsou na kterékoli straně. Proto miluji lid a líto jest mi těch, kteří jej chtějí ovládnouti ke svým prospěchům, ať již je to šlechta či kněžstvo či jacíkoli zpátečníci a lidé vládní.

Pro první číslo račte mně, prosím, napsat něco z literatury — bude mi to velice vítáno. Přehled nynějšího postavení Rusínů podáme tedy dle vlastní Vaší proposice ve 2. čísle.

Za laskavě udané mi adresy srdečné díky!

V očekávání rukopisu jsem Vám s přáním všeho dobrého oddaný

Ad. Cerný.

V Praze, 7. IX. 1898.

III.

24. IX. 1898. — Pštrosova 188-III.

Velectěný pane!

Srdečné díky za článek o literatuře ukrajinsko-ruské, nebo maloruské, jak my Češi píšeme. Trváte na tom, abych tiskl důsledně *ukrajinsko-ruská* literatura, či mohu tisknouti *maloruská*, jako jest u nás obyčejem? — Prvních 7 listů přeložil mně již p. Rozvoda, já jsem překlad dle originálu upravil a odevzdal dnes do tiskárny. Dnes dostal jsem také pokračování (dalších tuším 5 lístků) Vašeho rukopisu, jež jsem hned poslal p. Rozvodovi. Korekturu Vám pošlou k přehlédnutí z tiskárny zároveň s Vaším rukopisem; kde jsme byli v nejistotě, podrtnul jsem slovo červeně. Račte mně takové slovo na příslušném místě v korektuře stranou napsati latinkou a s překladem polským nebo německým v závorkách. Vlastní jména račte, prosím, pečlivě opravovati.

Korekturu račte vrátiti m n ě, já ji teprve přehlédnu co do jazyka a vrátím tiskárně. Kde by se Vám nezdál překlad správným, račte mi to na korektuře poznamenati. — Psáti račte obšírně jak Vám libo, nebudu Vás docela obmezovati; článek se beztoho nevejde do čísla celý. Název dám: Listy o maloruské literatuře. Souhlasíte?

S veškerou úctou

Ad. Černý.

IV.

Velectěný pane!

Zítřa vyjde 1. číslo Slovanského Přehledu s Vaším článkem, jenž se však pohřichu nevešel celý do čísla. Musel jsem odložití několik celých článků — jsem bohužel příliš místem obmezen. Záhloví nechal jsem „O literatuře ukrajinsko-ruské“, poněvadž jsem článek zařadil do rubriky literární. Dal jsem k titulu římskou I., poněvadž bych si přál, abyste mi později napsal ještě několik podobných listů o maloruské literatuře, o beletrii, poesii atd. Číslo I. Vám dám hned zítřa poslati; vydání jeho se poněkud zdrželo. V nejbližších dnech pošleme Vám korekturu zbývajících částí článku, jež dám v těchto dnech dosázeti. Ostatní studie Vaše budu otiskovati se záhlavím, jehož si ráčíte přát.

Odpusťte, že jsem Vám nepsal — byl jsem churav a měl jsem při tom mnoho práce.

Se srdečným pozdravem a stiskem ruky

Váš oddaný

Ad. Černý.

13. X. 1898.

V.

Velectěný pane!

Děkuji za Vaše uznání, již jste 1. číslu věnoval. Souhlasím v hlavní části i s výtkami, již časopisu činíte, vím dobře o nedostacích 1. čísla, jakož i o nedostacích

časopisu svého vůbec. Ale neměl jsem v moci to změnit. Vím ku př., jaké by měly býti „Rozhledy“ — ale rače uváziti, jaký mám nedostatek místa! Neustále a neustále s ním zápasím. Aspoň kdyby mohlo míti každé číslo 5 archů, pak by bylo možná přece více podati. Chtěl bych míti také podrobný přehled časopisů (jejich obsahu a důležitějších článků) — ale zase není místa! Pak také dosud málo časopisů dostávám. Z maloruských ku př. teprve dnes mně oznámila „Kijevskaja Starina“, že přistupuje na výměnu. Jiný žádný — z Haliče ani jeden ruský list. Zejména bych rád měl aspoň „Literat[urno] nauk[ovyj] Vistnyk“; prosím Vás, řekněte těm pánům ve výboru Nauk. tov. im. Ševčenka, aby mi aspoň Lit. nauk. Vistnyk posílali na výměnu. Číslo 1. jsem dávno jim poslal, číslo 2. pošlu zítra.

Co se týče článku Mickiewiczova, vím, že by ku př. spíše hodil se do Pamiątniku Towarz. im. Mickiewicza — ale těžko bylo jej odmítnouti.

Že nenacházíte v mém časopise nic o Češích, nedivte se; Slov. Přehled je především pro Čechy, má především české obecnstvo seznamovati se skutečnými poměry ostatních Slovanů. Z ostatních Slovanů jej čtou a budou čísti jen někteří učenci a literáti.

Statí redakční miníte asi úvodní článek, ale těch nemíním podávati. Místa jest beztoho málo — a pak přece stanovisko redakce jest patrno z celého sestavení a vedení listu.

Na ohlášenou stať „Rusyński nar. pisni pro Košuta i madjarske povstanie 1848—49“ jakož i stať o Leši Ukrajince se velmi těším. K této druhé stati bych připojil několik překladů písní Leši Ukrajinky.

Poslal jste již slečně R. Jesenské (učitelce na měšťanské škole v Praze, Malá strana) překlady písní Ševčenkových? Rád bych podal z nich ukázkou ve 4. čísle.

Za upozornění na Lešu Ukrajinku srdečné díky — rovněž za to, že chcete napsati p. H n a ť u k o v i o dopis o poměrech uherských Rusínů. Velmi rád bych měl ten dopis ve 3. čísle — prosím Vás, napište p. Hnaťukovi, aby mi jej do 15. t. m. poslal.

Druhé číslo Vám zítra tiskárna pošle; rovněž tak ho-

norář 24 zl. Doufám, že bude se Vám II. číslo líbiti podobně, jako první.

Račte co nejdříve zase pro Slovanický Přehled něco napsati a vůbec na něj i v budoucnu pamatovati.

S veškerou úctou

Ad. Černý.

4. 11. 1898.

VI.

Velectěný pane!

Promiňte, že teprve dnes odpovídám — omluvte mne laskavě množstvím práce.

Honorář jsem hned vypravil a koupil jsem žádané knížky i dal jsem Vám je svým knihkupcem poslati. Honoráře náleželo Vám 24 zlatých, z toho jsem zaplatil za 2 sešity Vlčkových dějin literatury české (víc nevyšlo dosud) 1.35 zl., za Zíbrtovu bibliografii českých písní 2.90, od zásilky 36 kr., celkem tedy 4.61 zl.; zbytek, 19.36 zl., poslal jsem Vám poštovní poukázkou.

Výbor z literatury české (Erbenův, ne Jungmannův) nemám úplný, ale seženu-li ostatní (I.) část, půjčím Vám jej.

Těší mne, že se Vám překlad Ševčenka sl. Jesenské líbil — mně se také líbí a vyberu z něho ukázky do 4. čísla (nejspíš) Slovanického Přehledu. Posudek překladu, určený Akademii, bude nejlépe poslati přímo prof. Jaroslavu Vrchlickému, sekretáři IV. třídy Akademie v Praze, Palackého nábřeží.

Stať p. Hnařuka jsem obdržel a dal jsem ji panu Hlaváčkovi, aby ji přeložil. Zařadím ji nejspíše do 4. čísla, dle toho, jak bude mnoho; ale musím ji rozdělit do 2 čísel, je trochu dlouhá.

Pro Slovanický Přehled račte mi, prosím, zase něco připravit — slíbil jste mi studii o Leši Ukrajince a kromě toho článku o Košutovi. Jakmile skončím článek Hnařukův, hned bych dal na řadu zase nějaký Váš článek. Stať Vaše o literatuře ukrajinské byla označena číslicí I., nechtěl byste mně nyní napsati stať II.? Tu bych mohl

dát na řadu dříve. Snad by to mohla být studie o některých vynikajících spisovatelích maloruských z nejnovější doby? Budu teď mít řadu literárních reliefů slovanských od prof. Jar. Vlčka — od Vás bych měl podobnou řadu postřehů maloruských.

Těším se na Vaši odpověď, abych věděl, co mohu od Vás očekávat a kdy. Číslo 3. vyšlo a posílám Vám je (z tiskárny); dostanete je asi pozítří.

Se srdečným pozdravem

Váš oddaný

Ad. Cerný.

5. 12. 1898.

VII.

9. I. 1899.

Velectěný pane!

Srdečné díky za výborný článek — velmi rád bych jej dal ještě do 5. čísla, ale mám tam už Hnaňukův článek o uherských Rusínech, i musím kvůli úměrnosti Váš článek dát až do 6. čísla, kteréž se však vytiskne také již v lednu (ač je pustíme do světa až v březnu), protože bych se rád asi v polovici února odebral na jih (do Dubrovníka snad) na zotavenou. Stále churavím. Očekávám dokončení Vaší stati; první část je již přeložena a připravena k tisku, čekám jen na dokončení a pak hned dám celek do tiskárny. Prosím Vás tedy, pošlete mi dokončení co nejdříve!

A rače působiti v literárních kruzích, aby mně poslali vážné knihy a publikace literární. Jak mám seznamovati obecnstvo s novinkami, když nic nedostávám.

Budte zdráv! S úctou

Ad. Cerný.

VIII.

25. I. 1899.

Velectěný pane!

Posílám Vám rukopis Vašeho článku, jenž vyjde celý v 6. sešitě. Od 7. sešitu počínaje, začnu uveřejňovati přehledy slovanských literatur (beletrie) za rok 1898. Prosím Vás tedy, abyste mi také takový ne dlouhý článkuček napsal o poesii, povídce a dramatě maloruském za minulý rok, s vytknutím nejlepšího, co se za ten rok objevilo. Když jej dostanu do 15. března, bude dost času.

Co se týče honoráře, učiním, jak si ráčíte přát.

Potřeboval bych co nejrychleji Vaši fotografii — prosím Vás o ni, aspoň o zapůjčení. Ale možno-li obratem pošty.

S veškerou úctou Vám oddaný

Ad. Cerný.

IX.

Velectěný pane!

Neračte zapomenouti na článek o literatuře maloruské za rok 1898 — potřebuji jej do 20. t. m. Račte jej zaslati na moji adresu do Prahy. Kdybyste jej měl již hotový, mohl byste jej poslati přímo p. Hlaváčkovi, aby jej hned přeložil. Článek na 3—4 str. tisku stačí.

Trávím zde v Dubrovniku, ale příští týden budu se již vraceti přes Bosnu domů, tak že 20. budu již v Praze.

S veškerou úctou

Ad. Cerný.

Dubrovnik, 10. III. 1899.

X.

Velectěný pane!

Očekávám Váš článkuček (stručný) o literatuře maloruské za rok 1898 každou poštou — ale marně; nevím, co se děje, nejste-li snad churav. Jest již svrchovaný čas,

má-li článek s ostatními vyjít v 7. čísle. Prosím Vás, máte-li jej hotový, račte mi jej hned poslati aneb mi aspoň několika slovy odpovězte, dostanu-li jej. Musel bych si jej zde obstarati redakčně. — Při té příležitosti račte mi napsati, které knihy Vám mám koupiti a kam mám zbytek honoráře poslati.

V očekávání Vaší odpovědi a v úctě Vám oddaný
Ad. Černý.

(Mohu čekati ještě jen do 31. t. m.)

V Praze, 27. III. 1899.

XI.

26. XI. 1899.

Velectěný pane!

Prosím Vás, račte mi koupiti a co možná rychle poslati poslední sbírku *Leši Ukrajinky* — při zasílání honoráře Vám to nahradím, nevím teď, co knížka stojí. A ještě něco: nemohl byste mi zaslati její fotografii a podpis? Rád bych přidal k ukázce její podobiznu a autogram, jako to činívám. Podpis, prosím, aby byl na zvláštním kousku papíru. Ukázka její poesie chce mi připravit slečna Jesenská do 15. prosince (pro IV. číslo *Slov. Přehl.*).

Dostal jste můj list? Velice bych Vám byl povděčen, kdybyste mně přímo jmenoval básně, které by se měly přeložiti. Napišete mi k tomu článku?

S pozdravením a s veškerou úctou

Ad. Černý.

XII.

12. I. 1900.

Velectěný pane!

Prosím Vás, napište mi bez odkladu dopis (korespondenci) o nově utvořené straně rusínské politické, o jejím programu, osobách atd. — s úvodem o dosavadních politických stranách a jejich charakteristikou. Napišete-li

ihned, mohu to dát do tohoto (5. čísla); později pozbylo by to již na své aktuálnosti. Dnes máme 12. ledna (januara), i budu tuto korespondenci do 20. najisto čekatí. Nechcete-li ji podepsati plným jménem, račte si dátí nějaký rusínský pseudonym. Neračte zapomenouti na přehled maloruské (ukrajinské) literatury za rok 1899! Rukopis budu potřebovati do konce tohoto měsíce. Sešit Přehledu jsem Vám poslal; pošlu ještě jeden pro Lešu Ukrajinku. Buďte zdráv. (Odpusťte, že jsem Vám nepsal — nejsem stále jak náleží zdráv. — Řekněte p. Hnaťukovi, ať mi zase něco napíše, i jiní.) S úctou

A. Černý.

XIII.

Velectěný pane doktore!

Do poslední chvíle jsem očekával od Vás rukopis přehledu literatury ukrajinsko-ruské za rok 1900¹ (poesie, povídky, divadla a prací literárně-historických). Škoda, že jsem ho nedostal. Do tohoto čísla již jest pozdě — ale prosím Vás snažně, abyste mi žádaný tento rukopis laskavě poslal asi do 10. března (марта), abych jej mohl přeložiti a zařaditi do 7. čísla.

Nejste snad churav? Nebylo by divu při letošní zlé zimě — všichni si ji odstonáváme.

Zároveň prosím Vás, abyste mi připravil nějaký samostatný článek pro III. ročník — tuze rád bych od Vás měl v I. čísle třetího ročníku nějakou studii, ať rázu literárního nebo národopisného. Článek tento pro příští ročník měl bych rád v rukou do konce měsíce června (июня), poněvadž chci v posledním čísle podati program příštího ročníku. Račte mi, prosím, ve své odpovědi navrhnouti, co byste mi chtěl napsati.

Vydali jsme ve spolku „Máji“ anthologii z české

¹ Правильно має бути 1899 р.

poesie XIX. stol. (5 dílů). Budeme ji nyní rozesílati vynikajícím poetům a překladatelům z češtiny. Dám Vám ji také poslati s prosbou, abyste o ní něco napsal — snad i z ní něco přeložíte. Anthologie nestojí na stanovisku literárně-historickém, nýbrž čistě uměleckém, proto mnohá jména v ní scházejí. Bohužel chybí v ní Machar, poněvadž jest ze zásady proti anthologiím a důtklivě nás žádal, abychom z něho výbor nedávali. My však takové anthologie jsme již potřebovali nejen pro sebe, ale zejména také pro cizinu, již má dáti obraz české poesie.

Loni jste mi psal, že mezi přehledy za rok 1899 postrádáte přehled české literatury. Letos bude snad Vašemu přání vyhověno: nejspíše podám v čísle asi květnovém nebo červnovém takový přehled pro informaci ostatních Slovanů, a odůvodním to před naším čtenářstvem tím, že došlo přání z ostatního Slovanstva, zejména od Vás.

Račte mi, prosím, laskavě hned odpověděti, dostanu-li do 10. žádaný přehled ukrajinsko-ruské literatury za r. 1900.¹

Se srdečným pozdravem a s veškerou úctou

Váš oddaný

Ad. Cerný.

28. II. 1900.

XIV.

Velectěný pane doktore!

Nedovedu si vysvětlit, že nedostávám od Vás ani rukopisu, ani odpovědi na několik mých posledních proseb. Nyní v 9. čísle musím již přinésti přehled ukrajinsko-ruské beletrie za rok 1899, k němuž mohl byste připojit také přehled literárně-historických studií z lonského roku (pokud se týkají literatury maloruské). Prosím Vás snažně, abyste mi splnění té prosby neodpíral: budu rukopis Váš najisto očekávati do 10. nebo aspoň do 13. května (мая) (tedy tohoto měsíce!).

¹ Правильно має бути 1899 р.

Zároveň Vás prosím o spolupracovníctví Vaše v III. ročníku; raďte mi laskavě oznámiti, jaký článek byste mi napsal a do které doby bych jej mohl dostati.

Nejste snad churav, že jste mi neodpovídal? Ci byste se snad byl rozhněval na Slovanský Přehled? Raďte mi psáti otevřeně, abych mohl podati vysvětlení, panuje-li tu nějaké nedorozumění. Já jsem zajisté svého stanoviska nezměnil a nezměním — i nejsem si vědom, co by se Vás bývalo v mém listě mohlo nelibě dotknout.

V očekávání laskavé odpovědi — a o tu snažně prosím, abych věděl, mohu-li se spolehnouti, že článek najisto dostanu — jsem Vám se srdečným pozdravem a s veškerou úctou

oddaný

Ad. Černý

2. 5. 1900.

Nemohli byste mi dát poslati knížku črt mladého literáta Vašeho Vasilu Stefanyka? Rád bych o ní přinesl zprávu.

XV.

Velectěný panel

Srdečně děkuji za přehled literatury ukrajinské, který vyšel v 10. čísle a za nějž Vám, doufám, administrace honorář poslala. Prosím Vás, abyste pamatoval na III. ročník Přehledu. Zase bych rád přinesl výroční přehled literatury ukrajinské (po novém roce) — ale měl bych rád i jiný článek od Vás, nemusel by býti právě obsahu literárně-historického, bylo by mně vítáno i něco ethnografického atd. Kdybyste měl něco již pro I. číslo, byl bych tuze rád; v tomto případě bych potřeboval rukopis do 15. tohoto měsíce.

Na laskavou odpověď, respektivě na příspěvek se těší
oddaný

Ad. Černý.

V Písku, 1. IX. 1900.

(Od 10. IX. jsem v Praze.)

XVI.

Velectěný pane!

Rád bych ve Slov. Přehledu podal ukázkou Vaší poesie v překladu slečny Jesenské — i byl bych rád, abyste byl s výběrem spokojen. Prosím Vás proto snažně, abyste mi co možná brzo oznámil, které ze svých básní si sám nejvíce ceníte a které byste tedy rád měl přeloženy. Prosím Vás však, abyste mi laskavě odpověděl co možná brzo.

Což pro Slovanský Přehled neměl byste zase nějaký článek? Nemusel by býti obsahu čistě literárního, mohl by býti třeba sociální, politický nebo ethnografický atd.

Najisto však Vás prosím, abyste mi letos zase připravil přehled literatury ukrajinsko-ruské za rok 1900 (do 15. března 1901).

Se srdečným pozdravem

Vám oddaný

Ad. Cerný.

10. 11. 1900.

XVII.

Velectěný pane!

Srdečné díky za článek, jehož korekturu Vám zároveň posílám. Měl jsem tentokrát nového překladatele, který maloruštinu nedobře ovládá, i prosím Vás, abyste si překlad podrobně přečetl a své poznámky k němu přičinil. Byl bych si to nejraději přeložil sám, ale měl jsem tolik práce, že mi to nebylo možno. Kde mluvíte o stycích česko-rusínských na počátku XIX. stol. a v první polovici, vypustil jsem místo o Jordanovi — Jordan (vlastně Jórdan) nebyl Čech, ač v polovici tohoto století v Čechách působil, nýbrž Lužický Srb. Zemřel ve Vídni r. 1891, byl to vůbec velmi zajímavý zjev (studii o něm uveřejnil jsem ve „Zlaté Praze“ r. 1891).

Děkuji Vám srdečně také za naznačení básní k překladu; slečna Jesenská mně také již překlady dodala,

i vyjdou v V. čísle (ve IV., jehož tisk končím, bude Alexej Tolstoj).

Prosím Vás, připravte mi laskavě zase článek o literatuře ukrajinsko-ruské r. 1900 a račte v něm podrobně vylíčiti hlavně také literární relief Stefanyka.

Články Vaše ve Slov. Přehl. o literatuře ukrajinsko-ruské vyžádal si právě p. Leon Wasilewski, který nyní žije v Anglii. Včera jsem mu je posílal.

Od počátku Sl. Přehledu již se starám o dopisy o životě a postavení Rusínů v Haliči, Bukovině a v Uhrách, ale marně. Podávám sice pravidelně zprávy z jejich života v „Rozhledách a zprávách“, ale rád bych občas přinesl původní dopis ze středu maloruského. Marně však jsem se dosud snažil. Víím, že jste Vy příliš zaměstnán — ale což bych nemohl občas takové dopisy dostávat tu od Vás, tu od p. Hnaťuka, nebo p. Pavlyka a j.?

O vrácení korektury co možná obratem pošty snažně prosím.

Šťastné svátky — a šťastný nový rok!

Se srdečným pozdravem

Váš oddaný

Ad. Cerný.

16. XII. 1900.

XVIII.

Velectěný pane doktore!

Srdečně jsem se potěšil zprávou, že přijedete zase po letech do Prahy — prosím jen, abyste mi předem svůj příjezd laskavě oznámil. Velmi mně bude milo obnoviti osobní známost z r. 1895 — a buďte ujištěn, že všichni budeme hleděti Vám pobyt zde v Praze zpříjemniti.

Článek Váš se tiskne — číslo vyjde v pátek.

Řlíšé Havlíčkovy podobizny hledám, ale není to v té malé velikosti tak snadné. Nenaídu-li, nezbude, než dát dělat novou reprodukci dle udané velikosti. Zítra odjíždím na 4 dni, ale jak se vrátím, hned se zase věci ujmu a do 10. ledna dám Vám zprávu. (Byl jsem příliš zaměst-

nán a trochu churav, proto jsem se opozdil s odpovědí.)
Přeju Vám mnoho zdraví a štěstí do nového roku!
V přátelské úctě Vám oddaný

Ad. Černý.

28. XII. 1900.

XIX.

15. II. 1901.

Velectěný pane!

Dnes dostal jsem reprodukci podobizny Havlíčkovy s podpisem i dal jsem Vám klišé poslati. Teprve když jsem je odeslal, přišel jsem na to, že jste si přál, abych je dal zde vytisknouti. Miníte-li, že by podobiznu ve Lvově tak čistě nevytiskli, račte mi ji vrátiti a já ji dám tisknouti zde. Zítřa pošlu Vám sešit Ottova Slovníku s Havlíčkovým životopisem.

Právě v tomto (6.) čísle „Přehledu“ vyjdou básně Vaše v pěkném překladu sl. Krásnohorské (sic! — místo R. Jesenské — pozn. M. M.). Prosím Vás, abyste mi podal kratičké vysvětlení k básni „Život sv. Seledia“, a to ke konci, kde se mluví o požívání „sv. pasky“.

Také očekávám přehled literatury ukrajinsko-ruské za r. 1900.

Se srdečným pozdravem

Váš

Ad. Černý.

XX.

Velectěný příteli!

Prosím Vás, pamatujte na Přehled zase nějakým článkem o maloruské literatuře a pod. Tuze rád bych po novém roce zase podal přehledy slovanských jednotlivých literatur (beletrie), což se mi letos nepodařilo.

Právě jsem napsal p. Hnatukovi, aby mně posílal dopisy o životě a snaženích haličských Rusínů. Víte, že

jsem Vás o to již několikrát prosil, posledně osobně ve Lvově. Umluvte se nějak dohromady, abych takové informační dopisy dostával, jako je mám z ostatního slovan-ského světa. Vždyť víte, že každé spravedlivé věci rád popřeji místa. Nyní, co mi zemřel Řehoř, nemám nikoho u nás, kdo by maloruské věci znal a mohl o nich psát. Tuze rád bych byl, kdybych dostal dopis již pro 2. číslo, tedy do 20. t. m.; byly volby — a kdyby ani toho nebylo, látky je stále dosti. Mohli byste v řadě korespondencí vůbec soustavně vylíčiti nynější stav rusínského národa v Haliči.

Těším se na Vaše příspěvky! S přáním všeho dobra a se srdečným pozdravem Váš oddaný

Ad. Černý.

13. 10. 1901.

P. S.

Dostal jste již „Českou poesii XIX. věku“? Urgoval jsem ji pro Vás v „Máji“ po návratu ze Lvova. Ještě prosbu: vyberte mi, prosím, nějaké pěkné ukázk y z nové poesie maloruské, které bych mohl dát přeložit pro nový ročník Sl. Přehl.

XXI.

Velectěný příteli!

Prosím Vás, abyste mi po příkladu předešlých let laskavě napsal přehled krásné literatury slovinské (sic!) (poesie, beletrie a dramatu) za rok 1902. Látku zajisté ráčíte mítí pohotově, tak že Vám bude možno napsati mně žádaný článek v době co nejkratší. Kdybyste mi jej poslal do 20. t. m. (februara), zařadil bych jej ještě do čísla 6. Kdyby Vám však to nebylo možno, prosím Vás, abyste mi jej laskavě poslal do 15. března.

Těším se na Vaši laskavou zprávu i jsem Vám v dokonalé úctě oddaný

Ad. Černý.

Praha-Smíchov, Kinsk. zahr. 8. II. 1903.

(19. I. 1908)

Velectěný pane doktore!

Dávno neměl jsem od Vás příspěvku ve Slovanském Přehledě, ač se domnívám, že jest Vám stejně sympatický, jako dříve. Letos vychází už 10. ročník, tedy jaksi ročník jubilejní — a tom bych Vás rád měl zastoupena. Nechtěl byste mi letos Vy napsati přehled maloruské (ukrajinské) literatury za rok 1907? Rukopis tohoto článku potřeboval bych do 10. února, po případě do 1. března (kwietnia) t. r. Račte mi napsati, mohu-li se těšiti na tento článek od Vás, či napsal-li byste mi raději něco jiného? Očekávám Vaše rozhodnutí co možná brzo.

Jak jste byl spokojen s mými překlady Vašich básní ve Slov. Přehledě (z knížky „Semper tiro“). Předmluvu mou k překladu Vašich povídek ve „Světové knihovně“ také jste asi četl (překladatel Vám jistě knížku poslal). Také ve „Světozoru“ měl jsem článek o Vás — dám Vám ono číslo poslati.

Se srdečným pozdravem a v úctě veškeré oddaný

Ad. Černý.

I.

V Praze, 5. III. 1896.

Velectěný pane,

obdržela jsem už z akademie částečný opis Vašeho referátu o překladech básní Ševčenkových. Pokládám za milou svou povinnost vřele Vám děkovati za velikou tu práci, kterou jste ve prospěch překladu vykonal.

Děkuji Vám, velectěný pane, dvounásob, — protože v tomto případě všechno záleželo na Vašem úsudku. Jsem Vám velice vděčna za mnohé mi poskytnuté pokyny. Dala jsem se hned do práce a všechny označené chyby jsem opravila, teď i „Kateřinu“ opravuji, protože pan Vrchlický míní, abych i tu ve své ukázce překladů podala. Učím tak co nejdříve a jsem tomu ráda, že Vy sám, pane doktore, napíšete životopis Ševčenkův, neboť není pro to vskutku povolanější ruky.

Tento výbor, který teď podám, označí se I. dílem a básně, které jste označiti ráčil, přeložila bych velmi ráda do svazku II. Výbor Ševčenkových básní ve dvou knihách bude mi už proto milejší, že tato hotová ukázka se bude moci brzy tisknouti, kdežto jinak by se vydání velmi opozdilo. Překládání dílu II. zdaří se mi snad dobře, proto jednak pan Řehoř, jednak malorus Ševčuk zde žijící poskytnou mi rady, a vyprosila jsem si již u pana Vrchlického, aby pak II. díl hotový byl poslán Vám, velectěný pane, zase ku konečnému přehlednutí a prosím Vás, velectěný pane, snažně, byste i pak pomocí svou přispěl ku dokonalému celku.

Doufám, že uspokojí Vás vykonané opravy.

Tedy srdečně děkuji Vám za vzácný a pracný úsudek Váš; jsem opravdu díky povinna jen Vám, že Vaší

energií a poctivostí byla práce má zachována a zachráněna před literární krádeží.

Znamenám se Vám, vážený pane, s vděčností a úctou

Růžena Jesenská.

II.

V Praze, 2. XII. 1896.

Slovutný pane,

odvažuji se Vás prositi o laskavou zprávu, jak se Vám líbily mé opravy v překladech Ševčenka a mnoho Vás prosím zároveň o napsání životopisu, mně z důvodů mnohých záležití na vydání překladu a toužím po tom tolik!

Druhý svazek, kterým doplním překlad básní, jak jste ráčil vytknouti, později prostřednictvím akademie s prosbou dovolím si Vám zaslati, neboť cítím a vím, že nikdo by mi v každém ohledu tak účinně nemohl pokyny poskytnouti, jak Vy, pane doktore!

Zde zije malorus Ševčuk a od toho předem se mi rady dostane k nové práci i snad od pana Řehoře.

Nehněvejte se a odpusťte, že si trůfám Vás obtěžovati, děkuji Vám ze srdce za vše, slovutný pane, a jsem Vám vždycky vděčnou, s úctou neobmezenou oddaná

Růžena Jesenská.

Praha
III-539.

III.

V Praze, 30. IX. 1905.

Pane doktore,

děkuju Vám vroucně za Vaši krásnou knihu, miluju Vaši poesii. Litovala jsem, že jste se mi na knihu nepodepsal, bylo by mi to velmi milé a vzácné.

Se srdečnými pozdravy

Vám oddaná

Růž. Jesenská

Mor. Ostrava 22. VI. 1899.

Velectěný pane doktore!

Osmělujeme se Vám oznámiti, že jsme přeložiti Vaši povídku „Historie konfiskace“ a žádáme za svolení, bychom ji mohli v našem listě uveřejniti.

Poměry konfiskační na Moravě jsou již takové — zejména v poslední době po odsouzení redaktora B. Knechtla z Olomouce, který byl odsouzen za to, že svedl potyčku se spisovatelem brozury německé, která měla prusofilské tendence — že povídka Vaše vzbudí u českého obecnstva náležitý zájem.

Kromě toho Vám oznamujem, že povídku Vaši jsme četli i v německém překladu ve vídeňském „Zeit“ a v opavské „N. Sch. Pr.“.

Doufáme, že proti vzornému překladu Vaší povídky v našem listě ničeho namítati nebudete.

V dokonalé úctě

za redakci „Ostr. Obzoru“

F. Sokol-Tůma.

ЛИСТ ЖІГМУНДА ПАВЛІНІГО-ТОТА

„TATRA“
Hornouhorská banka
Účastinársky spoločenstvo

Adresa pre telegramy:
Tatrabanka Turóczmárton

Turč. Sv. Martin, 12. januára 1900.
Blahorodý Panel

Na odporúčenia Dr. Dušana Makovického zo Žiliny dovoľujem si obrátiť sa k Vám s nasledovnou úctivou prosbou:

Som predsedom výboru, ktorý má redigovať a predávať lacné spisy pre ľud. Prvý zväzok, vydaný pred Vianočami minulého roku (strán 170 po 10...) rozpredali sme za 2 týždne. Ačkoľvek obsah knižky, dľa mienok mnohých ľudí, nezodpovedal úplne.

Pred Veľkou nocou, začiatkom apríla, chceme vydať druhý zväzok v 10.000 exemplároch.

Ako skoro všade, tak je aj u nás, že najmenej spisovateľov venuje sa ľudovej spisbe. Preto i obsah našej knizky I. bol slabý, lebo sme nemali výberu.

Musíme tedy prekladať.

Dr. Makovický odporúča nám preklady z „Nauky“ a z „Izdani občestva kačkovskogo vo Llove“, že by tu uverejnené veci zodpovedali duševnej úrovni nášho ľudu, a sú, vraj, mnohé veci tam krásne písané.

Prosím Vás tedy úctive, ráčte nám láskave zaopatriť všetky knižky vydané horeudanou spoločnosťou, i na koľko možno všetky ročníky nauky — ak možno anti-
quarne, — a ráčte to láskave dať poslať na moju adresu.

Prosiac za odpustenie, že Vás úctivou prosbou mojou unúvam, ďakujem srdečne vopred, a značím sa, Vám k službám vždy ochotným a oddaným

Z. Pauliny-Tóth.

ЛИСТ АЛОИСА КОУДЕЛЬКИ

P. T.
Slovutný pane!

Čtu právě ve „Вістники“ Vaši skvostnou povídku z rusínského života, a třebaš nevím, jaké zakončení bude, jsem jí dosud tak nadšen, že jsem si umínil do češtiny ji přeložiti; — smím prosit o autorisaci?

Jen o jednu věc bych prosil, v jakém smyslu užíváte slova „мecenас“? Mně se jaksí nepodobá v překladu českém užití slova „mecenáš“, — aspoň ne bez poznámky vysvětlující.

Píšu česky, poněvadž znám Vaši slovutnost jako přispěvatele do „Slovanského přehledu“.

V dokonalé úctě

Alois Koudelka,
farář

Nikolčice u Židlochovic (Morava)
30. IX. 1900.

ЛИСТ ИОСЕФА ПЕЛЬЦЛА

V Praze 1. VIII. 1901.

Vysoce vážený Pane!

Dovoluji si Vás uctivě žádati, abyste mi ráčil pro týdenní revui (pokrokového směru) *Rozhledy*, napsati svého času o významu, průběhu a výsledcích voleb příštích v Haliči článek.

Prosím, abyste mi ráčil dáti laskavě zprávu, ráčíte-li mi článek ten přislíbiti.

Znamenám se v šetrné úctě oddaný

Josef Pelcl,
redaktor *Rozhledů*
v Praze

ЛИСТИ ФРАНТИШКА ПАСТРНЕКА

I.

Praha, Mariánské 15, dne 3. pros. 1901.

Velectěný pane kolego!

V staroslovanské legendě Konstantinově vypravuje se (kap. XV) o německo-latinských odpůrcích apoštolů na Moravě, že prý učili:

*„že pod zemí žijí lidé velehlaví“,
„že všeliký zeměplas jest stvořením ďábelským, a jestli
kdo zabije zmiji, že devíti hříchů pro to se zbaví“,
„jestli kdo zabije člověka, tři měsíce ať pije z dřevěné
číše, skleněné se nedotýkaje“.*

Znae Vás jako odborníka v těchto věcech dobře obeznámeného, prosím uctivě, abyste mi poraditi ráčil, kde bych nějaké *parallel*y k těmto ustanovením, snad nějakého středověkého poenitenciáře a pod. našel.

Co soudíte o našem „Věstníku“?

S přátelským pozdravem

Fr. Pastrnek.

II.

V Praze dne 2. IV. 1902.

Milý pane kolego!

S velikým zájmem vyrozuměl jsem z Vašeho listu, že zabýváte se legendou sv. Klimenta, která poutá i mou pozornost. Jsem ochoten, propůjčiti Vám publikace, které sám mám, jen jakmile se dotiskne můj spis „Dějiny slov.

apoštolů Cyrila a Methoda“, což bude koncem tohoto měsíce dubna (apr.).

Pogodinův Кир.-Метф. Сб. — ten jsem měl vypůjčen z knihovny našeho Musea. Mohl bych knihu opět si vypůjčiti a Vám zaslati. Podobně i jiné rozpravy o listě Anastasiově. Rozpravu Jagićovu „Zur Entskund's gesch. der ksl. Sprache“ potřebuji neustále, protože v letním semestru budu čísti o vlasti c slo v. j a z y k a.

Mimo to mohu oznámiti, že v II. sv. Bibliografie histor., kterou vydává Zíbrt, bude obsažena celá cyrilo-method. literatura. Tento svazek vyjde též v nejbližší době, snad již v tomto měsíci.

Mou knihu obdržíte, jakmile vyjde.

S kol. pozdravem oddaný

Fr. Pastrnek.

III.

V Praze dne 7. V. 1902.

Velectěný pane kolego!

Stalo se jen nedopatřením, že jsem Vám dosud neděkoval za Vaše „Приповідки“. Obdržel jsem je a ihned též prohlédl, těše se z díla tak důkladně a systematicky složeného. Upozornil jsem na ně též prof. Nováka, který zvláště studuje české sbírky přísloví a opět o některých pracuje. Ve Vaší sbírce má vzor, jak o každém přísloví a úsloví třeba zvláště psáti a pramen stopovati. Podle počátku vidím, že to bude kritická sbírka velmi obsáhlá — asi 12 takových knížek — a proto přeji, abyste ji mohl zdárně přivést ku konci. Bude to první náležité vydání v literatuře slovanské, podle něhož snad i jiné řídit se budou.

Pogodinův Кир.-Метф. Сб. vypůjčil jsem si z knihovny Museální a posílám jej Vám nyní na svátky svatodušní, doufaje, že budete mítí více času, abyste knihy použití mohl.

Jakmile budete hotov, pošlete mi knihu, na mou

adresu, zpět. Rozumí se, že se těším na Váš spis o Klimentovi, z čehož i sám těžiti budu.

Děkuji konečně za výklad k Bogarodzici. Jsem toho skromného mínění, že Vaše čtení a jeho interpretace je znamenitá.

V dokonalé úctě oddaný

Fr. Pastrněk.

IV.

Praha, Mariánská 15,
18. III. 1904.

Milý příteli!

Potřebuji nutně rozpravy Verchratského o nářečích maloruských, které vyšly v Зап. Шевченкових, ale k mé lítosti nemohu těchto svazků nalézt ani v naší universitní knihovně ani v knihovně Českého Musea.

V univ. knihovně mají Зап. Шевч. jen inclus. do r. 1898, tom XXV. Již jsem požádal, aby scházející svazky přikoupeny byly.

V knihovně Musejní mají Зап. Шевч. inclus. 1897, t. I—XX, ostatní jim schází.

Prosím tedy, aby slavná Učená Společnost jména Ševčenkova do knihovny Českého Musea, po případě na mé jméno, poslala ostatní svazky svých Zápisek, od XXI. svazku počínajíc. Knihovník, prof. dr. Č. Zíbrt, nabízí za tyto svazky jiné knihy, které vydává Museum a Matice česká.

Já potřebuji svazky:

XXVII—XXX: Верхратський, Знадоби для пізнання угорско-руських говорів;

XXXV—XXXVI: Верхр., Про говор долівський;

XI: Верхр., Знадоби для пізнання угор.-р. говорів.

Budou-li tyto svazky poslány do Musea, tedy mohu jich použítí hned. Právě nyní o svátcích velikonočních

chtěl jsem tyto rozpravy studovati. Či snad je možno, obdržeti rozpravu Verchratského zvláště?

Očekávaje příznivého vyřízení trvám v úctě a oddanosti
Fr. Pastrnek.

V.

V Praze 25. III. 1904.

Milý příteli!

Spěchám vysloviti Vám srdečné díky za laskavé a rychlé vyřízení mé prosby. Zároveň prosím, abyste mé díky tlumočil též slavné Společnosti jména Ševčenkova za zvl. výtisky prací p. prof. Verchratského.

Mám těchto prací zapotřebí vzhledem na studia uh.-slovenská vůbec, zvláště ale při odpovědi, kterou chystám na rozpravu p. Hnatjukovu: Словаки чи Русини? Odpověď přichází poněkud později, než by si bylo přáti; nicméně věc jest po stránce filologické a též ethnologické vysoce zajímavá, takže i nyní najde pozornosti. Smysl mé odpovědi bude ten, že nepopírám ethnografický ráz Rusínů kerestúrských, ale při tom dokazuji, že nynější jejich nářečí jest uhersko-slovenské, že jsou tedy „Rusíni slovenského jazyka“, jak již titul naznačuje.

Prof. Brücknerovi jsem na jeho články o C[yrilovi] a M[ethodovi] dosud neodpověděl, a to z té příčiny, protože mi psal, že důvody svých (podivných) názorů vyloží v Arch. Jagíčově. Na tento článek čekám. Doufám, že vyjde v roč. XXVI. Zároveň bude nutno vzíti zřetel na (neméně podivné) výklady Lamanského. Uznávám ostatně, že jsem již nějak odpovědět měl; ale rozmanité jiné práce mne zdržely.

Na vydání „Слова о прѣнесеніи мощей“ Klimentových se již těším, doufaje, že starým textem se soustava lépe objasní, jmenovitě se zřetelem na autorství Konstantinovo.

Přeje Vám i jinak hojně zdaru při podnikcích Vašich
trvám v hluboké úctě a přátelství oddaný

Fr. Pastrnek.

ЛИСТ БЕДРЖІХА ДРОЖА

MUDr. Bedřich Drož
obvodní,
panský a železniční lékař

Zdár na Moravě, dne 20. XII. 1901.

Vysoce vážený pane!

Promiňte laskavě, když obtěžuji Vás se zdvořilou prosbou, nemaje žádného jiného známého, na kterého bych se v této záležitosti obrátiti mohl.

Čtu velice rád malorusky a zajímám se velice o maloruskou literaturu a celý Váš kulturní, národní a politický život — a tu myslím, že mně Vy, velectěný Pane, nejlépe poraditi můžete a prosím Vás zdvořile, byste si neobtěžoval a mně následující informace laskavě poskytnouti ráčil.

Předně prosím o laskavé sdělení, zdali existuje nějaký rusínský slovník. Čtu bez slovníka (mám pouze slovník ruský) ačkoliv z velké části všemu dobře rozumím, přece se najdou mnohá slova, která si přeložiti nedovedu a která ve (velko) ruském slovníku nenacházím. Tak jsem již přečetl několik knih, jež vydalo Товариство ім. Шевченка ve Lvově a sice: Vaše básně: „Миї Ізмарад“ a překlad K. Havlíčka Borovského („Вибір Поезій“) dále T. Ševčenka: „Кобзар“ 4 díly.

Dále prosím o laskavé udání, které knihy rusínské bych si měl objednat, by sloh jejich nebyl příliš těžkým a by obsah mně Čechu byl snadněji přístupným.

Konečně prosím o laskavé sdělení, jaký list rusínský — směru moderního — a sice buď týdeník neb měsíčník neb revui bych měl abonovat, abych se v lektuře maloruské cvičiti mohl.

Odpusťte, velevážený Pane, že opovažuji se jako neznámý člověk Vás obtěžovati, obracím se na Vás jako

Slovan ku Slovanu, speciálně na Vás, jelikož jste v nové době u nás následkem Vaší literární a kulturní činnosti jednou z nejpopulárnějších osobností maloruského národa a doufám, že zdvořilou prosbu moji neoslyšíte a žádané pokyny laskavě mně poskytnouti ráčíte.

S přáním šťastných a veselých svátků vánočních, znamenám se Vám, velevážený pane doktore, s projevem dokonalé úcty

oddaný

Dr. Bedřich Drož.

Jestliže mně laskavě psáti budete, račte psáti malorusky, rozumím tomu, jen prosím o zřetelné písmo, jelikož čtení psaného písma, není-li zřetelné, pro nezvyklého obtížným jest.

2. X. 1902.

Milý přítelil

V juni nebo v juli jsem Vám poslal tři akty z Jindřichohradeckého archivu, týkající se Vaší historie; mimo to jsem Vás prosil, byste mně odpověděl, kdy jste vydal Barlaama a Josafata (mimo bulh. Sborník) a zdali polská Akademie vydala novotisk Barlaama a Josafata. Já toho potřeboval k své práci o Dubrovnických legendách, kterou jsem poslal do Jihoslovanské Akademie. Buďte tak dobrý, odpovezte mně, zdali jste onen manuskript obdržel anebo zdali se ztratil. Já nyní píši přehledy o slovanských věcech do „České revui“; nejvíc mne zanedbávají haličtí Rusové, kteří mně nic neposílají. Buďte tak dobrý, upozorněte mé známé, aby mně posílali své knihy; rád budu o nich referovati.

Jak pak se máte? Já jsem se vrátil z venkova, ale vzduch ve Vídni se mně nelíbí.

Váš starý oddaný

Dr. Josef Karásek.

Vídeň XII, Gatterholzg. 26.

ЛИСТИ КАРЛА РИПАЧЕКА

I.

V Táboře, dne 2. VI. 1903.

Vážený pane redaktore!

Račte mi laskavě udělití autorisaci ku překladu Vašich povídek: „Малий Мирон“, „Грицева шкільна нука“, „Schön schreiben“, „Цигани“ а „Ліси і пасовиска“ do češtiny.

V hluboké úctě

Karel Rypáček,
Tábor,
Klokotská ul. č. 117

II.

Praha-Vinohrady, 11. V. 1909.

Vážený pane!

Prosím Vás o laskavé svolení ku překladu Vaší knihy: „В поті чола“ na jazyk český.

Chtěl bych ji vydati v nové naší populární knihovně „Topičův Sborník“, kde vycházejí naši starší spisovatelé (Neruda, Čech, Havlasa) а spisovatelé světoví.

S výrazem veškeré úcty

Karel Rypáček.

Adresa:

PhC Karel Rypáček,
Praha-Kr. Vinohrady,
Korunní č. 9, III. p.

I.

23. IX. 1905.

Velevážený pane doktore!

Na Váš ctěný dopis dovoluji si Vám odpovědět i a, možno-li, trochu věc objasnit.

K žádosti mé, mohl-li bych Vaši knihu „Obtazki galicyjskie“ vydati, ráčil jste mi odpovědět, že ze tří důvodů si nepřejete, by sbírka ta vyšla v českém překladu. K tomu dovoluji si Vám podotknouti, že knihu onu mám již celou přeloženu a mám i nakladatele, jenž by ji hned letos na podzim vydal, „neb redaktor se ty povídky líbí; slíbil mi, že je vydá, jen abych si opatřil autorisaci. Vyšly by ve „Světové knihovně“ (red. p. Jar. Kvapil, též dramaturg Národního Divadla), v níž již dvě Vaše díla — *Boa constrictor* a *Ukradené štěstí* — vyšly v překladu českém.

Co se týče mé znalosti polštiny, mohu říci, že znám polsky dobře; v několika našich předních literárních časopisech jsem měl už uveřejněny překlady právě z polštiny. Tak: *Moderní Revue* r. 1903 ze St. Przybyszewského několik básní prosou: *Tesknota*, *Nad fjordem*, *Przez komnaty duszy jego*...; *Život* r. 1904 ze Stefana Żeromského: *Na pokładzie atd.* Tedy v tomto ohledu neračte chovati žádných obav.

Překlad z Vaší sbírky povídek je zcela věrný; přál-li byste si, poslal bych Vám některou povídku ke srovnání s originálem. Hleděl jsem všemožně vystihnouti jak mluvu, tak spojitost a smysl myšlenek. Zbývala by tedy jen ta okolnost, že sbírka je náhodná a neorganická. A tu, mohl-li bych raditi, mohly by se některé práce k těmto povídkám přidati (třebas: *Cikáni*, *Lesy a past-*

viska), aby kniha, mnou vydaná, tvořila jeden organický celek. Nebo račte mi napsati, které práce mohl bych k nim z maloruského přidati; myslím, že takto by sbírka se stala jaksi výborem povídek.

Žádám Vás tedy snažně, byste mi laskavě brzo odepsal, zda trváte na tom, bych „Obrazki galicyjskie“ nevydal, či svolujete, bych některé povídky přidal a pak vydal. Myslím, že přece by to byla škoda, když už nakladatele „Světové knihovny“ mám, by tato sbírka se nedostala do naší literatury. Račte mi, prosím, brzo odpovědět, bych nakladateli mohl věc buď odřici, nebo vydati, pod adresou:

Jar. Burian,
filosof,
Klementinum,
Praha

II.

Praha 10. XII. 1905.

Velevážený pane doktore!

Na Vaši ct. žádost posílám Vám svůj rukopis „Haličských obrázků“ k přehlédnutí. Dovoluji si jenom ještě jednou podotknouti, že vše je přeloženo, jak bylo v polském originálu.

Tento měsíc bydlím mimo Prahu, takže má adresa do 10. ledna zní:

Jar. V. Burian, filosof,
Božetice č. 8,
pošta: Milevsko, Čechy,

a od 10. ledna:

J. V. B., fil.,
Praha I., Klementinum.
Čechy.
V hluboké úctě

Vám oddaný

Jar. Burian.

I.

Velevážený pane doktore!

Na vybídnutí p. bibliot. Dra. Č. Zíbrta osměluji se Vás co nejuctivěji o následující věc prositi. Pracuji na mapě zemí karpatských pro Velký Ottův Atlas; a tu bych rád v oné části Haliče, kterou Malorusové obývají, použil místo obvyklých polských názvů místních, názvů ruských. Nemohu se však nikde dopátrati správných jmen hor, řek a obcí ruských. Prosím Vás tedy snažně, abyste laskavě opravil úřední tyto názvy, jejichž seznam dovolím si Vám zaslati, jakmile mne na k o r r. l í s t k u o své ochotě ujistíte. Myslel jsem, že nedávno uveřejněný Skowidz dminny Galicyi bude uveřejňovati — aspoň v závorce — vedle úředních také názvy r u s k ý c h obcí; zklamal jsem se však.

Nevím, není-li moje prosba neskromná — pak odpusťte mně mou smelost.

Jsem v dokonalé úctě

Vám oddaný

Na Král. Vinohradech,
(Kollárova ul. 1),
dne 26. IX. 1907.

Dr. Vít. z Cintulů,
c. k. profesor

II.

Velevážený pane profesore!

Především vyslovuji Vám nejvřelejší gratulaci k Vašemu povolání na vysoké učení v Sofii, přeje Vám záro-

veň, abyste brzy se navrátil na universitu rusínskou ve Lvově.

Holovackého znám; nezdá se mně však býti ve všem spolehlivým, zaváděje místo maloruských místních jmen, názvy a tvary (formy) velkoruské (na př. Opov, místo Opiv, Zolotaja Lipa atd.).

V příloze uvádím geogr. názvy, které na mapě se vyskytnou.

Chceme vydati také mapu národopisnou říše rakousko-uherské, a lituji velice, že nemohu použiti již mapy, kterou Vaše společnost hodlá vydati o národu maloruském. Ovšem úřední statistika Vaše rovná se statistice uherské v krajinách maloruských neb slovenských; co Žid — pokud trochu zná polsky nebo maďarsky — to Polák neb Maďar; nezná-li polsky neb maďarsky, pak se vydává za Němce; a v těch řídkých případech, kdy ani německy neumí, pak se teprv prohlašuje za Malorusa či Slováka. — Za takových poměrů jest velmi nesnadno stanoviti národnost obyvatelstva; tak na př. městys Grzymałów má 4170 obyvatelů; z těch je 3341 Poláků; ve skutečnosti však je 2700 Židů, 830 katolíků řeckých a 640 římských; a zajisté každý ten Žid bude uměti také malorusky. Kam takovou obec vřaditi? Dle ofic. statistiky arcíř mezi obce polské. Jak Vy v takových případech si budete počínati.

Ve východní části Haliče, myslím, že mohu užiti místo polského cz, českého č, sz — š atd.; a co s polským ł? (příobcích maloruských).

Prose Vás ještě jednou snažně, abyste mně prominul, že jsem se odvážil Vás obtěžovati, jsem v dokonalé úctě

Vám oddaný

Dr. Vít. z Cintulů,
c. k. profesor

Na Král. Vinohradech
(v Čechách), Dobrovského ul. č. 16.
dne 7. X. 1907.

ЛИСТ ЕТНОГРАФІЧНОГО ТОВАРИСТВА
ЧЕХОСЛОВ'ЯНСЬКОГО МУЗЕЮ

SPOLEČNOST
NÁRODOPISNÉHO MUSEA
ČESKOSLOVANSKÉHO

C. j. 1396.

V Praze-Smíchově, dne 28. IV. 1910.

Zahrada Kinských.

Slovutný panel

Rada Společnosti Národopisného Musea Československého, která má to potesení čítati Vás do řady svých dopisujících členů, a jez zná Váš obětavý a účinný zájem o slovanský národopis, dovoluje se obrátiti k Vám s prosbou: Národopisné Museum Československé pojalo v programu při samém svém založení zaříditi i srovnávací oddelení slovanské. Účelem jeho sbírky slovanské jest v prvé řadě opatřiti srovnávací materiál pro vědecká studia českých národopisců. Mimo to by ovšem slovanské oddelení musejní bylo i vymluvným dokladem kulturní souvislosti všech národů slovanské vzájemnosti. Je tedy vědecký i kulturní v širším slova smyslu význam připravovaného oddělení slovanského opravdu důležitý. Bohužel však hmotné prostředky nákupné Národopisného Musea Československého v Praze jsou poměrně velmi nepatrný, tak že dosud slovanská sbírka jeho, ač jí věnuje musejní rada stálou pozornost a ač sbírka ta co do počtu přestoupila již 1000 inv. čísel, zůstává přece velmi neúplná. Proto dovoluje si Rada Společnosti Národopisného Musea Československého prositi Vaše Blahorodí, abyste dle možnosti doplnil její slovanskou kolekci dary vhodných lidopisných předmětů Vašeho milého národa a kraje.

V naději, že nám nezazlíte naši prosbu a dle možnosti jí vyhovíte, píšeme se s projevem dokonalé úcty

(razítko)

RADA

SPOLEČNOSTI
NÁRODOPISNÉHO MUSEA
ČESKOSLOVANSKÉHO

Prof. Dr. Jos. Gruber
předseda

J. Polívka
člen rady

V. Tille
jednatel

ЛИСТИ ЧЕНЬКА ПІЛЬНОГО

I.

(bez data)

Vážený Panel

Měl jsem příležitost uviděti Vaší Slovutnost na národopisné vystavě v Praze. Dnes osměluji se Vašnosti zaslati výstřížek z „Národních Listů“, kde jest krátce popsán Vašnostin život a práce. Sám též pilně studuji polský jazyk a literaturu, zvláště vysoce si vážím Dr. Dzichowského. Při této příležitosti prosím zdvořile Slovutnost, kdyby mi ráčila některý svůj spis darovati.

Zvláště bych rád čítal „Żytie i Slovo“, kdyby mi jej Vašnost zasílali ráčila. Kdyby však ani to, ani ono se nestalo, prosím, aby mi dopis tento nebyl počítán za obtěžování.

Přeje Slovutnosti všeho dobra, jsem oddaný ctitel

Ceněk Pilný,
učitel,
Kostelec, Chrásť,
Chrudím

II.

(bez data)

Slovutný Pane!

Casto částinko čtu Vašnostin dopis, kterým jste mne ráčil v roce 1895 poctíti. Zůstane mi milou upomínkou na vzájemnost slovanskou. Právě nyní se dočítám, že v českém překladě vyšel spis: „Ivan Franko Boa constrictor“. Nemyslím jinak, než že je to vlastní dílo Vaší Slovutnosti a proto velmi zdvořile prosím, kdybyste mi

ráčil 1 výtisk originálu laskavě zaslat. Buďte ubezpečen,
že si spisu toho budu velmi považovati.

Poroučej se Vaší Slovnosti v laskavou přízeň
jsem se slovanským pozdravem

Čeněk Pilný,
učitel
v Kostelci, p. Chrást,
Chrudimsko

Частина шоста

З ВІДГУКІВ ЧЕСЬКОЇ
ТА СЛОВАЦЬКОЇ ПРЕС
ПРО ІВАНА ФРАНКА

Přeložila Bohuslava Sokolová. Vzděl. bibl. sv. 17.

-b- „Ba, v pravdě jsem na dně“, pomyslí, „na dně společnosti a tady vůkol mne co to bylo jiného než ti kletí pariové, ocejchovaní strašným, hanebným znamením bídy. Jak jest možná takováto strašná propast mezi lidmi a lidmi?“ Andrij Temera schýlí hlavu. Měl také proč schylovati hlavu; jsou to hrozné okamžiky, viděti člověka, tvora stejné zoologické výše, zhanobeného, zneuctěného, kleslého do bahna života. Co je člověk, co je lidstvo, když může jednotlivec býti zvířetem? V takovém lidském zvířeti se stydím sám za sebe, za své člověčenství, je mi zoufalo a prchám před obrazem lidské potupy, abych si neprotivil život a neztratil víru v budoucnost lidstva. A jsou také hrozné pohledy, viděti bídu a utrpení ploužiti se po zemi, roztahovati hnusné dráhy a rdousiti lidská srdce, v nichž je živý pramen šlechetnosti a lásky — a usazovati v srdce místo lásky nenávisť a místo šlechetnosti bezcitnost. Vzpomeňte si na Matěje Hrabce v Herbenově „Do třetího a čtvrtého pokolení“ co z něho ústrky v mládí učiní.

Jsem optimista a jsem toho přesvědčení, že z ohromné většiny jsou lidé dobré podstaty a za šťastných okolností by byl na zemi ráj. Jenom patologický tvor byl by mravně nedobrý — chyba ve stavbě těla a chorobné ústrojí vnitřní by bylo jediným pramenem zla v člověku. Páchati zlo bylo by stonati. Bída je to nyní, která otravuje i nejčistší srdce a nutí je k nízkosti, podlosti. Je to slabost — i před tou bídou zavírám oči, abych nemusil nenáviděti lidstvo, jež svoje děti nechává loupiti, krásti, žebrati, otročiti, zaprodávati se; váleťi se v mravní i tělesné špíně. Je to dno společnosti lidské tak pokryto prchly

nikdy nevyssýchajícími, jako podlaha drohobyčské věznice, a po něm plouží se tisíc životů, jež by pro svoje člověčenství měly právě tolik práva na volný, otevřený slunečný prostor, jako ti tam výše. A toho dna vlhkého, nasáklého se nesmí nikdo zříkati — každého z nás tam může vlna osudu sraziti jako do drohobyčského vězení srazila filosofa Temeru. Pak by se tvé srdce musilo pokrýti kamennou korou, aby nepuklo žalem, paměť by musila prchnouti a cit zledověti — abys netrpěl duševně tak, jako Andrij Temera v drohobyčské věznici.

Může člověk nelitovati a netrápiti se nad takovým Bovdurem, jenž není nic jiného nežli hniјící tělo, denně hltající svůj bochníček chleba, zabalené do hadrů a napuchlé vodnatelnosti. Je to hnusný tvor, ve své nehybné lhostejnosti strašný a ve svém způsobu života odporný, může-li se nazvati životem váletí se po podlaze a snísti každý den za čtrnáct krejcarů chleba — a bez myšlenky, bez vzpomínky, leda jen na chleba, který dostane druhý den. Ale je to přece jenom tvor, a čím se stal, nestal se svou vinou. Za sebe není povinen ani slova odpovídati, za něj je odpovědno jeho okolí, my všichni, celá společnost. „A jeho mladost? Čert ji vem! Samé bodláčí, samá kopřiva! Klnu jí! Ale snad ještě někdy bylo by lépe? Ne, nedoufej! Planá naděje! Klnu naději! Ale on...? Snad má otce, matku? Ať má... já jich nemám a neměl jsem. Ale snad nějaká...? Aha, já bych měl toho dbáti? Co je mně do toho? Ať se vdá za jiného!“

A Bovdur Andrije Temeru zabije. Co mu Temera udělal? Nic mu neudělal, dal mu chleba, dal mu salám, dal mu kořalku — a rozdráždil ho, naplnil žádostí, touhou, ještě jednou se „dobře pomít“. A co je na jeho stupni lidskosti dobře se míti? Po duševní radosti nezatouží, té nezná ani dle jména, život už dávno mu ji vytlačil z paměti — naplniti tělo, spiti se, utopiti se v kořalce, to je jeho radost. Opiti se, zblbnouti, zapomenouti. Temera byl tak dobromyslný, že mluvil o penězích, jež si vypůjčil od přítele. Za ty peníze se chce Bovdur upíti. Jeho vlastním nožem mu podřeže krk. „Kde máš peníze? Dej sem peníze!“ šeptal nad Andrijem. „Oh,“ sténal, „peníze u starosty...“ Nedomluvil. Ostří nože v té

chvíli přečalo chřtán. Andrije Ternery nebylo... „A jeho myšlenky, jeho naděje, zdali též ony zmizely spolu s ním?“ Přijdou strážníci se světlem. Náhle slzy jako hrách řinuly se z Bovdurových očí. Obličej svůj přitiskl ke zkrvavenému obličejí Andrijově a těžko zavzlykal. „Bratříčku můj! Co jsem ti učinil! Proč jsem tě usmrtil? Svatá, jasná dušičko, odpusť mi nelidovi.“ Chvíli stáli strážníci a poslouchali hlas Bovdurův. Ale potom se vzpamatovali. „Chystej se, člověče! Pro tebe není tu již místa. Není čas teď plakati.“ Bovdur pozdvihl oči a hněvivě i bolestně pohlédl na ně. „Buďtež prokleti, vy drábové.“ A hle! a položiv ruku do otevřené rány Andrijovy, rozdělil ji rukou napříč ve dvě, „hle, to je moje polovina a to je vaše polovina. To je moje a to je vaše. Nebojte se! Tady já odpykám obě, ale tam jest ještě bůh spravedlivý, ten dovede rozeznati, která je moje a která vaše!...“

Novela „Na dně“ má svou historii. Ivan Franko odebral se roku 1880 k příteli K. Henykovi do Berezova v okrese kolomyjském, na cestě byl zatčen s Henykem, Kovcuňakem a jinými a zapleten do procesu, jenž se vedl v Kolomyji proti sestrám Pavlykovým, (Pavlyk je publicista rusínský a vydavatel Národa). Pustili je za tři měsíce a Franka, protože nepatřil do onoho okresu, poslali postrkem do jeho rodiště Nahujevyc v okrese drohobyčském. „Tento transport po policejních strážnících v Kolomyji, Stanoslavoji, Stryji a Drohobyči náleží k nejtěžším okamžikům mého života,“ pravil Franko. „Do Drohobyče přišel jsem se silnou horečkou. Tam byl jsem zavřen do věznice, kterou jsem popsal ve své novele „Na dně“.“ Pak se dostal domů, rozstonal se na horečku, za týden se vrátil do Kolomyje, prožil tam strašný týden v hotelu, napsal novelu „Na dně“, a za poslední peníze poslal ji do Lvova, pak žil tři dny z několika krejcarů, jež našel nad Prutem, a když těch nebylo, zavřel se do svého pokoje v hotelu a ležel půl třetího dne, v horečce a hladu, očekávaje smrt, zoufaje nad životem. Přítel poslaný Henykem spasil ho od smrti hladem.

Novely Ivana Franka jsou z nejlepších zjevů rusínské literatury a Franko je realista Rusínů. V jeho novelách

lid východní Haliče žije skutečný život; Rusíni, Poláci i židi. Jeho realismus není při tom bez tendence; ne tak tendence, jež by znamenala dosah nebo měla nějaké konečné úmysly, jako spíše tendence počáteční, jež dává autorovi látku a předmět. U něj je tendence pohnutkou k literárnímu tvoření. Je to láska k lidstvu, k trpícím, pracujícím v potu čela. Je to čistá láska, vznikající ze soucitu a z poznání utrpení. Právě proto, že je to takový elementární cit, ta jeho láska, cítíte čtouce jeho knihu totéž, co ho přimělo k tomu, aby knihu napsal. Cit lásky k lidu trpícímu a v potu čela pracujícímu se přenáší od spisovatele jeho napsanými slovy na čtenáře. Jeho novely jsou posvěceny práci, utrpení a bídě, trpící vrstvě východo-haličské společnosti a sebral je spisovatel pod úhrnný název „V potu čela“. Toho citu nenajdeme ani u ruských realistů. Tolstoj mužika zbožňuje a jeho život pokládá za ideál lidského života — Levin v Anně Karenině se chce stát jeden okamžik docela mužikem. Dostojevský patrně vidí tu propast mezi sebou, šlechticem, a prostým člověkem ruským a cítí jenom s ním, nikoli za něho. V „Zápisních z mrtvého domu“ teprve přichází na dobré stránky prostého člověka, ale dívá se na něho příliš okem pitvajícího lékaře, nežli aby mohl do posledního záhybu svého srdce s ním cítiti. Franko je prodchnut láskou k pracujícím, vždyť trpěl také. Jsou to mnohdy ponuré obrázky, nanášené šedou barvou, ale neodvracíte se od nich s ošklivostí, přikláníte se k nim s oddaným soucitem milosrdné sestry. Právě, jako vás neodpuzují hrozné scény a strašné obrázky v *Germinale* Zolově — protože v něm vidíte za ty scény a za ty obrázky — kde je stejně strašné utrpení, které by vykoupilo ještě větší hříchy. Starci Bonmortovi, plvajícím uhlí, jenž celý život strávil v té černé atmosféře, a před nímž už tři pokolení jeho rodiny tam složily kosti — tomu by se musilo odpustiti, kdyby ztroskotal celý důl Voreux. A myslíte, že je filosofie trpících vrstev taková, jako vrstev lépe postavených? Srovnajte jejich názory o cti, mravnosti, slušnosti se svými — podívejte se jim do duše, čili studujte jejich psychologii a uvidíte, že odsuzují se mnohdy pro zločiny, které před jejich zrakem jsou docela nevinné. Na nízkého člověka

se dívejte jeho očima a pak ho pochopíte a pak mu mnoho odpustíte.

Franko se na prostého člověka dovede dívat jeho očima. „Takové literární práce, jako Frankova, budí příchýlnost k našemu prostému lidu a volají osvícené lidi jménem samé osvěty, aby se obraceli k tomu lidu jako k bratru,“ praví prof. Drahomanov, publicista rusínský, v předmluvě k Frankově knize „V potu čela“.

Na dně jest obrázek (96 stran), jež z maloruštiny přelozila Bohuslava Sokolová. Stálo to jistě silné otužení nervů u dámy, neboť těžko je knihu dočísti pro hrůzy obsahu. Sneseť „Zápisky z mrtvého domu“, neboť literatura protiruská připravila vás na muka sibiřských trestanců; ale kniha Dostojevského tak nezamrazí, neurazí, nepokoří jako Frankovo líčení — šatlav v Haliči. Hrůzy „šupárny“ haličské vystupují ovšem o tolik šeredněji, o kolik Franko je menším umělcem než Dostojevský, ale pečeť pravdivosti mají na sobě. Četli jsme někde, že Franko sám kdysi — z ostražitosti polských četníků — upadl do takové šupárny a popsal z vlastního pozorování tu společnost „na dně“.

Student Andrij Temera zatčen byl na venkově. Když se ho soutřpítel v šupárenské lidomorně vyptává, co se mu přihodilo, vypravuje sám: „Co se přihodilo? Skončil jsem ve Lvově školy, nu a jel jsem na vesnici sem k jednomu příteli učit se s ním. A obyčejně když člověk nic zlého nedělá, tak si též na nic zlého ani nepomyslí. Nevzal jsem s sebou žádných listin, — ani pasu, ničeho — nu a tu když jedeme, dohoní nás četníci uprostřed cesty, ptají se, co jsme a odkud jsme — uviděli, že nemám listin a vzali mne sem ke starostvu. Starostvo se vyptalo, co a jak. poručilo, aby mne zavedli sem — povídají, že mne pošlou postrkem do mého rodiště. To je moje příhoda.“

Úřady s postrkem nespěchají. Mladík div nezoufá si ve společnosti polomrtvých, zvířecky zanedbaných, otrlých ubožáků, kteří všichni jsou v jediné černé podzemní skrýši stěsnáni. I malý otvor ve dveřích na provětrávání zatlučen byl deskou. Kamenná podlaha byla mokrá a popli-

vaná nemocnými, vzduch zkažený, neboť šupáci tu vykonávají své potřeby. Ani seděti, ani ležeti nelze. Nežli se úřadu uráčilo Temeru poslati postrkem, jedné noci lačný, zhovadilý, šeredný šupař Bovdur podřezal mu krk, poněvadž mu chtěl ukrásti padesátku.

Franko několikadenní utrpení mladíkovo, surovost stráže k němu a zákeřnou smrt jeho vylíčil děsně. Proti námitce stranictví brání se slovy: „Líčím skutečné lidi, které jsem kdysi znal, skutečné děje, kterým jsem buď byl přítomen, aneb o kterých jsem se dověděl od svědků...“ Co v řečích Pernerstorferových a Kronawettrových slycháme o trestaneckých opatřeních, je pohádka proti obrazu „Na dně“. Kenan, jenž putoval na Sibiř, měl by poznat i bližší země.

1893.

IVAN FRANKO: NA DNĚ

Z maloruštiny s dovolením autorovým přeložila Bohuslava Sokolová. Vzdělávací bibliotéky sv. 17. Nákladem vydavatelstva „Časopisu českého studentstva“. V Praze 1892. Str. 96. Cena 30 kr.

Jakoby se všechna špína a hnus, všechen kal a bída života, dusivé výpary a otrávená atmosféra, výkřiky hrůzy a zoufalství, duševní zmrzačenost a poušť, tělesná choroba, vysílení, hniloba, přival studené tmy, shrnuly na vás, sevřely vám hrdlo, stlačily vám prsa, sžehly hlavu. To jest citový, dojemový, olověný, krutý výsledek lektury, jak na vás v první chvíli dopadne, ruše a niče každá uvažování raisonnements. Ale z toho chaosu nejtvrděších a nejděsnějších pocitů kristalísuje se tiše soucit a útrpnost.

Děj je zcela prostý ve svém zevním průběhu. Mladý, inteligentní muž, zatčen byl pro nedostatek průvodních listin, dostane se do společnosti několika shnětených a bídnych. Jeden z nich, nejnižší a nejvíce degradovaný, zavraždí jej pro peníze. Toto holé, hlavní pásmo, k němuž se pojí fragmentárně vypravované osudy ostatních, vyvíjí se přirozeně a zvolna, logicky, krok za krokem. Bylo by ovšem třeba doplniti, zaceliti, zkonstruovati psychický život vrahův, od prvního embrya myšlenky, v různých stádiích a evolučních bodech, v zápase s posledním nepatrným zbytkem lepšího, jasného vědomí, až po konečné vítězství, jako zase poslední okamžiky po marném činu, pouze zběžně načrtaný, v souhrnných, nahých, koncisních větách, narážkách, pohybech, myšlenkách a stejně interní život hlavní postavy, veškeré prudké, ničím nezmiřňované a nezdržené údery a útoky neznámých, nepoznaných, netušených, skrytých strastí a hrůz na jeho mysl, srdce, duši, v plné, kompletní, barvitě síle a rozmanitosti, ve všech odstínech a gradacích, místo suchých, repetovaných šablon, nebo theoretických a propagačních

odboček autoru drahých, svatých, předních ideí, snah, citů, a ještě vedle toho živě, reliefně, v dojmu a náladě zkonstruované místo, žalář, se vši jeho špinou a neřestí, aby dílo bylo dokonalý, organický celek umělecký. Ačkoliv obraz vibruje žitím a postavy mluví a jednají samy, je přece viděti příliš světle a pronikavě hlavní účel, vůdčí myšlenku, první impuls, který spisovatele vedl, tendenci knihy. Nešlo mu o to, aby v několika kapitolách podal útržek života „uražených a ponížených“ kvůli němu samému, bez zřetele k vyplývajícím dedukcím, ale právě pro ty vývody, kvůli nim. Nestává se sice kazatelem, ale kalí uměleckou práci. To je slabina knihy. Ostatně se dá z části vysvětliti také malou dobou, kdy povstala — ve čtyřech dnech (Kolomyja 17.—20. června 1880).

Autor staví dva světy vedle sebe: svět nízkých, rozdrčených životem, a v první řadě společnosti; ukazuje, že nejsou sami vinni, ale okolnosti, doba, ostatní lidé, prostředí; shlukem neštěstí vrzení v bídu, chtěli pracovati, pracovali do úpadku a přece klesali, bez pomoci druhých, potlačování a tisknutí k zemi, až zmocnila se jich tak zvaná spravedlnost pro nuznost a schátralost. A ještě ve vězení, dlouhém, mučivém, nereptají skoro, snášejí resignovaně, z části tupě svůj osud. Dovedou se ještě modliti, pomáhají si navzájem. Jako zvláštnost: je mezi nimi blouznivec, vzdělaný muž, vidící užitečnost a prospěšnost pouze v práci tělesné, chtící dostačiti sám sobě, používající jenom toho, co si sám zhotoví a zjedná vlastní rukou. A těm po bok representanta nových snah po osvobození ujařmených a blahu všech, rovném, bezprostředním styku, nejtěsnějším spojení. Zde obnažuje základní trhlinu: v abstrakci, v theorii touha a napětí po nápravě, odpomoci, vyproštění, hmotně i intelektuálně, a v prvním případě relativné realisace neschopnost poznati, čeho třeba, tedy nemožnost přispění. Temera ve vězení chce Bovdurovi pomoci hmotně, nasytiti jeho hlad, přispěti tělu, kde bylo třeba posily duševní. „Snad by jedno tvoje slovo upřímné a přívětivé osladilo jim jejich osud, utišilo v jejich srdci zápas strašnější všeho, co ty i pomyslíti si můžeš, rozlomilo kolem jejich srdce hrubou ledovou kůru, utvořenou nekonečným, neusínajícím hořem!“

Slova ta odhalují a osvětlují docela čistý, vysoký cíl a úmysl spisovatelův: vznítiv ve čtenáři lásku, útrpnost, soucit k těm ubohým, vyvrženým, zdeptaným, probuditi v každém tajemnou, neurčitou, více méně silnou náklonnost k odporu, revoltě proti nespravedlnosti, a třeba proti celé té společnosti, která krutosti také páše, dovoluje, schvaluje, která místo bratrské lásky zavírá nízké do smrdutých brlohů, dává pod dozor a libovůli surových, brutálních strážců. Vede na dno společnosti („Ba v pravdě jsme na dně, na dně společnosti a tady vůkol mne, co by to bylo jiného než nejnižší vrstva společnosti, než ti kletí pariové, ocejchovaní strašným, hanebným znamením bídy?“), ne aby formuloval otázku, kdo vinen? ale aby jim přímo, otevřeně zodpověděl, pro ty rozšlepané, proti ostatním, původcům, proti společnosti. Tady s neúprosnou tvrdošijností vystupuje myšlenka, vžívá se a usazuje: co je vedle zjevů takových, vedle celé té krajné bídy a zpustlosti těla i ducha veškeré civilisace, pokrok, humanita? Ale to není výslednice autorovy idey a práce, nebouří jedněch proti druhým, jeho láska, nekonečná a bezmezná — Kristova láska — vidí všude jenom lidi trpící, rozdrásané, v mukách: „Ach lidé, lidé! Ne vražedníci, zloději a hříšníci, ne panující a poddaní, ne kati a popravení, ne soudcové a souzení, ale ubozí, ubití, oklamání lidé.“ Zří, že žijí bez lásky k sobě navzájem, k bližnímu, vidí, jak „chodí se zamknutým srdcem, s ústy sevřenými, nešťastní ti, kteří někdy několika slovy, stisknutím, teplé bratrské ruky mohli by pozbýti poloviny hoře svého, chodí kolem sebe — a mlčí“ — láska, úpřímná, veliká, vřelá láska, bratrská láska jim chybí. A tu chce rozdmýchat, tou naplniti srdce.

Kniha propaguje idey a ukazuje cesty a prostředky, aspoň z části. Ve směru tom, lze ji nazvati socialistickou. Jde též v přímé čáře s agitační, politickou činností svého původce. Přimyká se k ní těsně, jest její členem. Realizuje konečně všechny požadavky, jaké klade na umělecké dílo, vystihuje je vzácně v úplném rozsahu hlavních rysů. Podle něho musí býti zrcadlem typických událostí života, prosycené upřímnou láskou k lidem, humanitní, jak praví p. M. Drahomanov v předmluvě k originálu (V poti čola,

Lviv 1890). Tu nebylo ani třeba k českému vydání úryvku z autobiografie spisovatelovy, že „líčí skutečné lidi, které kdysi znal, skutečné děje, kterým buď byl přítomen, aneb o nichž se dověděl od svedků, a zobrazuje ty koutky své země, jež vlastníma nohama prošel“ (byl sám rovněž v popsaném žaláři uvězněn) — vnucující se pravdivost a chladná logika fakt a zjevů jež dostačí. Akcentuje ji nad to jednoduchost provedení, kde není přidané kontury, kde místo jest az reportérsky věrně podáno, kde pravda, úplná nezahalená, nahá je na prvním, základním charakteristikem celku.

Překlad sám nezachycuje, nedrží, nepřevádí s dostatek drsnou, odposlouchanou mluvu originálu. Uniformuje příliš, uhlazuje a zeslabuje.

Únor 1893.

Z maloruštiny přeložila B. Sokolová. Vzdělávací bibliotéky svazek 17. V Praze, 1892. Nákladem „Čas. českého stud.“.

Příběh, který čtenáře uchvátí a hluboce vzruší. Brutální historie mladíka bezúhonného, jenž pro nepatrnou příčinu, že si vyjel do cizího kraje, k příteli, bez listin a pasu, zavřen jest starovstvem, prve než jej mohou poslati postrkem do rodiště, v hnusné vězení, pravou katovnu, proniknutou atmosférou ohyzdností a prokletí, kde se tlačí k sobě osm vězňů, schátralých, v špíně sešlých, divocících, o hladu i zimě. Svými penězi vznítí vražednou choutku v jednom ze spoluvězňů, který v noci ostřím uloupeného nože přetne chřtán své oběti, ale peněz již nenajde, — — jsou u starosty... Dejte k tomuto líčení, jehož obsah zde co nejzběžněji, v nejhrubších konturách, bez působivých detailů, črtám, slova předmluvy knihy „V potu čela“, z níž přítomná povídka, jak sl. překladaatelka opominula udati, je vyňata: „... líčím *skutečné* lidi, které jsem kdysi znal, skutečné děje, kterým jsem buď byl přítomen, aneb o nichž jsem se dověděl od svědků: zobrazuji ty koutky naší země, *jež jsem vlastníma nohama prošel*,“ — a nevím, budete-li odcházeli od ponurého obrazu maloruského povídkáře bez záchvěvu těžkých a mrazivých hrůz, neutkví-li též ve vaší msvli něco z toho nehybného soumraku, smutného zášeří brlohu. do něhož vás spisovatel za několik okamžiků z volného, jasného světla vašeho pokoje, vaší pracovny zavedl.

Ivan Franko nemá uměleckých aspirací. Trhá tkanivo své povídky na jednom místě a vkládá tam, často i bez nutného zdůvodnění, své názory sociální a humanitní, slohem pamfletů a brožur, tónem suše kazatelským. Ale i ostatní části povídky nejsou psány vlastně kvůli ničemu jinému, než aby sloužily tendencím autorovým, propa-

gování jeho myšlenek a názorů. Vezměte na příklad kapitolu druhou. Popis vězení. Vzpomeňte, jak popisuje Byron zalář (v básni „The prisoner of Chillon“). Nebo náš Mácha v nejlepší bez odporu partii svého „Máje“. A přirovnejte k tomu Frankovo vězení. Chápete již, proč tak důkladně, tak obšírně Franko popisuje nejen stěny nasáklé vodou, dveře zčernalé vlhkostí, přehnilou slámu lože, — ale proč neujde jeho pozorností ani nejmenší detail hnusu, kalu a špíny toho brlohu, kam zavedl svého reka, — proč si všimne i těch černých, mazlavých chrchlů vyplivnutých na stěny a asfaltovou podlahu vězení, i té nádoby s výkaly šířícími smrdutou otravu v zhuštělém, nevětraném, zkaženém vzduchu žaláře. S odporem spěcháte k jasnějším stránkám knihy, — ale tu vás již autor zadrží, v plném ještě dojmu, aby se vás otázel, jak je možno v takový brloh zavíratí lidi, cítící stejně jako vy krásu i hnus života, jeho radosti i útrapy, — jak ospravedlní se ti, kteří berou bratru svému svobodu, volnost, vzduch a světlo a vězní ho v této ohyzně jámě, s hlediska pouhé lidskosti a mravnosti... Jste překonáni. Proti theorii byste měli své námítky proti názorům spisovatelovým své názory — ale před obrazem, jež autor nakreslil, věsíte jen hlavu a mlčíte...

Kdo se s tohoto stanoviska dovede dívatí na knihu, omluví i ty její stránky, jež by čistý l'art pour l'artista odmítl s pyšným: anathema sit! Promine autoru i reportérskou důkladnost, se značnou dávkou suchosti policejních zatykačů, jistou škodolibou, ovšem z nejčistších motivů diktovanou radost, s jakou protřepává a obrací hadry, vyšetřuje zápachy, osvětluje hnus a kal a odhaluje vyschlá, korou špíny povleklá těla svých klientů... K zesílení dojmů užito scén, nad nimiž čtenář odchovaný „panenskou“ českou literaturou trne. Na str. 37. vyplivne Bovdur spoluvězni do tváře rozkousaný, sežvýkaný tabák. „Černé páchnoucí sliny tekly mu po tvářích, do bradě, na košili a za řadra, nechávající po sobě tmavých skvrn.“ Nebo scéna na str. 67., rvačka Bovdurova se zidem o chléb. Žid zarývá se všemi nehty v opuchlé a naběhlé jako konve nohy Bovdurovy, až mu krev z nehtů stříká. Tento kope nohama, chytá hochu za vlasy,

mlátí ho do plecí a mrští jím posléze obličejem k zemi. Zesinavělý bolestí a zlostí, zakrvácený, se zuby zařatými žid povstává a jako zvíře vrhá se znova na protivníka a tak se bijí, šlouchají, dřou a mrzací, dokud jich kaprál s důtkami nerozežene. Scéna líčena do všech detailů, s celou svou bestiálností. A již tu je zase autor, ne s omluvou pro tuto zdivočilost, brutálnost, jakou vězňové právě projevili, ale, jak ani jinak nebylo možno očekávatí od advokáta, jenž přinesl s sebou k přelíčení nejkřiklavější, nejafektovanější dokumenty, s těžkou obžalobou celé společnosti, že dala spustnouti těmto nešťastníkům, že obemkla hrubou, ledovou korou jejich srdce, jež přece bylo také přístupno citům něžným a ušlechtilým, že jim odňala svobodu, vzduch a světlo.

V konečné scéně povídky spisovatel projevil v celé ryzí a neporušené čistotě názor ruského lidu, pokládajícího každého zločince, i nejtěžšího, i nejvíce se provinivšího, za člověka „nešťastného“, osudem a tvrdými zákony přírody zlomeného, k němuž dlužno míti jen útrpnost a soucit. Týž názor, jenž takovým ohněm evangelického slitování prohrál a rozzářil těžké a smutné dny „Zápisků z mrtvého domu“ i jiných děl realistických spisovatelů ruských, data staršího i novějšího. Bovdur zavraždiv Andrije Temeru, hrdinu povídky, dívá se v bledý obličej své oběti. A náhle se s ním děje divná změna. Rysy jeho měknou, oči omžené shnilým trpytem svítící práchnivěliny jihnou, vrásky na čele se vyrovnávají, lidský duch vstoupá v tělo, a slzy jako hrách řinou se k zemi. Klesá na mrtvolu Andrijovu, tiskne svůj obličej k jeho zkrvacené tváři a vzlyká těžce:

„Bratříčku můj! Co jsem ti učinil! Proč jsem tebe usmrtil? Svatá, jasná dušičko, odpusť mi, nelidovi! Co jsem učinil, co jsem učinil! Bože, co jsem učinil . . .“.

A tu zase v závěru vystupuje autor. S obžalobou proti celé společnosti. Dle zákonů jejich zločinec odpyká vinu spáchanou. Ale vrah sám není vinen celým zločinem. On nese *půl* viny. Druhou půli nese společnost. Ona tvoří vrahy, ona je vinna krví, již tito prolévají. Kdo potrestá ji? Kdo vymůže na ni odvetu za hříchy, jež na ní lpí? —

Ku konci poznámku, již bych si rád uspořil, která je

však nutna. Překlada sl. B. Sokolové nemohu pochváliti. Překládala s otrockou závislostí na originálu, — přečtete si jen stránku 17.! Co tu rusismů! A jak neobratný, jak hranatý překlad! A jak se hemží hrubými poklesky mluvnickými a slohovými! Jisto je, že by nebyla uškodila překlada větší píle i několikerá redakce.

V Praze, 22. dubna 1893.

J. K.

IVAN FRANKO: BOA CONSTRICTOR —
UKRADENÉ ŠTĚSTÍ

(Světové knihovny č. 28—29.) (Svět. knih. sv. 59. Nákl. J. Ott.)

V Ivanu Frankovi nalezl rusínský lid v Haliči literárního spodobitele svého života a statečného bijce za politické a sociální emancipační své snahy. Franko je přímo vzorem spisovatele, jakého potřebuje lid politicky a národnostně tak hnětený, hospodářsky tak vyssávaný, jako jsou haličtí Rusíni: on nedělá literaturu pro literaturu; z každé stránky jeho knih vane vědomí, že literaturou jen slouží něčemu jinému, zájmům tohoto lidu. Při jméně Ivan Franko vybaví se nám v mysli obrazy bídy, jaké zakouší lid rusínský a jméno toto znamená odpor proti každému útisku a křivdě, znamená jedním slovem národního, lidového spisovatele, v nejlepším slova smyslu a — což zvláště je u menších větví slovanských vzácné — spisovatele stojícího jak literárně tak i politicky na půdě moderní. V politice je Franko radikální demokrat, v literatuře je naturalistou. Obé u něho navzájem souvisí a doplňuje se. Jeho naturalistické obrazy ze života lidu mohou platit za argumenty pro jeho politické a sociální snahy. Vzpomeňme jen na př. jeho povídky „Na dně“, vydané před lety ve Vzdělávací Bibliothece. Tu už jsme nekonečně daleko od toho planého idylisování a zájmů pouze ethnografických a nacionálních, v jejichž světle starší spisovatelé nám líčili život lidu u jiných slovanských národů, ta tam je ta krotkost a opatrnost, s níž pomíjeli kruté stránky jeho každodenní existence — zde u Franka narážíme všude na pronikavou, před ničím se nezastavující snahu po pravdě, třeba byla sebe více hořká, a smělou výbojnou ve službách moderních snah po emancipaci lidu.

„Světová knihovna“ přinesla brzy po sobě dvě ukázky

Frankovy tvorby. Povídku „Boa constrictor“ přeložil Fr. Hlaváček, drama „Ukradené štěstí“ Jaroslav Rozvoda, známý pokrokový žurnalista, teprv před nedávnem vyproštěný z drápů ruské policie, která ho držela ve vězení varšavském. Svému překladu předeslal předmluvu o významu a činnosti Frankově. Dovídáme se z ní, že Franko se narodil r. 1856, že tedy stojí v plném květu svého tvoření a že mimo množství románů a povídek a tří dramat napsal i mnoho básní (jmenovitě Smrt Kainovu, pod dojmem Byronova „Kaina“) a že dokonce při tom ještě podal celou velikou řadu překladů ze světové literatury (Sofoklova krále Edipa a Antigonu, Goethova Fausta, Dona Quixota a j.), činnost to zajisté úctyhodná u muže teprv 42letého !

V povídce „Boa constrictor“ poznáváme celou literární bytost Ivana Franka, jeho pronikavost a smělost v líčení útisku a bídy sociální, humanní jeho tendenčnost. Líčí v ní široce tekoucím proudem duševní stav Hermana Goldkremera, zbohatlého polského žida, jednoho z petrolejových velmožů v krajině drahobyčské, ve chvílích, kdy se v něm probouzí svědomí, kdy cítí všechno zlo svého bohatství a je už na samém skoku stát se lepším člověkem. Sledujeme ho v jeho vzpomínkách od dob, kdy jako hoch živořil v smrdutých peleších židovské chudiny na předměstí haličského města, kdy jako opuštěný sirotek bloudil po liduprázdných ulicích města, v němž řádila cholera, dále pak jak šťastným řízením osudu našel ochránce v souvěrci, mladém obchodníku hadry, po jehož smrti zdědil několik desítek, které měly položit základ k jeho nynějšímu bohatství. Začal jako „lybák“, totiž tím, že přetíral koňským chvostem bahna u Boryslavii a stíral s ním a nabíral do věder „kypjačku“, černou tekutinu, která tam prýštila neustále ze země a již užívali sedláci k mazání vozů. Plahočil se takto, handrkoval a šidil lid, až konečně vyšvihl se náhle vzhůru. Přišli cizí kapitalisté, objevili, že ona kypjačka je petrolej a v šíleném shonu, který hned na to nastal po krajině, ulovil Hermann několik šťastných petrolejových žil, které jej učinily bohatcem. Nyní je jedním z všemohoucích kapitalistů krajiny, ale jeho bohatství počíná mu ukazovati svůj pří-

šerný rub: vidí všecku nespravedlivost a zločinnost, kterou bylo nahromaděno; po prvé pocituje hrůzu a soucit vůči životu lidí spoutějících se do smrdutých temných jam, aby tam množili jeho bohatství; má syna, polo blbce, polo zuřivce, který jako divá šelma lační po penězích, aby je mohl s šílenou nesmyslností utrácet, a podniká za tím účelem docela útok na otcův život. A jako na obraze, visícím v jeho pokoji, dává had boa constrictor gazelu, tak uléhá takový had i jemu na srdce a dusí v něm dech. Peníze, bohatství, nahromaděné podvodem, útlakem, potem a životem chudáků, toť ten boa constrictor, který rdousí duši Hermanna Goldkremera. Hermann bloudil večer mezi chatami svého delnictva a vidí do jizby, v níž truchlí žena, kterou zločinný dozorce v jeho dolech připravil o muže. Mrští do okna hrstí stříbrňáků, až prorazí sklo a padnou do světnice. A co dále učiní? Započne opravdu nový život, jak se zdá být celé vypravování k tomu náběhem? „Eh,“ praví sám autor na konec, „dále život kráčet svým obyčejným krokem, Hermann v dobrého člověka se nezměnil. Jeho záchvat milosrdenství před oknem bídne vdovy chaty byl chvilkový; záchvat minul a on musil se státi znovu tím, čím učinil ho celý život — chladným spekulantem bez srdce, nevyšímajícím si stenu bídy a vdoviných slz.“ Život půjde dále svým chodem, dále, dále budou se mužové spouštět za mizernou mzdu do smrdutých dolů petrolejových, ženy budou pro ně truchlit, nevrátí-li se víc živi odtamtud a dále bude svírat lačný boa constrictor kapitalistické ziskuchtivosti svou oběť...

Drama „Ukradené štěstí“ nemá tak vyslovené sociální tendence. Maluje také život lidu v bídě, ale hlavní otázkou zde není tato bída jakožto následek sociální nespravedlnosti. Rýbrž zlo je to, hříšná vášeň, která sídlí v srdcích lidí a uvádí je v záhubu. Frankovo drama řadí se do té kategorie, kam náleží Tolstého „Vláda tmy“, a z českých her Preissové „Její pastorkyňa“ a Mrštikova „Maryša“. Žena sedláka Mikoly miluje četníka Hermana, Mikola jej zabije, ale Herman, ačkoliv byl líčen dříve jako vtělený ďábel, umíraje prohlásí, že vložil ruku sám na sebe a celé drama končí perspektivou na nové, lepší

spolužití obou manželů, což po všem předchozím nepůsobí právě dojmem psychologické pravdivosti, tak jako vůbec by se dalo vytýkati, že jednotlivé postavy jsou psychologicky málo podepřeny a nedosti pevně a důsledně drženy. Franko jest patrně lepším vypravovatelem než dramatikem. Dostí překvapuje, že toto drama mohlo být vyznamenáno — jak se dovídáme z předmluvy — první cenou v konkursu zemského výboru haličského, tedy v konkursu tak vysoce oficiálním. U nás by si počkal pan Franko! Naši Zákrejsové a Lierové by ho poučili, jaká je to drzost, ucházet se s naturalistickým dramatem o cenu.

Ivana Franka *Ukradené štěstí* jest drama manželské zpronevěry jehož hlavní osoby jsou nádeník Mikola Zádorožnyj se svou ženou Annou a četník Michal Hurmann. Bratří Anniny provdali ji, zatím co její milenec Michal byl na vojně, pod lživou záminkou, že zahynul v Bosně; báli se, že by na nich vymáhal Annino dědictví po otci, kdežto Mikola byl hlupáček, který se spokojil tím, že ji dostal. Anna vpravila se ve své poměry, začínala býti klidna ale tu se objeví bývalý milenec a strhne ji v cizoložství. Vedou si velmi pohoršlivě, netají se se svým poměrem před nikým, ani před mužem ne, s ním Hurmann velmi hrubě zachází, jako by se samo sebou rozumělo, že Mikola nemá na svou ženu nijakého práva. Dobráček Mikola dlouho křivdu snáší, hledá v opilství útěchu, až konečně poštván jsa zlomyslníky, Hurmanna zabije; četník umíraje bere šlechetně vinu své smrti na sebe. Drama poutá jednak bezohledností, s níž se Hurmann hlásí ke své lásce jako svému nezadatelnému nároku, a jednak demonickým jejím vlivem, jemuž Anna podléhá. Oběma živly je jich poměr dramaticky zidealisován a zpoetisován. Silná a pádná postava četníkovy je resumována jen slovy: „Hloupá. Cím se to ona znepokojuje? Což pak někdo na světě ví, čím se to skončí? Kam to dojde? Žij a dýchej, pokud žiješ! Jest ti zle? A není-li ti zle, děkuj pánu bohu. Až bude zle, pak bude čas mysliti o tom zlém. Cím se to skončí? Budeme žít, pokud možno. Budeme se lidem do očí smáti, dokud možno, dokud nám nohy nepodrazí. A potom? Potom jeden konec: všichni pomřeme a dostaneme se čertu pod zuby. Tak jest to, tím se to skončí, když už to chceš vě-

dět.“ Filosof: chvilka štěstí, tak dlouhé, jak okolnost dovolí a pak rázem všemu konec! To prudké, posupné zavíření vášně povznáší se až k příšerné úchvatnosti. Anna a Mikola jsou vedle Hurmanna povahy slabé, pasivní, jež se mu úplně podrobují; Mikola je dokonce směšný a nepochopitelný ve své ubohosti. Co do dramatické komposice je tu postup a vývoj toliko dějství, psychologicky napínavější je jen poslední akt, kde se Mikola opíjí, aby si dodal odvahy k vraždě.

J[indřich] V[odák]

O Macharově „Magdaleně“ začal obšírnější posudek dr. Ivan Franko v posledním sešitě svého časopisu *Žytje i Slovo* (roč. II., seš. 5. za září a říjen). Do svého posudku vpletl spisovatel na ukázkou překlad několika partií z básně Macharovy. Úvod posudku p. Frankova sdělujeme čtenářům, protože v něm jest obsažen celkový názor kritikův. Zní: J. S. Machar náleží zajisté mezi čelné české básníky doby nejnovější pro své nadání. Zaujímá v české literatuře zvláštní místo ještě s jiné stránky, a sice jako vůdce t. zv. nejmladšího pokolení, které se snaží následovati novou školu západoevropskou, mající dle svého vlastního mínění zaměnění odumřelý realismus. Tato nová škola, která ve Francii vyrostla jako větev silného dubu — naturalismu, časem rozvíjejíc se a zhlubujíc se do psychologické analýzy, docházela do spiritualismu, neokatolicismu a mystiky, v Německu povstala rázem pod názvem naturalismu a socialismu, a vyvíjejíc se pod vlivem ruským (Dostojevského a Tolstého) a skandinávským (Ibsena, Garborga, Drachmana) pustila se více do filosofie a upadla pod vliv nadaného filosofa-individualisty Nietzsche, jenž svou kritikou dospěl až k duševnímu a společenskému nihilismu. A hle! poetická škola, jejíž základním rysem jest nervové rozdráždění, neuspokojení ze stávajících poměrů a pocit vlastní slabosti a bezúčelnosti existence, jaksi slabě se ujímá na české půdě; český temperament, sanguinický, plnokrevný a energický, náklonný vyvíjeti se spíš do šířky než do hloubky, nerad zabíhá do temných labyrintů psychologických titěrností, nerad se ryje ve vlastním nitru, nerad filosofuje nad „věčnými“ a nerozřešitelnými

záhadami bytí, když kolem kypí hlučný život národní, a na tisíci polích je ohnivá kulturní práce. Proto jeví se nám pojem „český dekadent“ býti jakousi *contradictio in adjecto*, a jestli dnes praví, že Machar není jen nejvíce „moderní“, nýbrž i hlava a vůdce české „moderny“, tu mně se to zdá vždy jen módní etiketou, pod kterou třeba hledati vlastní zvláštnosti talentu Macharova a jeho nadaných aneb nenadaných mladších soudruhů. — Rozbor básně *M a g d a l e n a*, posledního a možná nejzralejšího díla Macharova, přesvědčí nás o tom...

Počátek básně sděluje kritik v překladě, neboť Macharův popis letního večera v Praze jest prý vážný pro charakteristiku jeho. Není to, praví Franko, jediný velice pěkně překrásný popis, naskrze reální, daleký otřelému fra-seologie, svěží, realistický; Franko vysoce cení popisy, v nichž nadání autorovo vybleskuje v plné síle, a tyto popisy, porozházené v básni jako milníky, nejlépe prý ukazují cestu, kterou by se jeho nadání mělo bráti. Ukázka:

(1.) Osma vybyla ... Huk dzvoniv
ponad Prahoju rozljahsja ...
Harmonijni, pouni tony
zapadajuť v hamir toj.

(5.) Myh vročystyj. Z hyrl spiževych
nad tym zhaslym, skarblym dnem,
nad tym morem kryš červonych,
nad tym lisom rižnych vež,
nad tym zmrokom, ščo splyvaje

(10.) v labirint vulyc kruhlych,
nad tym vsim, ščo v nych klubyťsa,
nad utichamy marnymy,
žalem, hordoščamy, horem,
svarem, brechňamy j ljuboju.

(11.) nad tym chytym, tym i nikčemnym,
efemernym ljudským „ja“,
bje v nebes sklepině
rozhuč: Ave Maria.

Dr. Franko uveřejnil již dříve v *Ž y t i i S l o v u* překlad „Tyrolských elegií“ (z nichž jsme také podali ukázkou), a jak se dovídáme, má hotový překlad „Křtu sv. Vladimíra“ a jiných básní Havlíčkových. Těší nás, že naše literatura dochází u Rusínů povšímnutí; kéž by u nás navzájem maloruská stala se tak známou, jak toho zasluhuje.

1895.

[ZYTJE I SLOVO]

Známý rusínský spisovatel a publicista dr. Ivan Franko začal ve Lvově vydávati maloruskou revui pro literaturu, historii a lidovědu pod názvem „Zytje i Slovo“. První číslo za leden a únor (str. 160) jest pěkně uspořádáno. Hlavní tíha, zdá se, leží na redaktoru samém. Nalézáme vedle sebe od dr. Franka novelu, verše, překlady veršem i prosou i různé příspěvky k lidovědě maloruské a k historii selských poměrů v Haliči. Kniha ozdobena jest podobiznou M. Drahomanova, známého folkloristy, který po dlouhé odyseji našel útočiště i působiště v Sofii, zároveň se zajímavým jeho životopisem. — Redaktor mimo jiné podal v témze sešitě překlad Tyrólských elegií Havlíčkových. Formu jich však překladatel pozměnil, a vůbec volně překládal.¹

¹ Далі опубліковано в чеській транскрипції шість рядків із „Царя Лавріна“ в перекладі Франка.

ADAM MICKIEWICZ

Vídeňská *Zeit* uveřejnila v posledním svém čísle (8. května) článek dra Iv. Franka o Mickiewiczovi: *Ein Dichter des Verrathes*. — Básník zrady.

Opíraje se o výrok povrchního a mělkého Jiřího Brandesa, jenž praví, že „jedním z hlavních motivů děl Mickiewiczových a Słowackého jest glorifikování podvodu a přepadení“, Franko nachází v celé činnosti velkého poety polského zradu v nejrůznějších formách jakožto hlavní thema, ne však jako něco nízkého, ohavného představovanou, nýbrž jako něco rekovského, vlasteneckého. Zradu vidí v celé řadě balad a romancí, zradu v Grażyně, Wallenrodu, Dziadech, Panu Tadeášovi i v lyrických básních, a docházejí závěru, že smutné musí být postavení národa, který básníka takového rázu beze všeho pokládá za svého největšího národního heroa a proroka pokládá a živí vždy a vždy každou novou generaci jeho otracujícími duševními plody.

Dr. Franko přestřelil. Chápeme jeho situaci: Rusín, syn národa Poláky tlačенého, osobně roztrpčen (ministři Madeyski a Rittner nedovolili mu vstoupiti na stolicu univerzitního docenta), chtěl trefiti své nepřátele na místě nejcitlivějším: v jejich pýše. A polský národ dnes, kdy nemá své říše, své volnosti, je hrd na své místo v duševním životě mezi slovanskými národy zaujaté. Tam dr. Franko asi mířil. Ale vzal kopí s dvojitým ostřím: politickým a literárním. Politicky je dobře broušeno. Na h o r u, Poláci, tam jste slabi, kam nemůžete mocí, silou, tam jste zrádci, Wallenrody a zradě té dáváte gioriolu vlastenectví, hrdinství; dolu jste tyrany, upíry, despoty — tolik vycíťujeme a ospravedlňujeme z hněvné invektivy rusín-

ského vlastence. Literárně jest jeho argumentace však slabá a nespravedlivá v nejvyšší míře. Když Mickiewicz psal Wallenroda, bylo jeho položení jako Poláka a člověka zlé, mnohem horší než je dnes dra. Franka. Kdybychom my měli svou Wallenrodskou báseň ze XVII. století, žehnali bychom autoru jejímu a byli na něho hrdí... A idea Wallenrodova jest jedinou, kde argumentace Frankova má podklad. Všude jinde v dílech Mickiewiczových, o něž se Franko opírá, jest zrada nepatrnou epizodou a bezvýznamnou maličkostí. Projděte díla Schillerova: Uklady a láska, Fiesko, Don Carlos, Wallenstein atd., Hebblova Judith, Genoveva, Nibelungové, Čechova Michalovice, díla Vrchlického, Zeyerova atd., atd. — všude bychom asi našli jistě tolik zrady, kolik u Mickiewicze. A přece nebude nikdo tvrditi, že by na př. Jaroslav Vrchlický byl básníkem zrady! Také Němci, ač ve všem tak předůkladní, neobjevili glorifikování zrady na Schillerovi a Hebblovi.

Dr. Franko přestřelil — Adam Mickiewicz opěval ještě jiné věci než zradu — a kde psal o zradě a schvaloval ji — měl pravdu. A že páni Poláci dovedou býti přes svého otravujícího Wallenroda i dobrými černožlutými patrioty, vidí dr. Franko na nynějších cislajtanských a společných hodnostářích, vidí na státnické pravici parlamentu... Dr. Franko trefil své nepřitele jako politik, ale ranil se sám jako literární kritik.

1897

Jeden z těch, kteří v posledních třiceti letech vznesli na svých bedrech literaturu ukrajinskou (maloruskou) v Haliči na stupeň hodný respektu — a to jeden z nejpřednějších, ba nejpřednější. Dobře napsal B. Hrinčenko, že „bez Ivana Franka nebyla by Haličská Rus v osvětově kulturním směru tím, čím nyní jest.“ Práce jeho je tak mnohostranná a pronikavá, že není takřka oboru literárního a kulturního, v němž bychom se s ní nesetkali, že si bez ní prostě nelze novou haličsko-ukrajinskou literaturu mysliti. Není možno mluvit o Frankovi povídkáři, básníku a dramatiky bez současného zřetele na Franka etnografa, sociologa, literárního historika a politika. Skoro šmahem ze všech jeho beletristických prací ozývá se tendence sociální nebo politická — s jedinou snad výjimkou „Rozvátého listí“. Ale nikde skoro nepůsobí rušivě, poněvadž ji ovládá silná ruka rozeného i uvědomělého umělce. Podivuhodná, vzácná věc objevuje se totiž u Franka, jak již konstatoval prof. O. Kolesa: že chladný vědecký skepticism a vloha publicistická neubily v něm umělce.

Franko jest povaha silná i prudká, kritická, ale ne bořivá, nýbrž tvůrčí. Připomíná našeho Havlíčka, Nerudu, Machara — a není věru náhoda, že z české literatury právě z těchto autorů nejraději překládal. Poráží-li jednou rukou co se mu zdá slabým a nezdravým, staví za to druhou rukou zdivo nové, mohutné, na základech zdravých. „Píseň a práce!“ jest jeho heslo, vyslovené v soujmenné básni ve sbírce „Z veršyn i nyzyn“. A věru nic nemůže lépe charakterisovati Franka básníka a zároveň neúporného učence i publicistu, jako toto

heslo. Kdo zná jmenovanou Frankovu báseň, kdo zná celou jeho činnost, opravdu nepochopí, jak mu mohla být učiněna výtka dekadentství. „Já že jsem dekadent?“ hájil se Franko:

Já že jsem dekadent? Jsem z lidu, z kraje,
jenž vzhůru jde, ač poután jeho krok,
mé heslo: práce, štěstí, svoboda je,
jsem sedlák, prolog, nikdy epilog!

Ano, Franko jest prolog, zahajující v haličsko-ukrajinském krásném písemnictví novou dobu — a podobně i v ostatních oborech, ne-li sám, aspoň se svým učitelem M. Drahomanovem. Ovšem není duch úzký, omezující se pouze na domácí obzor; ač bolestně a vytrvale bojuje za národní práva rusínského lidu, stojí přece na půdě všelidské, obzírá široké horizonty se stanoviska obecné lidskosti. A to dělalo obmezené a úzkoprsé nacionalisty a konservativce, to činilo z nich jeho odpůrce a nepřátele — doma i u Poláků.

Již na drohobyčském gymnasiu vidíme jej toužícího po obsáhnutí nejširších kruhů lidského ducha a po dosažení nejvyšších jeho vzletů. Cetil kde co: Shakespeara, Schillera, Klopstocka, Krasického, Goetheho, Nibelungy, Krasińského, Mickiewizce, Słowackého, Heineho, Viktora Huga, Dickense atd. A z gymnasia také vezl si již řadu vlastních překladů: Sofoklovy Antigony a Elektry, značné části knih Jobových, několika kapitol z Isaiáše, několika písní Nibelungů, dvou zpěvů Odysseje, celého rukopisu Královédvorského atd. V rozšiřování ukrajinského obzoru spatřoval velikou podmínku pokroku v literatuře a v národním životě vůbec, pročež od počátku své literární činnosti velmi mnoho překládal. Přeložil Goethova „Fausta“, Byronova „Kaina“, překládal mnoho z Heineho, Bret Harta, Marka Twaina, Gogola, Ščedrína, Turgeněva, Dostojevského, Zoly, Lermontova, Shelleye, Freiligratha, T. Moora, Někrasova, Shakespearea, V. Huga, Björnsterne-Björnsona, Schillera, atd. Při své překladatelské činnosti často sahal i do české literatury a překládal hlavně z Havlíčka (epigramy, Tyrolské elegie, Krále Lávu,

Křest sv. Vladimíra), Nerudy, Machara (Magdalenu a j.), ze Sv. Čecha, Vrchlického, Zeyera a j. Napsal spoustu studií a essayí, otvírajících průhledy do světových literatur — a vyhledával všude hlavně to, co vynikalo životní pravdou, snahou po světle a pokroku, vzpourou proti temným silám, zvlům a činům. Zkrátka to, v čem se projevoval „věčný revolucionářský duch, jenž žene tělo v boj za svobodu, pokrok, štěstí“.¹

Franko od počátku své činnosti přesazoval na půdu ukrajinskou ideje všelidského pokroku, předběhl o značný hon své vrstevníky — a proto vždy docházel a dochází ohlasu a sympathii u mládeže. Zástupce akademické mládeže při oslavě 25leté Frankovy literární činnosti potvrdil to velmi výstižnými slovy: „Tvoje píseň rovněž jako Ševčenkova zvonila nám silou písně Tyrtaeovy! Tys byl a jsi mládeži osmdesátých a devadesátých let tím, čím byl Ševčenko mládeži let padesátých a šedesátých.“

Jeho touha po svobodě, pokroku a štěstí národa vedla jej k ideám socialismu, činila jej vždy opravdovým demokratem, stojícím při ubohých a ukřivděných, usilujícím o vysvobození pracujícího lidu z bídy, ponížení a zotročení, snažícím se o hospodářské i duševní povznesení nejširších vrstev lidových.

Jeho touha po pravdě vedla jej v literatuře k realismu, jehož prostředků užíval k hlásání a rozsévání svých ideálů lidských a národních. Tím nemá býti řečeno, že se držoval pouze a jedině směru realistického nebo naturalistického, jak mnozí o něm vyhláší — v jeho tvorbě nacházíme vedle prací opravdu naturalistických i výtvary a sny romantické a fantastické, na př. historicko-fantastickou povídku „Z a c h a r B e r k u t“, romantickou črtu „B e z p r á c e“, dramatickou fantasii „S e n k n í ž e t e S v a t o s l a v a“ a něžné „R o z v á t é l i s t í“. Ale přes to jest realistická kresba a realistické pojmání látky hlavním příznakem jeho tvorby. V tom směru vytvořil drobné i větší práce, které zůstanou vždy předními ozdobami

¹ „Hymn“, úvodní báseň sbírky „Z veršyn i nyzyn“ (pozn. A. Černého).

ukrajinské literatury a které náležejí k vynikajícím plodům realistické školy vůbec. V ukrajinské literatuře jest Franko nejen prvním zástupcem tohoto uměleckého směru, před ním v ní neznámého, ale i nejlepším a nejznamenitějším. Realistické a naturalistické kresby jako „Na dně“, „Boryslav“, „Zedník“ a j. jsou práce znamenité, hluboce vzrušující, jejichž umělecká cena se nezmenší, ať převládnou v literatuře proudy a směry jakékoliv.

Hlavním předmětem jeho pozorování jest lid vesnický a dělnický: lid rusínských vsí, těžce pracující na své skrovné hroudě i na cizím, zanedbaný a odstrkovaný kulturně, hospodářsky i politicky — i lid dělnický, přitahovaný magnetickou silou průmyslových ohnisk z pohorských vesnic, vyssávaný, znemravňovaný a zašlapávaný. Co ze života tohoto lidu napsal, jsou nejen umělecké práce, dýšící životností, ale jsou i dobové a lidské dokumenty, poněvadž nic v nich není smyšleno, neústrojně přibásněno. „Skoro všechny moje novely,“ praví Franko sám ve své autobiografii, „předvádějí skutečné lidi, jež jsem kdysi znal, skutečné fakty, na něž jsem se díval aneb o nichž jsem zvěděl od svědků, malují krajiny těch zákoutí naší země, jež jsem jak se říká, přeměřil vlastníma nohama.“

Lidu všímal si vědomě již od let gymnasijských. Už v nižším gymnasiu počal sbíratí národní písně, tak že již v dobách gymnasijských zapsal jich 800 čísel. Zapisoval, co slyšel, nejen doma na vsi a na potulkách od lidu selského, nýbrž i ve městě od prostých řemeslníků a dělníků, i ve vazbě od vězňů, zkrátka při každém styku s lidem měl otevřené oči i duši pro jeho život, osudy, názory a výtvoxy. Tím vnikal hloub a hlouběji v duši svého lidu, tím zvyšoval a prohluboval svoji schopnost pro realistické obrázky ze života rusínského lidu — a tím také se dostal k vědeckým pracím národopisným. Není pochybnosti, že měl na něj v té příčině vliv — jako i v mnohém jiném směru — Drahomanov, duch silný a neobyčejně mnohostranný. Práce, jež Franko v rusínském folkloru a vůbec v národopise podal, jeho sbírky pohádek, písní, přísloví atd. činí jej vynikajícím slavistou.

V obrázcích jeho, odehrávajících se na půdě východní Haliči, ovšem nevystupuje pouze rusínský lid, nýbrž vedle něho i stejně ubohý lid polský, chudina zidovská, cikáni — a všechny tyto ubožáky kreslí Franko stejně pečlivě, pravdivě a se stejným porozuměním pro jejich bídu. Všude jeví se umělcem především hluboce lidským, nikdy podléhajícím úzkému nazírání pouze nacionálnímu.

V líčení lidu jest neúprosně pravdivý, nikde jej neidealizuje, líčí jej nejen s jeho dobrými stránkami, ale i s jeho chybami a v celém jeho úpadku. Stejně neúprosně pravdivým jest i při líčení utiskovatelů svého lidu i cizích ubožáků. Ovšem chápe-li se satiry proti utlačovatelům, nešetří ani barev k ostrému osvětlení škaredých jejich rysů.

Franko na počátku své činnosti beletristické umínil si napsati serii „H a l i č s k ý c h o b r á z k ů“, jež by mosaikovým způsobem vytvořili obraz celé rusínské společnosti s jejími vztahy k ostatním národnostním živlům východohaličským. V „Haličských obrazech“ měl býti předveden netoliko lid, nýbrž také inteligence — zástupci „učitelů a vyssavatelů“ lidu, jak tehdy inteligenci rozvrhl. Ale k doplnění této skupiny povídkové dosud nedošel, ač ledacos z ní napsal, na př. „M a n i p u l a n t k u“, „D o m á c í k r b“ a j.

Povídky a črty Frankovy jsou z největší části neveselé, smutné, ba chmurné, působí dojmem stísnujícím a naplňují čtenáře nesmírnou hořkostí proti zkřivenému řádu, jimž celé zástupy lidstva trpí, proti křiklavým sociálním nesrovnalostem, proti hospodářským i duševním utlačovatelům a vyssavačům lidu a podřízených. I zdánlivě nejnepatrnější črty, na př. „D o b r ý v ý d ě l e k“, pobouří čtenáře na dno duše proti držitelům moci. Nejplamennější články a řeči nedovedli by tak buditi, burcovati a revolucionisovati, jako znamenitá sbírka povídek a črt „V p o t i č o l a“. Je to stejně znamenitý čin národní, jako umělecký. „Jím Franko“, jak napsal Drahomanov v předmluvě, „ač nevykřikuje své ukrajinství, slouží mu více, než kdokoli ze současných spisovatelů.“

Franko vystoupil literárně velmi záhy, již jako gymnasta. R. 1874 vytiskl v „Druhu“ báseň „M o j a p í s-

n j a" pod pseudonymem D ž e d ž a l y k — a od té doby náleží maloruské literatuře. V prvních letech psal hlavně básně, s počátku pod uvedeným právě pseudonymem, později pod přijatým jménem M y r o n. R. 1875 uveřejnil v „Druhu“ první svou povídku „P e t r i j i i D o b o š č u k y“ (Dovbuščuky), psanou z počátku pod vlivem romanticko-fantastických povídek Hoffmannových (dokončenou však již reálněji) — ale již následujícího roku kreslí první své haličské obrázky „D v a p r y j a t e l j i“ a „L e s y š y n a č e l j a d“ (pro kalendář „D n i s t r j a n k u), v zimě téhož roku pak píše již naturalistické obrázky ze života pohorského dělného lidu: „B o r y s l a v“, jež tiskne počátkem roku 1877 v „Druhu“ i samostatně. Výborné tyto obrázky ze života „naftových“ dělníků způsobily v haličské veřejnosti poplach — měly podle vlastních slov Frankových úplný „succés de scandale“. Jak sám v předmluvě ke svým sebraným spisům vyznává, podléhal tehdy vlivu Zolovu. Po těchto počátcích následovaly povídky a sbírky povídek a novel B o a C o n s t r i c t o r (1878 v knize 1884), Z a c h a r B e r k u t, obrazy společenského života karpatské Rusi v XIII. stol. (1883), V p o t i č o l a (1890), dále D l j a d o m a š n j o h o o h n y š č a (1898), P e r e c h r e s n i s t e ŷ k y (1900), B e z p r a c i, P o l u j k a, S i m K a z o k, K o l i š č e z v i r i h o v o r y l y, od r. 1892 několik svazků souborného vydání „T v o r ů“ (Spisů) atd. Vedle povídek šla řada prací veršovaných, lyrických i epických, jež staví Franka na první místo v současné ukrajinské poesii. Jsou to: sbírka Z v e r š y n i n y z y n (1887, 2. vyd. 1893), veršovaná legenda S m e r ť K a i n a (1889), sbírky Z i v j a l e l y s t j e (1893), M i j I z m a r a g d (1898), I z d n i v ŷ u r b y (1900), P o e m y, veršovaná povídka P a n š k i ŷ a r t y (otisk ze sbírky „Z v e r š y n i n y z y n“), verš. povídka pro děti L y s M y k y t a (2. vyd. 1896, samostatné zpracování téže látky, již zpracoval Goethe v „Reineke Fuchs“), epická báseň M o j s e j (1905), nejnovější sbírka básní S e m p e r t i r o (1906) a j. Zároveň vycházely z jeho péra dramatické práce: realistické drama U k r a d e n é š č a s t ě (1894), dramatická pohádka S o n K n j a z j a S v j a t o s l a v a

(1895), komedie *Učitel, Kamjana duša, Majster Čyrnjak, Budka* č. 27.

Život Frankův nikterak nebyl a není idylou, byl vždy těžkým zápasem, plným útrap, v nichž se povaha Frankova zocelila. Vyrostl z nich jako pevný, mohutný dub nad své protivníky domácí i cizí — a vymohl si úctu svých i cizích, přátel i odpůrců. Narodil se 30. října 1856 v Nahujevičích u Drohobyče. Otec jeho byl zámožný rolník a kovář, matka pocházela ze „zahonové“ šlechty Kuřčyckých — a tak od dětství stýkal se úzce s lidem a poznal i domorodou, chudou šlechtu „chodačkovou“, jejíhož zástupce tak výborně vykreslil v *Dovbanjuku* (ve sbírce „V poti čola“). Studoval na gymnasiu v Drohobyči, kde na něj měl vliv kromě I. Verchratského hlavně polský spisovatel Jul. Turczyński, dobrý znalec literatury, autor cenných rozborů hlavních děl Mickiewiczových. Vzpomínky z let dětských a gymnasijských zpracoval později v črtách „*Otec humoryst*“, „*Hirčyčne zerno*“ a j. (III. svaz. jeho „*Spisů*“, 1893.)

R. 1875 odebral se na universitu do Lvova — a odtud počala se jeho horečná činnost. Spráteliv se s M. Pavlykem stal se spolupracovníkem „*Druha*“ a povzbuzen Drahomanovem jal se čísti novější autory: Zolu, Flauberta, Spielhagena, před nimiž horlivě již četl Tolstého, Turgeněva, Cernyševského, Hercena atd. R. 1877 uveřejnil „*Boryslav*“ — a zdá se, že tyto naturalistické kresby, které nedošly porozumění ani u Rusínů, obrátily na něj pozornost byrokratických kruhů polských. V červenci toho roku byl zatčen on i celá redakce „*Druhu*“. „*Nesmyslný proces*“, píše o tom ve vlastním životopise,² „který na mne spadl jako cihla na hlavu uprostřed ulice a který skončil mým odsouzením, ač na mně věru nebylo viny, jakou na mne uvalili (nebyl jsem vinen ani tajným spolčováním, ani socialismem; byl jsem socialistou ze sympatie, jako sedlák, ale dalek jsem byl ještě porozumění, co jest vědecký socialismus) — byl pro mne straš-

² Ježž otiskl Drahomanov ze soukromého dopisu v úvodě k povídkám „*V poti čola*“.

nou a těžkou zkouškou. Devět měsíců, ztrávených ve vězení, bylo pro mne mukou. Zacházeli se mnou jako se sprostým zločincem, věznili mne se zloději a dareby, jichž bývalo se mnou v cele 14—18...“ Ale horší muka, než samo vězení, způsobovalo mu opovržení rusínských kruhů, jímž byl za toto vězení stížen. Byl vyloučen z „Prošvity“, zakázán mu přístup do „Besidy“ — a starší vlastenci, kteří s ním chtěli jednati, činili tak jen v soukromí, tajně, aby na ně ve veřejnosti nepadl stín z tohoto styku... V té trudné době vydával s Pavlykem časopis „H r o m a d s k y j D r u h“, později „D z v i n“ a „M o l o t (1878), v nichž se obráží celá jeho hořkost, jíž byl tehdy naplněn. Nálada ta obráží se i v pracích, v tom čase vzniklých; je to povídka „B o a C o n s t r i c t o r“, náležející do kruhu „Boryslava“, je to i v té době vzniklá, chmurná, smutná, ale plná síly báseň „K a m e n j a r i“. Vidí v ní sebe a své druhy s těžkými mlaty pod žulovou skalou, vidí, jak tou skalou snaží se prorazit cestu, slyší za to proklínání přátel i nepřátel — ale přesto to končí slokou, plnou pevné vůle k vytrvání a víry ve vítězství myšlenky: „A tak jdeme dále, spoutání dohromady všemocnou myšlenkou, s kladivy v rukou. Ať jsme prokleti a světem zapomenuti — lámeme skálu, rovnáme cesty pravdě, a štěstí všech přijde po našich kostech...“ R. 1880 byl opět zatčen (na cestě do Kolomyje) a s některými jinými soudruhy svými zapleten do procesu sester Pavlykových a rolníků Fokšejův — aniž věděl proč. Po několika měsících byl propuštěn a četníkem dopraven do Drohobyče, kde jej věznili v díře, popsané potom v črtě „Na dně“. Týdny, jež následovali, byly nejstrašnější v jeho životě. Strašný byl týden, prožítý doma, kam churav přišel v policejním průvodu, strašný byl i následující týden, ztrávený v hotelu v Kolomyji. Zde napsal „Na dně“, zde byl by málem zemřel hlady. Zajímavé jest, že novelu „N a d n ě“ vydalo svým nákladem několik mladých Rusínů, Poláků a Židů. Způsobila silný dojem, zejména v kruzích dělnických. Povídka mu ovšem byrokratické kruhy nenaklonila. Hejtman kolomyjský přičinil se o jeho vypovězení z kolomyjského okresu, ba i doma v Nahujevyčích žil Franko

pod četnickým dozorem. Soucitný četník radil mu, aby vstoupil do řádu Vasilianů...

R. 1881 založil s I. Belejem měsíčník *Svit*, od jeseně 1883 do počátku r. 1885 pracoval v redakci *Díla a Zory*. V *Díle* psal zejména pozoruhodné stati o haličských věcech národohospodářských a sociálních. Podobné články a vůbec referáty ze života haličských Rusínů („Z Czerwonej Rusi“, „Z Rusi Halickiej“) psal od r. 1884 i do veršavské *Prawdy*, pokrokového týdeníku Al. Świętochowského, od r. 1885 pak i do petrohradského *Kraje*, propagujícího myšlenku shody rusko-polské („Z obozu rusińskiego“). V těch dobách povstávaly další jeho „haličské obrázky“, z nichž povídka *Lisy i pasovyska*, vytištěná v kalendáři „Prošvity“, způsobila i pohnutí ve sněmovně a byla příčinou návrhu, aby „Prošvitě“ byla odňatá zemská subvence. Není divu! Povídka odkrývala šlechtické partyky, jimiž v době osvobozování sedláků snažili se zadržeti pro sebe — lesy a pastviska. Tyto a podobné práce, spisy o ekonomickém socialismu, články o politických a sociálních otázkách haličských, to vše nezískávalo mu přátel ani v šlechticko-konservativních kruzích polských, ani u rusínských nacionalistů. Ti způsobili, že zůstal koncem r. 1884 na holičkách. Tehdy nabídl mu Partyckýj „Zoru“, pročez Franko vystoupil z redakce „Díla“; zatím však, než došlo k věci, národovci (Vachňanyn) přemluvili Partyckého, aby „Zoru“ prodal Společnosti Ševčenkově. A hned také samo „Dílo“ počalo útočiti na Franka, nedávno ještě člena redakce. Tehdy jej přátelsky přijali pokrokoví Poláci. R. 1887 vstoupil do redakce „Kurýra Lvovského“ — a od té doby psal více polsky, než rusínsky. Řada beletristických jeho prací vyšla v těch letech v polském překladě, jiné sám původně polsky vytiskl. Zajímavě jest, že črta „Na dně“ vyšla tehdy polsky (v *Dzienniku łódzkém*) na přání samé Elizy Orzeszkové, která sama překlad kontrolovala. Práce Frankovy kromě uvedených listů vycházely tehdy v „Przeglądu tygodniowym“, „Przeglądu społecznym“, „Kurýru Varšavském“, v „Głosu“, „Ruchu“ a j. R. 1899 byl ještě jednou zatčen spolu s některými Rusy, kteří

tehdy přijeli do Lvova, i byl opět držen 10 neděl ve vazbě — ale zač, nevěděl a nedověděl se. Inu — roztomilé poměry! Ve vazbě tehdy napsal povídku *K světlu* (Do svitla) a řadu výborných *Zalářních sonetů*. Po propuštění z vyšetřovací vazby počal r. 1890 s Pavlykem vydávati časopis *Narod* (do r. 1895) a téhož roku vydal znamenitou knihu *V poti čola*. Po zaniknutí *Naroda* založil *Žyttje i Slovo*, výbornou revui, věnovanou z valné části národopisu; vycházela v letech 1896—1897.

Toho roku stal se nový, velký obrat v jeho životě. Tehdy vytiskl ve vídeňské „*Die Zeit*“ článek *Ein Dichter des Verrathes*, vztahující se k vůdčí ideji Mickiewiczova „Konráda Wallenroda“ — článek, který se Poláků velmi dotkl. Za tento článek byl v květnu 1897 propuštěn ze svazku „Kurýra Lvovského“ po desítileté účasti v redakci. Před tím měl i jiné veliké životní zklamání. Chtěl se habilitovati na lvovské universitě pro ukrajinskou literaturu a byl také pro tuto stolicí profesorským sborem navržen jako nejpovolanější uchazeč. Ale haličské místodržitelství nedoporučilo jej ministerstvu „pro politickom minulost“ („wegen des politischen Vorlebens“) — i nebyl potvrzen. Tedy za to, že byl jednou nevinně odsouzen a několikrát bezdůvodně držen ve vyšetřovací vazbě — nesměl býti nejhlubší současný znalec ukrajinské literatury a spisovatel celé řady znamenitých prací literárně historických připuštěn na stolicí ukrajinské literatury!

Politické poměry rusínské se však do té doby tak dalece změnily, že vypovězení z tábora polského neznamenal pro Franka pohromu. Ukrajinsko-rusínská strana radikální, k níž náležel, zatím zmohutněla, zmohutněla i Společnost Ševčenkova, jejíž vedení přešlo do rukou jeho přátel — a tak se Franko nadobro zase vrací do literatury ukrajinské. Stává se spoluredaktorem a nejpilnějším spolupracovníkem revue „*Literaturno-Naukovyj Vistnyk*“, tiskne množství vědeckých prací v „*Zápiskách*“ a „*Etnogr. Sborníku*“ téže učené společnosti a rozvíjí vedle podivuhodné činnosti vědecké neméně živou činnost v belletrii.

Jako povídkář jest věrným portretistou života haličsko-rusínského a obhájcem práv všech utiskovaných a ukřivdovaných. V poesii jest básníkem vzdoru, síly a osvobození. V celé své tvorbě jest umělcem silným a svérázným, znamená pro domácí literaturu epochu. Jako učenec jest jedním z hlavních pilířů domácí etnografie, literární historie a filologie. Jako publicista jest horlivým a záníceným bojovníkem za lidská a národní práva svého lidu — a nesmířitelným odpůrcem všeho zpátečnictví a násilnictví. Jako člověk jest muž přímý, pravdymilovný a vždy pokrokový a nepodkupný.

Proto připojujeme se z plna srdce k těm, kdož mu u příležitosti jeho padesátých narozenin přáli zdraví, sil a potřebného klidu k další plodné práci! A kéž se dočká uskutečnění svých národních ideálů, za něž tak vytrvale bojoval!

[PŘEDMLUVA K „UKRADENĚMU ŠTĚSTÍ“]

Nemá-li žádný ze slovanských národů ani dnes ještě, koncem 19. století na různých ustláno, mohl by přece jeden mezi nimi všem ještě záviděti: jest to více než dvacetimilionový národ maloruský (Ukrajinci — Rusíni), který podobně jako národ polský je rozdělen hranicemi politickými ve tři části — rakouskou, uherskou a ruskou. Zalidňuje třemi a půl miliony Halič východní, Bukovinu a severovýchodní Uhry. Sedmnácte milionů žije v říši ruské, jmenovitě na Ukrajině. Kdysi jako součást říše polské měla Rus svobodné rozvíjející se zřízení, v mnohém přímo republikánské, volila si své úřady, vyšší a nižší, hetmana a plukovníky, ba i duchovenstvo; města byla dle vzoru západu opatřena municipálním zřízením, právem magdeburským, stav selský požíval mnoho na ty časy osobní svobody, proměňoval se částečně v kozáctví soustředící se kolem Zaporožské Síče; v celém kraji bylo vzdělání dosti rozšířeno zásluhou množství škol nižších, středních (v Ostrogu, Vilně, Minsku, Břešti, Lvově) a akademie v Kyjevě.

Perejaslavská smlouva, uzavřená r. 1654 Bohdanem Chmelnickým s knížectvím moskevským, zabezpečovala sice úplné zachování samosprávy v Ukrajině, avšak despotická monarchie se samovládným carem a všemi vrstvami národa v otrockém poddanství, dědictvím to tatarské výchovy, nemohla vedle svého zřízení strpěti svobodnější ústavu a brzo ji udusila. Stihlo to i jazyk maloruský. Již Petr Veliký r. 1720 zapověděl tisknouti jakékolivě knihy na Ukrajině vyjma církevní, později sice pomalu zákaz ten počal upadat i v zapomenutí, psali

malorusky Kotlarevskyj, Kvitko, Kostomarov, Kuliš a j., leč již to vzbudilo zase ruské úřady, tak že začaly censurovat tisk omezovati a když r. 1847 založeno bylo Cyrilo-metodějské bratrstvo, pronásledování, vězení (uvěznění Kuliš i Ševčenko), censura vše utlumila. Teprve za vlády Alexandra II. probudily svobodnější poměry opět hnutí ukrajinofilské. Avšak od té doby opět čím dále tím více rozkazy carské, nechtějící jazyk maloruský uznati za samostatný, leč pouze za nářečí ruské „zkažené polštinou“, ubíjely rozvoj mladé literatury. Ukaz z r. 1876 zakazuje dovoz jakýchkoliv knih maloruských do Ruska za hranicí vydaných a nedovoluje nic tisknouti mimo historické dokumenty (pravopisem starým) a beletrii pravopisem etymologickým, jímž píší Velkorusové. Roku 1881 povoleno tisknouti též slovníky. Dnes mimo tato nařízení ještě censura ruská, známá svojí libovůlí, stěsňuje víc a více tisk maloruský tak, že nic vědeckého, ba ani populárně-vědeckého, nic náboženského, historického a pedagogického atd. nesmí se vydávati, pouze materiály národopisné a beletrie ze současného života lidu. Beletrie z života tříd vzdělaných, z dějin, ba i překlady z jiných literatur jsou zakázány. Poměry takové ovšem ničí rozvoj literatury a ztěžují, ba znemožňují práci malého počtu ukrajinofilů: velký počet inteligence se rusifikuje — vždyť i školy jsou pouze velkoruské.

Lepší poměry nastaly v oné části Rusi červené, jež připadla k říši rakouské. Tu literatura maloruská rozvíjí se sice svobodně, bez překážek umělých; bohužel však nemají Rusíni dostatek vzdělaných lidí v poměru ku svému počtu. A lid selský, malorolnický, tvořící hlavně národ, dosud velmi málo umí čísti. Dříve pak i tu inteligence se odnárodňovala, polštila. Následek toho jeví se ovšem i v písemnictví: udržuje se stará vlastenecká nekritičnost a odpor k směrům novým, zatím co druhé literatury, jmenovitě polská a ruská — do jisté míry konkurenční, jelikož v Rakousku vzdělanci umějí polsky, v Rusku rusky — daleko již pokročily.

Přirozeno jest, že v takovém stavu věci každý na výši evropského vzdělání stojící spisovatel má pro národ maloruský neobyčejnou cenu, jmenovitě vyniká-li nadá-

ním, dovede plodně pracovati — a hlavně je-li při všem tom lidovým.

Nadání, plodnost, lidovost spojuje v sobě dr. Ivan Franko, doživší se již 25letého jubilea své spisovatelské činnosti.

Narodil se roku 1856 v Nahujevicích (okres drohobýčský) v Haliči. Jest synem selské chaty — otec jeho byl rolníkem a kovářem — a jak sám mluví, vyživen jsa černým chlebem, prací tvrdých rukou, cítí povinnost prací celého života odměnit se za ty groše — jež na jeho vzdělání vydala ruka chudého rolníka — lidu rusínskému, jenž ač utiskovaný, otupovaný a mravně kořený po dlouhé věky, ač i dnes chudý, slabý a nevědoucí si rady, přec pomalu se zvedá, čím dále tím v širších vrstvách cítí touhu po světle, pravdě a spravedlivosti a hledá k nim cestu. Tomuto úkolu skutečně Franko věnoval se pilnou prací, a veškerá díla jeho vyznačují se hlubokou láskou k lidu: z jeho života hlavně čerpá látku svých obrázků, románů, dramát, jeho život zkoumá jako ethnograf. Měl sice již i v tom předchůdce, rovněž nadaného, Fedkovyče, jenže jeho práce nebyla konána s tím vědomím a byla spíše nahodilou, kdežto u Franka je výronem a výsledkem pevně stanoveného a jasně vytčeného úkolu, pocítění potřeb lidu. Nemálo o to zasloužil se před málo lety zemřelý profesor Drahomanov, ježž Franko svým vůdcem a učitelem nazývá.

Práce Frankova jest tak rozsáhlá, mnohostranná, že těžko ji v malém úvodě lze nastíniti. Jestliž Franko nejen básníkem, povídkářem, novelistou, ale i historikem, ethnografem, kritikem, ekonomistou, publicistou (rusínským i polským), ba i dobrým humoristou. Bibliografie podrobná jeho prací a článků, vyplnila by mnoho místa — lze uvéstí jen důležitější.

Franko psal z počátku pod pseudonymy Myron a Džedžalyk. Napsal velký počet překrásných novel a obrázků, roztroušených po časopisech rusínských i polských. Později část vydal ve sbírce „V potu čela“. Dále vydal celou řadu románů a povídek: Petriji a Doboščukové, Boryslav, Boa constrictor, Boryslav se směje, Zachar Berkut, Jac Zelepucha, Základy společnosti a j. a j.

Z dramát sluší hlavně uvést výtečné jeho *Ukradené štěstí* (jež vyznamenáno bylo v konkursu zemského výboru v Haliči r. 1892), pak *Sen knížete Svatoslava*, *Kamenné duše*.

Lyrických i epických básní jeho jest rovněž veliké množství — sbírkou vyšlo v „*Z vršin a nížin*“, z nichž vynikající legenda *Smrt Kajnova*, vzniknuvší četbou a překladem Byronova mysteria a jsoucí jaksí jeho pokračováním, epos *Panské žerty*, dále *Dumy proletáře* a velice pěkná báseň *Kameníci*.

V oboru ethnografie patří Franko mezi nejlepší současné pracovníky a i v kritice velice mnoho dobrého napsal.

Mimo původní práce podal množství překladův pěkných formou: ze Sofoklea krále Edipa, Antigonu, z Cervantesa *Don Quichota*, z Goetha *Fausta* a *Reineke Fuchs* (Lys Mykyta), z Byrona *Kaina*, mimo to z Tennysona, *Bret-Harte*, *Mark-Twaina*, *Victora Hugo*, *Björnsterne-Björnsona*, *Lavelaye-Huxlea*, *Gogola*, *Dostojevského*, *Ščedrina* a j. a j. Také podal několik ukázek z našeho *Karla Havlíčka* v dobrém překladu.

V každé jeho práci lze cítiti vědomí povinnosti k svému národu ukládající jemu, synu lidu, pracovati všemožně ku povznesení a šíření osvěty ve všech vrstvách národa — píše i o lidu pro vzdělance, aby je naučil cítit s lidem a rozumět mu, píše i pro lid, aby ho naučil myslit a klestit si cestu k osvětě. Byť realisticky podával obrazy života — všude jeví se jeho humanita a pokrokovost.

Bohužel, že tato pokrokovost, mylně pozorována, pouze se stanoviska politického, není dosti oceňována ani u lidí jeho národa; již nejedna trpkost proto sevřela jeho srdce, mnohou obtíží přitížila mu v práci a časté překážky postavila v cestu jeho života: není však o tom pochyby, že nadání, píle, vytrvalost jeho vše přemáhá a získává uznání jeho zásluh — i byť nikdo, lid maloruský, až dovede oceniti — jeho práci ocení.

V. Ivanovi Frankovi zosobněny jsou všechny poměry maloruského národa, jež stvořila historie, stvořily i vnější okolnosti a stvořil si i národ sám vlastní vinou. Rusínsko-ukrajinského národa je na 25 milionů; po slavné minulosti nadešla řadou vulkanických otřesů dusná, těžká přítomnost vízící svými galejními kulemi vzlet duchů, jichž nemálo Ukrajina-Rus zrodila, ale kterým nemohla dáti volných křídel, nemohla popřáti svobodných, slunečných výšin. Osud všech téměř znamenitých spisovatelů rusínských je stejný; martyrium života Drahomanova a celý život, úsilí, práce, únavný „pochod proti kopím, plavba proti proudu“, již podnikl Ivan Franko, jsou toho ukázkou.

Život národní na Ukrajině byl naprosto udušen. Probuzení rusínského národu v Haliči bylo v polovici tohoto století nemilosrdně zastaveno — buditelé zmírali hladem. Opětne procitnutí pak po pádu absolutismu nepokračovalo pravidelným rozvojem, nýbrž jako vzdouvání se vln brzo vysoko vzhůru, hned zase jako klesání do temné hlubiny. V takovéto dusné hloubce, temnotě myšlenkové, vystoupil před 25 lety selský syn I v a n F r a n k o na literární a brzo i politické kolbiště.

Duchem bohatě nadán, zvláště fenomenální pamětí, už na gymnasiu převyšoval soudruhy. Tvořivý jeho duch brzo strhal schátralé portieri směšných filologicko-a ortograficko-politických doktrin, vyrazil okenice dusné klerikálně-zpátečnické temnice a vpouštěl do budovy haličské Rusi svěží vzduch pokrokových duchů ruských a moderní Evropy. Pod vlivem Drahomanova, majíc

v čele I. Franká rostla nová, pokroková rusínská generace.

Rozvoj její zaražen náhle prudkou ranou: pro známou záminku „tajného socialistického spolčování“ byla řada mladých lidí zatčena, z nichž Franko pobyl 9 měsíců v žaláři, ale ne ledajakém, nýbrž v pravém haličském žaláři. Vsazen byl mezi nejhorší zločince, vláčen z jedné dusné díry do druhé; v jedné takové cele, kde směstnán byl tučet lidí, probouzel se vždy z rána, maje hlavu obsypánu sněhem.

Od té doby byl Frankův život, jeho existence ve stálém nebezpečí a nejistotě; často ještě býval vězněn; brzo s uznáním aspoň přijímala ho společnost rusínská do svého středu, popřávajíc mu jakés takés výživy, ale hned zase vypuzovala ho sama. Franko nucen byl odejít na vesnici, kde žil po dvě léta osamocen.

Když nebyly jeho svobodomyšlné práce připouštěny do žádného listu, Franko vydává s několika druhy bibliotéky, časopisy, jež však pronásledováním zanikají a v nichž zůstávají nedokončena v neklidu psaná jeho díla. Není možnosti zůstatu u jednoho díla, věnovati se řádně jeho propracování, nýbrž nutno pracovati na mnoha věcech najednou, pracovati po kouscích, a stihne-li nějaká z častých náhlých pohrom, musí zůstaviti nedopsané dílo dokončení až — kdy? Franko, vzdálen všelijaké politické agitace vyjede si na př. na venek ke svému příteli. Tu náhle na cestě je zatčen, držen ve vězení, pak v třesuté zimě voděn postrkem bůh ví kolik mil, s bosýma nohama, na nichž mu mrazem opadly všechny nehty s prstů. V horečce píše v hotelu (aby mohl z honoráře zaplatiti svůj pobyt) přímo krví svou novelu *На дні*,¹ v níž líčí vězení, ze kterého byl postrkem vyhnán, mohutně kreslí kolektivní spoluvinu na zločinech, jež páchají ponížení jednotlivci. Není divu, že v takové situaci namácel štětec do barev nejtemnějších; a jest to přirozeno i v druhých jeho dílech, jež psal ve chvílích podobně těžkých.

Péro jeho takovým způsobem zvěčnilo umrlčí komoru

¹ Překlad vyšel ve Světové knihovně (pozn. F. H.).

hornického lidu, rekrutovaného z ošizených a vyvlastněných sedláků, — Boryslav s jejími naftovými doly. Předchůdci *Germinalu*, Frankovy novely *Boa constrictor*, *Boryslav smijeť sja*, *Navernenyj hrišnyk*, *Jač Zelepuha* a četné menší povídky jsou obžalobou hrozného vyssávání a šizení lidu pijavkami židovskými, majiteli to „kopalni“ naftových, jsou obrazem děsné temnoty duševní a následkem toho i bídy hmotné, již podlehl tamější rusínský lid. Ale již i tu pone náhlu nastává proces klíčení, zapouští kořínky rostlina poznání, mraky prorážejí paprsky světla a lidského uvědomění, jež jedině může přivést rusínský lid tam, kam mu Franko ve svých výtvorech ukazuje cestu.

Bědy a strasti různých vrstev pracujících, dětí, žen, dělníků, chlopů, chudých židů, úředníků atd. líčí Franko ve sbírce *V poti čola* (V potu tváře), v novele *Bez práce*, satíře *Jač pan sobi bity šukav* a četných novějších, po časopisech roztroušených novelkách. Vedle lyriky jsou tyto jeho obrázky z haličského života lidového Frankovým nejvlastnějším polem a většinou skvosty rusínské literatury.

Frankův bohatý duch pokusil se také o historický román — *Zachar Berkut* — i o romány z vyšších tříd moderní společnosti: *Osnovy suspilnosti* (Příře společnosti) a *Dlja domasňoho ohnyšča*. Románu historického ke svému prospěchu zcela zanechal, ale ani další dva romány silou výrazu, suggestivní mocí nevyrovnej se jeho novelám a povídkám ze života lidového, jehož jest Franko bezprostředním znalcem. Ačkoliv sloh jest v nich prostý, často hranatě úsečný, ve větších novelách nedokončená charakteristika, koncepce nesoustředěná, nesoucí zřejmě stopy úryvkovitě, neklidné práce, již Frankovi poměry diktovaly — přece tyto práce z reálného života lidu předčí jeho soustředěnější díla ze sfér a vrstev jiných.

Tak i drama *Ukradnute ščastja* a komedie *Quem di odere* (jíz se dává název *Učytel*) technikou, účinem teatrálním, charakteristikou, perspektivami reálného života na plátně dramatické koncepce vynikají nad lyrické pohádkové drama *Kamjana duša*

a z historie čerpaný *Son knjaza Svjatoslava*.

Jako v prose počátek Frankovy tvorby charakterisuje romantická povídka *Petriji i Dovbuščuky*, tak i v poesii vystoupil Franko s drobnými básněmi romantickými, s erotickou lyrikou. Brzo však lidový život stává se obsahem i jeho poesie, píše jednu z nejpěknějších básní svých, *Kamenjari* (Kameníci). Epická báseň *Paňski žarty*, jejíž látka čerpána jest z historie r. 1848, z doby zrušení roboty, vykazuje krásná lyrická místa, ač i slabost (nedostatečnou přesvědčivost historických temat). Cykly: *Dumky proletarija* a *Tjurenjny sonety* (vězeňské sonety) — jež psal v žaláři na zdi a přepisoval na okraj později mu dovolené jediné knihy, totiž hebrejské gramatiky — a jiné menší básně i cykly ve sbírkách: *Z veršyn i nyzyn* a *Zivjale lystja* (Uvadlé listí) jsou zbásněné trudné momenty Frankova života, symboly těžkého osudu uražených a ponížených. V Uvadlém listí září však i slunečné výšiny mužné erotiky, básně vznešených nálad, daleké obzory všelidských, velkých ideí. Problémy nejintimnějších hlubin lidské duše, utrpení i mohutné vzepjetí ducha jsou obsahem *Smrti Kainovy*, *Surky*, *Krále i askety* a j.

Jakési resumé života, výslednice myšlení Frankova jest jeho nejnovější, letos vydaná sbírka *Mij Izmaragd*, řada to reflexivních symbolických zkazek, legend života, hlubokých úvah, intimních myšlenek, v nichž značná část jsou — jak sám píše — *Schmerzenskinder* jeho duše. „Nejsou spojeny v organický celek ani jednotnou nějakou tendencí, jedním dogmatem náboženským nebo estetickým, nýbrž pouze společným diapazonem mravního cítění a temperamentu, kterým prošly.“ Je to kniha Frankovy morálky, jeho vlastenectví, jeho lásky, jeho „ščyroljudského socijализmu“, jeho humanitního názoru na svět, jak jej v předmluvě dozrává, stavě ho proti oficiální morálce, proti náboženské nenávisti. Sbíрка tato je formou, slohem poetickým, bohatostí básnického výrazu slabší proti hlavním sbírkám Frankovým; verše tu shrnuté však jsou silné myšlenkami, reflexemi, hlubokou filosofií. Verše o vlasti, lidu, národu, silně připomínají

Machara a jeho loňskou „protivlasteneckou“ epištolu; jsou obzalobou národa, jsou písněmi vězně, který nenávidí tvrdé prycny, pusté zdi, zamřížovaná okna, ale přece miluje svůj žalář a neopouští ho, ač venku kvetou sady, plovou lodi volnějších duchů po širých, hlubokých jezezech, byť i nebezpečných a bouřlivých.

Franko byl za myšlenky tyto kaceřován. Jakým právem, viděti z básně (v „Mém Izmaragdu“), již napsal, byv nazván pro svou lyriku dekadentem.

Jakyj ja dekadent? Ja syn naroda,
ščo v horu jde, choč buv zapertyj v loch
Mij poklyk: pracja, ščastja i svoboda,
Ja je mužyk; prolog, ne epilog.

Beletristická tvorba Frankova jest u nás poněkud známa, ač nejlepší tvory Frankovy — zvláště nic z básní jeho dosud přeloženo nebylo.

Avšak beletrii se jeho literární práce nevyčerpává.

Nezoraná pole, nezušlechtěné lesy, spustlé záhony a omšelé budovy kulturního života rusínského přinutily Franka pracovati v nejrozičnějších oborech, často od začátku, v mnohém smeru bez předchůdců. Franko (spolu s Drahomanovem) téměř stvořil moderní literární jazyk rusínský; psal a píše romány, novely, básně, dramata, píše pro lid i pro inteligenci, také pro děti vypěstoval něžné květy; filologii, historii, literární historii, kritiku, ethnografii, národní hospodářství, vědy politické — a řadu ještě jiných oborů objímá jeho široký duch.

Franko stojí v předních řadách rusínského (i polského) vědeckého života v Halici, jest organisátorem a vůdcem rusínské radikální strany, vydavatelem a redaktorem časopisů, revuí a knihoven, lidovým agitátorem a řečníkem, dopisovatelem listů polských, německých atd. To vše označuje zřejmě příčiny, proč se nestal v žádném z oborů, jež ovládá, odborníkem nebo spisovatelem evropského jména. Jsou sice na příklad jeho práce ethnografické uznány i v Italii, Francii, Anglii, hlavně pak u Poláků a Rusů; u těch rovněž i jeho díla historická a beletrie — ale jak by se byl mohl rozvinouti Franko

v poměrech příznivějších, kde by se byl (třeba také při bouřlivém životě a nejisté existenci) mohl věnovati důkladně jednomu oboru svého bohatého ducha!

Nutno vzpomenouti ještě Frankovy záslužné činnosti překladatelské. Svě rodáky seznámil překlady s velikými románopisci a básníky ruskými, přeložil mistrně Fausta a velkou řadu předních děl krásné literatury starořecké, španělské, francouzské, anglické, německé a norské, z týchž jazyků přeložil i bezpočet děl vědeckých. Z češtiny podal řadu překladů z Havlíčka, Nerudy, Čecha, Zeyera a Machara.

V poslední době upoutal na se pozornost svými články ve vídeňských revuích, kde odhaloval africké poměry z b'azené „Holicyje i Holodomerije“.

Ku Frankovu jubileu právě vydaný *Spis tvoriv I. F.* obsahuje 127 stran 8°.

Veškera tato činnost vysvitne v plném svém významu, postaví-li se vedle haličské kulturní bídy, rusínské kulturní znalosti, nad níž se povznést vyžadovalo velkého úsilí! Ale na druhé straně proto, že Franko z ní vyrostl, s ní musel počítati, jí byl tísněn, — nelze na výsledky jeho snažení bráti měřítko na př. západoevropské. Jest nesporné, že není Franko „hvězdou prvního řádu“; ale i jeho lidový povídkový genre, hlavně pak díla směřující k vrcho'ům lidského ducha, dokazují, že není pouze z těch „dělníků“, kteří přikládají cihlu k cihle, pomáhají stavěti budovu civilisace, ale jichž jména se nevpisují na frontu této budovy“ — jak se sám charakterisuje. Franko jest nejen duchem reprodukčním, nýbrž i tvůrčím; jest vzletným architektem, kterému bouře a větry ničily stavbu paláců, který však přece vytýčil vysoké pilony ducha a vystavěl budovy ze solidních kvádrů, vysokých vzepjetí, ladných, směle pojatých skulptur, třeba je nemohl vytesati a třeba nedospěl k upevnění nad jejich vrcholem vysoko zářící, oslňující pochodně.

1899.

IVAN FRANKO: HALIČSKÉ OBRÁZKY

(Přeložil Jar. J. Burian. Úvod Ad. Černého. Světové knihovny
číslo 625—7.)

Druhá ukázka znamenitého maloruského spisovatele psance ve Světové knihovně. Kdo četl „Boa constrictor“, nezapomene dravčí fysiognomie Žida, majitele naftových dolů, vyrostlého v bídě a špině ghetta, který se obohatí na účet společnosti, jež tiskla po tolik století jeho rod. V povídce Hava je podobný dravčík, sirotek, opovržený židáček, jenž v šestnáctém roce již si podmanil celou silnou, pracovitou rodinu, která umí vyrábět, ale nikoli těžit. Obchodního genia má on, a citu tolik, kolik povozník pro svého tahouna. Krásná je i tragédie zločince Pantalachy, zloděje z vášně, který miluje svobodu jako pták, a musí prchnout za každou cenu z kriminálu, třeba týden před vypršením trestu. Přistížen byv na útěku, vrhá se raději se střechy, než aby se vrátil dobrovolně do vězení.

Zločinci, židé, cikáni, uličníci — to je Frankův svět. Upomíná v leččems na Gorkého, velkého malíře a psychologa společenských vydědenců. Ale Gorkij mizí v tom světě, žije s ním, cítí s ním a jeho způsobem, Franko jej ovládá, těžší z něho své typy bez sentimentality a bez měkké morálky. Důsledky sociologické přenechává čtenáři, sugeruje mu je. Tvrdě ryje své postavy a přece nechává proniknout lidskou velikost, lidský cit. Pantalacha je z téhož materiálu, jako geniální vůdcové, jako hrdinové a byl by z nich za jiných poměrů.

Zločinní uličníci mají úsměv pro lesní myšku — jsou právě nasyceny a směje se na ně slunce: tu jsou dětmi jako děti jiné.

Úvod pěkně informuje o tomto rázovitém umělci.

O [tokar] Š [imek]

IVAN FRANKO: HALIČSKÉ OBRÁZKY

(Přel. Jar. V. Burian. Úvod napsal Adolf Černý. Světová knihovna č. 625—627. V Praze 1907.)

Ivan Franko začal sice literárně pracovat v osmnácti letech překladem Královédvorského rukopisu, ale k nám byl uveden po prvé téměř jako čtyřicátník v „Hlasech z Chrudimska“ r. 1892 a pak r. 1893 vězeňským románem „Na dně“. Světová knihovna hned v počátcích seznámila nás s jeho obrazem dělnických naftových dolů „Boa constrictor“ a dramatem „Ukradené štěstí“, a po delší přestávce uveřejňuje nyní jeho „Haličské obrázky“, náměty haličského soudobého Rusínska. Dějové není tu zdánlivě nic mimořádného: mladí lidé utíkají před odvodem, obyvatelé zapadlých krajů rusínských demaskování ve svém naivním primitivismu, dobytvační židé vysávají jich krajní důvěřivost, neprohlédavost a pasivní otročilost, mládež spodních vrstev prozrazuje svou divokou svévoli, uvěznění zloději za cenu života se zoufalou odvahou unikají z vězení, — to vše je i u nás v mnohých variacích zpracováno. A přece čtou se tyto povídky nově. Mladá, živelná, cizorodá a cizokrajná síla útočně se tu vrhá na oblast malých, všedních, zavržených lidí a objevuje heroismus srdcí i vůle, netušené bohatství duše, jež promrháno, protože je rozdrobila tradovaná morálka, — společenská, ustálená, se železnou neústupností užívaná míra, která prostě na jich skrytou podivnou sílu nestačí a musí je zlomit, dokud ona, úzasně vzrostlá a uvědomělá, nezlomí ji. Stará společnost pohodlně všecky ty lidi zavrhuje, nová je nazve svými životodárnými oporami. Uvádím tu jen zloděje Pantalachu a jeho žalárníka Sporyše. Oba Rusíni. Pantalacha, milenec volnosti, odvážný, dobrácký znepokojovatel t. zv. lepší společnosti, jenž vynalezavě primitivními pro-

středky podniká veliké dílo svého osvobození. Sporýš, věrný služebník svého pána, jenž ve své důsledné oddanosti překazí sice Pantalachův útek, ale v tragické chvíli jeho smrti setrese služebnost a promluví hlasem dobráckého srdce: pokládá se vinným Pantalachovou záhubou a nedovede se usmířiti tím, že to byl zloděj. „Víc a více mu imponovalo chorobně, exatické toužení po svobodě, ona podivná zběsilost, která popichovala toho člověka k nejzoufalejším krokům. Přece z takových lidí za jiných okolností povstávají slavní vůdcové, generálové a bohatýrové, kteří vedou celé národy k vítězství a slávě!“ Při takových úvahách nedivno, že zalátník zešílí, co systém staré morálky pracuje strojově dál. Franko má mimo to ve svém díle národně vzestupné tendence, ale projevuje je nenápadně. Kořistivý žid Háva předveden ve své vysávací síle s přejemnou psychologií, ale přece tu víc než obraz, hluboké poslání rodnému lidu, kde třeba na stráž. Nelze při Hávovi nemyslet na Holečkova Lepoldku z „Našich“.

Ad. Černý doprovodil Frankovy povídky stručnou, ale neobyčejně výstižnou studií. Charakterisoval Franka výňatkem z jeho poesíí jako prolog rusínského lidu, jenž jde vzhůru za prací, za štěstím a pokrokem. Povídky krásně podpírají správné závěry uváděčovy, — jak by je nesl mocný víchř slov Kameniarů: „jdeme spoutáni všemocnou myšlenkou, s kladivem v rukách, — ať jsme prokleti a světem zapomenuti; lámeme skály, rovnáme cesty pravdě a štěstí všech, kdo přijdou po našich kostech.“ Ano, to je mluva Rusínů! Vzpomínám si na ni, jak jsem jí rok naslouchal ve vídeňské rusínské kolonii, kde každý jak by ve složce pracoval za všestranným Frankovým příkladem. Něco jako jarní větry válo ze všech těch jednotlivých rusínských snach, — čtete tyto povídky a ucítíte cos podobného!

... Vynikl mezi nimi Ivan Franko, žák M. Drahomirnova, stejně velký jako básník a učenec, píšící básně, novely, dramata, články kritické a publicistické, studie literárně-historické a filologické. První sbírka jeho básní „Z veršyn i nyzyn“ má převahou ráz sociální; básník v ní hlásá ideje svobody a rovnosti společenské, ujímá se utiskovaných bratří, smutně zpívá o hořkém údělu lidu a ostrou ironií bičuje inteligenci, nedbající o potřeby a zájmy vrstev lidových. Skvostnou lyriku erotickou obsahují „Zivjale listje“, v níž básník vyzpíval své city milostné v rozmanitých stádiích vývoje — od výkřiku zoufalství nešťastnou láskou raněného srdce až ke klidné resignaci a rovnováze ducha. Možná je zařadit mezi nejlepší a nejprocitěnější erotiku ukrajinskou. V cyklu filosofických básní „Mij Izmarahd“ uloženy jsou básnickovy pohledy na svět a hluboké reflexe o stěžejných otázkách života. Dýše z nich upřímný cit lidskosti a nesmírná láska básníková k životu a pravdě. Ve sbírce „Iz dniv zurby“ převládá nálada melancholická. Básník začíná pochybovati, zdali vyplnil svůj životní úkol, jež v zájmu lidskosti na sebe vzal, a z duše jeho řinou se zpěvy smutné a zoufalé. Výrazem jeho duševních bojů a pochyb je také mohutná skladba „Mojsej“. Básník překonal konečně svou sklíčenost a ve sbírce „Semper tiro“ zapěl zase písně plné sebevědomí a důvěry v sílu a životnost svého národa.

Od romantického směru, v němž psal první své povídky, Franko přešel k naturalistickým kresbám ze života pohorského lidu, zejména naftových dělníků, v cyklu povídek „Boryslav“ a „Boa Constrictor“. Literární obzor jeho stále se šířil a všestranně objímal život lidu ukra-

jinského. V znamenitém cyklu novel „V poti čola“ obsa-
ženy jsou realisticky silné obrazy ze života vesničanů,
dělníků městských i vesnických, proletariátu rolnického
i továrního, z vrstev lidových i inteligence, Ukrajinců,
Židů i cikánů. Všecky zdobí smělost a síla v malbě ži-
votní, bezohledné pravdy, svěžest vypravování, umělecký
vkus ve volbě barev a v rozdělování světla a stínu. Měly
úspěch nejen doma, nýbrž i v cizině. Jako umělec-psy-
cholog projevils se Franko v povídce „Dlja domašňoho
ohnyšča“, v níž obsah a děj obmezil na míru nejmenší
a hlavní péči věnoval zevrubné dušemalbě. Z ostatní jeho
beletrie vynikají ještě dvě povídky ze života hucul-
ského „Jak Jura Šikmanuk briv Čeremoš“ a „Teren
u nozi“, v nichž reálné zobrazení života splývá s mysti-
cismem duše, dále „Perechresni stežky“, vyjadřující obec-
nou touhu ukrajinské společnosti po obrození, a „Velykyj
šum“, z doby osvobození sedláků. Z dramát Frankových
největší cenu uměleckou má „Ukradene ščastje“, ponurý
obraz ze života lidu. Ve všech svých pracích jeví se
Franko průkopníkem pokroku, hlasatelem sociální sprá-
vedlnosti a apoštolem čínorodého vlastenectví. „V celé
mé činnosti,“ — vyznává, — „bylo mi cílem, abych byl —
ne poetou ani učencem ani publicistou, ale především —
človekem.“

IVAN FRANKO

(Ukrajinský národní buditel-průkopník.)

Ukrajinci oslavují letos 40. výročí literární a veřejné činnosti dra Ivana Franka: nejenom největšího a nejvýznamnějšího svého spisovatele a národního pracovníka v době přítomné, ale i největšího — po T. Ševčenkovi — svého národního buditele a průkopníka vůbec.

I. Franko se narodil (r. 1856) a působí v haličské Ukrajině. Avšak význam jeho činnosti dávno již přesáhl meze rakouského záboru a stal se všenárodním. Syn lidu, dítě venkova, Franko stal se nejoddanějším a nejvěrnějším jeho ochráncem a tlumočníkem. Lid, plebs, — všichni, komu se děje křivda, kdo je utlačován a vykořisťován, kdo, zkrátka, pracuje v „potu tváře“ (takto je symbolicky nadepsána jedna z nejlepších sbírek povídek Frankových) — je hrdinou spisovatelské a veřejné činnosti autora proslulého „Boa Constrictora“.

Franko je ukrajinským polyhistorikem, což do značné míry souvisí s celkovou povahou mladé ukrajinské kultury a národního života. Ukrajinský národ prožívá právě období nacionální individualisace a krystalisace. Přechází ze stavu amorfní národopisné masy v krystalicky vyhraněnou samostatnou národní jednotku. Proto ukrajinská národní kultura a celý život vůbec jsou prozatím poměrně málo zdiferencovány a vytříbeny. Jednotlivé jeho složky jsou teprve naznačeny. Život politický existuje a vyvíjí se toliko v rakouském záboru. Na Rusi je zneemožněn protiukrajinskou politikou carské vlády. Rovněž po stránce sociální je málo zdiferencován. Ukrajinský národ sociálně se kryje s pojmem lid. Jiné sociální vrstvy v ukrajinském lidu buď zanikly (aristokrace, šlechta) nebo teprve se vytvářejí (měšťanstvo, inteligence).

Přiměřeně tomu i duchovní život Ukrajinců v podstatě je hodně jednoduchý. A zároveň i kulturně obrodná národní práce má universální ráz. Proto i národní buditelé ukrajinští ve své průkopnické činnosti nutně musí býti, abych tak řekl, encyklopedisty, tedy najednou pracovat ne-li ve všech oborech ukrajinského národního života, tož aspoň v několika.

A vskutku Ukrajina vydala několik takových universálních duchů, jichž činnost měla a má pro národní obrození Ukrajinců přímo epochální význam. Takovým národním encyklopedistou (v ruské Ukrajině) byl zvěčnělý B. Hrinčenko: beletrista, básník, dramatik, filolog, pedagog a publicista v jedné osobě. Takovým universálním duchem ve službách národní idey je letošní ukrajinský oslavenec: básník a genius práce — dr. Ivan Franko: jeden z nejoriginálnějších ukrajinských lyriků a poetů vůbec, vynikající beletrista a dramatik, spisovatel pro lid, národní publicista a politik, vědátor a odborník v oboru jazykozpytu, národopisu a folkloru, neúnavný překladatel z cizích literatur, jehož zásluhou ukrajinské písemnictví bylo obohaceno překlady geniálních děl orientálních a evropských literatur, konečně agilní žurnalista a neobyčejně nadaný spisovatel pro děti.

Franko je humanistou a progresistou v každém projevu své činnosti a života. Pokrok, lidstvo a pravda jsou jeho vůdčími hvězdami. Boj o „nový život“ a překonávání „starého života“ tvoří obsah jeho literárního veřejného působení. Překonat staré předsudky, uvolnit cestu k novému životu, v němž nebude místa pro jakýkoliv útisk, násilí, křivdu — toť životní jeho poslání dle osobního doznání.

Humanita — ne ona abstraktní: z knih a doktrin, nýbrž živá, činorodá, jež vždy vidí před sebou skutečný lid, je osobním a sociálním náboženstvím Frankovým.

Tuto svoji víru v človečenství krásně vyslovil Franko v jedné ze svých programových básní: „N o v ý ž i v o t“: „Třeba práškem je člověk, věřím v ten prášek; pevně věřím v jeho mohutnou práci, v miliony neúnavných ruk; pevně věřím v lidský rozum pracující a v jasný den, jenž nastane po noci hoře a utrpení.“

„Lámeme skálu — praví jinde Franko — a razíme cestu pravdě.“ V nejlepší své básni „K a m e n j a r i“ (Průkopníci), jež je poetickým znázorněním jeho osobního „c r e d a“, precisuje Franko svůj životní program těmito slovy: „Zbouráme skály, rozdrťme žulu a krvi vlastní a kostmi svými pevnou silnici vyděláme; a po nás přijde do světa nový život a nové dobro.“ Nutno přetřhat stará pouta; třeba člověka vnitřně osvobodit, neboť v poutech tkví právě nejhorší zlo: zlo není v lidech — píše Franko ve svých „D u m y p r o l e t a r i j a“ — nýbrž v oněch poutech, jež neviditelnými uzly spoutala silné a slabé a jejich utrpením a jejich prací...“ Avšak tato pouta nejsou věčná: uvědomění a osvěta lidových mas přivodí konec dnešnímu sociálnímu a hospodářskému otroctví. Dělník a sedlák se vymaní z pod jha pánů a kapitalistů.

Je samozřejmo, že všechny sympatie Frankovy jsou na straně vykořisťovaných lidí. Svoji lásku „(M o j a l j u b o v“) dává všem, kdož prolévají svoji krev a pot, všem, které utlačují pouta. Franko dobře ví, že tak najednou nějaký obrat v dnešní společnosti se nestane a že také sociální přerod sotva po dobrém půjde, že zkrátka boj a houževnatý zápas proti násilí a nespravedlnosti jsou nevyhnutelný. Franko ovšem chápe život, jeho podstatu a vývoj naprosto nesentimentálně. Pro něho „život znamená boj“, „ukrutnou, divokou honbu“, „boj věčný a neustálý...“ „Pouze bojovat znamená žít!“ Jsou to názory docela přírodovědecky, řekl bych darwinisticky založené. Ostatně celý světový názor Frankův je venkonce pozitivistický a přírodovědecký. A v jeho sociální filosofii jsou zcela zřejmé odlesky a ohlasy přírodovědeckých hypotéz a doktrín. Tato souvislost zejména markantně vynikla v jeho mohutné povídce „K s v ě t l u“, ve které docela vědomě ustanovuje analogii a paralelismus mezi zjevy přírodními a sociálními a kde bez obalu praví „máti-příroda nezná sentimentality a neposlouchá snů. Budu s vámi, hlupáky, mazlit se!... bručí. Cítíte-li v sobě sílu, tož hleďte se dostat nahoru...“ Tedy „boj o život“, proti násilí a nepravdě, pro svobodu a spravedlnost.

Franko má rád dolejší sociální vrstvy, cítí však nenávisť vůči tomu sociálnímu hořejšku, jenž cizopasnický vyssává lid. Láska a nenávisť, dva poly stejného citu, vyvírajícího z jednoho a téhož pramene „Nenávisť — jak praví Franko — toť sestra lásky, její věčný satelita“.

Celý svůj život oddal Franko službě „čestné a pravé věci“: osvobození lidu a svého národu. Pro něj existovaly toliko dva životní imperativy: sociální a národní. Sám doznává, že v sobě cení a váží pouze to, co udělal ve svém životě „pro pravdu, dobro a svobodu“.

Že ve svém osobním životě neměl na různých ustláno, není třeba nějak zvláště podotýkat. Právem může o sobě říci, že život jeho prošel pod znakem „v p o t u t v á ř e“. Není tudíž divu, že ze všeho, co Franko napsal, tato sbírka jeho povídek je nejcharakterističtější a má jaksi autobiografický ráz a význam.

Franko byl a zůstal „Kameniařem“ (průkopníkem) ukrajinského národního obrození a pokroku. Je dnes nejvýznačnějším představitelem ukrajinské kultury. V ukrajinské novodobé historii a životě není podniku, na němž tak nebo jinak nebyl zúčastněn Franko. Literatura, věda, politika, veřejný život — všude setkáváme se s mohutným vlivem Frankových.

Než význam Frankův není pouze lokálně národní. Franko je zázoreň jedním z nejoriginálnějších soudobých slovanských spisovatelů a učenců. Je hoině překládán do slovanských a cizích jazyků. Nejlepší jeho beletristická díla („B o a c o n s t r i c t o r“, drama „U k r a d e n é š t ě s t í“ a proslulé „H a l i č s k é o b r á z k y“) vyšly také česky ve „Světové knihovně“. Žurnalisticky Franko působil netoliko v ukrajinském tisku, nýbrž v polském, německém, ruském a českém (byl ukrajinským spolupracovníkem „S l o v a n s k é h o P ř e h l e d u“).

Fránko dobře zná českou literaturu a kulturu; vůbec mnoho se zajímal o český národ a věci. Z českých spisovatelů nejvíce má rád K. B. Havlíčka, z něhož přeložil vybrané ukázky do ukrajinštiny a o němž napsal úvodní studii.

Je přirozeno, že letošní jubileum Frankovo stalo se všenárodním ukrajinským svátkem. A také právem: neboť

Franko je vtělením nacionálního genia ukrajinského národa a největším z ukrajinských národních buditelů druhé poloviny minulého století...

... „Ideme napred, spojení všemocnou myšlienkou, s kladivom v rukách. Nech aj sme svetom zabudnutí, robíme cesty pravde, ktorá prichádza, a šťastie všetkým príde po tej ceste, vyloženej našimi kosťami.“ Takými slovami naznačil veľký spisovateľ rusínsky (maloruský, ukrajinský) Ivan Franko svoje snahy, úkol i prácu v svojom národe. A právom. Ním začína sa nová doba maloruskej spisby. Činnosť jeho je vplyvná a všestranná. Je znamenitým rozprávkárom z ľudového života (ako vidno i z našej knižky), pozoruhodným románopiscom i spisovateľom dramatickým, a tiež jeho básne patria k najlepším. Ale nielen to. Franko je významný i ako dejepisec literárny, ako etnograf, sociológ i novinár.

Zvláštnej pozornosti zaslúži jeho činnosť organizátorská, ktorá kriesila a prebúdza mládky do osemdesiatych rokov život literárny a verejný, jeho usilovná a húževnatá snaha, otvoriť úzkemu ukrajinskému životu obloky do širšieho sveta, rozšíriť jeho obzory.

Už od liet študentských (narodil sa roku 1856) zaoberal sa spisbou, menovite štúdiom svetových literatúr, a výsledkom tejto práce je takrečeno celá prekladová knižnica, ktorú dal svojmu národu. Prekladal (voliac vždy najvýznamnejšie diela) z angličtiny (Shakespeara), z francúzštiny, z nemčiny (Goetheho), zo španielčiny (Cervantesa), z literatúr škandinávskych, z ruštiny, z češtiny (básne Karla Havlíčka) i z literatúry gréckej a rímskej.

Jeho zásluhou sa stalo, že domáca spisba sa prehlbila, že dostala vzácnejšie vzory, prísnejšie merítka i vyššie ciele a opravdovejšie snahy. Na jeho dielach a jeho du-

chom vzdelala sa mladšia generácia, ktorej bol vzorom a učiteľom.

Vzácné jeho srdce, k ľudu obrátené a pre jeho osudy zaujaté, najzreteľnejšie badať v jeho drobných rozprávkach. Tu ozýva sa obžalobca, maliar jeho krivditeľov (Žid, Dobrý zárobok, Hory a pašienky), jeho učiteľ a povzbudzovateľ (História mojej sečkovice) i ostrý karhateľ spoločenských poriadkov (Právo prasaťa).

Haličský ľud je ozaj stredom jeho záujmu, menovite ľud dedinský a robotnícky; i ten, ktorý pracuje na drobnej zemičke svojej i na cudzom, zanedbaný, odsotený všetkými mocnými tohoto sveta, židom-pavúkom omotaný, c vzdelanie obratý, i ten, ktorý v húfoch tisne sa do miest a do fabrických okolic a baní, a ťažko robí vo fabrikách i pod zemou.

Všetko, čo zo života týchto ľudí napísal, má nielen vysokú cenu umeleckú — Franko je veľmi obdarený talent — ale sú to aj „dokumenty“, lebo nič v nich nie je vymyslené, vysnívané. Sám hovorí: „Takmer všetky moje rozprávky predstavujú ľudí skutočných, ktorých som kedysi poznal, i skutočné udalosti, ktoré som videl alebo o ktorých mi hodnoverní svedkovia povedali; moje rozprávky kreslia tie kraje našej zeme, ktoré som vlastnými nohami prešiel a ktoré znám.“

Osobný život Frankov bol plný starostí a utrpenia. No on, syn dedinského kováča, znášal ho mužne. Za svoje politické presvedčenie bol prenasledovaný, pre svoju činnosť spisovateľskú, ktorá smelo odkrývala zlorády, trpel i vo väzení, stále bol pod policajným dozorom. Ale nezlomili ho.

Zabránili mu, jednomu z najznamenitejších učencov, vstup na katedru univerzitnú, skúšali obmedziť jeho vplyv žandárskymi fermanmi, ba i vlastní ľudia staršej vrstvy stavali sa neraz proti nemu, vyhadzujúc mu na oči, že „prináša cudzie, podvrtné myšlienky, škodlivé národu“ — on, ktorému práca pre národ bola predným životným príkazom. Ale pred vytrvalou a úspešnou jeho činnosťou zamĺkli časom tieto hlasy a spisovateľské jubileum Frankovo bolo jeho krásnym dôkazom toho, ako si ho národ cení a ako celá mladá vrstva spisovateľská vinie sa

k nemu ako ku svojmu vzoru. Franko bol vždy povýšený nad osobníckárstvo, jemu išlo vždy o národný prospech a nie o vyvýšenie vlastnej osoby, a tak nestal sa v domácej spisbe samovládcom a diktátorom, ako to v malých literatúrach býva, keď ješitní ľudia zaujmú zodpovedné miesta. A tak menovite mladšie pokolenie zaviazané je mu vďakou. Rad pekných talentov, ako napríklad Vasil Stefanyk, Boris Hrinčenko, O. Kobylanská, M. Kociubinský, O. Makovej, L. Ukrajinka atď. priviedli ukrajinskú literatúru k rozkvetu v tom demokratickom duchu a na tých ľudových základoch, na ktoré ju postavil Franko, verný zásadám svojho predchodcu v politike M. Draho-manova. Ľudovosť nebola nijako na ujmu umeleckej hodnote ukrajinskej spisby, ale práve dala jej hlboké oprávnenie, zmysel a rýdzi svojský ráz . . .

... V závěr se zmíním ještě o jednom jubileu: maloruský spisovatel Ivan Franko oslavil loňského roku čtyřicetileté jubileum své literární činnosti. Jubileum jistě významné, neboť Franko stojí v čele maloruského písemnictví již od osmdesátých let minulého století. Vynikl jako básník i jako učenec, jako literární historik i jako filolog. (Viz Máchal ve sborníku Slovanstva 1912, 478—79.) Ševčenkova společnost ve Lvově vydala na počest jubilantovu místo 117. až 118. svazku svých Zápisek „Frankův sborník“. O něm aspoň několik slov. Sborník přinesl celkem 24 článků z oboru národopisu, historie, literatury a jazykovědy. Dva články jsou tištěny rusky, dva polsky, Jensenův příspěvek o Kotljarevského Aeneidě nemecky; z českých je tu zastoupen pouze prof. Polívka srovnávací studií „Lidové povídky o zkrocení zlé ženy“. Z ostatních příspěvků upozorňuji zvláště na studii Sumcovovu o maloruských dumách a na důležitou stať Svjencického „Základy běloruské literatury“. Celkově přinesl Frankův sborník řadu skutečně nových prací z maloruské literatury, jako na př. Brücknerovu studii o dosud neznámé epopeji „Ubití nevinátek“, zprávu Hnatjukovu o ztracené sbírce maloruských pohádek atd. Tím cena sborníku je ještě větší.

1915.

Z ČESKÝCH NEKROLOGŮ A VZPOMÍNEK

1. Dr. IVAN FRANKO

Ze Lvova, 29. května. (K. k.) Dr. Ivan Franko, největší národní básník rakouské Ukrajiny, člen mnoha domácích i zahraničních vědeckých spolků a akademií, zemřel dnes ve věku 60 let. Pohřeb bude konán ve středu.

Dr. Ivan Franko, vynikající haličsko-ruský spisovatel, narodil se roku 1856 v Nahujevcích. Literárně pracoval od mládí, zajímaje se o slovanské literatury. Odjížděje na universitu do Lvova, přivezl s sebou též překlad Královédvorského rukopisu. Z počátku psal verše a vedle toho v letech 1874—1877 byl předním spolupracovníkem „Druha“. Byl podezříván v té době pro svou činnost z tajného spolčování a byl proto opětovně zatýkán a vězněn. Z ovzduší věznic napsal „Na dně“, jež první z jeho děl bylo později přeloženo do češtiny. Od sklonnosti k romantismu odvrátil se vlivem těchto příhod k realismu. Jeho literární činnost byla obdivuhodně obsáhlá. Vedle básní, jež prováty jsou vřelostí naděje v lepší budoucnost, a vedle novel s nádechem sociálním a zbarvení ryze socialistického, hlavně však vynikajících bystrostí postřehu reality a hloubkou psychologickou, psal dramata, literární studie, překládal z Goetha, Heineho, Cervantesa, Gogola, Dostojevského, Ščedrina, Nerudy, Havlíčka, Mark Twaina, a, jak bylo nutno při jeho práci rázu opravdu buditelského, napsal také řadu statí dějepisných, sociologických, ethnografických, ale byl činný i jako publicista. Česky vydáno vedle ponuré psychologické studie „Na dně“ novela „Boa constrictor“ ze života v dolech na naftu v Boryslavi a drama „Ukradené štěstí“, kromě drobnějších ukázek, roztroušených po listech.

2. ZA IVANEM FRANKEM

(1856—1916)

S Frankem odešel největší ze současných Ukrajinců poševčenkovské periody. Poslední z národních apoštolů-buditelů, v němž obrozené snahy a touhy osudem krutě stíhaného ukrajinského národa nalezly nejvrcholnější vtělení.

Odešel teprve 60 roků stár, maje sice za sebou přímo obrovský kus vykonané práce, ale když ještě naprosto nevyzpíval své poslední písně, neřekl svého posledního slova.

Byl nemocen delší dobu. Nezdálo se však, že by konec byl tak blízký. A nebýt války, jistě katastrofa nepřišla by tak znenadání. Franko totiž prodělal ve Lvově ruskou okupaci, za níž jemu — nejvýznačnějšímu představiteli moderního ukrajinství — vedlo se neobyčejně zle, jak hmotně, tak zejména duševně. Zůstal takřka úplně bez prostředků k existenci. Byl svědkem zákeřného vraždění své národní kultury ruským carismem, ukrajinské kultury, na jejímž obrození a vytvoření propracoval celý život a za níž dal vše, co měl. Viděl, jak nejlepší jeho spolupracovníci na tomto díle byli odvezeni do Sibiře anebo do vzdálených gubernií ruské říše. Jak mnoho z nich ve vězení pyká za to, že chtěli vnést trochu osvěty pod střechu ukrajinského sedláka!

Nad Evropou zuřil největší ze světových válečných orkáňů. Její osud byl zahalen do neproniknutelných mraků budoucnosti. Z bouřky té měl vzejít nový svět. Nový den pro zapomenuté národy — proletáře. Ukrajině rovněž usmívala se naděje lepší budoucnosti. Možnost nového osudu. A zatím carismus nelítostně a bezohledně chtěl do základů vyplnit mladé výhonky její kultury v halič-

ském Piemontu. Bylo proč zoufat těm, kteří viděli toto hrozné dílo zkázyl

Před rokem sotva odešel Pavlyk, jeden z prvních průkopníků socialismu mezi haličskými Ukrajinci. Nyní následuje ho — nejbližší jeho spolupracovník a přítel Franko.

Včera ještě četl jsem jeho předmluvu k sedmi svazkům sebraných spisů, vydaných bezprostředně před válkou, obsahujícím publicistické, sociálně-politické práce Frankovy (původně sepsané polsky a německy, pročez díl tento je nadepsán „V cizích službách“). Po něm měly následovat další čtyři svazky jeho publicistických studií, jež autor sám nazval „školou politického myšlení“. Před válkou tedy Franko cítil se ještě dosti silným a snil o další literární práci...

Večer našel jsem doma stručný telegram: „Franko v neděli zemřel. Pohřeb ve Lvově ve středu.“

Franko, jako Mojžiš odešel na prahu nové budoucnosti, sotva spatřiv nejasné obrysy příštího osudu své vlasti a svého národa. Velkolepý jeho „Mojžiš“ — národně-biograficky pojatý — grandiosní věštecká vise Frankova, jeho smrtí za dnešních bouřlivých událostí byla jaksi symbolicky potvrzena smutným osudem svého autora.

Ivan Franko byl pilířem národního obrození rakouské Ukrajiny. Vtělením jejich dějin z druhé poloviny minulého století. Bez něho není myslitelným onen pokrok a rozmach ukrajinského národního hnutí v Haliči, dík je-muž dostalo se Haliči ne neprávem jména ukrajinského Piemontu.

Byl universitním typem národního buditele, geniem svého národa. Byl gigantickou duševní osobností renesančního rázu. Dovedl spojit v sobě nejružnější prvky duševní práce, všude vynikaje nad průměr a mnohdy dosahuje nejvyšších vrcholů v jednotlivých oborech. Byl největším ukrajinským básníkem po Ševčenkovi a jako lyrik (míním obzvláště čarokrásnou jeho zpověď: „Zvadlé listí“, toto jedinečné svého druhu poetické „Andante do-

lorose“), mohl být ozdobou kterékoliv světové evropské literatury. Byl tvůrcem moderní ukrajinské novelistiky a zároveň jedním z nejnadanějších dětských vyprávěčů. Jeho autobiograficky založené dětské povídky (na př. „Tužka“, „Malý Myron“, česky vyšly v knihovničce strany a „Nový svět“) jsou mistrnými ukázkami psychologického proniknutí tajů dětské duše.

Literární tvorba Frankova má silný sociální nádech. Jeho „Boryslav se směje“ anebo „Boa constrictor“ (česky ve „Světovce“) jsou zolovsky kreslenými obrázky rozkvětu kapitalistického velkovyděračství v haličském petrolejovém průmyslu. Rovněž jeho sbírka povídek, významně nadepsaná „V potě čela“ (ponejvíce autobiografického rázu) má veskrze sociální zbarvení.

Franko však nebyl pouze literátem v užším slova smyslu. Byl současně publicistou, redaktorem, překladatelem, denním zurnalistou, jenž za psí odměnu jenom tak tak protloukal se životem.

Než ani tím není ještě vyčerpán přehled duševní práce Frankovy. Bylť také učencem, jedním z předních soudobých slavistů a z nejlepších žáků Jagičových, jehož zásluhy pro ukrajinovědu, zejména v oboru národopisu a folkloru, jsou jedinečné. Sepsal dějiny ukrajinského písemnictví a napsal zajímavou studii „*Moloda Ukrajina*“, v níž živě vylíčil stěžejní prvky a směry v novodobém ukrajinském hnutí. Vydal jedinečnou ve slovanských literaturách kritickou sbírku ukrajinské t. zv. apokrytické literatury. Za svoji slavistickou činnost byl jmenován charkovskou universitou čestným doktorem. (Sám absolvoval universitní studia ve Lvově a Vídni.) Byl vyhlédnut za profesora ukrajinské literatury na lvovské universitě. Haličské místodržitelství však to zmařilo pro „*politisches Forleben*“. Franko totiž byl třikrát vězněn pro socialistickou propagandu. Jednou byl postrkem dopraven do rodné obce. Své hrozné dojmy z haličských vězení mohutně vylíčil v „*Žalářních sonetech*“ a v novelách „*Na dně*“ a „*K světlu*“ (obě přeloženy do češtiny). Pro tuto svoji minulost nemohl státi se universitním profesorem, ač zajisté byl nejpovolanejším odborníkem pro tuto činnost.

Franko byl také politikem a osvětovým pracovníkem. Byl spoluzakladatelem ukrajinské selské (radikální) strany, pro níž sepsal hymnu, jež končila slovy: „Všechny, kdož zjevně nebo tajně strojí nám léčky, či pouta, všechny darmošlapy radikálně vymeteme ze své země“ a jejíž příznačným motivem bylo: „My jsme ti, kteří vás krmíme a za všechny vás trpíme.“

Osud Franka nehýčkal. Naopak. Život jeho byl ustavičným zápasem o kus chleba („V potu čela“), většinou bez jistého zítřku a dlouho bez uznání vlastního národa. Nejednou byl vyobcován jak Ukrajinci, tak Poláky. Když ve své polské autobiografii (Nieco o samym sobie) podrobil přísné kritice národní vady ukrajinské společnosti a prohlásil, že nemá ji (takovou) rád, byl dán do klatby. A když hned potom ve vídeňské „Zeit“ napsal kritickou stať o Mickiewiczovi a prohlásil ho za „básníka zrady“ (na základě „Konrada Wallenroda“) — Poláci vyhodili ho z polských listů a vyhlásili mu společenský bojkot. Ve Lvově byly nalepeny polské plakáty stručného obsahu: „Pryč s Frankem!“ V té době nucen byl psát německy a přispíval také do českých listů (byl spolupracovníkem „Slovanského Přehledu“). Franko vůbec jevil zájem o české věci. Přeložil do ukrajinštiny Havlíčka, Zeyera. Napsal črtu o česko-ukrajinské vzájemnosti.

* * *

Roku 1898 bylo oslavováno jubileum 25leté Frankovy spisovatelské činnosti. Byl to opravdový hold národa svému největšímu staviteli. Spontánní projev vřelého, ač poněkud opožděného uznání. Děkuje za jubilejní projevy, Franko pronesl krásnou řeč, v níž uvedl mnoho cenných příspěvků k vlastní charakteristice. Uvádím z ní některé charakteristické výňatky.

„Jsa synem sedláka, odchovaný tvrdým mužickým chlebem, pociťoval jsem vzdy povinnost věnovat práci svého života tomuto prostému lidu. Odchován v přísné škole, od malička držel jsem se dvou příkazů: prvním byl pocit povinnosti, druhým potřeba ustavičné práce... Snažil jsem se přisvojovati našemu národu vymozenosti kul-

tur jiných národů a seznamovati cizince s jeho životem. Hlavní váhu kladl jsem na dobytí všelidových práv, neboť věděl jsem, že národ dobývá veškerá práva, zároveň dobývá i práv národních. Ve své činnosti nepřál jsem si býti ani básníkem, ani učencem, ani publicistou, nýbrž především člověkem... Vyjda ze samotného dna našeho národa, hleděl jsem stejnou láskou obejmouti všechny jeho vrstvy a tento svátek jest pro mne důkazem, že u nás se budí a poněkud už jasně hoří touha po solidaritě všech s naším nejmenším bratrem...

Dvacet pět let byl jsem pekařem, který pečel chleba pro denní užitek... Co se týče sebe sama, vždy jsem měl za to, že nechť zhyne mé jméno, jenom nechť vzrůstá a zkvétá ukrajinský národ!"

Franko sympatisoval se socialismem, ale k modernímu třídnímu socialismu se nehlásil. V jeho tvorbě je mnoho socialistických prvků (na př. v „Dumách proletáře“, ve sbírce „Z výšin a nížin“, dále v povídkách „V potu čela“ a v Boryslavských obrázcích, zejména v proslulé hymně „Kamenjari“ — Průkopníci), socialismus jeho má však humanitně-etický ráz. Nicméně Franka lze právem považovati za předchůdce a průkopníka socialistické myšlenky v Haliči.

* * *

Tyto posmrtné úvahy o Frankovi končím případnou českou jeho charakteristikou A. Cerného (v jeho životopisné studii o Frankovi, jež vyšla jako předmluva k českému vydání „Haličských obrázků“ ve „Světovce“). Do čestiny vůbec Franko byl hodně překládán. Větším dílem však věci jeho vyšly v časopisech, méně samostatně — knižně.

— „Jako povídkář jest (Franko) věrným portretistou života haličsko-rusínského a obhájcem práv utiskovaných a ukrivďovaných. V poesii jest básníkem vzdoru, síly a osvobození. V celé své tvorbě jest umělcem silným a svérázným, znamená pro domácí literaturu epochu. Jako učenec jest jedním z hlavních pilířů domácí etnografie, literární historie a filosofie. Jako publicista jest horlivým a zaníceným bojovníkem za lidská práva a ná-

rodní práva svého lidu — a nesmiřitelným odpůrcem všeho zpátečnictví a násilnictví. Jako člověk jest muž přímý, pravdivý a vždy pokrokový a nepodkupný.“ „Život a dílo Frankovy jsou vykoupením Ukrajiny.“ Jsou ospravedlněním její národních a kulturních snah i tužeb. Jsou zárukou do budoucna vzkříšené volné a neodvislé Ukrajiny.

Ukrajinský Mojiš odešel, zanechav svůj národ v nepohodě světové bouře. Národ však, veden myšlenkovým odkazem svého apoštola, vejde do „zaslíbené země“ osvobozené své vlasti, již tušil a po níž snil Ivan Franko po celý svůj život.

H. B [oczkowski]

3. *Největší národní básník Ukrajiny. Ivan Franko zemřel.* Ze Lvova došla včera telegrafická zvěst o smrti 60-letého I v a n a F r a n k a, haličsko-ruského spisovatele a národního barda, narozeného r. 1856 v Nahujevcích. Byl to muž české literatuře velmi blízký; miloval ji a znal velmi podrobně, a již r. 1874, když odjížděl na lvovskou universitu, vezl s sebou maloruský překlad Královédvorského rukopisu. V těch dobách vydal i svoje *Balady i rozkazy*, po nich následovaly postupně básně *Z vršín a nížin*, legenda *Kainova smrt*, drama *Ukradené štěstí* známé i u nás. Z beletrie ostatní zaznamenáváme zejména *Boa constrictor* (ze života dělnictva dobývajícího v Boryslavi naftu), maloruskou historickou pověst *Zachar Berkut* a mnoho knih novelistických, v níž ujímal se hlavně života pracujícího lidu, hlásal vysoké ideály národní a vlastenecké, povzbuzoval a povznášel. Ivan Franko, jenž pro své politické přesvědčení a pro časté řeči na lidových táborech byl několikrát vězněn, hojně překládal z češtiny, z němčiny a z angličtiny. U nás oblíbil si hlavně Vrchlického, Sv. Čecha, Nerudu a Havlíčka, z nichž přeložil do ukrajinštiny mnoho významných prací. Z literatury cizí jmenujeme hlavně jeho mistrné ztlumočení Goetheových „*Balad*“, jeho „*Fausta*“ a „*Ferinu Lišáka*“, dále pak hlavně překlad celého Cervantesova „*Dona Quijota*“. Když r. 1895 navrhl senát lvovské university, aby

Ivan Franko byl jmenován profesorem literatury staro- a maloruské, byla volba jeho zmařena pro volné sociální a politické smýšlení básníkovo. Tentokráte ulevil si sbírkou pesimistických básní *M i j i z m a r a g d*. I u nás máme z něho přeloženo veršem i prosou; nejúplnější výbor přinesl „Slovanský přehled“ z pera J. Rubínova před 10 lety. Mnoho překládal z mladších pracovníků i K. Handzel.

4. *Ivan Franko zemřel.* Ve Lvově zemřel v neděli 28. května dr. Ivan Franko, největší té doby ukrajinský spisovatel. Zemřel stár 60 let po životě, který byl klopotný a pln starostí jako život národa, jemuž věnoval Franko všechny své síly a veškerou svou životní práci. Byl řečí i přesvědčením Ukrajinec a účastnil se obětavě všech zápasů maloruského hnutí jak proti velkoruskému centralismu, tak proti Polákům a proti polonisující haličské správě. Pocházel z maloruských Nahujevyčů v Haliči a vystudoval na lvovské universitě. Jiz jako student pracoval pilně slovesně — mezi prvními jeho pracemi byl překlad rukopisu Královédvorského — a účastnil se horlivě ukrajinského hnutí, jež zvláště tehdy mohlo se uplatňovat celkem jen tajným spolčováním a pracemi slovesnými. Byl několikrát vězněn a ještě roku 1895, kdy byl již proslulým spisovatelem, zmařil tehdejší haličský místodržitel hrabě Badeni návrh akademického senátu lvovské university na jmenování Frankovo profesorem maloruského a staroruského písemnictví připomenutím jeho politických trestů. Přiklonil se brzo k socialismu jako se jeho umělecké názory změnily brzo z prvotního romantismu k důslednému realismu, ale jeho ukrajinský nacionalismus tím neutpěl, naopak, stával se stále určitějším a rozhodnějším. Z počátku psával hojně i do listů velkoruských a zvláště polských, později však omezoval se jen na tisk maloruský a s ruským i polským tiskem se úplně rozešel. S Poláky utkal se ostře pro své romány *S l o u p y s p o l e č n o s t i* a *P r o d o m á c í k r b*, jež si Poláci vyložili jako útok na polský národ a nejostřeji roku 1897 pro svůj článek ve vídeňské *Zeit o M i c k i e w i c z o v i*, nazvaný *B á s n í k z r a d y*. Práci Franko-

vých je velká řada. Psal básně, povídky, romány a dramata, ale také velmi četné články literárně kritické, historické, národopisné i politické vyšly z jeho péra. Pilně také překládal z cizích písemnictví — z češtiny překládal Havlíčka, Nerudu i j. Několik jeho děl přeloženo bylo do češtiny, němčiny, polštiny i ruštiny. Zemřel ve Lvově, kde strávil téměř svůj život, v době, která rozvířila nebyvale ukrajinskou otázku a která mezi ukrajinskými pracovníky vyvolala nejsmělejší naděje. Nedočkal se konečného rozhodnutí o osudu ukrajinské věci, ačkoli byl jistě z těch, kdo viděli toto rozhodnutí již na dosah ruky...

5. Dr. IVAN FRANKO

Bolestná zpráva došla počátkem tohoto týdne ze Lvova, že tam ve věku 60 let zemřel Dr. Ivan Franko, nejpopulárnější tou dobou spisovatel a básník národa ukrajinského, muž veskrze pokrokový a ryzí demokrat.

Dr. Ivan Franko, tak jako mnozí jiní velcí duchové, vyšel nikoli z vrstvy zámožné a vlivné, nýbrž z davu, z lidí neznámých, z proletariátu. Byl synem chudého kováře z rusínské vesnice. Už za studií na gymnasiu i na universitě spoléhal hlavně jen na sebe. Byl ještě na gymnasiu, když psal své první znamenité povídky. Mladého studenta, naplněného touhou po lepším světě a po svobodě lidstva, zavřeli na 9 měsíců do kriminálu pro tajné spolčování. Devět měsíců, prožitých o samotě, při klidném uvažování, přispělo k tomu, že se Ivan Franko rozhodl pro svou pravou životní dráhu, že poznal své poslání. Stal se Ukrajincům hlasatelem socialismu, svobody, kultury a zjemnělého lidství. I. Franko, jenž dosáhl na vídeňské universitě filosofického doktorátu, habilitoval se r. 1895 na lvovské universitě jako docent jazyka a literatury Ukrajinců. Profesuru mu polští odpůrci jeho stále oddalovali, vždyť snad nikdo z Ukrajinců s takovou silou a vervou neodhaloval všechno to, co by fanatičtí nepřátelé Ukrajinců tak rádi před světem skryli — jako právě Ivan Franko, jehož význam v literárním světě po zásluze stále roste. Naše Ukrajina truchlí nad svým Dr. Ivanem Frankem, jenž dožil 60 let, odešel po nejednom těžkém utrpení. My s ní vřele cítíme ztrátu básníka, učenice, organisátora, velkého člověka. Dr. Franko měl v Čechách hodně přátel a sympatií; my zejména s pohnutím vzpomínáme jeho vynikající účasti na prvním a druhém sjezdu pokrokové mládeže slovanské r. 1891 a 1892 v Praze a ve Vídni.

6. *Ivan Franko zemřel.* V pondělí minulého týdne zemřel ve Lvově největší ukrajinský básník Ivan Franko ve stáří 60 let. Byl předním buditelem a organisátorem národního ukrajinského života. Jeho literární činnost, prosáklá socialismem, je velmi obsáhlá. Z jeho spisů jsou

v Čechách velmi rozšířeny „Boa constrictor“, „Ukradené štěstí“ a „Na dně“. Franko byl ctitelem našeho Havlíčka a Nerudy a mnoho z češtiny překládal. Ukrajinci jeho úmrtím mnoho ztratili.

7. *Ivan Franko zemřel.* Ve Lvově zemřel největší ze současných ukrajinských (rusínských) spisovatelů Ivan Franko ve věku 60 let. Byl jedním z buditelů a organizátorů národnostního ukrajinského hnutí. Jeho spisovatelská činnost, velmi obsáhlá a všestranná, vyniká svým smyslem pro současný život a socialistickým zabarvením. Ivan Franko byl vysloveným socialistou, a ve svém mládí byl pro členství tajného socialistického spolku trestán devítiměsíčním žalářem. Zesnulý byl docentem ukrajinského jazyka a literatury na universitě Lvovské (sic!), ale profesura byla mu důsledně odpírána „pro politickou minulost“. Mnoho spisů Frankových jest přeloženo do češtiny a jeho drama „Ukradené štěstí“ se často na našich jevištích hraje.

8. IVAN FRANKO

Promoval jsem vedle něho.

A smrt jeho mne velice dojala.

Už tomu bude 23 let. Dne 1. července 1893 bylo nás sedm filosofů. Z celého světa. První baron Sterneck, nyní universitní profesor v Štýrském Hradci; jeden byl ze Škotska, jeden z Belgie, jeden z Bavorska; pak my tři slavisté: Bulhar Ivanov, Ivan Franko, poslední jsem byl já. Franko přišel k promoci s červenou košilí; já se toho dne zasnoubil.

S Frankem jsem se seznámil ve Lvově r. 1892. Byl tenkrát redaktorem „Kuryera Lwowského“, radikálního demokratického listu, který mu byl blízký. Seděl tam i Karłowicz, nyní slavný básník a literární historik, Wyżłouch, muž paní vzácné, Čechofilky, překladatelky našich spisovatelek a přítelkyně jejich.

Byl jsem tenkrát knihovníkem v slovanském semináři ve Vídni. Franko byl již tehdy asi 34 let star, uznáván za vynikajícího spisovatele ve své i polské literatuře, byl žurnalisticky činný, politicky rovněž i se všemi důsledky, a tu pomýšlel na klidnější dráhu životní, která by odpovídala studiím literárně-historickým a ethnografickým. Byl by se rád habilitoval pro maloruskou literaturu po Omeljanu Ogonovském, jenž zrovna chtěl jíti na pensí. Ale Franko neměl první formální podmínky k tomu, totiž doktorátu. Doporučil jsem mu Vídeň, kde dosažení doktorátu bude spojeno jen s vědeckou kvalifikací. Franko byl kritikem i filologických studií Ogonovského (Ohonovského), který by v něm byl měl svého pokračovatele.

S Frankem jsem se ve Lvově stýkal často; byl mým průvodcím v museu Dědušických, zvláště v oddelení ru-

kopisném a národopisném podával cenné informace, vodil nakupovat laciné knihy, hlavně sbírky písní, málomluvný, uzavřený Franko se stával přístupnější.

Ve dne jsem pracoval v Institutě Ossoliňských, často jsem býval u pí. Wyslouchové, poznal Kentrzyňského, z Čechofilů Belzu, který překládal z Hanky, a též jiné spisovatele.

Po prázdninách jsme se setkali s Frankem ve Vídni v semináři, který pilně navštěvoval. Zároveň s ním přišel i prof. Kolessa; prof. Studyňski tu studoval již dříve. Tenkrát nás slavistů — většina jich byla bez toho z ciziny a vábila je sem osobnost a sláva Jagičova — bylo poskrovně; nyní studují slavistiku i Němci a také dámy se obírají touto disciplínou.

Franko byl již zralý muž, silná individualita jako spisovatel, tak i učenec a rovněž i politik. Temperamentu neměl, otevřený nebyl; bylo patrné, že má již těžké zkušenosti — za socialistické přesvědčení a agitaci byl měsíce vězněn — oči nejistě těkaly, hlava s vysokým čelem a hodně rezatým knírkem a (tuším) i vlasy. Celá bytost byla něčím stísněná — každý to věděl, nikdo to nechtěl vysloviti. Tíha života, Osud! Chudoba a všechno to, co tísní energické lidi velkého rozmachu, originálních myšlenek, kterým nerozumí už okolí, pro které pracují; k tomu osoby a okolnosti, které by měly tyto okovy s neštěstím spjaté Prometheje na prvním místě podporovali, stavějí se ještě proti nim. Tragika životní přemůže pak i ocelové povahy.

Doma byl Franko obávaným agitátorem, který musil vychovávat svůj národ často i při obyčejných projevech souhlasu nebo odporu. Stávalo se, že mu posluchači venkovští volali „Výborně“ zrovna na takových místech, kde od nich očekával pravý opak toho — „Hanba“. A „Hanba“ zavznělo místo „Výborně“. Ale Franko byl neúnavný vychovatel, a šlo prý to, ač zvolna.

Socialistické, moderní zásady byly arci těžko chápány lidem, hlavně vesnickým, většinou neznajícím ani čísti ani psáti; počet analfabetů v těchto krajích je znám.

Já byl přesvědčen, že obrodný proces maloruského národa nejde přirozenou, a tedy nikoliv také správnou ces-

tou. Uváděl jsem mu za příklad obrození naše; naši spisovatelé brali látku lidu co nejbližší, pochopitelné, záživné. Lidová povídka, bajka, nebo povídka romantická s rytíři a utrpením, vzdělávání úrovně lidu českým knězem, učitelem a — kalendářem; cizí dobré myšlenky zpracovávat a hledět si nakupit trochu domácí kultury, zvláště z historismu vyrostlé. Mínil jsem, že nepřirozené a násilné přenášení evropské civilisace neponese očekávaného úspěchu, zvláště u nich, kde je tolik analfabetů, a lid si začne cizí myšlenky anorganicky prozívát sám. Zkrátka nestráví jich a účinky toho se objeví za 2—3 desetiletí. Lépe učit národ číst a psát a podávat mu přiměřenou stravu, nikoliv tak vysokou, jakou mohla snést jejich inteligence.

S Frankem jsme se k intimnímu přátelství nesblížili; ale chovali jsme k sobě vzájemnou úctu a respekt k zásadám, které se arci často rozcházely. Jinak měl Franko živý zájem i pro naše veřejné směry a literaturu, z níž horlive překládal. Také u nás byl známým a oblíbeným spisovatelem, takorba měl u nás pověst jako reprezentanta a po Sevčenkovi největšího spisovatele ukrajinského.

Franko byl básníkem, sbírky jeho a básně jednotlivé jsou známy mezi krajany jeho, mimo to psal i povídky historické, společenské a ze života a z bojů tohoto národa s polskými šlechtici a jejich spojenci. Otázka národnostní a sociální se tu slučovala; barvy nanášel černě, život bral i ze všednosti a spodních vrstev. Ale srdce syna kovářova při tom cítilo a rozdávalo také rány po kovářsku...; jak zachoval meze krásna a kde přecházel do služeb denního boje, určí později klidná analýza a kritika.

Ivan Franko byl obratný stylista — kniha Zachar Berkut, historický román z roku 1241, byla hotova za šest neděl — psal často nejen z nutnosti a uměleckého nadšení, nýbrž i pro chléb. Ale i tak byl velkým autorem s naturalisticky založeným pozorovacím talentem a smyslem pro skutečnost. Rafinovanost společnosti a přejemnělé duše — tento luxus nervosních kruhů, pro něho neexistovaly.

Jako literární historik a etnograf těšil se v kruzích slavistických velikému uznání. Jeho studie o Barlamu a Josafatovi patří k nejdůležitějším v této ohromné odborné literatuře; v „Dubrovačských legendách“ jsem měl příležitost obírat se jimi. Jeho sbírka legend a studie o národní písni, vůbec pojednání jeho v spisech Tovaryšstva Ševčenkova a v Ethnografickém Sborníku zajišťují mu trvalé místo v dějinách slavistiky, zvláště jako znalce apokryfické literatury.

* * *

Když se Franko habilitoval (výborná práce jeho o Jednorozci vyšla v bulharském Sborníku), nebyl za docenta potvrzen. Zkazila mu to politika — na škodu vědě a jeho existenci. Dr. Franko byl též spolupracovníkem týdeníku „Zeit“, řekněme si sensačním spolupracovníkem, a uveďme si na paměť jeho „Koalitionsnichte“ a nešťastný článek o Mickiewiczovi jako básníku zraedy, v čemž neměl pravdy. Konrad Wallenrod a podobná literatura nesena žádami byronismu, k němuž přistoupil polský patriotismus. Pojednání toto ho stálo existenci.

* * *

Jak viděti, je črta tato čistě osobní.

Nešla jen tak lehce z péra. Bylť i Franko dlouhá léta těžce nemocen a stíhán neštěstím všeho druhu. Jeden z nadějných synů mu zemřel v čtvrtém roce filosofie, druhý bojuje v ukrajinské legii. Osudů jeho za války neznám. Poslední dva roky byl prý úplně slep.

Přátelé mu udělali radost, vydavše na počest jeho sborník prací nejpřednějších spisovatelů. Národ vzpomněl na svého velikána a poctil ho darem 30.000 K. Sienkiewicz dostal arci Oblengorek.

Uznání — vděčný národ, tam jako zde.

* * *

Z mých kolegů odešli již skoro všichni. Dr. Oblak, Gjorgjevič, Matov, Ivanov, jiné stihlo neštěstí.

Ale Franko byl ten, vedle něhož jsem promoval. Račte tedy chápati tenor těchto řádků.

ПРИМІТКИ

ЧАСТИНА I

Рукопись Короледворська

Назва оригіналу — „Rukopis Královédvorský“. Переклад Івана Франка, зроблений в 1873 році, коли І. Франку було 17 років. Переклад є першою частиною „Студій над народною словесністю слов'янською“. Друкуємо за 14 т. Творів Івана Франка в двадцяти томах, Київ, 1955, стор. 26—60.

Карел Гавлічек-Боровський

Твори відомого чеського письменника-демократа К. Гавлічка-Боровського почав І. Франко перекладати вже 1888 р. (ж. Товариш, № 1, стор. 30—31). 1901 року Франкові переклади з Гавлічка вийшли окремою книжкою „Карел Гавлічек-Боровський. Вибір поезій. Переклад І. Франка з життєписом Гавлічка, Львів, 1901“. Всі переклади І. Франка з К. Г. Боровського друкуємо за цим виданням.

Хрещення святого Владимира. Назва оригіналу — „Křest svatého Vladimíra“:

Перша пісня: Перун і Владимир — „Zpěv první: Perun a Vladimír“.

Друга пісня: Господарство — „Zpěv druhý: Hospodin“.

Третя пісня: Военний суд — „Zpěv třetí: Vojenský soud“.

Четверта пісня: Перунів заповіт — „Zpěv čtvrtý: Testament Perunův“.

П'ята пісня: Безбожність на Русі — „Zpěv pátý: Bezbožnost v Rusích“.

Шоста пісня: Авдієнція — „Zpěv šestý: Audience“.

Сьома пісня: Міністерська рада — „Zpěv sedmý: Ministerská rada“.

Восьма пісня: Камарилья — „Zpěv osmý: Kamariilla“.

Дев'ята пісня: Єзуїтський марш — „Zpěv devátý: Jezovitský marš“.

Десята пісня: Конкурс — „Zpěv desátý: Konkurs“.

В оригіналі перший рядок кожної строфи є цитатою з католицьких латинських молитов. Другий рядок, написаний чеською мовою, так би мовити коментує перший. Франко дуже влучно переклав також латинські вірші на українську мову.

До перекладу І. Франко додав примітки:

Бріксен — кріпость у південнім Тіролі, одно з місць, де за часів абсолютизму карались найтяжчі переступники, головню політичні.

Валах — кінь.

Шпільберг — кріпость у Моравії, також місце кари тяжких злочинців. Ще в 60-х роках туди посилали злочинців також і з Галичини, так що в устах нашого народу назва цього місця, перероблена по-нашому на „Грай-гору“, увійшла в приповідку.

Куфштайн — кріпость у Горішній Австрії, також місце кари для тяжких злочинців.

Шістка — 10 копійок.

Петент — прохач.

Al pari — біржевий термін, значить дослівно: на рівні. Держати курс цінних паперів *al pari* значить: дбати про те, щоб вони в грошовім торзі мали таку ціну золотою або срібною монетою, яка написана на них (номінальна). За часів абсолютизму кредит Австрії був так підірваний, що державні папери ніколи не могли довести до такої ціни.

Лярі-фарі — італійська фраза, значить: пусте балакання.

Мулла — мусульманський духовний.

Маршал Комішпетер — таке було жартливе прозвище князя Віндишгреца, що в червні 1848 р. яко губернатор Чех велів бомбардувати Прагу, а восени того ж року облягав і бомбардував Відень і був одним з найзавзятіших слуг реакції.

Гавлічек натякає тут, очевидно, на роль, яку при австрійським міністрі Меттерніху грав талановитий, але безхарактерний письменник Генц.

Камарилья — дослівно: комірка; в 1848 році так називали придворну партію, що завзято противилась усім поривам народів до

свободи і вживала різних інтриг та поганих способів, щоб здушити революційний дух.

Франтішек Шумавський — автор чеської граматики.

Гессен Кассель — одно із німецьких удільних князівств. Німецькі князівки в ту пору славились неморальним життям.

Чімборассо — гора в Америці, в тодішніх географіях подавалася як найвища гора на землі.

„Augsburger Allgemeine Zeitung“ — звісна ліберальна газета, мала в цілій Європі славу задля багатства і докладності своїх відомостей, про які тоді, в часах цензурного тиску, було дуже трудно.

Lacrimae Christi — рід вина, дослівно: христові сльози.

Муфтії — магометанський духовний.

Тірольські елегії. Назва оригіналу — „Tyrolské elegie“.

I. Світи, місяченьку... — „Svíť, měsíčku, polehoučku...“

II. Я із того краю... — „Jsem já z kraje muzikantů...“

III. Як підданий, братку... „Občan zvyklý na pořádek...“

IV. Що робить — не знаю! — „Což je dělat? Že pak musím...“

V. Місяцю, рогачу! — „O měsíčku, však ty ženské...“

VI. Трубки голос в'ється... — „Trubka břeští, kola hrčí...“

VII. Іглаву минав я... — „Když jsme jeli přes Jihlavu...“

VIII. А тепер, мій друже вірний... — „Teď, měsíčku, nechme elegie...“

IX. В Бріксені ми стали... — „Přijeli jsme do Brixenu...“

До перекладу І. Франко додав примітки:

Октройована — тобто надана самим правительством, а не ухвалена парламентом; австрійська конституція з д. 4 березня 1849 не була введена в життя і проте ще в 1850 році не була й формально скасована.

Мельник — місто в південній Чехії, в його околиці продукують вино, зване мельницьким.

Інтиматами (довіреними писаннями) звалися цісарські розпо-

рядження, видавані для самих властей і не призначені для загальної відомості.

Цар Лаврін. Назва оригіналу — „Král Lávrta“. В цьому взагалі точному перекладі „Царя Лавріна“ Франко допускає деякі зміни, загострюючи соціальне спрямування окремих рядків.

Із дрібних поезій

Думка на Бательовській горі. Назва оригіналу — „Dumka na Batelovském vrchu“.

Моя зірка. Назва оригіналу — „Má hvězda“.

Пише нам Шузелька. Назва оригіналу — „Šuselka nám píše“.

Шузелька — німецький публіцист родом із Чехії; перед 1848 роком — гарячий противник абсолютизму й емігрант, в 1848 р. був членом франкфуртського парламенту; пізніше був довгі літа борцем за федеральний устрій Австрії і рівноправність народностей. (Прим. І. Франка.)

В оригіналі немає останньої строфи:

„Гей, festina lente,
Швабський парламент!
Дамо тобі на прочисток,
Жди лиш, сакрамент!“

Десь того не видко. Назва оригіналу — „Ach, není tu, není“.

Китиця. Назва оригіналу — „Kytice“.

„Оця пісенька — жартлива перерібка звісної „Китиці“ з Королевського рукопису, переробленої на нашу мову Шашкевичем. Хто був той „Франтичок“, введений героєм сеї перерібки, може нам бути байдуже; пісенька має і без того свій загальнопсихологічний інтерес“. (Прим. І. Франка.)

„Все то, все то, все то так і виглядає...“ В перекладі без назви, в оригіналі вірш має назву: „Mně se všecko zdá“.

Князь Шварценберг був президентом реакційного міністерства, що від 1849 р. взялося на розвалинах революції заводити абсолютизм і за десять літ довело Австрію на край загибелі. (Прим. І. Франка.)

На хліб ми працюєм. Назва І. Франка. В оригіналі вірш має назву: „*My pole ořeme*“.

Пісня чехів з р. 1850.

Сім'я Шварценбергів — найбагатша магнатська сім'я в Чехії і, мабуть, у цілій Австрії. Назва Шварценбергів нерозривно зв'язана з многими найпоганішими і найсумнішими картами австрійської історії. (Прим. І. Франка.)

Вічне життя. Назва оригіналу — „*Život věčný*“.

Гріб. Назва оригіналу — „*Hrob*“.

XI. З епіграм.

„Чесному грозить тільки голод“. Назва оригіналу — „*Zle, matičko, zle*“.

„Павлу гірше, Петру ліпше...“. Назва оригіналу — „*Talenty*“.

Це вільний переклад, зроблений на основі двох варіантів цієї епіграми. В першому варіанті слово „попам“ було пропущено.

„Не йди, Грицю, на лід з паном...“ Назва оригіналу — „*Demokratický*“.

„Кожний свій пай робить...“ Назва оригіналу — „*Ins Stammbuch Sr. Hochgeboren*“.

„Доказує щосили ксьондз добродій...“ Назва оригіналу — „*Nedostatečnost*“.

„Питаєш, чи Йона, пророк ніневіцький...“ Назва оригіналу — „*Kasuistický*“.

Професор історії. Назва оригіналу — „*Qualifikace X., professora historie*“.

Академія природних наук. Назва оригіналу — „*Vídeňská akademie*“.

Мізантроп. Назва оригіналу — „*Misanthropický*“.

„Що тобі не мило, не чини другому...“ Назва оригіналу — „*Verba docent, exempla trahunt*“.

„Здавен-давна цар російський...“ Назва оригіналу — „*Ruská konstituce*“.

„Ягоди з одного поля...“ Назва І. Франка, в оригіналі — „*Novum testamentum praefiguratum est in veteri*“.

Напис на єзуїтській колегії. Назва оригіналу — „*Nápis na budoucí kolej jezovitskou v Praze*“.

Наслідки битви на Білій горі. Назва оригіналу — „*Účinky bělohorské bitvy*“.

Фердінанд II (1578—1637) — германський імператор. Після Білороської битви 1620 р., коли були розбиті чеські повстанці, Чехія підпала під його цілковиту владу.

Чеська молитва. Назва оригіналу — „Česká modlitba“.

Ярослав Врхліцький

Дрімаючий монах. Назва оригіналу — „Dřímající mnich“. Надруковано вперше в журналі „Зоря“, 1885, № 18, стор. 209, за підписом Мирон ***. Друкуємо за цим виданням.

З поеми „Бар-Кохба“. Назва оригіналу — „Bar-Kochba“. Франко з цього твору Яр. Врхліцького переклав пролог та IV і VI пісню, які надрукував 1899 р. в „Літературно-науковому Вістнику“, т. VII, кн. 9, стор. 296—302; т. VIII, кн. 11, стор. 209—220, кн. 12, стор. 322—332. Друкуємо за цим виданням.

Питання, Одповідь. Вперше надруковано в XIV, т. Творів Івана Франка, стор. 431.

Йосеф Сватоплук Махар

Гусова мати. Назва оригіналу — „Matka Husova“. Вперше надруковано в „Літературно-науковому Вістнику“, 1898, т. I, кн. 3, стор. 329—332. Друкуємо за цим виданням.

Оріанда. Назва оригіналу — „Oreanda“ (із збірки „Výlet na Krum“). Вперше надруковано в „Літературно-науковому Вістнику“, 1905, т. XXX, кн. 4, стор. 266—280. Друкуємо за цим виданням.

Крім цього вірша І. Франко із згаданої збірки задумав перекласти й цикл віршів „Літом через Галичину“ („Letem přes Halič“). В його спадщині зберігся автограф його перекладу першого, другого та третього вірша цього циклу Початок першого рядка першого вірша не перекладений. Вперше цей уривок опубліковано в журналі „Вітчизна“, 1956, № 1, стор. 159. Друкуємо за цим виданням.

Само Халупка

Козацька пісня. Назва оригіналу — „Kozák“. Перекладено 2 липня 1883 року. Вперше опубліковано в XIV, т. Творів Івана Франка, стор. 370. Друкуємо за цим виданням.

С в а т о п л у к Ч е х

Скрипач. Назва оригіналу — „Šumařovo dítě“. Вперше опубліковано в ж. „Зоря“, 1886, № 1, стор. 9—10, за підписом МIRONI ***.

Крім цього вірша І. Франко переклав із Сватоплука Чеха ще декілька уривків поетичних творів Св. Чеха для статті Фр. Ржегоржа, яку на просьбу Франка написано для журналу „Зоря“ (1886 р.).

Я н Н е р у д а

Закон над закони. Із збірника „Kosmické písně“. Вперше надруковано п. з. „З космічних пісень“ в „Календарі товариства «Просвіта» на р. 1891“. Львів, 1890, стор. 44. Друкуємо за 14 т. Творів Івана Франка, стор. 433.

Е л і щ к а К р а с н о г о р с ь к а

Ой, ви ластівочки! Вперше опубліковано в ж. „Дзвінок“, Львів, 1891, № 9, стор. 77.

Ю л і у с З е й е р

Із записок. Вперше опубліковано в жур. „Зоря“, 1896, № 17, стор. 290, без підпису. Перекладено з 1000-го н-ра чеського журналу „Světlozor-a“.

Крім цього в жур. „Дзвінок“ (1891, № 15, стор. 124—125) надрукований вірш „Скринька“, при якому зазначено: „З чеського переклад І. Ф.“. На жаль, досі не вдалося встановити автора цього вірша.

Нижче його передруковуємо.

С к р и н ь к а

Гопки, скоки! наче в раю

Скачуть киці по покою.

Там то втіха їм!

Пішла мама і діточки

До города на цвіточки, —

Наш тепер весь дім.

Нуте живо скоки в боки!
Раз то тільки на три роки
Воля нам така.
Оттепер ми погуляймо,
Забавочок пошукаймо,
Де лиш є яка.

Глянь! Ось книжечка Олюньки!
Подивімся на малюнки —
Красні, ай-ай-ай!
А ти кицю, красний Драпку,
Візьми книгу в праву лапку,
Щось нам прочитай!

Що? Не вмієш? Ну, то годі!
Ось жовніри у поході,
А ось карти! Ай!
Най нам карти поворожуть,
Де то мишки критись можуть?
Там то буде рай.

Впала карта знайома
Каже, де є мишка скрита,
Пильно гляньте лиш:
Катуляйся м'яче красий,
Де зупиниш хід свій ласий.
Там є скрита миш.

Котиться м'яч сорокати
В право, в ліво здовж кімнати,
Аж ту став назад.
Але мишка де є? де є?
М'яч мовчить, мов і не тєє
Чи здурив він нас?

А ось скринька проти сонця
Без дверей і без віконця —
Певно мишка в ній!
Певно, вчувши шум і галас

Перед нами ту сховалась —
Стій же, ти, постій!

Далі, киці! Ми сю скриню
Розіб'ємо мов твердиню;
Ти, Мурко, згори,
Ми спереду будем дряпать,
Мусимо ту мишку злапать,
Таже є нас три.

Гей, а осьде близько вічка
Скритий скоблик і засічка:
Се до замку вхід!
Я його торкну злегенька,
А як скочить миш сіренька,
Ви її ловіть!

Торк! а віко штрик! у звишки.
Але з скриньки замість мишки
Вибіг лютий біс.
Весь оброслий і рогатий,
І окатий і ухатий,
В путах руки взніс.

Одубіли киці смілі,
Аж мороз пішов по тілі.
„Пане, — кажуть враз. —
Ми не хтіли вам докучить...
Змилуйтеся нас не мучить
Ще лиш нині раз!“

Він смієсь на мову тую.
„Ну, ще нині вам дарую,
Лиш вам се повім:
Будьте чемні, ви муруги,
Бо вас всіх одну по другій
Без пощади з'їм!“

ЧАСТИНА II

Дешо про Рукопись Короледворську. Передмова, написана Франком у 1873 році до його перекладів „Рукопису Короледворського та Зеленогорського“ і „Пісні під Вишгородом“, які він об'єднав під одною назвою „Рукопись Короледворська“. Молодий Франко розглядав на той час ці твори, як справжні пам'ятки чеської давнини Друкуємо в скороченому вигляді за XIV томом Творів Івана Франка, стор. 435—444.

Поезії Душана Сави Пепкіна. Уривок статті І. Франка „Літературні письма“ I, в якій порушено ряд інших питань, надрукованої в журналі „Друг“ за 1876 р., № 10, стор. 304.

Ян Неруда. Некролог поміщений в газеті „Kurjer lwowski“, 1891 р., № 236, стор. 5. Переклад з польської мови.

Слов'янська взаємність в розумінні Яна Коллара і тепер. Стаття вперше опублікована в журналі „Народ“, 1893 р., № 16, стор. 153—157; № 18, стор. 198—201; № 21, стор. 248—251; № 23—24, стор. 296—298. Друкуємо за цим виданням.

Ярослав Врхліцький, його життя і творчість. „Бар-Кохба“. Стаття вперше надрукована в „Літературно-науковому віснику“ 1899 р., т. VIII, кн. XII, стор. 153—169 у відділі „Із чужих літератур“ під назвою „Нова чеська література і її розвій. Ярослав Врхліцький, його життя і творчість. „Бар-Кохба“.

Й. С. Махар, „Магдалена“. Стаття вперше опублікована в журналі „Жите і слово“, 1895 р., т. IV, кн. V, стор. 305—312; кн. VI, стор. 463—471 у відділі „Критика і бібліографія“ під назвою „З нової чеської літератури (Magdalena, napsal J. S. Machar v Praze. 1894)“.

Чеська „Модерна“ і Й. С. Махар. Уривок статті „Інтернаціоналізм і націоналізм в сучасних літературах“, надрукованої Франком в „Літературно-науковому віснику“, 1898 р., т. I, стор. 70—71.

40-і роковини Й. С. Махара. Замітка Івана Франка, надрукована в „Літературно-науковому віснику“, 1904 р., т. XXV, кн. 3, стор. 186—187.

Карел Гавлічек-Боровський. Передмова. Вперше надруковано в книзі „Карел Гавлічек-Боровський. Вибір поезій. Переклад Івана Франка з життєписом Гавлічка“, Львів, 1901 р. стор 9—24.

Фольклорні праці д-ра Ченька Зібрта. Рецензія надрукована в журналі „Жите і слово“, 1894 р., т. II, стор. 312 по 320.

До відома панів Чехів. Стаття надрукована в газеті „Kurjer lwowski“, 1887, р., № 228. Переклад з польської мови.

Праця чехів у галузі освіти. Стаття надрукована в газеті „Kurjer lwowski“, 1888 р., № 11. Переклад Д. Гринчишина.

З'їзд слов'янської молоді. Стаття надрукована в газеті „Kurjer lwowski“, 1891 р., № 120. Переклад Л. Сеника.

„Do oprosice?“ Стаття, написана з приводу чеської брошури з тою самою назвою, надрукована в газеті „Kurjer lwowski“, 1887 р., № 244. Переклад з польської М. Вальо.

Програма омладністів. Стаття надрукована в газеті „Kurjer lwowski“, 1894 р., № 215. Переклад з польської.

З гостування у Празі. Стаття надрукована в газеті „Kurjer lwowski“, 1895 р., №№ 210, 213, 215. Переклад з польської мови Любін Франко.

Слов'янський гурток. Замітка надрукована в газеті „Kurjer lwowski“, 1888 р., № 117, у відділі „Хроніка“. Переклад з польської мови.

Франтішек Ржегорж. Уривок статті „Огляд праць над етнографією Галичини в XIX. в.“ вперше опублікованої в журналі „Первісне громадянство“ (1928, вип I). Друкуємо за збірником: „Іван Франко: Вибрані статті про народну творчість“, Київ, 1955 р.

ЧАСТИНА III

Frankovu příspěvku v Ottově Slovníku Naučném. Стаття Івана Франка, написані для чеської енциклопедії „Ottův Slovník Naučný“, Praha 1888, díl první, str. 555—56, 765—66.

Z proslovu Ivana Franka na prvním sjezdu slovanského pokrokového studentstva v Praze r. 1891. Промова в скороченому вигляді опублікована в ж. „Časopis českého studentstva“, Praha 1891, ročník III, čís. 11, str. 178—179.

Літературне відродження полудневої Русі і Ян Коллар. Вперше надруковано в збірнику статей і матеріалів, що вийшов з нагоди століття з дня народження Яна Коллара. „Jan Kollár — 1793—1852. Sborník statí o životě, působení a literární činnosti převce „Slávy dcery“ na oslavu jeho stoletých narozenin. Redakcí Františka Pastrnka vydaly Český akademický spolek ve Vídni a Slovenský akademický spolek „Tatran“ vo Viedni, Vídeň 1893.“

Стаття друкується за цим виданням.

Pověst o Přemyslově kvetoucí lísce a pověsti o kvetoucí holi. Стаття надрукована в журналі „Český lid“, Praha 1895, roč. IV, str. 22—26.

Literatura ukrajinsko-ruská (maloruská). Стаття надрукована в журналі „Slovanský přehled“, 1899, roč. I, str. 52—56, 103—110, 293—302.

Literatura ukrajinsko-rusínská r. 1898. Стаття надрукована в журналі „Slovanský přehled“, 1899, roč. I, strana 385—390.

Literatura ukrajinsko-ruská r. 1899. Стаття надрукована в журналі „Slovanský přehled“, 1900, roč. II, strana 475—480.

Leša Ukrajinka. Стаття надрукована в журналі „Slovanský přehled“, 1900, roč. II, str. 161—162.

K dějinám česko-rusínské vzájemnosti. Стаття надрукована в журналі „Slovanský přehled“, 1901, roč. III, strana 156—160.

Моје styky s prof. Masarykem. Стаття надрукована в збірнику: „T. G. Masarykovi — k šedesátým narozeninám“, Praha 1911, str. 319—320.

ЧАСТИНА IV

Оригінали листів І. Франка до редакції Наукового Словника Отто, до Я. Врхліцького, Ч. Зібрта, І. Полівки, Фр. Ржегоржа та Зд. Тоболки, зберігаються в пражському Національному Музею. (Literární archiv Národního musea, Praha IV, Strahovské nádvoří).

Оригінали листів Франка до Ад. Черного зберігаються у рідних А. Черного. Фотокопії всіх цих листів були нами надіслані до архіву І. Франка, який знаходиться в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР у Києві.

Листи І. Франка до Яр. Врхліцького від 27. XI. 1895, до Ч. Зібрта (без дати — починає словами „Посилаю на Ваші...“), та редакції Наукового Словника Отта написані польською мовою.

ЧАСТИНА V

Друкуємо тільки вибір чеських та словацьких листів, які зберігаються в Інституті літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР (фонд Франка). Їх фотокопії зберігаються в Чехословацько-радянському Інституті Словацької Академії наук у Братиславі.

Всі листи друкуються вперше.

ЧАСТИНА VI

-b-: Ivan Franko, Na dně. Стаття надрукована в журналі „Časopis českého studentstva“, Praha 1892, r. III, str. 371—373.

Ivan Franko: Na dně. Стаття надрукована в журналі „Niva“, Brno, 3, 1893.

Arnošt Procházka: Ivan Franko, Na dně. Стаття надрукована в журналі „Literární listy“, Velké Mezeříčci, 14, 1893, č. 12, str. 210—211.

Ivan Franko: Boá constrictor — Ukradené štěstí. Стаття надрукована в жур. „Česká stráž“, Praha, 9, 1898, č. 33, str. 1—2 (без підпису).

Jindřich Vodák: Ivan Franko, Ukradené štěstí. Statтя опублікована в жур. „Čas“, Praha, 12, 1898, č. 44, strana 692—3.

Franko o Macharovi. Замітка опублікована в журналі „Čas“, 1895, 9, str. 678—679 (без підпису).

Žytě i Slovo. Ibidem, 1894, 8, str. 65—66.

J. S. Machar: Adam Mickiewicz. Ibidem, r. XI, strana 309—310 (без підпису).

Adolf Černý: Ivan Franko. Передова. Опубліковано в книзі „Ivan Franko, Haličské obrázky. Přeložil J. V. Burian. Úvod napsal Ad. Černý. Praha 1907, nákladem J. Ottý, „Světová knihovna“, ř. 625—627.“

Jar. Rozvoda: Předmluva k „Ukradenému štěstí“. Передова. Опубліковано в книзі „Ivan Franko, Ukradené štěstí. Drama. Přeložil a předmluvu napsal Jar. Rozvoda. Praha 1898, nákl. J. Ottý, „Světová knihovna“ č. 59.“

Fr. Hlaváček: Ivan Franko. Statтя опублікована в журналі „Čas“, Praha 1898.

Ivan Franko: Haličské obrázky. Рецензія опублікована в журналі „Novina“, 1, 1908, str. 90.

Albert Pražák: Ivan Franko, Haličské obrázky. Опубліковано в журналі „Slovanský přehled“, 12, 1910, str. 141 až 142.

J. Máchal: Ivan Franko. Уривок розділу із статті „Literatura maloruská“, опублікованої в книзі „Slovanstvo. Obraz jeho minulosti a přítomnosti“, Praha 1912, str. 478—479.

H. Boczkowski: Ivan Franko, ukrajinský národní buditel a průkopník. Надруковано в жур. „Besedách Národního Obzoru“, Praha, 2. V. 1913.

Fr. Votruba: Ivan Franko. Післямова до книги „Žid a iné rozprávky. Napísal Ivan Franko. Přeložil V. Burian a Fr. Votruba. „Páříčkova slovenská knižnica“, č. 19. Tlačí a vydává Ján Páříčka v Ružomberku, 1914“ (уривок).

J. Páta: Ze slovanského písemnictví. Опубліковано в журналі „Lumír“, Praha 1915, r. XLIII, str. 284—285 (уришок).

Z českých nekrologů a vzpomínek.

1. „Národní listy“, Praha, 30. května 1916, č. 149, II. vydání pro Prahu.

2. Právo lidu, 31. V. 1916, č. 149.

3. Hlas národa, 31. V. 1916, č. 149.

4. Lidové noviny, Brno, 30. V. 1916, č. 148.

5. Osvěta lidu, Pardubice, 3. června 1916, č. 23.

6. Kladenská svoboda, Kladno, 7. VI. 1916, č. 46.

7. Severočeský dělník, Teplice, 9. VI. 1916, č. 22.

8. Vídeňský deník, Vídeň 15. VI. 1916.

З М І С Т

Jan Rokyta: Ivanu Frankovi	9
Від упорядників	11
Іван Франко — друг чеського і словацького народів.....	13

Ч А С Т И Н А П Е Р Ш А

Переклади Івана Франка з чеської та словацької літератур

Рукопись Короледворська	29

Карел Гавлічек-Боровський:

Хрещення святого Владимира	81
Тірольські елегії	119
Цар Лаврін	132

Із дрібних поезій:

I. Думка на Бательовській горі	141
II. Моя зірка	143
III. Пише нам Шувелька	145
IV. Десь того не видно	146
V. Кितिця	147
VI. Все то так і виглядає	148
VII. На хлб ми працюєм	149
VIII. Пісня чехів з р. 1850	150
IX. Вічне життя	151
X. Гріб	152
XI. З епіграм I—XX	154

Ярослав Врхліцький:

Дрімлючий монах	161

З поеми „Бар-Кохба“:

Пролог	162
Вибранець господній	173
Тур-Симон	190

Питання	205
Одповідь	206
И. С. Мах а р:	
Гусова мати	209
Оріанда	213
Літом через Галичину	216
Само Халупка:	
Козацька пісня	221
Сватоплук Чех:	
Скрипач	227
Дрібні уривки віршів Св. Чеха, перекладені Франком для статті Фр. Ржегоржа	230
Ян Неруда:	
Закон над закони	237
Елішка Красногорська:	
Ой, ви ластівочки!	241
Юліус Зейер:	
Із записок	245

ЧАСТИНА ДРУГА

Статті Івана Франка про чехів та словаків

Дещо про Рукопись Короледворську	249
(Поезії Душана Сави Пепкіна)	260
(Ян Неруда)	262
Слов'янська взаємність в розумінні Яна Коллара і тепер..	263
Ярослав Врхліцький, його життя і творчість. „Бар-Кохба“	293
З нової чеської літератури	313
З чужих літератур	333
40-і роковини Й. С. Махара	335
Карел Гавлічек-Боровський	336
Фольклорні праці д-ра Ченэка Зібрта.....	348
Проф. Полівка про наші етнографічні видання	362
До відома панів чехів	363
Праця чехів у галузі освіти	368
З'їзд слов'янської молоді	371
„Do oporíce?“	373
Програма оmlадністів	376
З гостювання у Празі	378
(Слов'янський гурток)	394
(Франтішек Ржегорж)	396

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

Статті Івана Франка у чеській і словацькій пресі

Frankovy příspěvky v Ottově Slovníku Naučném	399
Z proslovu I. Franka na prvním sjezdu slovanského pokro- kového studentstva v Praze r. 1891	401
Літературне відродження полудневої Русі і Ян Коллар....	403
Pověst o Přemyslově kvetoucí líscce a pověsti o kvetoucí holi	416
Literatura ukrajinsko-ruská (maloruská)	422
Literatura ukrajinsko-rusínská r. 1898	452
Literatura ukrajinsko-ruská r. 1899	459
Le a Ukrajinka	468
K dějinám česko-rusínské vzájemnosti	471
Moje styky s prof. Masarykem	477

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА

З листування Івана Франка до чехів

Листи до Франтішка Ржегоржа	485
Листи до редакції Наукового Словника Отта	492
Листи до Ченька Зібрта	494
Листи до Ярослава Врхліцького	496
Листи до Іржі Полівки	499
Листи до Адольфа Черного	503
Лист до Бедржіха Дрожа	513
Лист до Карла Рипачека	514
Лист до Зденька Тоболки	517

ЧАСТИНА П'ЯТА

З чеської та словацької кореспонденції до І. Франка

Листи Фр. Ржегоржа	519
Листи А. Гайна	538
Листи І. Полівки	543
Лист Б. Долежала	545
Лист П. Мудроня	546
Лист Фр. Главачека	547
Лист Й. Свозіла	549
Листи Яр. Врхліцького	550
Лист Л. Нідерле	552
Листи Яр. Розводи	553
Листи Ад. Черного	555
Листи Р. Єсенської	572

Лист Фр. Сокола-Туми	574
Лист Ж. Павлініго-Тота	575
Лист А. Коудельки	576
Лист Й. Пельцла	577
Листи Фр. Пастрнека	578
Лист Б. Дрожа	582
Лист Й. Карасека	584
Листи К. Рипачека	585
Листи Яр. Буріана	586
Листи В. Цінтула	588
Лист Етнографічного Товариства Чехослов'янського Музею	590
Листи Ч. Пільного	591

ЧАСТИНА ШОСТА

З відгуків чеської та словацької прес про Івана Франка

-b-: Ivan Franko, Na dně	595
Ivan Franko, Na dně	600
Arnošt Procházka: Ivan Franko, Na dně	602
J. K.: Ivan Franko, Na dně	606
Ivan Franko, Boa constrictor — Ukradené štěstí	610
J. Vodák: Ivan Franko, Ukradené štěstí	614
(Franko o Macharovi)	616
(Žytě i Slovo)	619
J. S. Machar: Adam Mickiewicz	620
Adolf Cerný: Ivan Franko	622
J. Rozvoda: (Předmluva k „Ukradenému štěstí“)	633
Fr. Hlaváček: Ivan Franko	637
Otokar Šimek: Ivan Franko, Haličské obrázky	643
A. Pražák: Ivan Franko, Haličské obrázky	644
J. Máchal: (Ivan Franko)	646
H. Boczkowski: Ivan Franko	648
(Fr. Votruba): (Ivan Franko)	653
J. Páta: (Ze slovanského písemnictví)	656
Z českých nekrologů a vzpomínek	657
Примітки	673

STYKY IVANA FRANKA S ČECHMI A SLOVÁKMI

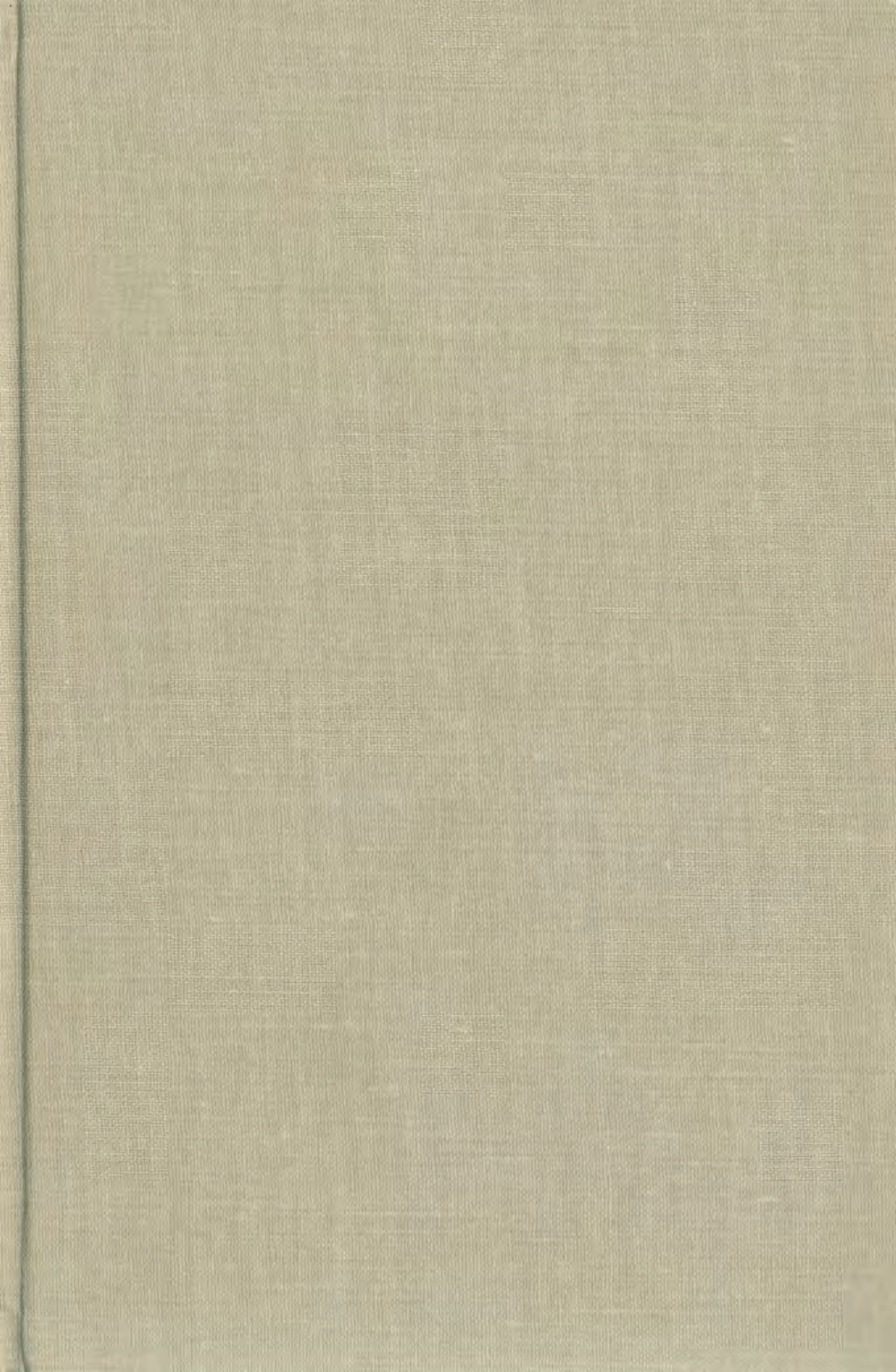
Vydalo Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, n. p. v Bratislave. Šéfredaktor Ján Ferencík. Vedúci ukrajinskej redakcie Vasíl Zozulák. Redaktor publikácie Michal Molnár. Korektor publikácie Mykola Ozarčuk a Ján Mikloš. Technická redaktorka Emília Medovarská. 30112 — 335 — 18 859/56. Rukopis zadany 22. V. 1956. Vytlačené v apríli 1957. 1. vydanie. Náklad 2500 výtlačkov. Plán. hárky 21,7. Autor. hárky 33,15. Vydavateľ. hárky 33,65. Skupina papiera 221, formát 84×108, 70 g, plochá tlač. Písmo garmond Kolektív. Vytlačili Brněnské knihtiskárny, n. p., zákl. závod v Brně. F-131250.

Cena viaz. Kčs 43,80
56/VI-2

ЗВ'ЯЗКИ ІВАНА ФРАНКА З ЧЕХАМИ ТА СЛОВАКАМИ

Видало Словацьке видавництво художньої літератури, н. п. в Bratislavі. Шефредатор видавництва Ян Ференчик. Завідуючий українською редакцією Василь Зозуляк. Редактор публікації Михайло Мольнар. Коректор публікації Микола Озарчук та Ян Міклош. Технічний редактор Емілія Медоварська. 301 12-335-18859/56. Дано до набору 22. V. 1956 р. Видруковано в квітні 1957 р. Видання перше. Тираж 2500 пр. План. арк. 21,7. Авт. арк. 33,15. Витав. арк. 33,65. Папір 221, розмір 84×108, 70 гр. Плоский друк. Шрифт гармонд Колектив. Видруковали Брнянські друкарні, н. п. в Брно. F-131250.

Ціна в оправі 43,80 Kčs
56/VI-2

ка в чехословацько-українському культурному єднанні. До-сі ці матеріали, за незначними винятками, є розкидані в різних українських, польських, чеських, словацьких і німецьких виданнях, а частково ще не публіковані.

У згаданому напрямі думаємо продовжувати працю в наступні роки і систематично друкувати в наших „Матеріалах...“ як документи, так і самостійні дослідження з питань чехословацько-українських зв'язків.

Ми цілком свідомі того, що виключно власними силами не зуміємо здійснити цей задум і самі не зможемо продовжувати праці в бажаному напрямі. Доказом цього може служити нам вже цей перший випуск, для здійснення якого була необхідна фактична безкорисна і самовіддана допомога наших далеких братів з Радянської України, як також окремих працівників братньої Польщі.

Щиро просимо всіх науковців і передусім вчених Радянського Союзу, які цікавляться чехословацько-українськими взаємовідносинами і хотіли б нам допомогти матеріалами, дослідженнями чи порадою, звертатися на адресу: Чехословаччина, м. Братіслава, відділ україністики Чехословацько-радянського Інституту Словацької Академії Наук.

Cena viaz. Kčs 43,80

56/VI-2

301 12 - 335